MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság
elnöke

GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkeszti
SZEKFÜ GYULA

XVIII. KÖTET
1933 MÁJUS—AUGUSZTUS

BUDAPEST
A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

KIADJA A
MAGYAR SZEMLE TARSASAG

BETHLEN ISTVÁN GRÓF
ELNÖK

RAVASZ LÁSZLÓ
ALELNÖK

BALOGH JÓZSEF
FŐTITKÁR

VÁLASZTMÁNY
CHORIN FERENC, ECKHARDT SÁNDOR, ERNSZT SÁNDOR,
GRATZ GUSZTÁV, HÓMAN BÁLINT, KORNFELD MÓRIC BÁRÓ,
KORNIS GYULA, OSVALD ISTVÁN, PUKY ENDRE, SZEKFÖ
GYULA, SZÁSZ ZSOMBOR, WALKO LAJOS, WEIS ISTVÁN

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RT., BUDAPEST

MAGYAR SZEMLE
1933 MÁJUS XVIII. KÖTET I. (69.) SZÁM

A MANDZSÚRIAI KONFLIKTUS

A RÉGI FIZIKUSOK előtt „horror vacui“ néven ismert természeti törvény kérlelhetetlenségével láthatjuk érvényesülni az államok életében azt a jelenséget, hogy valahányszor egy régtől fogva létező államalakulat hanyatlásnak indul, az összetartó erők gyengülése folytán a beteg testből kiszakadozó, vagy azzal már csupán lazán összefüggő országrészek hol erőszakos módon és szinte egy csapásra, hol fokozatosan s szinte észrevétlenül életerősebb szomszédok hatalmi körébe kerülnek és az erőviszonyok eltolódása — az egyes esetek körülményei szerint alakuló változatokban — érdekszférák keletkezésére, védenc államok szervezésére, vagy éppenséggel a szomszéd állam területébe való bekebelezésre vezet. Túlságosan leegyszerűsített és az események igazi rúgóit félreismerő történelemszemlélet lenne az, amely e folyamatok okát egyes nemzetek terjeszkedési és hódítási vágyában keresné és bennük csupán annak következményeit látná, hogy az egyik állam sikerrel élt a másiknak átmeneti, vagy tartós gyengesége által teremtett alkalommal és azt saját hatalmi törekvései — a divatos szóhasználat szerint: „imperialista” céljai — javára gyümölcsöztette.

Egészséges és jól megalapozott állami és társadalmi berendezkedéssel bíró nemzet saját érdekének nyilvánvaló sérelme nélkül nem nézheti tétlenül, hogy határain túl anarchikus állapotok kapnak lábra, megszűnik a jogrend uralma és nem létezik többé oly szerv, vagy hatóság, amely az államok közötti érintkezésben minduntalan felmerülő kérdések elintézése körül mint tárgyaló fél és a tárgyalások eredményeit végrehajtó hatalom eljárhatna. Még fokozottabb mértékben áll ez abban a gyakori és a mai korban szinte tipikusnak mondható esetben, amikor az erősebb államnak jelentős gazdasági érdekei követelik a másik államban legalább oly mértékben rendezett állapotok fenntartását, hogy a gazdasági érdekek közvetlenül veszélyeztetve ne legyenek. A fejlettebb, erősebb állam rendszerint gazdasági téren kezdi hatalmi körébe vonni a vele földrajzi kapcsolatban álló területeket, elsősorban azokat, amelyek bármi oknál fogva bizonyos centrifugális törekvést mutatnak azzal az államhatalommal szemben, amelyhez eddig tartoztak. E gazdasági érdekeltség szükségszerűen arra vezet, hogy amikor az államhatalom további gyengülése folytán a közállapotok oly mértékben megromlanak, hogy a gazdasági tevékenység zavartalan folytatása veszélyeztetettnek látszik, az idegenben bírt vagyonukat féltő polgárok nyomása alatt valamilyen közvetlen beavatkozás történik, mely végeredményben — különösen, ha a

veszélyeztetett érdekek jelentősek és a beavatkozást egyéb, közrendi vagy honvédelmi szempontok is indokolják — egészen az idegen területek tényleges birtokbavételéig terjedhet.

Egyedül a most ismertetett folyamatok törvényszerűségének és minden tudatos terjeszkedési politikától függetlenül is szükségszerű kifejtésének szem előtt tartásával alkothatunk magunknak helyes ítéletet azokról az eseményekről, amelyek az elmúlt esztendőben a távol keleten s különösen a már hosszabb ideje a távol keleti események gyúpontjául szolgáló Mandzsúriában lezajlottak. Ezek az események másként, mint immár több évtizedre visszanyúló előzmények távlatából meg nem érthetők és különösen el nem bírálhatók. Az előzmények összefüggő láncolatának nem ismerése, vagy emlékük elhalványulása lett az oka annak, hogy a japán-kínai konfliktusnak a köztudatban oly szinte példátlanul egyoldalú megítélésével találkozunk, aminő a ható tényezőknek és a történelmi fejlődésnek akármilyen csekély mérvű ismerete mellett soha gyökeret nem verhetett volna.

Annak a drámának, amely 1931 szeptemberében Mukden mellett a délmandzsuriai vasút töltésén kezdődött és amelynek fordulatokban gazdag cselekménye még ma sem ért véget, a világ szemében Japán az intrikusa. Japán félelmetes hadseregére támaszkodva, ok nélkül, vagy mondvacsinált ürügyek alapján megtámadta a védtelennek hitt Kínát, elszakította tőle Mandzsúriát s ott protektorátusa alatt árnyékállamot szervezett; majd amikor a Nemzetek Szövetsége megállapította eljárásának jogtalanságát, a döntést nem ismerte el, hanem duzzogva félreállt, végül legutóbb Mandzsúrián túl újabb kínai tartományt foglalt el s egyáltalán semmi bűntudatot nem mutat. Ez a felfogás, amely a sajtónak a japán-kínai konfliktussal szemben elfoglalt álláspontjánál fogva szinte uralkodóvá vált, a tények megvilágításában igen lényeges módosításokra szorul. Amikor arról szólunk, hogy japán-kínai konfliktus tört ki Mandzsúria birtokáért, nem szabad olyan nemzetközi bonyodalomra gondolnunk, amely előállana, ha valamelyik európai hatalom akarná elhódítani szomszédjától területének egy részét. A lényegbevágó különbség s egyben a helyzet sajátossága főleg két körülményben rejlik: az egyik az, hogy a szembenálló felek közül Kína csak a fogalomnak igen tág értelmezése mellett nevezhető államnak, a másik pedig, hogy a vitás országrészen, Mandzsúriában egyes hatalmak s elsősorban Japán évtizedek óta olyan különleges jogokat élveznek, amelyek számos vonatkozásban a szuverénitás megosztásával egyenlők. Ezek az alapvető tények idéztek elő Mandzsúriában bonyolultságában párhuzam nélkül álló nemzetközi jogi helyzetet és közelebbi ismeretük nélkül nincsen mód annak megértésére, hogy valójában mi is történt Kína és Japán között 1931 szeptember 18-ának sorsdöntő éjszakája óta.

> Kínában már a múlt század második felében a bomlás félre nem ismerhető tünetei mutatkoztak. A birodalom közjogi és közigazgatási berendezkedése — az uralkodó személyének közmondásossá vált különleges helyzete ellenére — olyan volt, hogy a központi kormányhatalom csak szűk körben s mintegy esetlegesen érvényesült az egyes tartományok kormányzóinak szinte teljesen önálló jogállása mellett. A központi kormányzat és egyben a császári tekintély hanyatlásának tünetei voltak a

tai-ping és boxer-lázadások, amelyek több — kivétel nélkül szerencséden kimenetelű — külső hadjárattal és az uralkodók személyes fogyatkozásaival együtt olyannyira megrendítették a mandzsu-dinasztia helyzetét, hogy 1911-ben bekövetkezett a monarchia bukása. Ettől az időponttól kezdve a belpolitikai helyzet úgyszólván pillanatokra sem jutott nyugvópontra. Az elmúlt két évtized folyamán Kínának nem volt központi kormányzata, amely ezt a nevet megérdemelte volna, bár ezidőszerint a nemzetközi diplomáciai érintkezésben az ú. n. nankingi kormány Kína kormányául el van ismerve, külképviselői mindenütt akreditálva vannak s kiküldöttei Kína képviseletében helyet foglalnak a Nemzetek Szövetségében, ahol Kína nemrégen tanácstagságot is nyert. Ennek ellenére ez a nankingi kormány nem több, mint csupán egyike a Kína uralmáért versenyző hatalmi tényezőknek s befolyása nem terjed túl azon területen, amelyen Csi Kai-sek tábornagy vezénylete alatt álló hadserege operál. A mandzsuriai bonyodalom kitörésekor a nankingi kormány nehéz harcban állt a Jangce-folyótól délre eső tartományokban hatalomra jutott bolsevista szervezetekkel és egyidejűleg fegyveres lázadás fenyegette mind észak felől, ahol Sih Yu-szán tábornok csapataival, mind délen, ahol a kantom kormány hadseregével álltak harcban Csi Kai-sek seregei. A birodalom északkeleti tartományai — Mandzsúriát is beleértve — Csang Hszüeh-liang tábornagynak — Csang Co-lin fiának és utódának — kezében voltak, aki ugyan 1928 végén formailag elismerte a nankingi kormány fenhatóságát, valójában azonban Peking székhellyel a hadserege által megszállt tartományokban függetlenül uralkodott. Nyilvánvaló, hogy ott, ahol a tényleges hatalom ilyen módon megoszlik és a központi kormányzatnak fegyveresen kell létéért küzdenie, az állami funkciók gyakorlása sem lehet zavartalan és egyöntetű és így hiányoznak azok az előfeltételek, amelyek mellett a szó közönséges értelmében vett egységes állami kormányzatról beszélhetünk. Kína belső helyzete legfőbb tényezője a távolkeleti eseményeknek és Japán magatartásának indító okai közt is első helyen áll.

Mandzsúria—hivatalos néven „a három keleti tartomány“ — ama országrészek közé tartozott, amelyek az évtizedes polgárháborúk során viszonylag keveset szenvedtek és ez a szerencsés sorsa jórészt két körülmény találkozásán múlott. Az egyik az, hogy Mandzsúriának — amelyet a mandzsu uralkodóház közvetlen fennhatósága alá tartozó ősi birtokának tekintett — Kína többi részétől eltérő közigazgatási szervezete volt, amely kevéssel a császárság bukása előtt alapos és eredményes reformon ment át, miáltal lehetővé vált a forradalmat követő nyugtalan időszakban is rendezett közállapotok fenntartása. 1916-ban az erőskezű Csang Co-lin tábornagy lett Mandzsúria ura —aki pályáját mint rablóvezér kezdte és az orosz-japán háború alatt japán zsoldban állt, de a császárság bukása idején már Fengtien tartomány katonai kormányzója volt — s egészen a legutóbbi időkig az ország csupán egyszer cserélt gazdát, amikor Csang Co-lin-nak 1928-ban bekövetkezett halála után fia lépett örökébe. Az államhatalom nagyobb szervezettsége mellett másodsorban a Mandzsúriában kialakult különleges nemzetközi helyzet járult hozzá ahhoz, hogy a három keleti tartomány nem lett tartósan polgárháború hadszínterévé. Igaz viszont, hogy Japánnak Mandzsúriában elfoglalt különleges jogállásából eredtek azok az újabb bonyodalmak, melyek — bár úgy látszik, nem hosszú időre — mégis hadműveleti területté tették Mandzsúriát.

Mandzsúria elsőízben nyert jelentőséget a nagy nemzetközi politikában, amikor az 1895. évi japán—kínai háború befejeztével — amely tulajdonképpen a koreai félsziget birtokáért folyt — a győztes Japán oly feltételeket kényszerített ellenfelére, amelyek szerint Kína lemondott a mandzsuriai tengerpart jelentékeny részéről és ezzel az egész Kvantung-

félszigetről, Port-Arthur várával és a nagyjelentőségű Dairen-i kikötővel együtt. Ezt a japán terjeszkedést Oroszország mindenáron meg akarta akadályozni, mert a mandzsuriai tengerpart igen alkalmasnak látszott arra, hogy ott keletázsiai pozíciójának megerősítése végett újabb jégmentes kikötőt szerezzen, amely Vladivosztoknál jóval kedvezőbb földrajzi fekvésénél fogva katonai és gazdasági szempontból egyaránt értékes lett volna. Az orosz kormánynak sikerült céljai érdekében közös diplomáciai lépés számára megnyerni akkor új szövetségesét, Franciaországot, valamint Németországot is, ahol II. Vilmos császárnak valóságos rögeszméjévé vált a „sárga veszedelem“ elhárítása. A három nagyhatalom a diplomáciai érintkezés udvarias szólamaiba burkolt, de félre nem érthető fenyegetéssel „eltanácsolta“ Japánt a kínai szárazföldről és a háborúban katonailag és pénzügyileg kimerült szigetország fogcsikorgatva lemondott mandzsúriai hódításairól. Elképzelhető a japán közvélemény elkeseredése, amikor kiderült, hogy Oroszország csak azért lépett fel Kína területi épségének védelmezőjeként, hogy hátmegetti utakon magának szerezze meg azokat az előnyöket, amelyekre Japán mint győzelmes hadjáratának fiai vérével szerzett gyümölcseire jogos igényt vélt támaszthatni. Oroszország ugyanis már 1896-ban titkos szerződéssel jogot nyert északi Mandzsúrián átvonuló vasút — a későbbi Kelet-kínai Vasút — építésére, majd 1898-ban arra, hogy ezt a vasútvonalat szárnyvonallal összekösse Port-Arthurral. Egyidejűleg 25 évre bérbevette Kvantung-félsziget déli részét, ami szokásos jogi formája volt a nyugati hatalmak kínai területhódításának. Nyilvánvaló, hogy ez az orosz hatalmi politika Japán létérdekét veszélyeztette, mert ha dig leplezett célját, minden más nemzetnek, elsősorban Japánnak kizárásával, Mandzsúriát kizárólagos orosz befolyás alá vonni, eléri, az orosz világbirodalom szomszédsága oly súllyal nehezedett volna Japánra, hogy alighanem végeszakadt volna a felkelő nap országa példátlan fejlődésének, amellyel rövid pár évtized alatt szinte semmiből a világpolitika számottevő tényezőjévé lett. Az orosz-japán háború tehát a mandzsuriai „nyitott ajtó“ elvéért indult és Japán számára szerencsés kimenetele egy csapásra megszüntette az orosz lidércnyomást, hosszú időre eldöntvén Mandzsúria sorsát is. A portsmouthi béke feltételei szerint Oroszország déli Mandzsúriában bírt jogait, tehát a Kvantung-félsziget bérletét és a Csang-csun—Port-Arthur-i vasutat szárnyvonalaival és a hozzátartozó területekkel és bányákkal együtt Japánra ruházta át, amivel Mandzsúriában — anélkül, hogy Kína fennhatósága megszűnt volna — két érdekszféra — északon orosz, délen japán — keletkezett.

Amaz emberöltő alatt, amely a délmandzsúriai japán érdekszféra keletkezése óta eltelt, a japán befolyás alatt álló területen a nemzetközi jogi helyzet lényegében változatlan maradt és ez a viszonylagos nyugalmi állapot adta meg lehetőségét az ország hatalmas gazdasági haladásának. A portsmouthi békével Oroszország által feladott jogokat Japán Kínával szemben külön szerződéssel is magának biztosította, majd a világháború alatt — élve a zavaros nemzetközi helyzet által nyújtott lehetőséggel — Kínát e jogok kiterjesztésére kényszerítette. Bár az 1922. évi washingtoni konferencia eredményeképpen létrejött ú. n. kilenchatalmi egyezmény folytán, amellyel a szerződő felek kötelezték magukat Kína függetlenségének, szuverénitásának és területi épségének tiszteletben tartására és a „nyitott ajtó“ politikájának követésére, a háború alatt szerzett és az egyezmény alapelveivel össze nem egyeztethető kiváltságok egy része Japán számára ismét elveszett, Mandzsúria jogállása továbbra is olyan marad, hogy — a népszövetségi bizottság jelentésének szavai szerint — „valószínűleg az egész világon párhuzam és példa nélkül áll, hogy egy ország vele szomszédos állam területén hasonlóan kiterjedt gazdasági és közigazgatási privilégiumokat élvezzen.“

A mandzsúriai politika középpontjában kezdettől fogva a vasutak kérdése állt és ezért mindama szerződéses jogok közül, amelyek Japán kedvezményes helyzetét biztosítják, legfontosabbak a vasútvonalak építésével és fenntartásával kapcsolatos kikötések. A mandzsúriai vasút építésére vonatkozólag eredetileg Kína és Oroszország között létrejött megállapodás szerint a vasúttársaságot területe „feltétlen és kizárólagos igazgatásának“ joga illette meg. Minthogy a Délmandzsu-

riai Vasút területe a pályatestek mellett húzódó keskeny földsávokon kívül a legfontosabb állomásokat környező 15 ú. n. vasúti várost is magában foglalta, amelyek többhelyütt kiterjedt és népes városrészekké fejlődtek, a vasúttársaságot megillető igazgatási jog alapján, annak japán értelmezése szerint, a vasút e területeken szuverén jogot gyakorol s a kínai hatóságoktól függetlenül adót szed, iskolákat tart fenn és xendőri szolgálatot lát el, egyszóval valóságos állammá lett az államban. Minthogy a „Délmandzsúriai Vasúttársaság“ a japán állam alapítása, amelynek vezetői rendszerint magasrangú japán államtisztviselők sorából választatnak, a társaság neve alatt tulajdonképpen a japán állam gyakorolja a vasúti városokban az államhatalmi funkciókat. Természetes, hogy a japán igazgatás alatt álló vasúti területek védelmére karhatalomra van szükség s az orosz-japán háború befejezése óta a vasúti városok rendőrségén és a japán konzuli rendőrségen kívül — amelyet Japán a többi nagyhatalomtól eltérően egész Kínában mindenütt fenntart, ahol külképviselete működik — állandóan rendes japán katonaság is tartózkodott Mandzsúriában vasúti őrség neve alatt. A vasutakkal kapcsolatos kiváltságokon kívül nemzetközi szerződés biztosítja japán alattvalók számára azt a jogot, hogy Mandzsúria területén szabadon közlekedjenek, tartózkodjanak és megtelepedjenek, ipart és kereskedelmet zavartalanul űzzenek, végül földet mezőgazdasági vagy egyéb célokra korlátozás nélkül béreljenek.

Japánnak e kedvezményes helyzete két irányban volt sorsdöntő befolyással a mandzsúriai események menetére. Egyfelől megteremtette politikai és lélektani előfeltételeit annak, hogy Japán vezetőszerepet vállaljon Mandzsúria igen számottevő gazdasági lehetőségeinek kiaknázásánál és ezzel megvetette az elmúlt évtizedek erőteljes fejlődésének alapját. Nem csupán a Japán állam, hanem a magántőke is élénk részt vett az ország természeti kincseinek hasznosítását célzó vállalkozásokban, ami nyilvánvalóan lehetetlen lett volna, ha Japánnak nem lett volna módjában kiváltságos helyzete alapján a közbiztonság fenntartásáról gondoskodni. Ez a fokozott személy- és vagyonbiztonság nemcsak a japán tőke és vállalkozó szellem működését tette lehetővé, hanem nagyban hozzájárult az ebből a szempontból kevésbbé szerencsés kínai tartományok lakosságának bevándorlásához, amely Mandzsúriának a gazdasági fellendüléshez megkívánt munkaerőt szolgáltatta. Mandzsúria lakossága az elmúlt évtizedekben a kínai bevándorlás folytán rohamosan szaporodott: a császárság bukásakor az összlakosság számát 18,000.000-ra becsülték, míg ma már több mint harminc millió lelket számlál, akiknek túlnyomó része, mintegy huszonnyolc millió, kínai nemzetiségű. Nem szorul magyarázatra, mily nagyjelentőségű az emberi munkaerő bősége oly országban, ahol a művelésre alkalmas területnek még ma is több mint felerésze nincsen művelés alá vonva és amelynek eddig meg sem állapítható ásványt és egyéb természeti kincsei várnak feltárásra.

Ha a japán gazdasági érdekeltség térfoglalása, amelyet a kiváltságos nemzetközi jogi helyzet tett lehetővé, nagyban előmozdította Mandzsúria fejlődését, e nemzetközi helyzet másfelől Japán és Kína, illetőleg a Mandzsúriában uralkodó kínai tényezők között állandó súrló-

dások és összekülönbözések forrása volt, amelyek tartósan feszült légkört teremtettek. A vasúti területek igazgatására vonatkozó határozatlan kikötésnek és a Délmandzsúriai Vasút vonalaival párhuzamos vasutak építési tilalmának értelmezése kezdettől fogva vitás volt és a vasútügy nagy fontosságánál fogva komoly nézeteltérésekre vezetett. Hasonlóképpen az egyenetlenség csiráit rejtették magukban a japán állampolgárok szabad települési és iparűzési jogára, valamint a földbérletekre vonatkozó rendelkezések, amelyekkel kapcsolatban szüntelenül kölcsönös szerződésszegési vádak merültek fel, mert a japánok állampolgáraik jogainak megsértését, a kínaiak pedig azt panaszolták, hogy a japánok és japán honosságú koreaiak bérletek ürügye alatt tulajdoni igényeket szereznek és fokozatosan kiszorítják a kínai birtokosokat. A felmerült jogviták elintézésére hivatott fórum nemlétében megnyugtató döntés a legritkább esetben volt elérhető és az egyazon területen fennálló kettős szuverénitás amúgy is labilis egyensúlya csak addig volt fenntartható, amíg Mandzsúria kínai urai kénytelenek voltak saját helyzetük gyengesége folytán meghajolni a japán álláspont előtt és attól való félelmükben, hogy Japánt magukra haragítják, hathatósan gondoskodni arról, hogy a japán kiváltságokat a lakosság és a helyi hatóságok részéről sérelmek ne érjék.

A kínai közvéleménynek a világháború után bekövetkezett átalakulása mindjobban nehezítette Japán előjogainak ezt a hallgatólagos elismerését. Az újjáéledő kínai nacionalizmusnak egyik sarkalatos tétele volt a korábbi kormányok által idegen hatalmaknak kínai területen biztosított, Kína szuverénitásával össze nem egyeztethető előjogok megszüntetése akár erőszakos eszközökkel is. Csang Co-lin életében a Kína nagyrészén uralomra jutott nacionalista pártnak, a Kuomintang-nak befolyása Mandzsúriában csak titkos agitáció útján érvényesülhetett, halála után azonban fia és utóda hamarosan felfedte rokonszenvét a nemzeti mozgalom iránt és nyíltan csatlakozott a központi nacionalista kormányhoz. Bár a „fiatal marsall“ és hívei a központi kormányhoz való csatlakozás után is változatlanul teljes függetlenséggel kormányozták északkeleti Kínát és Mandzsúriát és az ügyek vitelére a központi kormánynak érdemleges befolyása nem volt, a nacionalista mozgalom irányában tett gesztus mégis azzal a következménnyel járt, hogy most már Mandzsúriában is nyíltan folyhatott az idegenek „imperializmusa“ elleni propaganda, amelynekaz eddig sem kifogástalan japán-kínai viszonyra végzetes hatása volt. Az idegenek és előjogaik elleni izgatás persze termékeny talajra talált Mandzsúriában, ahol a lakosság lépten-nyomon maga előtt látta Japán kiváltságos helyzetének külső jeleit, a japán rendőrséget, katonaságot és hivatalnokokat és ahol a legjelentősebb ipari és kereskedelmi vállalkozások japán kézen voltak. A nacionalista propaganda, mint mindenütt Kínában, nem annyira a tudatlan és közügyekkel vajmi keveset törődő néposztályok, hanem elsősorban az intelligencia körében ért el eredményeket, de éppen ezért nem maradhatott hatás nélkül a kínai helyi hatóságok magatartására. A mandzsúriai propagandahadjárat az 1931. év április havában Mukdenben tartott nagygyűlésen érte el tetőfokát, amelyen több száz kiküldött vett részt az ország minden részéből és ahol szenvedélyesen követelték Japán mandzsúriai kiváltságainak megszüntetését és különösen a japán hatalmi pozíció kulcsának tekintett Délmandzsúriai Vasút megszerzését Kína számára.

A japánellenes izgatás hatása azonban nem merült ki gyűlések rendezésében és hazafias szónoklatokban. A Kuomintang propagandájának nyomása alatt a kínai ház- és földtulajdonosok a Mandzsúriában megtelepedett japánok és koreaiak tevékenységét minden lehető eszközzel megnehezítették, így lakbérleti és haszonbérleti szerződések tömeges felmondásával vagy meg nem újításával, valamint prohibitív béremelésekkel. Ezeknek a jogi álarc alá rejtett sikanériáknak következménye volt az az összeütközés is, amely Vanpaosan község határában egy kínai haszonbérlő és koreai alhaszonbérlők közötti szerződés érvényességével és a koreaiaknak öntözőcsatorna létesítésére irányuló jogával kapcsolatban keletkezett és 1931 júniusában a koreaiak védelmére kirendelt japán konzuli rendőrség fegyveres beavatkozására vezetett. Bár ez éppenséggel nem volt valami jelentékeny ügy, — emberéletben nem is esett kár — mégis egyik közveden oka lett a mandzsúriai helyzet felborulásának. A koreaiakat ért jogtalanságról szóló bizonyára túlzott hírek nyomán Koreában valóságos ldnai-ellenes pogrom tört ki, melynek számos kínai áldozata

volt s amelynek során jelentékeny kínai vagyon semmisült meg. Ezen atrocitás folytán Kínában új erőre kapott a japán áruk elleni bojkott-mozgalom, amely természetesen még jobban elmérgesítette a japán-kínai viszonyt. Ezekkel az eseményekkel csaknem egyidőben történt az a tragikus eset, amely azáltal, hogy a japán hadsereget közvetlenül érintette, nagyban hozzájárult annak az irányzatnak megerősödéséhez, amely a szinte reménytelenül összekúszált mandzsúriai helyzetet hatalmi eszközökkel kívánta tisztázni s amelynek a dolog természeténél fogva mindenkor a japán katonai körök voltak szószólói. 1931 július 27-én kínai katonák Mandzsúria belsejében agyonlőtték Nakamura tényleges állományú japán századost és három kísérőjét. Aligha lesz valaha is hitelesen megállapítható, hogy ez a japán tiszt, aki kínai hatóságok előtt mezőgazdasági szakértőként szerepelt, milyen kiküldetésben indult végzetes útjára, az azonban vitán felül áll, hogy megöletését semmilyen eljárás és ítélet meg nem előzte. A Nakamura-eset a japán közvéleményt, különösen a katonai köröket a végsőkig felizgatta, mert abban betetőzését látták azoknak a japánellenes cselekedeteknek, amelyeket a mandzsúriai kínai hatóságok mind sűrűbben s eddigelé megtorlás nélkül elkövettek. A fengtieni kínai kormányzó által elrendelt vizsgálattal párhuzamosan a japán vezérkar saját kiküldöttei útján lefolytatott eljárással a kínai vizsgálat elégtelenségét állapította meg, amire Csang marsall második vizsgálatot rendelt. Ennek során letartóztatták és Mukdenbe szállították annak a kínai ezrednek parancsnokát, amelynek katonáit a gyilkossággal gyanúsították. A tervbe vett haditörvényszéki eljárás mikénti lefolytatásáról még tárgyaltak a mukdeni japán és kínai hatóságok, amikor 1931 szept. 18-án éjjel bekövetkezett az a nevezetes incidens, amely az eseményeknek új fordulatot adott.

A szeptember 18-iki mukdeni incidens pontos lefolyása sohasem lesz megállapítható. Tény az, hogy 18-áról 19-ére virradó éjjelaDélmandzsúriai Vasút pályatestén Mukden. közvetlen közelében valamilyen robbanás történt, amely azonban aligha lehetett jelentékeny, miután a Csang-csun-Mukdeni gyorsvonat közvetlenül a robbanás után sértetlenül áthaladt a robbanás helyén. A robbanás következtében lövöldözés kezdődött a közelben éjjeli gyakorlaton levő japán őrjárat és a mukdeni kínai helyőrség néhány száz főnyi osztaga között. A japán őrjáratot vezető hadnagy erősítést kért és kapott és mintegy 500 főnyi japán katonaság még az éjszaka folyamán megtámadta és megszállta a robbanás helyétől alig pár száz méternyire levő mukdeni ú. n. északi laktanyát, amelyet a kínai 7. hadosztály — 10.000 ember — úgyszólván ellenállás nélkül kiürített, egyetlen ezred kivételével, amelynek kivonulási útját a japánok elvágták s amely kénytelen volt magának fegyveresen utat csinálni, miközben több száz főnyi veszteséget szenvedett. Még ugyanazon éjszaka és a következő nap folyamán más japán csapatok igen csekély ellenállás után elfoglalták Mukden város kínai részét, a többi laktanyát, a nagy hadianyaggyárat és a repülőteret: a kínai csapatok rendben elhagyták mindezeket a pontokat. Egyidejűleg a délmandzsúriai vasút mentén fekvő valamennyi várost megszállották a japán haderők, ideértve Csang-csun és Kirin városokat is, anélkül, hogy bárhol említésre méltó ellenállással találkoztak volna. Ettőlfogva a japán csapatmozdulatok szinte szünet nélkül folytatódtak s az év végén Mandzsúriának minden fontosabb pontja japán megszállás alá került. Csang Hszüeh-liang hadereje meg sem kísérelte a védekezést s úgyszólván puskalövés nélkül engedte át az országot a japánoknak. Egyes szórványos ütközetek, mint a Nonni folyó hídjáért folytatott több napos harc, alvezérek egyéni akcióiból s részben ellenséges vezetők alatt egymás ellen operáló kínai csapattestek összeütközéséből keletkeztek.

Mandzsúria okkupációjának és egyéb sérelmeinek ügyét a nankingi központi kormány haladéktalanul a Nemzetek Szövetsége elé vitte, ahol a japán-kínai konfliktus hosszas eljárás tárgyául szolgált. Amennyire érthető, és életbevágó érdekei szempontjából helyeselhető volt Japán eljárása a helyszínen, éppannyira sikerületlennek és szinte ügyefogyottnak tűnik fel a japán magatartás a Népszövetség határozatai és intézkedései irányában. A japán delegáció

az események által több ízben meghazudtolt nyilatkozataival és a különböző népszövetségi bizottságok munkáját megnehezítő halogató taktikájával alaposan eljátszott minden rokonszenvet, úgyhogy a mandzsúriai bonyodalom ügyében Japánnak világszerte szinte példátlanul rossz sajtója keletkezett és magának a Népszövetségnek állásfoglalása is több ízben sokkalta barátságtalanabb volt Japánnal szemben, mint amennyire azt a tárgyi momentumok szükségessé tették. A japán népszövetségi delegációnak ezt a félszeg szereplését nem lehet mással magyarázni, mint azzal, hogy valóságos tojástáncot kellett járnia két összeegyezhetetlen álláspont között, amelyek egyike szerint Japán pontosan eleget kíván tenni minden nemzetközi kötelezettségének, ideértve természetesen a Kína területi épségét garantáló washingtoni egyezményt és a háború igénybevételéről való lemondást tartalmazó Kellogg-paktumot, másika viszont — s ez az egységes japán közvélemény álláspontja, amelynek nyomása alól a kormány nem vonhatta ki magát — feltétlenül helyesnek és szükségesnek tartotta mindazt, amit Japán 1931 szeptember óta Kínával szemben tett, illetéktelen s a nemzeti önérzetet sértő beavatkozásnak tekintvén a Népszövetségnek Japán eljárásával kapcsolatos minden intézkedését. A kínai diplomácia természetesen nem mulasztotta el kihasználni a japán kiküldöttek sorozatos balfogásait és végül sikerült Japánt oly taktikai helyzetbe szorítania, amelyből nem volt más kivezető út, mint Japán kilépése a Nemzetek Szövetségéből.

Japán mindjárt első alkalommal, mikor a Népszövetség tanácsa a mandzsúriai konfliktussal foglalkozott, azt a hibát követte el, hogy delegátusa útján szeptember 28-án bejelentette a hadműveletek befejezését és csapatai visszavonásának megkezdését a délmandzsúriai vasúti zónába. Az 1931. év utolsó hónapjaiban végbement japán hadműveletek elgondolásában és kivitelében mutatkozó tervszerűség és céltudatosság szinte kizárja e bejelentés jóhiszeműségének lehetőségét s az események hamarosan meg is cáfolták a japán ígéreteket. A hivatalos japán magyarázat, amely szerint a további hadműveletek, éppúgy mint a korábbiak az ellenség támadó fellépésének elhárítása, illetőleg megelőzése végett váltak szükségesekké, elfogadhatatlan, mert a hadműveletek Mandzsúria teljes okkupációjáig nyilvánvalóan jól kidolgozott tervek szerint folytak le; a kínai provokáció igazolására Japán által felhozottak olyan jelenségek, amelyek elkerülhetetlenek, ha idegen csapatok mozognak oly területen, amelyen ellenséges érzületű s többnyire fegyelmezetlen karhatalmi alakulatok vagy ilyenek töredékei léteznek.

A Népszövetség tanácsa, amely Japán első bejelentése nyomán szeptember 30-án igen bizakodó határozatot hozott, annak a meggyőződésnek adván kifejezést, hogy mindkét érdekelt kormány kerülni kívánja a békés jó viszony megzavarására alkalmas lépéseket, október 14-én megnyílt következő ülésszakán már más húrokat penget és csak Japán nemleges szavazatán hiúsul meg oly határozati javaslat elfogadása (az Egységokmány 5. cikke szerint a határozathozatalhoz egyhangúság kívántatik), amely felhívja Japánt, hogy haladéktalanul kezdje meg csapatainak visszavonását a vasúti zónába és ezt a tanács következő

ülésszakának megnyitásáig fejezze be. Kézenfekvő, hogy ez a határozati javaslat, amely Japánt abba a kínos helyzetbe hozta, hogy a Tanácsban képviselt valamennyi hatalommal szembe kellett helyezkednie, szervesen összefügg a szeptemberi ülésszakon Japán által tett ígérettel, amely eredendő hibája volt a japán magatartásnak. A Tanács állásfoglalása után ismeretessé vált nagyszabású északmandzsúriai hadműveletek természetesen még jobban rontották a hangulatot, úgyhogy Japán is szükségesnek látta, hogy jószándékának és a Népszövetség intézménye iránti tiszteletének tanújelét adja. Ezért a Tanács novemberi ülésszakán a japán kiküldött, annak hangsúlyozása mellett, hogy Japán továbbra is a megszállt területek „mielőbbi" kiürítésének álláspontján van, tanulmányi bizottság kiküldését javasolta. Ehhez képest a Tanács el is határozta öttagú bizottságnak kiküldését a helyszínre azzal a megbízással, hogy a japán-kínai jóviszonyt fenyegető körülményekről a Tanácsnak jelentést tegyen. A Tanács elnöke — Briand — a vonatkozó határozati javaslat tárgyalása során nyomatékosan figyelmeztette az érdekelteket, hogy újabb összeütközésre vezető minden kezdeményezéstől tartózkodjanak. Mikor ezek a szavak elhangzottak, már javában folyt a Csingcsau elleni ofFenzíva, mely a japán front balszárnyát a kínai falig előrevitte s végleg kiszorította Dél-Mandzsúriából Csang tábornagy haderejét.

A népszövetségi bizottság Lord Lytton angol delegátus vezetése alatt egy-egy olasz, francia, német és Egyesült Államokbeli tagból állt és 1932 február végén érkezett Tokióba; innét Sanghai-on és Pekingen át Mandzsúriába utazott, ahol kb. hat hetet töltött, majd rövid tokiói látogatás után Pekingben szövegezte meg jelentését, amely szeptember 4-ről kelt. Míg a bizottság munkálatai folytak, Mandzsúriában nagyobbszabású hadműveletek nem történtek, erre az időre esik azonban a sanghai-i hadjárat és az új mandzsúriai állam megalakulása. A sanghai-i ügyet a Népszövetség és a nagyhatalmak erőfeszítésének sikerült kielégítően elintéznie, az önálló Mandzsukuo életrehívása azonban döntően befolyásolta a japán-kínai konfliktus diplomáciai történetét, elsősorban a népszövetségi bizottság jelentését és javaslatainak sorsát.

Mandzsukuo állam megalakulásának előzményeivel és körülményeivel ezúttal nem foglalkozhatunk; ismeretes, hogy első szervezete a japán megszállás elől elmenekült kínai polgári hatóságok helyén japán segédlettel létesített új közigazgatási apparátuson nyugodott. Mandzsukuo jelszava teljes függetlenség Kínától; uralkodója az 1911-ben gyermekkorában trónjától megfosztott utolsó kínai császár mint régens. A népszövetségi bizottság jelentése részletesen foglalkozik Mandzsukuo keletkezésével és jövőjével s az új államalakulatra nézve lesújtó eredményre jut. Eszerint Mandzsukuo megteremtése egészen a japánok műve; annak sem ethnikai, sem természetes előfeltételei meg nem voltak, létezése szorosan össze van kapcsolva Mandzsúria japán megszállásával: ha megszűnik az okkupáció, semmivé lenne az új állam is. Hogy ezek a megállapítások, melyeknek helytállóságát Japán hevesen vitatja, mennyiben helyesek, most nem vizsgálhatjuk, csak az az összefüggés érdekel, mely a független Mand-

zsuria kikiáltása és a japán-kínai konfliktus fejleményei, különösen a Népszövetség eljárása között található. Alig lehet vitás, hogy ily összefüggés valóban létezik és hogy az új államalakulat életrekeltésével Japán a mandzsudat kérdésben a világot befejezett tények elé kívánta állítani, hogy elejét vegye az előzmények után nagyon is valószínű olyan népszövetségi határozatnak, amely lényegében az 1931 szeptember 18-a előtti állapot helyreállítására kötelezte volna. Nem lehet azonban elzárkózni attól a meggondolástól, hogy a japán taktika ezúttal sem volt szerencsés és a kevesebb is több lett volna. A Lytton-bizottság jelentése nem fogadta el befejezettnek a Japán által előidézett „tényeket"" és jelentésének sarkalatos pontja annak megállapítása, hogy Mandzsukuo fenntartása és elismerése éppoly kevéssé kielégítő megoldása volna a mandzsúriai problémának, mint a status quo visszaállítása. Az elhamarkodott államszervezésnek tehát az lett a következménye, hogy presztízs okokból elfogadhatatlanná lett Japán számára a saját javaslata folytán kiküldött népszövetségi bizottság jelentése, holott alig lehet vitás, hogy az a megoldás, amelyet a bizottság javasol, t. i. Mandzsúria széleskörű autonómiája Kína fennhatóságának elismerése mellett, de az ország egyidejű demilitarizálásával és hathatós nemzetközi ellenőrzés mellett, melyben a vezetőszerep Japánt illetné, a gyakorlatban — figyelemmel Japán hatalmi pozíciójára — csaknem egyenlő lett volna egy mandzsúriai japán protektorátussal. Ehelyett Japán Mandzsukuo megteremtésével, majd diplomáciai elismerésével leszegezte magát oly külsőségek mellett, amelyeknek nemzetközi jóváhagyása nem volt remélhető és ezáltal szükségtelenül súlyosbította taktikai helyzetét.

Japán teljes elszigeteltsége nyilvánult meg azoknak a bonyodalmas és kezdettől fogva meddőségre ítélt tárgyalásoknak során, amelyek a Lytton-bizottság jelentése felett a Népszövetség mandzsúriai külön bizottsága előtt hónapokon át folytak azzal a céllal, hogy a Tanács a jelentéshez mindkét fél számára elfogadható módon foglalhasson állást. £z a törekvés szükségszerűen meghiúsult azon az alapvető nézeteltérésen, amely Mandzsukuo elismerése tekintetében Kína és a Népszövetség között egyfelől, és Japán között másfelől mutatkozott s amelyet a szövegezés művészetének legmagasabb fokával sem lehetett kiküszöbölni. Végül is a külön bizottság kénytelen volt a Népszövetség tanácsának oly értelemben jelentést tenni, hogy a japán-kínai konfliktus békés elintézése meghiúsult. Az Egységokmány 15. cikkének 4. bekezdése értelmében a Tanács által készített jelentés kemény kritikáját tartalmazza Japán eljárásának és javaslataiban mindenben a Lytton-bizottság álláspontjára helyezkedik. A Tanács határozata után a japán küldöttség elhagyta Genfet.

A mandzsúriai konfliktus Japánnak a Nemzetek Szövetségéből való kiválásával világpolitikai jelentőséget nyert s ezidőszerint még teljességgel beláthatatlan, mily következményekkel jár majd a távolkelet vezető hatalmának szembehelyezkedése a többi kultúrállamnak a népszövetség szervei útján kifejezett közvéleményével. Annyit már most láthatunk, hogy Japán szakítása a Nemzetek Szövetségével tetemesen megerősítette azoknak a japán tényezőknek befolyását, akik Japán

„aktív“ kínai politikájának hívei. Dzsehol (Jehol) tartomány állandónak ígérkező megszállása az elmúlt téli hadjárat során már alighanem e körök megnövekedett súlyára vezethető visszás ha hinni lehet a Peking közeli bevételéről és a volt főváros körüli területnek új államalakulattá szervezéséről szóló híreknek, mindezek a lépések a japán nacionalizmus újabb sikereit jelentenék és újabb lépéseket a hadsereg által támogatott messzemenő külpolitikai törekvések irányában. Alig szenvedhet kétséget, hogy e törekvések végső célja a Japán számára legjelentősebb kínai területeknek japán befolyás alatt álló s a birodalom többi részétől független új állammá szervezése. Ennek a politikának kíméletlen folytatása csaknem bizonyosan súlyos bonyodalmakra fog vezetni s ha majdan több esztendő távlatából tárgyilagos véleményt lehet mondani a közelmúlt eseményeiről, nagyon félő, hogy a verdikt körülbelül így fog szólni: sok szenvedéstől és vérontástól menekültek volna a távolkelet népei, ha a mandzsúriai kérdésben Japán jogos érdekei védelmében nem nyúlt volna oly eszközökhöz, amelyek jogtalanságra újabb jogtalansággal válaszoltak s nem hintette volna el újabb viszályok magvát mindegyik érdekelt félnek s az egész emberiségnek súlyos kárára.

DOMONY PÉTER

A KELET ÁZSIÁI BONYODALOM KATONAI PROBLÉMAI

KELETÁZSIÁBAN nagyszabású, elkeseredett és hosszantartó hadjárat lehetőségei nyomulnak mindinkább előtérbe, melynek messzefekvő és tulajdonképpeni célja talán nem is egyedül Mandzsúria birtoka, hanem Ázsia és a Csendes-Óceán fölött való egyeduralom. Nagy nemzetek és világhatalmak politikai, gazdasági és katonai érdekei állnak ott egymással szemben, melyeket, ha nem sikerül a Nemzetek Szövetségének elsimítani, — amire azonban az eddigi jelek után ítélve, kevés a kilátás —,úgy egy újabb, talán még borzasztóbb világégés előtt állunk.

A távoli Kelet hegemóniájáért kezdődő e harcban Japánnak elsősorban Kína, Szovjet-Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok a vetélytársai és ellenfelei. Anglia, Franciaország és Hollandia talán csak másodsorban jönnek tekintetbe.

Ha a fenyegető fegyveres mérkőzésnek esélyeit akarjuk megbírálni, úgy elsősorban a tekintetbe jövő hatalmaknak katonai erőkifejtését kell megvizsgálnunk. Meg kell állapítani, hogy az illető ország hány millió embert tud fegyverbe állítani, milyen a hadra való készültsége, szellem, kiképzés, *fegyverzet* és felszerelés tekintetében és végül hogyan és milyen idő alatt tudja fegyveres erejét a döntésre kiszemelt helyen ütésre készen felvonultatni.

A KÍNAI HADERŐ. Bár a világnak legnagyobb birodalma, Kína sohasem volt katonai nagyhatalom, sem szárazföldön, sem tengeren. Ennek okait egyrészt ott kell keresni, hogy külpolitikája mentes volt minden terjeszkedési vagy imperialisztikus törekvésektől, másrészt, hogy a kínai nép nem harcias és a katonai hivatás, mivel ellenkezik egész mentalitásával, sohasem vonzotta, sőt azt le is becsülte. Mindezekhez hozzájárult még, hogy az idegen mandzsú császárok, dinasztiájuk érdekében, a kínai népben minden katonai erényt, sőt még a közös haza védelmének gondolatát is, szándékosan eltompították. Igen jellemző erre nézve, hogy a régi császári Kína sem rendelkezett egységesen megszervezett, irányított és vezetett hadsereg felett, hanem a császári testőrségen kívül az egyes kormányzókra és alkirályokra volt bízva, hogy saját tartományaikban a megfelelő fegyveres erőről és annak eltartásáról gondoskodjanak.

A mostani kínai köztársaság haderejéről viszont igen nehéz helyes képet alkotni, mivel megbízható adatok nem állnak rendelkezésre és az áttekintés a jelenlegi politikai helyzet zavaros volta, de nem utolsó-

sorban a birodalomnak óriási kiterjedésénél fogva, szerfelett nehéz. A legszembetűnőbb dolog, hogy Kínának ma sincsen egységes, égy helyről vezetett hadereje. Úgy dr. Szűn já csén, a köztársaság megteremtője, mint Csangkaicsek tábornagy, a későbbi hadseregpafáncsnok, majd köztársasági elnök (igen jó katona hírnevével bír) nagyszabású véderőreformok gondolatával foglalkoztak, melyeknek végcélja egy korszerűen kiképzett és szervezett állandó hadsereg lett volna, másfél millió ember békelétszámmal. A valóban nagyvonalú elgondolás részleteit a táblázat mutatja be. Tudjuk azonban, hogy ebből a programmból eddig az ismert belpolitikai viszonyok, főleg azonban egy, valóban tekintéllyel és hatalommal híró kormány hiánya folytán, — alig valósult meg valami.

Az országban uralkodó anarchia, egyenetlenség és különösen az állandóan dúló polgárháborúk átka, a köztársasági Kína jelenlegi fegyveres erejében is megnyilvánul. Minden kormánynak van t. i. egy külön hadserege, mellyel azonban nem rendelkezhetik mindig szabadon. Ügy ezek, mint a még létező egyéb, egymástól teljesen független, kisebb-nagyobb haderők az illető vezénylő tábornoknak, azt lehetne majdnem mondani, magánhadserege. Ezen parancsnokok egy része tulajdonképpen modem „condottier e‘‘-típusok, kik hadseregeiket -r- melyeket igaz, saját maguk tartanak el, harácsolásokból és kényszeradókból — csak saját politikai meggyőződésüknek, jobban mondva, becsvágyuknak megfelelően alkalmazzák.

Felsorolunk néhány elsősorban tekintetbejövő nagyobb hadsereget. A mandzsúriai és a legutóbb Jehol birtokáért folytatott harcok alatt megismertük az É s z a k k í n a i h a d s e r e g e t. Parancsnoka C s a n g H s z ü e h - L i a n g tábornagy, Mandzsúria utolsó kínai kormányzója. A hadsereget már apja, a híres Csang Co-lin állította fel; fegyverzet, felszerelés és fegyelem tekintetében igen jó volt. Ezzel a kb. 300.000 főnyi haderővel az öreg Csang Co-linnak nagyravágyó tervei voltak. Mandzsúriát és Észak-Kínát önálló állammá, magát pedig ott királynak akarta kikiáltatni. Ebből a hadseregből azonban fiának legfeljebb 80—100.000 ember maradt meg, míg a többi az új Mandzsukuo állam hadseregének zömét alkotja; a maradék pedig szétzüllött és mint „bandák“ szerepelnek.

A Sanghai körüli harcoknál szerepelt a N a n k i n g i v a g y 19-i h a d s e r e g, mint ennek a nacionalista alapon álló központi kormánynak a szerve. Kiképzése jó, úgyszintén szelleme is, mint azt az említett harcok alatt derekasan be is bizonyította. De kétségtelen, nagy érdemük volt ebben az ottműködő német oktatótiszteknek, lüknek vezetője a közben elhalt Bauer ezredes volt. A nankingi hadsereg kb. 200.000 emberből állhat, parancsnoka Csi Kai-sek tábornok, európai színvonalú tiszt, aki egyúttal az összkínai seregek vezére is.

Utána a K a n t o n i h a d s e r e g következik, melynek egyes alakulatai résztvettek a Sanghai körüli harcokban, bár nem osztja teljesen a nankingi kormány politikai felfogását. A fegyverzése és felszerelése nem a legjobb, a kiképzés jó. A hadsereg állománya igen változó; állítólag több, mint 200.000 fő.

Van azonkívül H a n F u C s u tábornoknak egy kompakt hadserege a birodalom északnyugati részében; 50—60.000 fő, jól kiképezve és felszerelve. Ugyancsak a nyugati határ közelében volt a „kereszténYi F e n g tábornok jól fegyelmezett kb. 30—40.000 főnyi hadserege. Szereplése igaz, nem volt sem dicsőséges, sem szerencsés; *ő* állítólag Orosz. országban tartózkodik.

Vannak végül valahol Közép-Kínában, állítólag Hankoutól nem messze is hadseregek, de ezek teljesen vörös érzelműek és az ott alakult „Szovjetkína-i“ kormányoknak az eszközei.

Hogy háború esetén a fellobbanó nemzeti érzés és a japángyűlölet serkentése alatt a hatalmas Mennyei Birodalomban hány millió embert lehetne megmozgatni és fegyverbe állítani, és hogy ez a milliós tömeg

hogyan felelne meg, azt nehéz előre megjósolni. Ha bevezetnék Kínában az általános védkötelezettséget, amiről most állandóan szó esik, úgy rövidesen milliós békehadsereget lehetne felállítani, melyet háború esetén már nem volna nehéz a többszörösére kibővíteni. Ennek egyik alapfeltétele szerintünk azonban az, hogy meglegyen a megfelelő hadianyag, annál is inkább, mivel Kína hadiipara, minden igyekezet és anyagi áldozatok dacára, ma még olyan kezdetleges, hogy egy milliós hadsereg követelményeit nem tudná kielégíteni. Ez azonban másrészt csak idő, de méginkább pénzkérdés, mert tudjuk, hogy úgy az Egyesült Államok, mint a legtöbb európai hatalom milyen szívesen szállították és szállítják jelenleg is a hadianyagot úgy Kínának, mint Japánnak.

SZÁRAZFÖLDI HADERŐK

	Szovjetoroszország	*Kína*	*Japán*
Gyalogság ...	21 lövészhadtest { összesen 70 gy.-hadoszt., ebből 41 kerületi	114 hadosztály	17 hadosztály
Lovasság ...	4 lovashadtest { 13 lovashadosztály + ? lovasdandár	8 hadosztály { tervezet! (1·8 millió békehadsereg)	4 dandár
Tüzérség ...	hadtestenként 1 nehéz ezred, hadosztályonként 1 vegyes ezred	13 ezred -	4 tüzérdandár 3 nehéz ezred
Repülők.....	összesen 6—700 gép	? (csekély számban)	600 gép
Tankok	3 tankezred	? (csekély számban)	?
Békelétszám	5—600.000 + fegyveres munkás stb. alakulatok és 1,200.000 (?) „Osoaviachim“ szerv.	6—800.000, összfegyveresek kb. 2 millió	350—400.000
Hadilétszám	6—7 millió 12 millió (?)	2—3 millió, esetleg több (?)	5 millió

Ami végül a kínai hadsereg katonai és erkölcsi értékét illeti, úgy a Mennyei Birodalom harcosai a polgárháborúk alatt, úgyszintén a jehou harcokban, nem a legjobb hírnévre tettek szert. Különösen erkölcsi tekintetben meglepő dolgokról számolnak be az idegen tudósítók. Parancsnokok és katonák lelki tusa nélkül hagyták ott az egyik tábort vagy hadsereget, hogy az ellenfélhez pártoljanak át, mert ott több a zsold, illetve harácsolásra nagyobbak a kilátások. Harcban általában nem kitartók és fegyelmezetlenségre hajlók.

OROSZORSZÁG VÖRÖSHADSEREGE. Japán másik komoly vetélytársának katonai teljesítőképességét tulajdonképpen éppolyan nehéz megítélni, mint Kínáét, bár az okok nem ugyanazok. Közös csak az a körülmény, hogy teljesen megbízható adatok itt sem állnak rendelkezésünkre. Megnehezíti a hírszerzést főleg azon körülmény, hogy az ott tartózkodó külföldiek állandó megfigyelés alatt állnak és hogy csak azt mutatják meg nekik, amit a szovjet urai akarnak. Sok riportot és leírást olvastunk már a Moszkvában lezajlott nagy katonai díszfelvonulásokról — az oroszok az ilyenek rendezésében valóban művészek, — de még nem kaptunk komoly jelentést nagyobbszabású hadgyakorlatokról. Nem szabad azonkívül megfeledkeznünk, hogy

a Moszkvában bemutatott alakulatok a vöröshadseregnek mindenkép legjobb csapatai, ők alkotják a mindenkori szovjethatalmasoknak testőrségét, hasonlóan, mint valamikor a cári gárdák.

A külföld részére címzett állandó békeszólamok dacára — Géniben is — a Szovjet nagy szellemi és anyagi felkészültséggel dolgozik a véderő kiépítésén. Ezt azonban úgy igyekeznek beállítani, hogy a Vörös Hadsereg nem is orosz, hanem tulajdonképpen nemzetközi és az egész világ proletárjainak eszköze a világforradalom kivívására. Ez jut kifejezésre pl. az esküben is. Propagandájukban azonkívül nagy szerepet játszik az ú. n. „arcvonalon túlról jövő segítség.., azaz ők arra számítanak, hogy háború esetén az ellenséges országok proletárjai hozzájuk fognak csatlakozni.

A vörös hadsereg megítélésének egyik legfontosabb tényezője a megbízhatóság foka, azaz, hogy háború esetén a mozgósított és fölfegyverzett tömegek engedelmes eszközök maradnak-e a szovjethatalom kezében, vagy pedig ellene fordulnak és megsemmisítik?! Ez a lehetőség ma még fennáll és egyik oka annak, hogy a szovjet, egyelőre legalább, nemigen mer háborút indítani. Mivel a földmívesosztály nagy része még mindig nem hódolt be a kommunizmusnak, ezt a hátrányt a hadseregen belül úgy igyekeznek ellensúlyozni, hogy a csapatoknak kiutalt újonqutalékot keverik. A parasztság többségével szemben azonban még mindig tehetetlenek, mert a csapatoknál most is a földmívesek vannak számbeli fölényben.

A tiszti és főleg a magasabb parancsnoki állások betöltésénél a párt szempontjából való megbízhatóságot elébe helyezik a katonai tudásnak és rátermettségnek. így elérték, hogy most már a parancsnokoknak 70%-a a kommunista párt tagja, 50%-a pedig az ú. n. „egyesített parancsnoki hatalommal“ bír, ami azt jelenti, hogy az illető nemcsak katonailag, hanem pártpolitikailag is önálló hatáskörrel bír és a pártfegyelmet is gyakorolni jogosult.

A vörös hadsereg ma politikailag két részre oszlik: háromötöde még nem tagja a kommunista pártnak és csak kétötöde van beszervezve. Itt vannak azonban a tisztek és a parancsnokok és ez a mértékadó 1

Az orosz fegyveres erő békelétszámát, belső szervezetét és becsült háborús erejét a táblázat mutatja be.

A korszerű kiképzés fokát nehéz megítélni, mert mint már említettem, idegennek nem igen engednek betekintést. A jelentések azonban kiemelik, hogy a gyakorlati és elméleti oktatás bár sematikusan, de teljesen modem alapokon, igen komolyan és serényen folyik. A tisztikar kötelességtudó, és a saját továbbképzésére nagy gondot fordít. Túlsók idő vész el azonban a legénységnek politikai oktatásával, illetve a kommunizmus tanainak propagálásával.

Ami a hadianyaggyártást illeti, úgy a jelenlegi helyzetet legjobban maga Stalin világipa meg, legutóbb tartott beszédében. Rámutat, hogy az ötéves gazdasági tervet azért nem tudták teljes egészében megvalósítani, mert az utolsó évben több figyelmet kellett a hadiüzemekre fordítani. A távoli keleti események — folytatja Stalin — arra késztették a szovjetet, hogy az ország védelme érdekében megfelelő előkészületeket foganatosítson, nehogy az események bennünket is oly katonai tehetetlenségben érjenek — mint Kínát! Szovjet-Oroszorszag minden eddigi mulasztását e téren pótolta, állapítja meg Stalin, és a hadsereg anyagilag most jobban van ellátva és felszerelve, mint volt a cárizmus idejében, 19x4-ben.

Hadászati szempontból azonban a Mandzsúriában lejátszódó háború esetén Oroszországnak még egyéb nehézségekkel is kell megküzdenie. Az első nagy és ki nem küszöbölhető probléma az óriási távolság — 6.500 km! — a hadszíntér és az anyaország között. Ott van azonkívül Szibéria, gyéren lakva, kevés segédeszközökkel, úgyhogy csupán mint átvonuló terület jöhet tekintetbe. Minden szükségletet,

minden pótlást Oroszországból kell a harcolókhoz juttatni. Hogy ez időben kifejezve is mit jelent, elég rámutatni azon körülményre, hogy valamely katonai szállítmány útja belső Oroszországból Mandzsúriába, közel három hétig tart. Ha most még hozzávetjük, hogy a vaspálya csak egyvágányú, úgy nem lesz nehéz kiszámítani, hogy az orosz erőknek hadműveleti felvonulása, még ha a legjobb mozgósítási előfeltételeket is feltételezzük, hónapokat fog igénybevenni. De azonkívül a gördülő anyagnak kb. csak 40%-a üzemképes, maga a pálya is rossz állapotban van, úgy hogy ez a körülmény is Oroszország hathatós beavatkozását a távoli Keleten kétségessé teszi.

Igaz, hogy ott van még a transzszibériai vasút és a mandzsúriai határ mentén állomásozó ú. n. Keleti — vagy Szibériai hadsereg. (Kb. 100.000 fő, tüzérséggel, repülőkkel és tankokkal ellátva.) Ez van hivatva a japánok gyülekezését Mandzsúriában támadólagos fellépéssel zavarni és késleltetni.

De igen érdekes erőtényezőt képvisel még a távol Keleten élő több mint százezer „fehérorosz“, kiknek nagyrésze volt cári tisztekből és katonákból áll. Ezek, úgy hírlik, adott esetben szívesen a japánokhoz csatlakoznának, hogy megdöntsék hazájukban a bolsevikiek uralmát. A Párizsban élő orosz emigráció elitje azonban ezt a szándékot elítéli, mert szerintük, ha Japán győz, úgy Oroszország ottani pozíciója és hagyományos törekvése a távoli Kelet felé, — végleg megbuknék.

Végül még Szovjet-Oroszországnak a távoli Kelet vizein hadihajója nincsen, de a legújabb hírek szerint néhány búvárhajót szállítottak szétszedett állapotban Vladivosztokba.

JAPÁN SZÁRAZFÖLDI ÉS TENGERI HADEREJE. Megismertük Japán két szárazföldi ellenfelének valószínű erőkifejtését, lássuk most magának a Szigetországnak katonai felkészültségét, melyről azonban már eleve megállapíthatjuk, hogy olyan hatalmat képvisel, melyre a japán politika minden körülmények között bízvást építhet.

A mellékelt táblázatból kivehető, hogy a nyerssźámok szerint Japán ellenfelei fölényben vannak, de nem az egyéb adottságokban, melyek a sikert biztosítják, és amelyeknek hiányosságát kimutattam.

A japán hadsereg belső összeállításában típusa a minden tekintetben egységes nemzeti hadseregnek, melynek minden egyes tagja ugyanazon hazafias és egy évezreden át kiforrott harcias szellemtől van áthatva. A japán katona önérzetét emeli az a tudat, hogy mindkét ellenfelét már egyszer döntően megverte.

A tisztikar úgy erkölcsileg, mint szaktudás tekintetében magas, európai színvonalon áll és az ősi katonai hagyományok őrzője. Vezető szerepet visz az államban és a társadalomban, sőt bizonyos tekintetben az aktív politikában is.

A kiképzés a japánokat jellemző alapossággal és körültekintéssel történik és elsősorban a harcra, a támadásra van alapozva.

Fegyverzet és felszerelés teljesen korszerű; lépést tart vele a nagyszabású hadiipar, mely ha még nem tökéletes és teljesen önálló, ez bizonyos nyersanyagoknak hiányára és az ott is jelentkező pénzügyi nehézségekre vezethető vissza.

Hadászati szempontból Japán bármely ellenségével szemben már csak azért is fölényben van, mert ő van legközelebb a mandzsúriai hadszíntérhez. A Szigetország szerencsés földrajzi kiterjedésénél

fogva és hatalmas kereskedelmi flottája segítségével, csapataival alig egy napi hajózás után már az ázsiai partokon lehet. Innen pedig a koreai és a délmandzsúriai vasúthálózat segítségével, melyek japán csapatok őrizete alatt állanak, néhány nap alatt élszállítmányaival Közép-Mandzsúria legfontosabb pontjait éri el, melyek ugyancsak a már most is ott állomásozó csapatok birtokában vannak. Néhány hét múlva a japán haderő zöme, még az orosz-szibériai hadsereggel vívott harcok után is, nagyjában ütőkészen állhat a kiszemelt felvonulási területen. Hónapok fognak ezután még a japánok rendelkezésére állani, hogy az előrelátható harcterületet megerősítsék, a Szibériai- és Amur-vasút legközelebb eső pontjait elfoglalják, repülőikkel pedig az ezeken a vasutakon lezajló orosz felvonulást állandóan megzavarhassák.

Az EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS HADIFLOTTÁJUK SZEREPE. Japánnak harmadik, Kelet-Ázsiában, vagyis inkább annak vizein leginkább érdekelt vetélytársa az Amerikai Egyesült Államok. A két nemzet között az elmérgesedett viszonynak okai is inkább a gazdasági, kereskedelmi és pénzügyi, és csak másodsorban hatalmi politikára vezethetők vissza. Japán ugyanis ma már számottevő tényező Kelet-Azsia és különösen Kína piacán; komoly versenytársa Angliának, de különösen az Egyesült Államoknak. A jelenleg még vajúdó, de kiszámíthatatlan jövővel bíró óriási kínai birodalom, mérhetetlen területeivel és nyersanyagával, nagyszámú lakosságával, tág teret enged az amerikai spekulációnak, mely ott máris nagy tőkékkel van érdekelve; Ezeket látja az Unió, Japán előretörésétől veszélyeztetve, sőt attól is tart, hogy Japán idővel a Csendes-Óceán felett is oly domináló helyzetbe kerül, hogy onnan azután az összes nagyhatalmak és velük az Egyesült Államok is, gazdaságilag és hadászatilag teljesen kiszorulnak.

Ezen két ellenség, Japán és az Egyesült Államok között, háborús bonyodalom esetén, a döntés kierőszakolása majdnem kizárólag a hadiflották feladata volna. A washingtoni, majd a későbbi londoni flottakonferenciákon a hadiflottáknak a számbeli erejét az ismert kulcsban állapították meg, azaz Anglia és Amerika 10, Japán 7, amint ezt a táblázatból is látjuk.

TENGERI HADERŐK

Az angol admiralitás hivatalos kiadványa, 1932

Hajótípus	*Nagy-Britannia*	*Egyesült-Államok*	*Japán*
Csatahajók	12	15	10
Csatahajó-cirkálók...	3	.	.
Cirkálók	52	19	27
Aknarakók	1	.	4
Repülőgép-anyahajók	8	3	3
Flottillavezetők ...	16	.	.
Torpedórombolók ...	134	251	110
Torpedónaszádok ...	.	.	.
Búvárhajók	52	81	67
Partvédő motorhajók	.	.	.
Ágyúnaszádok	.	12	4
Folyami naszádok...	17	8	10
Aknahalászhajók ...	32	43	10

Hadászatilag azonban Japán felette áll Amerikának is és pedig ugyancsak a távolságok problémája miatt. A távolság Japán keleti partjától, mondjuk Yokohamától San-Franciskóig 9.300 km, ami annyit jelent, hogy közepes sebességű postahajó 10—12 nap alatt teszi meg ezt az utat. Valamely hadiflottának azonban, mely különböző típusú és gyorsaságú egységekből áll, erre 3—4 hét szükséges. Az amerikai flotta azonkívül minden kilométerrel hazájától távolodik el és teljesen az innen való utánpótlásra van utalva. Amerikának legközelebbi tengerészeti támpontja a Hawai szigetcsoporton van (Pearl Harbour hadikikötő), de ez is már 4.000 km-re van a szárazföldtől. A sanghai válság óta itt van összpontosítva az amerikai flotta zöme, éspedig 25—30 nagy,több mint 300 középső és kisebb egységgel és ugyanannyi segédhajóval!

Ez a hatalmas „ármáda“ azonban mégsem fog Japán felé indulni, az óriási költségektől eltekintve, azért sem, mert túl kockázatos vállalkozás volna e nagy és nehézkes tömegekkel, hetekig tartó menet után, sokezer kilométernyi távolságra a saját hazától, a teljesen friss és kipihent japán flottával a döntő harcot, úgyszólván az ellenség kapui előtt felvenni. Könnyen a Rozdjestvenszki tengernagy vezette orosz Balti-flotta sorsára jutna, kit hónapokig tartó utazás után, 1905 tavaszán a csuzimai tengerszorosban ért a tragikus vég.

Bár az első pillanatban meglepően hangzik, Japánnak legalább egyelőre még Anglia tengeri hatalmától sem kell tartania. Utóbbinak az ázsiai vizeken és Ausztráliában állomásozó flottarészei nem elég erősek ahhoz, hogy a harcot a japán flottával felvegyék. Azonkívül politikai okokból sem távolíthatók el ezen egységek, pótlás nélkül, a gyarmatokból. Ha tehát Anglia a sikerre való kilátással akarná a harcot Japánnal felvenni, úgy a megfelelő flottát otthon kellene összeállítani, felszerelni és útbaindítani. Ennek a költségei azonban oly tetemes összeget tennének ki, hogy tekintettel a mai gazdasági helyzetre, ha nincsen életbevágó brit érdekről szó, az angol parlament nem igen adná meg a hozzájárulását.

A többi nagy — illetve gyarmati hatalmak közül, Franciaország Mandzsúriában alig van érdekelve, inkább Délkínában, ennélfogva nem gördít akadályokat Japán terjeszkedése elé, annál is inkább, mivel utóbbi viszont őt támogatja Genfben a leszerelési kérdésben.

Olaszország érdeklődését főleg Észak-Afrika köti le; Hollandia pedig, mivel úgy tengerészetileg, mint katonailag aránylag gyönge, csak a legvégső esetben lesz hajlandó Japánnal ujjat húzni.

De a nagyhatalmak együttes katonai fellépése Japánnal szemben, akár saját elhatározásból, akár a Népszövetség megbízásából sem igen valószínű. Hisz ezért választotta Japán oly ügyesen a mostani időpontot, mikor az egész világon hiányzik az a kölcsönös bizalom és önzetlenség, mely Őket, — a nagyhatalmakat — egy üyen hatalmas és nagyjelentőségű vállalkozásra tudná összehozni és mikor e nehézségeket még fokozza a mai általános gazdasági világválság.

Katonapolitikailag egy ilyen együttes fellépésnek egyetlen formája a blokád volna, bár Japán tengeri arcvonalának többezer kilométeres kiterjedésénél fogva, ennek a gyakorlati végrehajtása is sok nehézségbe

ütköznék. Talán még a legtöbb kilátással kecsegtetne egy ügyesen átgondolt és vezetett ú. n. cirkáló háború, a japán partok, kikötők és annak hajózása ellen, — igen gyorsan járó cirkálók, segédcirkálók, tengeralattjárók és bombarepülők segítségével.

Japán tengerészeti fölénye a jelenlegi politikai konstelláció mellett, mint látjuk, kétségen felül áll. Érthető tehát, hogy vannak már hangok, melyek Japánnak oly nagy és távoli szándékokat tulajdonítanak, mint amilyen a Déli-tenger szigeteinek és Ausztráliának megszállása!

Az EDDIGI HARCOK KELET-ÁZSIÁBAN. Ha most áttérünk a távoli Keleten eddig lezajlott katonai események méltatására, úgy időben és térben is három eléggé élesen körülhatárolt szakaszt kell megkülönböztetnünk. Az első fázis Mandzsúria pacifikálása, a második a Sanghai-i beavatkozás, a harmadik a Jehol birtokáért folyó harcok.

Japánnak Mandzsúriában való fegyveres beavatkozására az az éles és kíméletlen agitáció (merényletek és támadások japán csapatok, helyőrségek és vasutak, valamint egyes tisztek ellen) adott okot, mely mögött kínai nacionalisták és orosz bolsevisták keresendők. Japán ezt a „hadüzenet nélküli háborút“, amint a világsajtó elnevezte és amely nagyon emlékeztet Bosznia-Hercegovinának megszállására a volt monarchia csapatai által 1878/79. évben, — Mukden főváros meglepetésszerű elfoglalásával kezdette 1931 szeptember közepén. A további hadműveletek aránylag lassú ütemben zajlottak le. Egyrészt, mert az ország utakban szegény és így a mozgás és a harc mindkét fél részéről majdnem kivétel nélkül a vasútvonalakra és az azok mellett elterülő közeli terepre szorítkozott. Kimondottan az ú. n. „vasúti hadászat“ képét mutatja. Késleltette azonkívül a hadműveletek menetét, hogy a kínai fölkelők és banditák, több mint százezer fő, számbeli fölényben voltak és mint minden guerilla háborúban, sohasem keresték a döntést, hanem az elől idejekorán kitértek.

Mielőtt azonban ezen — Mandzsúria megszállását célzó — hadműveletek befejezést nyertek volna, 1932. év elején Japán az egész világot és vele elsősorban Kínát a sanghai vállalkozással új meglepetés elé állította. Indítóokai és céljai: a kínai kormány és közvélemény megfélemlítése, éppen Mandzsúriára való tekintettel!

Többheti súlyos és véres harcok után a japánok bizonyos harcászati és presztizssikerek után, nemkevésbbé a nagyhatalmak nyomása alatt a további hadműveleteket beszüntették és a csapatokat lassan elszállították. Ezen vállalkozásról egy külföldi szaklap igen találóan a következőket mondja: „Amilyen biztos és céltudatos volt Japán fellépése Mandzsúriában, olyan hibás volt Sanghai előtt, — etikai, politikai, földrajzi és katonai szempontokból. Ezért nem tudott itt átütő sikert elérni!“

A Sanghai körüli harcokból azonban néhány igen érdekes katonai tanulságot vonhatunk le. A magasabb vezetés Japán részről, mint már érintettem, nem volt eléggé előrelátó és az egész vállalkozás azt a benyomást keltette, mintha egy kissé elhamarkodott lett volna. Súlyosbította a helyzetet azonban az a körülmény is, hogy a csapatokat sokszor közvetlen a hajókról kellett harcbavetni. A kínai hadsereg viszont

nem várt ellenállást fejtett ki! Ügyes és aktív volt a vezetés, de a csapatok is kitartóan és hősiesen küzdöttek. Hogy az egész erőkifejtés nem állott arányban Kína nagyságával, az a különböző kormányok és hadseregek hiányzó együttműködésére vezethető vissza. Hátráltatta azonkívül a kínai hadműveleteket, hogy kevés vasút és országút állott a csapatszállítások rendelkezésére, azonkívül, hogy kevés volt a lőszer,

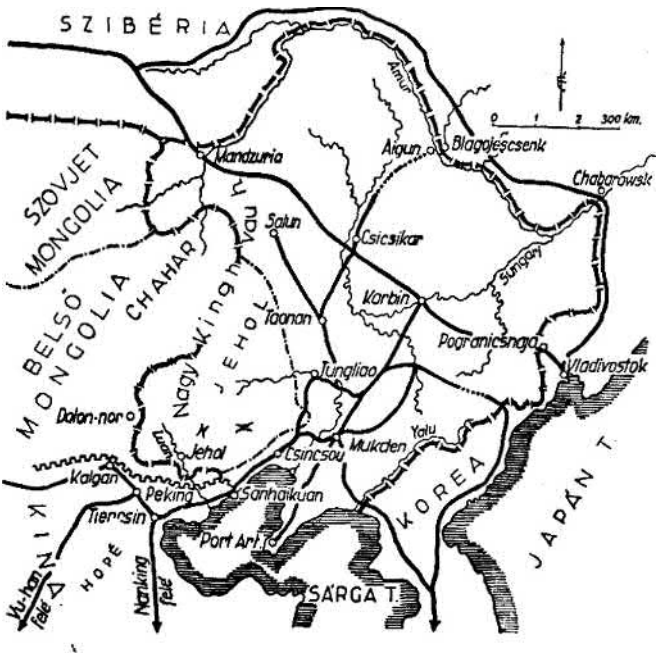

hogy hadihajók és repülőgépek felett nem rendelkeztek.

Ami az egyes fegyvernemek tevékenységét illeti, úgy a harc nagysúlyát és a legnagyobb veszteségeket a gyalogság szenvedte. A tüzérség mindkét oldalon ügyesen dolgozott ugyan, de az eredmény nem állt arányban az elhasznált óriási lőszermennyiséggel. Repülők csak a japánok oldalán szerepeltek és különösen a bombavetők vakmerő támadásaikkal nagy anyagi és erkölcsi hatást értek el. Igaz, hogy a kínaiak részéről a légvédelem igen kezdetleges volt. Az első japán tankok megjelenése a kínai csapatoknál nagy erkölcsi hatást váltott ki, azonban gyorsan megszokták. Bebizonyosodott végül, hogy a roszszabbul felszerelt fél is a védelemben milyen erőt fejthet ki, ha azt ügyesen alkalmazza és hogy egy gyengébb hadseregnek önérzete is mily óriási módon emelkedik az első sikerek után.

A sanghai vállalkozást követte Japánnak egy váratlan politikai sakkhúzása: az új és független „Mandzsukuo“ állam kikiáltása és hivatalos elismerése.

A jelenlegi fegyveres konfliktus Kína és Japán között ez év elején tört ki és Sanhaikuan nevű városnak a japánok által történt váratlan elfoglalásával kezdődött. A japánok ezen újabb hadműveletének Jehol-tartomány elfoglalása volt a célja, mert ez kiegészíti Mandzsukuo álla-

mot nyugat felé Belső-Mongóliáig. A tartomány különben utakban szegény, kevéssé lakott hegyvidék. Csak a tengerpart mentén van egy keskeny járható sáv, mely az összeköttetést közvetíti Kína és Mandzsúria között; — itt vezet a Peking—Mukdeni vasútvonal is. Hadászatiig ennélfogva igen fontos vidék; kulcspontja Északkelet-Ázsiának.

A jeholi hadjárat főleg két szempontból volt igen érdekes. Egyrészt bebizonyította a japánoknak teljes és minden téren való katonai fölényüket, ugyanakkor pedig a kínai birodalomnak politikai és katonai tehetetlenségét, mely a védelem teljes összeomlásával végződött.

A japán hadműveleti terv — mely hogy rendkívül alapos és célravezető volt, a külföldi szaksajtó is elismeri — az volt, hogy több oszlopban, egyszerre törnek be ezen hóborította és bandák által nyugtalanított hegyvidékbe. A közös cél Jehol, a tartomány fővárosa volt. A japán haderő, Mandzsukuo állam hadserege által megerősítve, körülbelül 50—60.000 főt tehetett ki. Parancsnoka Muto tábornok volt.

A kínaiak terve viszont az volt, hogy az ellenség előnyomulását főleg bandákkal és guerillaharcban, melyre ez a terep kiválóan alkalmas, kell lépésről-lépésre feltartóztatni. Angol jelentések szerint a számbeli fölény a kínaiak oldalán volt; kb. 100.000 harcosuk lehetett. Parancsnokuk Tangjolin tábornok volt, Jehol kormányzója, míg az egész hadműveletet Csang Hszüeh-liang tábornagy, az északidnál hadsereg parancsnoka, Fekingből irányította.

A japánok a támadást Jehol keleti határa mentén február 25-én kezdték, szokásuk szerint erős tüzérségi előkészülettel és bombavető repülők működtetésével. A kínaiak eleinte még igen bátor és szívós ellenállást fejtettek ki és csak többnapos, mindkét részről veszteségteljes harcok után vonultak vissza. Azután a hegyi szorosokat szállották meg, melyek az ország belsejébe vezetnek. Itt azonban a kínai csapatok ellenállása váratlanul és rohamosan hanyatlott. Rendetlenség, fegyelmezetlenség ütötte fel fejét soraikban, azonkívül tömegesen átpártoltak az ellenséghez. Március első napjaiban a szorosok, 5-én pedig Jehol is — a kínai császárok egykori nyári rezidenciája — a japánok kezében volt. A kínai csapatok azontúl már alig fejtettek ki ellenállást, míg a japánok — teljesen modern harcászati elvek alapján — repülőkkel, tankokkal, motorizált tüzérséggel és gépkocsikon szállított gyalogsággal állandóan támadva nyomukban maradtak. Alig 10 napos hadjáratban páratlan gyors és fényes sikert arattak. A Jeholban működő kínai haderő pedig futásszerűen Peking felé özönlött vissza.

Többheti hadműveleti szünet után a japánok a nagy kínai falon áthatolva folytatták előnyomulásukat Észak-Kínába, anélkül hogy a kínaiak részéről különösebb ellenállásra találtak volna.

A kínai haderők összeroppanása annál is meglepőbb, mivel a sanhajkuani esemény után kormány, hadseregparancsnokok és a nacionalista érzelmű közvélemény késhegyig menő harcot és ellenállást hangoztatott. A katonai összeomlásnak több oka lehetett. Talán a rosszul kiképzett és felszerelt, de főleg rosszul vezetett csapatok nem voltak annyira hibásak, mint a torzsalkodó, tehetetlen és erőtelen felső politikai és katonai körök.

Japán további céljairól nem nyilatkozik. Lehet, hogy folytatja előnyomulását a Hoangho völgyéig, lehet, hogy megelégszik az elértekkel és a megszállt részeket Mandzsukuohoz csatolja, egyben annak kormányzóját, Puji-t visszaülteti ősei trónjára, vagy pedig ezen tartományokból ütköző- (puffer) államot alkot Kína felé, mint ahogy a belső mongoliai Chahar tartományt hasonló rendeltetéssel, Szovjet-Mongolia és Mandzsukuo közé fogja ékelni.

A Szigetország hatalmi határai most már messze az ázsiai kontinens belsejébe nyúlnak!

VÉGKONKLÚZIÓKÉPPEN azt szeretném megismételni, amit a bevezetésben kiemeltem, hogy ha nem is egyedül Mandzsúria birtoka a nagy versengés célja, mégis, aki ráteszi kezét Északkelet-Ázsiának e kapujára, oly világuralomra tesz szert, mely a jövőben két irányban is érvényesülhet. Hatalmába kerül szinte az egész keleti félgömb minden politikai és gazdasági, kultúrális és katonai vonatkozásaival. Másrészt rajta múlik a bolsevizmust vagy feltartóztatni, vagy neki utat engedni kelet felé.

Ha Japán győz, — a katonai és politikai előfeltételek, mint hallottuk, inkább mellette szólnak — úgy biztos, hogy a kommunizmus terjesztését már csak öncélból sem fogja tűrni. Hogy Japán ebben az esetben Kelet-Ázsiában domináló szerephez jut, az elkerülhetetlen, de még mindig kérdés, hogy az óriási Kínát, földünk lakosságának egyharmadával, át tudja-e formálni, mert csak akkor valósulna meg a világot állítólag fenyegető, utópisztikus elgondolású „sárga veszedelem“.

Ha ellenben akár Kína, akár Szovjetoroszország lenne a győztes, nagyon jól tudjuk, hogy ez mit jelentene. További polgárháborúk, forradalmak és éhínségek, millió ember pusztulásával az egyik, bolsevizmus és világforradalom végig egész Ázsián és a Szigetvilágon a másik esetben.

Ha tudjuk tehát, hogy ez a közelebbi, a nagyobb veszedelem, úgy az emberiség, Európa és különösen Magyarország szempontjából, mely elsősorban volna a vörös áradat pusztításának kitéve, már nem lehet kétségünk aziránt, hogy melyik a kívánatosabb eset!

VITÉZ NÉMETH LAJOS

A GAZDASÁGI FELLENDÜLÉS AKADÁLYAI

A CÍM MEGVÁLASZTÁSÁNÁL kifejezést akartam adni annak a véleményemnek, hogy a gazdasági fellendülésnek előfeltételei megvannak, azonban egyes tényezők, egyes okok az előfeltételek érvényesülésének útjában állnak. Ezekkel az okokkal kívánok foglalkozni abból a szempontból is, hogy a magyar válság mennyiben függvénye a világválságnak, vagyis hatalmunkban állhat-é, hogy a mi szűk határaink között legalább részben elhárítsuk az annyira óhajtott fellendülésnek akadályait, avagy fatalizmussal és türelemmel kell-e várnunk a világdepresszió enyhülésére, mint ahogy a jégesővel, földrengéssel nem tudunk megbirkózni, hiába ismerjük az okokat, melyek azokat előidézték.

Véleményem szerint ezeket az akadályokat két főcsoportra lehet osztani, melyek egyike a számottevő országokban rövidlejáratú követelésekben felhalmozott vásárlóerő irracionális viselkedése, másik pedig azok a céljukat tévesztő módszerek, melyekkel az államok a világválsággal és annak egyes szimptómáival szemben védekeznek.

A technika fejlődése évről-évre több emberi szükséglet kielégítését teszi fizikailag lehetővé és a priori gondolkozva azt lehetne várni, hogy a gazdasági élet és az emberi szükségletek kielégítése egyenletesen javuló, fejlődő irányt vesz. Ehelyett azt látjuk, hogy maga a haladás ugyan kétségtelen, de nem egyenletesen, hanem ellenkezőleg igen nagy lökésekkel megy végbe. Vannak periódusok, amelyekben az emberiséget optimizmus tölti el, új tervek, nagyszabású alkotások keletkeznek, van munkaalkalom, van fogyasztási készség és van nyereséggel járó termelés. A fejlődés tetőpontján ez a folyamat megáll, az ellenkezőre fordul és elkövetkezik a depressziónak az a szomorú kora, melyet túlságosan jól ismerünk tapasztalatból, hogy részletesebben kellene jellemeznem. Talán legjellemzőbb és egyúttal legparadoxabb tünete a világválságnak az, hogy az emberiség lényegesen kevesebbet fogyaszt, mint amennyit termelni képes, sőt annál is, amennyit valóban termel. Ennek a következménye az, hogy a nagy készletek nyomják az árakat, a csökkenő árak veszteségessé teszik a termelést és még tovább lohasztják az amúgy is lanyha vállalkozókedvet.

Nem könnyű a válasz arra a kérdésre, hogy miért marad el a fogyasztás a termelés és még inkább a termelési lehetőségek mögött, holott 4—5 évvel ezelőtt ez az aránytalanság nem állott fenn. Nézetem szerint a magyarázatot a következő gondolatmenet adja meg. Az ember két gazdasági célt tűzhet ki maga elé: megszerezni a jelenleg szükséges javakat és biztosítani önmaga és esetleg az utódok részére a megszokott

életszínvonalat arra az esetre is, ha termelő munkát végezni nem tudnánk. Ez az utóbbi tevékenység a takarékosság, mely primitív viszonyok között csak készlethalmozás útján lehetséges, míg fejlett társadalomban, mely a hiteléletet ismeri, takarékoskodni abban a formában is lehet, hogy lemondunk a jelenben való fogyasztásról, ezt a jogot átengedjük másoknak és lemondásunk fejében jogot szerzünk arra, hogy később, tetszésünk szerinti időben fogyaszthassunk anélkül, hogy ugyanakkor termelnénk. Ez tehát annyit jelent, hogy a vásárlóerőt az egyén követelések, hitelek alakjában elraktározhatja a jövőre, de ehhez az szükséges, hogy legyen más egyén, aki éppen a fordított műveletre hajlandó, vagyis el akarja fogyasztani a jelenben olyan munka gyümölcsét, melyet nem ő végzett el, melyért a jelenben nem adott ellenértéket, hanem arra kötelezi magát, hogy ezt az ellenértéket, munkateljesítményt a jövőben fogja szolgáltatni.

A modern gazdasági élet takarékosság és az ezen alapuló hitelélet nélkül nem képzelhető el, bizonyos azonban, hogy éppen a megtakarított, a múltból eredő vásárlóerőben olyan tényező lépett fel a modern gazdasági életben, mely az egyensúly megzavarására nagyon alkalmas.

A társadalom élete az egyének mindennapi elhatározásaiból és cselekedeteiből áll. Az egyének elszórt cselekedeteit három tényező illeszti be a társadalom életébe: az egyik a véletlen eseményekben is megnyilvánuló nagy számok törvénye, amely a születések, halálesetek, öngyilkosságok globális számán éppúgy uralkodik, mint a gazdasági tevékenység egyes részein. Vannak azonban a gazdasági életnek automatikus szabályozói is, amelyek a puszta véletlennél erősebb mértékben terelik a társadalom gazdasági életét az egyensúly felé. Ezek közé tartozik elsősorban az áralakulás és a kamatláb változása. Mindkettő befolyást gyakorol az egyesek elhatározására anélkül, hogy egyenes kényszert alkalmazna az egyénekkel szemben. Végül a hatóságnak, elsősorban az államnak az egyenes beavatkozása is olyan tényező lehet, mely az egyesek tevékenységét irányítja. A társadalom szerkezetétől függ, hogy e három tényező közül melyik milyen mértékben játszik szerepet.

Ez a három tényező érvényesül a takarékosság és a megtakarított pénztőkék felhasználása terén is.

Ami mindenekelőtt a hatósági beavatkozást illeti, ez nyilvánulhat abban, hogy a hatóság adók vagy kölcsönök alakjában ráteszi a kezét az állampolgárokat megillető vásárlóerőre és maga gondoskodik annak a jövőre való eltevéséről, de nyilvánulhat abban is, hogy adó-, vám- és kamatpolitikával befolyást gyakorol a takarékosságot egyébként automatikusan szabályozó gazdasági erőkre.

A nagy számok törvénye úgy érvényesül, hogy a valószínűség szerint minden évben ugyanannyi egyén kezdi meg a tőkegyűjtést öregségére, gyermekei ellátására, mint amennyi hozzányúl munkaképtelenségében vagy költekező kedvében a sajátmaga vagy elődei által félretett vásárlóerőhöz, tehát az adósok és hitelezők személye változik ugyan, de a hitelek és adósságok főösszege lassú emelkedési irányzat határain belül alig módosul, sőt azoknak hosszú- és rövidlejáratú kihelyezések közötti megoszlása is eléggé állandó. A kilengé-

seket a gazdasági tényezők, főként a kamatláb úgyszólván automatikusan szabályozzák, mert mihelyt a takarékossági hajlam nagyobb, mint a vállalkozási kedv, csökken a kamatláb, tehát nő a valószínűsége annak, hogy új vállalkozók akadnak, mert nő a haszon lehetősége.

Végeredményben azonban mindezek lélektani tényezők és jól tudjuk, hogy a tömegek lélektanának külön törvényei vannak. Egy színház vidám nézőközönsége egy pillanat alatt átalakulhat valódi vagy képzelt tűzveszélytől menekülő, egymást tipró nyájjá, hogy esetleg egy imponáló, hatalmas szóra ismét észre térjen és ne rohanjon vesztébe.

1928—1929-ben a világ színpadán a „Prosperity“ volt műsoron. Azok az egyesek, akik a vásárlóerővel rendelkeztek, vagy maguk fogyasztották bőségesen a termelt javakat, vagy befektetéseket csináltak, ezzel munkát adtak sokaknak és így mozdították elő a fogyasztást, vagy bankra bízták a vásárlóerőt, mely a bankok közvetítésével a világnak arra a tájára ment, ahol leginkább tudták befektetésre és fogyasztásra használni. Mindez egy csapásra megváltozott 1929 őszén, midőn a túlhajtott tőzsdei spekuláció összeomlásakor a realizálási vágy lépett előtérbe, tömegesen és egyre nagyobb mértékben arra kezdtek törekedni a tőkések, hogy mindent értékesítve rövidlejáratú bankkövetelésekbe fektessék így felszabadult vásárlóerejüket. A helyzet teljesen hasonló a színházi pánikhoz. Mint a színházi kijáratok arra vannak méretezve, hogy a közönség sorjában hagyja el a nézőteret, a modern hitel- és bankrendszer is azon a már említett valószínűségi számításon alapszik, hogy egyszerre csak egy része a betevőknek fog effektiv fizetést követelni. Erre a valószínűségi számításra építve merhetnek a bankok vállalkozóknak, termelőknek kölcsönadni rövidlejáratú pénzeket is és ezen épül fel a magánbankok és jegybankok fedezeti rendszere.

A páni félelem által inficiált betétek azonban nem alkalmasak arra, hogy racionális viselkedésük valószínűségére normális bankpolitikát lehessen alapítani, mely egyedül a kamatlábbal szabályozza a tőkemozgalmakat. Mihelyt a pánik kiütött és az értékesítésekből felszabadult vásárlóerő a mindenkor rendelkezésre álló bankköveteléseket kezdte favorizálni, a francia, amerikai és svájci bankok hiába szállították lejjebb és lejjebb a kamatlábakat, a pénz éppen odagyűlt, ahol legkevesebbet jövedelmezett. Az ilyen pénzeket a bankok kihelyezni sem igen merték, ez valósággal sterilizált vásárló erővé vált, mely bajt okoz ott, ahonnét elvonják és nem hoz áldást oda, ahová megy. Ezt a sterilizált vásárlóerőt Keynes 1932-ben Angliában 1 milliárd £-re, az USA-ban 4 milliárd f-re becsüli. Hiába van meg a fogyasztási készség a nélkülöző tömegekben, hiába van meg a gyár, a gép, a munkáskéz, mindezek működéséhez még a vásárlóerő mindenkori birtokosainak az a készsége, akarata szükséges, hogy vagy egyéni fogyasztásukat emeljék, vagy pedig vásárlóerejüket hitelezzék a termelni és fogyasztani akaróknak. A megtakarított vásárlóerőnek ezzel ellenkező viselkedését neveztem irracionálisnak. Ez persze úgy értendő, hogy az egyén a saját önző szempontjából nagyon is racionálisan vél eljárni, midőn a válság kitörésétől vagy fokozódásától való félelmében kivonja vásárlóerejét a gazdaságból és steril módon igyekszik átmenteni a válságot követő időre. Éppígy racionális annak a színházlátogatónak a visel-

kedése, aki a tűzlármára elsőnek ugrik a kijárathoz, de a tömeges menekülés, mely eltorlaszolja a kijáratot, irracionális és éppígy irracionális a toké tömeges sterilizálása is.

A világgazdaság fellendülésének ez a sterilizált vásárlóerő a legfőbb akadálya, ez a legalább 50 milliárd pengő összegű rövidlejáratú hitel, amely ideges, szeszélyes, amely a legkisebb okra menekül egyik országból a másikba és amelyet éppen ezért termelésre felhasználni sehol sem mernek.

Ennek a jelenleg meddő vásárlóerőnek a gazdasági élet szolgálatába való állítása voltaképpen a mostani időnek legnagyobb problémája.

A megoldásra természetesen többféle út képzelhető. Ezek három csoportra oszthatók. Az egyik az, hogy a gazdasági feladatát nem teljesítő liquid tőke jogait egyszerűen megnyirbálják. Ezt tette Anglia, midőn 1931 szeptemberben letért az aranyalapról és ezzel aranyban kifejezve 30% erejéig egyszerűen törölte a fonthitelezők jogait. Egyoldalúig járt el Franciaország és más államok Amerikával szemben, midőn bizonyos adósságaik fizetését megtagadták. Egyoldalúig jár el minden állam, mely transzfermoratóriummal, hitelrögzítéssel hosszúlejáratúvá teszi és ezzel értékében csökkenti az esedékes külföldi követeléseket. Megnyirbálást ajánl Somary svájci bankár is, aki megállapítván, hogy a hitelező államok a termelők érdekeire való tekintettel nem lesznek hajlandók az árukkal való fizetést megengedni, mint egyedül lehetséges megoldást azt javasolja, hogy a nemzetközi tartozásoknak ebből az okból behajthatatlan részét le kell írni, a hitelező országokban pedig az állam adjon mérsékelt kártalanítást a leírások folytán károsult hitelezőknek.

A hitelezők jogainak e nyüt megnyirbálása helyett több oldalról felmerült a gondolat, hogy egy általános mérsékelt infláció oldhatná meg a problémát.

így Caillaux az ezüstnek értékpénzzé való tételét javasolja, ami tehát a vásárlóerő szaporítását jelentené. Legutóbb Keynes azt indítványozza, hogy egy nemzetközi intézet bocsásson ki például 5 milliárd $ bankjegyet, melyet minden állam köteles volna arany gyanánt elfogadni és ezeket a jegybankok által fedezetül elfogadtatni. Szerinte abban az esetben, ha minden résztvevő állam megszüntetné egyúttal a devizakorlátozásokat és a nemzetközi kereskedelemnek a normális vámvédelmet meghaladó akadályait és megkezdené az áruk vásárlását, helyreállhatna a gazdasági egyensúly, míg e nélkül lépésről-lépésre le fogunk süllyedni még nagyobb káoszba.

Keynes élesen látó tudós és már sok jóslata bevált, ez esetben azonban nem hiszem, hogy az általa ajánlott, mindenesetre nagyon érdekes megoldási mód megfelelő orvosszer volna.

Minden attól függ, hogy a tömegek miképpen reagálnának egy ily rendszabályra. Ha az infláció folytán forgalomba kerülő pénztöbbletet a közönség tezaurálja, semmi változás sem áll be. Ez a helyzet áll fenn most is Franciaországban, ahol a virtuális infláció mellett valósággal defláció van. Az is lehetséges volna, hogy az új, valószínűleg olcsóbb pénzzel egyszerűen visszafizetnék a régi tartozásokat, tehát nem is sikerülne a vállalkozási és vásárlási kedvnek a mesterséges

fokozása. Ha a hitelezd államok arra használnák fel az inflációs pénzeket, hogy termelésüket fokozzák és adósaiknak még erősebb versenyt támasszanak, a hatás csak káros volna a világgazdaságra. Csak abban a nem nagyon valószínű esetben, ha az új pénz a hitelező országokban a fogyasztást emelné nagyobb arányban, mint a termelést, szóval növelné az életstandardot, ha olyan munkákat finanszíroznának belőle, amelyek sok munkásnak adnak kenyeret, például modernizálnák a francia házakat, kórházakat, akkor igenis fellendülne a világgazdaság, mert a hitelező országokban emelkednék az árukereslet, nőnének az árak és rentábilissá válnék a termelés nemcsak náluk, hanem a velük üzletileg érintkező többi országban is.

Az inflációs tervek lényege az, hogy névlegesen meghagyják a meglevő liquid tőke jogait, de mesterséges új vásárlóerőt teremtenek, mely egybeolvad a régivel és emelve az árakat, ténylegesen megsemmisíti a régi vásárlóerő egy részét. Tekintettel arra, hogy éppen magának Keynesnek fentebb idézett megállapítása szerint a meglevő liquid tőkék mai mennyisége teljesen elegendő, különösnek látszik, hogy ő maga keresi az orvosszert ennek a vásárlóerőnek a szaporításában. Nem is tartom valószínűnek, hogy terve megvalósításra kerüljön.

A harmadik út a céltudatos, egyetértő visszatérés a gazdasági erők egyensúlyán alapuló, lényegileg önmagát szabályozó gazdasági rendhez. Ezen az úton járnak a világgazdasági konferencia előkészítői, ők nem ajánlanak panaceát, hanem a javaslatok egész sorával jönnek, melyek lényege a következő:

1. Az államok térjenek vissza az aranyalapra, de a bankjegyfedezetre vonatkozó szabályok legyenek a mainál rugalmasabbak;
2. emelni kell az áruk eladási árát és csökkenteni kell az önköltségi árakat;
3. a hitelező államok tegyék lehetővé a régi adósságok visszafizetését árukkal és szolgáltatásokkal, az adósságok terhét pedig közös egyetértéssel, minden egyes esetet külön véve, csökkenteni kell;
4. fel kell szabadítani a nemzetközi kereskedelmet, ne legyen más hátráltatója, mint a normális vámvédelem és meg kell szüntetni a pénzforgalmi korlátozásokat.
5. Egyes fontos árucikkek termelését és a nemzetközi fuvarozást nemzetközi egyezményekkel kellene szabályozni.

E javaslatok kétségtelenül helytállók, nagyon kétséges azonban, hogy a hitelező államok hajlandók lesznek-e saját termelőik érdekét kis részben is alárendelni saját tőkéseik érdekének, mert a termelők az eddigi tapasztalatok szerint Amerikában, Franciaországban, Angliában egyaránt az elzárkózás fenntartása mellett vannak. Érthető is, hogy az államok a termelőket jobban védik, mint a tőkéseket, ha az érdekek összeütköznek, hiszen a termelő kiléte és honossága kétségtelen, míg az a liquid tőke, melyről beszélünk, anonim és csak ideiglenesen tartózkodik egy-egy országban.

Véleményem szerint a problémát nem valamely szellemes ötlet fogja megoldani és nem is egyféle módon fog az megoldódni, hanem többféle módszer kombinációjával. A hitelező államokban előbb-utóbb meg fognak indulni a belső kötvénykibocsátások és az ezekkel finanszírozott beruházások, mert a munkanélküliség problémája nem fog más

megoldást engedni és mert a tőke meg fogja únni, hogy rövidlejáratú alakjában semmit se keressen. Ezzel a hitelező államok belső fogyasztása és importáló készsége természetesen arányosan növekedni fog, de az is lehetséges, hogy a délafrikai aranyláz vagy más ilyen esemény részvényekbe vagy külföldi kötvényekbe fogja elvezetni a felhalmozott steril pénzeket. A hitelező államokon belül tehát semmi másra sincs szükség, mint arra, hogy a rövidlejáratú hitelek alacsony és a hosszúlejáratú hitelek jóval magasabb kamatozása közötti különbség mint automatikusan ható gazdasági erő érvényesítse befolyását.

Az adós államok mai helyzete az 1931. évével szemben annyiban javult, hogy a reparáció lényegileg megszűnt, ezzel a rövidlejáratú követelések leapadtak és hogy ma már nézeteltérés nélkül elismert igazság, hogy nemzetközi adósságok visszafizetéséhez az adós és a hitelező együttműködése szükséges. 1931-ben a Népszövetség p. ü. bizottsága még azt ajánlotta Magyarországnak, hogy magas kamatlábbal és hitelrestrikciókkal dolgozzunk, tehát deflációs politikát folytassunk. Ez megfelel a klasszikus arany valuta elveinek, mert annyit jelent, hogy az az állam, amelynek fizetési mérlege romlik, aranyat ad le, ennek arányában csökkenti bankjegyforgalmát és ezzel árszínvonalát. Mindennek az ellenkezője áll be abban az államban, amelybe az arany áramlik, tehát ott a jegyforgalomnak és az áraknak emelkedniök kell. Az árcsökkenés az egyik oldalon, az áremelkedés a másikon megindítja az áruforgalmat a kedvező fizetési mérleggel bíró ország felé.

Az aranyvalutát abban az esetben, ha a nemzetközi áruforgalom elé nem emelnek mesterséges akadályokat, a jól járó órához lehet hasonlítani, amely saját törvényei szerint jár és ezért alkalmas arra, hogy cselekedeteinket szerinte irányítsuk. Amennyire helyes az, ha valaki pontos órához alkalmazkodik, annyira helytelen, ha a pontatlan órát választja irányítóul, már pedig az aranyvaluta akkor, ha a nemzetközi áruforgalom mesterséges gátlások folytán nem követheti az aranyáramlás által előírt utat az adós államtól a hitelező állam felé, •olyan, mint a rosszul járó óra és aki egy ilyen órához alkalmazza cselekedeteit, az nem jár el logikusan.

Könnyű belátni, hogy az adós egyoldalúkig teljesen hiába tesz deflációs intézkedéseket, ha a hitelező szintén deflációs politikát folytat, már pedig a neomerkantilizmus mai korában ez az általános irányzat.

Az adós államok kénytelenek hitelezőik jogait csorbítani, amíg a hitelezők maguk teszik lehetetlenné a kötelezettségek teljesítését, de viszont el kell fogadnunk a hitelezők részéről megnyilvánuló minden ajánlkozást, mely többletexporttal és bérmunkával való adósságtörlesztést jelent. Minden jel arra mutat, hogy a válság negyedik évében ezt az elvi alapot a hitelezők is elfogadják.

De amíg a hitelezők ezt meg nem teszik, amíg Amerika és Anglia vámokat emel és termelési prémiumokkal valóságos dumpinget csinál, amíg Franciaország a vámtarifa 7000 altétele közül 1600-ra behozatali kontingenseket állapít meg, addig az adós teljes joggal szünteti be az adósságtörlesztés lehetővé tétele kedvéért folytatott deflációs politikát és törekszik arra, hogy belső árszínvonala állandó legyen és hogy ezzel a termelés rentábilissá váljék, mert ez a fellendülés alapfeltétele.

Λ BEVEZETÉSBEN mondottak szerint a gazdasági fellendülésnek második főakadályát azokban a célszerűtlen intézkedésekben látom, amelyeket az államok a rövidlejáratú követelésekkel bíró hitelezők irracionális viselkedésével szemben tettek, sőt tesznek még ma is.

Az államok és a jegybankok ugyanis látták, hogy a gazdasági szabadság milyen túlzásokhoz, milyen válsághoz vezet, tehát megkísérelték a szabadság megnyirbálását, azonban szem elől tévesztették, hogy a világgazdaság ma már olyan élő organizmus, mely saját törvényei szerint működik, melynek életfunkciói vannak és ezeket a funkciókat nem lehet egyszerűen helyettesíteni hatósági intézkedésekkel, először is azért, mert az élet ezernyi problémájával a legtökéletesebb hivatal sem tud megbirkózni, de azért sem, mert az államok hatáskörét meghaladó, nemzetközi problémáról van szó, az államok fölötti internacionális szervezkedés pedig még távol áll attól, hogy a gazdasági tevékenység központi irányítására képes legyen.

Célszerűtlen intézkedések főképpen három irányban történtek:

Elhanyagolták, sőt túladóztatással egyenesen gátolták a rentábilis termelést és szubvencionálták az életképtelen vállalkozásokat, főképpen ezek miatt felduzzasztották az állami költségvetéseket, az állami beavatkozással járó káros tüneteket pedig forgalmi korlátozásokkal iparkodtak ellensúlyozni. Lássuk ezek közt a rentabilitás elvének mellőzéséből eredő hibákat. Aki résztvesz a gazdasági életben, az tudja, hogy milyen nehéz a mai nagy versenyben rentábilisan vezetni akár ipari, akár mezőgazdasági, akár kereskedői vagy banküzemet és tudja azt is, hogy ehhez szaktudás, találékonyság, szorgalom, szervező tehetség és mindezeken felül az a tudat szükséges, hogy az üzem ura az ő saját szerencséjének a kovácsa, hogy a siker megélhetést, vagyont jelent, a sikertelenség pedig nélkülözést. Amilyen arányban kikapcsoljuk ezt a sarkaló tényezőt a gazdálkodásból, ugyanúgy fog csökkenni a rentabilitás, az emberiség rendelkezésére áŰó javak mennyisége és ezzel a jólét. A rentabilitást elhanyagoló termelés pedig kétféle lehet: az egyik a bürokratikus, a másik a szubvencionált termelés. Mindkettőnek ma van a legnagyobb konjunktúrája és ez egyik magyarázata annak a dekonjunktúrának, mely alatt sínylődünk.

Távol áll tőlem, hogy a priori elítélnék minden közüzemet és minden szubvenciót, hiszen a társas együttélésnek nem a lehető legnagyobb mennyiségű anyagi szükségleti cikk előállítása az egyedüli célja. Nekünk nem közömbös az, hogy a szövetet, amelyet hordunk, magyar munkás vagy külföldi állította elő, mi szívesen látjuk a hazai árut, mi nem importálunk kulikat, akik olcsóbban élelmezhetők, mint a mi munkásaink, mert inkább fizetünk többet saját véreinknek. Ezenfelül tudjuk, hogy minden országnak szükségképpen kell törekednie bizonyos sokoldalú termelésre, még a pillanatnyi rentabilitás feláldozásának az árán is, mert az egyoldalúság a legsúlyosabb válságba döntheti, de a rentabilitási elv elhanyagolásával járó áldozatokat korlátozni kell. Az is könnyen lehetséges, hogy idővel a gépek fokozatos tökéletesítése révén az emberiség rendelkezésére előállítható anyagi javak mennyisége annyira szaporodik, hogy a termelőerők fokozottabb és rentábilisabb kihasználása másodrendű szemponttá válik. Egyelőre

mindez a jövő zenéje, ma még az az ország boldogul, amely rentábilisabban tud termelni és az emberiség akkor éli virágzó korszakait, amidőn a termelés a termelőnek hasznot hajt.

A szubvencionálás már a prosperitás korszakában is előfordult, de akkor öltött igazán nagy mérveket, amidőn a válság megkezdődött. Akkor úgyszólván minden állam elkezdte a válság tüneti kezelését, a közösség rovására támogatta azokat a termelőket, akik legjobban érezték a válságot, vagy akik ezt legjobban el tudták hitetni és mivel ez a támogatás természetesen nehezítette a többiek helyzetét, egyre inkább nőtt az a kör, mely a szubvenciót várta. Ez először is óriási módon megduzzasztotta a költségvetéseket, viszont csökkentette a vám- és egyéb bevételeket, a látható budget mellett az elmaradó bevételekből és burkolt kiadásokból mindenütt nagy láthatatlan budget keletkezett, másrészt pedig teljesen megváltoztatta a termelési viszonyokat, mert ma igen sok árut nem ott állítanak elő, ahol a természetadta előfeltételek megvannak, hanem ott, ahol a legnagyobb a közvetett vagy közvetlen állami támogatás.

A közvélemény csodálatos közönyösséggel nézi ezt a fontos problémát, sőt szinte divattá lett azok kipellengérezése, akik nyereséges gazdasági tevékenységet próbálnak kifejteni, viszont favorizálása azoknak, akiknek síkéiul elhódítani egy darab gazdasági területet a rentabilitásra alapított vállalatoktól, az adózóktól. Eötvös idézi „Gondolatai“ közt Pascalnak e mondását: „Élvezet a vihartól hányt sajkán ülni, ha tudjuk, hogy az elveszni nem fog.[cc] így érezheti magát egy olyan vállalat vezetője, kinek a rentabilitásra nem kell tekintettel lennie és emellett még az a nimbusz is övezi, hogy ő altruista tevékenységet fejt ki, szemközt azokkal a másodrendű egyénekkel, akik a gazdaságosságra, a profitra is kénytelenek nézni.

Hogy a körülmények által nem indokolt szubvenciók milyen felesleges terheket jelentenek a világgazdaságra, erre jellemző példa Orient Steam Navigation Company elnökének következő fejtegetése:

> Az Amerikai Egyesült Államok adófizetőinek a kereskedelmi hajózás támogatása 1920-tól kezdődő 12 év alatt kamatok számítása nélkül 600 millió £-jébe került. Hogy ez a szám mit jelent, azt abból láthatjuk, hogy az amerikai adófizető meg akarván akadályozni adósait abban, hogy hajózással tegyenek eleget kötelezettségeiknek, olyan összeget áldozott, amely körülbelül:
>
> tízszer akkora, mint az az árumennyiség, melyet az USA Angliától átlagos évben vásárol,
>
> vagy nyolcszor akkora, mint amibe a Panama-csatorna került, vagy 50 millió ü-gel nagyobb, mint az az összeg, melyet az Egyesült Államok 1932-ig összes háborús adósaiktól kaptak.
>
> Ez a példa nagyon jól mutatja, hogy a politika és presztízs-szempontok milyen helytelen irányba terelhetik a gazdasági tevékenységet. Az egyik oldalon az amerikai adófizető óriási terheket kénytelen viselni a világgazdaságilag indokolatlan szubvenció fedezésére, a másik oldalon Anglia kénytelen veszteségesen folytatni legrégibb foglalkozását, a kereskedelmi hajózást.

Azt is jól mutatja ez a példa, hogy a közvélemény mennyire tájékozatlan ezekben a kérdésekben, különösen azokban az országokban, amelyek a szubvenciókat adják, mert mindig van olyan hazafias jelszó, mellyel az érdekelt ezt indokolni tudja.

Véleményem szerint pedig igen fontos volna, hogy a közvélemény minden egyes olyan intézkedésnél, mely nyíltan vagy burkoltan szubvenciót rejt magában avagy a magángazdaság kezébó'l kivesz és közüzemesít valamely vállalatot, a lehetőségig pontos tájékozódást kapjon, mit nyer az illető intézkedéssel a közösség és viszont mit veszít kiadásban, elmaradó bevételben, vámban, adóban. Ez a tájékoztatás lehetővé tenné, hogy a valódi demokratizmus elveinek megfelelőleg, tehát kellő mérlegelés után történjék a döntés.

Az államháztartás helyzete is abban az arányban javul, amint az előbb láthatatlan budgetnek nevezett elmaradó bevételek valórávalnak, a burkolt kiadások pedig elmaradnak, ha a helyesen informált ország ezt így akarja. Pozitív tudomásom van arról, hogy ennek a láthatatlan budgetnek láthatóvátételére és megjavítására kormányunk a legkomolyabban törekszik és ebben a javulásnak igen fontos tényezőjét látom. Másik lényeges javulás áll elő az államháztartásban akkor, ha a Jegybank vezetősége elérkezettnek fogja látni az időt, hogy a már említett árstabilizációs politikát folytassa a másfél éve tartó defláció helyett, melyet eddig a külföldre való tekintet indokolt. A deflációban az adózók egyik csoportja megy tönkre, az inflációban a másik és csak a valutának, s pénz és hitel mennyiségének oly irányítása vezet a reálisan számító adózó polgárok és ezzel az állam jövedelmének a fokozására, mely egyformán kerüli az inflációt és a deflációt.

Az adóterhek elviselhetetlen súlya inkább következménye, mint oka a pangásnak, tehát alaposan lehet remélni, hogy az imént említett két módon annyira megjavul az államháztartás helyzete, hogy az elképzelhetetlen magasságra emelt kulcsok ismét le lesznek szállíthatók.

Ami végül a pénzforgalmi, különösen devízaforgalmi korlátozásokat illeti: visszafelé tekintve ma már kétségtelen, hogy azok az adós államok, amelyeket azonnal esedékes követelésekkel bíró hitelezőik megtámadtak és fizetéseket kívántak tőlük anélkül, hogy egyidejűleg a hitelező államok legalább enyhítették volna áruforgalmi korlátozásaikat, nem tehettek mást, mint hogy lezárják a pénzforgalmat, hiszen enélkül valutáik katasztrofálisan lezuhantak volna. Anglia még ezt is megkockáztathatta, még az sem biztos, hogy végeredményben jól jár-e vele, de annyi bizonyos, hogy nálunk a zuhanást aligha tudtuk volna megállítani, nem lévén annyi reális és bizalmi tartalékunk, mint Angliának, mely végeredményben mégis hitelező ország. Az is lehetséges, hogy Németország is, mi is, elkéstünk 1931-ben a devizakorlátozások életbeléptetésével, mert ezzel mindkét jegybank devízahelyzete tartósan megromlott anélkül, hogy mást értünk volna el vele, mint a válságnak néhány hónappal való kitolását. Másrészről lélektanilag mégis helyesebb volt a végsőkig megkísérelni a kötelezettségek teljesítését.

A devizakorlátozások másik indoka az a veszély, hogy a belföldi tőke a külföldre menekül, ha büntetésekkl nem tartják vissza. E részben a helyzet az, hogy kétféle bizalmatlanság áll egymással szemben: az állam bizalmatlan a polgárokkal szemben, mert attól tart, hogy tőkéiket elvonják a belföldi termelés szolgálatából, a polgárok pedig bizalmatlanok az állammal szemben, mert attól félnek, hogy az állam

méltánytalan adóztatással, irracionális korlátozásokkal sérteni fogja jogos érdekeiket. Emlékszünk még arra, hogy a közelmúltban milyen skandalum tört ki Franciaországban, midőn kiderült, hogy a nagy szelvényadó elől milyen nagy összegek menekültek Svájcba.

Véleményem szerint a devízaforgalmi korlátozásokat — ha tapogatódzva is — fokozatosan enyhíteni kellene minden olyan országban, mely külföldi hitelezőivel modus vivendiben tudott megállapodni, mert az ú. n. Kapitalflucht nem oly nagy veszély, mint általában vélik, ha nem adnak neki tápot bizalmatlanságot keltő intézkedésekkel.

E részben nálunk sokat várhatunk attól az érvényesülni kezdő elvtől, hogy az export és import terén a valuta ingadozásai kifejezésre jussanak, mert az eddigi eljárás, mely szerint az elszámolás mindkét vonatkozásban a hivatalos árfolyamon történt, sújtotta az exportot és támogatta az importot. A pengő belső vásárlóereje csak igen kis részben függ attól, hogy milyen a dollár hivatalos árfolyama, hiszen a külkereskedelmi forgalom a belső forgalomnak alig éri el 15%-át. Külkereskedelmünk pedig legnagyobb részben kompenzáció útján megy végbe, ahol végeredményben árumennyiségek cseréltetnek árumennyiségekkel.

Összefoglalva a mondottakat:

A világgazdaság fellendülésének legfőbb akadálya annak a nagymennyiségű vásárlóerőnek a magatartása, mely veszteségektől való félelem folytán kivonta magát a termelés és fogyasztás szolgálatából, tehát a világgazdaság szempontjából irracionálisán viselkedik. Ennek az irracionális viselkedésnek a megfelelő ellenszere nem lehet a defláció, mert ezzel éppen azt érjük el, hogy a tezaurált aranynak, bankjegynek és a követeléseknek a vásárlóereje folyton nő, a termelés pedig veszteséges.

Minthogy azonban a válság végső oka nem az anyagi javak hiányában, hanem abban rejlik, hogy az emberiség tömeglélektani okokból időlegesen nem használja ki a meglévő lehetőségeket anyagi helyzetének megjavítására, semmi leküzdhetetlen akadálya sincs a fellendülésnek.

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy egyes országok önállóan is mennyiben oldhatják meg saját válság-problémájukat, a hitelező ország szempontjából a válasz az, hogy saját életstandardjának az emelése a helyes út; az adós ország pedig helyezkedjék arra az álláspontra, hogy mindig hajlandó tartozásait a hitelezővel egyetértésben ledolgozni, de amíg ez elől hitelezője elzárkózik, addig teljes joggal rendezkedhetik be olyan áruk termelésére, melyekre vagy önmagának van szüksége vagy amelyeket árucserére fel tud használni.

Ezen az úton elindulva elérhető a prosperitásnak olyan foka, mely nem marad el az 1928. évi — aránylag tűrhető — állapot mögött. Azzal tisztában lehetünk, hogy az igazi fellendülés nem várható, amíg a politikai szempontok és a népek gyűlölködése és elzárkózása éreztetik döntő hatásukat a gazdasági életben.

PÓSCH GYULA

AMOR SANCTUS
A KÖZÉPKOR LATIN HIMNUSZAI BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSÁBAN

Mikor Babits Mihály a középkor keresztény himnuszköltészetének legszebb darabjait összeválogatta és ma már holt nyelvének bábjából új szivárványszárnyú, tündöklő életre varázsolta magyar áttöltésében, nemcsak egy tudatunkból már lesüllyedt világ ismeretlen szépségeit emelte föl, nemcsak egy ezer éven át felgyülemlett kincstár kapuját tárta meg, hogy a legcsodálatosabb tüzű drágakövekkel kápráztasson el, hanem tulajdon költői arcát is kiteljesítette. Babits Mihály költői műve[1] nem volna egész, nem volna befejezett, bizonyos fokig vázlatos maradna ezek nélkül a himnuszfordítások nélkül, amelyek itt sokkal többet jelentenek fordításnál, valósággal a költő egyéni alkotásaivá válnak. És éppen ebben van Babits fordító művészetének divinádós ereje. Egyénivé tette szinte alázatos hűségű átültetésében azt a költészetet, amelytől a legtávolabb volt minden individualizmus, amely a legtökéletesebben kizárt magából minden személyi vonatkozást, amely nem egy szívnek szeszélyes megnyilatkozásaképen született, hanem egy az idők végezetéig változhatatlan közösség legmagasztosabb érzéseit, szinte minden szívek közös dobbanásából egybeforrt eszmei szív szárnyalását fejezte ki. Babits tulajdon költészetének integráns részévé tudta tenni ezt a különös, személyiden költészetet, amelynek szerzői is vagy az ismeretlenség homályába halkuló névtelenek, vagy az emberiség metafizikai horizontján fényeskedő szentek, tehát vagy kevesebbet vagy többet jelentenek egy-egy költemény kútfejének személyi megtestesülésénél.

Ennek a világirodalomban csaknem páratlanul álló jdenségnek pedig az a magyarázata, hogy Babits Mihály költészetében már eddig benne volt, ha szilánkokra töredezve, ha más elemek másító hatásaival vegyülve is mind az az igézet, amely a keresztény latin költészetet olyan egyedülállóvá teszi. Babitsnak nem egy régi költeményében ott találjuk a himnikus lendületet, a szimbólumoknak egymást tetéző, egymást lendítő képeit, a nyelv zenéjének azt a csengő-bongó gazdagságát, amelynek csak a középkor latin költészetében akad párja. Az írisz fátyoláról írott vers, vagy a Danaidák hordójáról és az asphoddesszegélyes, néma Lethe partról szóló költemény — főleg ami ritmikájukat, formájuk tökéletes csiszoltságát, képeik hermetikus zártságát és zenéjük angyalharangos zengését illeti — határozottan emlékeztetnek a keresztény himnuszokra.

Különös, fűszeres varázst adott ezeknek a verseknek, hogy antik tárgyhoz keresték az antik szdlemmel merőben ellentétes új világszemlélet kép- és formakincsét. Ugyanezen az úton haladt különben,

[1] «Amor Sanctus», Szent Szeretet Könyve. Középkori himnuszok latinul és magyarul. Fordította és magyarázta Babits Mihály. Budapest, 1933. Kiadja a Magyar Szemle Társaság.

csak fordított irányban, a középkori latin költészet is, amikor a maga új eszmevilágát, eddig teljesen ismeretlen képzeteit és érzéseit a klaszszikus latin vers nyelvén és már kialakult költői formáinak keretében igyekezett kifejezni.

Az ellentét óriási volt, mai távlatból szemlélve szinte áthidalhatatlannak tetsző. Akkor, amikor a keresztény költészet a harmadik század derekán először megjelenik, a latin nyelv a rethorok mozdulatlan jargonjává vált, amely lehetetlenné tett minden egyéni kilengést a tökéletessé csiszolt formák nyűgéből. Ezzel szemben az új hit lobogó extázisában keleti és barbár temperamentumok, fiatal töretlen lelkű népek egyéni tüze égett. Az antik költészetben minden csupa derült, ragyogó világosság volt, a r a t i o átlátszó kristályossága; a kereszténység csupa sejtelmes homály, csupa pecsételt titok minden józan feszegetés számára, csupa mélységes misztikum s ha fel is használja a világos és klasszikus realitás szavait, mögöttük már érezteti a végtelenség csodálatos rejtelmét. A régi szellem a hedonizmus jegyében él, az élet derűjét és örömét keresi, a kereszténység a lemondásnak, a tisztaság fegyelmének, az aszketizmusnak új, eddig ismeretlen erényeivel kövezi a tökéletesedés nehéz ösvényét. Ez az új lélek kemény, sokszor csaknem zord, de töretlen és rugalmas, üde, tele eszményi lelkesedéssel a horatiusi középszer nyárspolgári nyugalmával, közömbös egyhangú derűjével, hivatalnoki pontosságának szárazságával szemben.

Nehéz volt ennek az új szellemnek, ennek a merőben új világnak az antik költészet adta formai keretekbe beilleszkedni. Legtöbb fogalom, legtöbb érzés annyira más volt mint a régi, annyira ismeretlen volt, hogy Vergilius gazdag nyelvében sem talált megfelelő szavakat és kifejezési formákat. Új szavakat kellett alkotnia, a lassan már ébredő új népnyelvekből kellett kölcsönöznie vagy barbár keleti idiómákkal betörni egy tökéletessé s így változhatatlanná érett nyelv zárt bástyái közé. Így az új költészet kezén lassanként új, élő, fejlődésképes, egyre újuló nyelv vált a klasszikus aranykor már akkor is holt nyelvéből. Viszont a két ellentétes szellem keveredése a kezdet kezdetén kétségtelen tisztátalanságokra vezetett. A hatások egymásba mosódtak s még nem váltak élesen külön. Az első himnuszokon szent Ágoston szerint, amint Babits is említi költői szépségű bevezetésében, még az eretnekség illata érzik. Commodius, aki a harmadik század közepén mint ördögűző fordul az antik démonok ellen akrosztikonos, nehézveretű hexametereiben, rákerül már a tiltott könyvek jegyzékére, amelyet 496-ban Gelasius pápa alatt készítettek először. De verseiben már ott van a latin himnuszok legmonumentálisabb remekének, a Dies iraenek csirája (De saeculi istius fine) a világ végének s az ítéletnek tüzes borzalmú leírásaiban. Juvencus az Evangelium parafrázisait írja meg teológiailag nem mindig kifogástalan verses történeteiben. Tertullián vagy Lactantius költői lelkében megszületik az első szimbólum, a keresztény feltámadás jelképe, a Phoenix Helios madara, amely halála közeledtével tulajdon illataiból és hevéből rakott máglyán égeti el magát, hogy poraiból új életre keljen.

Főforrása ennek a költészetnek a liturgia. És a liturgia nem szorítkozik szigorúan az istentiszteletekre. Az életnek csaknem minden

megnyilvánulását szertartások kísérik. A nap minden szakának, a napi élet minden jelentősebb mozzanatának, sőt minden órának megvan a maga ájtatossága s az ájtatosságnak liturgikus éneke. Babits idézi bevezetésében alexandriai Kelement, aki szerint „a kereszténység egész élete egyetlen zengő ünnep, hisz Isten mindenütt jelen van s dicséretekkel műveljük a földet, himnuszt harsogva hajózzuk a tengert, még az ebédet is zsolozsmák hangja szenteli meg“. Az ájtatos ének szüksége, az egész életet átszövő liturgia termi először ezt a költészetet, hogy azután az alkalmi költészetből egy nagyszerű és csodálatos líra virágozzék ki tudatos és sokszor tudós nagyműveltségű költők lantján. több mint ezer éven át tartó hatalmas korszak lírája, az emberi lélek legmagasabb frekvenciájú kisugárzása földi érzéklettel elérhetetlen régiók rejtelmes antennái felé.

Az első igazi liturgikus költő a poitiers-i Hilarius. Babits is vele kezdi az anthológiát. Hilarius még ragaszkodik verseiben a horatiusi időmértékhez, még szigorúan veszi a klasszikus verslábakat. Nem él azzal a már akkor bevett joggal, hogy két rövid sorra törje a hosszú verseket. De van olyan költeménye, amelyben már szigorúan betartja a szótagszámot s amelyből megjelenik, ha még kezdetlegesen is, áz új formák muzsikás ékessége, a rím. Jesus refulsit omnium kezdetű költeménye, amely talán a legrégibb karácsonyi ének, egyben az első rímes latin himnusz is.

Sokkal eredetibb és merészebb költő Szent Ambrus. Huysmans ugyan homiliái után unalmas keresztény Cicerónak nevezi. De költői nyelve csordultig telt a legújabb metafórákkal. Babits *gyönyörű* Hymnus vespertinusát fordítja szószerinti hűséggel, egészen mai és mégis ünnepi méltóságú magyarsággal:

Deus creator omnium	Isten, te mindentalkotó,
polique rector, vestiens	egek vezére, aki dús
diem decoro lumine,	fénnyel ruházod a napot,
noctem soporis gratia.	álom-malaszttal a vak éjt.

Aurelius Prudentius Clemens az ötödik század tudós és termékeny költője. Ambrus hagyományainak folytatója a himnuszköltészetben. Oktató és vitatkozó költeményei igen képzett teológust sejtetnek benne, egészen különös hát, milyen üde, szinte naív bájú sokszor képzelete, mint a Herodes által meggyilkolt apró mártírokat dicsőítő költeményében. Szinte megható az a kép, amely úgy mutatja be a gyermek vértanukat,amint égi koronájukkal játszanak:

Salvete flores martyrum,	Mártírbimbók, köszöntelek,
quos lucis ipso in limine	akiket napjuk küszöbén
Christi insecutor sustulit	Krisztus üzője fölkapott,
ut turbo florentes rosas.	mint rózsaszirmokat a szél I
Quid crimen Herodem juvat?	Mit használt Heródes bűne?
Vos prima Christi victima,	Ti, első Krisztus-áldozat,
grex immolatorum tener	Gyerekraj, pálmátokkal és
palma et corona luditis.	Koszorútokkal játszotok.

Ugyanennek a századnak himnusza dicsőíti a kereszt diadalát. Ez a Venantius Fortunatusnak tulajdonított Vexilla

regis prodeunt. Nem olyan hatalmas szárnyalású, mint Qaudius Mamertusé, de az első strófa ellentéte a királyi jelvények és a bitófa közt szinte szíven út megrázó erejével. Babits így fordítja:

Vexilla regis prodeunt,	Királyi zászlók lengenek,
fulget Crucis mysterium,	villog titkával a Kereszt,
quo came camis conditor	melyre húsban függesztetett,
suspensus est patibulo.	aki minden húst alkotott.

A szépen megindult himnuszköltés a nyolcadik-kilencedik században némi visszaesést mutat. A barbárok már rég berendezkedtek a római birodalom romjain s ehhez képest a népi elemek, a szabálytalanul képzett szók, az alliterációk, az asszonánszok s a gazdag rímek csengésének édessége nagyon is befurakodott már a szigorú liturgikus énekekbe. A civilizáció és a kultúra nyelve azonban nyugaton a latin volt és éppen ennek a latinságnak szellemét és tisztaságát féltette az a törekvés, amely a nyolcadik században valóságos kis kora-renaissance-ot idézett föl. Ez a pseudo-renaissance meglehetős öntudatlan volt és így hatása nem is volt mélyebb. Nem az antik kultúra lelkét kereste, inkább csak a nyelvtan helyességét s a prozódia szabályos hibátlanságát. Vergiliust és Ovidiust tekintette mintaképének. A rövid verssoroktól ismét visszatért a hosszú hexameterekhez és szigorúan számontartotta az időmértéket is. A bangori és a sanctgalleni antifonáriumokban ugyan még gyakoriak a rövid sorok, ezek az alexandriai görög himnuszgyűjtemények verseinek latin fordításai. De már Alcuin és Theodulf vagy Warnefrid, aki Pál diakónus néven közismert, kemény és száraz hexameterek szerzői. Két igazán nagy költője van ennek a kornak: Beda Venerabilis, de különösen Rabanus Maurus mainzi érsek, ő a szerzője a híres Veni Creator Spiritus kezdetű himnusznak, amely a kilencedik század latin költészetének elenyészhetetlen emléke. Babits fordításában így cseng ez a lelkendező pünkösdi himnusz:

Verd Creator Spiritus, mentes tuorum visita, imple supema gratia quae tu creasti pectora.	Teremtő Lélek, légy velünk! Látogasd híveid szívét! Töltsd malaszttal a kebleket, melyeknek alkotója vagy.
Accende lumen sensibus, infunde amorem cordibus, infirma nostri corporis virtute firmans perpeti.	Gyújts fényt érzékeinkbe! öntsd szívünkbe szent szerelmedet! S mi bennünk testi gyöngeség, Örök erőddel izmosítsd!

A X. és a XI. század a sequentiák százada. Sequentia alatt a himnusznak új formáját kell érteni, amelynek lényege a formátlanság, helyesebben szakítás a régi formákkal, teljes formaszabadság. A régi időmértékes verssel szemben prózának is nevezik a sequentiát, amelyet semmi sem különböztet meg a kötetlen beszédtől, csak a szavak választékossága és a sűrűn használt alliterációk, sorvégi és belső rímek és asszonánszok. Tagadhatatlan, hogy van ezeknek a verseknek valami ütemük is, de ez az ütem szinte sorról sorra változik és inkább csak a dallammal együtt érezhető ki. Mert ezeket a sequentiákat misekőzben énekelték. A mise valamelyik részét követték s innen elnevezésük is.

A sequentiák később a mise drámai menetéhez simulva párbeszédesekké váltak s mint egymásnak felelgető antifonákat karok énekelték őket. Rendesen a hit valamelyik nagy titkát: a szeplőtlen fogantatás, az Ige testtéválásának s a feltámadásnak misztériumát adták elő miseközben párbeszédes drámai formában. A dadogó Notker, német szerzetesnek vagy a vele állítólag azonos Wipónak tulajdonított híres húsvéti ének, a Victimae paschali laudes immolent Christiani, amelyet Babits is lefordít, benne van valamennyi misekönyvben. Ebben a primitív szépségű énekben maga Mária hirdeti a kérdezősködő híveknek Jézus feltámadásának győzedelmes dicsőségét. Hermannus Contractus a szintén közismert és költői szépségekben páratlanul gazdag Salve Regina kezdetű sequentia szerzője. Számos sequentia könyörög a Szentlélek segítségéért. Tartalmilag mind emlékeztetnek Róbert francia királynak Veni Sancte Spiritus kezdetű szabályos himnuszára, amely az előző szabadritmusú sequentiákat öntötte nagyon is választékos, dússzinű s a nyelv minden zenei lehetőségét tékozlón csendítő versekbe. Ezt Babits is fölvette gyűjteményébe. Fordítása az eredetivel mindenben vetekedő szépségű:

Veni, Sancte Spiritus, et emitte coelitus lucis tuae radium5	Jöjj, Szentlélek-Isten, jöjj s áraszd ki a mennyekből fényességed sugarát I
Veni, pater pauperum, Veni, dator munerum, Veni, lumen cordium.	Jöjj, ki árvák atyja vagy, jöjj, ki szívek lángja vagy, ajándékos jóbarát.

A sequentiák megbontották a formák zártságát és megindították a himnuszköltészet nagy átalakulását. Bekövetkezik a teljes szakítás a régi klasszikus versmértékkel. A himnuszköltők, akik fiatal barbár népek fiai voltak, nem érezték a különbséget a hosszú és rövid szótag között. Az ő nyelvűkben hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok vannak. A zeneiség és énekelhetőség szempontjából sokkal fontosabb volt a sorok egyenlő szótagszáma, mint időtartambeli megegyezése. Uj ritmusok keletkeznek, amelyekben a zenei hangsúly a fontos. Emellett gazdagon érvényesül mindaz, ami a vers zeneiségét fokozza. A latin nyelv különösen alkalmas egészen tisztán csendülő rímek alkotására. De ezzel nem is érik be. összecsendítik a szavak kezdetét is, nemcsak a sorok végén, hanem a belső ritmussal párhuzamosan benn a sorok közepén is megszólaltatják a rímcsengőket. Egyik legrégibb ilyen szabad latin vers az Ave maris Stella kezdetű, szárnyaló szépségű Mária-óda, amelyet Pál diakónusnak tulajdonítanak. Lényegükben nem egyebek ezek az új versek, mint szabályos sequentiák, tehát a szó szigorú jelentését tekintve már nem himnuszok, de az új forma diadalmasan szorítja ki a régit s legfeljebb csak külsőségekben választja el Szent Ambrus és Prudentius költészetétől azokat az új verseket, amelyek tartalmuk szerint mégis csak himnuszok.

A sequentiák drámai mozgalmassága s az új színes prózák ódái lendülete mellett a himnuszok sokszor szigorúan teológiai tartalmúak s egészen éles és árnyalati finomságokba menő különböztetéseket, sokszor elvont magyarázatokat, mélyértelmű hittitkoknak metafizikai

körülírásait foglalják magukba. Ezek a teológiai tartalmú költemények nem hiányoznak az új formai kísérletek közül sem. Nem válnak azonban soha szárazakká, tudálékosakká, nem lesznek, mint Babits mondja, pedáns értekezésekké, mert költők írják, akiknek lelkét áttüzesíti a hit izzása, képzeletét lángragyújtja az a merészröptű szárnyalás, amely túlvilági tündöklés káprázatait keresi. Az alchemiai tudományok hatása megteremti a lélek alchemiáját is. Állatok, virágok, drágakövek, rejtelmes erők, titokzatos adományok letéteményesei mélyértelmű szimbólumokká eszményülnek és a középkor költői mesterei a szimbólumok színpompás virágágyának. Babits ezeket a teológiai fantáziákat is felveszi anthológiájába annál is inkább, mert maga is kivételes művésze ennek a különös, szinte egy Poe Edgar homályos, döbbenetes álomvizióival rokon szimbolikának. A középkori latin költészetnek egyik legcsodálatosabb remeke Hildebert de Lavardin-nek az Isten lényegéről írt költeménye. Ez a Hildebert mint püspök, később tours-i érsek a középkor legelevenebb, leggazdagabb szellemei közül való. Érdeklődése ezerféle, műve száz fénytörő éllel csillog, mint művészettel csiszolt gyémánt. De az ő művéből is kiemelkedik ez a hatalmas lélekzetű, teljes zengésű ének, amelynek művészi átültetése Babits fordítóművészetének egyik legsikerültebb próbája. A hosszú költeményből néhány sor is jellegzetes mutatót ad. Az égi Sión városról

Me receptet Sión illa,	Bár inkább a Sion várna,
Sion, David urbs tranquilla,	Dávid király csendes vára,
cujus faber auctor lucis,	kit a fények ácsa ácsol,
cujus portae lignum crucis,	kapuja van keresztfából.
cuj'us claves lingua Petri,	Péter nyelve a lakatja,
cujus cives semper laeti;	boldog, aki azt lakhatja,
cujus muri lapis vivus,	fala épült élő kőre
cujus custos rex festivus.	s az Örömkirály az Őre.

szól ez a rész, amelyet Isten az igazaknak ad jutalmul az örök békesség áldásával:

Az egész középkor lelke benne van ebben a csodálatos himnuszban. Mesterileg vésett és faragott szavak fantasztikus gótikus dómja tornyozódik itt a Szentháromság titka körül. A föld a szentek egyességének, a küzdő és győzedelmes egyház szövetségének erejével szárnyal a tiszta magasságok felé s lobogórúdjainak gombjain mint igézetes tüzű drágakövek, ametisztek és saphirok tündökölnek a választott lelkek.

A XII. és XIII, században kiteljesedik a középkor keresztény kultúrája, olyan bensőséges, egységes, mindent átható kultúra, amelyhez fogható nem volt még a földön. A kolostorok a tápláló tüzei ennek az óriási lángolásnak, amely felgyújtja a lelkeket, hogy megszülethessen a legtisztább alkotások egész sora, amit az emberi szellem eszmékben, szavakban, kőben, fákban, formákban és színekben alkotott. Imádság, sóvárgó sóhajtozás, testnek sanyargatása, böjt és tartózkodás minden földi gyönyörűségtől, eltakarása szemnek, betömése fülnek minden hívságos kísértés elől, a tagoknak munkával való fárasztása, fejek meghajtása, szüntelen hódoló térdrehullás a fájdalmak fája, a kereszt előtt s egyetlen roppant megfeszülés a tökéletesedés

keresztjén az epedett mennyek s a Krisztussal való egyesülés boldog lelki násza felé; ezek az eszközei a lélek felszabadításának, a tiszta és isteni szeretet küldetésének s ennek az isteni szeretetnek ihletett énekese a XII. század legkimagaslóbb szelleme Szent Bernát, clairvaux-i apát. Egyformán mestere a szavaknak és a tetteknek. Lelke mint soha nem fogyó szövétnek lobog fáradhatatlan lángolással. Egyénisége bélyegét rányomja egész századára. Lelkének tüze mindent áthevít, misztikus világossága mindent átsugároz. Lehet, hogy nem Ő a szerzője minden költeménynek, amely neve alatt maradt az utókorra, de szellemének, hivő és szerető lelkének ereje termőn árnyékolta meg valamennyit.

Ez a szellem egyébként Cluny leikéből fakadt, ő is ostorozza a testiséget, kizsigerezi azt a szenvedést, amely a gyönyörnek eleinte rózsákkal szegett útját kövezi, megvetésének egész hevével sújtja a világ hívságos szeretetének szennyét és gyalázatát. Quisquis amat Christum, mundum non diligit istum — harsogja csengő leoninusában. Aki Krisztust szereti, nem szeretheti a világot. A világ minden tündöklésének és ragyogásának, élvezetének és ringató lágyságának egy a vége: a kikerülhetetlen pusztulás, a mindent oszlás förtelmévé változtató halál.

De a halál mellett van még egy mélyebben és melegebben zengő húrja szent Bernát költészetének s az egész középkori szerzetesi költészetnek: ez a szeretet. Az a lángolás, amely elzárkózott a testi szerelemtől és minden földi édesség dédelgetésétől, egész hevével az ég felé fordul. Nincs a középkorban senki, aki annyira ment volna a hódoló imádatban, mint szent Bernát. Valósággal a szenvedély hangján lelkendezik ég felé ez a túláradó adoratio, a legcsodálatosabb képek drágaköveit tűzi ezerszínű füzérbe. Külön himnuszt zeng erről a szent szeretetről, az Amor sanctusról, amely Babits anthológiájának szerencsés címét is adta. íme ilyen ez a szeretet:

Amor semper triumphalis,	Szűz szeretet, diadalmas,
amor semper nuptialis,	mégis mindig lakodalmas,
amor semper ebrius,	mégis mindig mámoros!
amor summus et regalis,	Magas szeretet, királyi,
amor plus quam filialis,	több mint fiúi s leányi:
amor sponsus propius.	mátkasággal koszorús I

Ennek a szűz szeretetnek külön, mindeneknél jobban körülrajongott tárgya maga a Szűz királynő, a mennyekben trónoló Mária. Ami gyöngéd és szépséges jelzőt, ami színekben tündöklő képet a naív képzelet csak ki tud találni, azt mind összezsúfolja ezekben a költeményekben. Minden tizedik sequentiának Mária a tárgya. Virágoskert színesedik körülte versekből, amelyekben elragadó bájú, szeszélyes formájú, sokszor egészen bizarr és bódító illatú szirmok nyiladoznak. A fiatal népköltészet szerelmes virágénekeinek üde hasonlatait, nem egyszer szinte szenzuális áradozását kérik kölcsön a latin költők és bátorító példát ad nekik erre a bibliai élő kép, az Énekek éneke. A legszebbek és legszűzi ihletűbbek közül való az alábbi szabályos sequentia:

Ave Virgo singularis, mater nostri salutaris, quae vocaris Stella Maris: Stella non erratica: nos in hujus vitae mari, non permitte naufragari, sed pro nobis Salutari tuo semper supplica!	Udvözlégy ő Szüzek Szüze, aki Megváltónkat szülte! Te vagy ama Tenger-Tűze, csalhatatlan csillaga: Az élet tengere ringat, ne engedd tömi hajónkat! Kérd érettünk Megváltónkat: Imádj Istent Mária!
Radix sancta, radix viva, flos et vitis et olíva, quam nulla vis insitiva juvit ut fructificet; lámpás soli, splendor poli. qui splendore praees soli, nos assigns tuae proli, ne districte judicet.	Eleven gyökér, zöldellő olajág, virág és szőllő, ki nem magból lettél termő, szent gyökér, áldott anya, földi lámpás, égi ablak, fénylőbb fényénél a napnak, könyörögj értünk Fiadnak, ne ítéljen szigora!

Ennek a himnusznak a szerzője Adam de Saint-Victor, egy párizsi apátság kanonokja, páratlan készségű verselő, kitűnő zenész, akiből talán csak szent Bemát égi szerelmének szenvedélyes lobogása és elmélyülő miszticizmusa hiányzott ahhoz, hogy a középkor legnagyobb lírikusa legyen.

A misztikus szeretet lelke Szent Ferenc tanításában él tovább. Szent Pál óta nem volt az emberi szellemnek hatalmasabb irányítója. A Portiuncula-kolostorból a középkor megújhodása sugárzik szét, amelyből új költészet és új művészet sarjad. A ferences szellem ugyan inkább a nemzeti költészetet ihleti. Franciscus maga is egyike az első nagy olasz lírikusoknak és úttörője a középkor tündöklő betetőzésének, Dantenak. A latin himnuszköltészetben Szent Bonaventura képviselője a bensőséges, alázatos szeretettől tüzes ferences léleknek.

Adam de Saint-Victor művészi tökélye és csillogása dicsőségesen folytatódik tanítványában, Aquinói Szent Tamásban, aki már nemcsak a formák csalatkozhatatlan mestere, hanem lángszellem is s ez megérzik csodálatos erejű költeményein. A scholastikus filozófia nagymestere, a középkor legtökéletesebb teológusa megalkotója az eucharisztikus költészet elévülhetetlen remekeinek. Orbán pápa kérésére ő készíti el az úmapi ünnepség sequentiáit. A teológiai költészetnek utolérhetetlen mesterművei ezek. Az elvont finomságokat beszédes képek teszik szemléletessé. A Lauda Sion, az Ecce panis angelorum, a Pange lingua, szinte bronzból vert hibátlan költemények, amelyek mint harangok nyelve kongatják, zengetik az ünnepre gyűlt szívek harangját.

Aquinói Szent Tamás költészete a megváltás örök zálogául hagyott áldozat diadalának ujjongó himnusza, a középkor leikétől azonban mégis igazán a fájdalmas, penitenciás énekek lelkedzettek. Ennek a költészetnek két legszebb, könnyharmatos, bánathamvas virága a Dies irae és a Stabat mater.

Mind a két költemény tipikus középkori latin himnusz annyiban is, hogy nem váratlanul született a költő ihletett elragadtatásából, hanem századokon át formálódott és ért, míg egy szerencsés költői pillanat megtalálta legtökéletesebb változatát. Az utolsó ítélet borzalmaitól való rettegés költői kifejezést talált már az első kezdetleges

himnuszokban is. Tommaso da Celano ferences barát már a Libera me Domine kezdetű sequentiában készen· kapta hatalmas zengésű versének nem egy kifejezését. Az ezredik év kritikus fordulójától világomlást várt a riadt néphit és ekkor egyre-másra születtek az ítélet borzalmait festő költemények. A XII. században közvetlen megelőzi a Dies irae-t két rímes próza is, amelyekből sorokat vett át celanói Tamás. Költeményének tehát csaknem valamennyi eleme ismert, maga a himnusz művészi szépségében mégis váratlan, meglepő, szinte minden sorában megrázó erejű. Minden nemzet megpróbálkozott ennek a páratlan mesterműnek átültetésével, de szinte lehetetlen az eredeti szépségeit visszaadni.

Éppen ilyen tökéletes mestermű a Stabat Mater. Jacopone da Todi, aki végső formába öntötte a XIII. század végén, szintén készen kapta a megrázó siralomnak ritmusát, sőt számos képét és kifejezését is. Egy XII. századbeli Planctus Mariae-ben már csaknem szószerint fellelhető egy félstrófa Jacopone da Todi költeményéből:

Quis est homo, qui non fleret
Christi matrem si videret
In tanta tristitia...

A seraphicus Bonaventura Recordare sanctae crucis kezdetű sequentiájában készen van az egész strófa alkata. Mégis páratlanul tökéletes és szép ez a siralom. Végső nagy megzendülése Kempis Tamás énekeivel annak a keresztény latin költészetnek, amelyre rászakad a humanizmus pedáns tudálékossága s amely már nem találja meg folytatását az elvilágiasodott nemzeti költészetben. Csak a legújabb idők hajnalán szólal meg újra a latin szerzetesköltők gyermeki áhítata Verlaine-nek lantján, amelyet a beteg és megtört költő éppen olyan mélyen búgó bánatokra tudott hangolni, mint a keresztény lamentádók költője.

Itt a letagadhatatlan rokonság láncszeme, amely a modem szimbolista költészetet a középkor misztikus szimbolikájával összekapcsolja s éppen ez a rokonsága magyarázata annak a mesteri tökéletességnek, amellyel ez a planctus Babits fordításában az eredeti minden szépségével szólal meg magyarul:

Stabat mater dolorosa
juxta crucem lacrimosa
dum pendebat Filius,
cujus flnimam gementem
contristatam et dolentem
pertransivit gladius.

Alit az anya keservében
sírva a kereszt tövében,
melyen függött szent Fia,
kinek megtört s jajjal tellett
lelkét kemény kardnak kellett
kínzón általjáraia.

Babits anthológiájában magyarországi énekek is vannak. Ezekben, amint Babits előszavában írja „a közös katholikus jelleg jóval erősebb mint a nemzeti“. A magyarság legfeljebb annyiban jelentkezik bennük, hogy magyar szentekről is énekelnek, az igaz, hogy csak ritkán, de ezekben is a közös középkori aszketikus eszmény megtestesülését keresik. Nálunk kissé késetten zendül meg a himnuszok zenéje, de viszont annál tovább tart. Nyugaton a renaissance-ban már a holt latin feltámadása öli meg az élő latinságot, amikor nálunk még zengnek

a latin himnuszok, sőt még Pázmány Péternek is tulajdonítanak egy egészen kivételes szépségű költeményt, amelyet a nagy bíbomok Magyarország Nagy Királynéjáról szerzett. Babits is felvette gyűjteményébe, belső rímeinek egyre újuló csengése, képeinek pompázó gazdagsága már a kora bárok zsúfoltságának jele.

Ha az Amor Sanctusban közölt költemények időhatárát nézzük, közel másfél ezer év szellemében és céljaiban egységes és talán csak tárgyában, hangnemeiben és a technikai fejlettség és művészi tökély fokait tekintve változó költészete kerül itt bemutatásra. Ezt a költészetet, amelyet az irodalomtörténet és az esztétika eddig elhanyagolt, vagy lenézett, pedig a mai lélekhez sokkal közelebb áll, mint az antik klasszicizmus hűvös, nekünk merőben idegen s holt mithologiájával üressé vált világa, nem könnyű bemutatni egy kis kötet szűk keretei közt. Nem is beszélünk a fordítás nehézségeiről, a fordítással talán egyenlő rangú feladat a válogatás munkája. Ha valahol, úgy itt igazán nem túlzás az embarras de richesset emlegetni. Ötven költeményt kiválasztani sok ezer közül és azon át megéreztetni a legtökéletesebb kultúrát s a tárgyában legfölségesebb s a legelvontabb, legtestetlenebb fogalmak jelképes megérzékeltetésében legszublimisebb költészetet, merész és hálátlan vállalkozás. Nem is a kiválasztás a legnehezebb, hanem az elhagyás. Babitsnak valóban az aszkéta költők példájától kellett lemondást tanulnia. Babits mégis tökéletes munkát végzett. Tisztán irodalmi szempontokra ügyelve, — idetartozik természetesen egy kultúra lelkének mennél hiánytalanabb és meggyőzőbb érzékeltetése is — az Amor Sanctus a maga tömörségében is egyike a legjobb középkori himnuszgyűjteményeknek. Mutatványt ad a keresztény latin költészet minden tárgyköréből, példát mutat a formafejlődés minden momentumára. Vigyáz arra, hogy a legszebb és legismertebb himnuszok egyformán megtalálhatók legyenek gyűjteményében.

A válogatás művészete tehát vetekedik a fordítás művészetével. Hogy milyen gondosak, tartalmilag milyen hűségesek, formailag milyen tökéletesek, zeneileg milyen gazdag hangszerelésűek Babits fordításai, azt a sok idézet eléggé sejteti. Igazán ennek a rendkívül fejlett technikájú költőnek csodálatos nyelvkészsége kellett ahhoz, hogy a latin himnuszok lendületes ritmikáját, cséngő és sokszor gazdagon halmozott színeit, szüntelen ismétlődő alliteracióit, folytonos belső összecsendüléseit a zeneileg sokkal szegényebb és nem olyan tiszta csengésű, de hangzataiban azért elég változatos magyar nyelven visszaadja. De még Babitsnak sem sikerült volna olyan tökéletesen ez az átültetés, ha, amint erre már kezdetben rámutattam, egész költészetében, verselésének himnikus lendületében, gazdag képeinek szimbolikájában nincs már eredetileg félre nem ismerhető rokonság a keresztény latin költészettel. Még ez a rokonság sem enyhítette túlságosan azt a nehézséget, hogy fordításával nagyobbrészt úttörő munkát is kellett végeznie. Úgyszólván alig járt előtte magyar himnuszfordító ezen az úton. Hajnal Mátyás (Jesu dulcis memoria, Lauda Sion, Omni die die Mariae stb.) himnuszfordításai még a magyar nyelv pallérozatlan korából valók. Tárkányi Bélának néhány ma is élő szép fordítása, Sík Sándor-

nak művészi veretű átköltése az, ami ezen a téren Babitsnak némi ösvényt jelölhetett. Egyébként magának kellett új nyelvet és stílust teremtenie, amely nem lehetett sem nehézkes, — hiszen ez lehetetlenné tette volna a sokszor lepkekönnyű ütemek éreztetését — sem túlságosan könnyed, ami ellenkezett volna a himnuszok fönségével, metafizikai tartalmával, magasságokba szárnyaló extatikusságával.

De Babits kivételes művészete mindezeken a nehézségeken győzedelmeskedett s új kötete szinte hármas ajándék a magyar irodalomnak. Először feltárta irodalmunk számára az emberi szellem alkotásainak egyik leggazdagabb kincses házát. Azután teljesebbé tette egy színnel a saját költői arcképét s végül olyan remek művel gazdagította a magyar műfordítást, amely hiányos volna az Amor Sanctus nélkül. A terjedelmes bevezetés, amelyet a versek elé írt, szintén költői, az essayista Babits egyik legsikerültebb alkotása.

A Magyar Szemle könyvei közt külső szépségre is kivételes hely jutott ennek a kötetnek. Az egymás mellett közölt kétnyelvű szöveg, a latin kurzívák karcsú metszése s a magyar szöveg antiquáinak nemes tisztasága s á bíbor iniciálék meleg színe, a fénytelen puhaságú halvány elefántcsontpapíron a szemnek is andalító élvezetté teszik a szöveget, amelynek olvasása a léleknek amúgy is elragadó gyönyörűség.

KÁLLAY MIKLÓS

A VILÁGHÁBORÚ MAGYAR SZEMMEL

JEGYZETEK JULIER FERENC KÖNYVÉHEZ

A VILÁGHÁBORÚ ALATT TÖRTÉNT, hogy nálunk átvonuló német csapatok vezetői tisztelegtek Görgei Artúrnál és az agg tábornoknak bemutatták a golyószórót és géppuskát. Az ez időben már elég hallgatag és zárkózott öreg úr szeme felcsillant s önkéntelenül kitört belőle: „Csak egynéhány ilyen fegyverem lett volna.“ Ez a megnyilatkozás emlékeztet egy írónk hasonló gondolatmenetére, aki egy kis elbeszélésében a 48-as székely ágyúöntővel, Gábor Áronnal feltaláltatja a későbbi tábori ágyút és a Mannlicher-puskát. Székelyeit megtanítja azok használatára, majd találmányát és szolgálatait felajánlja a magyar fővezérnek. Ezekkel azután Görgei elintézi az Erdélybe betört oroszokat s nyugodt önbizalommal megy Haynau ellen.

Az idézett epizódok, a valóságos és az elképzelt, csaknem szimbolikusan példázzák azt a sajnálatos tényt, hogy a magyarság tragikus sorsváltozásaiban állandóan kísért az a bizonyos és döntő fordulatok előtt valósággá sohasem vált feltétel, a: „Ha“.

Ha a világháború előtt a monarchia közösségében élt magyar nemzedék tiszteletreméltó érzésektől vezetett—bár valósággal meddő — hadseregellenes magatartása helyett megérzi a monarchiával együtt Magyarországot is fenyegető veszélyt és megadja a hadsereg felfegyverzésére kért eszközöket, — legalább is a pénzügyi helyzet engedte mértékben — bizonyára más feltételekkel kezdjük meg a világháborút.[1]

Hogy ez nem ellenkezett a magyar érdekekkel, az ma már nem lehet vitás, hisz a kitört „harc célja a monarchia megmentése és egyben Magyarország területi épségének megóvása volt.“[2]

Ezen a történetivé vált és szemünk előtt megbizonyosodott igazságon az sem változtat, hogy akkori külpolitikánk csak a közösség érdekeinek védelmében képviselte úgyahogy a magyar érdekeket s hogy sokszor — ezt is a következmények igazolták — helytelenül értelmezett dinasztikus érdekek nemhogy megkönnyítették volna, de inkább megnehezítették a Tisza Istvánhoz hasonló magyar politikusok közvetítését a hadsereg kérdéseiben. Pedig mai távlatból nézve mily csekély áldozatot jelentett volna az akkori kívánságok kölcsönös teljesítése.

És talán a felülről kiinduló e kis áldozat hatása alatt a magyarság egy második önkéntes „életünket és vérünket“ kiáltással ajánlott volna meg mindent, ami szükséges volt!

[1] L. M. Sz. 1928. évf. 13. sz. „Nemzeti hadsereg és társadalom“ c. cikket.
[2] Julier könyve 5. 1.

: Mi ma már csak „magyar szemmel“ is tisztán és világosan láthatjuk ezekét az igazságokat. Tragikus sorsunk tragikus államférfiam Tisza volt az, aki az obstrukció letörésével, majd a világháború ellenzésével — amelyre az időpontot külpolitikai helyzetünk és készületlenségünk miatt alkalmatlannak találta — igyekezett a veszélyt elhárítani. Tisza tragikuma még fokozottabb mértékben jelképezi a magyarság mai sorsát, ha a ferencferdinándi koncepcióval szemben ismert álláspontját emlékezetünkbe idézve felvetjük a kérdést: vájjon miért állt ő félre akkor, amikor nyilvánvalóvá lett, hogy a háborút a monarchia szempontjából elvesztettük, „a monarchiát nem lehet megmenteni“ és „Ausztriának csak roncsai maradnak meg. Ezeket a roncsokat a győzők nem kívánták, felesleges volt tehát azokat a Piave mentén megvédeni.“[1]

Talán integritásunk teljes marad, ha Tisza kiáll a gátra és akár felső beleegyezéssel, akár önelhatározásából megismerteti a magyarsággal a hadüzenet előtt tanúsított magatartását, ha Károlyi Mihály helyett ő áll szemben Clemenceau-val és Lloyd George-zsal, se két ener. gikus államférfi példáját követve kíméletlen — ha úgy tetszik, forradalmi— erővel követeli a magyar csapatok hazahozatalát, ha ő fogadja őket a határon a nemzeti öncélúság harcosaiként, nem pedig Linder Béláék pacifista ügynökei és a forradalmi zűrzavar kicsinyes vámszedői. A napok, sokszor hetek óta rendes ételt ritkán látott katonákat alig egy-két helyen várták derék hazafiak szervezte élelmezőállomások, többnyire maguknak kellett e legelemibb szükségletükről gondoskodniok. Közben állandóan a fülükbe csengett az akkor sokaknak kedves» ma már szerencsére rossz hangzású szólam: „Nem akarok katonát látni!“

A világháború magyar résztvevői közül alig van olyan, aki ne tanúsíthatná a bármilyen vegyes csoportban hazatérő, különböző fegyvernembeli harcosaink javának az önvédelemre, a határok védelmére való készségét és sokan vagyunk, akik közvetlen közelből figyel·? hettük meg azt a csalódást, amelyet a határon való fogadtatás és a katonák elszélesztése okozott. Az egész akkori helyzetet, amelyet Tisza találóan mondott forradalmi paródiának, mi sem bizonyítja jobban, mint az az ellentét, amely e reményükben csalódott katonák és otthon maradt derék családanyák és nyárspolgárok első „helyzetmegítéléséből“ ütközik ki. Előbbiek — részben talán a drága pénzen mért élelmiszerek és frissítők, valamint az említett ügynökök okvetetlenkedéseinek hatása alatt — nem a legnagyobb lelkesedéssel nyilatkoztak a Károlyi-féle függetlenségről, utóbbiak, feléledve háborús letargiájukból, napi munkájukat a helyi nemzeti tanácsok galileistái szóvirágos szónoklatainak hallgatásával kezdték, lelkesedtek az önálló magyar hazáért — és a háború megszűntéért.

Olyanformán jártak katonáink, mint hajótöröttek, akiket partra vet egy hatalmas hullám. A sors megmentette életüket, de a viharvert pattokon nem voltak mentőállomások, a továbbiakról mindenkinek a maga erejéből kellett gondoskodnia. A közvetlen halálos veszedelem-

[1] I. m. 274. 1.

től való megszabadulást nagy fellélekzés követte, azután vérmérséklet és hajlam szerint vetették magukat sokan a háborús romokon tobzódó táncba, mások meg magányosan és tanácstalanul vágtak neki az életnek, amelynek akkori szintjét az átlagember számára a „csakhogy vége van“ hangulat és a napi megélhetés gondjai jellemezték.

Ebben a légkörben az elszéledt katonák harci kedve is elmúlt. Az első napok mámora után mindenkin, a hazafias elemeken is erőt vett a háborús fáradtság, nem volt senki, nem volt irányító erő. Senki sem irányította a további hetekben zárt rendben, fegyelmezetten érkező csapatokat a határra, senki sem szervezte meg az öncélú magyar határvédelmet.

Julier Ferenc könyve szerint[1] az ilymódon hazaérkező csapatok az összes magyar hadosztályok egyharmadát tették ki s ez az erő elég lett volna a harcra!

Románia „csak néhány hadosztályt küldhetett volna Erdély ellen. Különben is csak akkor kapott vérszemet, mikor látta, hogy nem talál ellenállásra“.

A felszereletlen és gyenge szerbek „nehezebb hadjárat megvívására, régi hazájuk határain kívül, már nem voltak használhatók“.

„A cseh légiókra kár szót vesztegetni.“

„A nagyhatalmak már nem voltak hajlandók egyetlen katonájuk életét sem áldozni azért, hogy Magyarország szomszédai zsákmányhoz jussanak!“[2]

Könyvének e fejezetében szám szerint bizonyítja Julier azt is, hogy a határvédelemhez, csapatokon kívül elegendő nyersanyaga is volt az országnak. „A Károlyi-kormányzat többhavi rombolása és területfeladása (tehát hadianyagvesztesége is) után a bolseviki uralom 1919 tavaszán rövid idő alatt még 6 hadosztályra és 3 dandárra tagozott 110.000 főnyi haderőt tudott összeállítani, felszerelni, új ruhába öltöztetni és erős tüzérséggel felfegyverezni. Voltak repülő-alakulásai és 30 és feles mozsarai.“[3]

Mindennek ismeretében mélyen lesújtó és elszomorító az a tény, hogy a magyar katona óriási véráldozata, a magyarság e legnagyobb erőkifejtése teljesen hiábavaló volt.

Magyarország a világháborúban 3,800.000 katonát adott, ebből vesztesége:

elesettekben és	elhaltakban...	661.000 fő	17%
sebesültekben	....	743.000 »	*20%*
foglyokban	.....	734.000 »	19%
	Összesen:	2,138.000 fő	56%

Julier könyvének e számadatok köré foglalt fejtegetései elevenítik meg leginkább könyve címét. A számokban kifejezett drámát teljessé teszi az a körülmény, hogy e nagy küzdelemben a magyar csapatokat nem magyar hadvezér vezette,[4] hogy példának okáért a Kárpátok

[1] 1914—18. A világháború magyar szemmel. Budapest 1933. Kiadja a Magyar Szemle Társaság.

[2] I. m. 276. és 277. l.

[3] U. o.

[4] l. m. 297. l. L. M. Sz. 1931. évf. 41. sz.-ban a „Conrad tábornagy“ c. cikket.

és Erdély megerősítését elhanyagolták és hogy Erdély védelmére nem jöhettek haza idejében és kellő számban magyar csapatok. Ezek máshol véreztek. Az itt — szerencsére kis számban—alkalmazott cseh csapatok az első alkalommal megadták magukat az oláhoknak.

Magyar közönségünk a ritkán szerencsés osztrák-magyar hadvezetés láttára már a világháború alatt szinte gyermekes csodálattal adózott a német fölénynek. E csodálatot, melynek eredete részben szubjektív, részben tárgyi okokból fakad, Julier találóan magyarázza meg Conrad kárpáti és rownoi[1] vállalkozásai kapcsán. E hadjáratok óriási véráldozatba kerültek s ismételten a német segítség közvetlen igénybevételét tették szükségessé, „ami a német önérzet alig elviselhető túltengését idézte elő és egyben a külföld előtt, de ezenfelül önmagunk előtt is azt bizonyította, hogy önerőnkből nem tudunk győzelmet aratni, minthogy pedig a csapat elvérzett, a bizalom a vezetésben megingott..

A tárgyilagos szakember ítéletét látjuk abban is, hogy Julier, bár Conrad iránt való részrehajlással igazán nem vádolható — a háborúvesztés okait kutatva, párhuzamba állítja a máméi csatát a lembergi vereséggel.[3] Meggyőzően állapítja meg, hogy a német vezetők (Moltke, Falkenhayn), akik a Clausewitz—Schlieffen-iskolában nőttek fel, csaknem az ellenkezőjét tették annak, amit ez az iskola hirdetett! Pedig ugyanekkor Hindenburg a schlieffeni hagyományok követésében védte sikeresen Kelet-Poroszországot. Moltke nemcsak felhígította a szép reményekre jogosító, a jobb szárnyon túlsúllyal a franciák átkarolására alapított schlieffeni haditervet, — amelyről francia szakemberek szerint[4] Joffre-nek tudomása sem volt — hanem ezt azzal is tetézte, hogy még jobban gyengítette a jobb szárnyat a Kelet-Poroszországba küldött két hadtesttel. Falkenhayn Hindenburg—Conrad együttes javaslata ellenére elhanyagolta az orosz frontot, nyugaton elvéreztette a német seregeket s Julier szerint ezzel felelős azért, hogy Conrad 1914-ben úgyszólván feláldozta a monarchia erejét az oroszok megállítására. Falkenhayn sohasem tudott teljes elhatározásra jutni, sohasem tudta magát rászánni arra, hogy Conrad ötletes javaslatai szerint vagy a Hindenburg-féle nagyvonalúsággal és kellő erővel lépjen fel akármelyik ellenfelünkkel szemben. Az eddigi szakirodalom Nyugat-Kelet vagy Dél álláspontjával ellentétben Julier előadása alapján természetesnek találjuk, hogy különösen a máméi és lembergi csaták után már nem az volt a lényeg, hogy hol lépünk fel helyi túlerővel, hanem hogy egyáltalában fellépjünk valahol. Ez, sajnos, sohasem történt meg. Ha pedig valahol kezdeti sikereket értünk el, hiányoztak a kellő tartalékok a döntés kivívására. Az antant hadvezetési hibáit sem használtuk ki.

A Hindenburg—Ludendorff céltudatosabb hadvezetés idején már érvényesült az antant számban és anyagban való fölénye, a vélt kiegyenlítő eszköz: a tengeralattjáró-háború pedig csődöt mondott!

[1] I. m. 89. és 134. l.

[2] U. az 135. l.

[2] U. az 278—281. l.

[4] L. Hugóét: L'intervention militaire britannique en 19x4. Berger—Levrault, Paris. 1928.

Nem tudta elvágni a brit birodalom „ütőereit“ s nem tudta megakadályozni sem az angol, sem az amerikai hadsereg partraszállását a kontinensen, nem akadályozta meg a szalonikii expedíciós sereg megjelenését sem a Balkánon. Ez a tény, párosulva az e frontszakaszon elkövetett hadászati hibákkal, volt a kiindulópontja Bulgária és a középhatalmak összeomlásának.

Az 1918-as német roham sikertelensége után a világháborút elvesztettük!

„A világháború magyar szemmel“ úgy hat reánk, mint egy szakszerűen, de amellett rendkívül vonzóan szerkesztett, az érdeklődést felkeltő és visszaemlékezéseket, itt-ott elhalványuló benyomásokat új életre keltő, kitűnő filmszcenárium. Szerzőnek egész különleges sajátsága az a plasztikus ábrázoló erő, a tudományosságnak és népszerűnek egészséges vegyüléke, amellyel hadtörténelmi mondanivalóit mindenki részére hozzáférhető, érthető módon s azzal a „tárgyi“ egyszerűséggel fejezi ki, amelyre csak az igazi szakember képes.

Hadvezérek, haditervek, véres tömegcsaták elevenednek meg a nyomtatott betűk olvasásakor: a szó szoros értelmében átéljük a világháborút.

A kérdésben kevéssé tájékozott olvasót tiszta kompozíció, ügyes szerkezeti felosztás lépésenként viszi beljebb és beljebb a világtörténelem legnagyobb konfliktusába. De sohasem kerül útvesztőbe, mert a nyolc fejezetbe osztott mű minden része körülhatárolt terület, teljes egész. Az alfejezetek is mint zárt egészet tárgyalnak egy-egy összetartozó kérdés-komplexumot, a nagy mérkőzés egy-egy, ma már sorsdöntőnek nyilvánítható fordulatát.

Megkönnyítik a tájékozódást a csatolt világos vázlatok is.

Az eddigi idevágó feldolgozásokból hiányzott az, ami a magyar ember szemében különösen érdekessé teszi ezt az olvasmányt: az őszinte állásfoglalás a világháború kérdéseiben magyar szempontból. Kétkedők és túlzó kritikusok azt mondhatnák, nehéz utólag bebizonyítani, hogy a magyar kérdés előtérbehelyezése megtartotta volna-e számunkra a magyar integritást, másként alakul-e a monarchia sorsa, ha annak irányításában a magyar érdek veszi át a vezetőszerepet? Különösen akkor, ha a katonai szempontot hangsúlyozzuk; hisz annyi más, a világháború előtti időből eredő oka is van mai nyomorúságunknak.[1]

Bár a Julier könyvéhez fűzött reflexióinkkal e vitának sem napirendre tűzésére, sem eldöntésére nem vállalkozhatunk, mégis kétségtelen, hogy a „Világháború magyar szemmel“ olyan tanulságokat nyújt, amelyek a mai jelszavas életben, a világnézetek mai harcában a magyar jövő kialakítására hivatott ifjabb nemzedék számára csak hasznosak lehetnek!

Az EDDIGI IRODALOMBAN kialakult hadászati nézetek mellett ezek más szempontok szerint való értelmezése és új hadászati elgondolások is találhatók Julier művében. íme egy-két kiragadott példa:

[1] L. „Bethlen István lírája“ c. cikket. M. Sz. 1933. évf. 65. sz.

A kárpáti csatát és Przemysl felmentését tárgyaló fejezetekben olvassuk: „A kárpáti csatát megnyerjük, ha Conrad a támadás főerejét nem a duklai horpadásba, hanem az Erdős Kárpátokba, a jobb szárnyra veti.“[1]

Julier már a marnéi csata után kívánatosnak tartotta volna a nyugati arcvonal megrövidítését,[2] máshol alkalmazandó erők felszabadítása végett. Ez később Hindenburg—Ludendorff alatt — részben már parancsoló kényszerűségből — be is következett.

Az albán expedíciót Szerbia és Montenegró meghódítása után Julier is helyesli, hisz célja, a menekülő szerb hadsereg útjának elvágása, reális volt. De a vállalkozás sikertelensége után Észak-Albánia tartós megszállását kárhoztatja. „Albánia területe hadviselésre alkalmatlan“, maláriás, „mégpedig az albán klímához nem szokott egyéneknél igen nagy százalékban halálos kimenetellel“. E presztízs-megszállás útjának mérföldkövei maláriában elpusztult derék magyar katonáink tömegsírjai.

E téren érdekes módon találkozik Julier véleménye boldogult Haus tengernagyéval, aki már a Balkán-háborúk alatt teljes érdektelenséget javasolt az albán-kérdésben. Szerinte se érte meg presztízspolitikánk azt az áldozatot, amely a terület fent jellemzett viszonyai folytán a monarchia népeit már akkor érte volna s később valósággal érte.

Nem folytatjuk, hisz minden megpendített új gondolat taglalása túllépné ez ismertetés kereteit.

A tengeri hadviselés nagy vonásokban való ismertetése szerencsésen egészíti ki a világháborúról festett képet. Itt csak egy megjegyzést kockáztatunk a tengeralattjárók háborúját illetőleg.[3]

A flottillánk szerepéről való megemlékezésnél, bár dunai flottillánk egy-két nagyjelentőségű hadműveletben (Belgrád megvétele, Avarescu dobrudzsai vállalkozásának meghiúsítása) való közreműködését elismerően emeli ki Julier, mégis szívesen láttuk volna ez 50%-ban magyar legénységgel bíró, sok magyar tiszttől s többízben magyar parancsnoktól vezetett értékes kis haderő egyéb vállalkozásainak jellemzését is — éppen magyar szempontból! Példának okáért szávai monitorcsoportunk eredményes közreműködését az 1914. évi szeptemberi harcokban. Ugyanis szerb forrás szerint, a dunai hajóhad megsemmisítette a Szerémségbe betört szerb haderők áthajózási eszközeit s ez késztette a szerb hadvezetőséget Zimonynak és a Szerémségnek kiürítésére. Vagy példának okáért a folyóra épült kis hajók nem mindennapi útját a Fekete-tengeren át s részvételét Ukrajna padflkádójában, a folyammenti hadműveletek támogatásával.[4] Valószínűnek tartjuk, hogy ez érdekes részletek helyszűke miatt maradtak ki a.könyvből.[3]

[1] I. m. 94—98. L

[2] I. m. 84. 1.

[3] L. A tengeralattjáró háború c. cikket a Budapesti Szemle 1925. évi júniusi számában.

[4] Lásd errenézve a Hadtörténelmi Közlemények 1931. évi XXXII. évfolyamának III—IV. füzetében megjelent „Dunai flottillánk a világháborúban“ dmfi cikkét.

[3] A Magyar Szemle Társaság Julier könyvét elsősorban felnövekvő ifjú nemzedékünk tájékoztatására szánta. Alig szolgálhatná más mű e célt jobban, mint ez a világos és áttekinthető, szakembert és laikust egyaránt lekötő szintézis. De éppen a könyv célját tekintve, szívesen láttuk volna a felhasznált irodalom kritikai megjegy-

Julier nézete szerint a tengeralattjárók kudarca is hozzájárult a háborúvesztéshez. Ez nem szorul bizonyításra. Ellenben nem oszthatjuk e véleményét: „Egyébként 130 tengeralattjáró elegendő lett volna ahhoz, hogy a világháborút a tengeri kereskedelmi forgalom teljes megbénításával befejezze — ha készületien ellenfélre talál I“[1] Nem oszthatjuk ezt a véleményt akkor sem, ha ez német szakkörök nézetével egyezik. Ugyanis ezek a körök — elkápráztatva egyes U-parancsnokok sikereitől — súlyosan tévedtek s terminusokra ígérték nem egy ízben a valósággal elmaradt sikert. Ha a fenti számot vesszük alapul, akkor tudnunk kell, hogy mint működő, állandóan ható tényező csak e szám harmada vehető számításba. És pedig műszaki okokból, amelyek részletezése nem ide való. Idézzük emlékezetünkbe a Földközi-tenger és Atlanti-óceán főközlekedési vonalait s akkor nyilvánvaló, hogy 43—44 tengeralattjáróval azok még akkor sem feltétlenül uralhatok, — talán még 130-cal sem — ha az ellenfél készületlen.

Kétséges, hogy az angolok teljesen készületlenül várták volna meg a tengeralattjáró-háború nyugodt megszervezését, ha azzal a németek nem próbálkoznak az első időben, hisz tudjuk, hogy a tengeri forgalmukat fenyegető veszélyt felismerték és már 1914-ben jelent meg propagandairat, amely a szakkörök figyelmét e fontos kérdésre felhívta.

Mi a kudarc okát nem is annyira az antant védelmi felkészültségében, mint inkább a bevetett tengeralattjárók csekély számában, a tengeralattjáró-háború ingadozó és a politikától észszerűtlenül befolyásolt vezetésében, továbbá az amerikai hajóépítés óriási méreteiben látjuk.

Végül legyen szabad Julier pompás, gondolatébresztő könyvével kapcsolatban még egy gondolatot felvetnünk.

Talán tanulságos lenne, ha a sok szentimentális és sokszor ízlést rontó háborús-film helyett Julier könyvét használnánk fel egy olyan oktató-film összeállítására, amely térképen rögzítené elejétől végig a különféle haditerveket, számokkal illusztrálná az egyes hadműveletek idején egymással szembenálló erőket, szemléltetné Julier érdekes, új hadászati elgondolásait, továbbá felsorolná a népek e nagy mérkőzésének szervezési, fegyverzeti, felvonulási adatait, utánpótlási és veszteségi statisztikáját is.

Ha ez a film egyformán kiterjedne a szárazföldi, légi és tengeri erőkre, nemcsak szakiskolák, hanem laikusok érdeklődésére is számot tarthatna, hisz úttörő lenne a maga nemében!

HARDY KÁLMÁN

zéssel ellátott felsorolását. Tudomásunk szerint a középiskolák jelesei nagy számban választják újabban a katonai pályát. Nem lehet kétségünk a felől, hogy ezek az ifjak lesznek e mű legszorgalmasabb olvasói, ők később részletmunkákat is forgatnak majd. Ezek itt-ott értékes, de többször értéktelen tömegében kiváló útmutató lenne az említett jegyzék.

[1] I. m. 205—209. I.

A MODERN ZENE

A MODERN MŰVÉSZETEKRŐL annyi ellentétes és ellenséges vélemény forog közszájon, hogy emiatt a modem jelző valami kellemetlen, a legtöbb emberben bizalmatlanságot keltő mellékzöngét nyert. Rét világnézet ütközik itt össze, a régi és az új, közöttük egy nagy véres szakadék, a világháború. Nem csodálhatjuk, hogy ennek a szakadéknak az áthidalása nem könnyű feladat. A legtöbb ember olyan „Untergang des Abendlandes“-féle hangulat rezignációjával a művészetek visszafejlődéséről, dekadenciájáról beszél. Ezek nem hisznek a jövő kultúrájában, tehát nem hisznek az életben sem s így önmagukat fosztják meg a jelen szépségeinek élvezetétől. Ezzel a dogmatikus ítélettel szemben éppen a múlt szemlélete mutatja meg azt, hogy a változás, a továbbhaladás az élet szükséges ritmusa. Eszerint a modern nem más, mint az örök élő, az örök emberi hordozója, minden, ami bármilyen kifejező eszközökkel megvalósítva, alkotást jelent, aminek érezzük a szíve dobogását, a vére lüktetését. Mint ahogy annyiszor a történet folyamán, ma is a szép új formanyelvének kialakulása megy végbe, amelyre rá lehet mondani, hogy szokatlan, de nem azt, hogy értéktelen. Az emberi történelem legnagyobb élményeinek egyike jutott osztályrészünkül. Szinte elviselhetetlen egy emberéletre, amit mi testi, lelki megpróbáltatásokban, benyomásokban, a haladás szédületében átélünk. Mindennek átalakító, lélekformáló erejét a művészek érezték meg legelőbb, ők voltak az elsők, akik elégedetlenül fordultak el régi írásaiktól, festményeiktől, zenéjüktől, mert ezekben már nem találták meg az új korlélek kifejezését. Forrongó kaotikus idők jöttek. A legkeservesebb volt talán az az időszak, amidőn semmi sem volt jó ami régi, de még új sem volt, ami kielégíthetett volna. Ma már lehiggadtunk. A régi szépet meg tudjuk becsülni, viszont az új művészi irányok is fel tudnak már mutatni egyetemes, maradandó értékeket. Kedély, temperamentum, lelki dispozíció, a mai életfolyamba való sekélyebb vagy mélyebb elmerülés dolga, hogy ki mennyire vesz részt ebben az átalakulásban, mennyire marad konzervatív, vagy mennyire lesz a ma embere, de az élen haladók lépései már megtörténtek s a tömeg bár lassan, de halad utánuk.

De kérdjük, mik ennek az új formanyelvnek lelki alapjai, a mai koriélek sajátos vonásai, amelyek átértékelték a zenei nyelvet és új kifejezési eszközöket hoztak felszínre?

A nagy világégés volt az első forrása a nagy átalakulásnak. A lidércnyomás alól felszabadult emberi lélekben valami különös túlfeszültség tombolt: érverésének üteme gyorsabb lett. Ez a lélek mintha már

nem tudott volna a mindennapi élet kisebb atmoszféra nyomására berendezkedni. Mindenhez mohón nyúl, mindent a vágy vagy gondolat megszületése után rögtön el akar érni, mert a holnapról már nem biztos. A túlfűtött kazán süvöltésére kell gondolnunk, amely — ha szelepeit megnyitjuk — pár pillanat alatt, tékozló vadsággal ontja ki minden erejét. Vérben, tűzben gázolt éveken át az élet percmutatója, ezért haladt olyan szörnyű lassúsággal. Most hűsebb levegőre került. Csoda-e, ha bomlottan futni kezd, mikor rúgója a régi feszültségtől, az örökös túlerőltetéstől felszabadult? Ehhez járult a külső élettempónak folytonosan gyorsuló irama, amely a mai kort, mint a technikai vívmányok korát jellemzi. A természeti erők leigázása, az emberi akarat szolgálatába állítása valósággal eltechnizálja a mai világot és teljesen a külsőségek felé sodorja. Ebből érthető a modern szellemi életnek ama uralkodó áramlata, amely különösen a technika, a gépek kultuszát leginkább űző országokban nyilvánul.

Amerika a kor technikai szellemének tulajdonképpeni megteremtője, tehát itt nyilatkozik meg legszembetűnőbben a modern kultúra legnagyobb veszedelme és gyengéje, egyoldalúan utilitarisztikus és technikai beállítottsága. „Minden tétel csak annyiban igaz, amennyiben cselekvésünket előmozdítja, amennyire az életre hasznos“, mondja az amerikai filozófus, W. James. Az élet, a cselekvés filozófiája, amely ma annyira előtérben áll, Amerikában igazi otthonra talált. A munka puszta eszköz lett a megélhetésre, etikai jelentősége, lelki tartalma kihullott, rideg technikává silányult.

Mindezek a sajátságok bár kisebb mértékben egész Európára is jellemzőek. Itt azonban Amerikával szemben, amely célnak tekinti a technikai szellem kifejlesztését, igen szkeptikusan nézik a technikának az életre és a szellemi formákra gyakorolt nagy hatását. Európa szellemi vezérei között mindig többen akadnak, akik hangsúlyozzák, hogy a technika célja, értéke nem a gép, hanem a gép felszabadító teljesítménye, nem a technikus, aki az eszközt célnak tekinti, hanem ennek az eszköznek a szellem világába való emelése. Legyen bátorságunk belátni, mondják ezek a filozófusok, hogy amit mi ma kultúrának bálványozunk, az csupán civilizáció, azaz rend, értelem, célszerűség. A kultúra ma egy csomó költött értékből és feltevésből táplálkozik. Puszta véleményekért küzd a művelt ember, amelyek nem valódi élményből és érzésből fakadnak, hanem egy faj, vagy csoport érdeke az igazi hátterük. Olyan fogalmak mögött, mint erkölcs, becsület, haladás stb. ma egy csomó hazugság rejlik. A tudományosan képzett ember tulajdonképpen egy ellelketlenített ember, aki szegényes fantáziájával, sivár benső életével már nem képes erős megindulásokra, igazi érzelmekre, színes álmokra. A modem ember a technikai világuralomért a közvetlen szemlélet elszegényedésével fizetett. Az egyoldalú, racionális könyvekből szerzett kultúra elsápasztotta, kifárasztotta az embereket. Vágyódással fordulnak az elementáris, a természetes után, ahol még erősebben élnek az életet valóban irányító ösztönös erők, él a metafizikai szemléletre való képesség.

A kultúra tehát a maga nagyszabású külső formáinak ragyogásával nem védte meg az életet a belső elszegényedéstől, lelki ürességtől

és ellaposodástól. Ez az ellentét ma mindig erősebbé válik, ezért mind égetőbb és komolyabbá lesz a vágy az egyensúly helyreállítására. „Urbanitas“ az új eszmény, oly szellemi légkör, amelyben egy nemesen átformált emberiség bontakozik ki, amelyben minden él, felvirágzók, lendül, ami az igazi benső kultúrához tartozik. Ez a szellem nem ismeri azt a fajta aktivitást, amely csak egyéni haszonra, vagy önmagának elkábítására törekszik. A cselekvés, a munka elsősorban az alkotás, a teremtő lendület eszköze. Eszménye a prokuktív ember, a konstruktív lélek, aki alkotóképességét és tetterejét egyetemes magasabbrendű célok alá tudja rendelni. A világháború után a világ új területi és politikai átcsoportosítása a nemzeteket, győzőket és legyőzőiteket egyaránt hatalmas új feladatok elé állította, melyek minden bennök szunnyadó energiákat kibontakoztatásra késztetnek, erőteljes építő vagy újjáépítő munkára feszítnek. A hamis pátosz, a nagy gesztusok, szónoki frázisok elvesztették hatóerejüket. A mai „aktuális“ ember ideális típusa a munka, a tett, a kezdeményezés és felelősségviselés bátorságával rendelkező ember. A külső sallangok megvetésében, egyenességében, szilárdságában, akarattól áthatott, energikus céltudatosságában van a nagysága. Íme a gépek koncentrált erejének szépsége, konstruktív becsületessége, átlátszó világossága az emberi lélek síkjára vetítve.

A modem szellemi áramlatoknak ez a rövid jellemzése közelebb visz bennünket a modem zene megértéséhez. Mi ebben a zenében a korszerű? Milyenek azok az eszközök, amelyekkel egy formában új, de tartalomban mindig ugyanazon örök forrásból fakadó emberi törekvés kifejezésre jut?

A ZEKE ÉS VILÁGNÉZET kapcsolatára az átmeneti korok, tehát a mi korunk is a legjellegzetesebb példákat szolgáltatják, mert itt a világnézeti különbségek élesebben kerülnek egymással szembe. A romantikus művészi ideál, amely eredetileg a német kultúra talajából nőtt ki, mint vezérfonál húzódik végig a XIX-ik század zenéjén. Wagner zenekarának méretei a késő romantikusok, főkép Strausz és Mahler műveiben a fokozás csúcspontját, egyúttal végső határait érik el. A hangszerek növelésében, a harmónia felbontásában továbbhaladás el sem képzelhető. Az impresszionizmus minden formától elszakadó, szétfolyó stílusa szintén elérte végső határait. Ezzel a túlkulturált, szubjektív szellemmel szemben a modem zeneművészet tudatos ellenpólus, hatalmas visszahatás, mely elsősorban a népzenéből való szoros kapcsolatából táplálkozik. A keleti népek kimerítetlen népzenéjében még olyan ősi erők élnek, amelyek alkalmasak arra, hogy teljes megújhodás forrásai legyenek. íme akkor, amidőn a gépek, a technika rideg korszaka, az amerikai szellem látszólag a legmesszebb vetik az emberiséget a művészi kultúra legfőbb főtételétől, a metafizikai szemlélettől, ugyanakkor az emberiség prófétái, a művészek azért fáradoznak, hogy megmentsék az ember és a természet ősi összefüggésének csorbítatlan kifejezéseit, a kedély és szív melegségének termékeit, a népdalokat. Az a szent áhítat, amellyel a nép egyszerű fia a természethez közéletük, olyan benső élet jele, melyet a legzseniálisabban megszerkesztett gépek egy mákszemnyivel sem tudnának gazdagítani.

Ezeknek a népdaloknak a megismerése a zenében rejlő abszolút erőket autonóm törvényeikben, a zene ősélményének közvetlenségét tárta fel. Nincs itt semmi felesleges bőbeszédűség, érzelgés: tartalomban egyszerű bensőség, formában a legnagyobb tömörség. Ezt a múlt század zenéjével homlokegyenest ellenkező szellemet látjuk a modem zene legkiválóbb alkotásaiban is: koncentráció a tartalomban és a formában egyaránt, a túlzott pátosz és a szentimentális érzelgések hamisak lesznek, az új kifejezés tömör, erőteljes, klasszikus. A harmóniák prizmaszerű szétbontása helyébe eredeti felbontatlan egységük lép. Amíg a hangzás teltsége, színessége, kiterjeszkedése elsősorban a hangszeres stílusban érvényesülhetett, az új stílus főkifejező eszköze a vokális zene. A polifónia (többszólamúság) a szólamok önálló érvényesülését teszi lehetővé, a melódikus erők teljes kibontakozását. A zene visszatér ahhoz az ősi állapothoz, midőn a melódia még nem volt egy harmonikus rendszerbe, azaz dur- vagy moll-rendszerbe foglalva, hanem önállóan érvényesült.

A zenében rejlő őserők felszínre kerülése tehát az átértékelésnek a kezdete, a hangzásnak és ritmusnak új élménye, amely új formákat keres. Ennek a törekvésnek egyik első megnyilatkozása nagy elterjedtségével a néger eredetű jazz-zene volt, ezért nem mellőzhetjük rövid jellemzését.

A jazz, a néger ritmikának és melódikának a nyugati zene raffinált technikájával való feldolgozása. Főkép a négerek ősrégi rabszolga dalai, a munka- és játékdalok, az ú. n. rag-time (szénagyüjtéskor énekelt dal) és a negro-spirituel, a négerek egyházi énekei voltak a források. Rendkívüli hatása a romantikus stílussal teljesen ellentétes ellenállhatatlan motorikus energiájában, vitalitásában, frisseségében, ritmikus erejében rejlett. Nem volt ez más mint új színek lázas keresése, empirikus anyaggyűjtés, amely mindig megelőzi az új lélek elméleti rendszerezését. A negyedhangok, glissandók, vibratok kifejező erejét a végletekig kiaknázzák, az eddigi harmonikus keretek kitágítására törekszenek. Eleinte, mikor a jazz-zenekarok túlnyomóan néger muzsikusokból álltak, a jazz őseredeti, rögtönzésszerű elemei jobban érvényesülhettek. Csak a primitív lélek tudja olyan démoni erővel, bonyolult, groteszk ritmikával kezelni a hangszerek legősibb fajtáját, az ütőhangszereket, mint ahogy ezt a négerek tették. A zene legősibb elemének, a ritmusnak valódi lényege jutott itt érvényre, amely a metrikai vonatkozások elleni állandó küzdelmében nyeri a maga igazi jellegzetességét. A primitív emberben sokkal teljesebben él a ritmus ősélményének ereje és frissesége. Ezért éppen a népdalokban találunk olyan bonyolult és szublimált ritmikát, hogy ennek ütembetagozása szinte lehetetlen. Az európai fül előtt profanizálásnak tűnik fel pl. a néger egyházi dallamoknak, az ősrégi negro-spirituáléknak sokszor teljesen táncszerű ritmusa, míg a négerek számára még testmozgással is erősítve a ritmikus élményt, a legintenzívebb istensóvárgás kifejezőjévé válik. Ezt a sóvárgó alaptónust csak még jobban erősíti az intenzív kifejező erejű melódikus elem előtérbekerülése, amely a fúvósokat juttatja nagyobb szerephez. Egyes fúvós hangszeren erre a célra hatféle tompítót is használnak. A „blues“ melódiákban az eredeti jazz-

zene legmélyebb emberi oldala, valami sajátos fájó, mély lírizmus nyilvánul: egy elnyomott faj vigasztalan, ősi fájdalma, amely a tengerentúli, tropikus nap hevében keserves verejtékkel megdolgozott ültetvényekről sóvárogva száll egy jobb haza felé. Sajnos azonban a jazz-zene ezt az ősi eredetiségét hamarosan elgépiesíti, megmerevíti az amerikai civilizáció hatása. A zongora és a banjo száraz merev, szigorú taktusa az ősi melódiákat teljesen a tánc, jobban mondva a mozdulatsport szolgálatába hajtja. Sablonos tánczene lesz belőle, a gépek és a sport korának kifejezője. Nem csoda, hogy a jazz az igazi gépzenéből, a gramofonban, találja meg a legmegfelelőbb terjesztőjét.

A modem műzene magábaolvasztotta a jazz újszerű, termékenyítő elemeit. Azok a mesterek, akik különös előszeretetet mutatnak az élet triviális jeleneteinek, vásári hangzavarainak zenébeöntése iránt, vagy akikben erősen él minden új zenei stílus ironikus, kifigurázó hajlandósága a régi zenével szemben, a legközelebb állnak a jazz szelleméhez. A jazz-zenének ez a műzenére gyakorolt hatása azonban meg se közelíti a keleti népzene befolyásának forradalmasító nagy értékét. Az orosz és magyar ősi népdalok felfedése, ezeknek ritmikus, melodikus, harmonikus sajátságai rendkívül megtermékenyítik a műzenét. A modem zene elismert nagy mesterei ebből az ősforrásból építették ki művészetüket.

STRAWINSKY IGOR, az orosz mester első nagy világsikerét a „Petruska“ című balettjében aratja, ahol az orosz népi zene sajátságai a legfőbb ihletői invenciója frisseségének; erejének igazi átfordulása az új szellemhez ebben a műben veszi kezdetét. Eszerint nem fest ez a stílus, hanem vés és farag, kiélesit és elhatárol. Világosan kirajzolt, rövid motívumai úgy tűnnek fel mint mértani ábrák, amelyek mozaikszerűen, a gépalkatrészek merev konstrukciójával illeszkednek össze. A hangszerek csoportosítása ugyanilyen elhatárolt, nem színező értékek, hanem szerkezeti, építő jellegűek. A vonósok súlyos, érdes hangtömbök, amelyek sokszor úgy hatnak, mint pörölyütések. Kemény, szögletes, pattogó zenei nyelv. Az impresszionizmus sejtelmes, fényes álomvilága után a mindennapi élet józan realitása, mindent bevilágító villamos ívlámpái. Petruska, az orosz nép képzeletében élő bábfigura, Stravinsky balettjének főalakja. Két bábtársával, a ballerinával és a mórral az orosz farsang vásári jeleneteinek keretében áll elénk. Kitűnő cselekmény ez Strawinsky mechanikus jellegű stílusának érvényesítésére. Stravinsky, mint az élet, a valóság muzsikusa mutatkozik itt be. A külvilág ezerszínű, eleven mozgalmasságából szívja fő invencióját. Nem kíván zenéjének hallgatásához semmi ünnepélyes beállítottságot; legyen ez elsősorban az élet hű kísérője, elevenítője, gyújtója.

A mű stílusára legjellegzetesebb a másodük kép orosz táncának merev, szigorú taktusba zárt rendkívüli vitalitása, dinamikus feszültsége, amely a ritmikus energiákból táplálkozik. A bábszereplők mozgásának megfelelően elhallgat minden kantiléna, legato, folyékony puhaság a zenekarban. A mereven elhatároló, porcellánszerű törékenységgel kezelt hangszerek: zongora, hárfa, xylophon, triangulum, ütők, pattogó, érdes mechanikus jellege lép előtérbe.

Strawinsky másik nagy forradalmat előidéző művében a „Sacre du Printemps“-ban a modem lélek egyik legjellegzetesebb vonása, az ősi, kultúrától meg nem rontott eredeti létformák után való vissza· vágyódás jut kifejezésre. Tételei különféle képeket nyújtanak a pogány orosz világból, az anyaföld újraébredését ünneplő barbár ősember életéből. Megfelelőbb keretet el sem lehet képzelni az ősi népi meló. diákból táplálkozó zene számára. Az ősember mint része az anyaföldnek, mint vak eszköze a hatalmas természeti energiáknak, amiket felvesz magába, hogy újra továbbadja. A zenében hatalmas dinamizmus uralkodik. A szinkópák gyakori használata — szintén a népzene hatása — állandó feszültséget visz a zenei történésbe. Ezek a szinkópák tehát ugyanazt a szerepet töltik be, mint a romantikus zenében harmonikus vonatkozásban a disszonanciák. Az éles ritmusokra legalkalmasabb hangszerek, a fúvósok erősen előtérbe lépnek. A „Tavaszi körtánc‘[f] c. tétel hat bevezető taktusa az anyaföld kebléből közvetlenül leszakadó naivitásával, egyszerű orosz népi motívumával annakidején valósággal forradalmat idézett elő a romantika dagályos stílusa után.

Strawinsky később teljesen elszakad minden népi forrástól, mint minden harmonikus rendszerezéstől. Tudatos spekulációval kerüli mindazokat az akkordfűzéseket, amelyek harmonikus rokonságban állanak egymással, így melódiái teljesen nélkülözik a tonális kereteket; elementáris csapongásuk nem is tűmé a korlátokat. Az ezerféle variánsaiban mégis mindig ugyanúgy ismétlődő romantikus hangzatkombinációkkal szemben az architektonikus erők, a zene Ősélményének megújítása után vágyódik. Objektív, személytelen, minden pszichologizmust kizáró stílus, amely a zene előfeltevéstől ment tiszta logikáját akarja előtérbe hozni. Az abszolút elemeknek ez a hangsúlyozása ugyanolyan jelenség a zenében, mint a modern festészetben a színek tárgytalan tiszta szimfóniája vagy a vonalak tiszta hullámzása, a mechanisztikus kubista stílusban a belső geometriai viszonyok tiszta ábrázolása. Strawinsky énekszólama teljesen konstruktív: a melódiavonal maga lesz a formaszerkesztő erő. Ritmusa is erősen konstruktív: felágaskodik, majd visszahanyatlik újra és újra, mint egy titáni gép acélkarjának emberfelettien fáradhatatlan feltörése és lecsapása.

Kérdjük, vájjon milyen világszemléletet fejez ki ez a zene? Strawinsky a nagy realista, az élet, mégpedig a mai élet leghívebb igenlője és ábrázolója hogyan áll szemben az emberi lélek örök nagy problémáival?

A konstruktív zene természetszerűen a polifon, vokális stílust hozza előtérbe, amely mindig valamiféle közösség szellemének kifejezője. A modem zene nagy előszeretete a polifon stílus iránt a mai kor kollektív szellemére mutat, amelyben egy újfajta vallásos érzés kibontakozását is látjuk (kultikus drámák). Meglepő, hogy Strawinskynál ez milyen pesszimista, szomorú tónust ölt. Már a „Sacre du Printemps[cc] is vallásos eszmekört mutat. Az agyonkulturált, modem ember a vallásnak az anyafölddel legszorosabb összefüggésben álló primitív formájához tér vissza. Az anyaföld itt a folyton megújuló Élet szimbóluma. Ennek hoz áldozatot az egyes ember: meghal azért, hogy

maga az élet akadálytalanul továbbfolyhasson. Tragikus, felemelkedni és felemelni nem tudó világnézet, amely összeszorított ököllel, de tehetetlenül áll a halál problémája előtt. A fájdalom az emberi élet rövidsége, végessége fölött, a nincstovább, a hinnitudás képtelensége ott él legújabb művében, a Zsoltárszimfóniában is. Már az első rész feloldatlan harmóniáiban, a kórus nagy hangközökben mozgó szólamaiban érezzük a nyomott, csüggedt hangulatot, az isteni törvény kérlelhetetlenségétol összetört ember kétségbeesését. A második rész dupla fúga, amelynek témája ismét csak belső meghasonlás kifejezője, feldolgozása csak növeli a feszültséget anélkül, hogy a legkisebb felszabaduláshoz juttatna. A harmadik rész Hallelujájában nyilvánul meg legerősebben a mai ember sajátos lelkisége. A túlontúl tudatos, töprengő, önmagával nehéz küzdelmet vívó emberi lélek valami csendes, eltompult, fájdalmas rezignációban jut nyugvópontra. Ésszel nem tudja áthatolni a Végtelent, hinni nem tud, csak vágyódni, így sorsa nem lehet más, mint a fásult beletörődés. Strawinsky zenéje, amely minden eszközzel a talaj megvetést, a sztatika elvét szolgálja, az embert az anyaghoz való kötöttségével, korlátozottságával akarja kibékíteni: ennél többet nem tud nekünk nyújtani.

MAR STRAWINSKYNÉL észlelhető a modem zene nagy hajlandósága a mechanisztikus elemek hangsúlyozására: a gépek szelleme hódít tért magának ezen a területen is. Strawinsky a modem francia költészet egyik legjellegzetesebb képviselőjével, Jean Cocteau-val teremti meg a marionette-figurák különös színpadi világát, ahol minden csak egy apparátus, mechanizmus, ahol az emberek konstruktív törvények szerint mozognak, helyzetek, sorsok ezek szerint igazodnak. A XX. századnak, mint a gépek, a technika századának színpadi zenéje ez. Megalkotói hisznek egy mechanikus művészetben, mely nem ábrázol, közvetít, hanem minden emberi befolyástól függetlenül, sajátos egyéni életet él. Petruska, Strawinsky híres bábfigurája éppen a mechanizálás útján nő túl a halandó léten, misztikus varázslat veszi körül, úgy amint ezek a bábfigurák a nép babonás hitében élnek.

A modem orosz színpadi zene ezt a mechanisztikus jelleget a legnagyobb végletekben érvényesíti. Itt a balett nem más, mint az emberi test mechanizmusának eltáncolt analízise, ahol minden tag a gép törvényei szerint funkcionál. Íme, a kommunisztikus világnézet a zenében. Egyetlen cél az emberi élet általános, személytelen ritmusának kiemelése: szocializálni, összeforrasztani az egyéneket a nagyváros, a gépek, motorok, gyársípok szimfóniájában.

Ez a teljesen materiális világszemléletből fakadó stílus, amely a zene lényegétől teljesen idegen tartalmakhoz fűződik, természetszerűen inkább az értelemhez szól. Idesorolhatjuk azokat a műveket is, amelyek már felírásaikban mutatják szerzőjük ihletének főforrását, a modem technika hatalmas vívmányainak és a sportnak, mint a céltudatos energia kifejlesztő eszközének csodálatát. Feltámad ismét a 18. század racionális, illusztratív zenei eszménye, de az élő természet itt nem a pillangó repdesésében a patak csobogásában áll előttünk, hanem a bennerejlő erők racionalizálásában, a gépek dinamikájában.

Honegger Dávid „Pacific 213“ c. műve a modem szimfonikus dinamizmus egyik legjellegzetesebb alkotása. Honegger amerikai élményei közül itt azt a hatalmas vizuális benyomást és fizikai élvezetet akarja zenével ábrázolni, amelyet egy 300 tonnás vonatot vivő, óránkint 120 km-nyi sebességgel az éjszaka sötétjén keresztül rohanva száguldó gigantikus méretű lokomotív felébreszt bennünk. A pihenés nyugalmas lélekzetvételének, a megindulás titáni erőfeszítésének, a folyton fokozódó gyorsaságnak, az egész folyamat hatalmas pátoszának zenei festése természetesen a ritmust és a dinamikát állítja előtérbe.

Honegger „Rugby“ c. műve zenei illusztrációja a híres amerikai labdajátéknak és ezzel Amerika szellemének egy másik jellegzetességét, a sportrajongást igyekszik a zenével kapcsolatba hozni. A sportrekordért folyó vetélkedésnek, hatalmas embertömegek felkorbácsolt teljesítményének izgalmaitól túlfűtött légköre uralkodik. Az amerikai élet ritmusa egyenesen, megállás nélkül diktálja a tempó szédületes lendületét. Az egyéni lélek teljesen felolvad a közös célra összpontosuló erőmegfeszítésben. Egy egyszerű tonális melódia az a mozgó pont, amely köré a többi szólamok fonódnak. A rézfúvó tuttija időnkint refrénszerűen jelzi a diadalt. Gondtalan, örömteljes hangulat. A modern sportember így éli át a lét kitágítását: szinte érezzük a sporttól kitágult tüdő nagyszerű könnyű lélekzését, amely a ruganyos testet valósággal a kozmosz részévé avatja. Ennek a stílusnak energikus céltudatossága és objektivitása együttjár a ridegséggel: nem a lélek, hanem az erőszak diadalát hirdeti.

NÉMETORSZÁGBAN a modern zenének, hogy így mondjuk, remetéje Schönberg Arnold. A kor nagy tudatossága és intellektualizmusa az ő zenéjében jut legerősebben érvényre. Tiszta ész-zene, amely mindinkább elszakad minden érzékitől és érzelmitől, mindentől, ami kifejezni, megrázni vagy örömet adni akar. Teljesen absztrakt, irreális jellegében egy papiroson kiagyalt hangkombinációnak tetszik, amely erős rokonságot mutat a német modem művészet „Bauhausmalerei“ irányának mechanisztikus szerkesztéseivel. Schönberg az oktáv tizenkét kromatikus hangját tekinti a zene anyagának. Ezt az adott merev anyagot bizonyos formulák szerint kombinálja, ahol minden hangnak egyforma fontossága van. Harmóniai szempontból ezeknek a hangoknak semmi közük egymáshoz, csupán tematikai viszony van közöttük. Schönberg ezzel megtagadja a melódikus erők lényegét, a lelki feszültségből fakadó organikus, önmagát teremtő lényeget s teljes stilizálásban, objektiválásban merevít meg mindent. Racionális korszakok eszménye, az „ars inveniendi“ (előre meghatározott szabályok szerint egy zeneművet megszerkeszteni) újra megelevenedik. Nem az inspiráció, hanem a tudás, a kigondolás a fő. Ilyen művekkel bőven találkozunk a modern zenében. A nagyszerű technika, a raffmált virtuozitás az érzelmi, az ösztönéletet teljesen racionalizálják s így a zenét lehúzva transzcendens magasságából a legmélyebb lényegében forgatják fel.

Az új német zene egy másik vezéralakja P. Hindemith ismét Strawinsky eszményeihez áll közelebb. Főtörekvése a zenét kivonni

l'art pour l'art elszigeteltségéből és a mindennapi élettel összefüggésbe hozni. Művei a „Neue Sachlichkeit"-nek, az új művészet jelszavának zenei kifejezői: nem mondanak semmit a belső emberről, nem belső élmények kifejezői. A szubjektív vallomás helyébe a mesterségbeli elemek lépnek előtérbe. Mindenekelőtt a tiszta zenélésben való öröm, amely az élet minden fázisában végigkísér. *Ez* a tisztán a formára beállított absztrakt jellegű stílus az abszolút zenei elemek hangsúlyával természetszerűen közeljut az abszolút költészethez, ahol szintén nem a tárgy, hanem a forma, a versritmus uralkodik. Hindemith egyik legérettebb, legérdekesebb műve „Das Marienleben", Rainer Maria Rilkének, a modem abszolút költészet egyik legfőbb képviselőjének szövegére irt dalciklusa. Formája archaikusán egyszerű. Az új stílushoz híven a zene mint tisztán melodikus történés uralkodik, amely minden külső pátosz és a szöveg tartalmába való részletesebb dmerülés nélkül a költemény egységével mintegy szembeállítja a megfelelő zenei egységet.

Az ÚJ MAGYAR MŰZENÉBEN találjuk meg legteljesebben egy nemcsak külsőségeiben, hanem szellemében is konstruktív zene ki· bontakozását, Két nagy mestere, Bartók és Kodály az egész világtól elismert vezérei ennek az új zenének. Művészetükre elhatározó be-folyást gyakorolt a parasztok körében eddig elrejtve élő régi népdal-kincs megismerése. 1905-től kezdve együtt járják az országot és lelkes buzgalommal gyűjtik, jegyzik a már-már veszendőbemenő kincseket. Népdalfeldolgozásaik nem a koncerttermekbe átplántált, felsallan-gozott népi dallamok, hanem a népzenében bennerejlő teremtő erők teljes kibontása. A magyar népzene régi stílusának pentatonikájában (ötfokú skálára épített dallam) a régi egyházi hangnemekben (dór, frig, mixolid stb.) rejlő harmonika, a gazdag melódika, a kifogyhatatlan változatosságú ritmikai kombinációk legfőbb forrásai és ihletői az új magyar zenének.

B a r t ó k B é l a mindenütt problémákat látó fáradhatatlan kereső. Művészete a tökéletesség után való világsóvárgásnak a modem lélekalkaton átszűrt döbbenetes erejű megnyilvánulása. Konvenciótól, hamis érzelgésektől, dagályosságtól teljesen ment, szabad, modem szellem. Magáévá teszi mindazokat a problémákat, amelyek a modem zene úttörőit Debussy-től kezdve Honeggerig foglalkoztatták. Kemény, dacos, erőtől duzzadó egyéniség, lírai ellágyulásaiban is fanyar, férfias. Hűvös, illuzionélküli intellektus mögött rendkívüli belső tűz. Mindig mindenben csak meggyőződését követi. Megvan benne a kockázat és a felelősségviselés bátorsága, lelki erő ahhoz, hogy a megnemértést, a magárahagyottságot elviselje. A modem lélek egyenetlensége, disz-szonandája ki-kiütközik műveiben, de nagyszerű konstruktív érzéke, a a népi zene hatására mindinkább leegyszerűsödő klasszikus formaművé-szete, helyreállítja az egyensúlyt. Legújabb műveit méltán sorolják az új klasszicizmus legjellegzetesebb alkotásai közé. Formai problémái mindinkább a horizontális melodikus megoldás felé közelednek. A zene tektonikus eleme, a ritmus nála formaképző erővé emelkedik. A tar-talom és a forma, az értelem és az érzelem egyensúlyát Beethovenre

emlékeztető véres belső vívódások közepeit keresi. Lelkében az ősi barbár erő, amely alig tud megférni a forma keretei között, sokszor szinte démoni viharzással tör ki. Jellegzetes példa ebből a szempontból az „Allegro barbaro“ c. zongoradarabja. Zongorastílusa általában érdes, robusztus, pattanó akcentusokkal, víziós szertelenségekkel; tematikája itt majdnem teljesen magyar. A 14 Bagatelle opus 6-ban fordul el először Bartók teljes tudatossággal a pompázatos, ömledező romantikus zongorastílustól. Kis tollrajzhoz hasonlíthatók. Az aforisztikus kifejezésmódban szinte aszketikus keménység van, amely keménység éles, kíméletlen fényt vet a kis művek minden harmonikus és ritmikus merészségeire. Csupa akarat és céltudatosság, amely egy pillanatra sem tér le a megkezdett útról.

Zenekari műveiben különösen a Scherzo- és Allegro-tételek mutatják a lelki feszültség félelmetes nyers erejét, démoni viharzását, amely bámulatosan gazdag ritmikában nyer kifejezést. A „Tánc-suite“ c. művében a népies, groteszk, démoni elemek uralkodnak az ősi táncritmus energiáinak kifogyhatatlan változataiban. Ugyanez a hatalmas dinamizmus jellemzi két eddigi legnagyobb alkotását, a „Csodálatos mandarin“ c. színpadi művét és IV. vonósnégyesét. Az előbbi egyetlen fölfelétörekvő hatalmas fokozás. Nem egyéb ez, mint az ember örökké ismétlődő, soha nem szűnő hajszája a Végtelen meghódítása után. Zenekara alig elég a lelki dinamika ilyen mérvű kifejezésére. Éles disszonanciái úgy hatnak, mint egy felkavart forrongó korszak lelkének minden oldalról megnyíló örvényei, ahol egy hatalmas kataklizma felszínre hozta a lélek legmélyén szunnyadó, békés korok kultúrájában háttérbe szorított rejtelmes, ősi erőket. Valaminek a szenvedélyes űzése, ami értelmet ad egy emberélet minden fáradozásának, akarásának, amiben megnyughatik, feloldódhatik minden. Ez az örök kérdés a nagy Ismeretlen után űzi, hajszolja Bartók nyughatatlan művészlelkét.

A metafizikai elem utolsó, negyedik vonósnégyesében hatalmas túlsúlyra jut. A témák és motívumok az első két tételben szinte láztól gyötörten kergetik egymást, a poliszolisztikus szólamok szinte ekszta-tikus önkívületben csapnak össze. A Prestissimóban teljesen a természetfölötti, misztikus elem uralkodik. Kromatikus félhangok, szordinós vonósok a kifejező eszközei. Alig eszmélünk arra, hogy a fel·. felvillódzó, szakadatlanul előreszáguldó suhogás négy vonós hangszerből ered s nem egy földöntúli világ zenéje, amely valósággal megdöbbent kísérteties légiességével. A szellem diadala ez a modem materializmussal szemben, amely a korstílust egyetemes értékek magaslatára emeli.

Nem hagyhatjuk megemlítés nélkül „A gyermekeknek“ c. kis zongoradarabjait. Egy nép lelki arcképe él bennük kicsiben. Igazi összekötőkapcsok a zongoraiskolák és a modem zene között. A minden fölösleges mondanivalót kerülő, tömör, életteljes melódiákhoz szinte hozzáteremtődött Bartók egyszerű és mégis rendkívül változatos harmonizálása. A népi gyermekdalokat használja fel témáknak, hogy a jövő nemzedéknek tisztultabb fogalmai legyenek a magyar népzenéről. Ezekkel a darabokkal Bartók egy mélyebb ritmikus kiképzésnek

szükségére és határtalan lehetőségeire céloz, ami ilyen élő eredeti zenében sokkal nagyobb hatású, mint a mesterségesen kitalált gyakorlatokban.

Bartók örök nyugtalansága, lázas keresése felrázza bennünk a kérdést, a sóvárgást az Absolutum, a tökéletesség után. Kodály Zoltán az új magyar műzene másik nagy mestere felel nekünk erre a kérdésre. Világhírű „Psalmus Hungaricus"-a a mai új, idealisztikus hívő szellemnek leghatalmasabb, legkiérettebb alkotása. Művészetének legfőbb mozgató ereje a hit. Hit az emberben, nemzete jövőjében, küzdelem az emberért, egy jobb világért. Békés, nyugalmas korok nyárspolgári, kicsinyes, önző légköréből nem születhetett volna egy ilyen heroikus, prófétai mű. Ez csak a háborús szenvedéseiből, trianoni porbasújtottságából legyőzhetetlen élniakarással felemelkedő magyar lélek legmélyéről szakadhatott ki. Elképzelhetjük, hogy a kifejezésnek milyen intenzitása és őszintesége kellett ahhoz, hogy a magyar fájdalomtól annyira távoleső idegen, boldogabb országok nehezen lelkesedő népei megrendülve figyeljenek fel a Magyar Zsoltár hangjaira és megérezzék a benne kifejezésre jutó nemzeti tragédiát.

Rögtön szembeötlik a nagy különbség, amely Strawinsky Zsoltárszimfóniája és Kodály Zsoltára között fennáll. Amott a földhöz tapadó ember csüggedt rezignádója, aki ésszel nem tudja megoldani a lét problémáit, így hiába minden küzdelme: visszaesik anyagi korlátozottságába. Itt a végtelenbe törő erők a sziklaszilárd hit szárnyán oldódnak fel minden földi nehézségtől. Egy nép sóvárgását, a magyar nép sóvárgását Kodály zenéje valósággal monumentalizálja. Minden egyéni eltűnik egy nagy közösség sorsának egységében.

Kodály Zoltánnak az egész magyar zenei kultúrát átfogó, nemzeti alapokra fektető, messze jövőbe néző korszakalkotó munkássága itt a szemünk előtt folyik le. Nehéz volna megmondani, hol végez nagyobb alkotó munkát, népdalfeldolgozásaiban, kórusszerzeményében, műdalaiban vagy hangszeres műveiben-e? Meselátó, mély költői lélek, sötét színekben izzó szenvedélyességgel, nagy benső mozgalmassággal, mindamellett a formaművészet olyan klasszikus tisztaságával és tömörségével, amely mai kaotikus korunkban párját ritkítja. A „Háry János" című dalművében először hangzik fel opera színpadon az ősi tiszta népdal. Zenéje magában foglalja a népzene talajában gyökerező magyar operának minden lehetőségét. Igazi szimbóluma a magyar nép lelkének abban az értelemben, hogy ennek a léleknek szavakkal megnevezhetetlen, leírhatatlan, legmélyebb lényegében gyökerező sajátságait zenei műalkotásban objektiválja. Szavakkal csak körülírhatjuk ezeket a sajátságokat, a Háry János zenéje azonban ezt a lelket, minden hősi álmaival, tragikus valóságával közvetlenül tükrözted vissza. Másik színpadi műve, a „Székelyfonó" ismét egy lépés a magyar színpadi zene kiépítéséhez: az egész magyar néphez szóló, az egész magyar nép teremtő erejét és fantáziáját nagyvonalú szintézisbe foglaló drámai műalkotás.

Az új zenei stílus általános jellegzetessége a többszólamú énekkultúra mind erősebb kibontakozása. Kodály majdnem semmiből teremt egy nemzed szellemű, művészi értékében ma páratlanul álló

kórusirodalmat. Hogy milyen csodálatos színkeveréseket, lehelletfinomságú árnyalatokat lehet kihozni egy énekkarból, amelynek hangulati értéke az emberi hang természetes fényében és melegségében Utolérhetetlen közvetlenséget nyer, azt az „Az Este“, „Mátrai Képek“, „A Hegyi Éjszakák“ című kórusszerzeményeiben szemlélhetjük. De Kodály Zoltán gyermekek számára is ír színmagyar kórusokat, hogy ezzel alapját vesse egy igazabb, mélyebb, a tömegek leikéből táplálkozó nemzeti zenekultúrának. A karéneklés mindenkor a leghatásosabb eszköze a zenei képességek fejlesztésének, mert itt a szakzenészek hosszú évek fáradságos munkájával megszerzett hangszertudása helyett mindenki egyenjogosultan, a maga istenadta természetes zenei képességeivel áll egymás mellett. Nálunk legnagyobb hiány ezen a téren a gyermekkarszerzeményekben mutatkozott. Túlnyomóan idegen szerzők értéktelen műveiből merítették a magyar gyerekek iskolai énektudásukat, így nem csoda, hogy egy nemzeti szellemű karénekkultusz kifejlődése lehetetlenné vált. Kodály Zoltán a magyar zsenik ösztönszerű hivatásérzetével tehát odafordult, ahol a legnagyobb szükség volt rá és ír a jövő nemzedéknek olyan mesteri karműveket, amelyekkel egész életére fogékony lelkébe vési a magyar nép ősi szokásaiból, leikéből sarjadt szövegeket és dallamokat: az ősi színmagyar zene szeretetét. Ezzel Kodály a modern zened nevelés eszményeit valósítja meg. Egyedül szakemberektől élvezhető zenének alig van valami köze a mai zenekultúrához. Kodály Zoltán itt is megmutatja, hogy zenéjének szüksége van az egész nép lelki részvételére: nem kiváltságosaknak, hanem az egész nemzetnek szólnak. A zenei nevelés csak ilyen alapon lehet az egész ember harmonikus kiképzésének, a nemzet életéhez való kapcsolódásának eszköze.

A MODERN ZENEI IRANYOK e bár rövid méltatása is alkalmas volt arra, hogy a modern szellemi áramlatok érvényesülését a zenében kimutathassuk. De ugyanekkor levonhatjuk a végső konzekvenciát: az emberi természetet alapjában a gépek, a technika korszaka sem tudta megváltoztatni. A gép kiéli világuralmát, behatol a zenébe is, de ahogy az ember a maga örök álmaival és vágyódásával mindig ugyanaz marad, ugyanúgy a zene a maga legmagasabb megnyilatkozásában — bár mindig más kifejezési eszközökkel — az önmagunkon túlramutató, a felfelé törekvő emberi szellem megnyilatkozása múltban, jelenben, jövőben egyaránt.

PRAHÁCS MARGIT

AUSZTRIA BELSŐ KÉRDÉSEI

AUSZTRIA jelenleg nehéz órákat él át. Szeműnk előtt folyik a politikai erők és irányok összecsapásának színjátéka, amelyek kormányon vannak vagy kormányra akarnak jutni. A kívülállók ismerik talán az egymás megsemmisítésére törő pártok és irányok erőviszonyait; azt is látják, miként hullámzik ide-oda a küzdelem, de annak igazi okairól, végső céljairól és a lelkek mélyén rejtőző ösztönökről nem tudnak maguknak számot adni. Politikai előítélet, szubjektív beállítás, fontos árnyalatok meglátásának vagy intuitív szemléletének hiánya megakadályozza Ausztria helyzetének áttekintését. Az osztrák viszonyok ismerete és megbízható információk alapján a továbbiakban megkíséreljük a legújabb osztrák fejlemények megvilágítását; a következtetések belőle önként adódnak.

Az ember hajlandó a dolgok mai állását a St. Germain-i békeszerződés közvetlen következményének tartani. Ez a megállapítás annyiban csakugyan helyes, hogy nyugodt, csendes és egészséges fejlődés már eleve lehetetlenné van téve olyan országban, amelyet megélhetési lehetőségeitől nagy mértékben megfosztottak. Ezenkívül azonban speciális okok és körülmények is magyarázzák az utolsó hónapokban Ausztriában végbement fejlődés módját és mikéntjét. Ezek az okok: Becsnek és Ausztriának erkölcsi megmételyezése az ausztromarxizmustól, az ausztromarxizmus által kiváltott reakció, a parlamentarizmus megbénulása, a német nemzeti szocializmus közvetlen szomszédsága, az előtte járó nemzedéktől lelkileg lényegesen másként fejlődött ifjúság stb., stb.

A mai fejlődés első fázisát a Heimwehr megszervezése képezi, amely—az ausztromarxizmus demagóg uralmától reakcióképpen életre híva és Seipeltől támogatva — a nép és az állam szükségleteit az osztrák politikára és közéletre akarta rákényszeríteni. Az 1927. véres július 15-e után a kezdetben inkább népmozgalomnak indult Heimwehr politikailag is élesen körvonalazott alakot öltött. Követelte a tekintély és az erős kéz politikáját, a nyilvános életbe beledobta az alkotmányreform szükségességének a gondolatát, Seipeltől támogatva terjesztette a rendi állam felállításának az eszméjét, hadat üzent a demokráciának, a parlamentarizmusnak, különösen pedig a pártrendszernek; mindezenfelül pedig alkotmányos úton az osztrák közélet gyökeres megújítására törekedett. A küzdelem elsősorban az osztrák szociáldemokráciának szólt, amely a féktelen tömegösztönöknek hízelegve terjesztette eszméit. A Heimwehrnek nehéz küzdelmek után sikerült az antiterror-törvényt keresztülhajtania, az utcák szabadságát a nem-

szociáldemokrata szervezetek részére is biztosítani és a szociáldemokrácia további előrenyomulását feltartóztatni. A szociáldemokrácia részleges legyőzése után azonban a Heimwehr-mozgalomban lassankként pártpolitikai tendenciák tolultak felszínre, amelyek a mozgalomnak soká megóvott egységét megtörték és pártokon felüli jellegét aláásták. A stájerországi Heimwehr ismeretes gráci államcsínye után a szakadás visszavonhatatlanná vált.

Időközben kultúrtörténeti szempontból is különböző mozgalmak keletkeztek, amelyek — elégedetlenek lévén a dolgok állásával — a népszellem és a népiélek megújítását tűzték ki célul. Ezek közül a mozgalmak közül az egyik megalkotta az „osztrák embert“. A mozgalmat Lux József, az ismert salzburgi író és Tisza István gróf jóismerőse, továbbá Bahr Hermann író és más írók, részben Funder Frigyes dr., a Reichspost szerkesztője is támogatják. A mozgalommal több tekintetben rokonszenvez Eberle József dr-nak jólismert katholikus folyóirata, a Schönere Zukunft is.

Az „osztrák ember“ igazolására a mozgalom visszanyúl a múltba, nevezetesen Bécs felszabadításáig, a török háborúkig, Mária Terézia, a nagy zeneköltők: Mozart, Haydn, Beethoven, Schubert stb. koráig. A mozgalom vezetői rámutatnak arra, hogy az osztrák jellem sok tekintetben eltér a birodalmi német jeliemétől. Azokból a jólismert osztrák jellemvonásokból, amelyek nagy szellemi mozgékonyságban, a zene és a dal szeretetében, az optimista világfelfogásban és az alkalmazkodó tehetségben jutnak kifejezésre, a birodalmi németnél, főképen pedig a porosznál, csak igen keveset' találunk. Ezeknél a jellemvonásoknál fogva az osztrák lélek közelebb áll a latin, mint a német lélekhez. A lelki tulajdonságok azonban gyakran erősebb kapocsnak bizonyulnak, mint a vér, a nyelv és a térbeli egymásmelleit való élés. Az osztrák lélek jellemző vonásai Ausztria barokkori műremekeiben, Mozart, Haydn, Beethoven és Schubert halhatatlan műveiben és nem utoljára a bécsi életstílusban revelálódnak. Ezt a szellemet — hangoztatja a mozgalom — a múltból át kell menteni a jelenbe és odahatni, hogy vele az ifjúság lelke megteljék. Ebben a törekvésben jó példával jár elől Lux József, akinek írásai, tanulmányai és regényei a nagy osztrák zeneszerzőkkel foglalkoznak.

Az életvidám osztrák néplélekben azonban hősi hajlamok is szunnyadnak. Az osztrák haditettek Lotharingiai Károly, Savoyai Jenő vezetése alatt Bécs felszabadításától Budán, Zentán és Belgrádon át a pozsaróváci békéig, továbbá az osztrák lobogó alatt Lombardiában, Belgiumban aratott győzelmek, Károly főherceg, Aspem, Schwarzenberg és Radetzky nevei az osztrák ember katonai rátermettségéről tanúskodnak. Hogy ez a beállítás nem minden alap nélkül való és hogy különösen azokban a körökben, amelyekben még a régi jó idők emlékei élnek, tetszéssel is fogadják, nyilvánvaló. Habár az osztrák embert inkább kultúrpolitikai, mint tisztán politikai célok szolgálatára találták fel és alkották meg, a mai politikai küzdelmekben a „feketesárgák“ és a „császárhű“ körök és egyének természetesen politikai célokra is kihasználják.

A fiatalabb nemzedék ezt a gondolatmenetet visszautasítja. Elis-

meri ugyan, hogy az osztrák és az északnémet között jellembeli különbség van, de abban nem lát ellentétet, hanem inkább szerencsés kiegészítést. A jellembeli különbségek ellenére is mindkettő német, amint minden jellembeli különbség mellett a nápolyi éppolyan olasz, mint a lombardiai. A fiatalabb nemzedék szerint az „osztrák ember“ és a jellegzetes osztrák kultúra nem más, mint átlátszó politikai célok propagálására utólagosan megszerkesztett vérszegény elmélet. Valójában az osztrák kultúrteljesítmény csak töredék, amelynek igazi értéke csak akkor tűnik ki, ha a német kultúra nagy egészébe állítjuk be. Mozart, Haydn, Schubert mesterművei az egész németség közös tulajdona, éppen úgy, mint Stifter, Grillparzer vagy Hoffmansthal munkái azok jellegzetes osztrák színezetük ellenére is. Ami népi értelemben igazi osztrák, az egyúttal igazi német is. Schubert dalaiban — aki talán a legosztrákabb zeneköltő — a németség egészének lelke jut kifejezésre. A nagy osztrák művészeket, írókat és költőket tehát csak szűk látókörű és elfogult pártpolitikai beállítással lehet a birodalmi németek ellen kijátszani — e másik felfogás szerint.

Az osztrák ember szemléltetésére felhozott történelmi megokolás is mesterkélt. Átlátszó szofizma a Lotharingiai Károly és a Savoyai Jenő vezérsége alatt véghezvitt haditeljesítményeket az „osztrák ember“ javára írni, aki akkor még nem is létezett Abban az időben a Habsburgok a német császári koronát viselték és inkább németek voltak, mint osztrákok, és csak mint német császárok tudták az összes német törzseket mozgósítani, ha a Németrómai birodalmat akár a törökök, akár pedig a franciák ellen kellett megvédeni. Osztrákokká olyan értelemben, amint azt az „osztrák ember“ körülírása megkísérli, csak a német császári korona elvesztése (1806) és a német szövetségből történt kiszorításuk után lettek. 1866, illetve Königgraetz után született meg egy osztrák embertípus, illetve az az osztrák embertípus, amely az osztrák hivatalnokban és a csász. és kir. katonatisztben testesült meg, de amelynek Ausztria német népéhez éppen olyan kevés köze volt, mint akár a magyar vagy pedig a horvát néphez. Az „Osztrák-Magyar monarchia összeomlása egy csapással eltörölte ennek az ideológiának az érvényességét“ — írja Böhm dr., az ifjú generáció egyik vezetője, a ‚Bekenntnis zu Österreich. 16. oldalán. „Híveinek száma hirtelen szinte elnémult kisebbséggé csökkent. Hosszú ideig visszatartott áramlat erejével a nemzeti lelkesedés hatalmas hulláma utat tört magának. Akik azonban nem engedték az érzelmektől elragadtatni magukat, vagy akiket nem töltött el a belső felemelkedés érzése, azoknak is az volt a véleményük, hogy az Osztrák-Magyar monarchia németsége számára gyakorlati reálpolitikai okokból nem marad más megoldás, mint hogy csatlakozzék a nagyobb nemzeti egységhez: a birodalmi németséghez. Az összeomlás után bekövetkezett komoly idők minden eseménye bizonyítja és a további osztrák többség politikai meggyőződésének uralkodó hangja is megerősíti, hogy az osztrákok nagynémet nemzeti öntudata eredeti erősségében ismét helyreállott, hogy az 1866 és 1918 között eltelt idő csak epizód volt és hogy Ausztriának lényegében német öntudata az idő minden változása közepett fenntartotta magát.“

Ez a felfogás a főiskolai ifjúságnál és az intelligencia fiatalabb tagjainál általános, nem véve ki a katholikus fiatalságot és a katholikus intelligenciát sem. Nyíltan kimondják, hogy nem akarják tovább vállalni azt a magát kultúrközvetítésben kiélő hálátlan szerepet, amelyet elődeik Ausztria, illetve az Osztrák-Magyar monarchia keretei között évszázadokon át játszottak. Osztrák hazájuk iránt érzett minden ragaszkodásuk és szeretetük mellett is elsősorban annak érzik magukat, aminek Isten teremtette őket: németeknek. „Küzdünk azok ellen a kísérletek ellen, amelyek a német nemzet egységét azzal akarják veszélyeztetni, hogy Ausztriát abból a politikai sorsközösségből kikapcsolják, amelybe németségénél fogva tartozik“,—olvasható a katholikus főiskolai hallgatóság programmjában. Ugyanaz a programm mondja továbbá: „Mivel Ausztria nem képzelhető el Németország nélkül, küzdünk a dunai államok szövetsége és annak minden válfaja ellen.“ Ez a gondolat Seipelnél még így hangzott: „Németország nélkül minden alakulat ellen és minden alakulattal, amelyben Németország is helyet foglal.“

Belpolitikai téren a katholikus főiskolai ifjúság a rendi népállamot követeli autoritativ vezetés mellett. Kívánja a polgárságnak nemcsak formális, hanem a rendi Önkormányzat alapján valóságos részvételét az állami életben. Követeli, hogy a legfelsőbb állami vezetés a szellemi arisztokráciából kiválasztott, a munkájuknál fogva arra hivatott egyénekből összeállított és a pártoktól független kormány által történjék. A kormány nem, vagy legalább is nem elsődlegesen a parlament szerve; az egész nép képviselőjének, illetve szervének kell lennie. A katholikus főiskolai hallgatóság küzd végre a nemzet politikai egységéért a személyes érték alapján történő vezérkiválasztás (Führerauslese) és a politikának a klikkérdekektől való mentesítése útján. Ezek a követelések kissé bombasztikusán hangzanak ugyan, de hű kifejezői a napi hangulatnak és sokkal élesebb fogalmazásban megtalálhatók a nemzeti, a nemzeti szocialista diákság és a Heimwehr programmjaiban is.

Legújabban a Stahremberg herceg körül csoportosuló Heimwehr még élesebb hangon szokott nyilatkozni. Az innsbrucki Heimwehr-alakulatok március 25-én megtartott ülésezése alkalmával Stahremberg herceg a következő három követelést szegezte a Dollfuss-kormány mellének: „Követeljük: 1. a köztársasági Schutzbund teljes feloszlatását egész Ausztriában, 2. a kultúrát gyalázó szabadgondolkozó szervezetek feloszlatását és beszüntetését és 3. Bécs tartományának megszüntetését, a szociáldemokrata és bolsevista polgármesterek elcsapását és egyúttal megbízható jobboldali állami biztosok beiktatását.“ A tiroli Heimwehr vezére, Steidle dr. még élesebben fordult szembe a kormánnyal. „Forradalomra papucsban“—mondotta—„nincs szükségünk. A Heimr wehr-alakulatok lassanként megsokalják a kormány asszonyos tevésvevését; ha ezek az urak nem képesek igazi diktátori kormányrendszer életbeléptetésére az ausztromarxizmussal szemben, akkor legyenek szívesek helyükről távozni.“ így beszélnek és fenyegetőznek a Heimwehmek azok az alakulatai, amelyek egyébként a kormánynak a legmegbízhatóbb hívei.

Az ausztromarzizmus ellen való küzdelemben a katholikus, a nemzeti és a nemzeti szocialista szervezetek a Heimwehr minden ámyala-

távál egyetértenek. Lényegében ugyanaz a felfogása a Dollfuss-kormánynak és a keresztényszocialista párt nagyobb felének is. Részben taktikából, hogy a nemzeti szocialisták térhódítását megakadályozzák és hogy a főiskolai ifjúságot, amely a pártnak kezd hátat fordítni, újra megnyerjék, másrészt azonban meggyőződésből is. A pártnak jobbszárnya, amelynek az élén Seipel állott és amely mindenkor is a legélesebben fordult a szociáldemokraták ellen, a párt politikájával már nyíltan elégedetlenkedett; a párt vezetésére és miniszterekül olyan férfiakat kívánt, akik a háborús generációhoz tartoznak és akiknek előélete semmiféle tekintetben nincs megterhelve. Ez az irány a pártban végre érvényesült is és Dollfusst, Jakondget és Schussnigget juttatta kormányra. Mind fiatal ember, aki a háborús generációhoz tartozik és akinek nemcsak tettereje van, hanem aki minden más tekintetben is kifogástalan életet él. Szűkebb körükhöz tartozik az erős kézként ismert Rintelen dr. vallásügyminiszter is. Dollfuss, Seipel tanulékony tanítványa, sohasem titkolta, hogy nem rajong a demokráciáért, amelyet az ausztromarxizmus honosított meg Ausztriában. Amióta az aktív politikában résztvesz, állandóan az alkotmány reformjáért küzdött, amint azt már Seipel is tervezte. Addig azonban, amíg a mostani párterők a politikai porondon voltak, az alkotmány reformját megvalósítani alig lehetett; az adott pártviszonyok között minden erre irányuló törekvése előre is sikertelenségre volt kárhoztatva. Dollfusst súlyos helyzetéből a vasutasoknak március i-re elrendelt tüntetősztrájkja mentette ki. Mikor ugyanis a sztrájkot a parlamentben szóvátették és a vasutak főigazgatósága által a sztrájkolok ellen elrendelt fenyitőrendszábályok felett a szavazás végbement, történt meg a napisajtóból ismert jdenet: a parlament három elnökének lemondása. Dollfuss, aki a helyzet magaslatán állott, erre kijelentette, hogy a parlament feladta önmagát és hogy ennek következtében egy 1917 novemberében kiadott háborús gazdasági felhatalmazó-törvény alapján szükségrendelet útján a további törvényhozást a kormány veszi át. Gyakorlatilag ez a diktatúra bejelentése volt. Az ellenzék nem akarta megengedni, hogy a törvényhatalmat minden további nélkül egyszerűen átadják Dollfuss kancellárnak és a márdus 4-én megszakadt parlamenti ülést március 15-re a parlamentbe újra összehívta. Azonban úgy ez az ülés, mint a szodáldemokrácia által proklamált szedősztrájk is siralmas fiaskóval végződött és a szociáldemokráciának a gyengeségét hozta napfényre. A helyzet helyes megismerését kihasználva és Stahremberg Heimwehrje sürgető ösztönzésének is engedve, Dollfuss hamarosan feloszlatta a szociáldemokrata Schutzbundot, ami minden várakozás ellenére incidens nélkül történt meg. A különben mindig harcoskedvű osztrák szociáldemokrácia a Schutzbund feloszlatására csak szóbeli tiltakozással válaszolt, ami azonban hatás nélkül maradt. A német szociáldemokrácia bukása az osztrák szociáldemokraták hatalmát is megrendítette.

A mostani helyzet, amely esetleg csak átmeneti jellegű, nem máról-holnapra következett be; hosszabb fejlődésnek állomása. Végső kifejlődésben a Németországban lejátszódott események tanácstalanná tették a szociáldemokráciát és következéskép tehetetlenségre ítélték az ellenzéket. Másfelől a kormánynak az előrenyomuló nemzeti szociális-

ták kikapcsolására irányuló törekvése a politikai helyzet átmeneti megmerevedését idézte elő, amely a Dollfuss-kormánynak pillanatnyi megerősödését eredményezte. Az alkotmányreformnak most már semmiféle párttechnikai akadály nem állja az útját. Rövid úton tető alá is hozzák. Lényegét képezi a szövetségi elnök jogainak, különösen pedig rendelkezési jogának kiterjesztése, továbbá a szövetségi tanács átalakítása rendi tanáccsá és végül a téves ítéletekben oly gazdag esküdtbíróság megszüntetése. Ezeket a reformokat egyébként az összes polgári pártok is helyeslik. Az alkotmányreform megvalósítása természetesen nem oldja meg a politikai kérdéseket; ezekre csak ezután kerül a sor. A harcba, amelyben ezeket a kérdéseket megoldják, már a nemzeti szocialisták is beleszólnak majd, akár ellenzékben lesznek még, akár pedig a kormány kezdeményezésére a kormánnyal koalícióba lépve. Mindkét lehetőséggel lehet számolni, lehetséges a keresztényszocialista és a nemzeti szocialista koalíció is. A jelek szerint Dollfiiss élesebb politikai szimattal rendelkezik, mint a nálánál tehetségesebb Brüning, akinek sorsát csak úgy kerülheti el, ha idejében összeköttetést keres a nemzeti szocialistákkal.

A pártok mai összetétele és erőviszonya már nem felel meg a nép hangulatának. A liberális polgárságból rekrutálódott nagynémetek pl. a teljes széthullás előtt állanak és tömegesen csatlakoznak a nemzeti szocialistákhoz. Az agrárdemokrata és agrárszocialista Landbundot, amelynek Karinthia volt a fellegvára, szintén már nagyrészt felszívta a nemzeti szocializmus. A Heimatblock, amelyben a Heimwehr-szavazatok egyesültek, mint pártpolitikai alakulat önként szűnik meg. A szociáldemokraták ugyan még rendelkeznek hatalmas pártpolitikai apparátussal, de ez az apparátus a német szociáldemokráciának összeomlása óta erősen recseg. A munkásság nagy része különben már régóta elégedetlen az elpolgáriasodott zsidó pártvezetőséggel és azt a március 16. és 17-én megtartott pártkongresszuson élesen támadta. Rennemek és Bauemek, a párt e két egykori hatalmasságának a védekezése, hogy az olasz és a német szociáldemokrácia összeomlása után az olyan töredékfront, mint az osztrák szociáldemokrácia, önálló cselekvése determinálva van, nem hatott megnyugtatólag és csak újból feltárta a párt gyengeségét. Bár még korai volna a párt bomlásáról beszélni, való tény azonban, hogy sok ezren már nem meggyőződésből, hanem csak fegyelemből szavaznak a pártra és hogy a párt nemcsak számszerűleg, hanem erkölcsileg is elvesztette már átütő erejét. Az erkölcstelenségben született és a demagógiával naggyá lett pártok sorsa az osztrák szociáldemokratákat is utól fogja érni.

A keresztényszocialisták az utóbbi években sokat vesztettek népszerűségükből. Különösen az ifjúság hibáztatta, hogy a párt a monarchia, a legitimizmus, az Anschluss, a zsidóság kérdésében és több szociális vonatkozásban is ingatag, ellentmondó és következetlen politikát folytatott. Míg Seipel állott a pártélén, a pártnak ezek a hibái Seipel geniális taktikája mellett nem tűntek szembe. Seipel betegsége és halála után kellő vezetés hiányában ezeket a gyengeségeket többé leplezni nem lehetett. Az ifjúság ennek következtében részben elfordult a párttól, részben pedig új vezetőséget követelt. A vezetőséget ért

támadások hatása alatt Kunschak végül kénytelen volt a párt éléről távozni és helyét Krasser tanárnak átadni. Dollfuss agilitása és határozottsága a párt veszendőbe ment tekintélyét újra helyreállította. A pártban Dollfuss miniszterelnöksége óta, különösen pedig az utóbbi hónapokban tanúsított magatartása következtében új szellem uralkodik. Kitűnik ez abból az öntudatos beszédből is, amelyet dr. Krasser április 9-én a bécsi keresztényszocialisták pártkongresszusán mondott és amelyben a kormánytól a szociáldemokraták ellen továbbra is erős és elszánt politikát követelt. Hogy azonban Dollfiissnak és az új pártelnökségnek sikerül-e majd a hűtlen választókat a pártba visszaterelni és az ingadozókat megerősíteni, azt bajos volna megmondani.

Az a légkör, amelyet a nemzeti szocializmus győzelme Németországban teremtett, Ausztriában kizáróan a nemzeti szocialistáknak vált javára. Az osztrák nemzeti szocializmusnak új lendületet adott és új lehetőségeket nyitott meg előtte. Azok a százezrek, akik a mindenkori politikai konjunktúrához tartják magukat, most kétségkívül a nemzeti szocializmus vizeire eveznek át. Ettől eltekintve azonban a párt abban az előnyös helyzetben is van, hogy még csak ígérhetett» bár igaz, hogy demagógiája és politikája eddig minden kérdésben egyenesvonalú és minden kertelés nélkül őszinte volt. Azonkívül kezdettől fogva a legkíméletlenebb harcot hirdette a bécsi szociáldemokrácia ellen, amely a bécsi Rathausból 15 év óta kizáróan pártpolitikai szempontok szerint teljhatalmúig vezette Bécs városának a politikáját. A nemzeti szocialistáknak ez a politikája, amely a bécsi szociáldemokraták megsemmisítésére tör, olyan körökben is tetszésre talál, amelyek különben sok szempontból nem helyeslik a párt programmját. A párt különben az elmúlt év április 24-én megtartott bécsi választás alkalmával megállotta a tűzpróbát, amikor az első kísérletre a keresztényszocialistáktól 19 mandátumot hódított el. Ha a párt részére azóta megjavult légkört vesszük, nem hangzik hihetetlennek, ha a nemzeti szocialisták esetleges választások alkalmával 50—60 mandátumra számítanak.

A politikai jövő kialakulása azonban sok tekintetben a Heimwehrtől is függ. A Dollfuss-kormányt jelenleg a Stahremberg Heimwehrje és Schussnigg miniszter rohamcsapatai (Sturmscharen) támogatják. Míg azonban Schussnigg miniszter rohamcsapatai kizáróan monarchisták és katholikusok és következésképp csak szűkebb körre szorítkoznak» Stahremberg 20.000 emberével még mindig hatalmi tényező s mint ilyen az elmúlt hetekben a kormánynak nagy szolgálatot tett. Azonban nem kétséges, hogy az állítólagos olasz segélyről szóló leleplezések sokat ártottak tekintélyének. A leleplezéseket Stahremberg ugyan azzal próbálta paralizálni, hogy szenvedélyes támadásokat intézett Franciaország ellen, a sokfelé támadt kételyeket azonban teljesen eltüntetni nem tudta. Alsó-Ausztriának Alberti parancsnoksága alatt álló 6.000 Heimwehrtagja máris ingadozik és a hírek szerint már a közel jövőben elszakad Stahrembergtől, hogy a nemzeti szocialistákhoz csatlakozzék.

A kép teljességéhez tartozik a hivatalos osztrák katholicizmus és a nemzeti szocializmus viszonyának rövid szemléltetése. Ez a viszony némileg eltér a német katholicizmusnak a nemzeti szocializmussal

szemben elfoglalt álláspontjától. Míg ugyanis a weimari alkotmány a német katholicizmus teljes szabadságát iktatta törvénybe és a német szociáldemokrácia a német katholicizmussal szemben sem elméletben, sem a praktikus politikában ellenséges indulattal nem viseltetett, addig Ausztriában az összeomlás a katholikus egyházat hátrányos helyzetbe juttatta és az ausztromarxizmus a legelvetemültebb eszközökkel küzdött a katholicizmus ellen és terjesztette az istentelenséget. Ebből szükségszerűen következett, hogy a hivatalos katholicizmus jó szemmel nézett minden törekvést, amely a szociáldemokrácia visszaszorítására irányult. Ez a meggondolás vezette Seipelt, mikor különösen Kunschak ellenzésével szemben is, a Heimwehrt támogatta és ebből a szemszögből nézte az elhúnyt Piffl bíboros az osztrák nemzeti szocializmust, amellyel élte végéig aránylag jó viszonyt tartott fönn. Innitzer bíboros alatt sem változott a helyzet. A bíboros természetesen a keresztényszocialista párt híve, de nem olyan árnyalattal, amely őt a nemzeti szocializmussal kimondottan ellentétbe hozza. Ha a nemzeti szocialisták lapja Innitzer bíborost a keresztényszocialisták ellen kijátsszák, úgy persze ez átlátszó tendencia. Az egyház és az osztrák nemzeti szocialisták közti viszony tehát, ha nem is kimondottan barátságos, de ma még elég tűrhető.

Az eddig mondottakból látható, hogy Ausztria belpolitikája több oly jelenséget mutat ma az Anschluss irányában, mint még pár év előtt. Hogy ez a fejlődés, illetve egy esetleges Anschluss-mozgalom milyen természetes és politikai nehézségekbe ütköznék, annak vázolása nem tartozik cikkem keretébe. Külpolitikánk feladata ezt a fejlődést figyelni és tanulmányozni, mert ha megvalósul az Anschluss, hazánk máról-holnapra súlyosabb elhatározás elé állíttatik, mint amilyen előtt a mohácsi csata után állott. Ez az elhatározás annyival súlyosabb lesz, amennyivel egy Ausztriával megnövekedett nemzeti szocialista Németbirodalom vonzó- és átütő ereje is nagyobb, mint amilyen a Németrómai birodalomé volt.[1]

KÖNIG ANTAL

[1] Fenti cikkünk pontos információk alapján a pillanatnyi helyzet szellemi hátterét festi. Azóta, mint tudjuk, a stájer Heimwehr egy része csatlakozott a hitleristákhoz, másrészt pedig a Dollfuss-kormány mind erősebben állást foglal a nemzeti szocialistákkal szemben.

A szerk.

A DÉLSZLÁV VÁLSÁG

A pásztorlevél — A megtorlás — Az álparlament

JUGOSZLÁVIA VÁLSÁGÁNAK egyes tüneteivel behatóan foglalkoztunk a Magyar Szemle áprilisi számában. A jelen tanulmány e válságnak más tüneteit teszi vizsgálat tárgyává. A két cikk között időrendi és logikai kapcsolat van.

Jugoszlávia katholikus templomaiban 1933 január 8-án a következő pásztorlevelet olvasták fel[1]:

> Kedves Hívek! Szent kötelességünk, melyért súlyos felelősséget viselünk Isten előtt, hogy egy nagy veszedelemre figyelmeztessünk benneteket, mely a ti és gyermekeitek hitét fenyegeti. Ez a TyrS-féle rendszer szerint való szokomevelés.
>
> TyrS, aki száz éve született, a cseh szokol[2] megalapítója. Keresztlevele szerint ugyan katholikus volt, de már igen korán elvesztette katholikus hitét. Nemcsak nem vallotta a keresztény vallást, hanem nem hitt sem az Istenben, sem a lélek halhatatlanságában, és az égről és a pokolról azt tartotta, hogy ezek emberi találmányok. Ezt mind kimutatták róla saját hívei.
>
> És a Jugoszlávia királyság szokola Tyrlnek ezt a tanítását egész munkássága alapjául fogadta el. „A szokolmozgalom, — mondja szabályzatuk, — TyrS eszméi szerint való mozgalom. A szokol azt akarja és azt kell akarnia, hogy népünket testileg, erkölcsileg és lelkileg TyrS tételei szerint irányítsa."
>
> Ezek szerint a szokol egész élete és munkája TyrS szelleme szerint folyik Isten és vallás nélkül. A szokol tehát vallástalan egyesület. A szokol ezen elvek szerint dolgozik az ifjúság és a nép között, azt akarja, hogy megnyerje magának az egész nemzetet. Ezért lerombol tagjainak szírében minden vallást, különösen pedig a katholicizmust. így a szokol nemcsak vallástalan, hanem vallásellenes társaság.
>
> A cseh szokol a katholicizmus ellen dolgozott. Ugyanígy járt el a Horvátország és Szlavónia területén korábban működött Délszláv szokol. Jugoszlávia királyság szokola sem járhat el másként, hiszen ugyanaz, ami a Jugoszokol volt.[8] Ezt Prágában 1931 jan. π-én a szláv szokolok szövetségének ülésén a Jugoszlávia királyság szokolának volt alelnöke nyíltan hirdette.[4] Azt mondta, hogy a szokol belsőleg szívben és lélekben ugyanaz, ami korábban volt. Valamennyi szervezetünk, — vallotta,— Tyrs eszméi és hagyományai szerint működik. Amíg mi régi szokolok állunk az új szokol élén, itt a régi szláv szokoltestvériség szelleme fog élni. És miután Jugoszlávia királyság szokola tavalyi közgyűlésén hivatalosan és ünnepélyesen kijelentette, hogy a mai szokol a régi szokol hagyományai szerint dolgozik, ez azt teszi, hogy Jugoszlávia királyság szokola éppen úgy a vallás ellen dolgozik, mint a korábbi Jugoszokol.

[1] A lehetetlen délszláv cenzúrái viszonyok miatt a pásztorlevél fordítását egy cseh röpirat fordítása nyomán adjuk (Co se déje u Jugoslavii. Bmo 1933). Ezt a röpiratot kitiltották Jugoszláviából. A pásztorlevelet kissé megrövidítettük,

[2] A szokolok a szláv népek politikai életében nagy szerepet játszó tomaegyletek. Sokol annyit tesz, mint sólyom.

[3] Az ú. n. Délszláv szokol horvát neve Jugoslavenski sokol rövidítve Jugosokol.

[4] Dr. Gangl Engelbert.

A szokolnevelésben Isten és a vallás soha nem említtetik. Tagjait soha nem figyelmezteti vallási kötelességeikre, hanem egyenesen ezek ellen dolgozik. Erre egész sereg példa van.[1] A szokol mint egyesület semmiféle egyházi szertartáson nem vehet részt. Még rosszabb az, hogy a szokolok, hogy a népet elvonják a templomtól, kirándulásaikat vasárnap vagy ünnepnap tartják, délelőtt is, délután is olyképpen, hogy a tagoknak ne maradjon idejük vallási kötelességeik elvégzésére. Sőt a kirándulásokat készakarva úgy irányítják, hogy istentisztelet idején a templom mellett vonuljanak el, akkor is, ha útjuk nem arra vezetne.

így rombolják le ifjúságunkban az erkölcsiséget, így aknázzák alá és ölik meg bennük a hitet. Mi lesz nemzetünkkel, ha ez a Tyrš-féle, Istenben való hit nélküli nevelés, valóban behatol a nemzet széles rétegeibe?

Kedves Hívek! Kötelességünk szerint ezért a legkomolyabban figyelmeztetünk benneteket erre a veszedelemre és felhívunk, amint ezt már 1921-ben megtettük,[2] hogy távolítsátok el gyermekeitektől ezt a veszedelmet, mert az Úristen szigorúan fog benneteket felelősségre vonni, miként törődtetek gyermekeitek vallásos és erkölcsös nevelésével.

Ez mindaddig érvényben marad, amíg Jugoszlávia királyság szokola Tyrá elveit vallja, amíg Tyrl „Útjai és céljai“ lesznek e szokol életének és munkájának szabályai, amíg a Jugoszlávia királyság szokola élén a régi Jugoszokol emberei állanak.

Maradjunk meg szilárdan atyáink hitében Kedves Hívek! Ne engedjük meg, hogy a szokol eltérítsen bennünket e hittől, az a szokol, mely nem akar tudni Üdvözítőnkről és a mi becsületes horvát (szlovén, stb. hitközségek szerint) nevünkről!“

A pásztorlevéllel szorosan összefügg dr. Bauer Antal zágrábi érsek következő nyilatkozata:[2]

A jugoszláviai katholikus püspököknek a Jugoszlávia királyság szokolában ápolt Tyrl-féle ideológiával kapcsolatban kiadott pásztorlevele nyomán az egyház és püspöki kar ellen végtelen hajsza indult meg. A minősíthetetlen támadásokra, sértésekre, rágalmakra és fenyegetésekre csak a következőket mondhatom: „Atyám bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek.“ Ismerem Urunk és Megváltónk szavait: „örvendjetek, ha üldöznek és megcsúfolnak benneteket és én érettem üldöztetéseket és rágalmakat szenvedtek.“

Csak az alábbi tényeket akarom megállapítani:

1. A püspöki kar pásztorlevelét politikai emberek „punktációjával“ hozzák kapcsolatba.[4] A leghatározottabban kijelentem, hogy pásztorlevelünk semmiféle vonatkozásban nincsen ezekkel a „punktációkkal“. A püspökök négyesztendei sikertelen törekvés, szóbeli és írásbeli kérvénnyezés és beadványozás után 1932 november tizenhetedikén megtartott ülésükön egyhangúlag elfogadták és megállapították a pásztorlevél szövegét, de éppen az én felszólalásomra úgy határoztunk, hogy a pásztorlevelet nem hirdetjük nyomban ki. És miért? Azért, mert újabb Ígéretet kaptam, hogy a szokolkérdést hamarosan rendezni fogják. Azt határoztuk, hogy ellenkező esetben január nyolcadikán, vasárnap, a Szent Család ünnepén hirdetjük ki pásztorlevelünket.

Tehát a pásztorlevél semmiféle vonatkozásban sincs az úgynevezett „punktációkkal“, de időrendben sem lehet összefüggésben velük, hiszen 1932 november tizenhetedikén nem tudhattunk semmiféle „punktációról“.[5] Pásztorlevelünk tisztán vallási jelentőségű és tartalmú.

2. Azt állítják, hogy a pásztorlevélben a jézustársaságiaknak részük van, állítólag ők fogalmazták. Ezért indul most akkora hajsza ellenük, sőt még Jugoszláviából való kiűzetésüket is követelik.

[1] A felsorolt lokális jelentőségű példákat mellőzzük.

[2] 1921-ben a Jugoszokol ellen irányult a püspöki kar intése.

[3] A fordítás, némi átsimítással, az újvidéid Reggeli Újságból való.

[4] Punktációknak nevezték el a szerb kormánylapok Macek és a többi politikus pontokba foglalt határozatait.

[5] A délszláv viszonyokra jellemző, hogy a zágrábi érsek tíz nappal Macek „punktációi“ után sem tudott róluk.

A leghatározottabban kijelentem, hogy a jézustársasági atyák nem vették részt a pásztorlevét megszerkesztésében és benne semmi részűk sincsen. Ellenfeleinknek ezen állítása rosszakaratú rágalom, amelyet csak azért találtak ki, hogy a jézustársasági atyák ellen hajszát indíthassanak és ilyen módon valami ürügyet keressenek a Jugoszláviából való kiűzetésükre.

Én ezzel szemben tudom és nyilvánosan is kijelentem, hogy Belgrádban már régen jelentkeztek olyan kívánságok, hogy a jézustársasági atyákat ki kell űzni Jugoszláviából. Erről már újságokban is írtak. Különösen a múlt év decemberében terjesztettek üyen híreket Belgrádban és az elmúlt karácsonykor Belgrádból egy magasállású állami méltóság azt a hírt hozta nekem, hogy „valaki" törvényt készít a jézustársasági atyák Jugoszláviából való kiűzetéséről. Tehát nem a pásztorlevél volt az oka az ilyen törvény meghozatalára való készülődésnek, mert 1932 decemberében róla még senki sem tudott, hanem rosszakaratúan indokul használták fel, hogy ilyen módon a jézustársasági atyák kiűzetésére ürügyet találjanak.

3. Pásztorlevelünkről még azt is állítják, hogy a Szentszék rendeletére, sőt Mussolini kívánságára adtuk ki. Az ilyen állítás csak felháborít és undorral utasítom vissza.

Ami a Szentszéket illeti, mindenki tudja, akinek csak fogalma van a Vatikán diplomáciájáról, hogy ez teljesen lehetetlen. Ilyet csak a katholikus egyház elleni pokoli gyűlölet gondolhatott ki és használhatott fel, hogy a be nem avatottakat a katholikus egyház ellen ingerelje.

A leghatározottabban kijelentem, hogy a Szentszék semmit sem tudott a pásztorlevélről, sem pedig annak kihirdetésében nem volt része.

A pásztorlevélért minden felelősség csupán ránk, Jugoszlávia katholikus püspökeire esik, mi ezt tisztán vallásos okokból adtuk ki, azzal a meggyőződéssel, hogy a katholikus egyházra és általában a keresztény hitre csak hasznos lesz és egyben igaz hasznára lesz Jugoszláviának is.

A pásztorlevél eddigi — nem kicsiny — sikere, hogy sok szív rejtett gondolatai előkerültek és az egész nemzet előtt lelepleződött, mennyi és milyen ellenségei vannak a jugoszláviai katholikus egyháznak.

Zágráb, 1933 január 25.

Antal érsek,
a püspöki konferencia elnöke

A szerbek mindig fanatikusan gyűlölték a katholikus egyházat. Jugoszlávia megalakulása után ez a gyűlölet fokozódott, mert a katholicizmus volt az új részeken a leghatalmasabb szervezet, melyhez külpolitikai okokból is bajos volt hozzányúlni. A diktatúra vezető egyéniségei között sok a szabadkőműves, ami Belgrád katholikusellenességét még erősebbé tette. A diktatúra akaratából a szerb-pravoszláv egyház élére emelt Vamava (Barnabás) patriarcha nyíltan pártfogolta a katholikusellenes irányzatot. Első húsvéti üzenetében azt írja (1931), hogy egyedül a pravoszlávia járt mindig Krisztus útjain. Nyugaton „Krisztus hakig földi uralmának harcosai" világi uralomra törekszenek. Állandó pravoszláv jelszó, hogy csak ők a nemzeti egyház, míg a katholicizmus idegen egyház, amiből a lateráni egyezmény óta egy új vádat kovácsoltak: a katholicizmus a Vatikánon át Mussolini szolgálatában áll!

Mikor Jugoszlávia megalakult, területén négyféle szokol működött. A szerb szokol a nagyszerb eszme szolgálatában állott, a horvát szokol vallási irányzat nélkül horvát nemzeti alapon állott, a Horvátország területén kísérletező délszláv szokol Jugosokol) a délszláv egységet szorgalmazta Tyr§ vallásellenes tanai hangoztatásával, végül a horvát és szlovén orlizmus [1] katholikus és nemzeti ideológiát képviselt.

[1] Orao annyit tesz mint sas.

E szokolok közöl a Jugoszokol volt a leggyengébb, de leglármásabb. A katholikus klérussal állandóan harcban állott. A diktatúra 1929 decemberében felállította Jugoszlávia királyság szokolát, hogy a szokolokban élő erőket a diktatúra szolgálatába kényszerítse. Az eddigi szokolokat megszüntette és az ifjúságra nézve a belépést az állami szokolba kötelezővé tette.[1] Ez katholikus körökben óriási elkeseredést okozott, de a diktatúra végrehajtotta a törvényt. A továbbiakat az idézett pásztorlevél és Bauer nyilatkozata elég világosan elmondják. Hogy a főpapi kar elhamarkodta volna a dolgot, jóhiszeműleg nem állítható. Négy évig tárgyalgatott a kormánnyal, anélkül hogy eredményt tudott volna elérni. Mikor tettre határozta magát, ezt a lépést a püspöki konferencia egyhangú döntésére tette meg és a határozat kihirdetését akkor is 52 napra felfüggesztette, hogy a kormánynak még egyszer módot adjon a megegyezésre. Bauer nyilatkozata szerint a kormány tárgyalásban állott vele, tehát a diktatúra tudta, mi készül.

Nem is kellett a kormány tagjának lenni, hogy az ember észrevegye a diktatúra és a katholicizmus között az ellentétek szokatlan kiélesedését. Ugyanaz nap, mikor a főpapi kar meghozta határozatát, jelentették a lapok, hogy az ügyészség elkobozta Srebmic vegliai püspök Crkvi slobodu (Szabadságot az egyháznak) című röpiratát.[2] Feltűnő volt, hogy a püspöki konferenciáról, ellentétben az eddigi szokással, semmiféle közleményt nem adtak ki. A laibachi szabadkőműves Jutro tíz nappal a konferencia után arról adott hírt, hogy a főpapi kar abban mesterkedik, hogy ismeretlen követeléseit a Vatikán ultimátum formájában közölje Belgráddal. A Jutro tudni vélte, hogy Pellegrinetti belgrádi nuncius erről le akarta beszélni a püspököket, de eredménytelenül. A püspökök ebben az ügyben Sárié sarajevói érseket Rómába küldötték. A cseh Narodni Listy egyidejűleg azt jelentette, hogy Srebmié püspöknél házkutatás volt. Saric sarajevói érsek viszont a katholikus iskolafenntartás teljes szabadságát sürgetni ment Rómába. Sárié november utolsó napjaiban valóban Rómában volt. A Germanicumban szállt meg és Jugoszlávia vatikáni követét meg sem látogatta. A Szent Atya és Paccelli bíboros államtitkár hosszú audiencián fogadták, mely audienciák külsőségeiről az érsek egyházmegyéje hivatalos lapjában be is számolt. Az emigráns horvát lap, a Gric, részletezte Sárié audienciáinak tárgyát. Eszerint a hitoktatást az elemi és középiskolákban magának követelte az egyház. Kívánta, hogy katholikus többségű területeken a tanerők katholikusok legyenek. A tankönyvekből eltávolítandók a Szent Atyát és a katholicizmust sértő kifejezések.[3] Intézkedést kért, hogy az istentelen állami szokolba ne kényszerítsék a katholikus ifjúságot. Ezeket a híreket nem tartjuk teljes hitelt érdemlőeknek, egyrészüket Bauer érsek idézett nyilatkozata meg is cáfolja, csak mint bizonyítékokat hoztuk fel őket arra nézve, hogy az egyház és az állam

[1] 1932-ben az állami szokolnak 264.000 tagja volt: 148.000 felnőtt, a többi középiskolai és más hasonló korú ifjúság (Obzor, 1932 dec. 28).

[2] E röpirat cseh fordítását hozza a már idézett brünni nyomtatvány.

[3] A pásztorlevél kihirdetésének előestéjén dicsekedett el a szabadkőműves közoktatásügyi miniszter, hogy a középiskolák teljes unifikálása, az egységes tankönyvek bevezetése küszöbön áll. A szokolnevelés és az egészséges (1) vallásos érzés összhangban állanak egymással (Obzor, 1933 jan. 8).

készülő éles összeütközéséről szélesebb rétegek is tudtak valamit. A kormánynak tehát pontos értesüléseinek kellett lennie.

A pásztorlevél kihirdetése után a kormánysajtó kíméletlen támadásba ment át. A zágrábi Jugoslavenska Reé azt irta, hogy a katholikus egyház négyszáz esztendő óta kizárólag olasz vezetés alatt áll, ezért Jugoszláviában államellenes szervezet. A pásztorlevél újabb bizonyítéka e tételnek, hiszen íme csodálatosképpen akkor hirdetik ki, mikor Maőek és KoroSec mindenféle pontokat szegeznek Jugoszlávia léte ellen és mikor az olasz zsoldon élő emigránsok valami betörést készítenek elő. A szokol számára a belgrádi lapok elégtételt követeltek. A szokol az állam fennmaradásának egyik legbiztosabb oszlopa. Hivatkoztak arra, hogy a pravoszlávia teljes egyetértésben dolgozik együtt a szokollal. ami nem volna lehetséges, ha ez istentelen tanokat hirdetne. (Aki ismeri a schizmatikus egyházaknak az állami hatalomtól való teljes függését, az tudja, mennyit ér ez az argumentum.) A Pravda törvényes eljárást követelt a katholikus főpapok ellen. Dr. Medkoá Milan szerb képviselő pontos felvilágosítást kívánt a skupátinában arra nézve, mit tesz a kormány a fasizmus és a szeparatizmus érdekeit szolgáló pásztorlevél ügyében. Kramer miniszter Laibachban Koroáec pontjainak és a pásztorlevélnek összefüggését befejezett ténynek mondta.

Bauer érsek idézett nyilatkozata nem csitította le a szabadkőműves kedélyek háborgását. Sőt bátorságával és határozottságával olaj volt a tűzre. A támadások a nyílt katholikusüldözés jellegét öltötték magukra.

A MEGTORLÁS munkája megkezdődött. Az a Jugoszlávia, mely a velebiti felkelés után a dezoláltság képét mutatta, amely tűrte a „volt“ pártok pontjainak nyilvánosságra hozatalát, most egyszerre nagy elszántságról tett tanúságot. Hozzá mert újra nyúlni olyan férfiakhoz, akiket a diktatúra évek óta kénytelen-kelletlen érinthetetleneknek tartott. Honnan e bátorság?

Ismeretes, hogy a diktatúrát Jugoszlávia nagy protektora, Franciaország, sohasem látta szívesen. Minél inkább nyilvánvalóvá lett, hogy a diktatúra az ország belső nagy ellentéteit nem oldotta meg, sőt azokat még jobban kiélesítette, annál inkább fokozódott Párizs nyomása Belgrádra, hogy a belső ellentéteket engedményekkel oldja meg. Az ú. n. szeptemberi alkotmány (1931 szept. 3) és az ezen alapuló jelenlegi „parlamentarizmus“ ilyen engedmény volt. Pár hónap alatt kiderült róluk, hogy a célt nem szolgálják. Párizs tovább szorgalmazta az engedményeket. A múlt év folyamán a francia politikának Belgrad megpuhítására egyik hatásos eszköze volt a fenyegetés, hogy a lejáróban lévő francia-szerb barátsági szerződést nem hosszabbítják meg, ha komoly lépés nem történik a belső ellentétek megszüntetése felé. A Párizsban élő Pribiéevié Svetozar is ilyen irányban próbált befolyást gyakorolni bizonyos francia körökre. Pribicevic a dinasztiát tette felelőssé Jugoszlávia belső bajaiért és hír szerint egyes francia politikusok nem zárkóztak el a köztársasági délszláv államszövetség gondolata elől. Pribicevicnek sikerült módot találnia, hogy eszméit a francia parlament külügyi bizottságának tagjai előtt kifejthesse.

Az októberi magyar kormányváltozást a revíziós mozgalom döntő stádiumba jutásával hozták tévesen kapcsolatba. Párizs úgy érezte, hogy ilyen körülmények között nem csinálhat kérdést szövetségesének belpolitikai nehézségeiből és okt. 28-án dec. 2-ától számítandó öt évre meghosszabbították a barátsági szerződést.

A délszláv közélet erről egészen a folyó év első napjaiig semmit sem tudott. Az a körülmény, hogy a deklarációzás kora a barátsági szerződés meghosszabbítása után kezdődött, arra vall, hogy a franciák a szerződés aláírásakor, ha immár nem is conditio sine qua non formájában, tovább szorgalmazták a belső ellentéteknek megegyezés útján való rendezését. Srákic egy rekonstrukcióval otthon az ingadozás korszakának befejezését hitetve el, nem térhetett ki nagy szövetségese kívánságának teljesítése elől. Mala fidessel járt el. Igazi célját a pásztorlevél kihirdetéséig gondosan titkolta. Srakic szabadjára engedte a régi pártokat, hogy Párizs felé alibit igazoljon, de bebizonyítsa azt is, hogy a régi pártok egymással sem tudnak megegyezni, így a kormányt lehetetlen nekik átadni.

A Magyar Szemle idei első számában szerencsém volt rámutatni, hogy SrSkic választójogi reformja a két nagy szerb párt, a radikális és a demokrata számára lehetővé teszi a parlamentbe való bejutást, míg a többi pártokat továbbra is kizárja. A cél a szerbségnek valahogyan egy nevezőre való hozása volt, ezzel a kormányrendszer megerősítése és olyan átépítése, mely a horvátok, szlovének és a többi „megbízhatatlan“ elemek elnyomását továbbra is lehetővé teszi. SrSkié szeretné a szerbeket egy frontra hozni, saját frontjára. A traui oroszlán ügyében elhangzott Mussolini-nyilatkozatot a belgrádi sajtó ilyen szellemben kommentálta. A deklarációzás tűrésének is volt ilyen célzata. Srákié csendben maradt, hogy a félénkebb elemek is bátorságot kapjanak és hogy a szerbek lássák, hiába mennek félútra a horvátok és a szlovének elé, ezek egyszerűen el akarnak szakadni.

SrSkic számítása nem volt helytelen. Macek és Korocec nyilatkozatait lehetett kedvezőbben, vagy kevésbbé kedvezően magyarázni, de a maguk egészében megdöbbentettek mindenkit, aki erős és életképes Jugoszláviát akar.

A kormány ugyancsak a szerb front érdekében nem akadályozta meg komolyabb tárgyalással a pásztorlevél kihirdetését. Ha sikerül kultúrharcot provokálni, a szerbség ösztönszerűleg egy frontra fog tömörülni: ez volt Srakic gondolata. A deklarációk és a pásztorlevél között plauzibilisnak látszó összefüggés vitatása és az az állítás, hogy mindez a fasizmus és a lelkében olasz pápaság érdekeit szolgálja, nem bizonyult ügyetlen agitációs eszköznek. Persze a kormányrendszer szabadkőműves jellegének is nagy szerepe volt a dologban és annak a törekvésnek is, hogy a világ szabadkőműveseinek oly hatalmas protekcióját visszaszerezzék, miután Marinkovié bukása és Sr§kic módszerei a múlt év folyamán ezt eljátszották.

Srskic először az egyház ellen vette fel a harcot. A szidalmazást felváltották a megfélemlítés eszközei. Belgrádban beverték a katholikus érsek lakásának ablakait és más városokban a csőcselék tüntetéseket rendezett a püspökök ellen. Majd a szokol-szervezetek és különféle

ú. n. népgyűlések fenyegető határozatokat hoztak a kath. főpapság ellen. Még a kormány tagjai sem átallották személy szerint is részt venni az uszításban. Kormánypárti képviselők kezdték követelni, hogy az agrárreformot vegyék revízió alá a katholikus egyházi javak rovására. Egy ellenzéki szerb képviselő, dr. Keáeljevié Nikola, törvényjavaslatot nyújtott be az állam és egyház szétválasztásáról. A kormány a javaslatot, miután beleütközött a szeptemberi alkotmány több pontjába, visszautasította, de a katholicizmus ellen való szerb tüntetésre Keáeljevié javaslata jó alkalmat adott. Sokolovic kormánypárti képviselő azt indítványozta, hogy a katholikus egyház államsegélyét szüntessék meg. Szenátorok és képviselők a katholikus főpapok pörbefogását sürgették. Majd Gavranéic Ottó kormánypárti képviselő és 73 társa törvényjavaslatot nyújtottak be a jezsuiták száműzetéséről. Bár ez a javaslat is beleütközik a szeptemberi alkotmányba, a kormány, úgy látszik, nem gördít nehézségeket a javaslat parlamenti tárgyalása útjába.

A kormány terrorisztákus fellépésének eddigi eredménye nehány világi pap szokolbarát nyilatkozata[1] és két főpap meghátrálása. Az egyik az antivari érsek, aki mindig szerbnek vallotta magát, a másik a cattarói püspök, aki 87 éves.[8] Mindkét egyház szerb lakosság közé van ékelve és mindkét főpap ellen a csőcselék erőszakosan lépett fel.

Különben Jugoszlávia 5,607.000 katholikusa közül Összesen 44.000 él a két kis egyházmegyében. A délszláv katholicizmus igazi hangulatát az a pár nap alatt összeszedett 200.000 aláírás árulja el, amellyel 1933 február 11-én 78-ik születése napja alkalmával Bauer érseket üdvözölték.

A kormány foglalkozott azzal a gondolattal is, hogy nehány katholikus főpapot internáltat. Elsősorban Sárié sarajevói érseket. Erre mégsem merte elhatározni magát. Ellenben elhíresztelte, hogy a főpapok egy része megbánta a pásztorlevelet s ezek a főpapok, Akáamovic djakovói püspökkel az élükön, valami behódoló lépésre készülnek. Akáamovié a hírt határozottan megcáfolta. Egy sereg plébánost különféle ürügyek alatt hosszabb-rövidebb időre lecsuktak. Dr. Bakáié István zágrábi theológiai tanán, az érsekség hivatalos lapjának szerkesztőjét három havi fogházra ítélték, men a valóságnak megfelelően leírta a Srebrnic vegliai püspök ellen rendezett tüntetéseket és élesen elítélte őket.

A katholikus főpapi kar február 26-i és 27-i tanácskozása megállapította, hogy a pásztorlevelet kizárólag vallási okokból adták ki. Tiltakoztak a jezsuita-ellenes törvényjavaslat ellen és tiltakoztak a drávai banátus február 17-i rendelete ellen, mellyel 400 szlovén katholikus egyesületet feloszlatott (Grié március 23).

Március folyamán bizonyos enyhülés állott be.[3] Úgy látszik a

[1] Ezek egyikét, Don IvaniSevié Ferencet a spalatói püspök a divinis felfüggesztette és kanonoki címétől megfosztotta.

[2] A cattarói püspökség papjai azonban nem követik püspökük példáját (Grié, márc. 22).

[3] De a költségvetés egy pótléka kimondta, hogy állami alkalmazásnál a szokolisták előnybe részesítendők. Ez a jövőre nézve a hithű katholikusokat kizárja az állami szolgálatból.

zágrábi érseknél tartott házkutatás és a Karagyorgyevics-kitüntetéseknek ez alkalommal való visszaadásának híre, mely bejárta az európai sajtót, nem fedi teljes mértékben a valóságot. SrSkic költségvetési beszéde a történtekről engesztelékeny szellemben nyilatkozott. Elismerte, hogy a „punktációk“ és a pásztorlevél között nincs kapcsolat és alaptalan a külföldi összefüggések vádja is. A főpapok közt csak nehány izgága van, akik sajnálatosan késleltetik „a nemzeti lélek amalgamizálását“. (Obzor március 18.)

A politikusok megrendszabályozása sem váratott sokáig magára. KoroSecet január 28-án Laibachban letartóztatták és elrendelték Vrnjacka Bánjában (Szerbia) való internálását. Tekintettel az apát gyöngélkedésére, Zágrábban leszállították a vonatról és ideiglenesen egy szanatóriumban tartották őrizet alatt. Bauer érsek azonnal felkereste és ekkor történt az a komikus eset, hogy a detektívek nem voltak hajlandók magukra hagyni a két főpapot, mire ezek a detektívek nagy bosszúságára latinul társalogtak egymással. KoroSeccel egyidősen Boszniába hurcolták több hívét, köztük Kulovec volt belgrádi minisztert.

Január 30-án Zágrábban letartóztatták Maceket és Boszniában Cajnicán internálták.[1] Egyidejűleg az államvédelmi bíróság vizsgálatot indított ellene. Amennyire a bizonytalan hírekből megállapítani lehet, az öt pont és két interjú miatt fogják pörbe.

Macek letartóztatásával egyidőben Trumbió Antalt, Jugoszlávia egyik megalapítóját és első külügyminiszterét, zágrábi lakásában internálták. Történtek még más horvát letartóztatások és internálások is, némelyek félelmükben külföldre menekültek. Dr. Spaho Mehmedet és dr. Hrasnica Halid béget *20—20* napi börtönre ítélték. Letartóztattak nehány vajdasági politikust is.

A szerb radikális és demokrata párt vezetőihez ellenben nem nyúltak, holott az ő deklarációik is tagadásba vették a mai rendszert, alkotmányát, az 1929 január 6-i királyi aktust: csupa olyan cselekmények, melyeket a szeptemberi alkotmány államelleneseknek minősít. Ez az eljárás világosan elárulja Srakic mesterkedését. De csalódás érte.

Davidovié február 4-én levelet intézett híveihez, melyben megismételte azt a követelését, hogy a rendszert el kell távolítani és a parlamentarizmust helyre kell állítani. Kifejti, hogy a horvátok és a szlovének megnyugtatásául a federációt nem lehet többé elkerülni. Amit eddig egyetlen szerb politikus sem tett meg, azt megtette most Davidovic. Lemondott a Bosznia kizárólagos szerbségét hirdető belgrádi fantazmagóriáról és belement abba, hogy Bosznia legyen a szerbek és a horvátok között egy külön ütköző államtest. Stanojevic Aca megcáfolta azokat a híreket, hogy a szerb ellenzéki pártok és a diktatúra között közvetítene. Majd február közepén a radikális, demokrata és földműves párt közös nyilatkozatban azonosította magát Macekkel és

[1] Sutej volt képviselőt 40 napi börtönre ítélték, mert Maceket Cajnicán felkereste. Percar volt képviselőt államellenes iratok terjesztése miatt egy évre ítélték el.

Korocceccel, kijelentve, hogy az alkotmány kérdésében köztük lévő ellentéteket becsületes megegyezéssel óhajtja kiküszöbölni. Addig is a közszabadságok helyreállításáért mindenkit harcba hívnak a diktatúra ellen.

Ez a nyilatkozat Srakic terveit megbuktatta. A premier mindazonáltal folytatja a kísérletezést. Március ıı-én Maceket és Koroáecet Belgrádba hozatta. Úgy látszik valami színpadias pörrel akarja „felvilágosítani" a szerb közvéleményt. Korosec hivatalos jelentés szerint eleve kijelentette, hogy az államvédehni bíróság előtt egyetlen kérdésre sem fog feleim. (Obzor március 14.)

AZ ÁLPARLAMENT mindé változatok alatt folytatta törvényhozói tevékenységét, ha minimális érdeklődés mellett is. 1932 decemberében az április i-én kezdődő új költségvetést tárgyalta a költségvetési bizottság. Talán az a legérdekesebb a költségvetésben, hogy indokolása bevallotta a dinár esését, amit eddig hivatalosan tagadtak.

A traui oroszlán megcsonkítása ügyében elhangzott interpellációkon kívül érdekes volt dr. Andjelinovié Grga azon beszéde, melyben tiltakozott az ellen, hogy a tengerészeti igazgatóságot Spalatóból Belgrádba helyezzék át. Ugyanekkor azt kívánta, büntessék meg Trebinjac MiloS folyamhajózási igazgatót, mert egy ankéten azt mondta, hogy az Adria nem bír nagyobb jelentőséggel Jugoszláviára nézve, hiszen a Velebit és a Dinaridák elvágják a hinterlandtól. Ha akkora Dunája lett volna Szerbiának a háború előtt, mint ma, nem lett volna számára csapás az, hogy a Monarchia nem engedte ki a tengerre. Andjelinovic semmiféle választ nem kapott.

A hosszú karácsonyi szünet után a parlament látható idegességgel ült össze. Január végén egy akkor még kormánypárti, ma nemzetiklubi, képviselő, a horvát dr. Közül Marko éleshangú interpellációban követelte a bankélet új megindítását. Egy év óta nem lehet kölcsönt kapni, sőt a betevők sem juthatnak pénzükhöz. Az ország pénzjegyeinek 70%-a tezaurálva van és a gazdasági élet egészen elakadt. Választ nem kapott.[1]

Februárban elkezdték a választójogi reformot tárgyalni, melynek alapelveit már januári számunkban ismertettük. Alig akadt még kormánypárti részről is olyan felszólaló, aki a javaslatot helyeselte volna. Jóformán mindenki titkos szavazást és választókerületek szerint való választást követelt. A hó közepén 120:20 arányban általánosságban elfogadták a javaslatot. 305 képviselő közül tehát csak 140 foglalt állást a választójogi kérdésben. A részletes tárgyalásról a cenzúra jóvoltából alig van értesülésünk. Végül is elfogadták a javaslatot. A pártviszonyok ziláltságát mutatja, hogy az agrárreform likvidálásáról beterjesztett kormányjavaslat bizottságának kiküldetésekor három lista küzdött egymással s azokra az egyes pártok taglétszámával egyáltalán nem egyező szavazatokat adtak le. Jelen volt 183 képviselő, 11

[1] 1933 márc. 20-án Közül költségvetési beszédében Jugoszlávia legnagyobb bankjának, a zágrábi Frva Hrvatska Stedionicának megmentését követelte. A pénzintézet aktív, de kormánysegítség nélkül 150.000 betevő veszti el vagyonát. Választ most son kapott.

üres lappal szavazott, a kormánypárti Secerov-lista 122 szavazatot kapott, az ú. n. Délszláv Klub Hodjera-listája 30 szavazatot, holott a pártnak akkor csak 13 (ma 14) tagja volt, az ú. n. Paraszt Klub Nikic-listája 20 szavazatot, pedig a párttagok száma csak 5. Ez a bizottság aztán elvetette a kormányjavaslatot (17:14 arányban), mely eszerint kisebbségi véleményként kerül a plénum elé — ha kerül!

Ugyanazon a napon, mikor e szavazás folyt, jelentette be dr. Superina Benjámin a szenátusban, másnap (február 17) dr. Preka Milan a képviselőházban egy új párt, az ú. n. Nemzeti Klub megalakulását. A szenátusban a pártnak hét tagja van, köztük Svrljuga és Mazuranié volt diktatúra-miniszterek. A párt határozati javaslatát aláírta Frangec diktatúra-miniszter is, de a pártba nem lépett be. A képviselőházban az új pártnak öt tagja van. Elnöke, Preka, szintén diktatúra-miniszter volt. A párt deklarációja szerint a népszuverénitás elve alapján áll, de monarchiahű. Jugoszlávia több történetpolitikai individualitásból összetett ország, A délszlávság három teljes nemzetiséggel bíró komponens szintézise. Ezeknek a komponenseknek egyenrangúaknak kell lenniök. Az unitarizmust elfogadják, de ez nem jelenti azt, hogy az állam belső berendezésének feltétlenül egységesnek kell lennie. Sőt számtalanszor bebizonyosodott, hogy a délszláv fejlődés mai stádiumának nem felel meg a centralizmus. Ezért széles önkormányzatot követelnek, akár autonómiák, akár federáció formájában. A horvát kérdést az eddigi módokon nem lehet megoldani, ezért a szeptemberi alkotmány rendelkezései sem tekinthetők véglegeseknek. Teljes szabadságot és igazi demokráciát követelnek.

Az új párt programmja óriási feltűnést okozott a parlamenti körökben. Dr. Voánjak Bogumil a pártalakulásról azt mondta, ez nem az angyalok, hanem a kegyelmes urak lázadása a diktatúra ellen. Dimitri jevié Mita a január 6-i politika dezertőreinek nevezte el az új párt tagjait. Szemükre hányta, hogy ugyanazt akarják, amit Maöek és a Maéekkel, ezzel az őszinte becsületes emberrel, való esetleges megegyezést éppen ők akadályozták meg, mikor a diktatúra nyakába varrták magukat. FrangeSnek szemére hányta VoSnjak, hogy amíg ő a világháború alatt kénytelen volt a Monarchiából emigrálni, FrangeS nagyosztrák beszédeket tartott. Az ellenzéki Hodjera viszont rámutatott, hogy Marinkovic híres ni§i beszéde a nép által eldöntendőnek mondta, mi legyen: centralizmus vagy federáció? Maksimovié pedig egy banátusi beszédében elismerte, hogy Jugoszlávia összetett állam, ami jelenthet federációt is.

Superináék a kilépés után is sereg nélküli tábornokok maradtak. Kilépésüknek nem az országos politikában van jelentősége, hanem az álparlament életében. A szerb ellenzéki pártok állásfoglalása az internált Macek és Korosec mellett, valamint a horvát közhangulat ellenállhatatlan nyomása bírta őket e lépésre. Mintha az álparlament közeli végét jelentené a Nemzeti Klub megalakulása. Azóta folytonos ellenzékieskedés folyik a még pár hónapja hűséges mamelukok sorában. Dimitrijevic Mita először megleckéztette a dezertőröket. Tíz nap múlva már egészen más szellemben beszélt. A január 6-i alapot elveti, mert már nincs rá szükség. Normalizálni kell a helyzetet és

minden pártot be kell engedni a parlamentbe. Teljes polgári és politikai szabadságot követel.

Ilyen hangulatban kezdte meg a parlament március közepén az április i-én életbelépő költségvetés tárgyalását. A költségvetés 10.430 millió dinárt tesz ki. A kormány szerint a költségvetési egyensúly biztosítva van, míg a parlamenti ellenzék több milliárdos deficitet jósol. SrSkiéj hogy a parlamenti ellenzék jóindulatát megnyerje, a költségvetési vita tartamára megszüntette a parlamenti beszédek cenzúráját. Ez az intézkedés igen érdekes betekintést engedett az álparlament eddig rejtelmes életébe. Melville tétele, hogy a horvátok ideológusok, a szerbek meg pozitivisták, most is igazolódott. A Nemzeti Klub tagjai rőfös, sokszor mélyen szántó beszédekben fejtegették, hogy új állásfoglalásuk lényegében azonos régebbi nézeteikkel, hogy a délszláv egység csak az ő elméletük szerint valósulhat meg, mintha egészen megfeledkeztek volna arról, hogy a szerbeket az ő bölcselkedésük soha nem érdekelte, hanem minden elmélettől mentesen, idő és alkalom szerint ugyan változó taktikával, de mindig csak egy dologra törtek: a szerb hegemónia biztosítására. A szenátusban Dragovic Milos a federációról mint lehetőségről beszélő Frangesnek odavágja Szerbia nevében: Inkább meghalok, semhogy ezt megengedjem! Mazuranicnak meg így felel Tomié Svetozar: A nemzet és állam integrális jugoszlavizmusa (értsd: a törzsi hagyományok lerombolásával létrejövő jugoszlavizmus — szerb hegemónia alatt!) mindenekfelett áll. Nekünk ezt meg kell védnünk és a kormány e szentségeink védelmében ne riadjon vissza semmitől sem! A nemzet (t. i. a szerb nemzet) nem adja oda vér nélkül azt, amit vérrel szerzett meg.

A költségvetési vita folyamán kiderült, hogy az ú. n. bristoliak türelmetlenek Srákiccel szemben, mert szerintük nem kormányoz eléggé erős kézzel. A bristoliak annak idején mint Srskié szövetségesei gáncsolták el a Marinkovic-kormányt federációs velleitásai miatt. Srákié végigjátszotta a parlamenten kívüli ellenzékkel a deklarációs komédiát. A bristoliak egy része erre nyíltan diene fordult megalapítva a Délszláv Klubot. A pásztorlevél után 73 bristoli követdte a jezsuiták száműzését. A költségvetés tárgyalása alatt a bristoliak, ellenzékiek és kormánypártiak egyaránt, a kormányt ostromolták, mert nem számol le a szeparatistákkal. Hodjera Svetislav, hajdan Zivkovió tábornok kabinetjének főnöke, ma a Délszláv Klub tagja, SrSkicet tette felelőssé, ha ma-holnap a federalistáknak kell átadni a hatalmat.

E támadásokkal kapcsolatban híre járt Srakié közeli bukásának. Állítólag Jefüc külügyminiszter, Zivkovic sógora, lenne az utóda, vagy egy tábornok. Minden jel szerint a diktatúra a jelenleginél kíméletlenebb formát szeretne ölteni. Az álparlament költségvetési vitája elárulta ez ú. n. törvényhozó testület dezoláltságát, életképtelenségét, teljes meghasonlottságát. Az álparlament Srakic személyes alkotása. Logikus dolog volna, ha az álparlament balsikere elsöpörné Srakicet.

BAJZA JÓZSEF

FIGYELŐ

ÁLLAM VÉDELEM ÉS PARTMOZGALOM

— A kommunista-párt eltiltása —

FSZÜLTEN FIGYELI a világ a horogkereszt uralmának gigászi küzdelmét a marxizmus hadoszlopaival. Nem a szociáldemokraták és kommunisták millióinak tömegerejében rejlik e küzdelem főnehézsége, mert ezeknek a millióknak egészen bizonyosan csak igen kis része meggyőződéses szocialista és kommunista. A főnehézség azok szemében, akik a németországi viszonyokat e tekintetben csak némileg is ismerik, abban van, hogy a bolsevista propaganda a közélet minden vonatkozásában, át meg átjárta egész Németországot s a politikai, irodalmi, társadalmi mozgalmak száz meg száz oldalán szüntelenül éreztetik hatásukat. Hitler hatalomra jutásáig már-már úgy tetszett, hogy beállott a nagy, ősi germán műveltség fizetőképtelensége, mintha a társadalmi forradalom üvöltő tömegeinek felvonulásával megtört és eltűnt volna a német nép elitje, vezető rétege, összpontosított válság marta egyre a német életerőt. A tántorgás a vallásos eszmények tiszteletében, a zűrzavar az állam politikájában, a gazdasági nyomorúság, a családi élet kötelékeinek széthullása mintha azt a kísértést idézte volna fel, hogy az egész német nép a bolsevizmus fékvesztettségében tudatosan keresné a megújhodást vagy a végső pusztulást. A leólmozott vasúti kocsik, amelyek egykor Németországon keresztül Oroszország felé vitték Lenin és társai személyében a társadalmi rothadás miazmáit, titokzatos módon visszatértek a német földre s belőlük kilépett a Végzet...

Meg fogja-e találni Hitler kormányzata a német nép erkölcsi erejének helyreállítására és a marxizmus legyűrésére a megfelelő eszközöket, ez a jövő titka. Annyit azonban mindenkinek el kell róla ismernie, hogy programmjának lényege, a marxizmussal való irgalmatlan és végleges leszámolás tökéletes államférfiúi gondolat. A marxizmusnak, mint tanításnak átka minden gondolkodó ember előtt nyilvánvaló; az egyén felszabadításának hirdetésével kezdődik ez a tanítás minden elnyomástól és a gyakorlatban az egyén teljes megsemmisítésével végződik a kollektivitás vagy még pontosabban a kollektivitás képviseletében parancsoló néhány zsarnok kegyetlen igájában. Igazi veszedelmessége mégis abban van, hogy a modem embert kitépték a keresztény civilizáció realitásaiból: a földi boldogságot ígéri neki ez a tanítás minden anyagi jóval, nem azt a boldogságot, amelyről a keresztény ige szól s amely a lélek tisztaságában, a becsületes munka öntudatában, a nagy eszményekért való önfeláldozó küzdelemben és az Istenben való hitben lelhető fel…

Ezért nehéz a küzdelem a német bolsevizmus és a német szocializmus ellen. Már eddig is megszülettek oly közigazgatási rendszabályok, amelyek a marxista pártok szabadságát lényegesen megnyirbálják. Ezek a közigazgatási rendszabályok azonban kétségtelenül nem küszöbölnék ki a marxista veszedelmet, sőt szerintünk nem is tartoznak a kérdés lényegére. Ezért meg kell vizsgálnunk a kérdést, mert sokak előtt nem világos s tulajdonképpen igazi nyugvóponton, különösen a kommunista pártmozgalom szabadságának jogi és politikai megítélése szempontjából, seholsem áll.

Magyarországon tudvalevőleg a kommunista pártot nem ismeri el a magyar közigazgatási jog politikai pártnak, tehát tőle a politikai pártmozgalom szabadságát mereven megtagadja. Ez a jogi helyzet nálunk igazi jogászi következetességre való módon nem is a közigazgatási hatóságok jogi felfogásán alapszik, hanem a büntető kódex rendelkezésein. Az 1921: III. t.-c. ugyanis, bár némileg fonák óvatossággal nem nevezi nevén a kommunista pártot, súlyos büntetéssel sújt minden kommunista pártmozgalmat,

ilyenre való előkészületet és buzdítást, sőt büntető szankcióval minden állampolgárra feljelentő kötelezettséget is ró.

Magyarországnak-ez az állásfoglalása a bolsevista rémuralom keserves és gyászos tanulságai után érthető volt; mégis akadtak a törvény meghozatalakor, akik ezt a jogi álláspontot és nagyfontosságú államvédelmi rendszabályt nem helyeselték, sőt mi több, ilyenek ma is vannak, akikai természetesen nem a bolsevistákat és szegődöttjeiket vagy szövetségeseiket értjük. Ezek jóhiszeműen külföldi példákra hivatkoztak és az antidemokratikusság vádjától tartottak és egyúttal azt a gyakorlati célt vallották, hogy a nyílt pártmozgalom bármikor ellenőrizhető, míg a föld alá kényszerült párt összeesküvéssé válván, veszedelmessége meghatványozódik.

Vizsgáljuk meg ezt az érvelést. A magyar közigazgatási jog szarint a politikai pártok nem esnek azok alá a korlátozások alá, amelyeknek az egyesületek vannak alávetve. Politikai párt országos szervezése kormányhatósági engedélyhez kötve nincsen. Párthelyiségek létesülhetnek politikai összejövetelek, tanácskozások céljaira. A párt azonban nem szedhet tagjaitól tagsági díjat, ilymódon tehát nem gyűjthet pártvagyont. Ha pártklubot, pártkört akarnak alakítani, ahol a tagok politikai eszmecsere mellett szórakozhatnak is, a pártkor alapszabályait kormányhatósági láttamozás végett be kell mutatnjok. Az a körülmény, hogy a politikai párt működése nem szorítható azok közé a hatóságok közé, amelyek az egyesületekre vonatkoznak, nem érinti a belügyminiszternek ama föfdügyeleti jogkörét, hogy megtilthatja valamely politikai párt működését.

Képzeljük már most el Magyarországon ilyen jogi helyzet mellett a kommunista párt működését. A trianoni békeparancs lefegyverezte Magyarország fegyveres ereje annyira igénybe lenne véve ennek a pártmozgalomnak ellenőrzésével, hogy egyéb feladatainak ellátásában a legkomolyabban lenne hátráltatva. Végehossza nem lenne a jogi vitáknak és panaszoknak a kommunista párt részéről, amely a hatósági szömytettek meséivel árasztaná el a világot s a törvényesség megtépett palástját mutogatná mindenütt, mint eszméinek üldözött vértanúja. A kommunizmus propagatív ereje ezzel a legalitással megsokszorozódnék, különösen, ha arra az adatra gondolunk, hogy a III. Internationale 1922—1925-ben 5 millió dollárt költött el a Balkánon a bolsevizmus propagandájára. Nem is kell szólnunk ezek után arról, hogy a kommunista pártmozgalom szabadságának törvényes biztosítása nemcsak államvédelmi szempontból lenne a nemzeti öngyilkossággal határos cselekedet, hanem egyenes meggyalázása lenne a bolsevista rémuralomban meggyilkolt mintegy 600 magyar vértanúnk dicsőséges emlékeinek. Mindezeken felül a kommunista pártmozgalom törvényesítése arculcsapása magának a törvénynek, a jognak és erkölcsnek is. Mi a politikai párt? Oly egyének csoportosulása, akik egyforma nézeteket vallanak az állami élet gyakorlatai irányítása és vezetése tekintetében. Ebből a meghatározásból önként következik, hogy semmiféle párt sem tűzhet ki államellenes vagy a közerkölcsiséget sértő célokat. A pártnak el kell fogadnia az állam jogi rendjének kereteit s nem szabad szembeszállnia az állam törvényei és jogi szokásai által szentesített erkölcsi közfelfogással, mert az állami rend lényege ellen törő vagy erkölcstelen célokat kitűző alakulat nem politikai párt, hanem összeesküvők, felforgatók, lázadók és merénylők szövetkezése. Már pedig a kommunista párt nemcsak a társadalmi osztályok egymásra uszítását hirdeti, hanem egyenesen a polgárháborút készíti elő és az egész keresztény civilizáció nyomtalan megsemmisítését vallja nyíltan és vakmerően programmjául.

A kommunista párt legalizálása tehát tagadása az erkölcsi és jogi eszmének, könnyelmű és ostoba játék a tűzzel. Ezt a játékot csak nagy és hatalmas államok engedhetik meg maguknak fényűzésből, vagy politikai opportunitás-

ból, hogy demokratikus felfogásukkal kérkedve a politikai szabadság merész bajvívóiként követelhessenek maguknak tiszteletet. A nagy nyugati államokban az ilymódon előálló veszedelem nem is látszhatott olyan fenyegetőnek, hiszen a hatalmas rendőrségi és sorhadi szervezet, a széleskörű társadalmi szervezettség és polgári öntudat, valamint az általános műveltségi fok elég biztosítékot nyújthatott a legvéresebb szájú bolsevista izgatás és minden rendzavaró megmozdulás ellen. Anglia híres volt arról, hogy mindenféle szélső eszme hirdetésének szabad teret engedett. Könnyen tehette; világbíró hatalma tudatában mosolyogva nézett a képtelenebbnél képtelenebb, bolondabbnál bolondabb politikai és vallási felforgatók erőlködéseire és űzelmeire.

Ámde a felbecsülhetetlen anyagi kárt okozó, bolsevista befolyással megszervezett általános sztrájk óta Anglia is, a tavaly novemberben lezajlott genfi lázadás óta pedig a világ legdemokratikusabb és legjobban kormányzott állama, Svájc is, közeledik a magyar állásponthoz. Franciaországban is nagyarányú társadalmi mozgalom keletkezett arra a leleplezésre, hogy Párizs környékén 12.000 kommunista van katonailag megszervezve. Goethe bűvészinasának örökké alkalomszerű története ismétlődik meg ezekben az államokban s előbb vagy utóbb felvetődik ezekben az államokban az a probléma, amelyet most Hitler akar megoldani Németországban: a nemzeti élet vagy halál problémája ez.

Az elmondottakból most már megérthető, mennyire nem hozna gyökeres megoldást ily körülmények közt a kommunista párt betiltása. A betiltás időpontjától kezdve a párt hívei a többi baloldali pártokban helyezkednének el s folytatnák a lakosság szellemi és lelki megfertőzését ugyanott, ahol elhagyták, idővel pedig az államvédelem feladata a velük való elbánásban még inkább bonyolulttá válnék. A probléma végső elemzésében két tényezőn sarkallik: a vezetők könyörtelen megbénításában és oly társadalmi reformokban, amelyek enyhítik az osztályellentéteket és az általános elégedetlenséget. Ehhez a két tényezőhöz járul a keresztény civilizáció alapgondolatának érvényesítése, mint az érintett társadalmi reformok ihletője. Ezt az alapgondolatot társadalmi vonatkozásban pedig abban látjuk, gondolva a szegénység és gazdagság örök ellentétére, hogy a tulajdonjog ne a rideg római jogi tartalom szerint igazodjék, ne legyen merev iusutendi etabutendi, hanem elvi sérthetetlenségének teljes megóvása mellett töltessék meg a ius distribuendi fogalmával is a felebaráti szeretet örök parancsa alapján.

Mindazonáltal Németország belső rendjének biztonsága, valamint a nemzetközi jog szempontjából nagyjelentőségű tény lenne a kommunista párt működésének egyenes megtiltása. Németország ezzel belépne azoknak az államoknak sorába, amelyek a bolsevizmust nem tekintvén politikumnak, nem adják meg neki ezt az érthetetlen erkölcsi díszt. Nagy lépés lenne ez a világ közvéleménye előtt a nagy francia forradalom óta meggyöngült államvédelmi gondolat megerősödése és a politikai bűnözésnek elkeresztelt államfelforgatás hathatósabb üldözése felé a nemzetközi szolidaritás alapján. A bolsevista világforradalom veszedelme előtt így talán lassan megvalósulhatna a művelt emberiség egységes arcvonala, amely épp úgy, mint a régi korban, nem venné az állami és társadalmi lét alapintézményei ellen törő bűntevőt a bűnrészesség határán levő pártfogásba, hanem félredobva a politikai bűncselekménynek az európai jogrendszerekbe belopózott orv fogalmát, nem pusztán az ú. n. közönséges bűntetteseket tekintené a nemzetközi szolidaritás alapján üldözendőknek, hanem főleg és elsősorban azokat, akik az emberiség megrontására politikai doktrínák hazug mezében vonulnak fel, hol a társadalom alapjai alá titkon elhelyezett aknákkal, hol a legvadabb erőszak, a rablás, gyilkolás és gyújtogatás borzalmas eszközeivel. Szégyen

a keresztény civilizációra, szégyen a jog, igazság és erkölcs eszméjére, hogy ma, a III. Internationale 13-ik évében a bolsevista felforgatót még politikai bűntevőknek tekinti a nemzetközi jog, akinek „politikai menedékre“ van igényük az őt üldöző államhatalommal szemben az idegen állam területén.

Reméljük, hogy a német leszámolás nagy történelmi folyamata hozzá fog járulni e hazug és erkölcstelen helyzet megszüntetéséhez mielőbb.

MISKOLCZY ÁGOST

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Hitler kormányrajutása — MacDonald utazásai, Mussolini négyhatalmi terve — A revíziókérdés újabb fejleményei, a német-zsidó kérdés nemzetközi hatása, az Anschluss a római tárgyalásokban — Roosevelt pénzügyi diktatúrája, washingtoni nemzetközi tárgy aláások — Japán győzelme a Népszövetségen és a fehér fajon

AKI A MAI VILÁGPOLITIKAI vagy világgazdasági helyzetben meg tudná, vagy meg merné mondani, hogy merre haladunk: a káoszból ki, vagy pedig nagyobb káosz felé, ha még oly zseniális jós lenne is, bármit mondana, nem találna hitelre. Hiszen csak ami a politikai helyzetet illeti, az utolsó három hónap alatt kétszer fordult meg tengelye körül, teljes száznyolcvanfokos szögben. Az év elejének meglepő nyugalmát nehány hétre rá a legnagyobb izgalom váltotta föl, amely azóta március közepe táján a háborús izgatottság és félelem paroxizmusát váltotta ki szinte kivétel nélkül Európa minden államában. Teljesen leegyszerűsítve, két esemény váltotta ki ez izgalmat és nyugtalanságot február végén és március elején: az egyik a kisantant-paktum megkötése, amelynek ügyetlen offenzív jellege nyilvánvaló volt, a másik pedig a Reichstag épületének felgyujtása, amely hirtelen megvilágította a németországi helyzet veszélyeit. Es ha az időközben helyreállott nyugalom okait vizsgáljuk ugyanazzal a leegyszerűsített eljárással, két okra vezethetjük vissza a hullámok lecsillapodását: az egyik MacDonald genfi és római útja, a másik pedig az az erős nemzetközi visszahatás, amit a németországi zsidóüldözés elsősorban az angolszász államokban, azaz Angliában és az Egyesült Államokban szült.

A birodalmi gyűlés épületének felgyújtásáról a hivatalos verzió mellett még más történetek is keringtek. Bárki volt is azonban a gyújtogató, — nincs komoly ok rá, hogy ne lássunk e merényletben kommunista terrorista cselekményt — kétségtelen, hogy az eredmény a nemzeti szocialisták ügyét szolgálta. A Goering-Hitler kormány habozás nélkül meg is ragadta az alkalmat, amit ez a cselekedet nyújtott; gyors rendelkezésekkel már a merényletet követő nap letartóztattak 130 kommunistát, köztük a Reichstag kommunista pártjának vezéreit és tagjai egy részét s az egész birodalom területén a legszigorúbb rendszabályokat léptették életbe a kommunisták ellen. Az mindig kétségtelennek látszott, hogy a március 5-1 választások a nemzeti szocialista-német nemzeti koalíciónak többséget hoznak, a február 27-i Reichstagégés azonban az eredményt lényegesen megjavította. Egyrészt megmozdította a burzsoázia apathikus elemeit, akik rendszerint távol maradnak a választástól. A választáson résztvevők száma több mint négy millióval emelkedett; ez a többlet nyilvánvalóan teljes egészében a nemzeti szocialista párt javára szavazott. A kommunisták több mint 1,100.000 szavazatot veszítettek: általában feltehető, hogy ezek egy része nácira szavazott, többsége azonban nem mert szavazni. így sikerült a nemzeti szocialistáknak szavazataik számát a novemberi 117 millióról 5.6 millióval 173 millióra emelni. Már a választás nyers eredménye több mint 20 millió szavazattal és 340 mandátummal abszolút többséget biztosított az ú. n. nemzeti és antimarxista koalíciónak a 647 mandátumot számláló Reichstagban. A kor-

mány a Reichstagégésre hivatkozva, ezt az eredményt még meg is javította azáltal, hogy a kommunista képviselőket nem hívták meg a parlament megnyitására (eltekintve attól, hogy legnagyobb részük ma is börtönben ül), s így a Reichstagot kommunistamentessé tették és ezzel az egészséges és népszerű intézkedéssel a nemzeti szocialisták önmaguknak egyedül is biztosították az abszolút többséget. Ezzel és az eredmény ilyen leszögezésével a Goering-csoport, amely, nézetem szerint, a nemzeti szocialista párton belül az effektiv hatalom birtokosa, tulajdonképpen leleplezte belpolitikájának nem nagyon gondosan titkolt célját is, a koalíció másik két pártjának, a német-nemzetieknek és az acélsisaknak fokozatos kiküszöbölését a kormányból és a hatalomból, ezzel mintegy már előre jelezve, hogy nélkülük is tud boldogulni.

Míg a birodalmon belül a nemzeti szocializmus megerősödése kétségtelen és határozott megnyugvást hozott, a polgári rendben is azt a hitet keltette, hogy nyugodt, megbízható, hosszú tartamra berendezkedő és nemzeti érzésű kormányzás napjai következnek, addig ugyanezek a körülmények a nemzetközi politikára a lehető legnyugtalanítóbban hatottak. Bár általános a vélemény, hogy Hitler kancellár, eltekintve attól a titokzatos, mágneses erőtől, amely a tömegekre gyakorolt hatását magyarázza, tulajdonképpen komoly, meggondolt és lelkiismeretes férfiú, a nyugati államokban a birodalom külpolitikájának alakulását mégis növekvő nyugtalansággal, sőt helyenként bizalmatlansággal kísérték. Nem lehetett és talán ma sem lehet tudni, milyen mértékben tartja a kancellár az effektiv hatalmat a párton belül kezében, nem kerülnek-e fölébe olyan befolyások, amelyek egyrészt nagyon elmerevítenék a birodalom külpolitikai akcióját, másrészt kalandokba kergethetik. Mind Londonban, mind Párizsban, de talán nem tévedek, ha azt állítom — bár erről közvetlen tapasztalatom nincs —: Rómában is, aggodalommal nézték a németországi helyzetnek ezt a fejlődését, mely azzal a veszéllyel járhat, hogy egy szép napon Európa egy újabb konfliktus kellős közepén találja magát, szinte anélkül, hogy bármely államnak kormányon levő férfiai ezt óhajtanák vagy keresnék. Azzal nem volt senki sem egészen tisztában, hogy honnan jöhetne a háborús veszély, de a leszerelési konferencia genfi tanácskozásai, amelyeken a német delegátus fellépése mind önérzetesebb lett, megjelenítették azt a veszélyt, amely bekövetkeznék, ha a leszerelési konferencia teljesen eredménytelenül érne véget anélkül, hogy a békét más módon, más eszközökkel legalább is egy időre biztosítani lehetne. Különösen Angliában, amelynek gazdasági helyzete javult és politikai ereje rendkívül módon megnőtt, meg vannak arról győződve, hogy ha őket nem fogja is egy európai háború érinteni, egy kontinentális hadjárat az európai civilizáció halálát jelentené. Ebből az elgondolásból és abból az érzésből, hogy Anglia az egyetlen hatalom, amely nincs közvetlenül érdekelve az európai viszályokban, keletkezett MacDonald genfi és római utazása.

Különösen a francia nacionalisták részesítették erős kritikában Ramsay MacDonald egészen hirtelen elhatározott és tulajdonképpen át nem gondoltnak látszó intervenciós utazásait, amelyeken mint békeapostol jelent meg. Nem tagadták, hogy jóakarat vezeti a brit miniszterelnököt, de miszticizmusra hajló természetével magyarázták fellépését, azt állítva, hogy ezzel több bajt okoz, mint hasznot. Bármi lett légyen is Nagy-Britannia skót presbiteriánus miniszterelnökének elgondolása és legutóbbi akcióinak indítéka, kétségtelen, hogy az eredmény az ő fellépését igazolja. Amióta ő Genfet és Rómát megjárta, Genfben a leszerelési vita mindenesetre új tápanyagot kapott a kétségtelenül nagyon érdekes, komoly tartalmú és kiegyensúlyozott angol leszerelési tervben, a háborús izgalom pedig meg-

szűnt azon a napon, amelyen veszedelmesebb témák helyett a Mussolini-féle négyhatalmi terv került a nemzetközi viták középpontjába. Bármennyire meg voltam és meg vagyok is személyesen győződve arról, hogy komoly háborús veszély nem forgott fenn, mégis azt hiszem, minden objektív szemlélőnek el kell ismernie, hogy diplomáciai és államférfiül sikernek ez az eredmény nem lekicsinylendő.

Az olasz kormány feje 1932 októberi turini beszédéből vetette föl először azt a gondolatot, hogy a centrifugális helyi érdekeket szolgáló, a nagy együttműködést obstruáló kicsiny erők ellensúlyozására a négy európai nagyhatalom — Nagy-Britannia, Franciaország, Németország és Olaszország — szorosabb együttműködést létesítsen és igyekezzék minden nem szigorúan helyi jelentőségű kérdésben megtalálni a megoldást s ennek elfogadására rábírni a széthúzó erőket képviselő kisebb hatalmakat. Elvi és elméleti alapja a Duce tervének az az elgondolás, amely belső politikáját is áthatja: egyesítés, céltudatos erőösszefogás — fascio —, ott, ahol különben a partikuláris érdekek összeütközése csak káoszhoz vezethet. Ennek az elgondolásának logikus kifejlése volt tehát, hogy a lehetőségekhez hozzáidomítva, a felesleges ellenállások kiküszöbölésével egy leegyszerűsített egységes akarat kialakulását akarja elérni a nemzetközi életből is. Mussolini nézete szerint ugyanis a négy nagyhatalom a különböző európai érdekszférákat többé-kevésbbé teljesen képviseli és ha valamilyen kérdésben ez a négy hatalom megegyezik, akkor az (tegyük hozzá: többé-kevésbbé) meg kell hogy feleljen az összes elképzelhető kishatalmi érdekeknek, azaz ezek is valamilyen kielégülést kell hogy találjanak abban a megoldásban, amit olaszok, franciák, angolok és németek közösen javasolnának. Hiszen, meggyőződésem szerint, nem valószínű, hogy a nagy olasz államférfi elgondolásában, amelynek alapelvét az angol demokrácia képviselői, MacDonald és Sir John Simon, magukévá tettek, egyszerű diktátumra gondolna, amelyet az említett kishalaknak ellenvetés nélkül kénytelenek lennének elfogadni. Amennyire az eddigi kommentárokból kiviláglik, a nagyhatalmak előkészítő megbeszélései és megállapodásai irányt jeleznének és keretet adnának és Róma, Párizs, London és Berlin kifejezett akaratával biztosítanák nemcsak a megoldást, hanem csekély módosításoknak alávethető megoldással az európai békét, amelyet Mussolini szerint nem a nagyhatalmak közötti versengés, hanem egyes kis hatalmak hagyományos nyugtalansága, kalandvágya vagy zsákmányoló és dominációs hajlama veszélyeztet. MacDonald római utazását ezenkívül még szükségessé tette az a tény, hogy a nemzeti szocializmus uralomrajutása, a fasiszmussal rokon elvi kapcsolatai következtében, Berlint közel hozta Rómához és joggal kelthette azt a benyomást, hogy Mussolininak befolyása lesz Berlinre. Minthogy így az európai helyzet súlypontja nyilvánvalóan átment Rómába, logikus és helyes volt, hogy ha valaki az európai békét akarta biztosítani, ott kezdte meg akcióját, ahol tudta, hogy nemcsak megértésre talál, hanem ahol hatékony eszközökkel is rendelkeznek. Bármennyire támadták és kritizálták is a Mussolini-tervet Párizsban, egészen biztos, hogy a terv felmerülése és a MacDonald—Mussolini-féle tárgyalások egész menete nagyon megnyugtatóan hatott Párizsban. Lehet, hogy érdekelt kishatalmi befolyás alatt a párizsi politikai közvélemény — ha talán a hivatalos körök nem is — félrevezetve és inkább tudatlanságból abban a tévhitben élt, hogy Olaszország háborút akar. A négyhatalmi terv és az ennek kapcsán egészen intimmé váló angol-olasz viszony nyíltsága, ha talán féltékennyé tette is a franciákat, eklatáns bizonyítékul szolgál számukra is arra nézve, hogy Mussolini politikai koncepciójának békés voltához, józanságához és realitásához kétség nem férhet. Ez a tény egymagában enyhítette a feszültséget és lehetővé tette azt, hogy az energiákat

ne háborús készülődésre, vagy a háborútól való félelemre pazarolják, hanem arra, hogy megkíséreljék a négyhatalmi tervet megbuktatni.

Mint ahogy a találkozásról kiadott római kommüniké megállapította, a négy nagyhatalom együttműködésének célja, hogy a Kellogg-paktum szellemében Európának és a világnak hosszú békeperiódust biztosítson. A béke biztosításának egyik eszköze pedig — ebben megegyezett mindkét miniszterelnök — a békeszerződések revíziója és a leszerelés. Már januári szemlénkben rámutattam arra, hogy a leszerelési konferencia kikerülhetetlenül el fog vezetni a revízió kérdésének felvetéséhez, ha nem fogja is még a megoldást megtalálni. Az 1932 december 11-i genfi öthatalmi deklaráció a leszerelési egyenjogúságról megnyitotta az utat ebben az irányban, úgyhogy senkit sem érhetett meglepetésként nemcsak Mussolini, hanem a brit kormány fellépése sem a revízió érdekében. A nemzeti szocialisták hatalomrajutása ezt a processzust csak annyiban gyorsította meg, amennyiben kalandokra képeseknek tekintették őket, tehát Londonban és Párizsban a már fentebb jelzett logikai folyamat diplomáciai elhatározásokhoz és tettekhez vezetett. Hiszen ellenkezőleg — és ha valakinek még kétsége lehetett efelől, akkor ezt a brit alsóház április 13-i ülése alaposan eloszlathatta — a hitlerizmus mint fenyegető veszély kitűnő taktikai eszköz volt olyan államférfiak, mint Stresemann és Brüning kezében, még Papén is tudott vele bánni, ellenben a hatalomra jutott türelmetlen, kissé tagadhatatlanul nyers és eszközeiben talán nem mindig szerencsés nemzeti szocializmus akadályozza, sőt esetleg évekre visszavetette a március 19-én Rómában győzelmesen és jobb jövőt ígérőén felvetett revíziós gondolatnak gyakorlati megvalósulását legalább is a versaillesi szerződésre vonatkozólag.

Ami magának a paktumnak megvalósulását illeti, a francia ellenmemorandum benyomásom szerint egymagában egyáltalában nem tenné lehetetlenné, hogy a négyhatalmi megbeszélések terve gyakorlati megvalósulás stádiumába lépjen, hacsak az a nagyon élesen németellenes hangulat, amelyről az angol alsóház már említett vitája tett beszédes tanúságot, nem akadályozza meg gyakorlatilag azt, hogy a négy nagyhatalom vezető államférfiai hamarosan egy kerek asztal körül találkozzanak. Mussolini politikai-taktikai céljainak jórészét elérte tervével és annak hatásával: bebizonyította békés szándékait és ezáltal ő volt az, aki Neptunként lecsillapította a tornyosuló hullámokat, s helyreállította a hagyományos, intim jó viszonyt London és Róma között. Róma ezek után mindenképpen számíthat az angol kabinet és közvélemény támogatására. Tehát egy másutt kirobbanó kalandos akció esetében mint békéltető nagyhatalom vehet részt a konfliktus elintézésében Nagy-Britanniával együtt, anélkül hogy a közvetlen beavatkozás kényszerűségének tenné ki magát. Legnagyobb eredménye pedig az, hogy a római napok — azóta Goering, Papén és Dollfuss látogatása .— mindenki számára érzékelhetően jelzik azt a nagyhatalmi pozíciót, azt a döntő súlyú pozíciót, amelyet erejénél és politikájának vezetésénél fogva a fasiszta Olaszország a világpolitikában elfoglal.

AMI A REVÍZIÓT ILLETI, bár, mint említettem, a gyakorlati megvalósulás lehetősége (ezzel ugyan a közeljövőre a politikai lehetőségeket józanul mérlegelő ember úgy sem számított) ismét eltávolodott, mégis maga a gondolat óriási utat tett meg az utolsó hat év alatt. Ma már a francia közvélemény minden számottevő rétegét áthatja az a meggyőződés — ezt a legkülönbözőbb nemzetiségű és pártállású szemlélők vizsgálata alapján merem állítani—, hogy a békeszerződések rosszak és meg kell őket változtatni. Csak a „mikor“ és a „hogyan“ kérdése vár megoldásra és a franciák éppen ebben az irányban hivatkoznak arra, hogy nem kényszeríthetik rá akaratukat szövetsége-

seikre, akik pedig ma még nyilván nem értek meg arra, hogy presztízsüket és szuverenitásuk egy részét abszolút kényszer nélkül feladják. Az a józan önmérséklés, amivel a hivatalos Magyarország a békeszerződés aláírása óta egészen a legutolsó hetekben elhangzott kormánynyilatkozatokig a revízió problémáját kezelte és lankadatlanul kizárólag a békés megoldás lehetőségét és szükségét hangsúlyozta, sehol sem tévesztette el hatását, hanem rokon. szenvet biztosított az ország számára mindenütt. Az, hogy a magyar határok barbár módra vannak megvonva, hogy a középeurópai gazdasági káosz egyik oka éppen Magyarország szétdaraboltsága és ezáltal a gazdasági együttműködés lehetetlensége a Duna-medencében, olyai^közhely, amelyet a politikával foglalkozó minden olasz, angolt sőt francia is ismer és elismer. Legfeljebb a franciák között vannak olyanok, akiknek egyéni érdeke is azt kívánja, hogy ezt tagadásba vegyék. Franciaország tehát ma — nézetem szerint ma a Hitler-diktatúra hatása alatt inkább mint valaha — belátja, hogy a Duna-medence helyzetének kulcsa a legyengült Magyarország kezében van. Magyarországot lehet esetleg jobban tönkretenni, de politikai és érzelmi igényei kielégítése nélkül Franciaország szövetségesei — bármilyen erősek legyenek is látszatra — sem gazdasági föllendülésre, sem politikai nyugalomra és biztonságra nem számíthatnak. Franciaország feladata lehet tehát a következő évek során az, hogy meggyőzze szövetségeseit — minthogy rákényszeríteni nyilván nem akarja és nem is akarhatja — arról, hogy Magyarországnak adott területi koncessziók nemcsak általában Európa és a béke érdekében, hanem az ő saját helyesen felfogott érdekükben állanak és hogy mentői később határozzák el magukat ezekre a koncessziókra, annál többe kerülhet nekik a megegyezés.

Érdekes jelensége az európai politikának és bizonyítéka a nehezen felmérhető imponderabiliák döntő hatásának a politikában az a tény, hogy míg a Versailles! szerződés revíziójának gondolatát a német belpolitika alakulása, a germán dominációs gondolat fejlődése és a fajteória kíméletlenül következetes alkalmazása esetleg évekre visszavetette (legalább is nagy ügyességű munkára lesz szükség, hogy ismét odajusson, ahol március 18-án, vagy akárcsak a múlt év decemberében volt), addig az európai helyzet megnyugtatására a németországi zsidóüldözés igen jótékony hatást gyakorolt. Ugyanis azáltal, hogy Németország ellen hangolta az angol és az amerikai közvéleményt, részben az igen befolyásos zsidó propaganda hatása alatt, részben az angolszász politika természetes hagyományai és doktdnér állásfoglalása következtében — megnyugtatta a franciákat, mert érezték, hogy most nem ők vannak izolálva, hanem ismét a németek és talán pro feltúró is azt a meggyőződést keltette bennük, hogy a nagy expanzív erejű és kiváló tehetségű, sok tekintetben bámulatraméltó német nép mindig el fogja követni azt a lélektani hibát, amellyel nem ellenfelei helyzetét rontja meg, hanem a saját magáét. Ez akkor, amikor Franciaország a gyorsan szaporodó németséggel szemben félti jövő helyzetét, habár csak lélektanilag, de nem lebecsülendő megnyugvást jelent.

Olaszország politikáját Németországgal szemben elég elhatározóan befolyásolja Ausztria jövőjének és az Anschlussnak kérdése. A birodalmi kormány két legjelentékenyebb és részben legbefolyásosabb tagját, Goeringet, az időközben Hitler kancellár, poroszországi helytartó által kinevezett porosz miniszterelnököt és Papen alkancellárt, a nemzeti szocialista — német nemzeti koalíció jóhiszemű létrehozóját küldte ki Rómába, hogy Mussolinival a német politika, különösen a külpolitika alapvető kérdéseiről tárgyaljon. Papennek mint katholikusnak és renegát centrumpártinak ezenkívül még az volt a feladata, hogy a Szentszékkel a nemzeti szocialistáknak a katholicizmushoz való viszonyáról és

egy új konkordátumról tárgyaljon. Hogy mit mondott Mussolini a birodalmi miniszteréknek akár általában a német külpolitikáról, akár a birodalom újjászervezésének kérdéséről, ha erről megkérdezték, akár belpolitikai metódusaikról, amennyiben erről nyilatkozott, és különösen az Anschlussról, azt nyilván nem tudhatjuk. Biztos azonban, hogy Dollfuss osztrák kancellár — aki tudvalévően nem híve az Anschlussnak — éppen a birodalmi miniszterek római időzésével egyidejűleg hirtelen meghívást kapott a szent városba, a jelek szerint a fasiszta kormány fejétől, bár az osztrák kommüniké a szent évről és a pápánál teendő tisztelgő látogatásról beszélt. Egyes lapok szerint Mussolini állítólag félreérthetetlenül közölte volna a birodalmat oly sikeresen egységesítő német miniszterekkel, hogy az Anschlusst, ha kell, fegyveres erővel is megakadályozza. Nem tudom megítélni, vájjon tényleg megtörtént-e ez az éles kijelentés, biztos azonban, hogy a fasiszta kormány feje az osztrák szövetségi kancellár tiszteletére adott ebéden hangsúlyozottan az osztrák köztársaság „jövőjére“ ürítette poharát. Az sem szenved kétséget, hogy Olaszország számára Ausztria különállása életbevágó fontosságú és a Német birodalom elhelyezkedése a Trieszt felé vezető vasútvonalakon Olaszország exisztenciális érdekeit fenyegetné. Azt is nehéz lenne kétségbevonni, hogy a ma még önálló Ausztriában a Német birodalmon belül dekrétummal végrehajtott rendkívül érdekes, különben hasznosnak látszó és korszakalkotó egységesítés, amelyet talán kissé erőszakosan is vittek keresztül, nem törődve az eddig nagymértékű parlamentáris és közigazgatási autonómiát élvező országok akaratával, nem igen keltett nagy lelkesedést Ausztriában az Anschluss siettetésére. Az osztrák szövetségi köztársaság lakosságának többsége, keresztényszocialisták, Heimwehrek és a legújabb birodalmi események óta a szociáldemokraták, ugyanis pillanatnyilag nem igen vágynak porosz uralom alá kerülni. Hogy ez a helyzet hamarosan meg fog-e változni akár az osztrák nép hajlamainak megváltoztatása, akár esetleg a külpolitikai helyzet átalakulásával, arranézve ma semmiféle prognózist nem lehet felállítani; viszont azt is meg kell állapítani, hogy nem lesz könnyű megtalálni a sok rossz közül a legkevésbbé kedvezőtlen megoldást Ausztria boldogulásának és továbbélésének biztosítására.

Mialatt Európában új diktatúrák keletkeztek és nemzetközi diktatúráról is beszélnek, addig, habár nem váratlanul — tengerentúl is diktatúra keletkezett Franklin D. Roosevelt trónraléptével a demokrácia nagy hazájában. És ha amerikai diktatúráról beszélünk, az nemcsak tréfa, hanem pozitív valóság, amelyet a kongresszus által nehány nap alatt megszavazott és az elnöknek quasi pénzügyi teljhatalmat nyújtó törvény bizonyít. Sőt még jobban bizonyítja az a tény, hogy az elnök az amerikai bankkrízis legkritikusabb napjaiban, amidőn már Illinois és New-York államok bankjai is bezártak — egyszerű proklamációval magához ragadta ezt a hatalmat, biztos lévén felőle, hogy a kongresszus nem meri megtagadni a hozzájárulást. Gyors intézkedéseivel a bankoknak moratóriumot biztosított, csak azoknak a bankoknak a megnyitását engedélyezte, amelyek pozíciója teljesen biztos, a többiekét csak abban az arányban, amelyben az állami ellenőrzés megnyugtató eredménnyel járt; az arany halmozását szigorú szankciókkal megtiltotta stb., megnyugtatta a közvéleményt és megakadályozta, hogy a válság — a dollár válsága — hirtelen terjedjen és katasztrofális méreteket öltsön. Amidőn aztán utóbb megfontolt szándékkal áttért az inflációra és elhagyta az aranyalapot, felmerül a kettős kérdés, miért kellett hát egy hónappal előbb megmenteni a dollárt és mi lesz a sötétbeugrás következménye.

Amilyen energiával és kezdeményezési kedvvel látott Roosevelt a belső gazdasági probléma tisztázásához, olyan gyorsan tette meg lépéseit az Amerikát érdeklő nagy világpolitikai problémák és elsősorban a háborús állam-

közi adósságok kérdésének megfelelő tárgyalására. A brit miniszterelnök már akkor közölte Washingtonnal, amikor Roosevelt még nem vonult be a Fehér Házba, hogy az új elnök hivatalbalépése után alkalmas időpontban szívesen átmegy az óceánon, hogy az adósságok kérdéséről és az ezzel kapcsolatos problémákról barátságos eszmecserét folytasson az elnökkel. Bzek a kapcsolatos kérdések tulajdonképpen minden világpolidkailag fontos problémát felölelnek. Köztük van a vámtarifák leszállításának problémája, ami Rooseveltnek és a demokratáknak kedvenc eszméje és amit az adósságok elengedésével junktimba akarnak hozni; elsősorban szerepel közöttük, éppen erre a kérdésre ráépítve, a világgazdasági konferencia előkészítése, tehát az aranystandard, az ezüst revalorizációjának kérdései. Hozzátartozik a leszerelési konferencia megmentése és a sorok között kísért ismét az a kérdés is, vájjon nem sikerülne-e az Egyesült Államok részvételét biztosítani egy európai biztonsági paktumhoz, amelynek alapján meg lehetne kezdeni a revíziót, vagy amellyel be lehetne fejezni. Lehetetlen nem tárgyalniok a keletázsiai kérdésről *és* a Pacific problémájáról és ha nincs is napirendre tűzve, szóba fog kerülni a szovjettel való viszony kérdése is, hiszen Anglia közel van hozzá, hogy megszakítsa a diplomáciai összeköttetést, Roosevelt pedig azon gondolkodik, hogy de iure elismerje a szovjet kormányt. Az a tény, hogy mialatt MacDonald az Óceánon volt, Roosevelt „szabadjára engedte“ a dollárt, megtiltotta az aranykivitelt, tehát elhagyta az aranystan-' dardet, taktikailag javított az elnök pozícióján, de viszont a brit premier lélektani jó diszpozícióin inkább rontott. Mindenesetre Londonban majdnem erősebb pánikot okozott, mint New Yorkban. A két államférfiúnak tehát van megbeszélni való témája és ha ehhez hozzávesszük, hogy francia delegátusként Herriot-t hívta meg ezekre a tárgyalásokra a Fehér Ház és hogy a két európai államférfiún kívül még kilenc állam képviselője folytat, ha nem is egy asztal körül, de szimultán tárgyalásokat az amerikai kormánnyal, akkor elég világos képét kapjuk annak, hogy Washingtonban 1933 április végén vezető államférfiak az emberiség jövőjére alapvető fontosságú néhány kérdést óhajtottak rövid pár nap alatt elintézni, vagy legalább is elintézésüket előkészíteni az egyik tárgyalófél által önkényesen előidézett újabb rombolás és vihar közepett, mely a felépítő munkát majdnem teljesen lehetetlenné teszi.

Ami érdemben magát az adósságrendezés kérdését illeti, úgy anélkül, hogy részletes taglalásra térhetnénk ki, elég talán arra rámutatnunk, hogy az elnöknek ma még nincs felhatalmazása a kongresszustól arra sem, hogy a június 15-i esedékességre moratóriumot adjon. Már pedig arra nézve viszont nem forog fenn kétség, hogy Nagy-Britannia szilárdan el van határozva arra, hogy a júniusi esedékességet nem fizeti meg, Franciaország pedig a múlt decemberit is csak akkor hajlandó megfizetni, ha minden további fizetéstől fölmentik.

Az államférfiak eszmecseréi után pedig szakértők kezébe fog kerülni az egész gazdasági és pénzügyi kérdéskomplexum, akik feladata lesz egyrészt a végleges megoldást formába önteni, másrészt pedig a gazdasági konferencia programmját minden részletében előkészíteni, úgyhogy az Anglia kívánsága szerint hamarosan összeülhessen. Más kérdés persze az, hogy ez a kívánság technikailag teljesíthető-e és hogy kívánatos-e, hogy a konferencia már olyankor üljön össze, amikor még nem egészen előkészített, vagy nyílt kérdések vannak, melyekhez túlkorán hozzányúlni veszedelmes lehet. Ilyen az aranystandardhez való visszatérés kérdése, akkor, amikor ma már egyetlen valuta viszonya az aranyhoz sem biztos s a valuták mint kicsiny lélekvesztők hánykolódnak az arany-óceánon. Hiszen ennek következtében nehéz elképzelni, hogy akár az államközi adósságok, akár a kommerciális adósságok problémáját rendezni, vagy rendezésre előkészíteni lehessen.

Ilyen körülmények között nehéz elképzelni, hogy a világgazdasági konferencia tényleg összeülhessen június második felében, de viszont korai lenne már most a washingtoni előkonferencia esetleges eredményeinek negatív ítélettel elébük állani.

A Washingtonban tárgyaló államférfiak agyára és lelkületére egyszerre három kontinens sorsa nehezedik. Amerikáé mint gazdasági, pénzügyi és társadalmi problémáé, Európáé, mindezenkívül még mint politikai-lélektani problémáé és Ázsiáé, azaz a távolkeleté, amely mindezeken a problémákon felül még hátterében és kifejtésében két civilizáció és két faj összeütközésének és jövőjének nagy történelmi perspektívájú kérdése is. A Nemzetek Szövetsége másfélévi elég siralmas vajúdás után hű maradt doktrínájához és hű az Egyezségokmányban lefektetett elvekhez és határozatokhoz. A rendkívüli közgyűlés véghatározata elítélte Japánt mint támadót és felajánlotta a Nemzetek Szövetsége közvetítését a két fél között. Japán az 6 szavazata nélkül egyhangúlag elfogadott jelentést visszautasította és kevéssel utóbb bejelentette kilépését a genfi intézményből. A kilépés tudvalevőleg a bejelentéstől számított két éven belül válik véglegessé, tehát a felkelő nap országa még 1935 áprilisáig tagállam marad s az Egyezségokmányból folyó kötelezettségeit teljesítenie kell. Ha a japán-kínai kérdés addig közvetlen megoldást nem nyer, azaz olyat, hogy Kína belenyugszik a változtathatatlanba és megegyezik Japánnal, akkor ez a kétéves határidő csak formalitás és Japán a fehér nemzetek politikai közösségéből eltűnik. Japán közben nem törődve a fehér civilizációnak ellenállásra képtelen tiltakozásaival, céltudatos kíméletlenséggel folytatja hadjáratát immár a szorosan vett Mandzsúria határain túl. Előbb elfoglalta Jeholt, amelynek Mandzsúriához való tartozása kétséges, utóbb pedig már Pekingre vetette szemeit, amely pedig őskína területe és így nehezen állítható, hogy kínai uralom alól való felszabadítása sürgősen szükséges. Ennek a hadjáratnak más célja nem lehet, mint a hatalmak által elhagyatott Kínát térdre kényszeríteni és ha a legyőzött és megvásárolt Kínával ez a megegyezés kész, ezt a fehér hatalmaknak mint befejezett és elfogadandó tényt prezentálni. Ezzel egyidejűleg orosz-japán villongások híre érkezik, de alig képzelhető, hogy a szovjet mai belső helyzetében — éhínség küszöbén — vagy külpolitikai izoláltságában s a távolkeleten katonai tehetetlenségében komoly akciót kezdhessen. Mindent összevetve, a távolkeleti helyzet a fehér civilizáció számára ha talán még nem is egészen reménytelen, mégis szinte kilencven percentben elveszettnek tekinthető. Az Egyesült Államokban azt remélik, hogy Japán gazdaságilag és pénzügyileg nem fog Mandzsúriával, sőt Kínával megbirkózni tudni. Ebben a reményükben megerősíti őket az a tudat, hogy nem lévén Japánhoz közel flottabázisuk, úgy sem tudnának effektive háborút viselni saját vizeiben a távolkelet legnagyobb hatalmával. Tehát, mondják, a kellemetlen probléma elintézését jobb az időre és a sorsra bízni. A múlt esztendő elején (1932. márciusi külpolitikai Szemlémben) megírtam hogy a fehér civilizáció jövője válaszúton van keleten. A nagyhatalmak vagy el tudják magukat határozni arra, hogy megvédik politikai és gazdasági és kulturális pozíciójukat és ez esetben háborúra is készeknek kell lenniök. Ha hamarosan képesek, mondottam, ilyen határozott állásfoglalásra, talán el is kerülhetik a háborút. Ha nem, akkor a fehér ember hatalmi helyzete a sárga fáj területén végérvényesen elveszett. Az előbbeni esetben az ő feladata lett volna az új Kínát a káoszból kivezetni és megszervezni. Valószínűleg elmulasztotta ezt a pillanatot, Japán pedig 1894 óta céltudatosan előkészített politikájának gyümölcseit aratja le, mindentudásával, energiájával, az európai civilizáció adta fegyverek teljes kihasználásával hozzálátva 400 millió sárga ember megszervezéséhez.

OTTLIK GYÖRGY

AZ ERDÉLYI RÓMAI KATHOLIKUS „STATUS“[1]

III.

A KONKORDÁTUM MEGKÖTÉSE UTÁN a katholikus egyház helyzetét annyi instrumentum: alkotmány,kultusztörvény, konkordátum szabályozta, hogy joggal lehetett hinni, hogy a múlt bizonytalanságának vége: az egyház jogai és intézményei biztos alapokon nyugosznak. „Hosszú türelemmel és kitartással sikerült a katholikus anyaszentegyház helyzetét biztos alapokra fektetni“, mondta a püspök a konkordátum ratifikálását követő státusgyűlést megnyitó beszédében. A Romániához csatolt egyházmegyék egyike sem szűnt meg; a veszedelemben forgott váradi egyházmegye a szatmárival aequo principaliter egyesíttetett s a két különböző, római és görög szertartású egyház fejei „kölcsönös megbecsülésben és egyetértésben bírnak dolgozni az egyház érdekében“. A megnyugvást növelte, hogy a pápa magas rendjellel tüntetve ki a státus világi elnökét, a státusról mint az egyház intézményéről elismeréssel emlékezett meg.

A státusgyűlés nyugodtan látott munkához.

A kultusztörvény kötelezővé tette az egyházi jellegű intézmények alapszabályainak, szervezetének kormányhatósági jóváhagyását. A státus szervezetének alapjait ugyan lerakta volt az 1848-1 és 1866-i gyűlés és ebben a keretben bővült és alakult át tovább, de rendes szervezeti szabályzata nem volt s most önként kínálkozott az alkalom egységes kodifikációra. Az igazgatótanács hát elkészítette munkálatát, amely — mint mondta — „magában foglalja mindazokat az alapelveket, melyek a státusi autonómia lényegét képezik, de nem tartalmaznak semmit, ami korábbi statútumokban benne ne lett volna“. A státusgyűlés, hangsúlyozva, hogy a státus szervezete a Codex-szel legteljesebb összhangban áll, a szervezeti szabályzat első két szakaszát a következő szöveggel állapította meg:

> „1. §. Az erdélyi római katholikus püspöki megye iskolai és anyagi ügyeit az ősi szervezet révén, élén a püspökkel, az erdélyi római katholikus státus a jelen szabályzatban körülírt módon intézi.
>
> 2. §. Az erdélyi római katholikus státus legfőbb elhatározó szerve: a státusgyűlés; intéző és végrehajtó szerve: az igazgatótanács.“

Azután a szabályzatot jóváhagyás végett felterjesztették a kormányhoz; sürgős nem volt, mert a kultusztörvény végrehajtási utasítása sohasem jelent meg.

ILYEN KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT készült a következő, 1931 év őszén az egyházmegye, hogy státusgyűlését megtartsa; annál nyugodtabban, mert időközben, az év áprilisában, az a Jorga került a kormány és egyúttal a vallás- és közoktatásügyi minisztérium élére, aki szóban és írásban, benn az országban és külföldön, Bukarestben és Párizsban hirdette a megértést a kisebbségekkel szemben és’kormányában megszervezte a kisebbségi alminiszterséget.

[1] L. Magyar Szemle 1933 februári szám 193. lap és márciusi szám 290. lap.

Mekkora volt hát a katholikus vezető körök megdöbbenése, mikor két nappal a státusgyűlés megtartása előtt Jorga táviratilag tiltotta meg az összeülést. Hivatkozva a püspöknek egy a státus jogi személyiségére és egy másik, a státus szervezeti szabályzatára vonatkozó felterjesztésére, zavaros telegrammstílusban tudatja a püspökkel, hogy „vita tárgya lévén magának a katholikus státusnak léte, nem lehet szó a kérdéses szervezeti szabályzat jóváhagyásáról vagy tudomásulvételéről s nem lévén a státusnak a múltban sem illetékes hatóságtól jóváhagyott alapszabálya, a november hó 19-re összehívott gyűlés nem tartható meg. A státusnak bármely, a román kormány illetékes (autorizat) és végleges döntése előtt hozott határozatát ezennel semmisnek és meg nem történtnek nyilvánítom és érettük a püspök urat személyesen felelőssé teszem“.

Ez azonban még nem volt végleges döntés: a kormány belátta, hogy egy háromszázéves intézményt ilyen egyszerűen, egy tollvonással nem lehet megszüntetni. A státus elnökségének protestálására 19-én, a gyűlés összeillésére kitűzött nap reggelén hét órakor Gyárfás Elemér, a státus világi elnöke távbeszélőn megkapta Bukarestből az értesítést, hogy a gyűlés mégis megtartható s 9 órakor megjelent a templom előtt Simu szubprefektus és kijelentette, hogy a „kormány semmi körülmény között sem szándékozik a gyűlés megtartását megakadályozni“.

A gyűlés tehát összeült s az elnöklő püspök csak egy rövid mondatban emlékezett meg a kínos incidensről: „Nem bírom elhinni“ — mondta megnyitó beszédében —, „hogy az erdélyi katholikus státus, mert szervezeti szabályai még nem nyertek elismerést a jelenlegi kormány által, egyszerűen nemlétezőnek tekintethessék.“

A státusgyűlés lefolytatta tárgyalásait s mivel a miniszterelnök betiltó sürgönye „magának a státusnak létét“ jelezte vitásnak, elaborátumot dolgoztatott ki a státus történeti, köz- és egyházjogi alapjairól s azt latin, magyar és román nyelven kiadva minden érdekelt faktornak, Szentszéknek, kormánynak, törvényhozási tagoknak rendelkezésére bocsátotta.[1]

AZ 1923—24. ÉVI TÁMADÁSOK leküzdése után úgy látszott, mintha a támadások végérvényesen abbamaradtak volna. De a látszat csalt. Valóságban nagy titokban, kormányközegek bevonásával lázas adatgyűjtés folyt a státus ellen, mint későbbi események mutatták, nem ártatlanabb szándékkal, mint hogy a státust lehetetlenné tegyék s ami a hadjárat valóságos célját képezte: hogy a katholikus alapok vagyonát lefoglalják.

A kormány betiltó sürgönye volt a jeladás, hogy egyesek és a sajtó ismét megkezdjék féktelen támadásukat a státus ellen.

„Egy csudálatos és veszedelmes szervezet létezik Erdélyben“ — írta ‚Un stat in stat in Romania' című cikkében az Universul —, mely anélkül, hogy törvényes alappal bírna, visszaél tűrelmességünkkel és a

[1] De Institutione Catholica: „Status Romano-Catholicus Transsylvaniens.“ De evolutione historico-juridica. De legalitate juxta leges dviles. De jure personalitatis. De canonica institutione. — Claudiopoli, 1932.

kormányok gyöngeségével; semmibe veszi az állam tekintélyét és valóságos állam az államban.

Az erdélyi katholikus státus nem függ a Vatikántól; szervezetét a konkordátum nem ismerte el; nem áll a pápa hatósága alatt s nincs jogi és törvényes alapja Romániában. Mégis, a kormányok bűnös és megmagyarázhatatlan nemtörődömsége folyton: működik; ingatlanok és tekintélyes alapok tulajdonosául tekinti magát, melyek jog szerint nem illetik meg és nem illették meg magyar uralom alatt sem. S ez még nem elég 1 Az utóbbi időben alkotmány és törvény ellenére régi magyar törvények, az approbatae és compilatae constitutiók alapján újra szervezi magát.

E szabályzat önkényesen és saját iniciativájára megsemmisíti Románia uralkodójának patronátusi jogát s nem ismer el maga fölött hatalmat, sem a román államot, sem a Vatikánt, sem az állam vagy egyház bármiféle hatóságát.

Szóval: állam az államban."[1]

„Tíz év óta" — írja egy másik, a Curentul — „ezerszer követelte a sajtó, a parlament, egyesek, hogy valahára oszlassa föl a kormány ezt az anakronisztikus intézményt, mely kihívása a mai állami rendnek. Ezerszer kértük és ezerszer ígérték, hogy föl fogják oszlatni a ‚státust., melynek nincs jogi alapja: de mindé fogadkozások, mind e román érdekek és erdélyi testvéreink egyhangú követelése ellenére a ‚státus. létezik, gyarapodik és kihívóan viseli magát.

Kezel tovább hatalmas ingatlanokat, — bár birtoklásukat csak zavaros csalásokkal próbálja igazolni.

Izgat tovább a jelenlegi román állami rend ellen — bár tevékenységében uzurpált alapok jövedelmére támaszkodik, melyekre rátette kezét anélkül, hogy törvényesen elismert jogi személyiség volna.

Meddig kell, hogy várjunk, hogy a Jorga-kormány cselekvésre határozza magát?!" [3]

December folyamán titokzatos bűnügyi vizsgálat indult meg Kolozsvárt, amelynek keretében azonban senki sem akart nyilatkozni, hogy tulajdonképpen miért és ki ellen folyik az. Az ügyész megidézte — nem a státus elnökét vagy talán előadóját, akik tudnak a dolgokról, — hanem titkárát és könyvelőjét és a román ajtónálló tolmácsolása mellett faggatta és hallgatta ki őket a státus múltja, történeti jogai, Mária Terézia diplomája és hasonló fogas kérdések felől. Mikor Gyárfás Elemér, a státus világi elnöke megjelent az ügyész előtt és felvilágosítást követelt tőle, azzal tagadta azt meg tőle, hogy az „államtitok". Annyira az volt, hogy mikor Gyárfás Elemér ugyanezzel a kérdéssel az igazságügyminiszterhez fordult, állítólag ő sem tudott semmit a titokról. Úgy látszik, erről is Ghibu tudott, aki cikkében közölte, hogy az ügyészség a „stat" ügyében befejezte a vizsgálatot és megállapította, hogy „csaló eszközökkel bitorol közalapokat, a közérdek szempontjából káros módon igazgatja s a román állammal szemben ellenséges propaganda céljára használja fel". Ennek az alapján, tudja tovább Ghibu, az ügyészség 19.093. sz. alatt elkészítette a vádiratot — csak azt nem mondja, hogy ki ellen — és a „stat" kezében lévő egész vagyonra a bűnügyi zárlat haladéktalan elrendelését kérte.

IDŐKÖZBEN EGY KÖNYV KERÜLT NAPVILÁGRA, melynek végzetes szerepe lett a státus elleni küzdelemben. Valami titokzatosság vette körül ezt a 450 oldalas könyvet, könyvesboltba nem került

[1] 1931 december 13.
[2] 1931 február 6.

s aki vágyott utána, nem jutott hozzá, csak a beavatottakhoz jutott el. A hírhedt Ghibu állította össze. Címe: „Egy anakronizmus és kihívás; az erdélyi római katholikus státus; jogi és történeti tanulmány.“ Címlapja szerint kiadja a „Vallás- és közoktatási minisztériumnak az erdélyi rom. kath. státus problémájának tanulmányozására kiküldött bizottsága“.[1] Tehát a kormány hivatalos kiadmánya s ennek megfelelően olyan dolgokról tud, amelyek addig valóban titkok voltak.

A könyv előszavából, illetve, mint Ghibu írja, az előszó helyét elfoglaló és a miniszterelnökhöz intézett jelentésből kiderül, Jorga 1931 április 30-án egy „Történeti-jogi Bizottságot“ küldött ki a státus problémájának tanulmányozása végett, hogy tegyen előterjesztést, micsoda intézkedések volnának teendők a konkordátum hatálybaléptetésével kapcsolatosan. A nagy titokban tartott bizottság magának Ghibunak elnöklete alatt a kolozsvári egyetem négy fakultásának egy-egy tanárából, a bukaresti egyetem egy jogásztanárából, a vallásügyi minisztérium két tisztviselőjéből és jogtanácsosából állt. Ellenben nem volt senki tagja és a tárgyalások alatt nem hallgattak meg senkit az erdélyi katholikusság részéről.

A munka nyolc „könyvben“ tárgyalja a státus történetét és jogi helyzetét. Ezzel én nem foglalkozhatom, kibővített ismétlése ez annak a sok ferdítésnek, történeti hazugságnak, hamis beállításnak, melyet előző könyvében gyűjtött Ghibu össze s amelyet első cikkemben említettem. Egy kilencedik könyvben 31 dokumentumot közöl, melyek szerinte igazságát bizonyítják.

Érdekesebb mindennél a befejezés, mely a könyvet publikáló bizottság „konklúzióit“ közli.

Kiderül, hogy a bizottság rövid másfél hónap alatt, már júniusban befejezte munkálkodását és megalkotta „konklúzióit“, amelyek a következők:

> „1918 december i-ig a magyar állam, anélkül hogy a státus jogi helyzetét és azt a jogát, hogy javak tulajdonosa lehetne, tisztázta volna, politikai tekintetekből, provizóriusan és azzal a feltétellel, hogy a római katholikus egyház helyzetét egész Magyarország területén egységes törvény fogja szabályozni, tűrte, hogy a státus a volt Catholica Commissio pénzalapjait kezelje. Az egységesítési törvény azonban sohasem jött létre.
>
> 1918 december 1 után a román állam sem ismerte el a státus jogi létezését, ami csak törvény útján történhetett volna, de ilyen törvény nem jött létre. A román állam, valószínűleg nem ismerve a valóságos helyzetet, bizonyos passzivitással tűrte e szervezetet.“
>
> „A romániai katholikus egyházak szervezetét“ — folytatják a konklúziók — „a konkordátum IX. szakasza szabja meg. E szakasz sem közvetve, sem közvetlenül nem emlékezik meg a státusról, melynek jogi személyiségét, sőt létezését sem ismeri el.
>
> Miután a konkordátum nem említi a státust, ezt az állami és kánoni jog szerint nem ismert szervezetet, következik, hogy tényleges, de csak tűrt léte meg kell hogy szűnjék.“

Mindezeket előrebocsátva, ebből a „konklúziók“ a következő konklúziókat vonják le:

> „Tekintve, hogy a konkordátum ‚Status’ nevű szervezetet nem ismer, melynek jogi létezése nincs, tényleges jogosultságát pedig elveszti tette;

[1] Onisifor Ghibu: Un anahronism $i o sfidare: Statut romano-catolic ardelean. Studiu istoric-juridic. — Cluj, 1931.

tekintve, hogy azok az indokok, melyek a magyar kormányt arra indították, hogy e szervezetet tűrje, nem állanak fenn;

tekintve, hogy e szervezet veszedelmet képez a román államra nézve: a román állam joga, hogy ez anakronisztikus és veszedelmes intéz« ménynek véget vessen.“

Ez pedig a „konklúziók“ szerint igen könnyű: miután a román állam Magyarország és a román király Magyarország apostoli királyának jogaiba lépett s miután a státusnak soha jogi személyisége nem volt, elég ha gyűléseit közigazgatási úton betiltja és a tulajdonául vindikált javakat birtokba veszi.

Mint látható, ezen az úton indult el Jorga novemberi sürgönyével.

A DOLOG AZTÁN TOVÁBB FEJLŐDÖTT: a sajtóból és a kormány hivatalaiból és Ghibu dolgozószobájából a parlamentbe került.

1931 december 21-én szó került a szenátusban Miron Christea pátriárka régensi penziójának megszüntetéséről s ez alkalmat egy erdélyi görög-keleti pap szenátor felhasználta, hogy reá támadjon a római katholikus egyházra és püspökére. „Mikor a gazdasági krízis.. — mondta — „kényszerít, hogy állásokat szüntessünk meg, hogy fizetéseket amputáljunk — eljött annak is az ideje, hogy férfiasán lépjünk fel azok ellen, akik nem lojális polgárai az államnak s mégis minden jogcím nélkül latifundiumok tulajdonát követelik, mikor az uralkodó nemzetrész a nyomorral küzködik...

A következő év februárjában Laurentiu Oanea, besztercenaszódi görög katholikus szenátor, aki már a sajtóban is résztvett a státus elleni hadjáratban, interpellációt intézett a vallásügyi miniszterhez, Jorgához, a státus,—mint mondta—e „stat nelojal in statu nostru“ dolgában.

A hosszú beszéd Ghibu még hosszabb könyvének rövidített kivonata s minket ennek részletei sem érdekelhetnek. De pár rövid, összefoglaló megjegyzése élénk világot vet arra, hogy miképpen ítéli meg a románság még ma is az elmúlt idők és a mai jelennek magyar és román, római katholikus és görög katholikus és orthodox viszonyát.

Azt mondja Oanea, hogy ő nem fatalista, de ettől a katholikus státustól örökké félt, mert ez okozta múltban és jelenben a legtöbb kárt a románoknak, ez mérte a legnagyobb csapásokat a románságra.

Ott van elsősorban a görög katholikus egyház létrejötte, amely a katholikusság műve, amely széttörte a románság szellemi egységét. Ha ebből a román kultúrának Rómával való kapcsolata folytán származott is haszna, ezt saját balázsfalvi vezetőinek köszönheti. A nép a magyar bárók és grófok rabszolgája maradt.

A katholikus státus volt a XVI—XVIII. századokban a feudál-politikai elem, mely rendszeresen és konokul megakadályozta a román népnek a magyar, székely és szász mellett negyedik nemzetül való elismerését, ami megakadályozta egyszersmind a román egyház bevett egyházul való elismerését is, ami együttesen okozta a nép szolgaságban való maradását 1848-ig.

Erdély úniójától kezdve, 1867 óta, 1918-ig a státus volt minden elnyomás, minden intézkedés kezdeményezője, ami a románság ellen irányult.

1918 őszén, mikor minden felfordult Erdélyben és életet és vagyont faj és felekezeti különbség nélkül a román „nemzeti gárda“ védett, az első feljajdulás a magyar egység védelme érdekében a státus és püspöke részéről hangzott el.

Erdély úniója után a státus és vezetői azok, kik mindent elkövetnek, hogy a román államot a Szentszék és a nemzetközi fórumok előtt kompromittálják, benn az országban pedig a legengesztelhetetlenebb propagandát folytatják az állam egysége ellen.

Az egyesülés tizenhárom éve alatt a státus a román kulturális intézmények fejlődésének legnagyobb akadálya volt.

Így beszélt Oanea órákon keresztül a státusról, mely szerinte „seb a román nép testén*";* elbeszélt egy meghamisított múltat, megtagadta tőle létezésének jogosultságát, jogi személyiségét és követelte, hogy a kultuszminiszteri bizottság konklúziói értelmében fosszák meg vagyonától.

Oanea beszédére — a román parlamenti szabályok megengedik — először Gyárfás Elemér, a státus világi elnöke felelt s aki végigolvassa beszédét, láthatja, hogy mennyi gyűlöletet, hamisítást, bosszúállást képes egy román egy magyar intézmény ellen összehalmozni.

A kormány részéről Jorga válaszolt mint kultuszminiszter. Jellemző e beszéd Jorgára, arra a Jorgára, aki mindig, mindenütt, ugyanabban a beszédben kétféleképpen beszél: hirdet türelmességet és bejelenti az elnyomást, ma beszél megértésről, holnap durván sért. Még Gyárfás beszéde alatt, mikor Gyárfás a státus múltjáról beszélt, közbeszólt, hogy kár a múltat feszegetni. „Tudja, kérem", — kérdezte — „hogy mi az én álláspontom a múltra nézve? Hogy ami a múltban történt, azt mindenki abból a természetes érzésből tette, amit a maga népe iránt táplál és azoknak az eszményeknek megfelelően, melyek az akkori szellemnek megfeleltek. Hagyjuk hát ezeket a dolgokat."

Ha Jorga következetesen ezt a bölcsességet alkalmazta volna a jelenre is, akkor pár szóval megvédhette volna a státust Oanea és Ghibu rágalmaival szemben. De ahelyett, hogy elismerte volna, hogy a státus a jelenben úgy, mint a múltban hite és népe iránt táplált érzéseinek és eszményeinek megfelelően cselekszik, a román állam nevében és félremagyarázva a konkordátumot, megtagadta ő is a státus létjogosultságát és személyiségét. Az már csak a méltányosság látszatának lepléül szolgált, hogy bejelentette, hogy miután a státus kérdése állam és egy egyházi szervezet között vita tárgyát képezi, a Szentszékhez fog fordulni a kérdés rendezése végett.

A STATUS TRAGÉDIÁJA közeledett utolsó fejezetéhez. Még akkor, február folyamán Pop Valér igazságügyminiszter, akit a kormány a Szentszékkel folytatandó tárgyalással megbízott, közölte Gyárfás Elemérrel azokat a pontokat, melyeknek alapján a kormány a státus kérdését meg akarja oldani.

Szögeztessék le egy szervezeti szabályzatban, hogy a státus csupán tanácsadó (konzultatív) szerve az egyházmegyének.

Az elnevezés ne legyen „státus".

A székhely ne legyen Kolozsvárt, hanem Gyulafehérvárt.

Úgy a státusgyűlés, mint az igazgatótanács tagjainak száma lényegesen szállíttassék le.

Az ügykezelés fölé fellebbezési és ellenőrzési szervként állíttassák oda a püspöki kar tanácsa, melyben vegyen részt mindkét rítus valamennyi püspöke, a bukaresti érsek elnöklete alatt.

Az alapok jövedelmének 40%-a évente adassék át a görög katholikusoknak, vagy engedtessenek át részükre „némely házak“ (unele case) Kolozsvárt vagy másutt.

Vagyoni ügyekben hozott határozatok terjesztessenek föl jóváhagyás Végett a kultuszminiszterhez.[1]

Ez természetesen elfogadhatatlan volt: a státus névben és lényegben való megsemmisítését jelentette. A státus vezetői visszautasították. Megindultak hát a tárgyalások, az egyezkedések és folytak a bukaresti érsek és a nuncius közvetítésével és támogatásával Bukarestben és Rómában, sok nehézséggel, sok küzdelemmel. A római tárgyalások alatt a román megbízottakat, még a toleránsnak ismert és katholikus gondolkozást! Pop Valér minisztert is az a törekvés vezette, hogy a státus tönkretételével a vagyonjogok megcsorbítva menjenek át egy új szervezetre, mely az autonómia teljes lefaragásával minél szorosabb állami ellenőrzés alá kerüljön s minden hatásköртől megfosztva, tehetetlenségre legyen kárhoztatva. Fájdalmasan konstatálták a tárgyalások folyamán a státus Rómában lévő képviselői, hogy az évek óta folyó hajsza a státus ellen rettenetes hatást gyakorolt még intelligens, de mindig sovinizmus felé hajló emberekre is.

Végre sok önmegtagadás után és sok áldozatot hozva, május 30-án létrejött egy olyan megállapodás, melyet, többet nem bírva elérni, a státus képviselői is el kellett hogy fogadjanak.

A megegyezés két részből áll: a szorosan vett egyezményből 10 pontban és a Szervezeti szabályzatból 21 szakaszban. Az egyezmény főbb intézkedései a következők:

A „státus“ átalakul „egyházmegyei tanáccsá.“

A román állam elismeri a státus által eddig kezelt alapok egyházi jellegét, melyeket törvény előtt a katholikus egyház ordináriusa képvisel. Ezek az alapok tehát az egyházmegye tulajdonában maradnak és a telekkönyvben úgy tüntettetnek fel.

Az alapok feletti intézkedési jog a tanácsot illeti együtt az ordináriussal; a felügyeleti jog a kultuszminisztert és a bukaresti érseket.

Teljesen jelentéktelen az a megállapodás, hogy a kolozsvári román egyetem területén egy lakás szolgalmi jogáról lemond az egyház és az szabadon az egyetem tulajdonába megy át. Ellenben ha némiképpen fájdalmas is, de az erdélyi szellem toleráns megnyilatkozása az, hogy az egyház a Szentszék óhajára beleegyezik abba, hogy az egyetem mellett lévő piaristatemplomban minden vasár- és ünnepnapon görög katholikus mise is mondassék.

AZ EGYEZMÉNY TEHÁT LÉTREJÖTT RÓMÁBAN: mit szólnak hozzá Erdélyben és Bukarestben?

Ghibu és Oanea, az Universul és társai természetesen nem lehetnek megelégedve vele. Ghibu könyvében azt írta volt, hogy a státuskérdés megoldásától „magának a faji kisebbségek kérdésének megoldását várja“, vagy — tegyük hozzá — legalább is megoldását a státus még megmaradt vagyonjogi kérdéseinek. Mert a státus elleni harc célja minden gyűlölködésen túl az egyház vagyonának megszerzése

[1] A római egyezmény előzményeit, okmányait és Gyárfás Elemér jelentését közölte az „Erdélyi Tudósító“ 1932 szept. 1-i száma.

volt: az egyház még meglévő ingatlanaira és alapjaira akarta rátenni kezét az állam. „On prend l'argent pour favoriser la culture des vainqueurs." Egy nyílt levélben, melyet 1932 januárjában írt Oanea Ghica külügyminiszterhez, panaszkodik, hogy nem történik semmi a státus ellen; pedig „mi, görög katholikusok hatszor annyian vagyunk Erdélyben, mint a római katholikusok, tehát jogunk kell hogy legyen, hogy mi is részesüljünk abban a vagyonban, melyet az alapítók nemzetiségi különbség nélkül hagytak a katholikusok számára. Ha tehát nem sikerült elérni, hogy a státusvagyon átmenjen az állam, vagy a görög katholikus egyház kezébe, nem csoda, ha Ghibu Jorgát és Pop Valért Románia szuverénitása ellen elkövetett merénylettel vádolja s az Universul panaszol, hogy a kormány bűnös befolyások hatása alatt kötötte meg az egyezményt, lemondott olyan jogokról, melyek a békeszerződések alapján megilletik Romániát és az állam kárára intervenciót és ellenőrzési jogokat biztosított a Vatikánnak.

De az egyezmény csalódást okozott a római katholikusok körében is.

A „státus", ez a csodálatos, évszázados erdélyi institúció megszűnt. Talán inkább csak névben, mint lényegben; a többi erdélyi egyházak, a református, az unitárius, régen felhagytak ez elnevezéssel. De mégis megszűnt egy fogalom, egy nagy tradíció, amelyhez a magyar katholicizmus történetének egyik legragyogóbb és legmeghatóbb fejezete tapad. Csökkent a világi elem befolyásának súlya is, ami egyik lényege és sajátossága volt a státuskormányzatnak és növekedett idegen elemek, a román kormány és a bukaresti román érsek befolyása és ellenőrzése az egyházmegye életére.

1932 novemberében az egyházmegye képviselői már nem mint „státusgyűlés.., hanem mint „egyházmegyei tanács.. gyűltek Össze. „Roma locuta, causa finita", kezdte beszédét Pál István az egyezmény ratifikációja tárgyában. A tanácsülés az egyezmény előadójának indítványára kimondta, hogy a szervezeti szabályzatban „nem látja az erdélyi katholikus önkormányzat százados jogait fenntartva s ezt mély fájdalommal örökíti meg". A gyűlés pedig kimondotta:

> „Az Apostoli Szentszék és Románia között létrejött egyezmény történelmi határkő Erdély katholikus közönségének hányatott életében. E határkőnél áhitatos megilletődéssel kell gondolni az elmúlt háromszáz esztendő minden dicsőségére és szenvedésére. Ez a háromszázéves múlt, mely a vallásért és kultúrájáért küzdő minden nemzetnek s az Apostoli Szentszéknek is állandó elismerését váltotta ki, biztosítéka lesz az új korszaknak. Ez az új korszak nem jelent egyúttal új utat is, mert Erdély katholikus közönségének nincs szüksége új utakra. Szent vallásához való mélységes ragaszkodás, az Apostoli Szentszékhez való hűség, anyanyelvének, faji kultúrájának forró szeretete, fáradhatatlan ápolása és védelmezése s természetesen őszinte törvénytisztelet lesznek azok az erények, melyeknek gyakorlásában szentegyházának és az országnak hasznára kíván lenni az elkövetkezendő új korszakban is."

Ezzel a „státus" megszűnt.

Igaza volt a gyűlés egyik felszólalójának: nem volt a státus ellen folytatott román támadásnak „az ellenséges gyűlöleten kívül semmi, de semmi alapja".

SZÁSZ ZSOMBOR

MAGYAR SZEMLE
1933 JÚNIUS XVIII. KÖTET 2. (70.) SZÁM

MAGYARORSZAG KISEBBSÉGI POLITIKÁJA

Az UTÓBBI IDŐBEN sok szó esett a képviselőházban és a sajtóban kisebbségi politikáról; heves viták bontakoztak ki az előttünk e kérdésről, amelyek utcai tüntetésekre is vezettek és sokhelyt ellenséges nyilatkozatokat és barátságtalan hangulatot váltottak ki a külföldön velünk szemben. Szóval a kérdés — amint mondani szokás — napirendre került.

Foglalkoznunk kell tehát vele. Kívánatos lenne azonban, hogy a felkeltett szenvedélyek lecsillapodjanak és a tárgyilagos szempontok kerüljenek felül, mert a kérdés szenvedélyektől futott légkörben való tárgyalása az országra semmi hasznot nem hozhat, sőt mérhetetlen kárt és ódiumot fog a fejünkre gyűjteni, amint ezt a múltban, sajnos, mindig tapasztalhattuk. Ne felejtsük el, hogy egy évtizedekig folytatott alattomos rágalomhadjárat sikerrel ásta alá nemzetiségi politikánk jóhimevét s hogy ezen tudatos propaganda eredményeképpen mint más nemzetek elnyomói szerepeltünk hosszú ideig a világ közvéleménye előtt és hogy ez a propaganda ma sem szűnt meg, sőt a revízió iránti jogos törekvéseinket is azzal igyekeznek meghiúsítani, hogy ma is mint a nemzeti kisebbségek elnyomóit állítanak a világ elé. Sokak szeme előtt a külföldön ma is mint büntetett előéletűek szerepelünk, tehát az ilyenről hamar elhiszik, hogy visszaeső bűnös; vele szemben könnyen hitelt adnak a legképtelenebb vádaknak is.

Olyanokkal szemben tehát, akik ellenünk ilyen vádakat emelnek, a bosszúállással, a megtorlással, a heveskedéssel nem sokra megyünk; ellenkezőleg, azt a látszatot keltjük csak, hogy beléjük akarjuk fojtani a szót, mert okunk van leleplezéstől tartani.

Még kevésbbé érünk célt a felháborodással, ha külföldi az, aki a vádlónak és az általa hangoztatott vádnak a védelmére kél, legfeljebb örök ellenségünkké tesszük, holott arról kellene meggyőznünk, hogy a felhozott vád alaptalan vagy túlzott.

Ezen a téren csak egy út vezet végeredményben célhoz, az tudni illik, hogy a felhozott vád alaptalan voltát tárgyilagos érvekkel és adatokkal cáfoljuk meg. Ha azonban van a felhozott vádban valamelyes tárgyi igazság —ha ez mégoly kevés is — a magunk hibáját, a magunk tévedését kell korrigálnunk és kell jóvátennünk.

A jelen fejtegetéseknek célja az, hogy a mai kisebbségi politikánkat objektív bírálat tárgyává tegyék és megállapítsák, hogy mentes-e minden tévedéstől és hogy vájjon elmentünk-e a kisebbségi jogok kiépítése terén addig a határig, ameddig a jelenlegi magyar területen élő kisebbségek jogos igényei ezt szükségessé teszik, anélkül hogy ezzel

a magyar állam egységét megbontanánk, vagy a többség jogait sértenénk. Megtettünk-e mindent ezen a téren, ami szükséges, hogy a tárgyilagos bírálatot elbírjuk, sőt, hogy magatartásunkkal kisebbségi sorsba jutott magyar véreinknek saját államukkal szemben támasztott igényeinek erkölcsi fundamentumot adjunk? Megtettünk-e mindent, hogy azoknak a testvérnépeknek, amelyek egy évezreden keresztül Szent István birodalmában velünk együtt éltek és titkon ma is ide visszavágynak, azt a megnyugvást biztosítsuk, hogy ha visszakerülnek, saját kultúrájuk és jogos nemzeti igényeik jobban lesznek biztosítva és jobban lesznek gondozva s ápolva, mint az a mostani uraik alatt történik? Megtettünk-e mindent, hogy bennük azt az érzést ébresszük, hogy a maximumát érhetik el majd Nagy-Magyarországon annak, amit ezen a téren adott helyzetükben egyáltalában élvezhetnek?

A lefolytatott viták és azok nyomán felébredt szenvedélyek sajnos arról tesznek tanúságot, hogy a magyar közvélemény ma sincsen tisztában azzal, hogy a békeszerződések által teremtett új helyzetünkben milyen nemzetiségi politika felel meg leginkább érdekeinknek.

Milyen vezérelvek uralma alá kell azt állítanunk? Melyek azok a főszempontok, amelyek benne döntőek kell hogy legyenek? Nincs tisztában vele közvéleményünk, hogy mi legyen a kitűzött célja ennek a politikának és hogy mik legyenek e politika eszközei. A nyilvánosság előtt hangoztatott nézetek meglehetős zűrzavarról tesznek tanúságot a felfogásokban. Nincs e tárgyban kiforrt egységes magyar közvélemény, amely a kormányt és még inkább a kisebbségi kérdéssel hivataluknál fogva foglalkozó kormányzati közegeket irányítaná, aminek sajnálatos következménye azután az, hogy a kormány, az adminisztratív és iskolai hatóságok, az egyházak és vezetőik saját felfogásukat követve gyakran ellentétes intézkedéseket tesznek, illetőleg egymás intézkedéseit lerontják, aminek azután ismét félreértések, folytonos incidensek és súrlódások a következményei.

Részben ennek az állapotnak tulajdonítható az is, hogy azok, akik az így adminisztrált kisebbségekhez tartoznak, nincsenek tisztában a velük szemben követett intenciókkal, bennük is a bizonytalanság érzete kap így lábra, amely könnyen elkerülhető elégedetlenségnek válik viszont szülőokává.

Az eszmék tisztázása szükségessé vált tehát és így az egységes közvélemény kialakulása is nemzeti érdeknek tekinthető.

MINDENEKELŐTT meg kell abban egyeznünk, hogy semmiféle kisebbségi politikának nem lehet célja a közöttünk élő kisebbségeknek az elnemzetietlenítése, hanem ellenkezőleg, azt kell célul kitűznünk, hogy a kisebbségekben a hazához való ragaszkodás érzetét azzal is felébreszszük és erősítsük, hogy nekik a közöttünk való boldogulást és életet nemzeti sajátosságaik feláldozása nélkül is lehetővé tegyük.

Az elnemzetietlenítés, az erőszakos elmagyarosítás a múltban sem volt soha a magyar nemzetiségi politikának kitűzött célja. Azzal pedig

szintén tisztában kell lennünk, hogy ha az ilyen beállítás a múltban sem felelt meg a tényeknek, még kevésbbé lehet ez ma igaz. De ha még ez is volna a célunk, ezt úgysem érhetnénk el, mert legkevésbbé sem alkalmas a népiskolai, vagy bármely iskolapolitika arra, hogy nemzeti kisebbségeket nemzeti mivoltukból levetkőztessen. Ha bárhol előfordult, hogy kisebbségek a többségbe beolvadtak, és ez gyakori eset, azonban éppen legkevésbbé Magyarországon fordult elő s ha mégis fennállott, úgy az egészen más erők befolyása alatt, más körülményeknek volt a következménye és nem az iskolapolitikának. Az, hogy Magyarországon a nemzetiségek számarányukból az utolsó másfél évszázadban a magyarság javára lényeges veszteséget szenvedtek, amint azt Kovács Alajos, a magyar statisztikai hivatal kiváló elnöke kimutatta, szintén nem valamely mesterséges magyarosító politika sikerének a javára könyvelhető el, hanem természetes következménye volt az ezirányban folytatólagosan és állandóan ható faji és gazdasági erőknek; települési viszonyoknak, s belső vándorlási, valamint kivándorlási mozgalmaknak, amelyek a magyarságnak kedveztek és amelyeknek hatását még a bécsi, tudatosan magyarellenes nemzetiségi politika, s a külföldi közvélemény egy részének a magyar kormányok által tűrt s kellően nem ellensúlyozott, Magyarországgal szemben agresszíven fellépő politikája s bizonyos nemzetiségi vezetők sem voltak képesek lerontani. Viszont minden olyan nemzetiségi politika, amely a kisebbségek nyelvének elnyomásával dolgozott, akár az iskolában, akár a közéletben vagya gazdasági életben, mindenütt megbosszulta magát és ellenkező eredményt szült, mert hatalmasan felébresztette a kisebbségek nemzeti öntudatát, ellenhatást szült náluk.

Érthető ez és az emberi természet pszichológiájával könnyen magyarázható. A szunnyadó nemzeti öntudat, ha azt mesterségesen nem ébresztgetik, úgy az egyesnél, mint a népeknél, véglegesen is kialhatik, ha a körülmények ily folyamatra nézve kedvezőek, de ha folyton ébren tartják, a megindult folyamat megszakad és az ellenkező irányt veheti.

A háború előtti magyar nemzetiségi politika, eltekintve néhány botlástól, nem ebbe a hibába esett. Sohasem volt tudatos célkitűzése a nemzetiségek erőszakos megmagyarosítása és ha e kor nemzetiségi politikája felett a nemrég megjelent két kötet politikai beszédemhez irt előszóban bírálatot gyakoroltam, úgy ezen kritika rendjén az akkori kormányokkal szemben nem azt kifogásoltam, hogy az erőszakos magyarosítás terén nem tették meg a kötelességüket, amit sohasem tartottam a nemzetiségi politika feladatának, hanem azt, hogy engedték a magyarságot exponált nemzetiségi vidékeken számban, gazdasági erőben, politikai és szociális súlyban legyöngülni; engedték a magyar birtokososztályt elpusztulni; engedték, hogy a nemzetiségi politika vezetői agresszív tendenciával használjanak ki bizonyos, a magyarságra kedvezőtlen hatású gazdasági és szociális körülményt és ezzel a magyar erők bukását tűrték el az egymás után következő kormányok éppen a legexponáltabb vidékeken, ahol azután a magyar pozíciókat egy szemfüles irredenta Nemzetiségi politika őrszemei foglalták el. így foglalták el Erdélyben a magyar birtokokat az Albina által támogatott

románok, így hálózták be Erdélyt irredenta román pénzintézetekkel, így telepítettek a románok mindenüvé mesterséges támogatással román iparost, kereskedőt, ügyvédet, orvost, szóval olyan intelligenciát, amelynek különben semmi gyökere sem lett volna, ha a hasonló foglalkozást űző magyarok, akik tudásban és kvalitásban különben hasonlíthatatlanul kiválóbbak voltak, ugyanakkor, ugyanabban a támogatásban részesültek volna a magyar kormányok részéről, mint amilyenben részesítette román konkurrenseit a román politikai vezetés, mely tudatosan dolgozott az erőviszonyok megrontása érdekében a magyarság hátrányára.

Ez volt az a szemrehányás, amelyet a háború előtt húsz éven keresztül a kormányokkal szemben hangoztattam és amelyet most megismételtem, de nem az, hogy nem magyarosítunk meg mesterségesen minden román parasztot. Ilyen vádat sohasem hangoztattam. Az egész asszimilációs politikát mindig elítéltem, azt lehetetlennek tartottam; mindigazon a nézeten voltam, hogy mesterséges eszközökkel egyetlen egy románt sem fogunk sohasem megmagyarosítani, ellenkezőleg, az ilyen politika csak arra jó, hogy tőlünk nemzetiségeink teljesen elidegeníttessenek és ellenségeink karjába hajtassanak.

Ha az, amit az említett előszóban írtam, ennek ellenére a külföldön sok helyütt abban az interpretációban részesült, mintha azon a nézeten volnék, hogy tűzzel-vassal kell megmagyarosítani mindenkit ebben az országban és majdan a hozzánk visszacsatolandó területeken is, aki nem magyar, úgy ezen nem csodálkozom. Végre is hozzá vagyunk már szokva ahhoz, hogy az ellenünk folyó propaganda ezen a téren ferdítésekkel és tendenciózus hazugságokkal boldogul. A Prager Presse vezércikkei, Dérer cseh miniszter úr fejtegetései a Pravo Lidu hasábjain, a Slovensky Dennik cikkei ékes tanúbizonyságai annak az unfair harcmodornak, amely az ellenfélnek olyan állításokat ad a szájába, amelyeket az sohasem mondott, hogy aztán e ferdítéseket pellengérre állíthassa. Sokkal inkább csodálkozom, hogy kivételesen egyes magyar lapok is hasonló hibába estek és még azt a fáradságot sem vették maguknak, hogy ha már egyes mondataimat félreértették, a közreadott beszédekből, azok tartalmából nem győződtek meg, hogy azokban egy sor sincsen, amely az asszimilációs politika mellett szól.

Ha az erőszakos magyarosítás hiba lett volna a múltban, kétszeresen hiba lenne ez ma, amikor nemzetiségi politikánk adottságai, a nemzetiségi viszonyok, amelyek a mindenkori nemzetiségi politika feladatait előírják, egészen mások, mint voltak a háború előtt, nem szólva arról, hogy azóta lényegesen leegyszerűsült a helyzet.

MAGYARORSZÁG MEGCSONKÍTÁSA folytán nemzetiségi viszonyainkban gyökeres változás állott be abban a tekintetben, hogyanéra magyarajkú polgártársaink száma a minimumra csökkent, úgyhogy Magyarország ma úgyszólván a legnemzetibb államok egyike Európában.

Nemcsak az a nagy változás következett be, hogy a mai Magyarországon a magyarság a lakosságnak 92%-át teszi ki, míg a háború

előtti időkben csak 56%-át képviselte. A különbség az akkori és a mai helyzet között a következő pontokba foglalható:

1. mai nemzetiségeink egyikének sincs külön territoriálisan összefüggő területe, hanem úgyszólván az egész ország területén szétszórva élnek, ami a területi autonóm kívánságokat lehetetlenné teszi;

2. nincsenek többé, mint a háború előtt, olyan nemzetiségeink, amelyek az ország határszélén lakván, határosak olyan állammal, amelyben az illető nemzetiség fajrokonai önálló állami életet élnek. Ilyenek voltak a háború előtt a románok és a szerbek, akikre éppen ebből kifolyólag a román és a szerb állam a legnagyobb vonzóerőt gyakorolta;

3. nincsenek többé irredenta érzelmű nemzetiségeink;

4. nemzetiségeink lelkületére nem gyakorol többé befolyást a háború előtti bécsi politika, amely sohasem szűnt meg nemzetiségeinket a magyarság ellen kijátszani és ennek folytán nagy mértékben közrehatott olyirányban, hogy nemzetiségeink lelkileg elidegeníttessenek szűkebb magyar hazájuktól;

5. nincsenek a Csonka-Magyarország területén élő kisebbségeknek többé nemzetiségi alapon szervezett hatalmas nemzetiségi egyházai, mint amilyenek a román vagy szerb görög keleti nemzeti egyház, a román görög katolikus egyház, a luteránus szász egyház voltak, amelyek ezeknek a nemzetiségeknek a magyar államon belül úgyszólván nemzeti önkormányzatot biztosítottak és amelyek kristályosodási pontul szolgáltak arra, hogy körülöttük ezen nemzetiségek szeparatista életének mindenféle olyan organizmusa fejlődjék ki, amely nemcsak arra volt hivatva, hogy gazdasági, kulturális és szociális téren az illető nemzetiségnek elkülönült életet adjon és különállást biztosítson mindentől, ami magyar, hanem arra is, hogy adott esetben támadó hadjáratot folytathasson a vegyesen lakott területeken minden magyar pozíció ellen. Ezek az egyházak és szerveik ezúton az előőrsi szolgálatot is végezték a nagyromán és nagyszerb irredenta politika számára.

Ennek a politikának sikerén a pénzintézetek területileg megszervezett hálózata, a gazdasági egyesülések és szervek sorozata, a kultúregyesületek és intézmények, a nemzetiségi sajtó stb., szóval a nemzeti szervek egész tömege munkálkodott, amelyek többé-kevésbbé a román nemzeti egyházak és a romániai kormány anyagi és erkölcsi vezetése, támogatása és útmutatásai szerint teljesítették hivatásukat. A Saguná k és hasonló egyházfejedelmek voltak az igazi nemzetiségi vezérek, ők jártak Bécsbe a császárhoz és paktáltak később a nemzeti párt vezetőivel együtt Luegerékkel és Ferenc Ferdinánddal a mi bőrünkre. A mi nemzetiségi politikánk vérszegény defenzívába szorult ennek következtében, azzal az előretöréssel szemben, amely évről-évre hatványozott ütemben készítette elő a talajt Ferdinánd király katonái számára. Annyira ment ez, hogy abban az időben a román nemzetiségi politika vezetői hazug denunciánsnak bélyegeztek meg mindenkit, aki a való tényállást, mint például jómagam, felfedte és irredentizmusról beszélt. Ha a magyar kormány, végső türelmét vesztve, ezen akciók valamely korlátozására szánta el magát, üldözött

mártíroknak állították be magukat az egész világ előtt és így jutottunk a jóhiszemű külföld előtt az elnyomók hírnevéhez is. Ma ugyanazok, akik akkor a leghangosabbak voltak közülök az ország iránti ragaszkodásuk hangoztatásában és egyúttal a jogtalan üldözés kiszínezésében, nyíltan dicsekednek azzal, hogy már akkor összejátszottak Romániával. Ők az igazi nemzeti hősök, hangoztatják, megfeledkezvén arról, hogy ezzel megdől minden vád, amelyet abban az időből nemzetiségi politikánk ellen konstruáltak, sőt ezzel maguk mutatják ki, hogy alapjában milyen elnéző és liberális volt ez a politika velük szemből. Elég ebben a tekintetben a vezető erdélyi román politikusok, mint Vajda, Maniu stb. nyilatkozataira utalni, akik azóta sok olyan árulásukat is leleplezték akkori hazájukkal szemben, melyet mi akkor nem is sejtettünk. Hasonló volt a helyzet a szerbeknél és a hazafias érzelmű ruthén népnél a balkánháború után, amikor Oroszország az offenzívát szintén megindította ellenünk. Erről tett tanúbizonyságot a máramarosi schizma-pör, amely ezen akcióról rántotta le a leplet.

Ilyen állapottal szemben érthető, hogy a magyar nemzetiségi politika céljai mindenekelőtt defenzív jellegűek voltak. Az irredentizmus fékentartására és lehető letörésére irányuló politika természetes következménye volt a reánk kényszerített Önvédelmi harcnak. Azonban a memorandum-pör, az úgynevezett replika-pör, a román kultúrligával szemben folytatott akciók stb. csak végső kényszerűségből vétettek fel, amikor már más út nem állott rendelkezésünkre.

Az, hogy a területi autonóm aspirációkkal szembeszálltunk, természetes olyanokkal szemben, akik ezt csak étappe-nak akarták beiktatni a későbbi elszakadás javára.

Az igazi defenzív munkát azonban jórészt elmulasztottuk, amint arra fentebb már utaltam.

A hivatalos nemzetiségi politikán kívül elismerem, hogy volt a nemzetiségi előretörés reakciójaképpen a magyar közvéleményben, de különösen a sajtóban egy irányzat, amely a magyarosítás politikáját sürgette és ha időről-időre tett is egyik vagy másik kormány egy-egy intézkedést, amely koncessziónak volt talán értelmezhető az ilyen követelésekkel szemben, ezeknek az életben abszolúte semmi jelentőségük nem volt és valóban csak azzal voltak jellemezhetők, amint ezt Tisza István is tette, amikor azt mondta, hogy az ilyen intézkedések a tyúkszemreházással egyenlő értékkel bírnak. Hogy például az iskolapolitika terén nem követtünk el denacionalizáló politikát, annak legjobb bizonyítéka, hogy a románok kb. 3000 felekezeti iskolában még az államnyelvet is alig tanították, vagy csak a forma kedvéért. Sőt a tanítók között is még az utolsó háború előtti időben is igen nagy számban voltak olyanok, akik az államnyelvet egyáltalában nem bírták, vagy nem kielégítően beszélték.

A mai nemzetiségi politikának, vagy a mostani terminológiával élve, kisebbségi politikának a feladatai és célkitűzései egészen mások kell hogy legyenek, éppen a viszonyok megváltozása következtében, mint a háború előtt.

Ma nem kell az irredentizmus ellen küzdenünk; ma területi autonóm követelések az elszakadás érdekében nem állíttatnak fel ellenünk. Ma

nincsenek szomszédunkban államok, amelyek területeket akarnának tőlünk elszakítani; ma nem terjeszkednek nemzetiségi egyházak közöttünk, amelyek a nemzeti szeparatizmusnak megtestesítő szervei volnának.

Kisebbségeink nagy tömegei, különösen a hazai németség, jóllehet, hogy annak idején jórészt germánizalásunk érdekében telepítették le közibénk, ma hű fiai a hazának és semmi magyarellenes érzés nem él soraik között, csak azt követelik, hogy anyanyelvüket mi se nyomjuk el és engedjük őket német nyelvük élvezetében boldogulni.

Kisebbségi politikánknak ilyen viszonyok között csak az lehet a célja, hogy kisebbségeink szeretetét és ragaszkodását a hazához mindenképpen konzerváljuk, megőrizzük és lehetőleg fokozzuk.

Ennek a célnak elérésére két módszer szolgál, az egyik negatív, a másik azonban pozitív.

A negatív módszer védekezést, védelmet jelent minden olyan beavatkozás ellen, amely a hazai németség lelkét a hazai ideáloktól más, kívülálló ideálok és aspirációk, jobban mondva illúziók felé irányítani alkalmas. Minden olyan propagandának ellen kell szegülnünk svábjaink között, amely külföldről azzal a céllal akarná a hazai németséget megmozdítani, hogy életében mindenáron elkülönüljön tőlünk; az élet minden terén, a politikában, a gazdasági életben, szociális téren stb., külön szervezkedjék, még akkor is, ha erre semmi különös oka nincsen, és csak azért, hogy ezzel bizonyos nemzeti hiúsági momentumokat szolgáljon, másfelől, és ez látszik a főoknak, hogy egy külön nemzetiségi érzelmű intelligenciát kreáljon, amelynek kizárólagos vezetése és irányítása mellett a németség kiszakadna nemzeti életünk közösségéből és közéletünk egyes kérdéseit nem az egész közös haza szemszögéből, hanem kizárólag a maga szűk nemzetiségi érdekének látszögéből ítélné meg.

Ha ez a propaganda sikerrel járna, ez nemcsak káros volna az országra, de káros lenne magára a németségre is. De ezen túlmenőleg semmivel sem biztosíthatna számára több kisebbségi jogot, mint amennyit a magyar nemzet ilyen propaganda nélkül is meg kell, hogy adjon és meg is fog adni, ha ez a káros propaganda mesterségesen nem szül érzelmi ellentéteket közöttünk.

Káros lenne ez az állapot az országra nézve, mert az ország polgárainak egy része nem azonosítaná magát többet maradék nélkül az ország minden érdekével, vagy legalább is passzíve viselkednék sok ilyen érdekkel szemben. Azon áldozatkész hazafiságnak, amely nehéz időkből az országért mindent odaad — mindenesetre végeszakadna.

De káros lómé magára a hazai németségre nézve is. A hazai németség sokkal több intelligens embert produkál, mint amennyi számarányának megfelel. Ennélfogva ennek az intelligenciának választania kell aközött, hogy elkülönülve a magyar intelligenciától, csak a hazai németség körében kérési kenyerét, vagy maradék nélkül azonosítva magát, mint azt eddig tette, az ország összes érdekeivel, a magyar származású intelligenciával harmóniában szolgálja az egész országot és kapja kenyerét az egész országtól. A kettő inkompatibilis egymással: ha a hazai németség szeparatista lesz mentalitásban, mint ahogy volt az

erdélyi szászság, úgy közéje és a magyar intelligencia közé irreparábilis ék fog verődni. A kölcsönös bizalmatlanság csirái kiütköznek majd ez úton közöttük, amelyek azt a harmonikus együttműködést, mely eddig közöttük mindig fennállott, lehetetlenné fogják tenni és pedig elsősorban a hazai német intelligencia kárára. Eddig a miniszterelnöki, prímási állástól kezdve minden pálya nyitva állt számukra. Egy szeparatista érzelmű németség számára elzárulnak ezek a kapuk, mint ahogy elzárult a szászok számára, jóllehet politikai és egyéb téren az együttműködés különben lehető volt a szászokkal is.

Németország bizonyos körei, akik helyzetünket és a hazai németség helyzetét teljesen félreismerik, sajnos, úgy látszik, ezen dolgoznak. Mi más értelme van annak, hogy például folyton azt követelik, hogy a hazai németség politikai téren külön szervezkedjék, külön nemzetiségi pártot alakítson és nem értik meg, hogy erre a hazai németeink egyáltalán nem kaphatók, — maga Bleyer Jakab és egy-két párthíve sem. Igazolja ezt az, hogy Ő maga csak kormánytámogatással választtatott meg.

Az elkülönülés, a szeparálás javára folytatott külföldi propagandát tehát lehetőleg távol kell tartanunk a hazai németségtől, ha azt akarjuk, hogy a magyar többség és a német kisebbség közé jóvá nem tehető érzelmi ellentétek ne emeltessenek. De annak, hogy ez be ne következzék és ezt nyomatékkal kell hangsúlyozni — előfeltétele viszont az, és ez kisebbségi politikánk második posztulátuma, hogy a hazai németségnek kultúrája, nyelvének ápolása terén mindazt megadjuk, amit ez a kisebbségünk mint szükségletet átérez és kultúrpolitikánk egyéb szempontjaival összeegyeztethető. Ez egyenesen előfeltétele annak, hogy hazai németségünk lelki egyensúlyát megtartsa és demagóg jelszavakkal szemben józanságát megőrizve minden idegen beavatkozással szemben vértezve legyen.

Nincsen ennek folytán nagyobb rövidlátás, mint azoké az egyes köröké, amelyek minden követ megmozgatnak annak az érdekéből, hogy a hazai németség népiskoláiban az anyanyelven való oktatás mentői kisebb mértékben érvényesülhessen. Sajnálattal kell megállapítanom, hogy különösen a vidéki magyar intelligenciának, a papok, tanítók, jegyzők, szolgabírák és a vármegyék vezetőinek egy része azzal véli hazafias kötelességét teljesíteni, ha befolyását nyíltan vagy burkoltan olyan irányban érvényesíti, hogy a német anyanyelvű gyermekek népiskolai oktatásánál a német nyelv lehető csekély mértékben érvényesüljön, vagy hogy felolvasó-estéken és más egyházi és kulturális összejöveteleken egy német szó se hangozzék el. Az ilyen felfogásúak szeretnek azután pángermánnak deklarálni mindenkit, aki német kultúregyletet látogat vagy propagál, aki német lapot járat stb.

ÉN ÉLETEMNEK LEGJAVÁT nemzetiségek által lakott területen éltem le és merem állítani, hogy nyelvhasználat és hazafiság két igen különböző dolog: merem állítani, hogy olyan nem magyar anyanyelvű emberek között, akik minden tanulmányukat magyar iskolában végezték, akik tökéletesen beszéltek magyarul és talán szívesen is

beszélték nyelvünket, fajunk számtalan ádáz ellenségét tanultam megismerni, míg viszont a nép egyszerű fiai között, akik egy szót sem értettek magyarul, a magyar haza iránti ragaszkodásnak és a magyarság szeretetének, s tiszteletének számtalan megható esetét tapasztaltam. A kettő között tehát nincs olyan összefüggés, mint amilyent sokan megállapítani szeretnének.

Szó sincs róla, az, hogy mindenki megtanulja és lehetőleg jól megtanulja az országban az államnyelvet, az az ország érdeke, de érdeke minden egyes polgárnak is, de állítom viszont azt is, hogy semmiféle országos, vagy magyar érdek nem szenved csorbát azáltal, ha a hazai németség iskoláiban a német nyelv olyan mértékben érvényesül, amily mértékben azt a német kisebbség maga óhajtja és kívánja. És ne áltassuk magunkat azzal, hogy nem kívánja és hogy tiszta magyar iskolát óhajt. Lehet ilyen kivételes eset is, de gyakran ez az óhaj kívülről szuggerált kívánság. A legtöbb esetben, mondhatni, az esetek túlnyomó részében és különösen a háború óta a német polgár azt kívánja, hogy fia tanuljon meg magyarul is jól, de tanuljon meg írni, olvasni, számolni anyanyelvén is; s hogy szerezze meg mindazt az ismeretet, amelyet a népiskola nyújthat. És miután legtöbb esetből ez csak úgy lehetséges, ha ezeknek az elsajátításánál, az előadásnál, a magyarázatnál, a gyermek anyanyelve is kielégítő mértékben érvényesül, az a kívánatos, hogy az oktatás ennek megfelelően rendeztessék be. Állítom, hogy semmiféle magyar hazafias érdek csorbát nem fog azáltal szenvedni, ha ennek az óhajnak eleget teszünk. Erről szeretném meggyőzni a magyar intelligenciát, mert hiszem, hogy abban a percben, amelyben ezt belátja, vége lesz mindazoknak a nehézségeknek és súrlódásoknak, melyek ezen kérdés körül fokozódó mértékben előálltak és a tradicionális jó viszonyt a magyar többség és a német kisebbség között megzavarni alkalmasak voltak. Természetes, hogy a német nyelvnek a kisebbségi iskolákban való érvényesüléséhez szükséges az, hogy megfelelő számban álljanak rendelkezésre tanítóképzők, ahol a németnyelvű oktatásra képesíttetnek a tanítók.

Az óvodák pedig készítsék elő a két nyelven való oktatást. Minden szűkkeblüség ezen a téren is teljesen elítélendő volna. Nem óhajtandó és nem tanácsolnám azonban viszont a hazai németségnek azt, hogy azokon a német tanítási nyelvű parallel osztályokon kívül, amelyeknek felállítását a 4800. sz. miniszteri alaprendelet, — amely a kisebbségi kérdést szabályozta —, a szükségnek megfelelően a különböző típusú középiskolákban amúgyis előírja, németnyelvű, külön középiskolák felállítását követelje és ha Bleyer ezt követelné, úgy ez részéről a legnagyobb tévedés lenne. Elismerem, hogy az ily követelésekhez a német kisebbségnek joga van és a magyar állam nem is tagadhatná meg, ha ily kívánság komolyan jelentkeznék. De teljesen elhibázottnak tartanám azt, ha a német kisebbség ezt tenné. Ismeretes, hogy a csonka-magyarországi svábság sokkal több intelligens embert produkál ma, mint amennyi a lakossága számarányának megfelel, sokkal többet mindenesetre, mint amennyi a hazai német községekben kenyerét megkereshetné. A többlet, ha csak német középiskolai képzésben részesül, nem boldogulhatna, eltekintve attól, hogy a szeparatista szellem-

ben való nevelés a német kisebbség és a magyarság lelke közé olyan éket verne, amely boldogulását az országban nagymértékben megnehezítené. Más volt a helyzet az erdélyi szászoknál. A szászoknak saját németnyelvű középiskoláik voltak nagy számban. De a szász népnek kevés a gyermeke, a szász paraszt gyermeke ezért paraszt maradt, a szász intelligencia nem produkált jelentékeny számban olyan többletfiatalságot, amely a szászságon kívül kellett volna hogy kenyerét megkeresse. Nem is láttunk a magyar közéletben soha szász eredetű minisztert, vagy számottevő állásban levő hivatalnokséreget, ugyanakkor, amikor sváb eredetű sok volt. Ugyanez volt a helyzet a szabad pályákon is. A szászoknál az elzárkózás, a szeparatizmus tehát nemcsak a történelmi fejlődésnek volt a folyománya, nemcsak annak t. i., hogy az erdélyi szász nép évszázadokon keresztül külön nemzeti életet élt, külön közjogi státussal, saját városi fejlődéssel, iparossággal, kereskedőelemmel, külön . intelligenciával bírt, míg a hazai svábság a XVIII. században elszórtan telepedett meg és épp ezért külön nemzeti öntudattal nem bíró, a külön nemzeti élethez szükséges széles rétegeket nélkülöző parasztelemből állott, hanem folyománya volt ez elzárkózás főleg annak is, hogy a szász nép gyenge népszaporulata folytán nem volt más területeken való kenyérkeresetre utalva. Elkülönülhetett, mert nem volt másokra rászorulva; nem kért másoktól és nem is adott másoknak semmit. így alakult ki benne az a zárkózott, rideg, csak a saját érdekét tekintő, de viszont mástól semmit sem váró nemzeti szellem, amely reá nézve oly jellemző volt.

A hazai svábság ilyen szellemmel nem boldogulhatna közöttünk és hamarosan ráeszmélne arra, hogy fiatalságának tekintélyes része reá van utalva arra, hogy magyar középiskolába járjon, ha közöttünk boldogulni akar. De többet mondok, erre rég reá is jött már. Az összeomlás utáni első években egy-két középiskolában megkísérelték ilyen párhuzamos kisebbségi osztályok felállítását, azonban megfelelő számú jelentkező hiányában ezen parallel osztályokat fenntartani nem lehetett.

Annál kevésbbé van végre külön német középiskolákra szükség, mert hiszen a német nyelv- és irodalom tanítása a magyar középiskolákon amúgy is kötelező tantárgy lévén, az a német fiú sem szakadhat el a német kultúrától, aki magyar tannyelvű iskolát látogat.

BLEYER KÉPVISELŐ úr, a német kisebbségnek egyik magyarországi vezetője, beszédében a német kisebbség helyzetét és a magyar kormány kisebbségi politikáját komoly bírálat tárgyává tette. Elismerem, hogy bírálata, eltekintve bizonyos tévedésektől és túlzásoktól, amelyekre reá fogok mutatni, egészben objektív volt. Bleyer hazafisága iránt nem férhet magyar szempontból semmi kétség és csak sajnálatos, hogy felszólalása olyan hullámokat kavart fel, amelyeket nehéz lecsendesíteni és amelyek legalább annyi kárt okoztak az országnak, mint a felszólalás maga. Az azonban kétségtelen, hogy Bleyer ezen nyilvános fellépés nélkül is elérhette volna jórészt az általa célba vett eredményt, mint

ahogy erről könnyen meggyőződhetett volna, ha a kormányhoz fordul, amelynek jóindulatáról a miniszterelnök úr utólagos kijelentései bizonyságot tesznek. És ezért szereplése kétségtelen, hogy nem volt tapintatos és időszerű, mert tudhatta, hogy kritikája külföldi ellenségeink részéről mérhetetlenül ki fog használtatni és ki fog színeztetni. Mentségére, vagy nem is mentségére, de magyarázatára ezen politikai magatartásának csak az szolgálhat, hogy sajnos, magyar képviselők, sőt olyanok is, akik a revíziós ligában előkelő szerepet játszanak és akiktől ennek folytán elvárhatná a magyar közélet, hogy legalább olyan nyilatkozatoktól tartózkodjanak, amelyek a revízió ügyének ártani alkalmasak, pártpolitikai elfogultságtól hajtva még sokkal kifogásolhatóbb kijelentéseket tettek és tesznek nap-nap után. Vagy miért várjon a magyar közélet tapintatosabb kijelentéseket a német kisebbség egyik vezetőjétől, amikor ez azt látja, hogy ugyanaz a közvélemény nem háborodik fel azon, ha például magyar képviselő tesz olyan kijelentést, hogy most már megérti azt, hogy az erdélyi románok elnyomásról panaszkodtak a múltban, mert ott is bizonyára balkáni metódusokkal kormányozták az erdélyi urak őket, vagy mások annak az óhajnak adnak kifejezést, hogy bárcsak legalább annyi szabadságuk lenne itt a politikai pártoknak, mint az erdélyi magyarságnak van román uralom alatt, vagy a felvidéken a magyarság vezérének a csehek uralma alatt.

Mindenesetre áll az, hogyha a magyar ifjúság és a magyar közvélemény ilyen kijelentéseken nem háborodott fel, nem lehet csodálni, hogy a német kisebbség egyik képviselője elveszti a szemmértékét abban a tekintetben, hogy mit lehet és mit nem lehet mondani és hogy szavainak milyen hordereje van.

Beszédének ezen megítélésétől eltekintve, Bleyer képviselő úr kritikája nagyjából abban csúcsosodott ki, hogy a háború utáni kormányok által a kisebbségi kérdés tárgyában kiadott rendeletek nagyjában és egészben helyesen konstruáltalak meg ugyan, eltekintve attól az egy detailtól, hogy három típust kreáltunk a kisebbségi népiskoláknál, de a baj az, hogy ezek a rendeletek nem hajtattak végre a mai napig és hogy végrehajtásuk az utóbbi két évben sajnos teljesen megakadt. Ezen állítása érdekében iskolai és egyéb statisztikákat hozott fel.

MINDENEKELŐTT ÖRÖMMEL állapítom meg, hogy Bleyer a jogoknak azt a körét, amelyet a kormány által kiadott alaprendelet a kisebbségek részére megállapított, kielégítőnek tartja és úgy a nyelvhasználat tekintetében, mint iskolai kérdésekben az említett törvényerejű rendeletekben foglalt intézkedéseken túlmenő követeléseket nem állított fel. Örülök különösen annak, hogy minden területi autonómia iránti igényt képtelenségnek jelentett ki. A szerzett tapasztalatok folytán osztom azt a felfogását is, hogy a hazai németség egyes kivételektől eltekintve nem elégszik meg az ú. n. C-típusú iskolával, amelyben csak a német írás és olvasás és nyelv taníttatik német nyelven, hanem legalább a B-típust óhajtja és egyes helyeken az A-típust, amelyekben az oktatás vegyesen német és magyar nyelven folyik, illetve az A-típusnál német nyelven, és csak a magyar nyelv taníttatik magyarul.

Igaza van Bleyernek abban is, bogy a rendeletek még nincsenek teljesen végrehajtva és hogy az utolsó két évben végrehajtásukban fennakadás tapasztalható.

E késedelmek eliminálásának azonban a miniszterelnök úr kijelentése után nincs nehézsége, úgyhogy azt hiszem, a kérdés ezúton közmegnyugvásra intézhető el. Mindenesetre kívánatos, hogy ez a kormány által sürgősen intéztessék el, mert a mai helyzet nem kielégítő, jóllehet korántsem oly sötét, mint ahogy az Bleyer felszólalásából kitűnik, miután ő az 1928-ik évi és nem a legutolsó adatokat ismertette, amelyeket úgy látszik nem is ismert. Bleyer szerint ugyanis 49 A-, 98 B- és 316 C-típusú kisebbségi iskola állana ma fenn hazánkban, holott az 1931—32. évi adatok szerint 46 A-, 141 B- és 265 C-típusú van, ami azt bizonyítja, hogy az utolsó években a B-típus a C-típus rovására szaporodott. Az sem áll, hogy A-típusú iskola csak a nyugati határszéleken állíttatott volna fel, mert Baranyában és Tolnában is van 12 ilyen iskola.

Bleyer más adatai sem helytállók; szerinte számos község van az országban, ahol a német anyanyelvű gyermekek száma meghaladja a 40-et, az előirt minimumot tehát és amely még sem bír kisebbségi iskolával. Tényleg, az 1931—32. év adatai szerint 20 igényjogosultnak látszó község van az országban, amelynek nincs kisebbségi iskolája, azonban tíz közülök oly kicsiny, hogy nincs benne 40 németnyelvű tanköteles, tíznek pedig a lakossága túlnyomórészt magyar, úgyhogy külön kisebbségi iskola felállítása eddig nem volt lehetséges. Ezzel szemben azonban 50 olyan községünk van, amelynek sem német többsége, sem pedig 40 német tankötelese nincs, mégis érvényesül bennük a német tanítási nyelv, és pedig 3 B- és 49 C-típusú iskolában.

Bleyer szerint egy óvodában sem érvényesül a német nyelv, míg a hivatalos adatok szerint 95 óvodánk van, ahol a német nyelvet is használják.

Teljesen téves végül Bleyer azon állítása, hogy egy tanítóképzőnk sincsen, amelyben a német kisebbségi iskolák számára képeztetnének ki a tanítók, holott nyolc ilyen képző van, ahol a hallgatók száma 240 és 207 volt az utolsó két évben, ezenkívül külön nyári továbbképző tanfolyamok is állíttattak fel 1926 óta a már működő német tanítók továbbképzése céljából, amelyeket eddig 1926 óta összesen 494 tanerő látogatott.

Mindezen adatokból megállapítható, hogy Bleyer számadatai nem helytállók és hogy velük kedvezőtlenebb képet festett meg kisebbségi iskolapolitikánkról, mint amely a tényleges helyzetnek megfelel. Egyet azonban el kell ismernünk és ez az, hogy a tényleges helyzet még mindig mögötte marad a kívánalmaknak és mögötte marad különösen annak is, amit a 4800. sz. alaprendelet elérni akart.

Az iskolai kérdés kielégítő rendezésén kívül megállapítást kellene hogy nyerjen az is, hogy azok a hatósági és hivatalos személyek, akik az alaprendelet értelmében a kisebbség nyelvét bizonyos esetekben kötelesek használni, képesek-e ma már erre és ha igen, eleget is tesznek-e a törvény ezen rendelkezésének? Erre vonatkozólag kívánatos

volna, hogy a kormány az adatokat összegyűjtse és közzétegye, mert amíg ez nem történik meg, a nyilvánosság nincs abban a helyzetben, hogy Bleyer állításait ellenőrizze és megbírálhassa.

Bleyernek még csak két kijelentésével kell itt foglalkoznom, amely alkalmas arra, hogy a külföld előtt teljesen hamis képet fessen arról a helyzetről, amely a kisebbségekkel szemben folytatott magyar politika tekintetében fennáll és amely vádak emelésére alkalmasnak látszik.

Bleyer azt mondta, hogy a magyar kormány nem engedi meg, hogy a különben általa engedélyezett itteni német kultúregyesület vezetőségét szabadon válassza meg. Ez a kijelentése nagymérvű túlzást tartalmaz. A magyar kormány, legalább az a kormány, amelynek élén jelen sorok szerzője állott, az egyesületnek adandó évi anyagi támogatást azon kikötéshez fűzte, hogy az egyesület élén olyan férfiak álljanak, akiknek személyében a kormány is garanciát lát arra, hogy az egyesületet nem fogják olyan irányban vezetni, amely végeredményben a hazai németséget a magyar többséggel szembeállítaná és súlyos félreértésekre és elkeseredett harcokra vezetne közöttük, ami egyik fél érdekében sem állhatna. Nem az egyesület engedélyezését, hanem az évi szubvenciót tette tehát függővé ezen kikötéstől. Ennek értelmében tényleg vétót is gyakorolt egyesekkel szemben. De annak, hogy ezzel a kikötéssel is liberálisan bánt, frappáns bizonyítéka az, hogy maga Bleyer vezeti évek óta a szóbanforgó egyesületet és az utolsó időkig vele egyetértésben és harmóniában igyekezett és tudta is irányítani a kormány a német kisebbségi politikát.

Sokkal általánosabb téren mozog végre Bleyer azon kijelentése, hogy a németség mesterséges elmagyarosítását legjobban bizonyítja az 1930. évi népszámlálás azon adata, amely szerint a németség az utolsó tíz év alatt 1920 és 1930 között 551.000 lélekről 478.000-re, tehát 73.000 fővel apadt. Tényleg, a statisztika a németek számának jelentékeny apadását állapította meg Magyarországon az utolsó tíz évben. Ha azonban ennek az okát keressük, reájövünk arra, hogy ez csak részben volt és pedig a főleg Budapesten s más nagy magyar városokban lakó németek beolvadásának következménye, ami viszont semmiféle mesterséges magyarosítással nem függött össze, hanem egészen természetes folyamat, amint az minden nagy világvárosban tapasztalható. Az említett jelenség okainak vizsgálatánál figyelembe kell venni egyfelől azt a körülményt is, hogy 1920-ban még 19.000 zsidó vallotta magát német anyanyelvűnek Magyarországon, 1930-ban azonban már csak 9000, másfelől azt a körülményt, hogy az elszakított területeken született német anyanyelvűek száma 1920-ról 1930-ra 30.300-ról 21.800- ra esett, a külföldön született német anyanyelvieké pedig 45.800- ról 31.600-ra.

Ezek az adatok önmagukban is eklatáns bizonyítékul szolgálnak arra, hogy milyen óvatosan kell az ilyen adatokkal bánni és hogy milyen veszélyes az ilyen adatokra könnyelmű vádakat felépíteni, mert még akkor is, ha az adott magyarázat nem volna igaz, nagyon kockázatos lenne az az állítás, hogy a magyarországi németek fogyásának oka nem az a természetes asszimilációs folyamat, amelynek egy többség

kebelében elszórtan lakó kisebbség, különösen városokban mindenütt a világon ki van téve, hanem valamely erőszakos magyarosító politika, amelynek szándéka egyáltalán nem áll fenn nálunk, sőt amely ha tényleg jelentkeznék, egészen biztosan éppen az ellenkező eredményt szülné.

Vagy nem veszi észre Bleyer és azok, akik ebből a statisztikai adatból vádat akarnak kovácsolni, hogy ugyanakkor, amikor nálunk a németség száma megapadt, Poroszországban a lengyelek száma (1910-től 1925-ig) 967.000-ről 649.000-re, a mazuroké 180.000-ről 65.000- re, az Ausztriához csatolt burgenlandi magyarok száma 25.000- ről 14.000-re (1920-tól 1923-ig) vagy Finnországban, Helsinkiben az utolsó 40 év alatt a svédeké 52%-ról 34%-ra csökkent. Wales-ben és Skóciában, Angliában az utolsó évtizedekben a walesi nyelvet beszélők száma 54%-ról 37%-ra, a skótul beszélőké 6.2%-ról 3.5%-ra csökkent és magában Svájcban, a nemzetiségi szabadság hazájában az egyes kantonokban igen erős eltolódás mutatkozik mindenütt a németség javára.

Vagy ezeket a jelenségeket is mindenütt valamely erőszakos elnemzetietlenítő politikával kell-e magyarázni?

Ez mindenesetre nagyon egyoldalú és kevéssé objektív magyarázat lenne, amely ellen elsősorban maguk a németek tiltakoznának leghevesebben.

Nálunk sem helytálló ez a magyarázat, mert nálunk is folyamatban van egy egészen természetes, senkitől sem erőszakolt, senkitől sem siettetett asszimilációs processzus, amelynek különösen a városokban az elszórtan élő kisebbségek ki vannak téve és amelyért semmiféle ország kormányát vagy politikáját felelőssé tenni nem lehet.

A MAGYAR KISEBBSÉGI POLITIKÁNAK azonban, dacára ezeknek a vádaknak, nem szabad, hogy liberális útjáról letérjen. Amit Trianon után kisebbségeinknek kulturális és nemzeti téren szóval és törvényben kilátásba helyeztünk, szó- és betű szerint kell betartanunk; végre kell hajtani a kiadott rendeleteket és meg kell adni kisebbségeinknek azt a teljes szabad mozgást, kultúrájuk, nyelvük, nemzetiségük ápolása terén, amely egyedül biztosíthatja azt, hogy jól érezzék magukat körünkben és az a harmónia és testvéri együttműködés a haza javára fennmaradjon, amely oly értékes kincse volt közéletünknek.

Ennek a kisebbségi politikának indokolására tudatosan és szándékosan nem hoztam fel eddig más érvet, mint olyat, amely önmagában is helytálló és amely csakis Csonkamagyarország viszonyaiból következik, mert ha a megmaradt ország viszonyai más kisebbségi politika folytatását tennék szükségessé, mint amelynek körvonalait megadtam és amely mellett a külpolitikai helyzetünkből is folyó minden érv szól, amelyet békerevíziós törekvéseink is abszolút szükségességgé tesznek, akkor diszharmónia állana fenn aközött, amit az ország belső viszonyai követelnek és aközött, amit a külpolitikai szempontok parancsolnak és akkor talán, dacára annak, hogy ez utóbbiak ma százszor jobban kell,

hogy minden faját és hazáját szerető magyar előtt a latba essenek, mégis nehéz volna talán meggyőzni azokat a magyarokat, akik csak a magyar glóbuszt nézik és látóképességük a magyar Alföld peremén túl nem terjed.

Hozzájuk intéztem az eddig mondottakat és most arra kérem őket, hogy egy rövid pillantást vessenek velem együtt az ország határain kívül a nagy világra. Arra kérem őket, mondják meg őszintén, követhet-e ez az ország más kisebbségi politikát, mint a legliberálisabbat, mint olyat, amely kisebbségeinket teljesen kielégíti, különösen akkor, amikor ezek valóban semmit sem kívánnak, ami az ország és a többség érdekeivel teljesen össze ne volna egyeztethető?

Az a súlyos élet-halálharc, amelyet magyar testvéreink a tőlünk elszakított területeken elnyomóikkal szemben folytatnak, ahol nemcsak kultúrájuk, nyelvük és nemzetiségük megtartásáért folyik ez a küzdelem, hanem a mindennapi kenyéréit, életük gazdasági alapjaiért, vagyonukért, a magyar birtokért, ipari vállalatokért, kereskedelemért és a puszta életlehetőségekért, amely harcban az egész világ előtt, Genfben és más helyeken nekünk kell a kisebbségek jogait védenünk, nekünk kell, hogy helytálljunk, kérdem, nem teszi-e ez a küzdelem szükségessé, hogy megtámadhatatlan erkölcsi alapon álljunk és senki se vethesse szemünkre, hogy vizet prédikálunk, de bort iszunk és hogy a magyar kisebbségek jogait reklamáljuk, de magunk sem adjuk meg azt saját kisebbségeinknek, amit másoktól számunkra követelünk.

Vagy nem rontanók-e le revíziós törekvéseink alapját azzal, ha szűkkeblűén és kicsinyesen járnánk el bent az országban az ittlakó kisebbségekkel szemben, nem gondolván meg, hogy a tőlünk elszakított nem magyarajkú testvémépekre az ilyen szűkkeblűség, akármennyire visszavágynak is hozzánk, mégis csak eltaszítólag hatna vissza!

OLYAN KÉZENFEKVŐ IGAZSÁGOK ezek, hogy bővebb magyarázatra egyáltalában nem szorulnak.

Ma már mindenkinek, aki csak kissé gondolkozik, látnia és éreznie kell, hogy revíziós törekvéseink sikerének, eltekintve az intemacionális helyizet kedvező alakulásától, két feltétele van. Az egyik az, hogy a tőlünk elszakított testvémépek lássák, hogy az uralmunk alatt maradt és az ország területén elszórtan élő nyelvi kisebbségekhez tartozó polgároknak nemcsak a gazdasági prosperitásuk van jobban biztosítva, mint az övék, ami ma már világossá vált előttük, hanem lássák azt is, hogy kulturális téren nincs okuk félni, ha hozzánk visszakerülnek, mert mi speciális kisebbségi kultúrájukat tiszteletben tartjuk és ennek művelése és ápolása elé akadályokat nem gördítünk.

A másik feltétele pedig az, hogy tisztában legyenek tótok, rutének s a többiek, szóval azok a Kárpátokon belül élő különálló kis népek, amelyeknek önálló nemzeti öntudatuk van és új hazájukban rosszul érzik magukat, mert nemzeti individualitásuk megtartása és kifejlesztése rájuk nézve ott lehetetlenné van téve, hogy ha visszacsatlakoznak hozzánk, akikkel ezer év óta együttéltek, itt olyan teljes nemzeti

autonómiában fognak részesülni — és ezt nekik ma már expressis verbis kilátásba helyezzük és megígérjük, — mint amilyenért régóta küzdenek és mint amilyenre új hazájukban sohasem lehet kilátásuk.

Ezeknek a népeknek hozzánk visszacsatlakozása ma már másként el nem képzelhető és én nem habozok kimondani, hogy nekünk a revíziót meg nem várva, már ma le kell ezt szögeznünk, mint a Dunamedence nemzeti problémái végleges megoldásának egységes magyar programját, amely egyedül hozhat újból békét, megértést és nyugodt együttműködést e népek között Középeurópában, a Kárpátok koszorúzta területen.

Addig is azonban legjobban úgy munkálhatjuk ezt, ha a Csonka-Magyarország területén élő nemzeti kisebbségek jogosult nemzetiségi óhajait kulturális téren minden szűkkeblűség nélkül elégítjük ki és velük teljes harmóniában és egyetértésben igyekszünk élni.

BETHLEN ISTVÁN GRÓF

ÚJ MEGYERENDSZER

A NAGY HÁBORÚ és felfordulás után a régi Magyarország közepéből új államnak kihasítása nem vett tekintetbe régi határokat; még községi határokat sem. Az önkénynek ilyen túlhajtását látva, mindenki az új államhatárok rövid életét remélte, de egyúttal dacosan nem is akartunk alkalmazkodni az új helyzethez. Nyilvánvaló volt ugyan, hogy a régi nagy testre szabott ruha nem illeszkedik jól az új kicsire, a kormány azonban nem merte megbántani a dacos népszellemet, és kenéssel, foltozással próbálta hordhatóvá tenni az állam derékig érő csizmáit és nyakba eső kalapját. Pedig az államigazgatás és az államterület viszonya szinte példátlanul rossz volt már a háború előtt is.

A mi államterületünk úgynevezett politikai belső tagolódása sohasem volt racionális. A néppel és térrel sohasem volt összhangban. Csak a Kárpátokban, ahol a hegygerincek kikényszerítették az összhangot, ott alakult néhány megye természetes keretben. A mélyvidéken pedig néhány vízsáv (Balaton, a Duna Csepel alatt, a Dráva, a Száva Sziszek alatt, a Tisza Szeged alatt, a Maros Zám alatt stb.) adott, részben gátlásaival, részben vitadöntő világosságával állandó határokat. A természettől fogva egységes, önálló élettájékokra szét nem eső államterületet csak mesterségesen lehet feltagolni az államigazgatás követelményei szerint. Államföldrajzi nézőpontból ez igen előnyös állapot, mert belső természeti határok nem kényszerítik arra az államot, hogy igen egyenlőtlen térmennyiségű és népességű részekre tagolja szét testét. Az ilyen egységes államtestben a racionális belsőtagolódás követelményei a következők: 1. Arányosság térmennyiség és népesség szerint. 2. Tömörség, vagyis törekvés kerekded területalakra. 3. Alkalmazkodás az útvonalhálózathoz.

Az arányosság a mai megyerendszernek nem tündöklő vonása. Az aránytalanság tetőfokát az 1876:XXX1II. t.-c. végrehajtásával érte el, amikor a legnagyobb megye 11.2-szer akkora volt, mint a legkisebb. Ez az óriási anomália pedig nem volt igazolva a népsűrűség és a gazdasági élet követelésével. Az arányosság hiánya még ennél is szembetűnőbb, ha tekintetbe jönnek az óriáshatárú városi törvényhatósági területek is. Némelyiküknek területe nem sokkal kisebb, mint volt a régi Esztergom megyéé, úgyhogy valósággal a megyék közé tartoznak államföldrajzi értelemben. Amíg az aránytalanul nagy megyék közigazgatási gépezete a nagy távolságok és nagy néptömegek állandóan erős lefékező hatása következtében nem tud simán szaladni, addig a törpe megyék gépezetét nagy energiapazarlással hajtja a túl-

méretezett motor. Az aránytalanul nagy megyék szélső vidékeinek népe gazdátlanul érezheti magát és csak tőle jogtalanul követelt túlnagy áldozattal veheti igénybe az államigazgatás támogatását. Az arányosság hiánya miatt ezer négyzetkilométeren százezer ember a javát szolgáló gépezetből nagyjában ugyanannyit kap, mint másutt tízszer akkora terület és tízszer annyi nép. Az egyiken kevés ember szükségtelen túlnagy terhet visel, a másikon sok ember könnyen jut ki belőle. Ilyen nagyfokú aránytalanságokat alig találunk máshol a Földön. Ez Magyarország egyik szomorú különlegessége. Sokszor hangoztatott jogérzékünknek tarka képeslapja.

Megyei területrendszerünk tömörség dolgában sem áll sokkal jobban. Heves, Szabolcs, a hosszú nevű Jász-Nagykun-Szolnok, Békés és a marosmenti egyesített megyemaradványok éppenúgy, mint a Balaton mellett hosszan elnyúló Zala, és a Balatonon átcsapó Veszprém csupa példája annak, hogy milyen a helytelen politikai terület. Makó megyéje kicsiben majdnem hű tükörképe a mai cseh államnak. Az államfoldrajzban jó tömörségűnek szokták nevezni azokat a területeket, amelyeknek határvonala legfeljebb kétszer olyan hosszú, mint az ugyanolyan nagyságú körterületé.

Ha nincs a területi felosztásban arányosság és tömörség, akkor az nem is lehet Összhangban az útvonalhálózattal. Akkor pedig nagyon beteg az államigazgatás. Ilyen a miénk. Betegségét legjobban néhány szembeötlő példával lehet legérthetőbben bebizonyítani. Csodálatosnak kell tartanunk népünk türelmét, amellyel viseli a területi felosztás fonákságainak sokszor látszólag elviselhetetlen terhét. így Ácsa naponként 4 vonattal rövid óra alatt eljut Aszód járásszékhelyre, másfél óra alatt juthat a legközelebbi megyeszékhelyre, Balassagyarmatra, mégis a váci járásba tartozik, Vácon van járásbírósága, adóhivatala is. Az acsai polgár tehát kénytelen kétszer átszállani, mind a kétszer egy-egy járásszékhelyen (Aszód és Gödöllő), tekintettel a mindkét helyen szükséges várakozási időre elsétálhat az idegen hivatalházak előtt, ha illetékes hatósága elé utazik. Furcsább Kistálya esete. Ez a falu gyalog egy órányira van Egertől. Mindent Egerben ad el és vásárol. Járáshatóságai mégis Mezőkövesden vannak, ahová csak Füzesabonyon átszállással juthat, de akkor átutazik olyan falukon, melyek Egerhez tartoznak. A hevesi alispánnak orra előtt van Kistálya, melynek megyeszékvárosa mégis Miskolc, 55 km távolságban. Ujszász négy vasútvonal gócpontja, 4400 lakójú, majdnem mezőváros, 20 perc alatt napi 12 vonattal eléri Szolnokot, melynek szűk gazdasági körzetéhez tartozik. De hivatalosan semmi köze hozzá. Hivatali dologban járva az újszászi polgár csak átszáll Szolnokon, s mintha átok alatt lenne, a Szolnokon túl fekvő Tószeggel együtt elutazhatik Abonyba a főbíróhoz. De ha járásbírósági, adóügyben van dolga, akkor tovább utazhat Ceglédre, mert oda tartozik. Ujszász megyeszékhelye 84 km távolságban van, de megvigasztalhatja magát Tószeg sorsán, mert az 100 km-re van, holott a szolnoki megyeházára minden költség nélkül begyalogolhatna. A koronát a fonákságok homlokzatára azonban mégis Szeretnie teszi fel. Bajától délre egy órajárásnyira 1700 polgár lakik, akikkel a magyar állam azt a tréfát űzi, hogy kitiltva őket a hetivásárjuk mellett

levő bajai hivatalokból, láncon tartja a kalocsai járásban, holott Kalocsára csak Baján, Bácsalmáson, Jánoshalmán, Kiskunhalason, Kiskőrösön, tehát nem kevesebb, mint öt járáshatósági székhelyen átszállva, átutazva, legkevesebb két teljes napi veszteséggel tudhatnak eljutni. Szeremle megyeszékhelye Budapest, vasúton 214 km, s ezt az önmagában is szibiriai távolságot annál nehezebb nyugalommal elviselni, mert útközben két idegen megyeszékhelyen kell keresztülutazni, három idegen vármegye területén keresztül.

Nehogy azonban azt higyje valaki, hogy ezek csak szórványos közigazgatási furcsaságok, ezen a szűkre szabott helyen is érdemes még néhány példát sorba rakni. A Zagyva-völgyének államföldrajza egyenesen középkori jelenséget mutat. A Zagyva-völgy vasútja, melyre egész gazdasági élete úgy rá van szerelve, mint egy kerék a tengelyére, Hatvantól Salgótarjánig ötször vág megyehatárt, de csak két megyéjét vágja össze-vissza. Azonkívül jó darabon a vágányai mellett fiit a határ. Ź mellett a Salgótarján piacára járó Maconka a 44 km távolságú Hatvanhoz, a Hatvan melletti Lőrinci a hegyeken túlra (24 km kocsiút) Szirákhoz tartozik. Akik megmosolyogták a háborúelőtti Türingia politikai térképét zűrzavaros határai miatt, aligha vették észre, hogy hazai állapotaink még sokkal különösebb vonásokat tartalmaznak. így Egyek falu közel 6000 lelke a 62 km messze Debrecen járásszékébe tartozik, holott Tiszafüred 10 km távolságban van. A menetrend olyan, hogy az egyeki hajnalban 3 órakor talpra állva estig tudja csak megjárni Debrecent, 124 km tarifáját megfizetvén, holott Tiszafüredet gyalog is kényelmesen felkeresi csak délelőttön. Nyirábrány is vagy 4400 lelkű falu; ez meg csakis Debrecenen át tud bekapcsolódni az államéletbe. De semmi köze hozzá, mert innen tovább utazhat főbírójához Nyiradonyba, ha pedig adó- vagy bírósági ügye van, még tovább Nagykállóba, alispánjához Nyíregyházára. De kitől kérdje 3400 bagaméri a 20 km-re elért Debrecenben, hogy miért van alispánja 96 km-re Berettyóújfalun? A bódvaiak Miskolcon át utaznak megyeszékhelyükre, de Öcsöd-öt sem menti meg Gyulától az, hogy feleúton van Szolnok és Szentes között. Bogyiszló esete a legkirívóbbak egyike volt. Ezt a falut télvíz idején a Duna úgy elválasztotta járásszékhelyétől, hogy főbírája 590 km-t utazhatott, ha ott dolga akadt, úgyhogy Bogyiszlónak mindegy lehetett, akár Salgótarján a járásszékhelye, ha már nem lehetett Szekszárd vagy Fadd, mélyeket másfél óra alatt gyalog is elérhetett.

A magyar nép végtelen türelmét bizonyítja, hogy ezt az állapotot némán tűri ma is. A példák nem egy kivizsgált teljes sorozat szemelvényei, hanem rövid térképszemlélet alkalmával kiragadott esetek. De így is feltétlen bizonyíték arra, hogy a mai területfelosztás nem alkalmazkodik kielégítően az útvonalhálózathoz, sőt azzal több esetben kirívó ellentétben van. Ez mindenesetre a legenyhébb kifejezés. Nyilvánvaló tehát, hogy a mai területfelosztáson az államigazgatás sem jól, sem olcsón nem tudhat működni. Nyilvánvaló, hogy emiatt a nép rengeteg időt, munkát és pénzt kénytelen elpocsékolni. Tehát egy okból kifolyólag az állam drága és rossz, mert a szükségesnél drágább és rosszabb államigazgatási gépezetet tart fenn, melyet a

népnek többszörösen kell megfizetnie. Először a gépezet drágább fenntartási költségeit, másodszor a reá kényszerített több készkiadásokat, harmadszor pedig az elvesztett idő ellenértékét. A veszteségek számlája ezzel még nincs is lezárva. A rossz határok még külön károkat okoznak összetartozó gazdasági tájékok kettéhasításával, természetes vásárhelyek vonzási területének leszakításával, eltérő érdekterületek összevonásával és aránytalanságok tűrésével.

Amikor az államterület részekre osztásában a félreismerhetetlen betegség kórképét látjuk, felmerül kérdésünk, hogy miért van ez így, s hogy a betegség meggyógyításának mi az akadálya?

Az állam helytelen belső tagoltsága régi államtagok megkövesülésének eredménye. Sokféle okból egyszer kialakult területegységek, bármily csekély történeti múltjuk van, gyorsan összeforrottak a rajtuk lakó vezető társadalmi réteg érzelmével. A vezető társadalmi réteg az ő hagyományos érzelmeinek, e réteg egy része azonkívül érdekeinek is megsértését látja minden területi reformban. Megyék, székek, váradalmak, kerületek, határőrvidékek keletkeztek igen különböző tényezők tarkán változó hatásai alatt. Az államföldrajz látja, hogy minden, bármily természetellenes vagy önkényes hatás alatt keletkezett egy politikai területegység, rövid idő alatt a rajta lakó néppel egységes testületté forr össze, melynek öncélú, önfenntartó, ösztönszerű ereje jut kifejezésre. Ez az erő annál nagyobb, minél magasabbrendű és fejlettebb a politikai élet. Nyilván azért, mert a fejlettebb politikai élet kitermeli a maga uralmát féltő vezető társadalmi réteg kialakulását.

Magyarország politikai belső tagolódásának története elég gyorsan forgó kaleidoszkópot mutat. A létrejött területegységek mégis erős állandósággal bírtak. A legtöbb esetben a változás területegységek összeolvadását (kettős vármegyék) jelenti, vagy pedig kisebb egységek megyévé tömörülését. De rendesen csak a határok rangja változott meg, ellenben helyzete nem. Ennek oka főleg az volt, hogy magánhatalmi kormányzat nálunk alig alakult ki, s így területfoszlányok kevésbbé voltak egyezkedések tárgyai.

Az itt elmondottak azonban elsősorban csak a törökvilág királyi Magyarországára vonatkoznak, valamint Erdélyre. A törökhódoltság területének felszabadulása után itt a régi területi felosztásnak csak hagyományai érvényesültek, melyeket a Felföldre menekült „jelképesének mondható szervezetek őriztek meg. A csonkaország túlnyomó része hódoltság volt, s itt az új berendezkedés majdnem lakatlan területen történt. Itt tehát az okok másfélék voltak. A magyar állam földrajzának egyik legjellemzőbb alapvonása, az egyetemleges, kizárólagos és általános megyékre osztás itt is érvényesült, bár csak a XIX. század második felében érte ez el a teljesség fokozatát.

A megyék terjedelme sajátságos mennyiségi kategóriába tartozott kezdettől fogva. Az 1886. évi 71 vármegye területi középértéke 4573 négyzetkilométer volt. Ekkor már voltak a középértéket jelentékenyen túllépő megyeterületek, de többnyire olyanok, melyek egyesítések révén lettek túlméretezettek. Az Árpádok-korabeli vármegyék általában a középértéken alul voltak. Ez a térmennyiségi kategória nagyjában

megfelel az olyan területnek, melynek központja a határról egy nap alatt lovon megjárható. A királyi Magyarország és Erdély területén, tehát a török hódoltságtól mentes és egyúttal hegyes, valamint sűrű folyóhálózatú területeken azonban a középérték csak 3580 négyzetkilométer volt. Igaz, hogy itt abban az időben a népsűrűség is magasabb volt. Térszíni egyhangúság és alacsony népsűrűség jellemezte a hódoltság területét, s míg Dunántúl a középértéket közel mutatja 4820 átlaggal, addig a horvát megyék átlaga 5316, az Alföld hódoltsági részéé már 7366. Ebből kitűnik, hogy a vármegye történelmi területátlaga kereken 3600 négyzetkilométer. Az egy vármegyére jutó átlagos népszámot hasonló számítás alapján kereken 250.000-re becsülhetjük. Történelmi hagyományt a messze múltba visszamenve ápolunk tehát, ha a vármegyei területek kiszabásában egyenletességre törekszünk, mert az egyenletesség leromlását csak külső tényezők, nem pedig a természetes fejlődés okozták.

Az államigazgatás új rendszere vezette be és alakította ki nálunk is a tartományi vagy kerületi területfelosztást. Sok új hatáskör keletkezett, melyeket az állam részben célszerűségből, részben a központi hatalom erőszakos fejlesztéséből elvont a vármegyétől. Sok ilyen hatáskörnek tényleg nem felelt meg a megyei aprólékos területrendszer. A természetes az, hogy a vármegyék területeinek csoportosításából alakuljanak ki a kerületek. Kitűnt azonban az, hogy Magyarország államföldrajzi jellege erős gátlást fejt ki a kerületi területrendszer ellen. A megyék csak nagyon tökéletlenül csoportosíthatók kerületekké, de főleg hiányzanak olyan központok, melyek köré kerületek csoportosíthatók. Az egyes államigazgatási ágazatok kerületei mégis kialakultak, de olyan összevisszasággal, olyan tervszerűtlenséggel, olyan tökéletlenségekkel, ami kétségtelenné teszi, hogy megalkotóikban a térszemlélet legprimitívebb képességei is hiányoztak. Ez egyik, mégpedig talán főoka volt annak, hogy Magyarország politikai belső tagolódás tekintetében a területi szörnyszülöttekben leggazdagabb államok egyike lett, továbbá, hogy igazi városok kifejlődni nem tudtak. A XIX. század nagy városfejlesztő hatása itt egy túlméretezett metropolist és vagy ötven városmagot teremtett. Olyan kép ez, amilyen csak némely gyarmatállamban található meg, s ez sajnos, kultúránk és polgárosodásunk haladásának egyik kerékkötője lett.

Magyarország államföldrajzára ugyancsak jellemző, hogy a célszerűség aránylag kevésbbé szenvedett á járási felosztásban. A járás a mindenható vármegye keretében a legújabb időkig alig volt más, mint a községi igazgatás felügyeletére kirendelt hivatal hatásköri területe. Területi kiszabása a vármegyétől függött. A vármegye nem is tűrte, hogy politikai jelentőségre emelkedve a járás az ő mindenhatóságát csorbítsa. Ezért a járás területe a köztudatban sem lett tájékfogalom, történelmi energiák sem biztosítottak a járásnak állandóságot. Ezért a célszerűség zavartalanabbul érvényesülhetett határainak kitűzésében. A XIX. század végén a 71 vármegye 478 járásra oszlott, tehát egy vármegyére 67 járás jutott 644 négyzetkilométer területi középértékkel. Igaz ugyan, hogy a legnagyobb járás, a mármarosi tiszavölgyi, 1969 négyzetkilométernyi területével a nyolc legkisebb vármegyét is felül-

múlta, s Mármaros járásainak középértéke is 1285 volt, de itt, valamint az összes feltűnően nagy járásokban az alacsony népsűrűség megmagyarázza a terjedelmet. A csonkaország 154 járásának területi középértéke 446.2, a lakosság átlaga kereken 33.000. De a legnagyobb járásterületű Fejérben is csak 801-6, a legkisebb járásterületű Csanádban is 285.4 a területi, a legnagyobb népességű Pestben is csak 47.200, a legkisebb népességű Abaújban is 18.300 a lakossági középérték. Az alacsony értékszámok főleg a trianoni megcsonkítással vannak kapcsolatban. A járások felosztásában nagy kilengések tehát nincsenek.

Egy valószínű tanulságot máris levonhatunk közölt adatainkból. Ez az, hogy a hosszú történelmi múlt, valamint az egymástól függetlenül működő központi ügyhatóságok a területi feloszlásban káros egyenlőtlenségeket okoztak.

Amikor példák alapján rámutatunk a területi felosztás következtében előállott furcsaságokra, nemcsak a felosztás egyenlőtlenségébe ütközünk, hanem a székhelyek kedvezőtlen kijelölésébe is. Minden felosztás áUamföldrajzi alapkövetelménye a területi isostasia. E szerint a megmozdíthatatlan székhelyek köré úgy kell területet kiszabni, hogy az államterület minden pontja a hozzá legközelebb eső székhelyhez tartozzék, megmozdíthatatlan területeknek pedig a középpontjába helyeztessék a székhely. Az államigazgatásnak arra feltétlenül törekednie kell, hogy az alárendelt területegységek isostatikusak legyenek, s ezzel a területi anomáliák, furcsaságok eltűnjenek. Nyilvánvaló éppen földrajzi hatások következtében, hogy teljes területi isostasiát sohasem lehet elérni, hiszen ez annyit jelent, hogy a lemezből kivágott terület súlypontján van a székhely. A felszín azonban mindig más közlekedési akadályok tekintetében, mint sík vetülete, s így az áUamföldrajzi isostatikus középpont mindig eltolódik a súlyponttól. Mai felosztásunk azonban egyáltalán nincs összhangban az isostasia követelményével, mert tömérdek székhely pontosan a hozzá tartozó terület határán van. Jelenleg 25 megyeszékhelyünk közül 14 van megyéje határán. Egész sereg járásszékhely van ilyen helyzetben. 26 olyan járás van, melyhez idegen megyeszékhely közelebb van, mint saját megyeszékhelyük. Sőt szétszakított területű törvényhatóságaink és járásaink is vannak.

Senkinek sem lehet komoly kételye abban, hogy területi felosztásunk nagyméretű fonáksága súlyos teher az államigazgatás és a polgárság vállán. De ez természetes. A területi felosztás a szabadjára hagyott történelmi fejlődésnek és annak az eredménye, hogy ügyében az állami kormányzat egységes átfogó szelleme sohasem érvényesült.

Az állam mai felosztása jórészt egy egészen ősi kialakultságnak megkövesülése. A megyék határai sok változást szenvedtek ugyan, főleg pontos határrögzítések révén; egyesek szétszakadtak, többen összetapadtak, székhelyet gyakran változtattak az idők folyamán, de azért mégis kövületek egyrészt a városok, másrészt a gépközlekedés keletkezése előtti időkből. A megyék királyi várak, kezdetben víz- és földvárak, a későbbiek sziklavárak körül alakultak ki. A megyék szívének helykiválasztását tehát védelemföldrajzi energiák irányították vagy befolyásolták. Ezek az erődítmények tehát már kezdettől fogva nem lehettek apriori jó közigazgatási központok, megyéik pedig helyesen kiszabott

közigazgatási területek.[1] Időrendben általában később alakultak ki városaink. A városok mindig keresték a királyi erődítmények szomszédságát és a királyok is lehetőleg kedveztek a városoknak, de a legtöbb megyevár hijján volt várostelepítő helyi vagy helyzeti, vagy e mind·, két várostelepitő energiának. Minthogy minden városnak kialakul gazdasági vonzásterülete, a helyzet csakhamar az volt, hogy a politikai vármegyétől függetlenül keletkezett városok egy-egy gazdasági megyét alakítottak ki, s a kettő területe, valamint útvonalhálózataik nem estek egybe. A látható politikai és a láthatatlan, de érezhető gazdasági megye széthangzó lett. A városok nélkülözték a politikai élet, a megyevázak a polgárság városfejlesztő hatását. A vármegye jó lehetett a nyergesközlekedés korszakában, de már a tengelyközlekedés vonalhálózatában sem felelt meg az isostasia követelményének.

A vármegyék területkövületei megmaradtak még a gépközlekedés korszakában is, holott a fonákságok folyvást szaporodtak. A vasúti hálózat nem tudott alkalmazkodni a kövült határokhoz és székhelyekhez, sőt sok esetben a tengelyközlekedés útvonalaihoz és a városokhoz sem, bár sokat szenvedett és romlott miattuk, vagyis igyekezett alkalmazkodni. Az építési költség egészében a térszínhez alkalmaztatta a vasutat, ezenfelül pedig az összbirodalmi, sőt még feljebb a nemzetközi közlekedéspolitika irányította. Ezzel az ősi nyergesúthálózatra települt és lényegesen eltérő tengelyesút hálózatának hegyébe harmadikul a vasúthálózat telepedett. Mint minden úthálózat, a vasút is új gócpontokat teremtett. Sem az államigazgatás, sem a megyei kormányzat nem vette észre ezt a forradalmat. A vasúti hálózat kialakulása lényegesen megváltozott közlekedésföldrajzi képet rajzolt ki, amiben benne volt a teljes reform követelése. Ez a hálózat csak ott alkalmazkodott a meglevő településekhez, sok megyeszékhelyet, még több járásszékhelyet elkerült, vagy zsákútba juttatott. A vármegye merevségéből most sem engedett, nem alkalmazkodott az erősebb természeti törvények alkotásához, hanem szívós, önfenntartó ösztönnel követelte a vasúti hálózat hozzáidomítását. Ahol ez sikerült, ott Önzése az egész állam erejéből szívott el és semmisített meg erőket.

Szemünk előtt most a negyedik úthálózat van kialakulóban, az autóutaké. A földrajzi tanulmányozás hiánya már kialakulása kezdetén érezhető. Egyelőre a régi országúti hálózat szakaszainak átépítéséből fejlődik ki s ezért úgy tűnik fel, mintha ugyanaz lenne. Pedig az új közlekedési eszköz más vonalakat és más építésmódot követel. Egészen új útgócpontok keletkeznek, mint Zalabér, Cece, Hegyfalu, Abaújdevecser. Az autóbuszforgalomba bekapcsolódás a közlekedés képét átalakítja. A vármegyék ismét ötletszerűen, de makacsul iparkodnak arra, hogy az autóúthálózatot is testükhöz idomítsák, ez azonban éppenúgy képtelenség, mint a vasúthálózat esetében volt. Kövült,

[1] V. ö. Hóman Bálint kutatásait (Magyar Történet I. kötet), melyek szerint az őstelepülő nemzetségek lakóhelyei közt a nomád életmód és védelem érdekében üres területek maradtak, amiknek nagy jelentőségük volt a vármegyék földrajzi kialakulására. A felvidéki és részben erdélyi megyék alakját az ország központjából kifelé haladó település befolyásolta. Felvidéki megye kialakulására mintaszerű Mályusz Elemér tanulmánya Turóc megyéről. *A szerk.*

elavult területi felosztásunkkal semmiféle új úthálózat nem tudhat összhangba kerülni, mert megvannak külön életfeltételei.[1]

Minél élénkebb a forgalom és lüktetőbb a gazdasági élet, s minél erősebben fogja be az államigazgatás a polgárt a maga szolgálatába, beleavatkozván annak szinte minden életnyilvánulásába, annál tűrhetetlenebb lesz az elavult felosztás. Az államigazgatás gépezetének állandó növekedése mindinkább érezteti azt, hogy az elavult felosztás működését bonyolultabbá, lassúbbá és költségesebbé teszi, sok részben pedig tökéletlenné. De hiábavaló is a reform elodázása, mert a modern polgár hamarosan úgyis arra a tudatra fog jutni, hogy egy megkövesült területi tagoltság tőle erkölcsileg jogtalanul követel igen súlyos idő-, munka- és pénzáldozatokat, s hogy az államigazgatás miatta nem teljesítheti vele szemben feladatát kellőképen.

A mai állapotban 25 megyeszékhely közül 14 bilaterális, vagyis megyéje az egyik, egy idegen megye a másik oldalán van. Hét olyan megye van, melyben máris kialakult a mai székhelyénél kedvezőbb közlekedésfoldrajzi jellegű gócpont. Hat olyan közlekedési gócpont van, amelynek gazdasági vonzásterülete megyényi területre kiterjed, de mégsem megyeszékhely. 154 járás közül 29 teljesen felesleges, és 61 járásnak székhelye alkalmatlan helyzetű.

Összefoglalva az itt elmondottakat, a következő eredmeny megállapítására jutunk: A mai magyar állam fővárosa politikai értelemben is túlméretezett. Az államigazgatás másodfokú szerveinek, tartományszerű kerületeinek területi kiszabásában nagyfokú rendszertelenség jut kifejezésre. A harmadfokú szervek (megyék) területi felosztása makacs megrögzítése egy, a maitól teljesen különböző gazdasági és politikai életkörülményben kialakult tagolódásnak. A negyedfokú szervek (járások) a megyéktől függvén, azok területi hibáit tükröztetik tovább.

A futólagos szemlélet is az államföldrajzi képtelenségek egész sorát tudja feltárni, s ezek alatt kisebb vagy nagyobb mértékben az egész nemzet szenved. Mégis a történeti megyefelosztás megsemmisítése lehet, hogy népszerűtlen lenne. Erős ellenzést váltana ki érzelmi alapon is, nemcsak a helyiérdekeltségek miatt. Hiszen az annyira célszerű, bár ma már szintén erős reformra szoruló francia departementterületi rendszerben is sokan még ma is csak azt a forradalmi törekvést látják, amely minden réginek felborításával a történelmi országrészeknek emlékét akarta kiirtani. De az utolsó száz évben igazi forradalom követel új, célszerű felosztást. Ez azonban nem a lelkek forradalma, hanem a közlekedésé, mely a történelmi felosztás alapjait megsemmisítette, átalakítván a térszínt, s ezzel új alapokat építvén.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy egy állam belső politikai tagolódásának történelmi rendszerét ötletszerűen megváltoztatni nem szabad. A térszín, népsűrűség, művelődésfok, termelési fok, úthálózat és költség az a hat tényező, melyek pontos ismerete nélkül semmilyen jó terv el nem készíthető. A terv elkészítése pedig elsősorban államföldrajzi tudományos feladat. Éppen a tudományos kutatás

[1] Közlekedés és vármegyebeosztás összefüggéseire l. Kaffka Péter, Országrendezés, M. Sz. XV. (1932) 164. l.

teszi lehetővé, hogy minden történelmi határt és központot változatlanul lehessen hagyni, melynek megtartása nem ütközik a nemzet életérdekeibe. A hat tényező közül ötöt, a művelődésfok kivételével, számszerűen kifejezni és térképre vinni tudunk. Megszerkesztett egyenlőségi görbéink az általuk bezárt területek terjedelmével, népszámával, terméseredményeivel, szállítási idő- és költségértékeivel, az elveszendő és létesítendő beruházások költségeivel kifejezik minden pont államföldrajzi értékét. A nagy értékmennyiségek pontjai a legjobb helyzetű pontok, melyek közelében kell kikeresni a legalkalmasabb helyet. A legalkalmasabb helyekről szerkesztett izokron és izotarifa vonalak metszéspontjai lesznek az új határkövek.

Az államföldrajzi alapon megrajzolt felosztási terv olyan kép lesz, melyet a kormány maga elé, szobafalára akaszthat. A kormány munkatervének új pontja lehet ez. Belőle annyit és úgy valósít meg, hajt végre, amennyit és ahogyan a gyakorlati államigazgatás megkövetel. De változtatásoknak jönniök kell, mert a területi felosztás alapja gyökeresen megváltozott. Erőszakosan megtartani ellenben azt, ami a közlekedés nagy forradalma után kár és betegség az állam testében, csak tehetetlenséget jelent, nem pedig nemzeti hagyományok ápolását.

PRINZ GYULA

EGYSZERŰSÍTÉS ÉS MINŐSÍTÉS
A KÖZIGAZGATÁS REFORMJÁHOZ

A „MAGYAR SZEMLE« egyik számában nemrégen Weis István „Az ismeretlen bürokrata“ címmel a tőle megszokott elmés modorban rajzolja meg bürokráciánk arcképét, és végkövetkeztetésül sürgeti közigazgatásunk átszervezését és egyszerűsítését. Az ismeretlen bürokrata „az élettől mind jobban eltávolodik ...“ „közvetlen kapcsolatba kell hoznunk a tisztviselőt az élettel“... mondja a cikk; de hogy hogyan kell ezt a közvetlen kapcsolatot megteremteni és állandósítani, erre nézve a kitűnő szerző megelégszik néhány egészen általános kijelentéssel. Am e néhány szóból is kitetszik, hogy nyilván ő is tisztában van azzal, hogy az egyszerűsítés nem intézhető el egy-két panaceaszerű törvénnyel vagy rendelettel, hanem csak a szervesen összefüggő intézkedések egész sorával, de legfőképpen a maitól teljesen elütő új hivataloskodási szellemmel.

A „Magyar Szemle“ olvasói előtt nem mondok újságot azzal, hogy ezt az új szellemet s az igazgatásnak az élettel való bensőbb kapcsolatát a szaktisztviselők (mérnökök, orvosok, gazdák, stb.) elsősorban a minősítési törvény oly értelmű revíziójától várják, amely szerint a közigazgatás vezetői sorába necsak jogászok, hanem minél nagyobb számban oly szaktisztviselők is bejuthassanak, akiknek közigazgatási hivatottságuk és kellő mértékű jogi tanultságuk van.

A „Magyar Szemle“ hasábjain ismételten jelentek meg cikkek e felfogás szolgálatában, így az 1929 májusi és 1931 májusi számokban Dalmady Ödön és Kossalka János cikkei. De helyet adott a M. Sz. az orthodox jogász felfogás kifejtésének is. Ilyen Weis Istvánnak „Szaktisztviselő, jogásztisztviselő“ című cikke az 1930 októberi számban, amely ugyancsak lebecsüli a szaktisztviselőknek közigazgatási hivatottságát, sőt még a szakügyek igazgatását is a jogászok számára reklamálja.

A szaktisztviselőknek az a javaslata, hogy' a minősítési törvény az említett értelemben revideáltassék, már az 1911. évi Országos Jogászgyűlés előtt is szerepelt. A Jogászgyűlés a javaslatot elutasította, de ugyanekkor Tisza István a szakértők álláspontját helyeslő cikknek adott helyet a „Magyar Figyelő“-ben. A kérdés 1922-ben a Magyar Jogász Egyletben is megvitatásra került, különösen a mérnökök szempontjából, s akkor a vita-estékre meghívott mérnökök az ő álláspontjukat a vitában résztvett jogászokkal már nagyrészt el tudták fogadtatni.

Erkölcsi elismerésben máskor is részesült a szakértők álláspontja; így pl. 1927-ben, amikor a főiskolai képesítésű szakemberek tíz legnagyobb reprezentatív egyesületének együttes küldöttsége a minősítési törvény revízióját sürgető memorandumot nyújtott át Bethlen István gróf akkori miniszterelnöknek, s amikor Bethlen kijelentette a küldöttség előtt, hogy a kérés „nyitott kaput dönget“, mert a kormány is szükségesnek tartja a minősítési törvénynek a szakemberek által kívánt revízióját.

Ugyanígy vélekedett Klebelsberg Kunó gróf, nemrég elvesztett nagy kultúrpolitikusunk is, aki a jogi oktatás reformjáról és a minősítési törvény revíziójáról szólva, egyrészt azt hangsúlyozta, hogy a doktorátust

a jogi tanulmányok terén is nem általánosan-kötelező minősítő, hanem tudományos vizsgává kell tenni, másrészt kiemelte, hogy a minősítési törvény átdolgozásra szorul, mert „lehetetlen állapot, hogy mérnöki, orvosi, gazdasági kvalifikációval ne lehessen a kormányzatba és közigazgatásba bejutni".

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. t.-c. aztán az említett nyilatkozatokkal szöges ellentétben úgy intézkedett, hogy a közigazgatási fogalmazási teendőkre csak az alkalmazható, akinek jogi, államtudományi vagy közgazdaságtudományi tudori oklevele van, ami nemcsak, hogy nem egyengeti a szakemberek közigazgatási közreműködésének útját, hanem — merev értelmezésben — alkalmas e közreműködés eddigi lehetőségeit is szűkíteni.

Még számos példával tudnám illusztrálni a magyar közéletnek ezt a jellemző jelenségét: a szakemberek meg nem cáfolható igazának a platonikus nyilatkozatokban elismerését, s ezzel szemben a súllyal bíró, hatékony intézkedésekben a szakemberek által netán már elfoglalt minden talpalatnyi közigazgatási pozíciónak a legelső kínálkozó alkalommal a „jogászság" részére való visszafoglalását.

Ez a szívós kaszt-irányzat nagyban hátráltatja az igazgatásnak az élettel való bensőbb kapcsolatba jutását, s az ezzel járó gyökeres egyszerűsítését.

Pedig belpolitikánknak még a mai válságos időkben is, sőt ma inkább, mint valaha, legfontosabb és legsürgősebb feladata az igazgatás nagymértékű egyszerűsítése.

Az egyszerűsítés fontosságának mértéke nemcsak az, hogy a mai közigazgatás nem tudja kellő gyorsasággal és közvetlenséggel kielégíteni a nagy közönségnek az igazgatással szemben jogosan támasztott, egyre sokasodó és egyre komplikáltabb igényeit, hanem elsőrendűen fontossá teszi az az államgazdasági szempont is, hogy az igazgatás lényeges egyszerűsítése nélkül nem lehet a köztisztviselők mai létszámát jelentősen csökkenteni, a mai létszám mellett pedig nem lehet a tisztviselői illetmények kérdését a közérdeket és a tisztviselők érdekeit egyaránt kielégítő módon rendezni.

Az egyszerűsítés sürgősségét is elismeri évtizedek óta minden egyes kormány; s mégis egyes részletintézkedéseket nem tekintve, az óriási probléma egészéhez a napi aktualitások által hajszolt kormányok egészen a legújabb időkig nem nyúltak hozzá; mert az sohasem jelentkezett pillanatnyi kényszerűséggel, s főként nem kecsegtetett a pillanatnyi megoldás lehetőségével.

Az egyszerűsítésre irányuló komolyabb kísérletek gyanánt tekinthetjük a Bethlen-kormány két kezdeményezését. Az egyik: a közigazgatás kezelési részének Őrffy Imre orszgy. képviselő nevéhez fűződő egyszerűsítése, amely, ha egyes részleteit már vissza is kellett csinálni, némi egyszerűsbödést itt-ott mégis csak eredményezett.

A másik: a Magyary Zoliin kormánybiztos irányítása alatt folyamatba tett tevékenység, amely az igazgatásnak már nem külsőségeit, hanem a velejét, a jogszabályokat, eljárási szabályokat, a szervezeteket vizsgálta, s a nagy problémát egyszerre mindenütt akarta megfogni. Ez az akció megindulásakor a legelső teendők egyikéül felvette programmjába a köztisztviselők minősítése kérdésének a mai kor igényeihez simuló új rendezését is.

A jelenlegi kormány is programmjába vette az egyszerűsítést, s koncepciójában a minősítési kérdés, mint arról később még lesz szó, — ez egyelőre a gyakorlati közigazgatási vizsga új rendezése alakjában szerepel.

Az igazgatás egyszerűsítésének alig is van fontosabb tényezője, mint a minősítési kérdés jó megoldása; hiszen nyilvánvaló, hogy az egyszerűsítés egy másik fontos eszközének: az elavult jogszabályok és szervezetek megújhodásának is a feladata magaslatán álló tisztviselői kar a leghivatottabb előkészítője és állandó munkálója.

A minősítési törvény feladata ugyanis nemcsak annak a biztosítása, hogy a közigazgatás részletmunkásai az ő speciális szakmunkájuknak megfelelő szakismeretekkel rendelkezzenek, hanem még fontosabb feladata, hogy a vezető tisztviselőknek a közigazgatás egésze fölött való egyetemes áttekintését biztosítsa.

A speciális szakismereteknek a maguk helyén való biztosításáról meglevő minősítési törvényünk nagyjában elég jól gondoskodik, s amennyiben egyes részletei elavultak vagy hiányosak, ezen aránylag könnyen lehet segíteni.

A vezetéshez szükséges egyetemesség biztosításáról ellenben a minősítési törvény alig gondoskodott; s a törvény végrehajtása, a gyakorlat, még a törvényben erre megadott lehetőséget is (a gyakorlati közigazgatási vizsga előírt rendszeresítését) évtizedeken át teljesen agyon hallgatta; s többek közt ennek is köszönhetjük, hogy vezető tisztviselőink jelentékeny részében nincs meg az egyetemes tájékozottságnak az a mértéke, amely a bonyolódottabb ügyeknek más illetékes hivatalokkal egyetértő, nehézkesség nélkül is alapos és egymás kezére járó, lendületes irányításához szükséges s amely a tisztviselőt képesíti arra, hogy önálló működése is tudatosan és összhangzóan beleilleszkedjék az igazgatás nagy gépezetének egységes ütemébe.

Az egyetemesség e hiányából származnak az ismeretlen (vagy inkább nagyon is jól ismert) bürokratának a Weis István cikkében felsorolt tökéletlenségei.

Ugyancsak ebből származik — hogy a képet még néhány színfolttal kiegészítsem — az a helyzet, hogy tisztviselőink, akik működésük közben a közönségnek részint feljebbvalói, részint szolgái kell hogy legyenek, nagyon sokszor eltévesztik az *imperium* és a *szolgálat* adagolásának helyes arányát és sokkal gyakoribb, hogy az uralkodási, sőt uraskodási hajlam szükségtelenül túlteng a szolgálatkészség felett, mintsem az ellenkező eset. Az egyetemesség hiánya az oka, hogy komplikáltabb eseteknek gyakran nincs egy felelős gazdájuk, s az érdekelt fórumok ímmel-ámmal tologatják egymáshoz az aktát. Vagy éppen fordítva: az ügynek a döntésre magát hivatottnak érző több gazdája is akad, s a sürgős intézkedés az illetékességi határvillongások miatt nem tud megszületni. Az egyetemesség hiányából származik az is, hogy igazgatásunkban nagyon sokszor nincs meg a hozzátartozó ügyek iránt való őszinte érdeklődés, s igazgatásunk többnyire sokkal leleményesebb az alkotás akadályainak felkutatásában és kultuszában, mintsem az akadályok leküzdésében. Az egyetemesség híjával levő tisztviselő a sablonokat műveli ott is, ahol az esetek százai

egyéni kezelést kívánnának. Mert tisztviselőinket úgy nevelték elődjeik; s az ily nevelésre különösen alkalmasak, s viszont az ily nevelés iránt különösen fogékonyak voltak az egyetemi éveiket tanulás és munka nélkül töltött s hivatalukat az „egyetemi“ évek kényelmes folytatásának tekintő, szívesebben pózoló, mintsem gondolkozó és dolgozó elemek.

Az egyetemes áttekintés, a munkaszeretet és a kötelességtudás kellő mértékének hiánya az oka, hogy igazgatásunk sok esetben megelégszik látszat-intézkedésekkel s azt hiszi, hogy ilyen trükkökkel az élet igényeit ki lehet elégíteni!

Nyilvánvaló, hogy az egyetemes áttekintés megszerzéséhez többoldalú tehetség és többirányú tanultság szükséges.

A nálunk uralkodó jogászi felfogás ezzel szemben magától érthetőnek találta, hogy az egyetemesség egyetlen alapja a jogvégzettség; s hogy minden levizsgázott jogász közigazgatási gyakorlata közben elsajátít annyi gyakorlati ismeretet, amennyi az egyetemes áttekintéshez szükséges és így iskola, gyakorlat és továbbképzés együttvéve minden jogászt a közigazgatás alkalmas vezérévé minősít.

Lássuk, így van-e ez a valóságban is?

Előre kell bocsátanom, hogy jogászokról beszélve, nem gondolok itt a bírákra és ügyvédekre, mint akiknél az iskola utáni továbbképződés kényszere más tényezők által és erőteljesebben van biztosítva, mint a közigazgatási pályán működő jogászoknál.

Ez utóbbiakról szólva is, mindenekelőtt meg kell hajtanom zászlómat a magyar közigazgatási jogászság jelesei előtt, akik valóban minden tiszteletünket megérdemlik. Ha az alábbiakban a kevésbé értékes elemeket veszem mértékül, ez nem jelenti azt, hogy tisztviselő karunknak csak hibáit látom, hanem, hogy az említett jelesek a vezéri és alvezéri feladatok nagy sokaságához viszonyítva aránylag kevesen vannak, s igazgatásunk általános képét nem e kevés kiválóság, hanem az „ismeretlen bürokraták“ sokasága adja meg; de különben is reformokról van szó, s a reformokat a meglevő állapotoknak nem jó oldalai, hanem azok hibái szokták időszerűvé tenni.

Jogászainkat a közigazgatási pályára az iskolában, a gyakorlat közben és a továbbképzés útján szerzett ismeretek képesítik.

Lássuk, mit hoznak az iskolából?

> Legyen szabad e tekintetben a számos idevágó kompetens nyilatkozat közül különösen két jogász szaktekintély nyilatkozataira hivatkoznom.
>
> Az egyik éppen Weis István, aki a „Szaktisztviselő, jogásztisztviselő“ című föntebb már említett cikkében ugyancsak sötét, de a valóságnál nem sötétebb képet rajzol a „csalárd vizsgázódnak joghallgatóink közt annyira elterjedt típusáról.
>
> A másik Molnár Kálmán, pécsi egyetemi tanár, aki „Néhány szó a jogi oktatás reformjához“ címen megjelent füzetében szokatlan, de annál tiszteletreméltóbb őszinteséggel tárja fel azt a „lélekmérgező“ gyakorlatot, amely a joghallgatók jelentékeny részét már pályája kezdetén megtanítja a tanulmányi szabályok semmibevevésére, a kötelességmulasztásra, a jogi diplomák igazi tudás nélkül való megszerzésének lehetőségére. Nyíltan kimondja, hogy: „amíg ilyen diplomák készülnek, s ilyen diplomák alapján töltetnek be közhivatalok, addig racionalizálásról nem lehet szó. Ugyan milyen kötelességtudást várhatunk attól a tisztvi-

selőtől, akit előbb évek hosszú során át szinte módszeresen elszoktattunk a kötelesség-teljesítéstől?“

Az idézettekből nyilvánvaló, hogy jogászaink jelentékeny része nem sok jogtudást, de még kevesebb komoly kötelességtudást hoz magával az iskolából.

De aki az iskolából kifogástalan jogi tudással kerül is be a közigazgatásba, annak ismeretei sem biztosítják magukban véve az élettel való kapcsolatot; ezt a hivatali gyakorlat közben kellene megszerezni. Nem akarom azt a hivatali miliőt, amelybe a fiatal jogásztisztviselő legtöbbször kerül, szélső esetek rikító színeivel megfesteni; általános jellemzésül, azt hiszem, elég annyit mondani, hogy ebben a miliőben szokott kivirulni Weis István „ismeretlen bürokratája“. Erős és nagyon önálló egyéniségnek kell lennie annak, aki környezeténél jobb irányban tud fejlődni. Vannak ilyenek is, de aránylag oly kevesen, hogy környezetük kevésbé tartalmas elemeit magukkal ragadni és hivataluk gondolatvilágát új szellemmel átsugározni alig, vagy csak nagyon szűk körben képesek.

Ezek a tiszteletreméltó önálló egyéniségek aztán természetesen nemcsak a hivatali gyakorlat körében kínálkozó bizonytalan lehetőségek alapján gyarapítják ismereteiket, hanem megérzik, hogy hol kell tudásukat még rendszeres továbbképzés útján is növelni. í A világháborút közvetlen megelőző években történt kísérlet a közigazgatási tisztviselők továbbképzésének rendszeres tanfolyamok, előadások útján, szélesebb alapon való megszervezésére. Sajnos ezt a szépen indult próbálkozást a világháború csirájában megfojtotta, úgy, hogy ez a kísérlet a tisztviselők továbbképzése szempontjából mélyebb nyomokat nem hagyhatott.

EMLÍTETTEM már, hogy érvényben levő minősítési törvényünknek a gyakorlati közigazgatási vizsgát előíró intézkedéseit (1883:1. t.-c. 23. és 24. §.) — ne kutassuk, miért — közel fél évszázadon át nem hajtották végre, legfeljebb egyes speciális szolgálati ágakban (pénzügyigazgatás, posta, statisztika, stb.) rendszeresítették vagy tartották fenn a törvény 29. §-ában említett különleges tiszti vizsgákat (szakvizsgákat).

Új helyzetet teremtett e tekintetben a közigazgatás rendezéséről szóló 1929: XXX. t.-c., amely a gyakorlati közigazgatási vizsga rendszeresítését újból elrendelte, s amelynek alapján a 9100/1931. számú kormányrendelet a gyakorlati közigazgatási vizsga szabályait részletesen megállapította, s a vizsgáló bizottság 1932 november 7-én már tényleg meg is alakult.

Legújabban pedig a törvényhozás elé került az 1929: XXX. t.-c. módosításáról szóló törvényjavaslat, melynek egyik intézkedése a gyakorlati közigazgatási vizsgát két részre bontja; ezek közül az első, az általános vizsga az egyetemes tájékozottság, a második, a szakvizsga, a választott speciális közigazgatási ágazat anyagában való részletesebb tájékozottság igazolására fog szolgálni.

A gyakorlati közigazgatási vizsga ekként talán új életre kelő intézménye kétségtelenül nagy szerepre van hivatva közigazgatásunk javítása tekintetében, s távol áll tőlem, hogy pesszimista módra azokra

a hibaforrásokra próbáljak rámutatni, amelyek ennek az intézménynek a kedvező hatását esetleg csökkenthetik. Ellenkezőleg, a továbbiakban abból az optimista feltevésből indulok ki, hogy az ezen intézmény élén álló kiváló férfiak képesek lesznek a kezdet összes nehézségeit (pl. a megfelelő enciklopédikus vezérkönyvek majdnem teljes hiányát) a legrövidebb idő alatt legyőzni s az új intézmény teljesen beváltja a hozzáfűzött várakozásokat.

A tisztviselői minősítés kérdése eddigi általános értelmezésének és gyakorlati alkalmazásának az volt a legnagyobb hibája, sőt mondhatnám bűne, hogy a jogászok közt mutatkozó többoldalú tehetségeket nem kényszerítette az egyetemesség irányában kifejlődni, a szaktisztviselők közt felbukkanó ily tehetségeket pedig legnagyobbrészt nem engedte kifejlődni.

A gyakorlati közigazgatási vizsga intézménye a kérdést a jogászokra nézve helyes irányban látszik megoldani s ez az intézmény remélhetőleg az eddiginél nagyobb számban fog közülök egyetemes áttekintésű, vezérségre alkalmas egyéneket kinevelni.

Kérdés, megvan-e oldva ezáltal a minősítés egész problémája, s kérdés, közérdekből van-e szükség ezután is arra, hogy a közigazgatási pálya a szaktisztviselők kettős tehetségei számára is megnyittassék?

Nézzük a kérdést először a szorosabban vett szakügyek (közmunka-, ipar-, mezőgazdasági-, közegészségi- stb. ügyek) igazgatása nézőpontjából.

> Az 1883:1. t.-c. 5. §-a I. 4. pontja megengedi, hogy azon minisztériumok központi igazgatásában, amelyeknél külön szakképzettséget igénylő ügyek is intézteinek, közigazgatási fogalmazási teendőkre nemcsak jogi képzettségű, hanem oly egyének is alkalmazhatók, akik az illető szakra előírt külön szakképzettséggel bírnak. Erre az intézkedésre támaszkodva a szaktisztviselők eddig is résztvettek szakmájuk igazgatásában, és pedig a dologi és személyes sikernek oly mértékével, amely megfelelt tehetségük kettősségének. Érvényesülésükben azonban minden szakmában korlátozta őket az illető szakma központi igazgatásával foglalkozó jogásztisztviselők részére az intézmények és sok egyéb itt alig részletezhető körülmény által biztosított elsőbbség.
>
> Nem vagyok a szaktisztviselők javára annyira elfogult, hogy azt is meg ne állapítsam, hogy az a szaktisztviselő, idd közigazgatási érzék és tanultság nélkül került szakmája igazgatásának munkakörébe, bizony csetlett-botlott az igazgatásnak előtte idegen területén. Az ilyen egyoldalú szaktisztviselő szolgálhatott mintájául a Weis István által a szaktisztviselőkről rajzolt mulatságos karikatúrának, s az ilyenekre hivatkozva akarják az orthodox jogászok a „jogászság“ számára a szakügyek igazgatását is teljesen visszafoglalni; nem véve tudomást arról, hogy ahol a szakigazgatás terén igazán számot tevő alkotásokat s az élet igényeivel közválen kapcsolatban levő friss szellemű ügyvitelt találunk, az — elenyészően csekély számú kivételt nem tekintve — mindig olyan szaktisztviselők munkájának eredménye, akik szaktudásukon kívül, — kettős tehetségük és utólagos tanulmányaik alapján, a szükséges jogi tanultsággal és igazgatási gyakorlattal is rendelkeznek.
>
> Ez egészen természetes is, hiszen valamely különleges szakmában egészséges koncepciót csak attól lehet várni, aki e szakmát gyökerétől ismeri. Azt szoktak mondani, hogy a vezetőnek nagyvonalúnak kell lenni, s nem szabad a részletekben elvesznie. Ez igaz, de még nem a teljes igazság. A teljes igazság az, hogy a nagyvonalú koncepciónak sem szabad sértenie az eleven részleteket, s hogy azokat respektálhassa, ismernie, vagy legalább is intuitív módon éreznie kell azokat.
>
> Nem vonom kétségbe, hogy akadt jogász (ezerek közül egy-egy), aki ily intuíció birtokában valamely speciális szakmának hivatott vezérévé

tudott lenni, de az általános kép a jogászok által vezetett speciális szakmáknál az, hogy a vezető a részletek ismerete nélkül a fővonalak tekintetében is végzetes optikai csalódásokba esik. Elrettentő példákat tudnék felhozni a közelmúltból arra, hogy mi lesz abból, ha egy speciális szakmát arra való hivatottságnélküli jogász szervezni kezd.

A speciális szakmák igazgatását az alkotandó új minősítési törvénynek nem fakultatív és kivételes módon, mint az eddigi törvény, hanem k ö t e l e z ő l e g a szaktisztviselőkre kell bíznia; s a jogászok számára legfeljebb a fakultatív és kivételes lehetőséget szabad nyitva hagynia. Természetes, hogy az új törvénynek arról is gondoskodnia kell, hogy a szakmájuk igazgatására hivatott szaktisztviselők szakmabeli gyakorlatuk közben a szükséges igazgatási rutint és ismereteket is megszerezhessék; s ennek megszerzését megfelelő formában igazolják is.

De a kettős tehetségű szaktisztviselőkre meggyőződésem szerint nemcsak a saját szakmájuk igazgatásában, hanem az általános igazgatás racionalizálása, egyszerűsítése körül is nagy szerep vár a jövőben.

Különösen áll ez a mérnökökre, tekintve, hogy a közigazgatás anyaga a technika fejlődése kapcsán egyre jobban és jobban telítődik technikai vonatkozásokkal.

Jól tudom, hogy a szakembereknek az általános igazgatásba való bevonásával szemben nem egy kétség, s nem egy kérdés támasztható.

Az első kérdés: ha már a jogászok számára rendszeresített gyakorlati közigazgatási vizsga kezdi majd éreztetni üdvös hatását, van-e az életnek szüksége arra, hogy az ilyen, az eddiginél egyetemesebben képzett jogász nemzedék mellett a közigazgatásnak olyan munkásai is legyenek, akik a szükséges egyetemességet a jogászok kiképződési sorrendjéhez képest fordított úton (vagyis előbb a gyakorlati ismereteket, azután a jogi ismereteket) szerezték meg?

Felelet: igenis közérdekből szükség van arra, hogy a közigazgatás vezérkara a szaktisztviselők kettős tehetségeiből is kiegészüljön.

Szükség van azért is, mert a gyakorlati közigazgatási vizsga a legoptimistább föltevés mellett is csak évek hosszú sora múlva fogja a kellő számban produkálni a mainál egyetemesebben képzett közigazgatási tisztviselőket; és sokkal hamarább kialakulhat az egyszerű közigazgatás megkoncipiálására és megvalósítására hivatott új vezérkar, ha nemcsak a jogászi oldalról, hanem az arra való szaktisztviselők oldaláról is rekrutálódnak a kettős tehetségű vezértalentumok.

De szükség van erre főként azért, mert az élettel való közvetlen kapcsolat szempontjából kiváló fontossága van annak, hogy a közigazgatás vezérkarában olyanok is legyenek, akiknek gyakorlati érékük valamely szakmabeli működés során fejlődik ki, s az utólagos jogi tanulmányok e gyakorlati tapasztalatok kiegészítői, illusztráló! gyanánt tetőzik be az ismereteket; míg a jogásztisztviselőnél előbb ver gyökeret a jogi dogmatika, s az utólag szerzett enciklopédikus gyakorlati ismeretek másodlagosaknak, alárendelteknek tetszenek.

A jogászi felfogás szerint a közigazgatási működésnél is a jogi szempontoknak szükségképpen döntő jelentőségük van, mert minden közigazgatási tevékenység jogköröket érint. E felfogás igazsága megint

csak féligazság. A jogi szempontok érvényesítése a közigazgatásban csakugyan szükséges, — hiszen éppen ezért kell a szaktisztviselőnek is, ha a közigazgatásban számot tevő tényező akar lenni, jogi ismereteket is szerezni — de a jogászi szempont éppenséggel nem meríti ki teljesen a közigazgatási ténykedésnél figyelembe veendő összes szempontokat, hanem minden közigazgatási ténykedésnél, s különösen a speciális szakmák igazgatásánál, a jogi momentummal egyenlő rangúnak kell tekinteni a célszerűségi szempontokat.

Legtöbb közigazgatási ténykedésnél az intézkedésnek egy előre meghatározható eredmény elérése a célja; s annál jobb az intézkedés, minél egyszerűbben és gyorsabban tudja a kitűzött célt megközelíteni. Ez a helyes célkitűzés teljes, részletekbe menő tárgyismeretet is feltételez. Természetes aztán, hogy a kitűzött cél felé vezető intézkedéseknek mindenkor az adott esetben mértékadó jogi momentumok teljes respektálásával is kell történniök. E szerint a közigazgatási koncepciókban a célkitűzés, ha fontosságban nem is, de a meggondolások időrendjében a legtöbb esetben megokoltan előzi meg a jogi momentumok latba vetését és a jogi formák megkeresését.

A közigazgatás egyszerűsítésének egyik kulcsát éppen abban kell keresni, hogy az alakítható jogi momentumokat állítsuk az adott célszerűségi momentumok szolgálatába, nem pedig fordítva: megkövesedett jogi formulákhoz idomítsuk az eleven élet céljait.

A célszerűségi momentumok iránti érzéket pedig valamely gyakorlati szakmabeli nevelés és gyakorlat jobban kifejleszti, mint a jogi nevelés; s azért kívánatos, hogy a közigazgatás vezérkarába a jogászokon kívül minél nagyobb számban kerüljenek jogilag is képzett szaktisztviselők is, mert éppen a célszerűségi szempontok értékelése (másszóval: a gyakorlati érzék) az, amelyet közigazgatásunk (és pedig úgy a hétköznapi feladatokkal, mint a jövőre való koncepciókkal foglalkozó igazgatás) ma igen nagy mértékben nélkülöz.

A célszerűségi szempont méltánylása és érvényesítése vezette a régi kamerális tisztviselőképzés tantervének készítőit is, midőn abban a jogi stúdiumok mellett bőséges, sőt túlnyomó teret adtak a praktikumoknak, s különösen a technikai ismereteknek. Ugyanez a szempont lebeghetett Mohi, a híres német jogtudós előtt is, midőn ezelőtt mintegy 70 évvel azt a kijelentést tette, hogy a közigazgatási pályára való képesítést célszerűbb volna az egyetemek helyett a műegyetemekre bízni.

Az azóta eltelt 70 év alatt a közigazgatás anyaga még sokkal jobban telítődött szakszerű és gazdasági elemekkel, s még jobban szembeszökő, hogy a közigazgatási pályára való nevelés iránya mennyire nem kongruens a modem közigazgatással szemben támasztható igények irányával.

Ma természetesen senki sem kívánhat eddigi főiskolai nevelési rendszerűnkkel máról-holnapra való gyökeres szakítást, nem akarhatja a kamerális tisztviselő nevelés visszaállítását, $ nem kívánhatja, hogy a közigazgatási pályára való nevelést teljesen áttereljék a műegyetemre.

Az ellenben a legkevesebb, amit a közérdek e kérdésben megkívánhat, hogy a főiskolát, de nem jogot végzett szakemberek közül

azok számára, akiket tehetségük és kedvük arra vonz, megnyittassék a közigazgatási gyakorlat lehetősége, hogy kettős tehetségük kifejlesztésével értékes munkásai, s esetleg vezetői lehessenek a közigazgatásnak és a közgazdaságnak.

DE VÁJJON képes és hajlandó lesz-e a szaktisztviselők számottevő része az igazgatáshoz szükséges jogi ismereteket utólag megszerezni, s a szakszolgálatból a közigazgatási szolgálatba átmenni, s nem fog-e ez a pályanyitás a szakszolgálat rovására történni?

A képesség kérdésével, azt hiszem, hamar végezhetek. Talán nem is kellene róla beszélni, ha attól nem kellene tartani, hogy lesznek gyanútlan olvasók, akik Weis István rajza nyomán azt képzelik a szaktisztviselőről, hogy a szaktanulmányok feltétlenül teljesen megfosztják őt attól a jogi és igazgatási érzéktől, amit esetleg a világra magával hozott, úgy, hogy szakmája elvégzése után a jogot már ha akarná sem tudja megtanulni. Ennek az ellenkezőjét „de esse ad posse“ azoknak a szaktisztviselőknek a példájával lehet legmeggyőzőbben bizonyítani, akik szakmájuk megtanulása után akár iskolán kívül, akár iskolában (esetleg „sub auspiciis“ is) bizonyságát adták jogi készültségüknek. Kétségtelen, hogy az előző szaktanulmányok mély nyomot hagynak az ilyen egyének lelkivilágában, úgy, hogy jogi ismereteik e korábbi fixpontokhoz hozzásímulva fejlődnek, ez azonban nem jelenti jogi tudásuk alsóbbrendű voltát, sőt ellenkezőleg, olyan új meglátások lehetőségét nyitja meg, amelyek esetleg a jogtudomány fejlődésében is számot tesznek.

Abból, hogy ily jogilag is képzett szaktisztviselőnk ma még kevés van, nem az következik, hogy ezt a minősítési típust quantité négligeable-ként kezeljük, hanem ellenkezőleg, hogy tegyünk meg minden lehetőt a típus nagyarányú kifejlesztésére, tereljük a középiskola kettős tehetségű végzettjeit ne a könnyebben megszerezhető egyszerű jogi minősítés irányában, hanem a speciális szakmák felé, azzal az útmutatással, hogy bizonyos szakmabeli gyakorlat alatt és után törekedjék jogi tanultságra is szert tenni, s így állani a közigazgatás szolgálatába.

Hajlandó lesz-e a fiatalság számottevő része erre a mainál rögösebb minősítő útra lépni? Ha az ez úton járóknak értékükkel arányos előnyöket nyújtunk, bizonyára sokan lépnek erre a rögös útra; s az a körülmény, hogy majd csak azok lépnek, akiket kettős tehetségük odavonz, egyszersmind automatikus biztosítéka lesz annak, hogy a szakemberek közül hívatlanok nem fogják a közigazgatási tisztviselői kar nívóját veszélyeztetni.

A szakszolgálat sem fogja ennek a pályanyitásnak kárát vallani, ha megfelelő intézkedések gondoskodnak arról, hogy a fiatalság az egyes intellektuális pályákra a szükséglethez mért arányban törekedjék. Hogy milyen intézkedésekre lenne szükség e célból, azt fejtegetni túlesik e cikk keretein.

Aki mindezek után is netán azt gondolná, hogy az említett új minősítési típus csak a magyar szaktisztviselők több évtizedes vesszőparipája, annak figyelmébe ajánlom Kornis Gyulának a Budapesti Hírlap 1931. évi január 1.-jei számában „A walesi herceg kultúrpolitikája“ címen meg-

jelent cikkét, amely rendkívül érdekesen ismerteti, miért tartja szükségesnek az angol világbirodalom leendő uralkodója a fiatal nemzedéknek ez eddiginél többoldalú és főként gyakorlatiasabb irányban való nevelését, s ennék a gondolatnak az oktatás egész vonalán való végigvezetését. A walesi herceg elgondolásának kiinduló pontja és kitűzött célja a cikk szerint ugyan nem a közigazgatás javítása, hanem a lehanyatlott angol közgazdaság és világkereskedelem föllendítése, de az utóbbi nyilván nem képzelhető el megértő és támogató állami igazgatás nélkül, s az ily igazgatás pedig ugyancsak az eddiginél egyetemesebb és gyakorlatiasabb gondolkozású vezéreket kíván. Hogy ezt a gondolkozásmódot a nálunk eddig dívó kizárólagos jogászi nevelés nem biztosíthatja, azt cikkében Komis Gyula is vallja, amikor a következőket mondja:

„A magyar társadalmi és gazdasági élet szervező technikusai mindezideig úgyszólván csak a jogászok voltak. A jogászt azonban tipikusan a hisztórizmusnak és fogalmi formalizmusnak statikus szelleme terheli..., a konkrét életnek nem tartalmi plasztikája, hanem jogi szerkezete érdekli. Ezért gyakran hiányzik belőle az a dinamikus szellem, mely a körülötte hullámzó élet lendítő erejét és törvényszerűségét rögtön kiérzi s így frissen tud simulni a forrón, gyors ritmusban lüktető életnek új meg új szükségleteihez. Ezért a társadalmi-gazdasági világ szervezésében a jogász mellett a magyar életnek elsősorban alapos képzettségű közgazdászokra van szüksége. S a magyar kultúrpolitikának oda kell hatnia, hogy az új magyar nemzedék legfényesebb és legígéretesebb talentumai lehetőleg a közgazdasági hivatás egyes ágazatainak szenteljék magukat... Amerika, a társadalmi-gazdasági szervezés hazája, azon töri a fejét, hogyan lehet már a középfokú iskolában a vezetésre és szervezésre alkalmas tehetségeket felismerni ... Az amerikai pedagógiának egyik legfrissebb hajtása a training for leadership.“

A vezérségre való nevelés azonban nemcsak a pedagógia feladata, hanem a minősítési törvényé is, s ez utóbbinak erre a leghathatósabb eszköze, ha szabad versenyt nyit a kettős tehetségek részére, tekintet nélkül arra, hogy azok a vezérséghez szükséges egyetemességre előzetes jogi és utólagos gyakorlati tanulmányokon át jutnak el, vagy fordítva, előzetes szakmabeli és utólagos jogi tanulmányokon keresztül. Csak az ily szabad verseny lehet komoly biztosítéka annak, hogy mindenki, a jogásztisztviselő úgy, mint a szaktisztviselő tudásának a maximumát törekszik nyújtani a köz számára.

HÁTRA VAN MÉG annak a kérdésnek a vizsgálata, vájjon a tárgyalt új minősítési típus embere milyen úton szerezze meg utólag a jogi ismereteket és hogyan tegyen tanúságot azok megszervezéséről.

Az ebben a kérdésben a nyilvánosság előtt a szakférfiak részéről elhangzott javaslatok közül mint egyik legnyomatékosabbat Szily Kálmán államtitkárnak azt a javaslatát idézem, amelyet a közigazgatás rendezéséről szóló törvényjavaslat parlamenti tárgyalásakor a Felsőházban tartott beszédében és a „Felső Oktatási Egyesület Közleményei“ 1930. évi 2. számában a minősítés kérdéséről írt tanulmányában adott elő. ő abban látná a minősítési kérdés megoldását, ha intézményesen létesíttetnék:

„olyan berendezés, hogy a szakdiplomát megadó tanterv is tartalmazzon már bizonyos kötelező jogi és közgazdasági stúdiumokat, és a diploma megszerzése után adassák néhány, pl. 3—4 szemeszterre terjedő olyan továbbképzés, amelynek programmja a közigazgatás igényeihez szabott jogi és köz- meg magángazdasági tárgyakat kellő terjedelemben tartalmaz. Az ilyen kettős minősítésű ifjú a közigazgatási gyakorlati éveknek kiszolgálása és a közigazgatási gyakorlati vizsgának letétele után a közigazgatás általános fogalmazási szakán belül is nem csupán használ-

ható, hanem rendkívül értékes elem volna, mert ez egyesítené magában a szaktudást és a közigazgatáshoz szükséges jogi és közgazdasági tudást, nagy érzékkel bírna az élet realitásaival szemben, kevésbbé volna hajlamos a jogi formalizmus és az élet frisseségét figyelmen kívül hagyó lélektelen száraz bürokratizmusra, s akinek a jogász tisztviselővel való együttműködése friss erőt és lendületet vinne bele az egész közigazgatási apparátusba."

A kettős képzettség ilymódon való biztosításával szemben Szily „szélsőségesnek" tartja a szakértők részéről régebben többszörösen kifejezésre juttatott azt az álláspontot, amely szerint a szakképzettséget megadó egyetemi, műegyetemi, illetve főiskolai diploma, plusz némi közigazgatási gyakorlat és esetleg plusz közigazgatási gyakorlati vizsga is képesíthesse a nem jogászt a közigazgatásban nem csupán a saját szakja szűk területén belül, hanem általában az úgynevezett fogalmazási szakban is az intézkedésre.

E „szélsőséges" álláspont hívei, akik közé korábbi e tárgyú írásaiban e sorok írója is tartozott, az arra hivatott szakértőknek a közigazgatási pályára minél nagyobb arányban való átlépését tartották kívánatosnak, s ennek érdekében az átlépést minél kevesebb formai nehézséghez vélték kötendőnek, s éppen ezért elégnek tartották a hivatottság igazolására a közigazgatási gyakorlati vizsgának előírását, az illető szakember iskolai előképzettségét és gyakorlatát figyelembe vevő vizsgarenddel.

De bármily sok helytálló érvvel lehet is ezt a „szélső" álláspontot alátámasztani, s bármily gyakorlatinak látszik is az, mint végső célkitűzés, kétségtelen, hogy adott hazai viszonyaink közt annak úgyszólván ugrásszerű megvalósítása egyelőre kilátással alig kecsegtet.

A mai helyzetben már azt is örömmel kellene üdvözölnünk, ha a szakembereknek a közigazgatásba való bensőbb bevonása egyelőre legalább kisebb arányokban megindulhatna, s ennek érdekében legalább a Szily javaslatában körvonalazott irányú intézkedések megtörténnének.

Az ily irányú intézkedéseknek nyilván többféle formája is lehetséges. Nem lehet feladata e cikknek az, hogy e lehetőségeket felsorolja, összehasonlítgassa s azok közül valamelyiknek megvalósítására pozitív javaslatot tegyen. Inkább csak példaképen kívánok rámutatni arra, hogy a mérnöki szakmával kapcsolatosan a megoldás egy már meglévő (s legfeljebb némi tantervi módosításokat igénylő) intézménnyel kapcsolatban úgyis meg lenne valósítható, ha kimondatnék, hogy a műegyetem közgazdasági fakultásának a mérnöki oklevél megszerzése után való elvégzése a közigazgatási pályára éppen úgy minősít, mint a jogvégzettség.

E cikk keretei nem engedik, hogy e kérdés további részleteit, valamint a minősítési törvény revíziója esetén fölmerülő számos más kérdést (pl. a tisztviselői szelekció kérdését) is még szóvá tegyem; s azért befejezésül csak annak a meggyőződésemnek adok ismételten kifejezést, hogy az igazgatásnak az élettel való bensőbb kapcsolatát, valamint azt, hogy az igazgatás a gazdasági életnek ne kerékkötője, hanem előmozdítója legyen, csak a tisztviselői minősítés kérdésének oly értelmű kezelésével lehet elérni, mely megszünteti a „jogászság"-

nak mint zárt testületnek a közigazgatási pályára való egyedüli jogosultságát és helyébe állítja a gyakorlati tudással párosult jogi tudásnak a minősítő hatályát.

Ha ennek nyomán az igazgatás vezetői — jogászok és szakemberek egyaránt, — csupa egyetemes áttekintésű, kiegyensúlyozott jogi és gyakorlati ismeretekkel rendelkező koncepciózus férfiak lesznek, ezeknek összehangolt munkája a gazdasági világválság enyhültével egyik leghathatósabb biztosítéka lesz egy az eddiginél lendületesebb közéleti és közgazdasági fejlődésnek, ez a fejlődés pedig annak, hogy hazánkban, ahol még annyi kiaknázatlan természeti kincs vár az értékesítésre, minden munkakész fiatal fej és kéz munkára is talál; s így a szóbanlevő új iránytól senkinek (s így a közigazgatási „jogászságnak“)sem kell féltenie kenyerét vagy szociális elhelyezkedését.[1]

BUDAY BÉLA

[1] Cikkírónknak, aki a közelmúltban közlekedési közigazgatásunk egyik vezető munkása volt, fenti érdekes fejtegetéseit szívesen közölvén, megjegyezzük, hogy a Magyar Szemle, eddigi szokásához híven, a fenti cikk pozitív javaslatainak megvalósítása dolgában sem foglal állást. *A szerk.*

A TELEPÍTÉSI KÉRDÉS

I.

A TELEPÍTÉS PÉNZÜGYI LEHETŐSÉGEI

A FÖLDBIRTOKPOLITIKA különböző műveleteinek értéke, egyéb feltételektől eltekintve, attól függ, hogy mennyiben sikerül a rendelkezésre álló pénzügyi lehetőségekkel összhangba hozni. Általában a földbirtokviszonyokba való mesterséges beavatkozás több-kevesebb áldozatot követel, aszerint hogy milyen megoldási módozatokról van szó, milyen a végrehajtás tempója, a mezőgazdaság prosperitása, a pénzpiac helyzete stb. Feltétlenül a legelőnyösebb minden tekintetben, ha a birtokpolitikai műveletek alaposan átgondolt, célirányos tervek alapján hosszabb idő alatt valósulnak meg. A birtokpolitika azonban többnyire évszázados hagyományokat érint, hosszú történelmi fejlődésen átment viszonyokba nyúl bele s ezzel felkelti a konzervatív körök ellenállását még akkor is, ha egyébként a legmérsékeltebb eszközökkel dolgozik és csupán a természetes fejlődés nemzeti vagy szociális szempontok által indokolt irányítására szorítkozik. Ezért ritka eset, hogy olyan országban, ahol a felsőbb történelmi osztályok felfogása érvényesül a politikai élet vezetésében, a birtokviszonyoknak akár szelíd befolyásolására is komoly hajlandóság mutatkozzék a kormány részéről, még ha a birtokpolitikai reformnak többi lényeges feltételei nem is hiányoznak. Nem mindennapi példa a finn agráralkotmány fejlődése, amelynek folyamán a földbirtok teljes demokratizálódása két évszázadon át követett céltudatos birtokpolitikával ment végbe. Gyakran azonban a birtokelaprózodás folyamata nem tart lépést a gazdasági, társadalmi és szociális fejlődéssel, ami azután könnyen rövid időre szorított, erőszakos, elsietett és rosszul megalapozott reformokra vezethet.

A múltat illetőleg: a török utáni időkben túlnyomólag idegen elemekkel folytatott állami telepítésekről megemlítjük, hogy ezek a kincstár óriási megterhelésével jártak, mert csak messze menő kedvezmények biztosításával sikerült a bécsi kormányok által kitűzött célnak megfelelő telepesekkel benépesíteni az ország déli részeit. A telepek felszerelése és a bevándorolt telepesek gondozása a legapróbb részletekre is kiterjedt. Bánát és Bácska sváb falvai — az évtizedek során — szinte a földből nőttek ki, templommal, iskolával és egyéb középületekkel bőségesen ellátva. Az új lakóknak semmire nem volt gondjuk: teljesen kész, bebútorozott családi házzal és minden szükséges gazdasági épülettel, bőséges élő és holt leltárral felszerelt, elegendő és jó termőföldet magábafoglaló kisbirtokokba ültek be. Az első esztendőben vetőmagot, a család ellátására szükséges élelmiszereket és némi forgótőkét is kaptak a telepesek, nem is szólva a sokféle közvetlen és közvetett kedvezményről, mint a 6—10 évi adóelengedés, az elsőszülött fiúgyermek katonamentessége, a katonabeszállásolás alóli men-

tesség, ingyen lelkész, tanító, orvos, stb. A különböző számítások megegyeznek abban, hogy egy-egy külföldi telepes család 4—500 forint kiadásába került az államnak, ami óriási összeg volt abban az időben, amikor egy hold jó termőföld ára 5—6 forintot tett ki. A telepítéssel kapcsolatos költségek kizárólag a kincstár terhére mentek s túlnyomólag Magyarország többi részének adójövedelmeiből, valamint az „új szerzeményi“ birtokok egy részének eladásából kerültek ki.

A telepítések finanszírozásának és a telepesek támogatásának ez a költséges módja nagyon igénybevette az állampénztárt, úgyhogy a XIX. században az állami telepítések tempója már lényegesen alábbhagyott és sokkal kevésbbé bőkezű áldozatkészséggel folyt tovább. A kiegyezést követő nemzeti kormányok telepítési politikája pedig csak paródiája volt a réginek, úgy terjedelem, mint anyagi megalapozottság dolgában. Az Alföld félbemaradt betelepítése ebben az időben csak foltozgatásban jutott kifejezésre főleg a déli megyékben fekvő kincstári birtokokon, inkább fiskális, mint birtokpolitikai vagy népesedéspolitikai meggondolástól vezetve. A nemzeti szempont is csak három évtized múlva kezd előtérbe nyomulni. Mivel a kormánynak nem volt határozott és tervszerű telepítési politikája — mat 1894-ig elmulasztott telepítési törvényt alkotni —, a pénzügyminiszter által a kincstári birtokokon létesített telepítések pénzügyi megoldása is magán hordta az ötletszerűség jellegét. A 40-es években Csanád, Arad, és Torontál megyék területén dohánykertészekkel telepített községek 1873-ig haszonbérleti szerződés alapján állottak és eltekintve a gyakori elemi csapások okozta hátralékoktól, eléggé meg is erősödtek. A válságot az 1873. évi XXII. törvénycikk idézte fel, amely kimondta a kincstári telepek megváltását. A pénzügyi kormányt a telepesekkel szemben a törvény különben sem nagyon szociális rendelkezéseinek végrehajtásában rideg fiskális szempontok vezették és kevésbbé a telepes községek virágzásának előmozdítása, mint követeléseinek mielőbbi behajtása volt a célja. A törvény felhatalmazta a pénzügyminisztert, hogy a telepesek számára kölcsönt eszközöljön ki egy vagy több pénzintézettől, de már az indokolásban hangsúlyozta, hogy a kölcsönért az állam jótállást nem vállal és általában az egész pénzügyi műveletnek „az államot vagyonilag terhelő közbenjárás kizárásával“ kell történnie. A kincstár azonban elmulasztotta a kölcsön felvételét, de elmulasztotta az örök adásvételi szerződésnek időben való megkötését is es a telepeseket éveken keresztül bizonytalanságban tartotta kötelezettségeik mértékét és teljesítését illetőleg. Ezen idő alatt gyűlt a hátralék, mely a 80-as évek elején *22* telepes községben közel 8 millió forintot tett ki. Az 5—6 év után megkötött szerződés egyszerre óriási terhet rakott a telepesek vállaira, mert a saját hibájukon kívül felhalmozódott hátralék után késedelmi kamatot és különböző eljárási illetékeket is felszámított a kincstár. A per és végrehajtás tömegével indult a boldogtalan telepesek ellen, úgyhogy az aradi járásbíróság csak pótbírák alkalmazásával tudta a rengeteg peres ügyet letárgyalni. A telepesek hiába fizettek, a sokféle mellékköltség mindent felemésztett és a terhek csökkenés helyett folyton szaporodtak. Bár a kincstári földek váltság-ára, a korábbi haszonbér húszszorosának megfelelően, magasnak nem volt mondható,

az állam mintegy 35%-kal többet számított és a rengeteg egyéb költséggel együtt a kezdődő mezőgazdasági dekonjunktúra mellett a telepesek részére elviselhetetlen kötelezettséget jelentett. A törvény előtt a telepes földek átlagos haszonbére 5.22 forintot tett ki, míg a megváltás után a 80-as évek elején adókkal, késedelmi kamatokkal és a 10 évre elosztott hátralékok részleteivel együtt minden katasztrális holdat 25.27 forint évi szolgáltatás terhelt. Hosszú évekig, 22 éves törlesztési időt alapulvéve, 8% annuitást kellett a telepeseknek fizetni és csak a 90-es évek elején sikerült a törlesztési idő meghosszabbítására és ezzel az évi annuitás csökkentésére rábírni a kormányt. A fiskus merev magatartása rengeteg elégedetlenség forrásává vált és a kincstári telepeken annyira elmérgesítette a helyzetet, hogy azt még évtizedek múlva sem lehetett nyugvópontra juttatni.

Az 1894. évi telepítési törvény sem hozott számottevő változást a telepítés pénzügyi lebonyolításában. Ezen törvény alapján kizárólag állami telepek jöttek létre, bár a törvényhozó a magántevékenység bekapcsolódására is számított. Hiába volt azonban az 1897. évi XXXII. törvénycikk, mely lehetővé tette, hogy szemben a becsérték legfeljebb 50%-áig terjedhető zálogleveles kölcsönökkel, ezután a pénzintézetek telepítvényi birtokokra a becsérték 75%-áig jelzálogos kötvénykölcsönöket folyósíthassanak, a magántelepítés ügyét ez egy lépéssel sem vitte előbbre, ellenben annál hatalmasabb ösztönzést adott a mobil tőkének a sokkal kényelmesebb és jövedelmezőbb parcellázási üzlet felkarolására. Az állami telepítések a törvényben alkotott Országos Telepítési Alap terhére történtek. A törvény értelmében az alap 6 millió koronát kap a telepítés lebonyolítására, azonban nem egy összegben, hanem csak fokozatosan és oly mértékben, amint a vízszabályozó társulatoknak, Szeged városának és az árvízsujtotta szegedieknek kölcsönei az állampénztárba befolynak. Ez nyilvánvalóan nagyon bizonytalan pénzügyi bázisa volt a telepítésnek és mivel a remélt összegek tényleg nem folytak be rendesen, így a telepítési alap sem tudott feladatának megfelelni. Ha a pénzügyminiszter pénztári készleteiből évenként megismétlődő kölcsönt nem ad, a különben is nagyon vontatottan megindult telepítési akció már az új század első éveiben megakad. A telepítési alap pénzkészletét a földmívelésügyi kormány birtokvásárlásra, telepes házak építésére, talajjavításra, különböző középületek építésére és a telepesek gondozására fordította. Kezdetben a telepeseknek 400 forintos házépítési kölcsönt adott, később a telepes házakat teljesen felépítve bocsátotta a telepesek rendelkezésére. A törlesztési idő 50 esztendőt tett ki a délvidéki telepeknél 4%-os, az erdélyrészieknél 3, illetve *2%* kamat mellett. Az évi törlesztéseknek egy katasztrális holdra eső hányada 5.89—18.62 korona között változott, míg ugyanez a munkástelephelyek után 6.52—9.08 koronára rúgott.

Bár az 1894. évi törvény alapján végrehajtott telepítések a pénzügyi lebonyolítás szempontjából is bizonyos haladást jelentettek a korábbi telepítésekkel szemben, mégis már az első évek tapasztalatai után bebizonyosodott, hogy ez a törvény sem alkalmas nemzeti, birtokpolitikai és szociális érdekeink által sürgetett nagyvonalú telepítési politika folytatására. Különösen a pénzügyi eszközök elégtelensége és bizonytalan-

sága akasztotta meg a törvény által különben is szűkreszabott keretek teljes kitöltését. Darányi Ignác földmívelésügyi miniszter tehát elsősorban komoly pénzügyi bázist akart biztosítani, amikor az áldatlan politikai viszonyok miatt nemzetünk szerencsétlenségére félretett törvényjavaslatában 12 év alatt 120 millió koronával akarta telepítési programmját megvalósítani. Ezen összeg fedezetére a pénzügyminiszter által legfeljebb 4%-os kamatozású adómentes járadékkötvények szolgáltak volna. Külön telepítési alapot tervezett a telepítések során felmerült különböző kiadások, mint az ingatlanok vásárlása, telepes házak és gazdasági épületek emelésére szolgáló kölcsön, talajjavítások, középületek építése, vízrendezési munkálatok, továbbá a régi kincstári telepek rendezésének, valamint a telepek előkészítésével, létesítésével, rendezésével, fenntartásával és fejlesztésével járó kiadások stb. fedezetére. A pénzügyi megoldás súlypontját a javaslat a járadékrendszerre helyezte, mely akkor már 20 éven át a keletporoszországi telepítések lebonyolításának legfontosabb eszköze volt. A Darányi-féle javaslat értelmében a járadéktelek becsértékének 75%-a erejéig kibocsátott kamatozó és sorsolás útján visszaváltandó óvadékképes járadékkötvényekkel történt volna a telepítés finanszírozása és a járadéktelkes az évi járadék 20, illetve 25-szörös összegével meg is válthatta volna a birtokot. Kétségtelenül a javaslatnak alaposan kidolgozott, részleteiben is rugalmas és modem elveken felépült pénzügyi rendelkezései minden előző kísérletnél nagyobb lendülettel vitték volna előbbre a telepítés ügyét.

Földbirtokpolitikánk következő állomása — eltekintve az Altruista Bank parcellázási tevékenységétől — az 1920. évi földbirtokrefonn, mely a járadékbirtokok alakítását megengedte ugyan, a telepítés kérdését azonban teljesen figyelmen kívül hagyta. De nem kevésbbé a pénzügyi megoldást is. Az 1928. évi XLI. törvénycikk csak egyoldalúan a megváltást szenvedett földbirtokosok kártalanításáról gondoskodott, — ami nagyrészben sikerült is — a juttatónak százezreinek nagyon bonyolult problémája azonban még ma is függőben van. Tudvalévően a svéd gyufatröszt (Stab) a magyar gyufagyártás 50 esztendőre szóló monopóliuma ellenében átvette a földreform finanszírozására kibocsátott kötvényeket, 36 millió dollár (205 millió pengő) értékben. Ezen összeg fedezetére 450 ezer katasztrális hold vagyonváltságföld és a négy altruista pénzintézet egyetemleges kötelezettsége szolgál. A juttatónak terhére megállapított váltságár a kataszteri tiszta jövedelem minden koronája után 60 pengő. A törlesztés 50 éven át 5%-kal történik. A svéd gyufakölcsönből lehetővé vált a megváltást szenvedettek kártalanítása, mégpedig azok részére, akik megelégedtek a megváltási ár kétharmadával, készpénzben, míg a többiek, akik a teljes megváltási összeghez ragaszkodnak, földjük ellenértékét a földhözjuttatottaktól követelhetik. A megváltást szenvedett földbirtokosok és a juttatónak közön fennálló tartozások és követelések kiegyenlítését a Földbirtokreform Pénzügyi Lebonyolítására Alakult Szövetkezet végzi.

Az egyetlen telepítés, mely az 1920. évi XXXVI. törvénycikkben alkotón Országos Földbirtokrendező Alap terhére történt, a felsőiregi volt, amelynek határában fekvő Muth-pusztára 1930-ban 80 jászárok-

szállási család költözött. Ez a telepítés, amelyről már megemlékeztünk a Szemle hasábjain,[1] iskolapéldája a tervszerűtlen és levegőre épített alkotásoknak, amelyet tulajdonképpen csupa jószándék hozott létre, de bizony nagyon meglátszik rajta, hogy hiányzanak a telepítésekkel kapcsolatos sokféle teendők rendezésére alkalmas törvényes rendelkezések. Ami a pénzügyi lebonyolítást illeti, voltaképpen a földbirtokreform komplexumába tartozik, az áttdepedéssel és az új otthon alapításával összefüggő különböző műveletek finanszírozása azonban a legkülönbözőbb, ötletszerűen felmerült forrásokból történt. Erre, valamint a telepesek által vállalt terhek sokféleségére és mértékére nézve a Magyar Földhitelintézet nemrégen kiadott jelentése tájékoztat. Eszerint egy 10 holdas telepesnek, csupán az eddig ismert terheket figyelembevéve, évenként a következő kötelezettséggel kell számolni.

1. 10 hold vagyonváltságföld vételára 10.800 P; fizetendő 52 év alatt 5·4% mellett évi annuitás	632·90 P
2. Lakóházépítésre 1.500.— P FAKSZ kölcsönt véve alapul, mely 20 év alatt 4%-os kamattal megtérítendő, egyévi annuitás	110·25 P
3. A kat. tiszta jövedelem nélküli területek és a major átvételi értéke 200.000 P, amelyből 1 holdra esik 180 P, 10 kat. holdra tehát 1.800 P, mely 52 év alatt 5·4% kamattal térítendő meg; 10 hold telephely után az évi annuitás tehát	105·48 P
4. A földmívelésügyi miniszter által engedélyezett 50.000 P kamatmentes kölcsönből, mely 20 év alatt visszafizetendő, egy-egy telepes által igénybevett 400 P törlesztése.....	20·— P
5. A telepesek által átvett gazdasági termények értéke 32.000 P, ebből 10 holdra eső rész 345.90 P, melynek 52 év alatt 5·4% kamat mellett törlesztendő évi annuitása.....	20·27 P
6. A telepesek átvállaltak a vagyonváltsági járadékokból 3.000 pengőt, melyből 10 holdra eső rész 27·30 P, ennek 52 év alatt 5·4% mellett törlesztendő évi annuitása	1·59 P
7. A római katholikus lelkész javadalom részére megvett 20 kat. hold telephelyből egy 10 holdas telepesre eső évi törlesztés	20·09 P
8. Az átköltözködéssel járó s az államkincstár által fizetett 18.000 P vasúti költségből 10 holdra eső 169.81 P évi törlesztése 52 év alatt 5·4% mellett	9·95 P
9. Különböző adóteher 10 kat. hold elsőosztályú föld után kb.	150·— P
	1.070·53 P

Egy 10 kát. holdas telepesnek tehát évenként 1070.53 pengőt kellene fizetni, ami kát. holdanként 107.05 pengő évi kötelezettségnek felel meg. összehasonlításul megemlítjük egy régi Darányi-féle délvidéki 24 holdas kitűnő minőségű telephely után fizetendő évi szolgáltatás összegét, mely 50 esztendőre elosztva évenként 323 koronát, vagyis holdanként 13.45 koronát tett ki.

A KORMÁNYPROGRAMMÁ LETT telepítési politika pénzügyi előfeltételeinek megteremtése az ország és nemzetközi pénzpiac mai helyzete mellett a legfontosabb, bár legnehezebb feladatok közé tartozik. A múltban a mezőgazdaság kedvezőbb jövedelmezőségi viszonyai között a föld és a szükséges tőke megszerzésének kérdése kb. egyforma súllyal esett latba, ma azonban a soha nem tapasztalt nagy birtokkínálat és alacsony földárak mellett a telepítések terjedelmét és minő-

[1] L. M. Sz. 1932. évi novemberi számát.

ségét majdnem kizárólag a pénzügyi eszközök előteremtésének lehetősége szabja meg. Az első kérdés tehát az, hogy milyen pénzforrások állnak rendelkezésre, amelyek igénybevételével egy megfelelő törvény alapján álló, tervszerű telepítési akció megindítható és csak másodlagos kérdés, hogy milyen telepítési módozatok mellett miként használtassék fel a meglévő tőke és milyen legyen a telepítés formája.

A fentiekből látjuk, hogy nálunk a kiegyezés óta csaknem kizárólag állami telepítések történtek. Hogy a telepítés állami feladat-e vagy sem, az elvi kérdés, amelynek behatóbb megvitatását most mellőzhetjük. Mindenesetre annyit megállapíthatunk, hogy bármilyen legyen is a megoldás, a mezőgazdasági telepítéshez fűződő igen nagy jelentőségű népesedés-politikai és szociális érdekek az állam messzemenő ingerenciáját követelik és alig hihető, hogy a vállalkozásaiban ma különösen óvatos és mindig gyors nyereségszerzésre törekvő magántőke nagyon igyekeznék a mindenféle, közérdekből szükséges megkötésekkel és korlátozásokkal terhes telepítési akcióba bekapcsolódni. Majdnem bizonyos, hogy nálunk belátható időkig csak állami telepítés jöhet szóba, amelynek lebonyolításában csupán az altruista pénzintézetek részvételére lehet számítani.

Ilyen körülmények között természetesen az államra hárul elsősorban az a feladat, hogy a telepítési politika folytatásához szükséges és nem jelentéktelen anyagi eszközöket előteremtse. A legegyszerűbb volna az a megoldás, hogy a kormány évről-évre az állami költségvetésbe állítson be egy bizonyos — törvényben előre meghatározott — összeget, amelyet vagy külön telepítési alapba utal, vagy a lebonyolító intézet rendelkezésére bocsájt. Az ország mai pénzügyi helyzete mellett ez a legtetszetősebbnek látszó út a legnehezebben járható és a legújabb telepítési törekvések megakadása is alighanem ezen a ponton keresendő. Mégsem lehet teljesen elutasítani ezt a módozatot, mert a telepítéssel egybekapcsolt nagy nemzetpolitikai feladatok megoldásához az állam ereje nem nélkülözhető, bár kétségtelen, hogy egymagában ebből a forrásból a telepítési akciót ma elkezdeni sem lehet.

Más forrásokat kell tehát igénybevenni, olyanokat, amelyek eddig a számításból teljesen kimaradtak. Albrecht kir. herceg nagy figyelmet keltett telepítési tervében a földbirtokreform finanszírozására felvett svéd gyufakölcsönnek a transzferalapba utalt annuitásaiból kíván évepte 5 millió pengőt igénybe venni; Koós Zoltán a Magyar Gazdaszövetség telepítési ankétjén tartott előadásában a telepítésekkel kapcsolatos földhitel forrásául jelölte meg egyrészt a pénzintézeteket, amelyek szívesen hajlandók lennének a birtokukba jutott adósföldeket kötvények vagy könyvadósság ellenében a telepítési akció rendelkezésére bocsátani, másrészt a külföldi tartozásainkat, amelyeknek évente kb. 100 millióra tehető és jelenleg nem transzferálható tényleges kamatszolgáltatásai és törlesztései a külföldi hitelezők beleegyezésével mintegy hosszúlejáratú külföldi kölcsön formájában volnának telepítési célokra felhasználhatók. A telepes gazdaságok felszereléséhez és berendezéséhez szükséges tőke előteremtése állami feladat lenne, mégpedig a közel jövőben az általános világhelyzet nyomása alatt nagy állami beruházásokra, illetve közmunkákra nyújtott — külföldi — hitelekből.

Ezeken kívül azonban vannak olyan hazai eredetű források is. amelyekből meríteni lehetne. Ezúttal csupán a legfontosabbakat nevezzük meg. Ilyen az Országos Társadalombiztosító Intézet, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézete és az elismert vállalati nyugdíjpénztárak, melyek évről-évre jelentékeny — kihelyezésre alkalmas — tőkék felett rendelkeznek. Az O. T. I. öregségi ágazatának évi feleslege cirka 15 millió pengő, amelyet eddig a betegségi ágazat deficitje emésztett fel. Ennek szanálása után azonban ezen összeg jelentékeny része még hosszú ideig különböző befektetésekre fordítható. 85 elismert vállalati nyugdíjpénztár van az országban, melyek tiszta vagyona 1932. év elején 105-5 millió pengőt tett ki; ebből 36-3 millió pengő volt ingatlanokba fektetve. Kétségtelen, hogy ezek nagy része fővárosi eredetű pénz, bár az O. T. I., M. A. B. I., sőt az elismert vállalati nyugdíjpénztárakhoz befizetett járulékok nem jelentéktelen részben vidékről származnak.

33 pénzintézet nyugdíjpénztárának 50 milliós vagyonából 21 millió
6 szénbánya és téglagyár nyugdíjpénztárának 21 milliós vagyonából 8.5 millió
9 élelmiszer, sör-, szesz- és cukorgyár nyugdíjpénztárának 5.5 milliós vagyonából 0.74 millió
3 szövetkezet nyugdíjpénztárának 7 milliós vagyonából 2.6 millió

pengő majdnem kizárólag házbirtokokba van fektetve. A Társadalombiztosító és a nagyobb nyugdíjpénztárak az utóbbi években szinte versenyeztek abban, hogy egyik nagy bérházat a másik után vásárolták, vagy újakat építtettek tartaléktőkéikből. A M. A. B. I. és O. T. I. pedig ezeken kívül milliós összegeket bocsátanak évenként a főváros rendelkezésére dunai hidak, városszéli munkásházak, valamint újabban a Tabán felépítésének céljaira. Nem vonjuk kétségbe ezen beruházások szükségességét, melyek amellett fővárosunkat szebbé és vonzóbbá is teszik. De ha a mezőgazdasági telepítés évtizedek óta elhanyagolt és igen széles néprétegek sorsára kiható problémája mellé állítjuk ezeket a befektetéseket, akkor a sorrendben találnunk kell valami hibát. Arra az esetleges ellenvetésre, hogy túlnyomórészt városi elemek pénzéről van szó, amelyekre elsősorban a városok tarthatnak igényt, könnyű válaszolni és emlékezetbe idézni a múltat, amikor a magyar főváros az egész ország pénzén lett naggyá és a vidék szolgáltatásaiból oda morzsák is alig jutottak vissza. Olyan nagy cél, mint a telepítés, amely — ma már mindenki által elismerten — legelmérgesedettebb agrárszociális és népesedési viszonyainkat hivatott megjavítani, nem lehet kicsinyes szempontok tárgya és feltétlenül meglehet találni — kevés jóakarat mellett is — azt a csatornát, amelyen ezeknek a pénzeknek legalább egy része minden különösebb kockázat nélkül a telepítés céljára folyhat. Ami a jövedelmezőséget illeti, ma már a bérház sem az az aranybánya, mint volt csak néhány évvel ezelőtt is és a nagy lakáskínálat mellett új bérházak építése pedig éppen nem mutatkozik nagyon jövedelmező befektetésnek.

Másik igen jelentékeny pénzforrás a magyar biztosító intézetek díjtartalékaiban áll rendelkezésre. Az országban működik 49 biztosító társaság, amelyek összes vagyona 400 milliót, díjtartaléka pedig 140

millió pengőt tesz ki. Egy biztosítási szakember szerint ennek az összegnek egyharmada könnyűszerrel volna különböző hasznos beruházásokra és így a telepítés céljára is fordítható, „csupán a díjtartalékok számításának és elhelyezésének mai rendszerét kellene revízió alá venni.“ A biztosításügy hasonló reformjára van szükség, mint aminőt Mussolini hajtott végre, aki a biztosításnak nagy nemzetgazdasági és szociális jelentőségét felismerve, a magánérdekeltségek ellenállása 4acára megalkotta az Olasz Nemzeti Biztosítót — az Istituto Nazionale di Assicurazione Italiana-t —, amely eddig 1500 millió lírát szolgáltatott tartalékvagyona terhére az olasz gazdasági életnek, s így a nagy olasz közmunkák és újjáépítő munkálatok legfőbb finanszírozója volt. A biztosításügy korszerű és szociális szempontok által vezetett reformiától függ az életbiztosítás népszerűsítése a földmívelő lakosság körében. Ennek a jelentősége a telepítéssel kapcsolatos hitelműveletek lebonyolításában lenne. Belgiumban az ipari munkás családi házak építéséről szóló törvények, valamint az 1901. évi francia telepítési törvény az életbiztosítást is a pénzügyi lebonyolítás szolgálatába állítja. Ezúttal nincs hely ennek a nagyon figyelemreméltó kérdésnek részletes kifejtésére, de ha sikerülne széles néprétegekben az életbiztosítás iránt a bizalmat — amely ma teljesen hiányzik —felébreszteni, vagy a biztosításügy sokat vitatott államosításával vagy ehhez közelálló és a kisemberek érdekeit minden oldalról védő rendszabályokkal, ha továbbá ilyen előfeltételek mellett a különböző kárbiztosítások körébe a kisemberek vagyonának nagyobb részét — esetleg kötelezően — be lehetne kapcsolni és ha ilyenformán az akvizíciós kötségek kiküszöbölhetők vagy minimumra csökkenthetők lennének, akkor az életbiztosítás olyan olcsóbbodására nyílnék kilátás, hogy érdemes lenne komolyan foglalkozni azzal a kérdéssel, miképpen volna lehetséges az életbiztosítást a különböző földbirtokpolitikai műveletek pénzügyi lebonyolítására felhasználni.

A fentiekből kitűnik, hogy még ma is vannak olyan rezervoárok, amelyekből a telepítési politika az állam anyagi képességeinek nagyobb megerőltetése nélkül meríthet. Az már részletkérdés, hogy ezeket a tőkéket az állam milyen formában és milyen garanciák mellett veszi igénybe, hogy járadékkötvényeket bocsát-e ki, vagy más hitelműveletek útján jut a rendelkezésre álló tőkéhez. Tekintve, hogy nagyszabású és bonyolult pénzügyi tranzakciókról van szó, különleges hatáskörrel felruházott pénzintézetre van szükség. Az állam a különböző altruista pénzintézetek között válogathat s így új telepítési bank alapítása felesleges, csupán arról kellene gondoskodni, hogy a pénzügyi lebonyolítás egysége biztosíttassék és a telepítési törvény intenciói — esetleg merev pénzügyi meggondolásoktól vezetve—szem elől ne tévesztessenek.

Különösen fontos a meglévő anyagi eszközök célszerű és takarékos felhasználásának a kérdése. Olyan telepítési politikát szabad csak követni, amely sem a telepítő államot, sem a telepest nem állítja súlyos kötelezettségek elé, amely minél kevesebb tőke megmozdítását igényli és amellett mégis alkalmas életrevaló telepek alkotására. Ennek a feltételnek kell irányadónak lenni a telepítés módozatainak megválasztásában is. Újabban több oldalról emlegették

a járadékbirtok rendszerét abban a formájában, ahogy Darányi telepítési javaslata akarta kodifikálni. A járadékbirtok kétségtelenül olyan intézmény, mely a telepítés sokoldalú követelményének a legjobban megfelel, kétséges azonban, hogy eredeti alakjában ma alkalmazható-e. A járadékbirtok ugyan nagyon előnyös megoldás a.telepes szempontjából, mert a törlesztéses és örökbérleti rendszer összes előnyeit egyesíti azok hátrányai nélkül, jó funkcionálásához azonban rendezett pénzpiaci és állandóbb jövedelmezőségi viszonyokra van szükség. Már eleve le kell mondani — legalább egyelőre — az igénybeveendő földbirtokok tulajdonosainak olyan kielégítéséről, mint az a múltban készpénzzel, vagy a németországi telepítések esetében biztosan értékesíthető járadékkötvényekkel történt, éppen a kötvények forgalombahozatalának nehézségei miatt. Mivel az alacsony földárakban jelentkező konjunktúra kihasználása a gyenge anyagi erővel rendelkező telepesek javára a járadékrendszerben adva van, annak valamilyen formában való alkalmazásáról gondoskodni kellene. Átmenetileg számolni kell azonban a járadékkötvények tulajdonosainak a legminimálisabb kamatozáson kívül azzal az eshetőséggel is, hogy a nagyon mérsékelten megállapított évi járadék dacára is igen lassú lesz a kötvények visszaváltása.

Voltaképpen nem azon van a hangsúly, hogy a telepítések pénzügyi lebonyolítására szolgáló institúciót járadékbirtoknak hívják-e vagy sem» hanem olyan megoldáson, mely a mai rendkívüli és folyton fluktuáló viszonyok között elegendő rugalmassággal bír és úgy a föld tulajdonosára, mint a telepesre nézve a legkevesebb érdeksérelemmel jár. Abból kell kiindulni, hogy a mezőgazdasági üzem ma a legracionálisabb gazdálkodás mellett is legfeljebb a jövedelmezőség határán mozog, rosszabb években pedig ráfizetéssel dolgozik és a legszerényebb munkadíjat is alig biztosítja. Egyelőre tehát nem nagyon lehet szó arról, hogy a telepes tőketörlesztésre, vagy, járadékos megoldás mellett, a járadék megváltására gondolhasson. A telepes évi szolgáltatása csak a legminimálisabb lehet és semmiesetre sem több, mint amennyit családja megélhetéséhez szükségeseken felül nélkülözhet. Ez a conditio sine qua non-ja a telepítés sikerének, mert ellenkező esetben a biztos kudarc elkerülhetetlen. Az már későbbi kérdés, hogy az évi szolgáltatás, járadék, haszonbér vagy annuitás legyen-e, bár a lehetőség szerint olyan, megoldásra kell törekedni, mely a telepest a birtok tulajdonához segíti.

Figyelemmel a fizetőeszközök megszerzésének nehézségeire, a gyakorlatban a természetbeni szolgáltatás látszik a legcélravezetőbbnek. Kényszerhelyzettel állunk szemben s így nem lehet elutasítani a kezdetlegesebb teljesítési formákhoz való visszatérést sem. Ma már ismét mindgyakrabban előfordul a föld használati díjának meghatározott terménymennyiségben, vagy a nyershozam bizonyos hányadában való megállapítása. Sőt újabban nagybirtokos részről vannak olyan törekvések, amelyek tulajdoni telepítést részes szolgáltatás mellett szövetkezeti alapon akarnak létesíteni. Ezen tervek gyakorlati értékét az adja meg, hogy kevés tőke mozgósítását teszik szükségessé és így vagyontalan, vagy csekély anyagi tehetségű munkásemberek is részesíthetők a telepítési akcióban. Ma ugyanis számolni kell azzal, hogy a telepítésnél figyelembejöhető földmívesek nagyon csekély anyagi erő-

vel rendelkeznek, ezért a telepítőnek kell a legszükségesebb felszerelésről és a minimális forgótőkéről is gondoskodni. A fentjelzett forrásokból igénybevehető összegek tehát túlnyomórészben a telepes gazdaságok nélkülözhetetlen beruházásaira fordítandók, nehogy — miként ellenkező esetben lenne — az egész akció a földreform sorsára jusson. Természetesen szó sem lehet költségesebb megoldásról és meg kell elégedni a fokozatos beinstruálással. Ebben a tekintetben a Darányi-féle telepítéseket sem lehet mintának venni, hanem körülbelül az újabb német telepítési irányzat: az ú. n. „Aufstiegsiedlung“ módjára, a telepes csoportok legteljesebb együttmunkálkodásával, mintegy a régi kolonizátorokhoz hasonlóan, kell egy-egy telep felépítésének és berendezésének munkájában kollektive résztvenni azért, hogy a készkiadások minél csekélyebbek legyenek.

A magyar telepítési politika pénzügyi megalapozása tehát nem könnyű, de nem is megoldhatatlan feladat még a mai vigasztalan időkben sem. Az államháztartás minimális igénybevételére szabad csupán számítani, de annál inkább igénybe lehet és kell venni azokat a pénzforrásokat, melyek a különböző magán- és társadalmi biztosítások, nyugdíjpénztárak és biztosítóintézetek hasznos beruházásokra alkalmas és jelenleg túlnyomórészben fővárosi célokra kihelyezett tőkéiben jelentkeznek. Ezekből olyan tekintélyes összegek állnak rendelkezésre, amelyek a telepítés finanszírozására azonnal felhasználhatók. Ma a telepítéshez szükséges föld azonnal megszerezhető még akkor is, ha a földek tulajdonosainak egyelőre le is kell mondani arról, hogy rövidesen teljes kárpótlást kapjanak. Különösen vonatkozik ez a pénzintézetek kezén lévő és nagyon eladósodott birtokokra, amelyek telepítési célra szinte azonnal rendelkezésre állanak. Az említett Muth-pusztai telepítés intő példa arra, hogyan nem szabad a telepítéshez hozzányúlni. Jó törvénnyel és a mai viszonyokhoz szabott pénzügyi módozatok alkalmazásával a magyar telepítési politika gyakorlati megindítására nem kell jobb időkig várni és az akció a siker reményében már most megkezdhető.

KERÉK MIHÁLY

II.
A FÖLDBIRTOKPOLITIKA AKTUÁLIS KÉRDÉSEI

A TÖRTÉNELMI MAGYARORSZÁG legelőkelőbb reprezentánsa, Albrecht királyi herceg a Tudományos Akadémiában a telepítésről tartott előadásával és a Gazdaszövetségben elnöklete alatt ülésező telepítési ankét irányításával a legnagyobb magyar problémának, a magyar nép és a magyar föld összeforrásának útjait egyengeti. Annak a kitüntetésnek birtokában, hogy szerény munkásságomat ő fensége igénybevenni kegyes volt, bátorkodom a telepítés kérdéséhez mégis néhány észrevételt hozzáfűzni.

A földbirtokpolitika s annak egyik kétségkívül legszerencsésebb eszköze, a telepítés, a földtulajdon s a jövedelem egyenletesebb megoszlását célozza. A mai gazdasági válság okait kutatva, a sok tényező között ott találjuk a jövedelemeloszlás nagy aránytalanságát is, mely

olyan agrárországban, mint Magyarország, részben a földtulajdon igen egyenlőtlen megoszlására vezethető vissza. Pedig a gazdasági élet ki nem küszöbölhető hullámzásainak nagyságát az egyenletesebb jövedelemeloszlással, vagyis a széles néprétegek magasabb és stabilisabb természetű vásárlóerejével lehet hatásosan mérsékelni. A gazdasági kérdések mellett még szociális kérdések is törnek itt fel. Az agrármunkanélküliség, vagy más szóval a mezőgazdasági lakosság elégtelen foglalkoztatottsága az európai agrárországok egyik legsúlyosabb problémája. Magyarországon a közel 5 milliónyi mezőgazdasági lakosság jövedelme — a népsűrűség, a mezőgazdaság struktúrája és az agrártermények katasztrofális árzuhanása miatt — oly szerény, hogy fontos életszükségleti cikkei beszerzése is nagy nehézségbe ütközik s a Mezőgazdasági Kamara évi jelentésében leírt „lerongyolódás“ folyamata már két éve tart. Az agrártermények árhanyatlása és az értékesítés nehézsége a gazdálkodást fokozatosan mind extenzívebbé teszi. Ez a különben sem elegendő munkaalkalmat csökkenti s a strukturális eredetű agrármunkanélküliség konjunkturális elmélyülését eredményezi. A Chadboume-egyezmény értelmében a cukorrépa-terület 1930. évi 129.000 kát. holdról 79.000 kát. holdra csökkent, miáltal 1.5 millió munkanap vált feleslegessé.[1] A dohány mind nehezebb értékesítése arra késztette a kormányt, hogy az eddigi 40.000 kát. hold dohányterületet több mint 10.000 kát. holddal csökkentse, ami további 1.5 millió munkanapnyi munkaalkalomtól fosztja meg a mezőgazdasági lakosságot. Hasonló tünetek tapasztalhatók az intenzív gazdálkodás sok munkát igénylő egyéb terményeinél is. A tengerentúli agrártermeléssel való eredményes verseny reményében az elmúlt évtized alatt eszközölt beruházások nyomasztó teherként nehezednek az eladósodott gazdákra. A fizetési kötelezettségek teljesítésének lehetetlensége elkedvetleníti az eladósodott birtokosokat, akik anyagiak híján folyton extenzívebb termelésre térnek át s nem is ragaszkodnak többé annyira földjükhöz, mint néhány évvel ezelőtt. Az agrár eladósodás bénítólag hat egész gazdasági életünkre s ez az oka annak, hogy a szakkörök a földteherrendezés kérdésével foglalkoznak. Az eladósodott birtokok nagy száma pedig, melyek eladásra kerülnek, valószínűen életre hív egy Földvásárló Szövetkezetét azzal a céllal, hogy ezeket a birtokokat új kisexisztenciák létesítésére használják fel. Ezen a ponton kapcsolódik be a manapság felvetett telepítés kérdése nem a tervszerű birtokpolitikába, hanem a mezőgazdaság rossz konjunktúrájába.

A földbirtokpolitikának feladata, hogy a folyton növekvő agrárlakosságot a helyes népesedéspolitika követelményeinek megfelelően az agrártermelésben minél egyenletesebben és minél bővebben részesítse. A szomszéd agrárországok földbirtokreformjait, ahol a nemzetiség-politikai törekvések ugyan túlerősen érvényesültek, mégis az évről-évre hatalmas tömegekkel duzzadó agrárlakosság földhözkötése is vezérelte. így van az, hogy Romániában és Jugoszláviában az egy-egy tulajdonoshoz tartozó birtok nagyságát 500 kat. holdban

[1] Matolcsy Mátyás: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon, Magyar Gazdaságkutató Intézet 1933.

maximálták s pl. Regátban a 100 ha-nál nagyobb terjedelmű birtokok 47.5%-os arányszámát 5.56 millió kat hold szétparcellázásával 8%-ra szorították le.[1] Köztudomású az is, hogy a földbirtokreformnak ilyen gyors ütemben való keresztülhajtása nagy megrázkódtatásnak tette ki a román közgazdaságot s hogy egyebet ne említsünk, a sok millió mázsa búzát exportáló Románia a földreformot követő évben búzát importálni volt kénytelen. A megrázkódtatás azonban már elült s 1930—31-ben a búzatermelés elérte a 35.6 millió q-t, 1931—32-ben a 36.8 millió q-t, szemben az 1921—25. évek 24.4 millió q-s átlagtermésével.[3] Nem kívánom itt a nagy földbirtokoknak egészséges, a fajfenntartó elemek megerősítését célzó kisüzemekké való átalakításának érveit és legelőnyösebb kiviteli módjait felsorolni, azok jól ismertek, s ez adatokkal inkább csak azt kívánom beigazolni, hogy a megrázkódtatás nélküli földbirtokreform hasznos eredményei csak tervszerű és folytonos földbirtokpolitikával érhetők el. Éppen ezért az alábbiakban arra kívánok rámutatni, hogy a földbirtokpolitika egyik megoldási formáját, a telepítést, aligha lehet eredményesen csupán a mezőgazdaság rossz konjunktúrája folytán eladásra kerülő birtokok, illetőleg az adóhátralékkal egyenértékű viszonylag csekély területek igénybevételére alapítani és igyekszem körvonalazni a földbirtokpolitika időszerű kérdéseit.

Ha a magyar földbirtokok eladósodását behatóbban vizsgáljuk, kitűnik állításunk helyessége. A magyar föld adósságterhe az 1931. év végén 2.1—2.2 milliárd pengőt tett, mely összegből 1.7 milliárd pengő a bekebelezett és 4—500 millió pengő a be nem kebelezett számlatartozásokra és egyéb hitelekre esik.[3] Az adósságteher az ország összes területének mindössze 37.3%-át tévő birtokokra esik, vagyis a földterület közel $^2/_3$-a tehermentes. Ha tehát a földbirtokpolitikát telepítésen keresztül az eladósodott birtokok igénybevételével képzetnők megvalósíthatónak, ama mélyebb vizsgálat nélkül helyesnek látszó indokolás alapján, hogy a gazdasági válsággal szemben gyengének bizonyult birtokosok erősebbekkel váltassanak fel, így az ország területének csak kis része áll rendelkezésre. A megterhelt birtokok birtoknagyságcsoportonkénti tagozódása megvilágítja ugyanis, hogy az eladósodás aligha lehet a földbirtokpolitika útja. A megterhelt 5.5 millió kat hold területből a 100 kat holdnál kisebb terjedelmű birtokok 2.3 millió kat holdat tesznek. Ezek tulajdonosai bármennyire adósodtak is el, észszerűen nem válthatók fel új telepesekkel, mert semmi garancia nincs arranézve, hogy a föld új birtokosa többet tudjon kigazdálkodni abból, mint a régi tulajdonos. Az új telepesek boldogulása ugyanis csak úgy várható, ha az alacsony földár, valamint a szükséges forgótőke évi terhe a juttatott földből kigazdálkodható, sőt e szolgálat úgy állapítandó meg, hogy a telepes szerény megélhetését ne kockáztassa. Nyilvánvaló azonban, hogy ha a kisbirtokok eladósodott

[1] Minita Constantinesco: L'Evolution de la propriété rural et la Réforme Agraire en Roumaine. Bucurest, 1925.

[2] Statistical Yearbook of the League of Nations, 1931/32.

[3] Konkoly Thege Gyula: A magyar föld jelzálogos terhei az 1931. év végén, Magyar Statisztikai Szemle, Budapest, 1932 november.

tulajdonosai adósságterhüknek ilyen mértékű redukálásával számolhatnának, pozíciójuk sokkal erősebbé válnék, mint a viszonyokkal nem feltétlenül ismerős új telepeseké. Nem kétséges tehát, hogy az eladósodott kisbirtokok tulajdonosait nem új telepesekkel kell felváltani, hanem adósságterheiket csökkenteni. Nem tekinthető tehát az eladósodott 2.3 millió kat holdnyi kisbirtok a telepítés alapjául, illetőleg a telepítésnek csak azon értelmében, hogy e kisexisztenciákat, akik lelkileg a földtől elszakadtak, minthogy azt a bankok tulajdonának érzik, ismét a földhöz kösse azáltal, hogy ezen birtokok évi kamatterhét lényegesen csökkenti. Az adósság évi kamatterhének mérséklése, mely az utóbbi két év folyamán fokozatosan megtörtént, a kisbirtokosság érdekében tovább eszközlendő.

A középbirtokok közül 1.4, a nagybirtokok közül pedig 1.8 millió kat hold van megterhelve. A középbirtokok bekebelezett adósságterhe átlagban kat holdankint 220.8 pengő, míg a nagybirtoknál n6.8 pengő. Az átlagtól természetesen fel- és lefelé nagy eltérések tapasztalhatók, úgy, hogy csak azon birtokok kínáltatnak eladásra vagy kerülnek árverésre, ahol a kat holdankinti teher a föld értékét — 400—600 pengőt — meghaladja. A 3.2 millió kat hold, 100 kat holdnál nagyobb terjedelmű eladósodott birtokoknak tehát csak egy része jöhetne szóba telepítés szempontjából. Az átlagosnál enyhébben megterhelt birtokok kamatterhe ugyanis nem olyan nyomasztó, hogy tulajdonosukat földjüktől való megválásra kényszerítené. Az eladósodott 3.2 millió kat hold közép- és nagybirtokból mindössze 534.000 kat hold fizetésképtelen — ha a fizetésképtelenség kritériumát a kataszteri tiszta jövedelem 40-szeresénél nagyobb megterhelésben jelöljük meg — s ami valóban szolgálhatná a földbirtokpolitika céljait. Ha azonban a földbirtokpolitika előbb említett magasabb rendű feladatát tartjuk szem előtt, úgy a telepítés céljaira szükséges területeket nem lehet csupán az eladósodott birtokokkal fedezni, mert megtörténnék igen sok esetben, hogy pl. a tiszántúli extenzív üzemű, vagy valami iparvállalattal kapcsolatos el nem adósodott nagybirtok, bármilyen legyen is ott az agrárlakosság munkanélkülisége és bármilyen egészségtelen legyen is a lakosság települése, a földbirtokpolitika elé akadályt gördít, míg az általában intenzívebb üzemű dunántúli birtokok, ahol pl. a falvak és a népesség eloszlása is egyenletesebb, mint a Tiszántúl, a további telepítés helyszínévé válhatnak csak azért, mert eladósodtak, holott a birtokpolitika feladata az Alföldön sokkal sürgetőbb. Konkrét esetekben még inkább beigazolódik annak a helytelensége, hogy a birtokpolitika céljaira szükséges területek az eladósodás szerint vétessenek igénybe, mert igen sokszor előfordulna, hogy ugyanazon határban lévő nagybirtokok közül a rosszabb minőségű, de eladósodott birtok jutna a telepeseknek, ahol nehéz munkájuk gyümölcse lassabban és bizonytalanabbul jelentkeznék.

A földbirtokpolitika helyes megvalósítása csak úgy képzelhető, a telepes és a volt tulajdonos saját érdekében is, ha a telepes úgy a földért, mint a fölszerelésért évi kamatot és törlesztést fizet, ami megélhetése mellett földjéből kigazdálkodható. Ha így a juttatott földet és instrukciót nem ajándéknak, hanem a telepesek által meg-

vett birtoknak tekintjük, úgy a telepítés intézőit nem vezérelheti az a szempont, hogy a telep, ahol egy új kis exisztenciát kívánnak megerősíteni, eladósodott, vagy el nem adósodott birtokokból származik, hanem egyedül az, hogy az agrármunkásság megkötését, a meglévő kis exisztenciák megerősítését az ország népesedési viszonyaival összhangban oldják meg. Az a mindinkább népszerűvé váló felfogás, hogy a földbirtokpolitika megoldásának ma egyetlen nehézsége a szükséges tőkék előteremtése, mert hisz elég birtok áll rendelkezésre az eladásra váró eladósodott birtokok között, teljesen téves. A földtulajdon egyenletesebb megoszlását konszolidált viszonyok mellett, amikor ez a nemzetgazdaság szempontjából a legkisebb veszteséggel és veszéllyel oldható meg, csak hosszú évtizedek alatt lehet elérni. Az ország gazdasági struktúrájának megváltoztatásáról van itt szó, amit aligha lehet az agrártermelés rossz konjunktúrájának idején eladásra váró néhány százezer kat hold igénybevételével megoldani. Azt a körülményt is figyelembe kell még vennünk, hogy a törpebirtokok sokkal nagyobb mértékben adósodtak el, mint a nagybirtokok s míg az 5 kat holdnál kisebb birtokok bekebelezett terhe kat holdankint 534 pengő, addig az 1000 kat holdnál nagyobb birtokoknál ez csak 166.8 pengőt tesz. Az ország széles néprétegét képező törpe- és kisbirtokosok kamatterhei az eddigi kamatmérséklések ellenére is még mindig elviselhetetlenek. A Magyar Gazdaságkutató Intézet legutóbbi helyzetjelentésében közölt számításaim szerint az 5 kat holdnál kisebb terjedelmű birtokok átlagos kamatterhe holdankint az 1933. évre az érvényben lévő kamatlábak mellett 45.0 pengő, szemben az 1000 kat holdnál nagyobb birtokok holdankinti 10.6 pengős kamatterhével. E nagy különbözőségeknek oka egyrészt, hogy az eladósodás mértéke nagyon különbözik, másrészt pedig, hogy a nagybirtokok adósságának jelentős részét font és dollár jelzálogkölcsönök képezik, melyeknek évi térítése 5%, amihez a valuták árfolyamvesztesége is előnyösen járul hozzá, szemben a kisbirtokon inkább szokásos drágább váltókölcsönökkel. A kisgazdaságok ilyen kamatterhei alig teljesíthetők, ha arra gondolunk, hogy holdankinti brutto hozamuk 130—160 pengő között ingadozik. E körülmények természetesen az ország együttes érdekeivel összhangban az agráradósságok súlyosságának további enyhítését kényszerítik ki. A várható újabb intézkedések előnyeit azonban a nagybirtokok is élvezni fogják s az a lehetőség is jöhet, hogy a közgazdaság a konjunktúra emelkedő szakaszához érkezik, az agrárterhek súlyossága csökken és a föld tulajdonosai nem hogy nem kínálják földjüket eladásra, hanem faradságot és költséget nem kímélve kezdik meg „mentő“ munkájukat, mint azt az OFB működése idején tapasztaltuk. Nyilvánvaló tehát, hogy egész országra szóló földbirtokpolitika nem építhető törvényes intézkedés nélkül arra a néhány százezer holdnyi eladásra váró birtokra, melynek kínálata gyorsan változhat s amelynek fekvése nem mindenütt esik Össze a népesedés káros szélsőségeivel. A földbirtokpolitika reális megvalósításához szükséges tőkék mellett, melyek előteremtését ma csaknem az egyedüli akadálynak tartják, a föld kérdése sem olyan egyszerű, mint ahogy az pillanatnyilag látszik.

Vájjon konszolidált körülmények között tehát helyes földbirtokpolitika alkalmazása egyáltalán lehetetlen? Nyilván nem. A nagy földbirtokok egyrészt örökösödés, másrészt eladás útján lassan bár, de folytonosan apróbb egységekre hullanak. A földbirtokoknak ilyen osztódása természetesen nem oldhatja meg a földbirtokpolitika magasabbrendű feladatait, de az örökösödés vagy vagyonátruházás momentuma arra a gondolatra vezet, hogy a földbirtokpolitika ide kapcsolódjék be. A valószínű átlagos életkor figyelembevételével 35 évre tehető az az idő, ami alatt a birtokok örökösödés útján gazdát cserélnek. Az örökösödési vagy vagyonátruházási illetéknek természetben való lerovása lehetővé tenné, hogy a nagybirtokok egy része a jelenlegi örökösödési illetéken felül díjtalanul az állam rendelkezésére álljon, ami alapját képezhetné egy olyan földbirtokpolitikának, mely a pénzügyi nehézségek egyikétől, a föld vételárának előteremtésétől megkíméltetne. Jelentős terület természetesen csak egy az angol örökösödési illetékekhez hasonló illeték bevezetésével volna elérhető, mely bizonyos esetekben az 50%-ot is meghaladja. A természetben lerótt örökösödési vagy vagyonátruházási illeték pl. a következő lehetne: 500—1000 kat hold terjedelmű birtokoknál 10%, 1000—10.000 kat holdnál 20%, és 10.000 kat holdnál nagyobb terjedelmű birtokoknál 30% mindaddig, amíg az öröklött birtok 500 kat holdnál kisebb terjedelművé válik. Ilymódon egy-két emberöltő alatt évenként közel egyenletes lépésben, megrázkódtatás nélkül 3—4 millió kat holdnyi kisüzemet lehetne létesíteni. A fizetésképtelen előbb említett fél millió kat hold közép- és nagybirtok az állam által törvényes intézkedéssel szintén igénybe veendő volna egyrészt azért, hogy a fenti módon az örökösödés momentumába bekapcsolt folytonos birtokpolitika céljaira tartalékot képezzen, másrészt, hogy hiteléletünk egyik zavaró tényezője, a fizetésképtelen birtokokon befagyott hitelek, állami beavatkozással mielőbb kiküszöböltessék.

A földbirtokpolitikának ilyen módon elérhető eredményei természetesen a közvéleményt a közel egy millió kat hold terjedelmű egyházi és jogi személyekhez tartozó birtokokra is ráterelik. Ebben az esetben az öröklés vagy vagyonátruházás momentuma nem fordul elő, s az osztódásnak fent vázolt gyorsítása útján a birtokpolitikának nem szolgálhatnak alapul. Az ilyen birtokok egyrészének kis üzemekké való átalakítása örökbérletek formájában volna megoldható annál is inkább, mert ezek a birtokok ma is túlnyomórészben hosszúlejáratú nagybérletek alakjában kezeltetnek. Az egyházi birtokok másik része, mely fizikai okok miatt nem alkalmas kis üzemek létesítésére, tanító mintaüzemekké volna alakítandó. Az egyház birtokai sok évszázaddal ezelőtt a szellemi és a gazdasági kultúra fejlesztésére voltak szánva. Történelmi hivatásukat teljesítenék tehát e birtokok, ha rajtuk mintagazdaságokban a telepítés sikerének egyik legfontosabb tényezőjét, az alkalmas emberanyagot teremtenék elő. De az egyházi birtokok tulajdonjogának az egyház számára való fenntartása egyházjogi szempontok mellett még azért is feltétlen kívánatos volna, mert enélkül, ha az örökbérletszerű telepítés bármely ok miatt egyes vidékeken nem sikerülne, úgy az ilyen helyeken a föld legnagyobb valószínűség szerint

nem kívánatos kezekbe kerülne. Az egyháznak birtokaiból származó jövedelme a kisbérletű rendszerrel alig vagy egyáltalában nem csökkenne, mert a belterjes kisgazdaságok azt a bérösszeget, amit a mai nagybérlők fizetnek, könnyen teljesíthetnék. A földbirtokpolitika tehát úgy a magán- és a közületi, mint az egyházi birtokokra kiterjeszthető. Egyrészt az állam, másrészt a római katholikus egyház lenne hivatva tehát a szélsőségektől mentes földbirtokpolitikát intézni. Ilymódon megvalósított földbirtokpolitika egy-két emberöltő alatt megrázkódtatás nélkül egészséges földbirtokmegoszlást teremthetne. A sokat emlegetett pénzügyi nehézségek egyike, a vételár kérdése kikapcsolódnék s csak a forgótőkék előteremtése lenne probléma. A telepítéssel kapcsolatos új kisüzemek létesítése holdanként a szükséges épületeket is beleértve, 200—250 pengő invesztíciós költséget igényel, ötvenhatvan éven át évenként 60—80.000 kat holdnyi kisüzem létesítése évenként tehát 15—20 millió pengő forgótőke előteremtését tenné szükségessé. A tőkék előteremthetők lennének a nem földvagyonok örökösödési, illetőleg halálesetre szóló vagyonátruházási illetékeinek felemelésével, ha nem is olyan erőteljes mértékben, mint a földbirtokoknál említettük. Azzal ugyanis tisztában kell lennünk, hogy az ország gazdasági struktúrájának megváltoztatása csak úgy érhető el, ha a földbirtokpolitika kérdéseit a legnagyobb tárgyilagossággal, de érdemében kezeljük. A ma, bizonyos fokig divat jellegével bíró telepítési törekvések ugyanis az eladósodott birtokokra gondolnak csupán s amikor a föld volt tulajdonosának járadékfizetését helyezik kilátásba, félreismerik azt, hogy az állam, vagyis az új telepes csak egy valakinek, vagy az adósnak, vagy a tulajdonosnak fizethet különben is szerény járadékot. Az az általános felfogás tehát, hogy a jelenlegi telepítés úgy a régi, mint az új tulajdonosra kedvező, kevéssé átgondolt.

Nem kétséges, hogy a telepítés alkalmát, még ha szerény keretek közé van is szorítva, nem szabad elmulasztani, de a földbirtokpolitika ilyen megnyilvánulásától, mely nélkülözi a magasabb szempontok szerint elkészített országos terveket és törvényeket, nem reméljük a kérdés megoldását. Az ilyen földbirtokpolitika ugyanis az agrártermelés konjunktúrájának javulásával automatikusan megszűnik, mivel ilyenkor számottevő nagybirtok nem kerül eladásra. A gazdasági élet hullámmozgásának törvényei szerint pedig kétséget kizáróan elérkezünk a fellendülés periódusához is, amikor a ma olyan nagy népszerűségnek örvendő, de törvényben nem gyökeredző telepítési mozgalom észrevétlenül eltűnik. Éppen ezért a mezőgazdaság jelenlegi rossz konjunktúráját arra kellene felhasználni, hogy egy, a fentebb vázolt, az ország gazdasági struktúráját és népesedési viszonyait helyesen átalakító földbirtokpolitikának törvényes alapot teremtsünk. A nemzeti szempontokat szem előtt tartó új földbirtokreform törvény biztosíthatja egyedül a földbirtokpolitika több évtizedre terjedő zavartalan vitelét. Ma, amikor a föld nem jelent olyan tekintélyt és hatalmat tulajdonosának, mint jó konjunktúra idején, egy új földbirtokreform törvényjavaslat sokkal könnyebben juthatna törvényes erőre, mint korábban.

MATOLCSY MÁTYÁS

A GENFI NEMZETKÖZISÉG

WILSON hadirokkant genfi alkotása az idén babonás jubileumot ül: a „biztonság“ és „leszerelés“ felfegyverzett bizonytalansága a fehér fajok nyugati és sárga fájok keleti háborúskodása közben elérkezett fennállásának tizenharmadik évfordulójához. Még hozzá ugyanabban a köntösben, amelyet tizenkét esztendővel ezelőtt bölcs bábák reája szabtak, és ugyanazzal a lelkülettel, amelyet a még bölcsebb Alkotó beléje lehelt. És most tizenkét viszontagságos esztendő küzdelmekben változatos, de a mintaszerű adminisztrálásban mégis szánalmasan unalmas „eseményei““ után a jeles intézmény mintha már nem tudná tovább eltitkolni belső szervi bajait. A csodadoktorok injekciói már nem képesek biztosítani látszólag tartós egészségét; a szervezet súlyos és gyógyíthatatlan megbetegedésről tanúskodó diagnózis minduntalan jelentkezik.

A Genfbe becsempészett modem trójai fa-ló gyomrában úgylátszik mindenkinek hely jutott, csak éppen azoknak nem, akik talán leginkább lettek volna képesek kiengesztelni az emberiséget. Ezért nem tudja ez a trójai fa-ló tizenkét év elteltével sem meghódítani a világ közvéleményét, amely az elmaradt genfi tettek helyett ma már az elmaradás, halogatás és a folytonos egyhelyben tipegés okait kezdi keresni. Kis és nagy nemzetek egyre jobban kutatgatják, mi az oka a sok negatívumnak, ki és mi adhatna feleletet a sok kérdőjelre, mert valamennyien érzik, hogy itt valami alapvető súlyos szerkezeti hibának kell lenni. A trójai fa-ló megszállta és bevette Genfet, csak a világ közvéleménye nem veszi be a trójai fa-lovat!

És jellemző, hogy amint maga a népszövetségi eszme is ugrásszerűen jutott el „dicsőséges“ fejlődéséhez, mert — ellentétben Amerikával, ahol előbb külön „Pán-amerikai Unió“ néven kontinentális szervezet jött létre — itt az ó-világban az európai kontinentális fejlődés közbülső fokozatát átugrotta, — azonképpen ez a hibakeresés is ugrásszerűen ment végbe. Külsőségeket, formai aránytalanságokat igyekeztek kiküszöbölni, ahelyett hogy rögtön a baj lényegétől, a katasztrófát előidéző bacillustól szabadították volna meg a beteg szervezetet. Mindez természetesen mitsem von le azoknak a külföldi államférfiaknak az érdeméből, akik mint népszövetségi diplomaták is becsületesen igyekeztek érvényt szerezni az őket terhelő roppant felelősség szempontjainak. A sort mint ismeretes a kanadai Dandurand nyitotta meg, aki után a boldogult emlékű Stresemann következett. Majd alig másfél esztendeje az olasz Grandi mozgatott meg minden követ — bizonyára

nem Mussolini beleegyezése nélkül —, hogy a fájdalmas genfi diagnózisra orvosszert találjon, ők még csak tapogatódzva kerülgették a baj igazi kútforrását. Mindhárman nagyobb nyilvánosságot, egyszerűsítést és főleg az eddiginél gyorsabb intézkedéseket követeltek; azt hitték, hogy a titkolódzás, a mintaszerűen komplikált adminisztráció és a lassúság a genfi intézmény prosperitásának egyedüli kerékkötői. Nem vették észre, hogy a nyilvánosság, egyszerűsítés és gyorsaság is szenteltvízszerű reformok maradnak mindaddig, míg nem jár velük együtt az egész genfi atmoszférának, a nagy gépezetet mozgató belső lelkületnek teljes metamorfózisa is, amely azután a — sajnos csak papiroson — denacionalizált gépalkatrészeket a valóságban is az eszményi értelemben vett nemzetköziség képére és hasonlatosságára képes átformálni. ők is észrevették, hogy a nyilvánosság a végeredményben klikkszerű nacionalista-imperialista törekvések kifejlődésének, az egyszerűsítés és gyorsaság pedig a minél több — ha lehet minél több ezer — ember felesleges és drága foglalkoztatásának leghatékonyabb ellenszere; de nem számoltak még azzal a körülménnyel, hogy bármily szervezeti reform mindaddig írott malaszt marad, amíg nem tapintanak rá egyúttal minden baj közös kútforrására: a genfi ál-nemzetköziségben rejlő eredendő hibára is.

Mert csak aki vak, vagy aki nem akarja: nem látja, hogy ez az ál-nemzetköziség, ez a minden ízében hipokrita „nemzetek feletti“ tagozódás egyike a legnagyobb emberi hazugságoknak, amelyet talán még Wilson sem képzelt el így magának tiszteletreméltó álmodozásai közepett. Ha láthatná, ő ijedne meg a legjobban tőle, hogy legendás pontjait paktumtervezetével együtt a győztes alkhimisták a párizs-kömyéki laboratóriumokban mint forgatták ki eredeti formájukból és mint alkudták el az ő legszentebb eszméit a Lac Leman partján megnyílt politikai vegyeskereskedés nemzetközi tülekedésében. Megláthatná, mi lett az ő nagy gondolataiból; mint lett minden kis haszonlesők martalékává az imperialista elveknek és az örökös megalkuvásoknak ebben a nagy áruházában s hogy a nemzetközi kiszolgáló személyzet mint igyekszik egyre újabb és újabb térhódításokkal megpecsételni e szent vívmányok sorsát.

Mussolini külügyminiszterének említett reformjavaslata járt talán még legközelebb a probléma megoldásához; a bajok nagy részének okát a túlságos centralizációban látta, különösen a főtitkári hatáskör túldimenzionáltságában; lehetetlen állapotnak tartotta, hogy az egész genfi apparátus legfőbb ügyintézésének teendői két tisztviselő (Drummond és Avenol) kezébe fussanak össze. Grandi a főtitkári intézmény helyébe elismert szaktekintélyekből álló testület felállítását sürgette; nyíltan „direktórium.-nak nevezte ezt a testületet, amelyben a kis tagállamokkal szemben türelemmel, belátással és a legmesszebbmenő tárgyilagossággal viseltető delegátusok foglaltak volna helyet. így könnyűszerrel biztosítani lehetett volna, hogy a kis államok jogos és igazságos kérései mindig meghallgatásra találjanak. Mindezt azáltal is különösen elő lehetett volna mozdítani, ha az igazgatói, csoportfőnöki, állandó bizottsági elnöki állásokat is nagyobbrészt a kis államok kiküldöttei sorából töltötték volna be.

Az olasz kormány ezzel a javaslatával kétségkívül tanú jelét adta annak, hogy a kis államok jogait is intézményesen védeni akarja és hogy a mai több mint ezer tisztviselőt foglalkoztató népszövetségi és nemzetközi munkaügyi-hivatali roppant tisztviselő-apparátus munkáját bizalmatgerjesztőbbé, racionalizáltabbá és főleg gyorsabbá akarja tenni. Az olasz kormány javaslatának volt még egy távolabbi célja is és ez már a genfi nemzetköziség problémáját is érintette. Nemcsak Olaszország, hanem a Nemzetek Szövetségénél képviselt többi tagállam nagy része is hovatovább kénytelen volt tapasztalni ugyanis, hogy ez a közel ezer főből álló mammut-adminisztráció, személyi összetételét tekintve, mily kirívó eltolódásokat mutat a francia-angol hegemónia javára. Az állandóan betöltött, fontosabb tisztviselői pozíciókat szinte kizárólag Franciaország és Anglia tartják megszállva; ez a hegemónia a sok száz angol és francia származású főtisztviselőn és tisztviselőn keresztül természetesen e két nagyhatalom tekintélyét és politikai befolyását biztosítja a legeredményesebben.

Olaszország fellépése nem maradt minden következmény nélkül. Mint az ilyenkor mindig történni szokott, most is külön bizottság vette „tanulmányozás“ alá a kérdést. £z a vita azután egyre újabb és újabb problémákat vetett a felszínre. Bemstorff német, Aloisi olasz, Dalton angol, valamint Hevesy magyar delegátusok felszólalásai után a terítékre került téma kezdett egyre kényesebbé válni. A javaslat mellett felszólaló összes szónokok egyetértettek abban, hogy bár mindent a főtitkárság láthatatlan keze mozgat, mégis sokszor a legfontosabb politikai kérdések sem juthatnak a főtitkárság elé. Még maguk a Népszövetség mellé kinevezett állandó delegátusok is csak a legnagyobb fáradsággal tudják meg, hogy mit határoztak az egyik vagy másik bizottsági ülésben? A tájékoztatás megadása körül is igen nagy a különbség, hogy valamely nagy vagy kis államról van-e szó? A titkárság tisztviselői, ha nem is fogadnak el egyenes útbaigazításokat kormányaiktól, de csak természetes, hogy minden bizalmas értesítést megadnak saját honfitársaiknak. £z már önnönmagában véve is arra vezet, hogy egyenlőtlen helyzet alakul ki azok között az államok között, akik a főtitkárságban vagy egyéb fontos szervezetekben helyet foglalnak és azok között, akik ott nincsenek képviselve. Azok az államok, amelyeknek polgárai közül a főtitkárt és a főtitkárhelyetteseket kiválasztják, rendszerint nem is tartanak képviseletet a Népszövetség mellett, mert erre nincsenek rászorulva. Joggal felmerül a kérdés, vájjon ezekre a főtisztviselőkre nézve is fennáll-e a kisebb tisztviselőktől oly szigorúan kivett hivatalos eskü szentsége, amely szerint hivatalos titkot semmi körülmények között senkinek el nem árulhatnak?

A magyar delegátus igen helyesen jegyezte meg, hogy mindaddig, amíg a főtitkár és a főtitkárhelyettesek kivétel nélkül nagyhatalmakat képviselnek, addig az egész intézmény nem egyéb, mint az autokrácia és a titkos diplomácia melegágya. Szerinte igen kívánatos volna, hogy még egy vagy két főtitkári, helyettes-főtitkári állást szervezzenek és ezeket felváltva azoknak az államoknak tagjaival töltsék be, amelyek nem tartoznak a nagyhatalmak közé és nincsenek képviselve a Tanácsban. Lehetővé kell tenni, hogy a Népszövetség intézményein belül

minden állam szóhoz juthasson és nem lehet ezeknek az intézményeknek vezetéséből már eleve kizárni azoknak az államoknak polgárait. amelyek esetleg politikai követeléseket is támaszthatnak. Minderre annyival is inkább szükség volna. mert ma már kétségkívül megállapítható. hogy a tisztviselői állások között vannak I. osztályú és II. osztályú állások. Az I. osztályú állások a győztes nagyhatalmak fiaival töltetnek be; ezek a befolyásos. politikai manőverekre kiválóan alkalmas pozíciók — a hatalmi tisztségek. Δ II. osztályú állásokat viszont előszeretettel töltik be a kis államok fiaival; ezek között a II. osztályú állást betöltő tisztviselők között csak nagyon elvétve találkozunk egy-egy francia vagy angol származású tisztviselővel. Ezeknek az állásoknak nincs különösebb súlyuk. — betöltőik nem sok befolyással bírnak az ügyek menetére.

Csak mint nyilvánvalóan „véletlen“ körülményt említjük fel. hogy a kisebbségi csoport tisztviselői között éppen véletlenül helyet foglal egy jugoszláv és a regisztrálóhivatal tisztviselői között éppen ugyancsak nyilvánvalóan véletlenül egy cseh alkalmazott. (Még a gyarmatokkal foglalkozó Mandátum-bizottságban is két cseh tisztviselő működik.) A legfontosabb politikai és információs csoportokban ugyancsak . nyilván véletlenül — helyet foglal egy cseh, illetve jugoszláv alkalmazott! (Magyarország számára ezekben a fontos szervesetekben eddig még nem jutott hely!) Vagy hogy távolabbi és még szembeszökőbb példát mondjunk: itt van pl. India a maga 320 milliós lakosságával, vagy Kína a maga 453 milliós lakosságával. — e két állam hatalmas számaránya sem érvényesül a genfi adminisztrációban. Nyilvánvaló tehát, hogy nem az egyes országok lakossága. területe. kultúrája. hanem elsősorban politikai súlya és nemzetközi pozíciója a fő determináló szempont az állások szétosztásánál. Az angol preponderancia is nem annyira a területnek. vagy az angol világnyelvnek szól, hanem a szigetország nagyhatalmi szerepének. amely különben már abban a körülményben is kifejezésre jutott, hogy a Népszövetség első főtitkárjává angol állampolgárt neveztek ki. Jelenleg ugyanez a helyzet a francia Avenol főtitkár esetében. A francia-angol hegemónia egy jottányit sem változott; csupán a két alkatrész cserélt helyet a reprezentálás szempontjából.

Mindezekből látszik, hogy az eddigi kritikusok már valamennyien észrevették a „problémát“, csak még nem tudták vagy nem akarták a gyermeket nevén nevezni. Legújabban Eden. a londoni Foreign Office államtitkárja is csak újabb racionalizálási és takarékossági húrokat pengetett.

Ily körülmények között került sor azután a legutóbbi közgyűlés ír elnökének: De Valera-nak nagy feltűnést keltő elnöki megnyitójára. amelyben egyszerűen a vádlottak padjára ültette a Nemzetek Szövetségét, mint amely szervezeti és szerkezeti hibák miatt nem áll, nem állhat hivatása magaslatán. A genfi nemzetköziség kényes problémáját már sokkal félreérthetetlenebbül juttatta kifejezésre, mint óvatos elődjei; úgyannyira, hogy az évek hosszú sora óta folydogáló leszerelési konferencia egyik utóbbi ülésén ezzel kapcsolatban most már egy komolyabb petárda is felrobbant. És amire a dolgok belső össze-

függését ismerő minden józan ember már évek óta elő volt készülve, — ez a petárda telibe találta az „államok fölötti“ nemzetköziségnek zavaros fogalmát, amely a valóságban nem létezik, mert nem létezhetik. Jellemző, hogy éppen a soha véget érni nem akaró leszerelési kérdésekkel kapcsolatban vetődött fel, most már nevén nevezve, ez a probléma.

A „hazaáruló“ és a „hazaárulás“ fogalmainak meghatározása került ugyanis szóba. A leszerelési egyezménytervezetnek ez a szakasza eredeti fogalmazásban ugyanis kimondja, hogy egyik állam sem indíthat „hazaárulás“ címén eljárást az ellen a polgára ellen, aki a Népszövetség ellenőrző bizottságát saját országának titkos fegyverkezéseire figyelmezteti. Vájjon a leszerelési egyezmény aláírása után — most már — hazaárulónak tekinthető-e az, aki a Nemzetek Szövetségének figyelmét felhívja arra, hogy valamelyik állam megszegte azt, amire magát kötelezte? Az egyes delegátusok természetesen különböző „nemzetközi“ nézőpontból vitatták a kérdést. Politis görög delegátus azt fejtegette, hogy ez tulajdonképpen erkölcsi kérdés, mert nem is az a lényeges, hogy az illető állam a feljelentő polgárt bűnvádi úton üldözi-e vagy sem, szerinte sokkal súlyosabb az a körülmény, hogy az ilyen embert az ország közvéleménye erkölcsileg sújtja s ez dien semmit sem lehet tenni. Franciaország egyik leszerelési delegátusa viszont azt fejtegette, hogy egyes országokban az államhatalom igen önkényesen kezeli a hazaárulás! ügyeket és túlságosan sok cselekményt minősít hazaárulásnak. Nadolny német delegátus természetesen tiltakozott az elhangzott felszólalások és a tervezet ellen. Nyíltan kijelentette, hogy a denunciálást nem lehet népszövetségi jogvédelemben részesíteni! Utána Benes tett pontot a „hazaáruló“ fogalmának értelmezése körül kifejlődött épületes vita végére, mondván, hogy nem lehet hazaárulónak nevezni a feljelentőt, akit esetleg „magasabb nemzetközi szempontok“ vezéreltek eljárásánál.

Mint látjuk, tehát a kocka el van vetve. A dolgon már mitsem változtat az a körülmény, hogy régi recept szerint ismét megbíztak egy előadót és egy szép bizottságot a kérdés „tanulmányozásával“. A nacionalizmus és internacionalizmus genfi összeütközése immár tovább el nem kerülhető! Probléma hic jacet. Nincs genfi „nemzetköziség“, mert abban a pillanatban megszűnik e fogalom létezni, mihelyt a túlnyomórészt angol-francia alattvalókból álló tisztviselőgárda ellepi a Hottops-féle Palace Hotel hivatali szobáit.

Mert mi a helyzet? Mindenütt franciákat és angolokat látni; ahol egy francia van, ott egy második, egy harmadik, egy tizedik, sőt huszadik francia is; ahol egy angol látható, ott van egész Anglia. Itt-ott látni csak egy-egy szerény hollandust, egy-egy álmos venezuelait, vagy nagyritkán egy-egy melancholikus volt ellenséget. És ahogy egyedül vannak, mégis olyan „nemzetközileg“ hatnak!... Istenem, mit is csináljanak egyebet szegények. Tudomásul kell venniök, hogy ők a nagy Hotel elég jól, sőt nagyon jól fizetett „nemzetközi“ tisztviselői, akik abban a pillanatban, amikor a főtitkártól kinevezésüket átveszik, „hivatalból“ tartoznak megszűnni olaszok, oroszok, magyarok vagy románok lenni! Saját országaik érdekeit, esküjük szerint, többé már nem viselhetik szívükön, csak a wilsoni elvekért jöhetnek lázba, csak

az egyetemes nemzetköziség gondolatát szolgálhatják. Mert az egykori orosz hercegnő (akit a litván földbirtokreform birtokaitól megfosztva koldusbotra ítélt és most titkárnő) egy jottányival sem lehet előzékenyebb a litván miniszterelnökhöz, mint a lengyel külügyminiszterhez. Vájjon két „jóakarója“ közöl melyiknek fog mégis inkább őszintébb felvilágosításokkal, igazabb útbaigazításokkal szolgálni? Avagy elképzelhető-e, hogy a német külügyi hivatalból Genfbe vezényelt követségi tanácsos a Wilhelmstrasséről Genfbe érkezett saját kollegáit ugyanazzal a nemzetközi jóindulattal és tárgyilagos előzékenységgel fogja kiszolgálni, mint a Quai d'Orsay embereit? Vájjon a „Saar-vidék“ felszabadításáról, vagy a leszerelésről melyik diplomatával fog meghittebb, bizalmasabb tárgyalást folytatni? És viceversa, a francia titkárság tagja Berlinbe utazásakor ugyanazt fogja elmondani a német metropolisban, mint amikor mint népszövetségi tisztviselő Párizsban időzik?

És vájjon ez a kölcsönösen „testvéries“ kapcsolat olaszok és jugoszlávok, magyarok és csehek, németek és lengyelek stb. eseteiben is teljesen egyformán őszinte lesz a valóságban? Képes lesz ez a nemzetiséghez való tartozást ily egyszerűen és gyorsan nemzetközivé átalakulni? Jól mondja Max Beer: „Die Reise nach Genf“ című útleírásában, hogy: „fiatal embereket, akik éppen csak hogy kikerültek az iskola padjaiból, arra kényszerítenek, hogy minden különösebb tapasztalat nélkül a Népszövetség szolgálatába álljanak; és azt az egyre emelkedő pompás fizetés jóleső érzésével életük végéig szolgálják. Ezek a jobb sorsra érdemes, egyébként igen derék emberek sokszor genfi, népszövetségi frigyet is kötnek, amelyből már genfi gyermekek származnak; ezekről azután már tényleg el lehet mondani, hogy a Népszövetség kohójában fogant „nemzetközi“ emberlények“. Ne felejtsük el azonban, hogy az atyák mégis csak mindig olaszok, franciák; vagy németek maradnak, akik ha valami bizalmasat akarnak gépeltetni, mégis csak a saját fajtájukhoz tartozó írógéptündérekkel végeztetik el azt. És ez szinte természetes. A belga, a chile-i és az afganisztáni tisztviselők is így csinálják. Ez már így van. Ezen változtatni nem lehet. Nemzetköziség ide, világbéke oda, — ami biztos, az biztos!

A legnagyobb baj azonban, hogy ők az egyedüli emberek a földön, akiknek minden tökéletlenséghez, határozatlansághoz, halogatáshoz, „hivatalból“ jó képet kell vágniok és dicsőíteniük kell minden befejezetlenséget... Nagyon gyakran a haladással szemben is állást kell foglalniok. Max Beer szerint: „ezek a szegény tisztviselők egy befejezetlen nagy mű szánalomraméltó foglyai.“ Hozzátehetjük mindjárt, hogy alá- és fölérendeltségi viszonyaikban a tragikomikus összevisszaság legpikánsabb tendenciái szerint! Németek szolgálnak lengyel főnök alatt, viszont franciák és belgák német vezetés mellett; a mandátum-bizottságban, ahol a Németországtól elrabolt tengerentúli gyarmatok ügyét adminisztrálják, minden szánalmat megérdemlő német tisztviselők dolgoznak, angol és francia vezetés alatt. Ez utóbbiak itt is bizonyára állandóan szem előtt tartják a genfi nemzetköziségből táplálkozó tárgyilagosság és felebaráti szeretet szempontjait!? Vagy a danzigi polgár, aki fogcsikorgatva kénytelen fajtájának sérelmes

ügyét adminisztrálni, amelynek igazságtalan és erkölcstelen voltáról már eleve meg van győződve.

Az ő egyik legnagyobb tragikumuk, hogy amikor minden halandó ember álmodozhat a békemű tökéletesítéséről, akkor éppen ők, a nemzetközi tisztviselők nem tehetik ezt meg. Esküjük értelmében, nekik felül kell emelkedniök a nemzetek kicsinyes szempontjain és öncélú érdekein. De hát ezek a szegény tisztviselők is csak emberek, közönséges földönjáró emberek! A valóságban nekik is csak a nacionalizmusnak és imperializmusnak mindenhová betolakodó hegemonisztikus törekvései és mindent befolyásoló hatalmi tendenciái parancsolnak! Bárhogy sír is a lelke a hivatalnoknak, mint „nemzetközi személyzet“ kénytelen, sokszor jobb meggyőződése ellenére is, a genfi álnemzetköziség oltárán áldozni! És miközben a malária, ópium és közlekedési ügyekben száz és száz bizottság, illetve tanács működik, — a sok milliónyi nemzeti kisebbségeknek még ma sincs állandóan működő tisztességes központi szerve! Szegény kisebbségeknek úgy látszik csak az örök sirató fal jutott! A nemzetközi testvériség és a sokszor hangoztatott nemzetközi szolidaritás itt már felmondja a szolgálatot.

Éppen így fel kell hogy mondja ez a szolidaritás a szolgálatot a napi külpolitika eseményeinél is, mert hogy csak egy példát említsünk a sok közül, vájjon elképzelhető-e józan ésszel, hogy az ú. n. Lytton-bizottság, amelyet a mandzsúriai háború okainak megvizsgálására küldtek ki Genfből és amely igen becsületes munkát végzett, — az egyes mozzanatok vizsgálatánál mindvégig meg tudta őrizni nemzetközi izoláltságát? Elvégre is az olasz Aldovrandi, a francia Claudel, az amerikai McCoy, a német dr. Schnee, de maga az angol Lord Lytton sem tagadhatta meg egy percre sem önmagát és nemzetének érdekeit, amelyek más-más prizmán át és szempontok szerint érvényesülnek a Japán iránti, vagy a Kína iránti szimpátia esetében. Ez az öt úr külön-külön mindegyik egy-egy kifogástalan gentleman, de ha így öten együtt vannak, már mindjárt csak a parciális nagyhatalmi érdekek megtestesítői, akik Metternich Szent szövetségéhez hasonlóan, többé már nemcsak kizárólag a béke biztosításáért küzdenek.

Ez a nemzetköziség, ez a patriotizmus ellenére is viruló álszolidaritás — amint azt a lefegyverzési „hazaáruló“ vita is jellemzően dokumentálta — nemcsak a mostani, de az eljövendő időknek is egyik legmarkánsabb problémája. A kérdéssel már nemcsak hogy „foglalkoznak“, de annak ma már külön irodalma és tribünje is van. A legutóbbi időkben is igen előkelő helyeken, igen illetékes férfiak ajkáról hallottunk elhangzani e kérdéssel kapcsolatban megszívlelendő igazságokat. Az egyik nyilatkozatnak megboldogult gróf Apponyi Albert volt a gazdája, aki élete utolsó külföldi útján a „Népszövetség válságáról“ az Osztrák Népszövetségi Liga és Külpolitikai Társaság felolvasó ülésén többek között ezeket mondotta: „Átment a köztudatba, hogy a Népszövetség súlyos válságban van, amely kérdésessé teszi erkölcsi tekintélyét és ezzel fennmaradását... A leszerelés ügyében a siker vagy sikertelenség a Nemzetek Szövetsége létének vagy

nem létének kérdése. A baj itt az, hogy a Népszövetség szervei részére csupán az egyes népek képviselői állanak rendelkezésre és bármennyire áthatja is őket az emberi együttérzés szelleme, mégis csak elsősorban népük képviselői maradnak, akik öntudatlanul saját országuk külön érdekeinek színszűrőjén keresztül nézik a közösség érdekeit... A Népszövetségnek legnagyobb baja az, hogy tulajdonképpen koraszülött, — megteremtették a formáit, mielőtt a lelkek képesek lettek volna azokat megfelelő tartalommal megtölteni!“ Ahány megállapítás, annyi igazság.

De ugyanígy találó William E. Rappard genfi egyetemi tanárnak, Svájc egyik népszövetségi delegátusának a kritikája is, aki nemrég Budapesten tartott előadásai során a gyakorlati példák egész sorával világította meg a „patriotizmus“ és „internacionalizmus“ problémáinak lényegét és összefüggését. A Genfben is uralkodó imperializmusról finoman csak annyit mondott, hogy: „... a világpolitika kérdéseiben a nagy országok mindig különleges érdekekkel bírnak s ezért állásfoglalásukat a világ közvéleménye nem tekinti objektívnek.“ Rappard professzor különben a válság megoldását abban látja, hogy a nemzeti politikának, de az emberi kultúrának is olyan mélyebb koncepciójához kell eljutni, ami lehetővé teszi, hogy Európának és a világnak egységére törekedjünk anélkül, hogy nemzeti kultúránkat megtagadnánk.

És amikor azt látjuk és halljuk, hogy a népszövetségi gondolat gyakorlati megvalósításának érvényesüléséért mint emelik fel messzehallható szavukat egyre-másra az arra legilletékesebbek, — önkénytelenül is eszünkbe jutnak azok a wilsoni idők, amikor a Nemzetek Szövetségének még csak körvonalai voltak meg s amikor az eszmének két imponálóan önzetlen előharcosa: az öreg Smuts tábornok és az amerikai Hunter-Miller (aki a párizskömyéki béketárgyalásoknak anyagát a Magyar Szemlében is ismertetett gyorsírói feljegyzések alapján közreadta) szinte előre megérezték, hogy a legtöbb bajt éppen ez a paradoxonszerű nacionalista-nemzetköziség, vagy amint. Rappard tanár finoman mondta: az „újfajta patriotizmus“ fogja előidézni. Ma persze könnyű helyeselni vagy kritizálni az ő elgondolásaikat, mert az elmúlt tizenkét esztendő gazdag tapasztalatai után tisztán látjuk a rendszer hibáit. Az ő előrelátó megérzésüknek mindazonáltal elvitathatatlan az értéke utólag is, mert ők ketten sejtették meg először, hogy a genfi Hottops Hotel problémáit éppen ez a nemzetköziségi disszonancia fogja állandóan a napirenden tartani.

Smuts kizárólag svájci hivatalnokokat akart a Nemzetek Szövetsége kebelében látni, ezzel szemben Hunter-Miller csak amerikaiakat. Kettőjük közül kétségkívül Smuts elgondolása volt a logikusabb és figyelemreméltóbb. Hunter-Miller elgondolásának indokolása az volt, hogy Amerika, mint Európában érdektelen fél az akkori háború okozta prosperitásában a mintaszerű rendszeresség és az elfogulatlan szakszerűség alkalmazásával szívesen gondoskodott volna arról, hogy a világ népszövetségi ügyeit jól és gyorsan adminisztrálja. (Bár groteszk a gondolat, de ki tudja, — nem történt volna-e sok minden máskép?, pl. a kisebbségi panaszok terén sok minden igazságosabban?) Amint Smuts-nak az 1899., illetve 1907. évi hágai egyezmények végrehajtásá-

nak kizárólagos hollandiai (a hágai külügyminisztérium általi) adminisztrálása lebegett a szemei előtt, azonképpen Hunter-Millert a Pán Amerikai Unió igazgatási és nyelvi szempontból oly egységes szervezete is nyilván befolyásolta.

Ma, mindezen nemes elgondolások után tizenkét esztendővel mindenesetre legalább is gondolkodni érdemes Smuts és Hunter-Miller érdekes ötletei felett. Mert hogy csak egy drasztikus példát említsünk, gondolt-e már valaki is arra Genfben, hogy mi lenne a helyzet akkor, ha egyszer pl. az orosz szovjet is belépne a Nemzetek Szövetségébe, amelynek így egyenjogú tagja lenne és következőleg a, genfi Hottops Hotel irodáiban is megfelelő számban és súlyban szóhoz jutna? Vagy mi lenne, ha történetesen egy szovjet delegátus kerülne a főtitkári székbe?… hogy a közgyűlési, tanácsi és bizottsági elnökségekről ne is beszéljünk. Elképzelhető mindez, amikor a Nemzetek Szövetsége 5 6 tagállama a magántulajdon szentségének és a kapitalisztikus államrendnek a híve, — hogy ezek az államok ölhetett kezekkel szemléljék az 57-ik tagállamnak, még hozzá ez elég tekintélyes területű és lakosságú tagállamnak a maga kommunisztikus világnézletével és módszereivel való térhódítását? Avagy közömbösen szemet fognak húnyni afelett is, hogy a bolseviki propaganda jól ismert erőszakosságai a Genfi-tó partján is meghonosodjanak? És vajha ez a Moszkvából irányított „patriotizmus“ a Nemzetek Szövetsége hivatalaiban és bizottságaiban is „a testvériség és felebaráti szeretet tárgyilagos nemzetköziségével “ biztosítja majd a kapitalista államokkal való őszinte együttműködést? Még csak rágondolni is rossz minderre, annyira bizarr az egész ötlet, — amely azonban — ha a dolgok úgy fejlődnek tovább — közelebb kerül a megvalósulás lehetőségéhez, mint sem liinnők. Hiszen a Nemzetek Szövetsége egyetemessége az a cél, amely a genfi eszme minden harcosának leghőbb vágya, amelynek elérése érdekében — bizonyosak lehetünk — mindent el is fognak követni,.

Amint látnivaló, a „genfi nemzetköziség“ problémája éppen eléggé változatos elmélkedésekre nyújt lehetőséget. Különösen azok számára, akik az egyetemesség alatt nemcsak a fizikai értelemben vett univerzitást, de a lelkek egyetemességét is óhajtják. És amikor itt erről szólunk, gondolunk itt elsősorban arra a nagy tengerentúli birodalomra. amelynek a genfi szervezet alapításához talán a legtöbb köze volt — s ma mégis valamennyi állam között a leglazább kapcsolat fűzi annak: működéséhez. Nem hiába beszélt az élesszemű amerikai Hunter-Miller amerikai hivatalnokokról, Smuts tábornok sem vetette fel ok nélkül a svájci honpolgárok alkalmaztatásának ötletét, ők is és valamennyien a későbbi kritikusok megérezték, hogy a genfi gépezet szerkezetére is nagyon kell ügyelni, mert tudták, hogy ez a látszólagos technikai kérdés talán még fontosabb és lényegesebb, mint az egész népszövetségi paktum, annak *26* cikkelyével együtt!

Valljuk meg őszintén, hogy a mai állapotnál rosszabbul bizonyárai nem adminisztrálhatták volna a népek békéjét és leszerelését, a kisebbségek jogos panaszait akkor sem, ha történetesen kizárólag amerikai vagy svájci polgárok ültek volna a Palace Hotel szobáiban. Mert ez esetben talán a Trani grófilő szalonjában rezideáló főtitkártól kezdve.

a cethal-egyezményeket oly lelkiismeretesen regisztráló legkisebb tisztviselőig is más szellem hatotta volna át ezt a nemzetközi személyzetet; nem úgy mint napjainkban, amikor a racionalizálás jegyében a genfi mammut-adminisztrációnak egyik legnagyobb dilemmája: a „hazaáruló“ és „hazaárulás“, a „nemzetközi patriotizmus“ és egyéb kényes paradoxon fogalmak pontos megfejtése.

Ma már nem lehet vitás, hogy az a bábeli zűrzavar, amely Genfiben uralkodik, semmiesetre sem a „nemzetközi szolidaritás“ megvalósulása. De az úgynevezett racionalizálás eddigi eredményeire sem lehet büszke Genfi. És ha talán európai prestige-okokból nem is fogadhatjuk el a Wilson honfitársainak kizárólagos hegemóniáját biztosító gondolatot,—amelynek egyik mozgató rúgója bizonyára az volt, hogy ha másért nem, hát legalább a genfi újszülött apaságát megtagadó kíméletlen gesztus kiengeszteléseül így akarta Amerika közismert technokráciájával és a németektől ellesett rendszerességével gavallér módon Európát mentesíteni az adminisztrálás terhei alól, — Svájc, ez a külön szerződésekkel örök időkre semlegesített ideális kis állam, bizonyára teljes sikerrel gondoskodott volna arról, hogy ne csak menedékhelyet adjon a népek nemzetközi fórumának, de ha rábízzák, annak belső munkáját is a svájci nép természetében rejlő józan szemmértékkel, becsületes jóindulattal és a szó eszmei értelmében vett semlegességgel mozdítsa elő.

Ez esetben legalább a „genfi nemzetköziség“, mint semleges biztosíték is, élő fogalommá vált volna!

CZAKÓ ISTVÁN

A CSERKÉSZ VILÁG-JAMBOREE GÖDÖLLŐN

Az UTOLSÓ ÉVTIZEDBEN a magyar társadalom is megtanult a legfiatalabb magyar nemzedéktől egy idegen új szót: jamboree. Ezt a fogalmat a magyar cserkészmozgalom dobta bele a köztudatba. Nem is angol eredetű; Baden Powell, a cserkészet megalapítója hozta magával Dél-Afrikából. Jelentése egy olyan gyülekezet, ahol mindenki ott van, akinek joga van jelen lenni. Az egész világ cserkészmozgalma pedig ez alatt a fogalom alatt a cserkészek nemzetközi nagy táborozását érti. A cserkészek világ-jamboreejának sokkal több jelentősége van a jövő társadalma szempontjából, semhogy azt csupán gyermekek játékos találkozójának nézzük. Felfigyelnek rájuk egy évtized óta az egész vüágon és így a magyar társadalomnak is különös figyelmére kell méltatni éppen az ezen évi világ-jamboreet, amely Magyarországon fog lefolyni.

Az 1933. évi gödöllői jamboree sorrendben a negyedik. Speciális vezéreszméjénél fogva az összes eddigi világtáboroknál sokkal nagyobb jelentősége lesz egész világvonatkozásában. A jamboreek jelentőségének fokozódását egyébként érdekesen bizonyítja e világtáborok fejlődésének rövid áttekintése is.

Az I. világ-jamboreet 1920-ban rendezték Angliában, London közelében. Ennek táborában még csak 21 nemzet fiai vettek részt. Ez még a győztesek világtalálkozója volt a cserkészetből is, ami ekkor még szintén nem tudott szabadulni a háborús pszichózis béklyóitól. Magyarország sem vett rajta részt, bár, igen érdekes, éppen a magyar cserkészet volt az a legyőzött népek cserkészmozgalmai között, amelyet elsőnek hívtak meg. Eire a jamboreera az utolsó pillanatban a magyar cserkészmozgalom is meghívót kapott, jóllehet még non volt tagja a nemzetközi szövetségnek. Sajnos, akkor egy üdvözletnél többet nem küldhettünk a világ ifjúságának erre az első találkozójára. Ennek az I. jamboreenak mégis nagy jelentősége van, mert ekkor választották az egész világ főcserkészévé Baden Powellt.

Magyarország cserkészete 1920-ban vétetett fel a nemzetközi szövetség tagjának. Ez akkor egyrészt nagy eredmény volt magyar szempontból, másrészt belsőleg nagy indítást adott a magyar cserkészet további irányának, jóllehet akkor még sokan nem ebben az irányban látták a magyar mozgalom fejlődésének lehetőségeit és inkább szívesen látták volna a nacionalista elzárkózást. Szerencsére, a magyar társadalom ekkor még nem méltatta túlságosan nagy figyelemre a cserkészetet, így akadály nélkül indulhatott abba az irányba, amely elhozta hazánkba az 1933. évi világtábort.

A II. világ-jamboree 1924-ben volt Kopenhágában. Ezen a vezéreszme az volt, hogy versenyekben mérje össze erejét és fejlődését az egész világ ifjúsága. A magyar csapat ekkor tette első, hatalmas erőfeszítését, hogy az egész világmozgalom tudomást vegyen a magyar fiú kiválóságáról. A magyar versenycsapat az Egyesült Államok és Anglia mögött harmadiknak került ki a versenyből és ezzel a kontinensen első lett. Ez a szinte csodálatos, váratlan és megható diadala a magyar fiúnak egyszerre a magyar cserkészmozgalom felé terelte az egész nemzetközi szövetség figyelmét. Mindemellett a dániai jamboreenak egy nagy tanulságát le kellett vonnia a világszövetségnek is. Ez pedig abban állott, hogy a cserkészmozgalom semmiképpen sem válhat egysémájú nemzetközi mozgalommá, hanem a legnagyobb értékei éppen abban vannak, hogy a nemzeti cserkészetek a maguk nemzeti értékeit fejlesztik ki a fiúban és nemzetközi vonatkozásokban éppen ennek a különleges nemzeti színnek van a legnagyobb jelentősége. Ebből azonban az is következett, hogy a verseny nem lehet indokolt, mert a nemzeti sajátságok össze nem mérhetők, tehát a versenynek nincsen tárgyilagos alapja. Ezzel véglegesen elejtették a nemzetközi cserkészversenyek gondolatát, illetve a jamboreekről törölték azt, s csak speciális sportszámokra korlátozták egyenesen erre a célra összehívott táborokban.

A cserkész világ-jamboree gondolata tehát éppen ebben lényegesen különbözik a sport-olimpiászok gondolatától. A sport-olimpiászok minden vonatkozásukban nemzetköziek, egyes nemzetek atlétái nemzetközileg összemérhetők. A cserkész-jamboreek célja ezzel szemben éppen az, hogy minden világ ifjúsága a maga speciálisan nemzeti sajátságaival, erényeivel, ízével és színével szálljon egy-egy hatalmas táborba. Egymásban nem a sémát, hanem éppen azt akarják felbecsülni, hogy a nemzetközileg azonos cserkészalapokon és törvényeken hogyan építették ki azt a szellemet, ami földjük lelkéből, történelmi múltjukból és nemzeti sajátságaikból ad minden nemzet cserkészmozgalmának egyéni, nemzeti értéket.

Ez az utóbbi gondolat kölcsönöz a nemzetközi cserkészetnek egészen különleges helyzetet a nemzetközi mozgalmakban: nemzetközi alapon nemzetivé válni csak a cserkészetnek lehetséges.

Ezt a hatalmas eredményt éppen a dániai jamboree érlelte meg. Egyelőre azzal, hogy a versenyeket nem mutatta reálisaknak. A gondolat testté a III. jamboreen vált, amit 1929-ben Angliában, Birkenhead mellett, Liverpool közelében tartottak meg. Mégis ez az utóbbi jamboree sem tudta ezt a gondolatot egészen megvalósítani. Ezt a nagyszerű eszmét ugyanis kissé háttérbe szorította a jubileum gondolata: Lord Baden Powell nyolcvanéves születése napján az egész világcserkészet fel akart vonulni ennek a nagyszerű embernek színe elé. így a tábor hatalmasan túlméretezett volt. A tömegek kissé elnyomták a nemzeti egyéniségeket. Mégis bebizonyosodott, hogy a tábor nagyarénájában tartott nemzeti bemutatók, a tábori színházban rendezett nemzeti táncok, ének, zene, az egyes nemzetek táborának különleges nemzeti jellege az egyetlen értelme ezeknek a hatalmas nemzetközi találkozóknak. Egyszóval: a cserkészet nemzetközi vonatkozásban is

akkor bizonyult legértékesebbnek, ha nemzeti vonatkozásban értékeket tudott kitermelni a fiúk lelkéből.

A gödöllői nemzetközi IV. világ-jamboree már tökéletesen ebben a gondolatban folyik le augusztus havában. Amint mondottam előbb, vezéreszméje, a cserkészieség és a nemzeti jellegű táborok, teszik egészen különleges jelentőségűvé. Sőt még tovább: az egész világ cserkészete a legteljesebben méltányolja, megérti és helyesli, hogy ennek a nemzetközi világtábornak speciális magyar ízt, magyar gondolatot adott a magyar táborparancsnokság. AIV. világ-jamboree jelvénye a magyar csodaszarvas. A fehér csodaszarvas, a magyar mondák szent állata. Jelképe egy nemzet vágyainak, megtestesülése egy nép sóvárgott boldogságának, távoli célok ködéből megvillanó sejtelme egy nagy, Isten rendelte hivatásnak: küldetésünk szimbóluma. E jelvényt, e magyar szimbólumot viseli majd mellén a világ-jamboree minden tagja. A magyar monda 1933-ban megújul és lélekké válik: a hún világbirodalom helyén két hétre Cserkész világbirodalom alakul. Ahogy az 1929-i angliai világ-jamboree jelvénye és szimbóluma egy nemzetközileg értékes gondolat kifejezője, az arany nyíl, a szeretet nyila volt, úgy válik 1933-ban az egész világ cserkészetének gondolatává egy maréknyi nép vágyainak megértése, megbecsülése. íme, a nemzetközi gondolat, a cserkészet, mennyire tudja magáévá tenni és megérteni a nemzeti gondolatot!

A IV. világ-jamboree célkitűzései az összes eddigi jamboreek célkitűzései közül a legtisztábbak: általános megbecsülése a cserkésztestvériség gondolatának, a cserkészgondolat tartalmi elmélyítése; az emberebb-ember ideálja felé való igyekvésben egymás kölcsönös támogatása: a nemzeti gondolat felé való tökéletesülés egymásnak való bemutatása.

Amíg ez a gondolat megérlelődött és ennek megtestesítésére a magyar cserkészet kapott nemzetközi megbízást, addig a magyar cserkészifjúságnak kemény munkával kellett bebizonyítania, hogy egyrészt a cserkészet nemzetközi értékeit kitermelte lelkében, másrészt pedig, hogy nemzeti vonatkozásban egy nemzet ifjúságánál sem alábbvaló. Aránylag könnyű feladata volt a magyar cserkészcsapatnak 1924-ben a dániai jamboreen a harmadik hely elnyerése, mert hiszen pártatlan bírák pontozása döntött. Csak mindenre elszánás kellett és megfeszített, kemény magyar izmok ahhoz is, hogy 1927-ben a svájci Kanderstegben egy nemzetközi cserkész síversenyen, majd a svéd Helsingörben szintén nemzetközi cserkész víziversenyben az első helyre kerüljenek, hogy 1932-ben Lengyelországban szintén vízi-versenyeken mindenkit legyűrjenek. A magyar fiú igazi értékei azonban mégsem ezekben a versenyekben bontakoztak ki, hanem az 1929-i angliai jamboreen, ahol versenyek nélkül, csak a magatartás, a cserkészszerűség győzött; a nemzeti bemutatók alkalmával nem egy kis versenycsapat, hanem 850 magyar fiú egyaránt emberebb-embernek és magyarabb-magyarnak bizonyult nem szakértő pontozó bírák, hanem a sok százezer fejű angol közönség előtt. Az 1933. évi IV. világ-jamboree magyar megrendezésének kitüntető feladatát nem a magyar cserkészvezetők, nem egynéhány fiú kiválósága, hanem „a magyar fiú“ nagy

értékei szerezték meg; akkor, amikor ezért a kitüntetésért az Egyesült Államok, Hollandia, Csehország is teljes erővel léptek sorompóba.

1931-ben a badeni nemzetközi cserkészkonferencia döntése szerezte meg a magyar cserkészetnek ezt a feladatot. A magyar cserkészmozgalom vezetői tökéletesen tisztában voltak vele, hogy milyen súlyos kötelezettséget vállaltak. Kötelezettségeket két irányban is: a nemzetközi cserkészettel szemben teljes garanciát kell nyujtaniok, hogy a vállalt feladat minden kényes vonatkozásában sikerrel jár; de még súlyosabb kötelezettséget a magyar nemzettel szemben, hogy a feladatot úgy oldják meg, hogy a nemzeti becsület semmi vonatkozásban nem szenved csorbát. Tehát befelé is úgy tudják képviselni a nemzetközi feladatot, hogy az a magyar érzékenységet nem bántja, kifelé pedig nem fogják elhomályosítani a magyar nemzeti társadalom igazi arculatát, nem tagadják le a magyar jelen fájdalmas tényeit. Δ feladat súlyos vonatkozásait az bizonyítja leginkább, hogy ez a világ-jamboree nem magyar vállalkozás, nem magyar tábor, ahol az idegenek vendégek, hanem egy nemzetközi megbízásból magyarok által rendezett és vezetett, a nemzetközi cserkész-komité ellenőrzése alatt álló megmozdulás. Ebben a táborban hogy kik vesznek részt, az nem a magyar tábor parancsnokság meghívásától függ, hanem joga van ott minden nemzetnek megjelennie, amelyik a nemzetközi szövetségnek tagja. Joga van minden nemzetnek arra, hogy ott nemzeti önérzete sérelme nélkül, nemcsak magyar oldalról, hanem a tábor minden más nemzete részéről okozott sérelem nélkül vehet részt. Európa mai politikai állapota mellett olyan feladat ez éppen a magyarok számára, amelyet megoldani cserkészvonatkozásban is nagyon nehéz, de még nehezebb garanciát nyújtani arra, hogy a cserkészeten kívül álló társadalom részéről is megértésre találjon ez a gondolat.

Fokozott nehézségek előtt áll a magyar cserkészmozgalom vezérkara amiatt is, hogy egy ilyen hatalmas megmozdulás igen sok megbízható munkaerőt kíván tőle. Anglia, amikor megrendezte a maga III. világ-jamboreeját, egymillió angol cserkész tisztikarából válogathatta ki a maga jamboree-vezérkarát. Nekünk 35.000 magyar cserkész áll rendelkezésünkre, amelynek tisztikarával nemcsak a magyar fiúk mintaszerű és nemzetközileg is a legmagasabb színvonalú táboroztatását kell ellátnunk, hanem ebből kell kivonnunk azt a vezérkart is, amely az egész világtábor tömérdek vezetési, gazdasági, technikai feladatát megoldja. A magyar cserkészet azonban bátran vállalta ezt a feladatot, sőt ereje biztos tudatában úgy oldja meg, hogy minden feladatot cserkésztisztekre biz, legyenek azok bármilyen szakismereteket kívánó problémák, lelkészi, rendőri, gazdasági, műszaki vagy művészi feladatok. A magyar cserkészet nagy fejlettségére vall az, hogy a táborparancsnokság minden csoportja élére kiváló szakembereket talált magában a cserkészeten belül. Egy államberendezés minden vonatkozásában cserkészszerűleg, cserkészeken keresztül, cserkészmunkával kerül a világ-jamboreen megvalósításra. Ezzel a magyar cserkészet egyúttal erejét is dokumentálja a magyar társadalom felé; bebizonyítja, hogy az általa nevelt új társadalom egykor a magyar élet minden problémája megoldására termel és termelt ki máris helyüket

megálló férfiakat. A magyar cserkészet a világ-jamboree óriási megmozdulásához a rajta kívül álló társadalomtól csupán egy irányban kér segítséget.

Ez a segítség is csupán abban áll, hogy nézze a magyar társadalom megértéssel ezt a nagy munkát és vállalja át tőle az itt lévő idegen ifjúsággal szemben azokat a feladatokat, amelyek mindenképpen társadalmi feladatok. így ne zárkózzék el az idegen ifjúságtól, hanem igyekezzék azzal szemben szeretetének és megbecsülésének jelét adni. A magyar társadalomnak tudatára kell jutnia annak, hogy milyen bizalom nyilvánult meg a magyar ifjúsággal, a magyar cserkészettel szemben akkor, amikor a világ legnagyobb értékeit bízták a kezére 1933 augusztusában; a világ legnagyobb értékeit, minden kultúmemzet legválogatottabb, legjava ifjúságában; ha ezt átgondolja, ettől a megértéstől nem is zárkózhat el. Rá kell eszmélnie a magyar társadalomnak arra, hogy 1933-ban a világ minden nemzete minden társadalmi osztályának jövő irányítói élnek magyar földön, szívnak magyar levegőt, ismerik meg a cserkészeten keresztül a magyar öncélúságot, élniakarást és pillantanak be egy nemzet múltjába és jelenébe. Bepillantanak nem erőszakos és így hitelt sohasem találó propagandán keresztül, hanem a magyar fiúk értékein, a magyar fiú barátságán, a magyar fiú megszerelésén és megbecsülésén át. A magyar cserkészmozgalom vezetősége azonban tisztában van azzal is, hogy ha az idegen ifjúság mást talál a magyar cserkészekben és mást figyel meg a magyar társadalom lelkében, a cserkész jó munkapropagandája csak félértékű munkává csökken le. Ezért a magyar cserkészet azt kívánja a magyar társadalomtól, hogy ne mutatkozzék könnyebbnek a magyar fiúnál, a magyar apák legyenek méltók a magyar fiákhoz.

A magyar fiú a világtáborban nem mint trianoni, tehetetlen és siránkozó, testileg-lelkileg koldus ifjúság fog bemutatkozni a világ színe előtt. Tisztában van azzal, hogy nemzetközi vonatkozásban csak erőseknek lehetnek őszinte barátai. A magyar cserkész élniakarásról tesz tanúságot. Talán ki sem ejti e szót: Trianon, s mégis többet tesz, hogy ne sokáig emlegessék már Trianont, mint tett a felnőtt társadalom. Ilyen lelkületet kíván a magyar cserkészmozgalom a magyar társadalomtól is a világ-jamboreeval szemben. Ez lesz a legnagyobb segítség, amit a felnőtt társadalomtól megkaphat.

A magyar cserkészet vezérkara tudja, hogy miért vállalta a jamboree megrendezését; tisztában van azzal, hogy a nemes értelemben vett nemzeti propagandának soha jobb tere nem nyílhat számunkra. De tudja azt is, hogy erre a propagandára nemcsak kifelé, hanem befelé is nagy szükség van. Befelé a cserkészet dokumentálni óhajtja, hogy az államalkotás iskoláján keresztül mire nevelte a jövő társadalmat. Dokumentálni akarja, hogy a tiszta krisztusi igazságokon alapuló cserkésztörvények keretében hogyan lehet felépíteni egy ideális államot. Éppen ezért a világ-jamboree óriási tábora maga gondoskodik mindazon szervezetek kiépítéséről, amik egy ilyen miniatűr állam igazgatásához, testi és lelki jólétének fenntartásához szükségesek. Ez a berendezkedés igen komoly mértékben méltó az új államformákat kereső társadalom érdeklődésére is.

Az állami szervezetben való együttélésnek meglesz a táborban az a legfontosabb feltétele, amit a felnőtt társadalmak politikusai most olyan mohón, de olyan hiába kutatnak: az állam minden tagjának az egylelkűsége, egycélúsága. Az államigazgatás formája is egészen különös: a cserkészetben kitermelődött legjobbaknak, legtekintélyesebbeknek, legmunkásabbaknak és leginkább hozzáértőknek egy-egy pozícióban való önkéntes munkavállalása. Ha valahol, itt igazán érvényesül az az elv, hogy minden embert a maga helyére. Ezzel a korrekcióval a cserkésztábor-állam katonai szervezethez hasonló leginkább: élén egy táborparancsnokság áll, amely altáborparancsnokságokon át igazgatja a tábort. Az altáborparancsnokságok csak közigazgatási szervek, végrehajtók. A táborparancsnokság szervei az egyes szakosztályok, amelyek élén teljes felelősség mellett szakemberek oldják meg a szervezés feladatait. A táborparancsnokság nemzetközi szerv. Nem azonos tehát a Magyar Cserkész Szövetséggel. Nemzetközi bizalomból azonban a táborparancsnokság minden tagja a magyar cserkészférfiak sorából került ki. Hogy milyen feladatokat kell a táborparancsnokságnak ellátnia, mutatja szakosztályainak sora. Van vezérkari főnöksége, szállításvezetősége, híradásvezetősége, adminisztrációvezetősége, tábori rendőrfőnöksége, egészségügyi csoportja, tűzoltósága, mentőszervezete, gazdasági csoportja, élelmező csoportja, külügyi csoportja, sajtócsoportja, fényképészcsoportja, szórakozási csoportja, kirándulási csoportja, Idkészi csoportja, vízi és légügyi csoportja, stb.

Ezen szervezet alatt él majd augusztus 2—16 között 30.000 cserkész egy óriási sátorvárosban. E létszámból kb. 18.000 külföldi, 10—12.000 magyar cserkész lesz. Az idegen nemzetekből eddig 45 nemzet jelentkezett a világtáborba. Legnagyobb létszámmal jönnek az angolok, akik 4200-an jelentkeztek eddig. A francia cserkészek közül 1500, a lengyelekből 1500, az osztrákokból és németekből 1000—1000 jön hozzánk. Lesz 300 belga, 500 az Egyesült Államokból, 800 Dániából, 300—300 Svájcból és Svédországból, 100 Hollandiából, 175 Norvégiából, 70 Portugáliából, ugyanannyi Spanyolországból, 100 Finnországból, 50 Bulgáriából, stb. Képviselve lesznek kisebb-nagyobb létszámmal az összes tengerentúli államok is, amelyek tagjai a nemzetközi szövetségnek.

Hogy milyen feladatok előtt áll technikailag is a táborparancsnokság, legyen elég annak az egy adatnak megemlítése, hogy a 30.000 cserkész sátorvárosa két nap alatt kell hogy felépüljön. Ez szállítási szempontból és adminisztradonális szempontból is olyan feladat, amelyet csak vagy katonai szervezet, vagy olyan tökéletesen fegyelmezett társadalom oldhat meg, mint a cserkészet.

Egyik legnagyobb gondja volt a parancsnokságnak a megfelelő hely kiszemelése és biztosítása. A cserkészek igazán ismerik hazánk földjét és mégsem találtak a csonka országban egyetlen más helyet sem Gödöllőn kívül, ahol a világ-jamboreet meg lehetett volna rendezni. Laikus oldalról át sem tekinthetők azok a feltételek, amelyek a hely megválasztása tekintetében számításba veendők. Elsősorban a tér mennyisége irányadó. Többszáz hold területre van szükség, ahol 30.000 cserkész táborozhat, mozoghat, szórakozhat, bemutatót tarthat

és ahol naponta esetleg 100.000 főnyi látogató megfordulhat. Erre a célra pompásan megfelel Gödöllő, ahol a Kormányzó Úr jóvoltából rendelkezésére áll a jamboree-tábomak a külső királyi park, a község pedig átengedte az Erzsébet-parkot, a koronauradalom erdőket és mezőket.

Igen lényeges szempont volt az is, hogy sem teljesen erdős, sem fátlan területen nem lehet ilyen óriási tábort felépíteni. Gödöllő gyönyörű, ligetes vidéke ideális erre a célra.

Nem lehet a világtábort olyan helyen berendezni, ahol egy világváros közvetlen peremén olyan erkölcsi és esedeg anyagi védelem nem biztosítható, amit a cserkészet nem nélkülözhet. Viszont olyan távol sem vihető a fővárostól, ahol a közönség nem közelítheti meg kényelmesen. Gödöllőre egy kétvágányú vasúti fővonal, három irányból helyi érdekű vasút, három irányból műút biztosítja a forgalmat.

Igen súlyos probléma a vízellátás. Gödöllőn ezt magának a táborparancsnokságnak kellett megoldania azzal, hogy hat kutat fúratott, amelyekből vízvezetéket épített ki, amelynek egészséges vize 1400 csapon ellátja úgy a táborozok, valamint a látogató közönség szükségletei minden elképzelhető mértékének többszörösét.

A tábor területén kiépített és portalanított utakról gondoskodott a táborparancsnokság műszaki csoportja. A közönség ellátására és szórakoztatására tábori nagy aréna, színház, mozgószínház, sportterek állanak rendelkezésre. A műszaki csoport a legmesszebbmenőleg gondoskodott a világítás, hangos híradás, postaszolgálat ellátásáról. A számos tábori oltár dokumentálja majd azt, hogy a cserkészet világszerte valláserkölcsi alapon neveli a reája bízott ifjúságot.

Az anyagi vonatkozású feladatoknak ezt a tömegét a cserkészet tervezéssel, munkával, szervezéssel mind megoldotta, csupán műszaki anyagot kellett kérnie. Ahol segítséget kért, ott sem olyan módon tette, hogy azzal megterhelést rójon a segítőkre. Mindig gondosan megkereste maga, hogy amire szüksége van, ki bocsáthatja legkönnyebben rendelkezésére, kinek van meg a szükséges anyag, amelyet mindig csak kölcsön kért az esetleg okozott kár megtérítését garantálva.

Nem kisebbek azok a feladatok sem, amelyek elé erkölcsi vonatkozásokban állott a táborparancsnokság. A mintaszerű adminisztráció kiépítését megkönnyítette az önként vállalt munka melegsége és az egycélúság. A rendfenntartás nehéz kötelességét is az önként vállalt munka kiválósága biztosítja. A tábor cserkészrendőrséget szervezett és 600 öregcserkész (18—24 éves korban) már másfél év óta készül igen komoly szaktanfolyamon feladatára. Munkája nemcsak a cserkészek közötti rendfenntartásra korlátozódik majd; sőt ez a feladata igen csekély része lesz. Ezzel szemben esetleg lesznek olyan látogatási napok, amikor 100.000 körüli látogató közönség lepi el a tábor területét, amelyet szintén a tábori rendőrségnek kell fegyelmeznie. És mégis olyanra vállalkozott a cserkészrendőrség, amire még példa sem volt Magyarországon: a belügyminiszter megadta a táborparancsnokságnak rendészeti szempontból az exterritoriális jogot. Ezzel a cserkész tábori rendőrséget a tábor területén államrendészeti szervnek ismerte el.

A világtáborban résztvevő magyar csapatok arra készülnek, hogy ebben a hatalmas együttélésben az idegenekkel megismertessék a

magyar nemzet lelkét. Amit a magyar etnikum kitermelt és ami ebből egy cserkésztábor díszítésében, művészetében, szórakozásaiban, zenéjében és táncában, bemutatóiban felszínre hozható, azt a magyar cserkészek nem fogják figyelmen kívül hagyni. Az ország különböző vidékeiről jövő magyar csapatok magukkal hozni igyekeznek szűkebb hazájuk tájának levegőjét, táborukban nemcsak cserkész szempontból tökéleteset produkálva, hanem kidomborítva azok tájjellegét táborkapukban, kerítésekben, konyhákban, díszítésekben stb.

Természetesen ugyanerre készül minden nemzet fia is. Az eddigi világ-jamboreek, de főleg az angliai III. jamboree azt mutatták, hogy ezeknél a táboroknál hatalmasabb, igazabb és nagyszerűbb etnikai és faj-kiállítás nem képzelhető el. Minden nemzet legjava ifjúsága magával hozza faja igazi értékeit látható, szemnek szóló, és nem látható, léleknek szóló megnyilatkozásai formáiban. £ táborok éppen ezeknek az értékeknek kölcsönös megbecsülésére való iskolák, éppen ezért érdeklődik irántuk mind melegebben a Népszövetség is.

A táborparancsnokság jelszava az, hogy jamboree nemcsak Gödöllőn van, hanem az egész országban. Éppen ezért gondoskodott arról, hogy minden idegen cserkész eljusson az ország valamely pontjára egy-egy kirándulás keretében, ahol megérzi a magyar történelmi múlt levegőjét, felszívhatja a magyar föld szépségeit, része lehet a magyar társadalom vendégszeretetében. Természetes tehát, hogy erre való tekintettel e kirándulóhelyek kiválogatása a legnagyobb gonddal és szakismeretekkel történt.

A világ-jamboree nemcsak hatalmas erkölcsi megmozdulása a magyar ifjúságnak a mai dermedt magyar életben, hanem egyúttal igen jelentős gazdasági esemény is. Világkrízisben, gazdasági válságban még nem rendeztek világ-jamboreet. A világtábor rendezésének szükséglete két és fél millió pengő. Ezt a táborozok részvételi díjából (amelyet mindenki megfizet, az is, aki a legtöbbet dolgozik érte), a látogatók belépődíjából és az üzleti forgalomból kell biztosítani. A táborparancsnokság ebben a vonatkozásban is példát akar statuálni, hogy cserkészies lélekkel, önfeláldozó és önzetlen munkával a legsúlyosabb helyzetben is meg lehet találni a megoldást. A jövő magyar társadalom vezetőinek lelkébe enged bepillantani az a tény, hogy amikor minden egyén a legsúlyosabb gondokkal küzd, akkor önként vállalkozik egy maréknyi magyar férfi, aki önzetlenül odaadja munkaerejét, szaktudását a magyar ifjúság jövőjéért. A jamboree táborparancsnokságának tagjai nem ismerik a személyi kiadásokat. Itt minden munka önkéntes.

AIV. világ-jamboreet talán a Gondviselés juttatta magyar kezekbe. A magyar cserkészet vezetői a sors eme ajándékával tudatosan, becsületesen gazdálkodnak. A magyar fiú ismerete nélkül ilyen feladatra sohasem vállalkozhattak volna magyar cserkészférfiak. Amikor a IV. világjamboree szimbólumának a magyar csodaszarvast választották, ezzel már kijelölték, hogy milyen célokat kell megvalósítania a magyar földön tartott nagy cserkésztestvériesülésnek.

FODOR FERENC

NEMZETI KÉPZŐMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS

A KIÁLLÍTÁS kritikáját és méltatását ezúttal nem a művészeken kezdjük, hanem azon, aki létrehozta. Hóman Bálint kultuszminiszter nagy kormányzati tette volt a kiállítás megrendezése, nagy tett nemcsak a magyar művészet jövője, hanem a magyar ízlés emelése, a magyar lélek emelkedése, a nemzeti sors szerencsés jövője szempontjából is. A nemzeti egység vezérgondolatát valósította meg a magyar művészi tehetségnek az utóbbi időkben szétdúlt frontján. Lehetővé tette, hogy a különböző művészi irányok egyenlő feltételek mellett egyazon planche-on mérkőzzenek meg egymással. Hóman elsősorban a tehetség jogának akart e kiállításon érvényt szerezni, tekintet nélkül az esztétikai pártállásra. Nyilatkozataiban, beszédeiben foglalt művészeti célkitűzéseit minden jóhiszemű és komoly szakember aláírhatja, azok a legeurópaibb elgondolást fedik, s mindenütt másutt önként értetődőknek tűnnének fel, csak a mi szerencsétlenül elfajult művészetpolitikai viszonyaink között volt rá szükség, hogy elvitatlan tekintélyű tudós államférfi érvényt szerezzen azoknak.

A Nemzeti Kiállítás gondolatát a magyar közvélemény nagy örömmel fogadta. A művészek közt valósággal felszabadulásként hatott. Művészeink java, egy-két elszigetelt esettől, egy-két örök duzzogótói eltekintve, örömmel tett eleget a miniszter hívó szózatának, ami kétségtelenül bizonyítja, hogy maguk a művészek, akiknek a véleménye és magatartása végtére is a legfontosabb, szívből óhajtották ezt a kiállítást, készek voltak a művészbékére, amit nem ők maguk, hanem a kulisszák mögött mások bontottak meg és szítottak. Eszembe jut Michelangelo kartonja a Cascinai csatáról, melyen a felharsanó kürtszóra a fürdő katonák pattanó izmokkal ugranak partra, hogy hadba szálljanak. A magyar művészek a kultuszminiszter hívására lelkesen, becsvágytól tüzelve siettek harci sorba, hogy győzelmet arassanak a magyar géniusznak.

Hosszú évek, sőt évtizedek óta ez a kiállítás a magyar művészet első nagy és teljes seregszemléje. Lehetetlen állapot volt, hogy a művészek külső politikai, társadalmi, sőt műkereskedelmi érdekek szerint csoportosuljanak és keressenek boldogulást. Lehetetlen volt, hogy a művészek ügyét, a bel- és külföldi kiállításokat a művészegyesületek demokratikus választási rendszere alapján intézzék. A többségi elv alkalmazása az utolsó másfél évtized magyar művészetpolitikájában arra vezetett, hogy a tehetségtelenek kerültek fölénybe a tehetségesekkel szemben, mert szükségszerűen ezek alkotják a kisebbséget. A művészegyesületek gombamód szaporodtak és alakultak csak azért, hogy

képviseletet nyerjenek a miniszter hivatalos művészeti szervében, az Orsz. Képzőművészeti Tanácsban, s helyet kapjanak a kiállításokon. Ez a rendszer sok esetben a tehetségek kijátszására vezetett.

A magyar művészet egységes bemutatására már néhány éve történt a Műcsarnokban kísérlet, olymódon, hogy az egyesületek külön tér» mekben és külön juryk mellett állítottak ki, de ez eredményre nem vezethetett, mert minden csoport magával hozta gyengébb elemeit is, s mert nem a művészi kvalitást, hanem a párthűséget honorálták. A mérték nem a tehetség, hanem a hovatartozás volt. Ez az egyesületi kiállítás csak mozaikszerű képet mutathatott be, s nem adott alkalmat a közönségnek és a kritikának arra, hogy az elkülönített műveket és művészeket egymás közvetlen közelségében mérhesse és ítélhesse meg. Nem tagadhatjuk a valóban esztétikai alapokon álló egyesületek és külön kiállítások létjogosultságát, ha hasznukról túlságosan nem is vagyunk meggyőződve, mert előbb-utóbb klikk-rendszerre vezetnek, s mert nem kedveznek az elszigetelt művészi tehetségnek. Nem minden művész bír .— hogy úgy mondjam — nyájösztönnel és sokszor épp a legtehetségesebbnek hiányzik ez az adománya. A művészi egyesületek gondolata ma már a külföldön is jórészt elvesztette jelentőségét s inkább a szociális szempont vagy valamely művészeti ág propagálása szolgáltatja a művészi tömörülések alapját. A jelenlegi kiállítás az egyesületek korlátáit ledönti s a műveket belső értékűk szerint helyezi mérlegre. Nagyon üdvös, hogy van évenként egy oly kiállítás, amelyen nem egyesületek és csoportok állanak egymással szemben, hanem művész a művésszel, érték az értékkel vetélkedik. A művészeket istápoló, díjakat osztó, vásárló és megrendelő államhatóságnak éppúgy, mint a közönségnek és kritikának joga van hozzá, hogy legalább egyszer egy évben ne a művészegyesületek és csoportok statisztikai állagáról nyerjen áttekintést és stratégiai helyzetébe többé-kevésbbé épületes bepillantást, hanem áttekintést nyerjen magáról a magyar művészetről, irányairól, régibb mestereiről és ifjú tehetségeiről, gyarapodásáról vagy apadásáról, színeződéséről vagy halványodásáról. Alkalmat kell adni, hogy számot vethessenek a magyar művészet évi terméséről. Az ilyen reprezentatív kiállításoknak nem utolsó érdeme és jelentősége, hogy az örvendetesen emelkedő idegenforgalom útján a külföldnek is módot ad élő művészetünk és művészi életünk megismerésére. A külföldet pedig az egyesületek és belső pozícióharcaik nem érdeklik, hanem kizárólag a művészi alkotások.

Az első nemzeti reprezentatív kiállítás hű és csaknem teljes képet ad képzőművészetünk mai állásáról. Valamennyi mai irány felvonul, s ez a sokoldalúság egyik főérdeme és célja is a kiállításnak. A legutóbbi műcsarnoki kiállítások éppúgy, mint egyéb kiállítási helyiségeink egyoldalúan mutatták be művészetünket. A teljes szintézist a Műcsarnok falain már évtizedek óta nélkülöztük. A Műcsarnok régebbi kiállításainak épp az volt vonzóereje, hogy minden művészünk ambicionálta a tárlaton való megjelenést. Az együttes bemutatás adja újra vissza a Műcsarnoknak azt a tekintélyt, amelyet a közönség és a művészek előtt alapítása óta élvezett. A Műcsarnok egyetemes kultúréletünknek mindig egyik legerősebb és legelevenebb tényezője volt, amire továbbra is

hivatva kell hogy legyen. A Műcsarnok jogi helyzetén felülj ideálisan az egész magyar művészeté és műveltségé, az volt évtizedeken át, s ezzel a kiállítással újra elfoglalta ezt a pozícióját és hivatását.

A régi müncheni iskolában gyökerező maradi akadémizmustól a legújabb kísérletekig minden irányt, akár idehaza született, akár külföldről importálták és honosították meg, együtt látjuk a Műcsarnok falain. Ez valóban a mai magyar művészet, amelyhez nemcsak az új irányok, de éppoly joggal a régiek is tartoznak. Maradiak és haladók együtt teszik ki a mai magyar művészetet, bármelyik nélkül is csak csonka. Az esztétikai párthoz nem tartozó objektív kritikus előtt mindegyik érték, ha valóban az. A jövőt éppúgy szolgálhatják a régibb, mint az újabb irányok követői. Egyetlen parancs fölöttük csak a tehetség, a komoly művészi meggyőződés és munka.

Bár az idősebb nemzedékből nélkülözzük Zala György örökké friss és ízig-vérig magyaros lendületű plasztikáját, Karlovszky Bertalan jellegzetesen beállított s a temperamentum mélyébe markoló virtuóz arcképeit, Bosznay István magyar hangulatú tájképeit, a régibb akadémikus irányról mégis számot adnak ifjabb követőik, akiknek nem lehet bűnül felróni, hogy ily kiváló ősz mesterek irányához ragaszkodnak, ahelyett, hogy újabb kísérletek iránt érdeklődnének, ami lelki adottság és nem mindig művészi rátermettség kérdése. Ebből az ú. n. műcsarnoki csoportból kiválnak Kukán Géza szélesen festett karakteres portréi, Moldován Gézának Karlovszkyra emlékeztető s részletlátásuk ellenére sem száraz képmásai, s szívesen méltányoljuk Kövesdy Gézának ízlését, Mihálovits Miklós festőiségét, -Vidovszky Béla mikroszkopikus ügyeimét és műgondját, ha újat nem is hoznak. Dudits Andor rutinos kezétől származik a kiállítás legnagyobb vászna, a már a Nemzeti Múzeumban kiállított Vérmezői Eskü, amely érdekes kísérlet a történelmi jelentőségre emelkedő mai események megörökítésére. Dudits mester a történelmi stílus páthoszát dekoratív ötletekkel keveri, s a vászon nagy mérete mellett a színezés erejének a hiányát érezzük. A naturalisták között töretlen erővel ragyog Glatz Oszkár mesteri ecsetje. Színben, kifejezésben és formában egyaránt az életet adja rokonszenves népies alakjain. Glatz mind ritkább példája az iránynélküli művészetnek, amely az egyéniséget korlátlanul juttatja érvényre. Egyetlen irányhoz sem tartozik, csak festő, s ez a legtöbb, a legnagyobb dicséret, amit művészről mondhatunk. Mindhárom műve egyaránt gyönyörködtet plasztikai tisztaságával, élénk színezésével és tónusszépségével, s külön értéke a természeti és lélekszemlélet jóleső, derűs optimizmusa. Egyéni utakon jár, ha közel is áll az impresszionistákhoz a nem mindig kellően méltányolt Benkhard Ágost, akinek szép zöldeken és meleg rózsaszíneken alapuló ízes festőisége nem áll útjában a természetpoézis megkapó kifejezésének. Az impresszionisták közül rendkívül szerencsésen szerepel Mattyasovszky-Zsolnay László. Mindig jó és korrekt, de mostani három képénél régen láttuk jobb dolgait. Guggoló alakja a legkitűnőbben fejezi ki a konzervatív impresszionizmus törekvéseit, kis tájképe festőileg könnyed és technikailag szellemes, legjobban mégis csendélete tetszik, amelyen a tónusok komolysága és az előadás egyszerűsége Cézanne mellé

helyezik. Impresszionista alapjában a fiatal Vass Elemér, akinek ragyogó színei és széles bátor technikája adnak egyéni jelentőséget. Csók mestert sem lehet iskolába és irányba skatulyázni. Művészi egyéniségét magából dolgozta ki, ha a francia impresszionisták hatással voltak is rá. A modem magyar művészetnek egyik legnagyobb büszkesége, aki a külföldön is mindig a legnagyobb elismerést szerzi magának és hazájának. Alkotó erejének teljében van, s művészete még mindig csodálatosan fejlődik és gazdagodik. Legnagyobb kiállított képén, a Nirvánán hosszabb idő óta dolgozik, s most mesteri készen gyönyörködhetünk benne. Balatoni képe a legmodernebb fény- és atmoszféraproblémákat oldja meg egyénien. Arcképét pedig a természetlátás gazdagsága, a kifejezés közvetlensége és a megfestés virtuozitása egyik legremekebb alkotásává avatja. Iványi-Grünwald Béla is, kora ellenére még tehetségének magaslatain jár. A Cigányok című nagyobb kompozícióján megkap a szilárd képszerkesztés mellett az élénk színek ragyogó varázsa. Valóságos színes tűzijáték virágcsendélete, s nem marad el ezektől a „Hazatérés a vásárról“ sem. A szintén nem ifjú Vaszary János is új, friss lombokat hajt. Mostani képei örvendetesen mutatják, hogy izmos tehetsége lerázta magáról azt az esztétikai krízist, amelyet művészetében közvetlenül a háború után a párizsi törekvésekkel való megismerkedés okozott. Újra magára talált s ha ízlésébe sok francia elem került is, művészi kvalitásban vetekszik a legkitűnőbb modem franciákkal, akár Matisse-szal, Dufy-vel vagy Van Dongennel, akikhez legközelebb áll. Sőt ecsetjének könnyedsége, képviziójának elevensége és színeinek tüze — mind lobogó magyar temperamentumának bizonyságai — az említettektől nemcsak élesen megkülönböztetik, hanem azok fölé emelik. Örvendünk Vaszary felszabadulásának a cerebrális, kiagyalt, s ma már túlélt École de Paris lidércnyomása alól. Fényes Adolf képei a leszűrt képlátásnak és a festői képalkotásnak fátyolosán finom tónusokba foglalt remekei. E mesterek pompás és vigasztaló példái a mi 70 felé közeledő művészgenerációnk töretlen erejének.. Ma sem ismétlik önmagukat, még újat, frisset tudnak hozni, s gyökeres magyarságuk nem akadályozza őket abban, hogy a fiatalokkal vállvetve keressék az európai művészetbe való bekapcsolódást. Rudnay Gyula, sajnos, nem épp jelentékeny képeivel szerepel. Borongó magyarsága, mély festőisége most bemutatott képein is elővillan, s különösen nemes kis tájképének sötétzöldekbe és feketékbe mártott tónusa. Az idősebb nemzedék sorából a mindig kitűnő és megbízható Balló Ede s a tónusfinomságaiból mit sem vesztő Szlányi Lajos mellett valósággal reveláció Tomyay János, sok tekintetben Rudnay művészrokona, már a Munkácsy-hagyományokba való kapcsolódásnál fogva is. Méltán tüntették ki az egyik aranyéremmel.

Szerencsésen mutatkozik két hatalmas vásznán Csánky Dénes önálló és eredeti művészegyénisége. Az utóbbi években legjobb műveit külföldön állította ki és szerzett ott velük nagy elismerést, amit most már a hazai közönségnek is alkalma van jóváhagynia. A két nagy tájkép — egyik falut, a másik messzeségbe vesző mezőt ábrázol — tökéletesen mutatja be művészi kvalitásait: a képelgondolás nagyvonalúságát, a leegyszerűsített rajz biztonságát, az ecsetkezelésnek

sohasem hivalkodó bravúrját és a színhangulatnak megkapó erejét. Tájképein mindig átsugárzik a lélek, a művész elmélázó, mély magyar lelkisége. Művészetük teljébe érkezett festőink közül plasztikus formaadásával és bársonyos felületkezelésével báró Hatvány Ferenc, rokonszenves őszinteségével Boruth Andor, magyaros lendületével a monumentális egyházi festészetben is jeleskedő Márton Ferenc, kompozíciós számításával és színes levegőjével Hermann Lipót, költői színlátásával és meggyőző formaexpressziójával Márfíy Ödön, grafikus ecsetjének ízléses könnyedségével Zádor István, mesterkéletlen biztos előadásával Kandó László tűnik ki, akitől a tárlat egyik legjobb arcképe származik. Szüle Péter rembrandti modorossága ezúttal is elhomályosítja igazi egyéniségét s ezen a tévúton jár Sárkány Gyula is. Régibb kitűnő művei után sajnálattal látjuk Kemstok Károly eltévelyedését a német expresszionizmus vadonába.

Néhány éve érdekesen figyelhetjük meg, hogy miként oszlik meg fiatalabb festőink igazodása Párizs és Róma között. Többségük ma már az örökváros felé néz, amiben kétségkívül része van az ifjú Római Magyar Akadémiának. Az új európai festészet iránytűje mindinkább elhajlik Párizstól az olasz Novecento felé. Maga a francia festészet, éppúgy mint a legtöbb európai nemzet művészifjúsága a Novecento hatása alá kerül, vagy legalább is ezzel rokon festői törekvések útján keresi az új stílust, s hagyja el a „párizsi iskolának“ absztrakt elveit egy egészséges, újra a valóságot áhítozó s új szintézist kereső művészi stílus kedvéért, amely kétségkívül Olaszországban bontakozott ki először Casorati, Oppi, Sironi és társaik művészetében. Minálunk Vaszary mester iskolája képviselte az erőteljesebb párizsi orientációt, amelyet az igen tehetséges Ernőd Aurélon kívül ma már inkább csak a dilettantizmuson alig felülemelkedő kisasszonyok követnek. Klie Zoltán, a magyar „párizsi“ iránynak másik nagytehetségű képviselője a zárt formákban, Bortnyik Sándor a szigorú térkonstrukcióban, Barcsay Jenő a nagyvonalú monumentalitásban ugyancsak az olasz klasszikus hagyományok felé tapogatózik. A kitűnő Pilch Dezső már korábban önállósult, és a magyar népművészet s némikép a japán művészet hatása alatt friss és színes új egyéni stílust alakított ki. Az École de Paris sterilitása és már magában Párizsban is kimondott csődje nyilvánvalóvá lett mindazokban a művészeti centrumokban, ahol az, különösen a háború utáni első időkben, befészkelődött. Maga Vaszary mester és legjobb tanítványai ma Párizs után, nagy örömünkre, ismét Budapestre találtak. Az egykori magyar kubisták közül Szobotka Imre eleven és színben is kellemes falusi képén (Lacikonyha) újra a valóságba helyezi régebbi absztrakt téridomú formáit. Berény Róbert egyénivé tudta fejleszteni Matisse-emlékeit. Kettős női képe (Vízhordók) klasszikus szerkezeti elveken épül fel. Kádár Béla is mind egységesebben ötvözi össze Fujita, Vlaminck és más párizsiak hatását megvesztegetően szenzibilis és kolorisztikusan finom, kifejező stílussá. Leginkább a kubista Kmetty János, a Marcoussis-t követő Halápy János s a tudatos rútban és ellenfestőiségben Rouault-t utánzó Czóbel Béla maradt meg az ortodox École de Paris ma már időszerűtlen hívének.

A rómaiak tetézik a Klebelsberg-kiállításon kivívott sikerüket, A fiatal magyar gárda első sorába tartoznak, s olasz tanulságaikat teljesen átgyúrták egyéniségükbe. Szőnyi István képein a monumentálisán szilárd kompozíció mellett a gyöngéd színek — szép rózsaszínek, világoskékek és barnák — lírai lendületét és finom érzéstartalmát, Aba-Novák falusi lakodalmán a jellemzés egyéni zamatját, a tüzes színek harsogó játékát és a térkitöltés gazdagságát, Patkó Károlynál a fénykezelés tér- és formaképző erejét, Istókovits Kálmánnál a tiszta formai előadást és a színek szuggesztív szépségét méltatjuk. Molnár C. Pál festői eszközei egyszerűsödnek, stílusa a tiszta klasszicizmus felé halad, amiben rokon Achille Funival s a nagyra tartott Giorgio de Chiricóval, amannak teatralitása és ennek iróniája nélkül. Medveczky Jenő tehetsége újabb ívben halad fölfelé. Molnár C. Pál fejlődési irányával épp ellentétben korábbi klasszicizmusát egy túlságosan vértelen, szerencsére rövid, spekulatív periódus után hallatlanul biztos térkonstruktivizmusba oldja fel, amelyet üde kolorizmussal élénkít. Kontuly Béla is konstruktív irányba halad és reméljük, hogy alakjainak csőszerű merevsége éppúgy hajlékonyabb és szervesebb lesz, mint ahogy finommá szűrődött kellemes akkordokban megszólaló színezése. Kákay-Szabó György egy kis Angyali Üdvözletén mutatja be archaizáló hajlamát, érzékeny rajzát és szinte középkorias technikai gondosságát. Meglepő fejlődést mutat a Debrecenből Rómába került Gáborjáni Szabó Kálmán. Eddig elsősorban kitűnő fametszőnek ismertük s most a festészetben is felzárkózik. Konstruktív stílusát lelkiismeretes gonddal építi ki, s Patkóhoz és Medveczkyhez hasonlóan a forma- és térkonstrukciót szín- és fényértékekkel támasztja alá. Nehezen, de most annál örvendetesebben bontakozott ki Rozgonyi László, akinek Krisztusa hieratikus fönségével ragad meg. A római csoportba számító Heintz Henrik kettős női arcképe gondos térbeállítása és kellemes formaérzéke, Angyali Üdvözlete pedig mozgalmas és stílusos előadása által tűnik ki. Nem volt római ösztöndíjas, mégis modern olaszos stílusban dolgozik néhány kiváló ifjú tehetség, mint Basiüdes Barna, akinél a Novecento stílusához egyelőre kellően egybe nem olvasztott japán hatás járul, a sokat ígérő Domanovszky Endre, akitől okos és tiszta stilisztikájához több színességet óhajtanánk, a dombóvári Marcell György, akinek Angyali Üdvözletén benső áhítat tükröződik, Pándy Lajos, akinek női arcképe még túlsók részletet tartalmaz s ebbe a csoportba tartozik a meglepően fejlődő Basch Edit.

A fiatalok közül ki kell még emelni a víziós és dekoratív Paizs-Goebel Jenőt, a népiesen naív és sokszor nagyon mulatságos Pekáry Istvánt, az ugyancsak népies és jóízűen anekdotázó Kézdi Kovács Elemért, a rutinos és hatásos Udvary Pált, a higgadt és tiszta szándékú Vaszkó Ödönt, a szépen fejlődő Boldizsár Istvánt, a jól rajzoló Chiovini Ferencet. Borbereki Kováts Zoltán ezúttal jobban kielégít betonszobrával, mint eltorzított temperájával. A jól indult Biai Föglein Istvánon úgy látszik nem sokat lendített Párizs, friss színességét kemény és merev formák váltották fel. Tehetségében mégis bízunk. Erős Cselényi Walleshausen Zsigmond és dési Huber István.

Az új utakat magánosán járók közül két nagy tehetség emelkedik

ki. Egry József, a Balaton kevés szavú szín- és fényköltője, és Bemáth Aurél a modern lélekfestő. E két nagy mestert a formai absztrakciónak és az önkényes színelképzelésnek közös törekvése hozza egymáshoz közel. Mind a kettő szuverén mágusa az egyéni lelki és természeti meglátásnak.

Régen láttunk magyar kiállításon ilyen jó és gazdag szobrászati anyagot. Téles Ede, Kisfaludi-Stróbl Zsigmond, Pásztor János, Ligeti Miklós, Tóth István, Vastagh György, Körmendi Frimm Jenő, Kövesházi Elza, Berán Lajos, Siklódy Lőrinc, a tőlük megszokott jó kvalitásokkal tűnnek ki ezúttal is. A kitűnő sorból mégis külön említésre kívánkozik néhány szobor. Nemes plasztikai alkotás Sidló kettős csoportja (Tavasz), stílusban klasszikusan tiszta Szentgyörgyi mellszobra a Kormányzónéról. Damkó József nagy genre-csoportja és P. Buttykayt ábrázoló, lobogó lélekkel áttüzesített mellszobra a mester legjobb művei közé tartozik. Pátzay Pál női figurája (Szomorúság) fprmai zártságával és plasztikai tartalmának tiszta előadásával a szó legigazibb értelmében vett szobrászat. Hasonló erények emelik ki Medgyessy Ferencnek ülő anyát ölében gyermekével ábrázoló, haraszti kőből faragott csoportját és Idasszicizáló síremlékét. A kiállítás egyik legszebb szobra Lux Eleknek a firenzei Quattrocentisták, Desiderio da Settignano, Mino da Fiesole szellemében fogant ifjú Keresztelő Jánosa. Erős tektonikus érzés és plasztikai fegyelmezettség tünteti ki Ohmann Bélának Temesvári Pelbártot ábrázoló stilizált emlékszobrát és Weichinger Károllyal, a kitűnő fiatal építésszel együtt tervezett s műkőben kivitelezett keresztelő-medencéjét. A fiatal Vilt Tibor, Mikus Sándor és Varga Oszkár arcképszobrai elárulják az oroszlánkörmöket.

Lechner Jenő, Györgyi Dénes, I. Gyenes Lajos, Fábián Gáspár, Kosa Zoltán stb. kevés, de jó építészeti terve egészíti ki a kiállítást. Építészeink helyes érzékkel törekszenek a racionális építészeti stílust a hazai talajba gyökereztetni és otthonossá tenni a régi magyar építészet atmoszférájában.

Nem hallgathatjuk el, hogy a kiállításba nem egy, sőt számos olyan mű csúszott be, a maradiak és a haladók körében egyaránt, amelyeknek nincs helyük ilyen nagyszabású és magas célkitűzésű reprezentatív kiállításon. Hasonló kisiklásokat többnyire nehéz elkerülni, bár ezúttal a selejtesebb művek két teremre valót is kitesznek. Helyettük jobb lett volna az előírt három műnél többet kiállítani olyan művészektől, akiknek az utóbbi években különösen gazdag volt a termésük, vagy olyanoktól, akik ebben az időben tűntek fel. Egészen demokratikus alapon ilyen kiállítást rendezni nem lehet. Azt sem tartjuk helyesnek, hogy a kiállításon néhány régibb keletű munka szerepel, sőt van köztük két olyan mű, amely több mint 30 éve készült. Csak retrospektív kiállításon volna helyük. Ezek a szépséghibák azonban nem rontják le a kitűnően sikerült kiállítás mérlegét, amely úgy művészi, mint művészetpolitikai szempontból kétségkívül aktív. Az első nemzeti kiállítás, már a kezdeményezés fontosságánál fogva is határkövet fog jelenteni a magyar művészi életben.

GEREVICH TIBOR

MEZŐGAZDASÁGI KIVITELÜNK HELYZETE

A MAGYAR AGRÁRKIVITEL eredményeinek helyes megítélése szempontjából mindenképpen figyelembe kell vennünk azt, hogy az egész világ külkereskedelme és ezzel a magyar behozatal milyen nagy mértékben esett vissza az utolsó években. Harminchárom állam kiviteli és behozatali adatainak táblázatából azt a végső eredményt állapíthatjuk meg, hogy ennek a 33 országnak behozatala 1931-ben az 1929-es évi eredmények 60.9%-át, ugyanezen országok kivitele az 1929-es kivitelnek 59.5%-át tette ki, tehát mondhatjuk, hogy a világ külkereskedelmi forgalma 1929-től 1931-ig 40%-kal esett vissza. Ez alatt az idő alatt Magyarország behozatala 51.7%-ra, a kivitele pedig 54.6%-ra csökkent az 1929-es eredménynek. 1932-ből még csak hét állam adatait ismerem, amelyek közül Litvánia kivitele az 1929-es értéknek 57%-ára, Anglia kivitele 42%-ára, Magyarország kivitele 32%-ára esett vissza az 1929-es évi kivitelnek. Az általános elzárkózás! politika tehát kétségtelenül megállapítható és nem volnánk tárgyilagosak, ha Magyarországnak ezen a téren mutatkozó elsőségét kizárólag a szomszédaink hibájául rónánk fel. Magyarország nemcsak kivitelének hanyatlásában vezet, hanem a behozatal meggátlásában is igen előkelő helyet foglal el, amennyiben azt az 1929-es értéknek 31.7%-ára szorította le.

Magyarország teljes külkereskedelmi forgalma az 1920-as években igen szép fejlődést mutat. A behozatal és kivitel összege 1920-ban 670 millió pengőt tett ki és évről évre fokozatosan emelkedve 1929-ben 2.100 millió pengőben kulminált. Ebben az évben behozatalunk 1.065 millió pengő, kivitelünk 1.038 millió pengő volt. Az 1920—29-ig terjedő tíz év alatt a külkereskedelmi forgalom egyenlege állandóan passzív volt, de ez a passzívum az 1929. évben már csak 25 millió pengőt tett ki.

Az azóta eltelt három év alatt a szépen indult fejlődés megfordult és az 1932. évre összforgalmúnk az 1920. évi érték alá esett vissza, vagyis a három év alatt elvesztettük azt, amit tíz év munkájával elértünk. Az 1932. évben összforgalmúnk kereken csak 670 millió pengőt tett ki, ami az 1929-es eredménynek csak 31.8%-a, tehát kevesebb, mint az egyharmad része. Ebből a behozatal kereken 337 millió pengő, a kivitel kereken 333 millió. A behozatal az 1929. évi értéknek csak 31.6%-át, a kivitel pedig csak 32%-át teszi ki. A külkereskedelmi egyenleg csak 3.9 millió pengővel passzív, de annál súlyosabb megítélés alá esik, hogy az összforgalom ennyire visszaesett. Az 1920 óta eltelt időszak külkereskedelmi eredményei vizsgálatánál

tehát megállapíthatjuk azt, hogy 13 év alatt a külkereskedelmi összforgalom visszaesett oda, ahonnan fejlődésére elindult. Ebben az összforgalomban azonban a kivitel kedvezőbben alakult, mert bár a tavalyi és tavalyelőtti évek aktív egyenlegéhez képest a legutolsó év egyenlege rosszabbodott, mégis a 13 év folyamán a kivitel százalékos aránya az összforgalomban állandóan javult.

Ha már most kizárólag az agrárkivitelre vonatkozó adatokat vizsgáljuk, úgy idesorozva az élelmiszeripari termékeket is, agrárkivitelünk értékét a legutolsó évben kereken 220 millió pengőben állapíthatjuk meg, ami az egész kivitel értékének 66%-át teszi ki. Az agrár- és iparcikkek értékének aránya az előző években a következő volt 1926—1932-ig: 80%, 78%, 73%, 77%, 68% és 66% az agrárcikkek javára. Ha figyelembe vesszük, hogy az agrárcikkek ára az iparcikkekhez képest az utóbbi években milyen nagyot hanyatlott, akkor megállapítható, hogy agrárkivitelünk mennyisége az ipari kivitelhez viszonyítva tényleg nem hanyatlott, tehát nem felel meg a valóságnak az, amit ipari körökben hangoztatnak, hogy az ország iparosodása külkereskedelmünk struktúráját ténylegesen megváltoztatná, mindössze az történt, hogy az agrárcikkek nagy árhanyatlásának következtében az agrárkivitel értéke az összkivitelhez viszonyítva csökkenést mutat.

Az agrárkivitel összetétele a legutolsó évben érték szerint a következő arányokat mutatja: az egész agrárkivitel értékének kereken 27%-át az állattenyésztésből származó kivitel, 32%-át a szántóföldi termésből származó, 41%-át pedig a mezőgazdasági kistermékek csoportja képezi, amelyhez az élvezeti cikkeket és az ipari növényeket is hozzásoroztuk.

Az állattenyésztésből származó kivitelben a vágó- és igásállat kivitel az összkivitelnek több, mint 20%-át, az állati élelmiszer kivitel 5%-át és az egyéb állati nyersanyagok több, mint i%-át teszik. A szántóföldi termékek közül az összes gabonafélék az agrárkivitelnek alig több, mint 15%-át, az őrlemények 8.5%-át, a hüvelyesek több mint 2%-át és a magvak 6%-át képezik. A harmadik főcsoportban az apróállatok (baromfi, vad stb.) az összes agrárkivitelnek több mint 21%-át, a gyümölcsök 3%-át, az idénycikkek 2.5%-át, az élvezeti cikkek nem egészen 7%-át és az egyéb növényi anyagok 6.5%-át teszik ki. Ezeket az eredményeket akkor tudjuk helyesen megítélni, ha megnézzük, hogy ezek a főcsoportok az előző évekhez képest hogyan alakulnak. Az egész agrárkivitel mennyisége 1929. évhez képest 41%-ot tesz ki, értéke pedig kereken 27%-ot. Az állattenyésztésből származó kivitel mennyisége az 1929-es eredménynek 55%-a, az értéknek 27%-a. Ebből a vágó- és igásállatok kivitele az 1929. évi mennyiségének 55%-a, az állat élelmiszer 66%, az állati nyersanyag 32%. Látható tehát, hogy a legnagyobb visszaesés a nem élelmi célt, hanem ipari nyersanyagot szolgáló állati termékekben mutatkozik és a legjobban tartotta magát az állati élelmiszer cikkeinek csoportja.

A szántóföldi termékek: gabona, hüvelyesek, magvak, őrlemények csoportja az 1929. évi mennyiségnek kevesebb, mint 32%-át tette ki, értékben pedig az 1929-es értéknek csak 20%-át érte el. Ebből

a gabonafélék az 1929-es mennyiségnek 31%-át, értékének csak 17%-át, az őrlemények a mennyiségnek 25.5 %-át, az értéknek kevesebb mint 16%-át tették, a hüvelyesek mennyisége az 1929. évinek 60%-a, értéke azonban alig 26%-a, a magvak kivitele az 1929-es évi mennyiségnek 71.5%-a, az értéknek pedig 69%-a. Látható tehát, hogy a szántóföldi termelésből származó cikkek, a gabona- és lisztfélék nemcsak értékben, hanem mennyiségben is nagyon visszaestek és főleg a liszt az, amely az összes cikkek közül a legjobban visszaszorul, viszont a hüvelyesek kivitele mennyiség szempontjából az általános hanyatláshoz képest kedvező, a magvak kivitelének pedig nemcsak mennyisége, hanem értéke az összes csoportok közül a legkedvezőbben tartotta magát.

A harmadik főcsoportban, az apróállatok és termékei, vagyis főkép a baromfi és termékei kivitele mennyiségben nemcsak hogy nem hanyatlott, hanem 5%-kal meghaladta az 1929. évi eredményt. Ezen cikkek értéke átlagosan 50%-os hanyatlást szenvedett. A gyümölcskivitel az 1929. évi mennyiségnek 55.5%-át teszi ki, értékben azonban csak 35.5%-ot. Az idénycikkek mennyisége az 1929-esnek 30%-a, értéke 25.5%-a, az élvezeti cikkek (bor, dohány, cukor) átlagosan 30% mennyiségben és nem egészen 20% értékben. Látjuk tehát, hogy a kistermékek csoportjában, főleg a baromfi és annak termékei kivitele a domináló és ez az egyetlen csoport, amely a krízis éveiben, vagyis 1929. évhez képest a kivitel mennyiségét tekintve nemcsak hogy nem esett vissza, hanem emelkedett és a kis cikkek közül árát is legjobban tartotta.

Láttuk, hogy az állattenyésztésből származó cikkek közül az állati élelmiszerek, a szántóföldi termékek közül a magvak és hüvelyesek, a kistermékek közül pedig az apróállatok és termékeik tartották meg legjobban pozíciójukat a kivitelben. Ezek mind olyan cikkek, amelyek a termelőtől nagymennyiségű munkát kívánnak meg és amelyeknél a minőségnek a kereslet szempontjából döntő szerepe van.

Lássuk az egyes cikkgk kiviteli eredményeinek rövid összefoglalását.

I. Az élőállatok közül a szarvasmarha kivitele általában 50%-os hanyatlást mutat és két legfontosabb piacunkon, az osztrák és olasz piacon a legnagyobb mérvű. A többi állatok kivitele kedvezőbben alakult, mint az elmúlt évben. Sertésből 12 ezer darabbal többet vittünk ki, ami főleg a cseh kivitel emelkedésének tulajdonítható, a kéteéwel ezelőtti mennyiségnek azonban még a felét sem értük el és az őszi kampány kivitele erősen elmarad az előző év őszi időszakához képest is. Ló kivitelünk 3 ezer darabbal haladja meg az előző évi eredményt, ami főleg az Ausztria felé fellendült vágólókivitel következménye. A juhkivitel az előző évvel szemben emelkedett, de a két év előtti eredményt nem értük el. Itt a francia piac veszi fel a kivitt mennyiség 90%-át és az elhelyezés az elmúlt években igen szépen emelkedett. Az élő állatok csoportjában a szarvasmarhán kívül, tehát a többi állatok kivitele mennyiségben ja vilit, az árhanyatlás azonban oly nagy volt, hogy a kivitt mennyiségek értéke mégis alatta maradt az előző évinek.

II. Az élelmezésre szolgáló állati termékek közül a hús kivitelünk hanyatlása majdnem 50%-os. Disznózsírkivitelünk az előző évi mennyiségnek 62%-át teszi ki. Zsírban, szalonnában és hájban a cseh piac újabb vásárlása mutat kedvező eredményt az előző évhez képest, azonban a két évvel ezelőtti mennyiségnek a felét is alig éri el az export.

III. Az ipari célokra szolgáló állati termékek kivitele évek óta hanyatlik. A nyersbőr 50%-át, a gyapjú pedig csak 33%-át teszi ki az előző évi mennyiségnek.

IV. A gabonafélék csoportjából a búza kivitel az előző évi mennyiségnek csak 40%-át érte el. Az 1931. évi erőszakolt távoli szállítások a francia, belga és angol piacokra teljesen megszűntek, de kiesett az olasz piac vásárlása is. Kivitelünk legközelebbi piacainkra húzódott vissza, amelyek közül az előző évhez képest az akkor teljesen elzárt cseh piac az idén 76 ezer q-t vett fel, ami azonban a régebbi éveknek z millió q-t állandóan meghaladó kivitelével szemben szegényes eredmény. A legutolsó évben Németország vásárolta tőlünk nagyobb tételben az úgynevezett csirkebúzát. Rozskivitelünk a két évvel ezelőtti mennyiségnek a felét alig éri el, a visszaesés elsősorban az osztrák piacon mutatkozott, olaszországi, svájci és hollandiai elhelyezés azonban emelkedést mutat. Az árpa kivitele az előző évi mennyiségnek két és félszeresét teszi ki, az egész évi kivitelnek körülbelül 90%-át Svájc vásárolta meg és új vevőként jelentkezett Hollandia. Zab kivitelünk is emelkedett az előző évhez képest, főleg Olaszországban helyeztünk el nagyobb mennyiségeket. Tengeri kivitelünk az előző évi gyenge termés miatt visszaesett csekély kivitelnek három és félszerese ugyan, de a két év előtti eredménynek csak egynegyed részét teszi ki.

V. Liszt kivitelünk az elmúlt évben az előző évi mennyiségnek a felét sem érte el, ami az osztrák elhelyezés nagy hanyatlásán kívül az angol és a svájci kivitel majdnem teljes megszűnésének a következménye. Bár a hanyatlás már három éve tart, a legutolsó év visszaesése mutatja a legnagyobb százalékot; ez a legértékesebb és egykor legjelentékenyebb agrárkiviteli cikkünk a két év előtti mennyiségnek alig egynegyed részét éri el. Míg a háború előtti időben búzaliszttó vitelünk a búzakivitelnek 150—160%-át tette ki, sőt még 1924-ben is 122%-a volt, addig ez az arány az utolsó évek folyamán a liszt hátrányára mindjobban megváltozik és a legutolsó évben lisztkivitelünk a búzakivitelnek mennyiségben már csak 43%-át érte el.

VI. Hüvelyesek közül a bab kivitel az előző évi mennyiségnek csak 65%-át érte el. A hanyatlás Olaszországgal szemben igen nagy, viszont Ausztria, Németország és Franciaország felé kisebb emelkedést mutat. Borsó kivitelünk több mint két és félszerese az előző évinek, az emelkedés leginkább Anglia felé mutatkozik, ahol exportunknak több mint felét helyeztük el. Jelentékenyen emelkedett a tóvitel Franciaország felé és a többi piacok felé is. Mint új vásárlók Jugoszlávia és Svédország jelentkeztek. Lencsekivitelünk az előző évi mennyiségnek 170%-át teszi ki. Ennél a cikknél az export fejlődése évek óta állandóan tart. Fővásárlónk Németország, amely kivitelünknek majdnem a felét veszi fel, utána következnek Ausztria és Franciaország, ahova irányuló exportunk szépen emelkedik.

VII. A magvak közül lucernamagkivitelünk már négy éve emelkedik. Fővásárlónk Németország és Ausztria, de az utolsó évben számos egészen új piacon is sikerült ezt a feltétlen exportképes cikkünket elhelyezni, így Svájcban, Franciaországban, Angliában, sőt az Egyesült Államokban is. Egyéb heremagvakban az előző évi mennyiséget több mint 150%-kal haladta meg a kivitel, amelyet elsősorban szintén Németország fokozódó érdeklődésének köszönhetünk.

Olajmagkivitelünk, sajnos, csak 83%-át tette ki az előző évi mennyiségnek. Napraforgómag- és tökmagkivitelünk Ausztria felé már harmadik éve emelkedést mutat, Jugoszlávia felé újra megindult a tóvitel és Anglia ismét jelentékeny mennyiséget vásárolt. Repcemag kivitelünk igen nagy fejlődést mutat Jugoszlávia felé. Mustármag kivitelünk az utolsó négy évben állandó emelkedést mutat, de az 1927—28. évi eredményt még nem érte el. Cirokmagkivitelünk újra megindult Svájc felé.

VIII. Az apróállati termékek csoportjában baromfi kivitelünk az előző évi eredménynek csak 70%-át teszi ki. A tóvitel hanyatlása főként az osztrák, a német és az angol relációban mutatkozik. Az egyes fajták közül az élő csirke kivitele Olaszország felé szépen fejlődik. A leölt pulyka angliai elhelyezése is évről-évre lassú, de állandó emelkedést mutat. A toj á skivitel igen nagy, majdnem 50%-os hanyatlást mutat, ami főleg a németországi export visszaeséséből származik. Ágytollvitelünk az előző évi mennyiségnek 70%-át tette tó, leg-

nagyobb piacunkon, Németországban, az előző évi mennyiségnek csak 50%-át tudtuk elhelyezni, viszont Ausztria felé fokoztuk a kivitelt. Egyéb apróállatok és azok termékei közül a v a dkivitel csekélyebb, a halkivitel az előző évi mennyiségnek 56%-a, a lengyel, a német és osztrák piacon erősebb hanyatlást mutat. Jelentéktelen m é zkivitelünk alig változott. A v a jkivitemél az egész évi eredmény emelkedést mutat. Az exportált mennyiségnek 85%-át Németországban helyeztük él, amely felé a kivitel eddig szépen emelkedett. Az utolsó évben Franciaországban is sikerült 1.500 q-t elhelyezni, azonban Olaszország és Svájc már igen erősen elzárkóztak az utolsó évben v a jimportunk dől.

IX. Gyümölcskivitelünk majdnem 50%-os visszaesést mutat az előző évvel szemben. Az aim akivitel az előző évi mennyiségnek a felét sem érte el, az export visszaesése főleg Ausztriával szemben mutatkozik. Szőlőkivitelünk öt évig egyfolytában szépen emelkedő eredményeket produkált $ hat év óta ez az első év, hogy az export visszaesett. Az előző évhez képest a kajszinbarackkivitel mutat nagy emelkedést, itt éppen Ausztria az, mely az előző év mennyiségének a kétszeresét vásárolta. A németországi cseresznyeexport emelkedett, dinnyéből pedig újra vásárolt kisebb mennyiséget Csehszlovákia.

X. Az idénycikkek közül a burgonyakivitelünk messze elmaradt az előző évi rekordteljesítmények mögött, annak csak 25%-át éri el. Vöröshagymakivitelünk Németország felé az előző évhez képest szép emelkedést mutat, de a három évvel ezelőtti mennyiségnek meg a felét sem közelítjük meg. Az utolsó évben Angliában 25 ezer q-t tudtunk elhelyezni és emellett a svájci, sőt még a svédországi elhelyezés is emelkedett. Uborkából, zöldbabból és zöldborsóból Németország felé javult az elhelyezés lehetősége.

XI. Borkivitelünk az előző évi mennyiségnek 73%-át érte d, a hanyatlás főleg az osztrák piacon mutatkozik, de jóformán kiesett a francia és a belga piac is. A német kivitel emelkedése minimális, az azelőtti éveken keresztül egyre javuló csehpiac, mdy 1930-ban már 74 ezer q-t vett fel, a múlt évben csak 12 ezer q-t vett át. Az osztrák kivitel a felére esett vissza az előző évinek és legfontosabb piacunkon, Svájcban is kisebb visszaesés mutatkozott az dőző éwd szemben. D o h á n ykivitelünk az előző évi mennyiségnek egy harmad részévd emelkedett.

Ha Magyarország külkereskedelmi helyzetének területi kialakulását a békebeli viszonyokhoz hasonlítjuk, azt látjuk, hogy a forgalom intenzitása a dunai államokkal szemben általában javult. A dunai államok agrárcsoportjával szemben azonban helyzetünk rosszabbodott. Míg ugyanis a háború előtt Ausztriával és a mai Csehországgal szemben 100 millió pengős passzívánk volt, és a három dunai agrárállammal, Romániával, Jugoszláviával és Bulgáriával szemben aktívánk 12 millió pengőt tett ki, addig 1931-ben Ausztriával és Csehszlovákiával 75 millió pengővel, 1932-ben 37 millió pengővel volt aktív külkereskedelmünk. A román, jugoszláv és bolgár területtel viszont kűlforgalmunk egyenlege 1931-ben 62 millió pengővel, 1932-ben 25 millió pengővel volt passzív. Ha ehhez hozzávesszük még azt is, hogy Franciaország, Belgium és Anglia felé külkereskedelmi mérlegünk a békebeli állapotokhoz viszonyítva javult, akkor nagy általánosságban annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a háborúelőtti állapotokhoz képest az árucsere a keleti piacokon hátrányosan alakult, viszont egyes nyugati országokkal szemben javult külkereskedelmi viszonyunk. Az agrárexport szempontjából csak annyiban kell a keleti piacokkal foglalkozni, amennyiben Romániából a nyersolaj és a fa, Lengyelországból a szén, Jugoszláviából a fabehozatalunk olyan importszükségletei a csonkaországnak, amelyek előtt csak mesterséges úton, veszteséggel zárhatjuk el határunkat. Ha pedig ezen országokkal szem-

ben legfontosabb nyersanyagaink beszerzése céljából állandó keresletünk van, megvan adva a gazdasági alapja annak, hogy exportunkat ezen országok felé az import határáig kiépítsük. Ez az említett három ország nemcsak ipari exportunk szempontjából, hanem mezőgazdasági gépeink, vetőmagjaink és tenyészállataink számára is a legtermészetesebb és legjobb piac kellene hogy legyen. Az agrárkivitel szempontjából tehát Németország, Csehszlovákia, Lengyelország és Románia, vagyis geográfiaiig északi és keleti szomszédaink nem vesznek fel agrár- és ipari kivitelünkből annyit, mint amennyire mi az ő ipari félgyártmányaikra és ipari nyersanyagaikra rá vagyunk utalva. Viszont a nyugati és déli államok, Anglia, Franciaország, Belgium, Svájc és Olaszország iparcikkeiből nem fogyasztunk annyit, mint amilyen értéket agrárcikkekből ezen államok tőlünk vásárolnak.

Az egyes országokba irányuló agrárkivitelünk érték szerint millió pengőben számítva a következő:

Ország	1931.	1932.	Ország	1931.	1932.
Ausztria	156.6	91.2	U. S. A.	1.1	1.7
Németország	56.0	39.9	Lengyelország	3.6	1.5
Olaszország	52.6	23.9	Belgium	5.2	1.0
Csehország	15.8	16.7	Románia	1.1	0.7
Svájc	34.1	12.7	Svédország	0.3	0.3
Franciaország	21.1	9.4	Görögország	2.9	0.1
Anglia	22.3	9.4	Bulgária	0.2	0.1
Jugoszlávia	3.1	3.4	Törökország	0.2	—
Hollandia	2.1	1.9	Egyéb ország	12.7	5.4

Legfontosabb piacunkkal, Ausztriával szemben agrárkivitelünk az előző évi értéknek körülbelül 60%-ára, Németországgal szemben 70%-ára, Olaszországgal szemben 45%-ára, Svájccal, Franciaországgal és Angliával szemben 40% alá esett vissza. Javulás mutatkozik az előző évvel szemben a csehországi agrárkivitelben, amely azonban az 1930-as értéknek még mindig csak 12%-át teszi ki. Jugoszlávia és U. S. A. felé agrárkivitelünk értéke az előző évvel szemben emelkedett. Az egyes cikkek gravitációja az egyes piacok irányában természetesen különböző. Nagy általánosságban élő állatkivitelünk mindössze öt komoly piacra számíthat és ezek: Ausztria, Olaszország, Csehország, Svájc és Franciaország. Állati élelmiszerkivitelünk már nagyobb rádiuszu piaccal rendelkezik. Az állati nyersanyagok közül a szomszédos agrárországokba, Romániába és Jugoszláviába is exponálunk. Az utóbbi években meglehetős távoli piacokat kerestek fel gabonáink, ami azonban nem mondható egészséges piaci helyzetnek a tekintélyes fuvarköltségek miatt. Ezzel szemben a hüvelyesek és magvak által sikeresen tartott távoli piacok, például az U. S. A. azt bizonyítják, hogy ezen cikkek minőségüknél fogva igen nagy akciórádiuszu körben versenyképesek. Baromfi termékeink angliai erős pozíciója ugyancsak annak a bizonyítéka, hogy az igényekhez megfelelő alkalmazkodás mellett ezen cikkeink elhelyezési lehetősége is bőségesen tág körre terjed. A tojásexportunk csak Ausztriára és Németországra van bazirozva s ha ezek az államok elzárkóznának az import elől, a magyar tojásnak teljesen idegen piacokon kellene megostromolni a konkurrencia kiépített állásait. A gyümölcsfélék piaci köre eddig aránylag nem volt

elég, amennyiben csak Ausztria, Németország, Csehszlovákia és Lengyelország szerepeltek. Újabban azonban Anglia és egyéb távoli országok felkeresése azt bizonyítja, hogy a szállítási viszonyok átorganizálása után és megfelelő propaganda mellett gyümölcsféléink piaci köre is bőségesen tágítható volna. Ha csak Ausztriát, Csehszlovákiát, Németországot és Svájcot vesszük figyelembe és a burgonya elhelyezés szempontjából annyira fontos Olaszországot és Görögországot nem is számítjuk, akkor is azt látjuk, hogy ezen országok kereken körülbelül 15 millió q gyümölcs és idénycikkszükségletüket fedezik import útján, tehát körülbelül tízszer annyit importálnak, mint amennyi Magyarország eddigi exportja volt ezen cikkekből. Azonban igen sok olyan idénycikkünk van, amellyel nemcsak azt a négy, hanem sokkal távolibb más piacot is felkereshetnénk. Éppen a krízis legutolsó évei azt mutatják, hogy a magyar gyümölcs- és idénycikkfélék exportjának meg volna a maga reális alapja és itt a termelés átszervezése sem igényelne olyan túlságosan nagy költséget, inkább a termények megfelelő kezeléséről (szállításáról, csomagolásáról) és főként pedig ezen termények propagandájáról volna szó. Ez az a pont, ahol a magyar exportpropagandának minden leleményességét és energiáját összpontosítani kell, mert külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy éppen ezen élelmiszer cikkeknél a propagandának nagy eredménye van, mert ezek a cikkek vannak a gusztus és divat hatásának legerősebben alávetve. Németország idénycikk fogyasztása még a kritikus években is szilárdan tartja magát és éppen a finom zöldségfélék iránt még ma is igen felvevőképes.

Ez A CSOPORTOSÍTÁS, amelyben a magyar mezőgazdasági kivitel adatait megismertettük, abból a szempontból történt, hogy a mezőgazdasági termelés három legfőbb irányának a kivitelben mutatkozó eredményeit számszerűleg láthassuk. Ezen eredmények birtokában nem mehetünk el szó nélkül agrártermelésünk és exportunk legnagyobb kérdése mellett: igaz-e, hogy „Magyarország a búzatermeléssel áll, vagy bukik.“

A búzapártiak legfőbb érvei a terméshozam aránylag biztos volta, továbbá a magyar talaj- és klímaviszonyok adottsága, a magyar búza speciális jó tulajdonságai, a termelés átszervezésének nehézségei és végül annak kétségbevonása, hogy a búzánál exportképesebb cikket nagy tömegben produkálhassunk és elhelyezhessünk. A búzapártiak elveivel szemben áll a magyar búza magas termelési költsége, magas szállítási költsége, a jó minőségek egységes és egy tömegben való produkálásának hiánya és még sok-sok részletnehézség. De mindezeknél még sokkal súlyosabb a tengerentúli konkurrencia, amely a mienkhez képest mérhetetlen tömegeivel, eszközeivel és apparátusaival kérlelhetetlenül tör elő a magyar búza magas termelési költségén rövid időn belül és nagyobb átorganizálás nélkül aligha lehet jelentékenyen segíteni. A szállítási költségeket részben mérsékelhetnénk ugyan, de még akkor sem és jelenleg sem számíthatunk Közép-Németországon és Svájcon túl rentábilis exportra. Ezzel szemben úgy hírlik, hogy Kanada és Észak-Amerika egyesült erővel építik ki legfontosabb búza.

területeiknek az öt tavon és a Szentlőrinc folyón keresztül hajózható útját a tengeri hajók számára is, aminek következtében az északamerikai búza néhány év múlva átrakodás nélkül 60%-kal csökkentett szállítási költségekkel rohamozhatja meg az eddig még meg nem hódított európai piacokat is. Bármennyire fáj is, bele kell nyugodnunk abba, hogy a nyugateurópai piacokon a tengerentúli konkurrencia elő'tt meg kell hátrálnunk, sőt részben a középeurópai piacokat is át kell engedni a fogyasztási centrumoktól távol fekvő, alacsony termelési költségekkel termelő területeknek és örülhetünk, ha legközelebbi piacunk a legjobb minőségű búzánkat át fogja venni. A búzatermelés átorganizálására alkalmas időt már elszalasztottuk és ma már csak gyors segítségről, gyorsan ható eszközökről lehet szó. Az egyik sürgős teendő az, hogy a búzatermelésünkben különbséget tegyünk minőségi búza és közönséges búza között és csak a minőségi búza exportját forszírozzuk a kereskedelmi szerződésekben. Ha csak minőségi búzákra vonatkozólag kérnénk kedvezményes vámtételeket, úgy sokkal jobban és könnyebben érnénk célt, mint ha a búzafajták között nem teszünk különbséget és olyan búzát is akarunk exportálni, amelyet az importőr országok belföldi agrártermelése is produkál.

Agrártermelésünk második csoportjánál, az állattenyésztésnél az export helyzete ma ugyan nagyon súlyos, de az állattenyésztési termékek közül csak a tengerentúli fagyasztott hús és zsír jelent komoly konkurrenciát. Az élő állatokban, a friss és finom állati termékekben az európai piacokon csak európai konkurrensekkel állunk szemben és ezeknek termelési költsége nem olyan sokkal kisebb a mienknél, hogy azt megfelelő racionalizálással, fuvarbeli előnyeinkkel és az áru minőségének különbségével ne tudnánk ellensúlyozni. Az állattenyésztést a mezőgazdasági termelésben leépíteni termeléstechnikai és főleg népességpolitikai szempontokból amúgy sem lehet. Jelenlegi állatlétszámunk különben sem elegendő egy intenzívebb gazdálkodáshoz, tehát az állatlétszámot jó volna szaporítani. £z a takarmányféléknek nagyobbmérvű fogyasztását és biztosabb belföldi értékesítését jelentené, ami által a szántóföldi termelés korlátozása veszteségek nélkül megtörténhetnék. Az állatexport terén a konkurrenseinkkel szemben nemcsak azért vagyunk hátrányos helyzetben, mert a mi mezőgazdasági termelésünk drágább, mint az övéké, hanem azért is, mert a szállítási és egyéb értékesítési költségek horribilisán magasak és miután búzánkkal nem fogjuk tartani tudni a pozíciónkat, állattenyésztésünket és annak exportját teljes erővel védeni és fejleszteni kell.

Főként az állatexporttal kapcsolatban, de a többi mezőgazdasági exportcikkekre vonatkozólag is az exportálható készletekről az exportpolitikát irányító szervnek feltétlenül tudomással kell bírnia, mert ellenkező esetben a termelést nem tudhatjuk oly módon szabályozni, hogy az árak nagy ingadozását kikerülhessük és minduntalan abba a tarthatatlan helyzetbe kerülhetünk, hogy a kínos-keservesen kiharcolt kontingenseinket nem tudjuk leszállítani. A kivitel időszakos alakulásáról ma már pontosan tájékozódva vagyunk, másrészt a rövid határidőhöz kötött kontingensek a lehetőségeket egészen pontosan meg-

szabják. Ilyen kötött exportlehetőségek mellett a készletek nyilvántartása nem tűrhet további halasztást.

Ha ezekután felsorolom és összefoglalom azokat a cikkeket, amelyekben az agrárkrízis közepett kivitelűnk mennyisége nem csökkent a legutolsó évben, úgy megállapíthatjuk, hogy a szarvasmarha kivételével az összes élő állatok, a hüvelyesek és az aprómagvak csoportja az értékesítési krízis legutolsó és legsúlyosabb évében is újabb és tágabb elhelyezési lehetőséget tudott biztosítani magának. Nem alaptalan azt remélni, hogy az Angliában, Franciaországban és Németországban újabban elhelyezkedő magyar hüvelyestermények, a Németországban, Franciaországban és az Egyesült Államokban mindinkább tért hódító aprómagvak kivitele az elkövetkezendő években továbbra is fokozódni fog. De hogyha nemcsak az utolsó évben történt változást nézzük, hanem kivitelünk alakulását 1929-hez viszonyítva vizsgáljuk meg, úgy azt látjuk, hogy a kulminációs évhez képest mutatkozó nagy hanyatlásban a többi agrárcikkekhez viszonyítva az állati élelmiszertermékek és a baromfi tenyésztésből származó cikkek is aránylag jól megállták helyüket, sőt a baromfi és termékeik kivitele 1929-hez képest mennyiségben emelkedett.

Ezekután talán állást foglalhatnánk a „búzával áll, vagy bukik“ kérdésben. Az agrárkivitel helyzetéről objektív szándékkal bemutatott kép azt a tanulságot mutatja, hogy tényleg szükség van a termelés átszervezésére és az export átorganizálására abból a szempontból, hogy a változott piaci lehetőségek kihasználására olyan mezőgazdasági termésfeleslegeket produkálhassunk, amelyek nagy mennyiségben és megfelelő árakon helyezhetők el és az agrártermelés rentabilitását biztosítják. Azok a cikkek, amelyekben az export fejődésének némi halvány jele a statisztikai eredményekből kiviláglik, majdnem mind olyanok, melyekben az emberi munka aránylag nagyobb mennyiségben van képviselve és melyeknek éppen az a specialitása, hogy nagyobb munkabefektetés mellett a termelt cikkek minősége is és mennyisége arányosan javul. Miután pedig a magyar agrárnépesség, technikai hátramaradottsága dacára, a föld iránti szeretetéből, a vérében lévő mezőgazdasági hajlamból, nagy igénytelenségéből és munkabírásából kifolyólag egyéb agrárországokhoz viszonyítva az olcsósággal párosult szakszerűség tekintetében kedvező helyzetben van, minél több mezőgazdasági munkát fektetünk tehát bármilyen árucikkbe, az annál piacképesebb kell hogy legyen a munka jó minőségénél és olcsóságánál fogva. Munkához jutni és munkát találni elsősorban szervezési kérdés és amennyiben választanunk kell, a magyar gyáripar termelésének fokozásánál mégis csak kézenfekvőbb, ha a mezőgazdasági termelés intenzivitásának fokozása révén próbáljuk csonkaországunk túlzsúfolt népét munkához juttatni.

Az elmondottak általános konklúziója tehát, hogy mezőgazdasági munkánk új irányvonalát a magyar agrármunka exportja fogja megszabni.

BENDE ISTVÁN

FIGYELŐ

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

MacDonald amerikai útja, a szövetségközi adósságok – Angol-francia közeledés: a német események ellenhatása – Magyarország politikai függetlenségének megóvása A Bleyer-eset – A leszerelés, Roosevelt kiáltványa, Hitler beszéde

A VILÁGPOLITIKAI FILM oly szédületes gyorsasággal pereg, hogy néhány hét alatt jelentékenynek látszó események már szinte a régmúlt homályába vesznek el és értékelésük is alapvetően megváltozik. Egy ősi német népballada szerint a „halottak gyorsan lovagolnak": az eseményeknek ez az automobilversenyekre emlékeztető rekordszerű gyorsasága vájjon azt jelentené-e, hogy civilizációnk már holtan vagy önmagát túlélten száguld az enyészetbe? Ma is, mint az utolsó két éven át, az események által meg nem ingatva, bízó optimizmussal hisszük az ellenkezőjét. Valljuk, hogy amikor 1919-ben a német birodalom aláírta a békeszerződést és ezzel a birodalom bolsevizálódása ellen döntött s megmentette civilizációnkat, Európa újból állandó fejlődés és regenerálódás útjára lépett. A világháború földrengése és a vele járó pusztítás által okozott vacuum azonban olyan mértékű politikai, gazdasági, társadalmi és tömeglélektani változásokat hoztak létre, hogy lehetetlen volt egy állandó ütemű, visszaesés nélküli fejlődést remélnünk. Az 1924-től 1929-ig terjedő időszak politikai szélcsendje és gazdasági föllendülése után szinte önműködően jönnie kellett a látszatjavulás behorpadásának. Es ha az utolsó, csak azóta bekövetkezett eseményeket vizsgáljuk, sőt, ha mást nem nézünk, mint azt az utat, amit néhány hét óta tettünk meg, nem szükséges, hogy elveszítsük optimizmusunkat, mert a történelmi korszakot, amelyben most élünk, joggal tekinthetjük a romok eltakarítása és a légkör tisztázódása korszakának.

Ha a történelem Ramsay MacDonald áprilisi washingtoni utazásától, melyre ma már alig emlékezünk, egészen Roosevelt május 16-i üzenetéig és Hitler május 17-i beszédéig szokatlanul hosszú utat tett is meg négy hét alatt, nem mondhatjuk, hogy a romok eltakarítása már befejeződött volna, vagy hogy a légkör ne lenne még terhes robbanó gázoktól. A brit miniszterelnök angoloknál nem meglepő tapintattal, jóarcot vágott ahhoz a nem egészen kellemes játékhoz, amit vele az Egyesült Államok űztek, amikor az aranystandardot éppen akkor hagyták el, mikor ő hajón közeledett Amerika partjai felé. Ellentétben az első pillanatban amerikai részről is hangoztatott interpretációval, MacDonald elfogadta, hogy az Egyesült Államokat elsősorban belső gazdasági és belpolitikai motívumok vitték erre az egész világgazdaságot megrendítő lépésre. Valóban, a kongresszus nyaklónélküli inflácionista hajlama azzal fenyegetett, hogy a farmerek érdekében a bankópresnek olymértékű megindítását teszi szükségessé, aminek a dollár megakadályozhatatlan és ellenőrizhetetlen esése lenne a következménye. Roosevelt sikerült meggyőznie a javaslat benyújtóját arról, hogy a farmeradósok helyzetének könnyítését talán kevesebb veszéllyel lehet elérni, ha az elnöknek adnak pénzügyi és gazdasági teljhatalmat, egyrészt a dollár aranyértéké-

nek a leszállítására, másrészt arra, hogy bizonyos hátárok között tartott bankjegykibocsátással munkaalkalmakat teremtsen és ezzel enyhítsen az ipari válságon. A dollár értékének leszállítása (azaz az aranystandard elhagyása) az árak emelkedésévei jár, ugyanakkor, amikor az adósságkötvények, illetve a tartozási összegek névértéke nem változik. Tehát a farmernek, aki ekkép jobban tudja piacra vetni terményeit, abban az arányban könnyebbednek a terhei, amilyen arányban csökken a papírdollár értéke. Amerikának mint hitelező államnak pedig és így az amerikai hitelező bankoknak is — részben könyvelési szempontból, részben adósaikkal szemben—szintén az az egyetlen megoldás, amellyel a hitelező-adós viszonyt megkönnyíthetik, ha annak a pénzegységnek az értékét leszállítják, amelyben az adós tartozásait törleszteni köteles. Az aranystandard elhagyásának azonban nem megvetendő melléktermékе az sem, hogy a dollár értékcsökkenése Amerika terményeit versenyképesebbé teszi, tehát a fonttal szemben bizonyos mértékig kedvező tárgyalási eszközt ad az Egyesült Államok delegáltjainak kezébe. A brit miniszterelnök utazásának célja azonban az volt, hogy kedvező légkört teremtsen és egy megegyezésnek legalább is a látszatát hozza haza. Ezért szántszándékkal nem vett tudomást mindarról, ami hátráltató és kellemetlen volt és a két nép közötti tradicionális barátság hangoztatásával igyekezett Rooseveltet és kormányát közelebb kapcsolni Nagy-Britanniához.

A négynapos washingtoni találkozáson a következő kérdések voltak napirenden: a londoni gazdasági konferencia előkészítése és összehívása, a vámtarifák leszállítása, a valutarendezés és az aranystandardhoz való visszatérés, az adósságrendezés, a leszerelés és ezzel kapcsolatban az európai biztonság kérdése. Logikusan először az adósságok kérdéséről kellett volna legalább is elvi megegyezést létrehozni, hogy ezzel kapcsolatban a valuták kölcsönös stabilizálását megbeszélhették volna, s csak ha mind a két kérdés rendezésének alapelvei tekintetében nemcsak tisztázták egymás álláspontját, hanem megegyezésre is jutottak, csak akkor lehetett volna joggal és bizalommal hozzáfogni a londoni világgazdasági konferencia összehívásához. Talán főképpen presztízs, de részben lélektani okokból is az államférfiak — nyilván látva, hogy az előzetes kérdésekben nem tudnak közeledni — a megfordított procedúrát alkalmazták: hamarosan megegyeztek a világgazdasági konferencia összehívásának dátumában, s kijelentették, hogy siettetni fogják a leszerelési értekezlet sikeres befejezését. Hogy taktikailag nagyon helyes és ügyes eljárás volt-e ez, azt különösen, ha Anglia és Amerika érdekeit és pacifista, megegyező hajlamát tekintjük, inkább kétkedéssel kell fogadnunk. A londoni konferenciát 1933 június 12-re hívták össze anélkül, hogy valószínű volna, hogy addig a tárgyalásra kerülő problémákat a siker reményével elő lehessen készíteni. Egyelőre legalább is semmi jele nincs annak, hogy Rooseveltnek sikerül megkapni a kongresszustól a kért bianco felhatalmazást a szövetségközi adósságok rendezésére. A Fehér Ház talán hajlandó lenne megadni az adós államok részéről kért moratóriumot az adósságrendező tárgyalások, de legalább is a gazdasági konferencia tartamára. A kongresszuson azonban még az a vélemény uralkodik, hogy az adósnak fizetnie kell, vagy ha nem fizet, szereljen le, de Amerika pénzén ne tartson hadsereget és ne tartsa veszélyben a világot. Ez talán primitív okoskodás, de az amerikai parlament két házának politikailag és gazdaságilag kevéssé iskolázott tagjaitól nem igen lehet mást várni. Gyakorlatibb lenne az a többek közt Borah szenátor által hangoztatott gondolat, hogy a vámtarifa leszállításával tegyék lehetővé az adósoknak az áruban való fizetést. Az adósságok rendezésének kérdése tehát, eddig legalább, egy lépéssel sem haladt előre. Anglia az előtt a kényelmetlen elhatározás előtt áll, hogy amit vonakodott megtenni decemberben: az esedékes kamatfizetés és tőketörlesztés megtagadását, most június

15-én esetleg mégis kénytelen lesz bejelenteni, bármennyire fázzék is, hitelező állam létére, a szerződésszegés gondolatától. Franciaország viszont felajánlotta, hogy most hajlandó megfizetni a december 15-én megtagadott rátát, ha Washington egyben elismeri, hogy ez a legutolsó fizetés és tőketörlesztés, amit követel s a végleges rendezésre moratóriumot ad. Herriotnak azonban nem sikerült ehhez a Fehér Ház hozzájárulását megszereznie. Roosevelt, látva a kongresszus hangulatát, udvariasan megtagadta e kérés teljesítését. Emellett azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy Amerika maga hatalmas érvvel jött időközben az adós államok segítségére, amidőn az amerikai államadóssági kötvények külföldi birtokosainak megtagadta az esedékes szelvények aranyban való kifizetését tekintet nélkül arra, hogy a kötvények az ú. n. aranyklauzulával voltak ellátva. Ha Amerikának, amely nem hivatkozhatok a fizetésképtelenségre akkor, amikor kötelezettségeit megtagadja, nincs aggodalma a nemzetközi hitelt így megrendíteni, akkor ez természetesen nagyon enyhíti a tényleg fizetésképtelen adós lélektani és erkölcsi skrupulusait.

Ami az aranystandard elhagyása következtében beállott helyzetet, a végleges stabilizáció lehetőségét, az ezüst esetleges rehabilitálása megvitatásának kérdését illeti, ezek megoldása nyilván a konferencia plénumára és bizottságaira vár. Akkor, amikor még nem lehet tudni, vájjon Amerika belső helyzetén eleget könnyít-e a dollár 15, vagy 20 percentes — egyelőre a kereskedelmi és fizetési mérleg alapján és spekulatív befolyások alatt létrejövő — elértéktelenedése, szó sem lehet arról, hogy a dollár-font relációt meg lehessen merevíteni valamilyen arányban. A dollár áresésének első következménye pedig valószínűleg az lesz, hogy olyan európai országok, melyeknek nagy dollárköveteléseik, de aranytartozásaik vannak és amelyeknek kereskedelmi mérlege nem bírja ki a valuta magas aranynivóját, kénytelenek lesznek előbb, vagy utóbb szintén elhagyni az aranystandardot. Különösen fenyegetővé fog válni ez a helyzet, ha a világgazdasági konferencia sokáig tart, vagy eredménytelensége nyilvánvalóvá válik. Másrészt nem lehet tagadni, hogy az aranystandard elhagyása Amerika részéről egyik befejező mozzanat abban a romeltakarítási munkában, amelyet el kell végezni ahhoz, hogy a világgazdaságnak a modern technika vívmányai által mindjobban egységessé vált, de a háború, a békeszerződések, a jóvátételt fizetések, az államközi adósságok rendszere által egyensúlyából kibillentett rendjét ismét állandó alapokra lehessen fektetni. Előbb be kell következni a fiktív értékek pusztulásának, s csak aztán lehet új standardokat felállítani, a világgazdaság új épületét felépíteni. De, hogy ezt a munkát el lehessen végezni, ahhoz nemcsak a valódi gazdasági értékeket kell megállapítanunk és az értékmérőket ismernünk, hanem az egyes lélektani és politikai komponenseket is ismernünk kell: tudnunk kell, kitől mit lehet várni, kire milyen mértékben lehet számítani, kivel hogyan kell bánni ahhoz, hogy a nemzeteknek kölcsönös érdekeik által egymáshoz kapcsolt társadalmát lábra lehessen állítani.

EZEN A PONTON kerül az új Németország, a Harmadik Birodalom, a fontosságát megillető helyre, az érdeklődés középpontjába. Attól a szellemtől, amely cselekedeteit áthatja, attól a módtól, ahogy a német birodalom hajlandó lesz álláspontja védelmében nem csupán a saját, még oly jogosult érdekeit tekintetbe venni, hanem azon nemzetekét is, amelyekkel együtt kell élnie, még akkor is, ha nem sikerül őket akaratának alávetnie, függ pillanatnyilag elsősorban Európa és vele földünk gazdasági és politikai újrafelépítése. A német birodalom vezetői nem helytelen alapgondolattal úgy látták, hogy a gazdasági világkonferencia sikeres elkezdése függ attól, vájjon lehet-e a leszerelési értekezleten valamilyen látszat-eredménynél többet elérni. Ez

tehát — gondolták — az a pillanat, amikor a megegyezést sürgető államokat rá lehet arra venni, sőt kényszeríteni, hogy a leszereltek követeléseinek lehető maximumát elfogadják és elfogadtassák. Egyáltalában a német birodalom helyzetének és politikájának tragikuma az, hogy az abszolút igazság és az elvont erkölcs szempontjából az általa nemzetközi politikájában védett tételek és követelmények nagy része helyes, igazságos és jogos, azonban a mód, ahogyan követeléseit érvényesíteni akarja, amióta Brüning elhagyta a kancellári széket, de különösen 1933 január 30-a óta, egyelőre csak arra volt alkalmas, hogy a Németországgal szemben legbarátságosabb hangulatú hatalmakat is elidegenítse a birodalomtól. De úgy látszik, különösen kihívta ezt — elsősorban az angolszász államok rokonszenve elvesztését — az a szellem, amely a nemzeti-szocialista kormány elméletében és eljárásában megnyilvánul: a jogot és ellenmondást egyaránt nem tűrő, nyers dominációs szellem. A németellenes antagonizmus felkeltéséhez természetesen tagadhatatlanul nagy mértékben hozzájárult az, hogy az új rezsim első akciója a német zsidóság ellen irányult és hogy a nemzetközi zsidó szolidaritás mindazt a jelentékeny erőt, amellyel a világ közvéleményének kialakításában rendelkezik, ma németellenes irányban mozgósította. Nézetem és benyomásom szerint ez azonban csak jobban kiélezte a hangulatot, érezhetőbbé tette; a megdöbbenést, a bizalmatlanságnak azt a hullámát, amely Nagy-Britanniát és az Egyesült Államokat Németországgal szemben szinte korlátlanul elöntötte és amelynek még az angol vezető konzervatív lapok mint a Times, a Morning Post is az itt vázolt, sőt még ennél élesebb, tisztára leckéztető hangon adtak kifejezést, az a meggyőződés váltotta ki, hogy amely nemzet kormánya annak belső berendezkedését, a létező jogokat, az állampolgárok jogegyenlőségének eddig respektált alapjait oly tökéletesen semmisíti meg, mint a nemzeti-szocialista kormány, nemcsak a zsidók, hanem a katolikusok üldözésével, minden ellentétes vélemény elnémításával, az ellenkezőknek bírói eljárás nélkül való börtönbevetésével, tulajdonképpen csak ízelítőt ad abból a szellemből, amely ellen annakidején a nagy koalíció létrejött és amelynek más formában való újraéledését vélik a hitlerizmusban látni. A mód, ahogy az országon belül a szakszervezeteket egy tollvonással eltörölték, vagyonukat elkobozták, ahogy az acélsisakosokat beolvasztották a nemzeti-szocialista hadseregbe, ahogy kifelé viszont Ausztriával szinte mint meghódított kolóniával akartak bánni, — az egész brit közvélemény egyhangú nézete szerint — kóstoló arra, milyen szellem járta át és fogja átjárni a birodalom külpolitikáját szomszédaival szemben, vagy az európai népekkel általában. Kétségtelen, hogy Németország iránt még két hónappal ezelőtt rendkívül barátságos volt a hangulat Nagy-Britanniában, és hogy a brit közvélemény megérett a revízió gondolatára, sőt arra, hogy ezért küzdeni is hajlandó legyen. Ma azonban, dacára annak, hogy a kancellár nyilvános nyilatkozatai komoly, sőt május 17-i beszéde valóban államférfiúi elgondolásról tettek tanúságot, Anglia ismét Franciaország felé fordult és az angol-francia antant szinte oly erősnek látszik, mint Delcassé-Lansdowne, vagy Briand-Chamberlain idejében. Németország politikai magárahagyottsága pedig egészen a nevezetes május 17-éig a korlátozatlan tengeralattjáró háború idejére emlékeztetett.

Mindezt azért jó tudnunk és szem előtt tartanunk, mert Magyarországot földrajzi helyzete, történelmi múltja, a két évtized előtti fegyverbarátság, a német nép teljesítőképessége iránti tisztelet és bizonyos közös célokért, mint pl. a leszerelés, ma is vállvetve folytatandó küzdelem, abba a helyzetbe hozza, hogy vigyáznia kell, nehogy martalékul essék ennek a németellenes hangulatnak, amelynek veszélyességét és igazságtalanságát is el kell ismernie, de vigyáznia kell arra is, hogy abból a szellemből, amellyel Németország két

évtizeden belül immár másodszor nemzetközi vesztegzárba helyezi önmagát, semmit át ne vegyünk, sem taktikáját magunkévá ne tegyük, hanem a német nép iránti barátságunk és nagyrabecsülésünk fenntartása és hangoztatása mellett is, igyekezzünk politikánk függetlenségét, amennyire ily kicsiny népnek lehetséges, biztosítani. Vallom, hogy a magyarságnak, és még a mai Csonka-Magyarországnak is olyan kulcspozíciója van Közép-Európában, amely nemzetünknek számarányánál sokkalta erősebb helyzetet biztosít. Aki Közép-Európában békét akar, annak Magyarország kívánságaival és barátságával számolnia, esetleg érte áldozatokat hoznia kell. Amint sikerült még az utolsó tragikus 13 év alatt is elkerülnünk azt, hogy akaratnélküli és erőtlen rabszolgák legyünk, ugyanúgy kell a jövőre is elkerülnünk, hogy egy domináló fohatalom akaratlan és ellenállásra képtelen áldozataivá legyünk a Duna könyökén. Aki viszont azt akarja, hogy a Duna-medence országai egészségesen fejlődjenek és nem könnyen leigázható, de erős, önálló életet élhessenek, annak elsősorban a központi fekvésű Magyarországot kell erre megnyernie. Egy lelkileg, politikailag és gazdaságilag kielégített Magyarország a Duna medencéjében és a Kárpátok alján szomszédai életének, szabad fejlődésének és politikai függetlenségének legjobb biztosítéka.

Külpolitikai szempontból ezért alig lehet károsabb eseményt elképzelni, mint a Bleyer Jakab legutóbbi képviselőházi felszólalása körül keletkezett izgalmat. A felszólalás bizonyára nem volt szerencsés, azonban, akik a szónokot támadták és különösen, akik a könnyen megmozgatható és nem éppen higgadt ítéletű ifjúságot ellene izgatták, sokkal jobban ártottak Magyarország érdekeinek és hírnevének, mint Bleyer Jakab felszólalása és adatai. A magyarországi német kisebbségek érdekeinek és jogainak védelme a magyar nemzet becsületének pajzsa alá van helyezve. Soha Magyarországot azáltal, hogy e kisebbség nyelvi és kulturális jogait tiszteletben tartja, amire őt szerződés kötelezi, hátrány nem érheti, veszély nem fenyegetheti. De viszont, ha a magyar közvélemény és a magyar törvényhozás azt a látszatot kelti, hogy ezeket a kötelezettségeket nem tekinti feltétlen értékűeknek és fenyegető álláspontot foglal el bármelyik kisebbséggel szemben, még ha ez a velünk barátságos viszonyban álló német népből kiszakadt kisebbség is, árt Magyarországnak és jó hírnevének a német birodalomban, ahol ellenérzést kelt és azokban az államokban, ahol magyar kisebbségek élnek, amely államok a magyar közvéleménynek ilyen állásfoglalását a maguk javára használják fel.

KÜLÖNÖSEN EGY PROBLÉMA az, amelyben érdekeink Németország érdekeivel legalább is elvben azonosak és ez a leszerelés. Ügy látszik Washingtonban MacDonald és Herriot, amidőn a gazdasági és a pénzügyi problémák terén nem sok eredményt tudtak elérni, igyekeztek Rooseveltet politikai téren kooperációra bírni. És ez talán bizonyos mértékben sikerült is. A leszerelés, különösen a szárazföldi leszerelés kedvenc témája Amerikának, amely ebben quaker és methodista szellemtől áthatott pacifista hajlamait éli ki és amellett, mint föntebb említettük, adósaira is nyomást gyakorol. Roosevelt el is fogadta, szinte fenntartás nélkül MacDonald nagy leszerelési tervezetét, amely tudvalevőleg az európai hadseregeket egységes típusúvá óhajtja tenni és az egységes típus alapján állapítja meg a maximális létszámot. Herriot pedig Amerikából visszajövet kijelentette, hogy Roosevelt hajlandó kilépni Amerika eddigi rezerváltságából és az európai béke biztosításában aktívabban résztvenni. És pedig vagy úgy, hogy kész ú. n. konzultatív (tanácskozási) paktumot kötni az európai hatalmakkal, vagy úgy, hogy hajlandó a támadó fél megállapításában résztvenni és ellene bizonyos rendszabályokat léptetni életbe. Amerikának a leszerelés kérdésében kifejtett aktivitása élénkebbé vált akkor, amikor a német delegáció genfi fellépése az amúgyis nehezen

mozgó leszerelési értekezletet megint egyszer kritikus helyzetbe hozta. Németország ugyanis olymérvű sorozatos változtatási javaslatokat tett a MacDonald-féle terven, amely azt alapvetően átalakította volna. Németország egyik főérve a MacDonald-terv ellen, amely a francia leszerelési tervnek bizonyos pontjait átvette, az volt, hogy most hirtelen meg akarja változtatni a legyőzött államokra a békeszerződésben ráoktrojált honvédelmi rendszert, amennyiben a hosszú időtartamú hivatásos hadsereg helyébe, amelyet a szerződések rájuk kényszerítettek, most a rövid szolgálati időtartamú ú. n. militiarendszert akarják tenni. Lehet hogy ez józanabb, helyesebb, olcsóbb, de a német álláspont jogosultságát is teljes mértékben meg kell érteni, hiszen utóvégre a legyőzött államok nem lehetnek a győztesek változó szeszélyeinek áldozatai: 1919-ben Lloyd George javaslatára Clemenceau Foch tábornagy votuma ellen (talán éppen azért, mert katonai szakértői ellene voltak) rákényszerítette Németországra és volt szövetségeseire az igen drága angol rendszerű zsoldos hadsereget. Németország nagy költséggel és alapossággal megalkotta a Reichswehrt, a hivatásos hadsereg e tökéletes mintáját. Ma, amikor ennek a védőképességét kiépítette, viszont az angolok fogadják el a francia rendszert és hedseregének egyik napról a másikra való feloszlatását kívánják. Ezt nyilvánvalóan nem lehet elfogadni semmiféle önérzetes hatalomnak. (Csak mellékesen jegyzem meg, hogy ebből a szempontból Magyarország helyzete nem azonos Németországéval.)

A különben is már igen döcögősen haladó leszerelési konferencia akut válságát részben a már említett német változtatási javaslatok, főképpen pedig a különben oly tartózkodó Neurath német külügyminiszternek egy cikke idézte elő. A Wilhelmstrasse főnöke, aki nem nemzeti-szocialista, egy publicisztikai elmefuttatásban ugyanis arra az esetre, ha a győztes hatalmak nem teljesítenék a békeszerződésben vállalt leszerelési kötelezettségüket, bejelentette, hogy Németország kénytelen lesz mindazokat a támadó fegyvereket beszerezni, amelyekkel a többi hatalmak rendelkeznek. Az izgalomhoz, melyet Neurath cikke keltett, végül még a szintén mérsékelt és diplomata hírben álló Papén alkancellár egy beszéde járult hozzá, aki a háborút s a harctéren való halált, mint „minden német férfi életének kívánatos végcélját" állította oda. Ha tekintetbe vesszük, hogy a lordok házában a leszerelés kérdéséről lefolyt vitában Hailshan lord hadügyminiszter szankciókkal fenyegette Németországot arra az esetre, ha felszerelésbe kezdene és így szerinte megszegné a békeszerződést, akkor világosan látjuk, milyen veszedelmes helyzetbe került volt a leszerelési konferencia és milyen kényelmetlen izoláltságba manövrírozta magát a német birodalom. Az így keletkezett feszültségbe, melyben francia részről már újból felmerült a preventív háború gondolata, de a gazdasági konferencia megtartása is kétségessé vált, végre két esemény hozott enyhülést. Az egyik az Amerikai Egyesült Államok elnökének teljesen szokatlan hangú kiáltványa 44 állam fejéhez, amelyben, Wilsonra emlékeztető módon, közli velük, mit kell tenniök, hogy helyeslésével találkozzanak és azt is megmondja, mit nem tanácsolna, hogy tegyenek. A kiáltvány konkrét pontjai: a MacDonald-terv elfogadása, további lépések megbeszélése, támadó hadjáratok kizárása és egy ünnepélyes megnemtámadási szerződés kötésének javaslata. A kiáltvány hangja azt mutatja, hogy nyilván elsősorban Németországhoz szólt, amelynek leszerelési politikája aggodalmat keltett Washingtonban is és ezzel az „appeUel" Hitler bejelentett állásfoglalását akarta megkönnyíteni, illetve hangját enyhítően befolyásolni.

Be is következett az a meglepő dolog, hogy amíg a mérsékelt német miniszterek a legharciasabb hangot ütötték meg, addig a Führer valóban nagyszabású államférfiúi elgondolásban tett tanúságot a béke mellett. Amit

Hitler egy esetleges háború következményeiről mond „még az egyik fél teljes sikere esetében is“, azt bármely, a nemzeti-szocialista kormány által száműzött, vagy börtönbe zárt pacifista szótárából kölcsönözhette volna ki. Mindenesetre nagy filozófiai magaslaton állottak a kancellár fejtegetései és minden józan emberre meggyőzően kell, hogy hassanak. Hozzávethetjük még, hogy a kancellár más nemzetek érzelmeiről és jogos életigényeiről a legnagyobb respektussal beszélt. Rámutatott egy, mindkét felet kielégítő német-lengyel kiegyezés lehetőségére, elfogadta a MacDonald-tervet, mint a kötendő leszerelési szerződés alapját (természetesen kikötve, hogy a mai német hadsereget csak fokozatosan, a többi hadseregek leszerelésével arányban, kelljen átalakítani), bejelentette, hogy Németország hajlandó támadó fegyverekről teljesen lemondani, ha viszont a felszerelt államok a maguk részéről megsemmisítik ezeket a fegyvereket és hogy végül hajlandó a Roosevelt által javasolt megnemtámadási paktumot elfogadni, satöbbi államokkal minden kérdésről a békés megegyezés útját keresni. Különös nyomatékkai jelentette ki a Mussolini négyhatalmi tervéhez való feltétlen hozzájárulását, aminek, ha Franciaországgal sikerül a megegyezés, valóban jótevő tízéves békeperiódus és egy új, jobban kiegyensúlyozott, igazságosabb európai béke kiépítése lehet a következménye. Ha mindezt egybevetjük, akkor azt kell mondanunk, hogy egy új Hitler és új nemzeti-szocialista programm bontakozik ki előttünk. Kérdés csak az, vájjon a többi államok, amelyek közvéleményének és államférfiainak bizalmát a német birodalmi kormány eddigi fellépése és német államférfiak nyilatkozatai s tettei az utolsó hónapok folyamán, mint láttuk, megrendítették, elegendő bizalmat fognak-e meríteni ebből a szóbeli megnyilatkozásból és milyen mértékben mennyi ideig kell majd Hitlernek és kormányának tettekkel is bizonyítania, hogy amit a kancellár a Reichstag május 17-i ülésén hirdetett, valóban benső meggyőződése és nemcsak azért történt kijelentések, hogy a birodalmat fenyegetően nehéz helyzetéből kiemelje és jobb időkbe átsegítse. Az első próbaköve a Hitler-féle „új európai politikának“ a leszerelési konferencia menete lesz. Második próbaköve a világgazdasági konferencia, amelyen a nagy pénzügyi és gazdasági problémák mellett az államférfiak kétségtelenül a pénzügyi és gazdasági megoldásokat hátráltató politikai nehézségeket is kénytelenek lesznek beható vizsgálat tárgyává tenni, sőt esetleg, a fennálló szokásokkal és tradíciókkal ellentétben, — meg is oldani. Erre a konferenciára tehát minden országnak, így Magyarországnak is legfényesebb szellemi vértezetében kell megjelennie. A szerzett szilárd barátságokra alapítva, amelyeken Magyarország külpolitikája immár hat év óta fel van építve, keresnünk kell azoknak az új utaknak kiépítését, amelyekre a nagy nemzeti célok és az európai béke fenntartása, de még inkább: kiépítése céljából egyaránt szükségünk van nekünk éppúgy, mint a civilizált nagy országoknak is, és amellett arra kell igyekeznünk, hogy a régi barátokhoz vivő utakat semmiféle hangulatváltozás vagy szenvedélykitörések ne zárhassák el.

OTTLIK GYÖRGY

GAZDASÁGI SZEMLE

A Gömbös-kormány fáradozásai a külkereskedelem fejlesztése és pénzügyi egyensúly körül – Az új költségvetés: a nyugdíjteker) a közüzemek» Máv és gépgyár – Külkereskedelmünk: német és cseh viszonylata) az anatóliai szén) Egyiptom – A vállalati költségek csökkentése — A nemzetközi piac mozgalmai

HA A MAGYAR ÁLLAM költségvetésének benyújtása alkalmából a magyar királyi kormány hivatalbalépése óta eltelt időre visszagondolunk, objektív bírálat mellett elismeréssel kell megemlékeznünk a gazdasági élet terén kifejtett tevékenységéről. Kétirányú szívós küzdelem jellemzi e tevékenységet, amelyek közül az egyik az ország külkereskedelmi forgalmának emelésére, a másik pedig a klasszikus pénzügyi politika folytatására irányult. Mindkét irányban tagadhatatlan sikerről kell beszámolnunk, holott a nehézségek egyik oldalon sem voltak jelentéktelenek. A külkereskedelem fejlesztése az országunkat körülvevő és annak ezer éven át természetes fogyasztópiacul szolgált gazdasági területek autarchikus törekvéseibe és a kisantant-államok részéről ezenfelül a Magyarország ellen szított kedvezőtlen politikai légkörbe is beleütközött. Mégis sikerült Ausztriával és Romániával kielégítő árucsere-megállapodásokat létesíteni, sőt remény van rá, hogy Csehországgal való forgalmunk is hamarosan szélesebb mederben fog majd lebonyolódhatni, holott ez az ország eddig teljes mértékben engedte érvényesülni a velünk szemben követett gazdasági politikában ezt a bizonyos fokig talán mesterségesen szított ellenszenvet. Kivitelünk emelkedett, dacára annak, hogy Németország legújabb intézkedései ezt a piacot úgyszólván teljesen elzárták előlünk.

Ugyanígy siker koronázta a kormány törekvéseit a pénzügyek konzervatív vezetéséhez való ragaszkodás tekintetében, bár a Magyarországon magától értetődőleg nagy politikai súllyal bíró mezőgazdasági körök az évek óta tartó válságos termelési és értékesítési viszonyok folytán meggyengült anyagi helyzetüknek ettől remélt javulása érdekében az infláció és újabban a devalváció irányában iparkodnak a kormányt befolyásolni. A Magyar Nemzeti Bank változatlanul megmaradt deflációs bankjegykibocsátási politikája mellett és sikerült a pengő belső vásárlóerejét változatlanul fenntartani. Mindezért az elismerés oroszlánrésze Imrédy pénzügyminisztert illeti meg, akiben azt hiszem, az ország megtalálta a kivételesen súlyos idők által megkívánt kivételes egyéniséget. Kiváló elméleti és gyakorlati tudása, tetterős fiatalsággal párosult komoly lelkiismeretessége oly tekintélyt szerzett neki a közvélemény szemében országszerte, hogy annak vértezetében sikerrel képviselheti a ma népszerűtlen klasszikus pénzügyi politikát és kérhet ennek érdekében fokozott áldozatokat az adózó tömegektől, akik meg vannak arról győződve, hogy adófillérjeikre komoly szüksége van az országnak és azok nem fognak haszontalan célokra fordíttatni.

A képviselőház előtt fekvő állami költségvetés kiadási oldalának 764.9 milliós végösszege 41.3 millió pengővel marad el a megelőző év 806.2 milliós kiadási végösszege mögött. Annál is komolyabb eredménynek kell ezt a

megtakarítást tartanunk, mert a költségvetés a kiadások két év óta folyó állandó lefaragása és a bevételek folytonos emelése következtében már csak nagyon kevés rugalmasságot árul el. Az állami adminisztráció alapos átszervezése esetén a jövőben némi megtakarítás elérhető volna ugyan még, de nem hiszem, hogy a mostani idők mélyreható reformok életbeléptetésére és az azokkal való kísérletezésre alkalmasak volnának. Egyébként sem fűznék nagy reményeket ezekhez a megtakarításokhoz, mert a költségvetés az ország kulturális színvonalának figyelembevételével semmiképpen sem mondható túlméretezettnek. Ha a különféle államok költségvetés-technikáját a lehetőség szerint közös nevezőre hozva összehasonlítjuk, úgy azt látjuk, hogy az egy-egy lakosra eső kiadás, amely Németországban 229, Ausztriában 181, Belgiumban 179, Svájcban a kantonális rendszer ellenére no, Csehszlovákiában pedig 114 pengő, Magyarországon csupán 87 pengőt tesz ki, holott kétségtelen, hogy az ország lakosságának átlagos kulturális színvonala korántsem áll ily rossz arányban a felsorolt többi államokéval, nem beszélve arról, hogy a magyar összlakosság egynyolcad része a fővárosban lakik, ami az említettek közül csak Ausztriában mutat hasonló aránytalanságot.

Még jobban szembetűnik az állami kiadások terén néhány év alatt elért megtakarítás mérve, ha a mostaniakat az 1929/30. évi adatokkal hasonlítjuk össze, amikor a kiadások végösszege még 920.8 millió pengőt tett ki. A személyi járandóságok 299.3 millióról 259.2 millió pengőre, az állami nyugdíjak és rokkantellátás költségei 141.1 millióról 135.6 millióra, az önkormányzatok kiadásaihoz való állami hozzájárulás 55.2 millióról 47.4 millióra, a dologi kiadások pedig 294.9 millióról 201.4 millió pengőre csökkentek a lefolyt három év alatt. Kétségtelen, hogy ez a nagyfokú takarékosság nem maradt hatás nélkül a gazdasági forgalomra, amely ez alatt az idő alatt rendkívüli mértékben zsugorodott össze. De egyúttal az is következik ebből, és azokból a nehézségekből, amelyeket a megtakarítások elérésével kapcsolatban a kormánynak le kellett küzdenie, hogy egy 600 vagy 650 milliós végösszegű költségvetés, amelyet sokan, főleg külföldön ajánlottak a kormány figyelmébe, az utópiák közé tartozik.

Egyik legsúlyosabb tétele a költségvetésnek a nyugdíjak összege, amely az állami üzemekkel együtt 236 millió pengőt tesz ki. Ebből 18 millió esik a rokkantjárulékokra, 131 millió a tulajdonképpeni nyugdíjtételekre és 87 millióra tehető az az összeg, amely trianoni nyugdíjteher név alatt ismeretes. Ez onnan származik, hogy az utódállamokhoz csatolt régi magyar területeken lakott tisztviselők és nyugdíjasok, az utódállamoknak a békeszerződésbe ütköző magatartása miatt ottani lakóhelyüket elhagyni és Magyarországba költözni kényszerültek. Ezáltal részben közvetlenül növelték a magyar nyugdíjasok számát, részben pedig közvetve olymódon, hogy az ideözönlésük által felduzzadt magyar tisztviselőstátus keretében fokozott mértékű nyugdíjazások váltak szükségessé. A magyar államkincstárnak ez a megterhelése amilyen jogtalan, ép oly méltánytalan is; hogy mennyire súlyos, az viszont abból látszik, hogy e nélkül a költségvetés egyensúlya biztosítva volna. Olyan ez, mint egy a békeszerződés rendelkezései ellenére reánk hárított jóvátétel, azaz még ennél is rosszabb, mert a jóvátételek törlése után is fennmarad, elviselhetetlen terhet jelentve az enélkül is agyonsanyargatott mai nemzedékre nézve.

Az igazságos megoldás az volna, ha ez a teher azoknak az utódállamoknak a vállaira háríttatnék át, amelyeket a békeszerződés kölcsönös betartása esetén eredetileg is terhelne. Kétségtelen, hogy ennek a megoldásnak hatalmas politikai akadályok tornyosulnak útjába és Magyarországnak sűrűn kellett tapasztalnia, hogy a hatalomra támaszkodó politikai érdek mennyire el tudja hallgattatni a gyengébbnek igazságot kereső szavát. De ettől függetlenül

e nyugdíjterhek az igényjogosultak kihalása folytán egyre csökkenni fognak és aránylag rövid idő alatt megszűnnek, csupán a mai nemzedéket terhelik meg rendkívüli mértékben. Ezért Magyarország helyzetén az is könnyítőié, ha azok több egymásután következő nemzedékre volnának eloszthatók, valamely nemzetközi pénzügyi művelet útján. Egy ilyen természetű megoldás méltányos és jogos törekvése Magyarországnak és amikor az ugyan éppenennyire igazságtalan, de mégis a békeszerződésekben elvállalt jóvátételi összegeket törölték a győző hatalmak, talán erkölcsi kötelességük is volna Magyarországnak segítségére sietni üzleti alapon, ha már a reádiktált békeszerződésnek javára szóló intézkedései betartását szövetségeseik részéről nem tudták biztosítani. Mindenesetre elerőtleniti a népszövetség pénzügyi bizottságának egyébként jóindulatú, a költségvetés csökkentésére irányuló tanácsai súlyát az, ha egy ilyen tartozatlan fizetéstől való szabadulás iránti törekvésében a magyar kormányt nem támogatja. E kiadástól való szabadulás volna jelenleg az egyedüli mód arra, hogy Magyarország külföldi kötelezettségeinek eleget tehessen.

A dologi kiadások apasztása is továbbfolytatódott és az e címen előirányzott összeg csupán 26'3%-át teszi ki az összes közigazgatási kiadásoknak (tavaly 28%-ot), holott a kiadások bruttóösszege jelentősen csökkent. Sokkal szívesebben látják a személyi kiadásokkal szemben a dologi kiadások csökkentését, mert úgy vélik, hogy előbbi közvetlenebb hatással van a vásárlóerő és forgalom csökkenésére és nem gondolják meg, hogy az utóbbi téren elért megtakarítás mennyi iparos és gyári munkás kenyerét veszi el és tehát éppen úgy vásárlóerő elpusztulását jelenti, mint az alkalmazottak fizetésének lecsökkentése. Nagy takarékosságot fejtett ki a kormány ebben a rovatban a beruházások tételénél, amely címen jórészt csak a már megkezdett útépítések befejezését és a transzkontinentális autóút magyar szakasza kiépítésének folytatását vette tervbe. Új kiadás engedélyezése, vagy az előirányzat emelése úgyszólván kizárólag a termelés javítása vagy fejlesztése, valamim a természeti kincsek (petróleum- és földgázmedencék) feltárása érdekében történt és a nélkülözhető kiadások csökkentése sajnos sok kulturális intézményt érint súlyosan.

Eléggé nem helyeselhető óvatossággal járt el a kormány az állami bevételek előirányzatánál, kellő figyelemre méltatva a gazdasági élet egyre jobban összezsugorodó forgalmának elkerülhetetlen visszahatását. Az adónemek egész soránál, dacára a legutóbbi szemlémben már ismertetett jelentős adókulcsemeléseknek, — az előző év előirányzatánál lényegesen kisebb bevételt vesz számításba a kormány és az kb. 50 millió pengővel van kisebb összegre előirányozva, mint ahogy az előző évi előirányzat és az adókulcsok emelése alapján számszerűleg adódnék. További 29 millió pengő csökkenés mutatkozik a dohány- és vámjövedék bevételeinek előirányzatánál.

A rendkívül lelkiismeretesen összeállított közigazgatási költségvetés 752.8 millió pengő bevétel mellett 764.9 millió pergő kiadással, tehát 12.1 millió pengő hiánnyal zárul. Lényegesen változtat azonban ezen az eredményen az, ha az állami üzemek költségvetését vesszük vizsgálat alá. Ez az utóbbi 344,285.000 pengő bevételt és 408,385.000 pengő kiadást, tehát 64.1 millió pengő hiányt tüntet fel, úgyhogy a kettő egybevetése után az állam költségvetési hiánya 76.2 millió pengőre emelkedik. Egyrészt ez a kedvezőtlen eredmény, másrészt pedig az a körülmény, hogy a népszövetség pénzügyi bizottságának budapesti delegátusa jelentésében egyes üzemeknek a likvidálását sürgette, szükségessé teszik, hogy az állami üzemek helyzetét külön vizsgálat tárgyává tegyük.

Az állami üzemek közül az Államvasút és az Állami Gépgyár költségvetése mutat fel jelentős hiányt, míg a selyemtenyésztés passzív egyenlege

lényegtelen összeget képvisel. A többi állami üzemek ezzel szemben többkevesebb bevételi többletet irányoztak elő és azok feleslege 10.7 millió pengőt tesz ki, míg az államvasút deficitje 61.8 millió, az állami gépgyáré 12.7 millió és a selyemtenyésztésé 0.2 millió pengőre rúg. A nyereséges üzemek közül a posta és a postatakarékpénztár állami feladatot lát el, a selyemtenyésztés, az állami erdő- és mezőgazdaságok mintagazdaság jellegüknél fogva közérdeket szolgálnak és az állami költségvetésre gyakorolt hatásuk jelentéktelen. A támadások célpontját az államvasút és az állami gépgyár képezik, amelyek aránylag nagy veszteséget okoznak az államnak.

A magyar államvasút jelentős vesztesége nem egyedülálló jelenség a világon. Köztudomású, hogy a francia vasutak is jelentékeny hiánnyal küzdenek, valamint egyéb, magánkézben levő vasúttársaságok is, pedig ezek szemben az államiakkal inkább folytathatnak üzletszerű közlekedési és tarifapolitikát Fokozottan áll ez így egy szegény országban, amelynek a válság folytán egyre csökkenő forgalma mind kevésbbé tudja a vasútberendezést alimentálni. Ezenfelül a békeszerződés által megcsonkított vonalak, továbbá az ugyanannak alapján kényszerűségből átengedett, valamint a román megszállás alkalmával erőszakkal elvett vasúti anyag pótlása szinte lehetetlen feladatok elé állították az államvasút vezetőségét. Végül e nehéz viszonyok között az autófuvarozás nagyfokú elterjedése támasztott a vasúti szállításnak éppen az állam és az önkormányzatok által épített és karbantartott utakon szinte leküzdhetetlen versenyt. Nem rózsásak tehát a jövő kilátásai sem és éppen ezért a kormány a svájci szövetségi vasutak vezérigazgatójának személyében európai hírű és objektív szakértőt bízott meg az államvasút ügykezelésének megvizsgálásával. Schraffl dr. szakvéleménye megállapítja, hogy az általa 1929. évben javasolt racionalizáló intézkedéseken túlmenőleg sok helyes intézkedés történt a MÁV. részéről az újjászervezés érdekében. A vasút üzemanyagfogyasztása és üzemi személyzete nem több, mint a nyugati államokban. A nyugdíjteher aránytalanul nagy és a központi igazgatás túlméretezett, de ezen utóbbi csökkentése, valamint az üzem további racionalizálása érdekében újból történtek megfelelő intézkedések, amelyeknek üdvös hatása nem fog elmaradni. A vasút gazdaságos üzletvitelét azonban, ha az autók versenye még egyáltalában lehetővé teszi, csak az áruforgalom újból való felélénkülése, a gazdasági élet talpraállása fogja majd magával hozhatni.

Az államvasutaknál sokkal súlyosabb kritikával illették sokfelől az állami gépgyárat, azt hozván fel utóbbi ellen, hogy annak fenntartását nem indokolja az, hogy állami feladatkört lát el, sőt éppen annak az adófizető magánipamak támaszt versenyt, amely részben viselni kénytelen fenntartásának költségeit. Kétségtelen, hogy mindazon üzemek leállítása, amelyek gyártási körét a magánipar is ellátja, annál is inkább indokolt, mert az állami gyár drágábban termel a magániparnál, habár tény az is, hogy sok esetben korábban rendezkedett be bizonyos cikkek gyártására az állami gépgyár a magánipamál és így utóbbi támasztott versenyt az előbbinek, veszélyeztetve a befektetett állami vagyont és nem megfordítva. De ezeknek az üzemeknek a leállítása jórészt már megtörtént és a megmaradt üzemek racionalizálása érdekében továbbra is fáradozik a kormány. Határt szab azonban a gyár teljes likvidációjára irányuló törekvéseknek egyrészt az, hogy ezáltal jelentős állami vagyon volna pusztulásra ítélve, másrészt az a tény, hogy az állam terhei ezúton nem volnának csökkenthetők, vagy éppen megszüntethetők, mert a gyár mai bevételi hiánya nem haladja meg az adósságteher és nyugdíjteher együttes összegét, amely kiadás a gyárüzemek teljes beszüntetése esetén továbbra is változatlanul terhelné az államháztartást.

A költségvetést a legteljesebb őszinteség jellemzi. A kormány dicsé-

retes módon nem kísérelte meg a hiány elkendőzését olyan bevételek beállítása útján, amelyek befolytét joggal remélni nem lehet és nem emelte tovább a súlyos adókat, amelyek immár így is termelőeszközöket emésztenek fel, mert ez is csak porhintés lett volna az ország hitelezőinek szemébe. Helyes és szükséges volna az adórendszer átalakítása és tervbe is vette a kormány annak a mezőgazdasági termeléshez való idomítását, de erre a mai viszonyok talán ismét nem volnának alkalmasak. Nem lehet tehát egyelőre más célja a kormánynak, mint a lehető legnagyobb józan takarékosság mellett az államháztartás egyensúlyát, amennyire a viszonyok engedik, fenntartani és a gazdasági élettől minden szélsőséges pénzügyi kaland lehetőségét továbbra is távoltartani.

A költségvetési hiányt részben alkalmas időben kibocsátandó belföldi kölcsönművelet útján szándékszik a kormány fedezni. Ezúton azonban csak kisebb részében biztosítható az államháztartás szükségletének fedezése, mert a szertelen fizetési eszköz-szaporítás inflációs hatásokkal járhatna. A deficit nagyobb részének eltüntetését olymódon tervezi a kormány, hogy az elmúlt év mintájára, a külföldi hitelezők hozzájárulásával az állami adósságok szolgálatát pénz helyett kincstári váltókkal teljesíti, aminek remélhetőleg nem lesz akadálya, mert a külföldi hitelezők érdeke, hogy az országban található értékek ne essenek áldozatul egy infláció rombolásának. Viszont az sem jelent előnyt se reájuk, se másra nézve, ha az állam külföldi tartozásának szolgálatára szánt összegek a Nemzeti Bank pincéiben a transzferpénzek terméketlen álmát alusszák. Mindezek azonban csak szükségintézkedések, csupán a betegség tüneti kezelését jelentik. A kiút az állam mai helyzetéből csak a külkereskedelem fejlesztése útján lehetséges, mert ez az adózóképesség fokozását és az állami bevételek egészséges növekedését jelentené. E téren sem érheti azonban szemrehányás a kormányt, mert az a jó kereskedő gondosságával keresi a sajnos nagyon is gyér exportlehetőségeket. Dacára a velünk szemben észlelhető nagy elzárkózásnak, amelyről fentebb már szóltam, sikerült a lefolyt három hónapban zo millió pengőnyi exporttöbbletet elérni, ami az elmúlt év ugyanezen időszakával szemben kb. 20 milliós javulást képvisel és nehéz munkával valóban exotikus piacokat sikerült a magyar kivitelnek felkutatnia.

LEGUTÓBBI SZEMLÉMBEN számszerű adatokkal mutattam ki azt, hogy Németországgal fennállott gazdasági kapcsolataink milyen meglepően egyoldalú irányban fejlődtek. Mi évről-évre engedelmesen vásároltuk a német iparcikkeket, amelyeket másutt is megkaphattunk volna és Németország hideg egykedvűséggel mellőzte a mi mezőgazdasági termékeinket óriási behozatali szükségletének fedezésénél, amelynek ha csak kisebb részét vásárolja itt, a magyar agrártermelés tengernyi gondját váltotta volna meg minden áldozat nélkül. Hogy erre nem kényszeríthettük, az természetes. De hogy éveken át eltűrtük ezt a fonák helyzetet anélkül, hogy ipari szükségleteink beszerzését más források felé irányítottuk és ezáltal mezőgazdasági kivitelünknek ellenszolgáltatásképpen új piacot próbáltunk volna biztosítani, az hiba volt. Most, hogy az új német kormány drasztikus intézkedései még jobban korlátozták kiviteli lehetőségeinket és nem tudjuk, hogy a kecskeméti barackfák az idén kinek virágzanak, felhorkant a magyar közvélemény és retorziót követel. A hétmillió márkányi magyar gyümölcsexport veszélyeztetése felháborítja azt a közvéleményt és ellenrendszabályok megfontolására készteti azt a kereskedelmi kormányzatot, amelynek, vagy elődjének álmát nem zavarta meg éveken át az a tudat, hogy Németország 800 millió márkás gyümölcsbehozatalából csak hétmilliót vett át Magyarországtól, ugyanakkor, amikor Németországgal való áruforgalmunknak csupán az

egyenlege 75—80 millió márkát tett ki a mi terhünkre, tehát ennyi nemes valutát vitt ki az országból.

Hasonlóan merev elzárkózódást tapasztaltunk az évek folyamán Csehország részéről is, holott a gazdasági egymásrautaltság itt még kézenfekvőbb, mint Németország esetében, főleg a tőlünk elszakadt országrész szempontjából. Csehország vezető köreit azonban egy érzelmi tenger választja el tőlünk és ők ennek a szakadéknak folytonos mélyítését a revíziótól való félelmükben államérdeknek tartják. Itt tehát a politika uralja a gazdasági kérdéseket és az akadályozza a gazdasági szükségességnek megfelelő áruforgalom kialakulását, míg ugyanezen szempontok Németország esetében teljesen hiányoznak, sőt ha megvolnának, kedvező irányban kellene hatniok. Elismerés illeti meg a magyar kormányt azért, hogy az árucserelehetőségek tanulmányozása során a kérdést a maga részéről minden politikai vonatkozástól mentesíteni iparkodik és kellő higgadtsággal tudta állani a kisantantállamoknak néha talán egymás iránti féltékenységből is eredő, ellenünk intézett támadásait.

Ügy német, mint cseh vonatkozásban bizonyos fokig ki voltunk szolgáltatva az ellenfélnek az országnak magas értékű gázszénnel való ellátása tekintetében is, és nem egyszer attól függött Budapest gázellátása, hogy engedélyeznek-e a csehek annyi magyar árubevitelt, amennyivel gázszükségletünket egy időre kompenzációs úton fedezhetjük. Éppen ezért rendkívüli jelentőséget kell tulajdonítanunk annak a sikerrel kecsegtető kezdeményezésnek, amely az anatóliai szénmedencéből próbálja ennek a szükségletnek fedezését biztosítani és meg vagyok róla győződve, hogy ez a fordulat a cseh köröknél nagy benyomást tett és könnyen az áruforgalom kedvező fejlődésére vezethet. Amennyire helyes és szükséges azonban, hogy a kormány ezzel a fegyverrel Csehországgal szemben éljen, éppoly nagy taktikai hiba volna a most esetleg elérhető eredmények ellenében ezt a fegyvert kiejteni a kézből és a gázszénellátás tekintetében magunkat ismét a cseheknek kiszolgáltatni. Ha a kompenzáció lehetségesnek bizonyul, legalább a szükséglet egy részét Törökországból kell fedeznünk, — dacára annak, hogy ez főként ipari, tehát nem oly népszerű kivitel ellenében képzelhető el—hogy a török piacon állandóan befészkeljük magunkat, mert különben adandó alkalommal ismét könnyen gázszén nélkül maradhatunk.

Mint minden ezirányú kísérlet, örömmel üdvözölhető az egyiptomi—magyar kereskedelmi kapcsolat kimélyítése céljából a napokban megalakult részvénytársaság életrehívása is, amely dunai átrakodás nélkül akarja az áruforgalmat vízi úton lebonyolítani és a két ország kompenzálható áruit kicserélni. Tényleg, kézenfekvőbb Egyiptomban árucsere útján megvásárolni az ottani eladhatatlan gyapotfelesleget, mint az Óceánontúlról behozni nemes valuta ellenében. Mindkét esetben azonban meg kell küzdenie a magyar kivitelnek a külföldi — főleg Törökországban a német — versennyel, amelynek áraihoz képest mi, sajnos, nagyon drágán termelünk.

A KORMÁNY ÚJRASZERVEZTE a külkereskedelmi intézetet, amely azonban oly rövid ideje működik csak mai alakjában, hogy korai volna tevékeny gégéről bírálatot mondani. Ezért nem erre a szervezetre gondolok, amikor az államnak a külkereskedelmet szabályozó — néha elősegítő, de néha bizony bénító — intézkedéseiben több üzletszerűség és szakmaismeret érvényesülését szeretném regisztrálni. Önkénytelenül vissza kell gondolnom a Magyar Szemle hasábjain a „Jogásztisztviselő — szaktisztviselő“ gondolatkörről évek előtt lefolyt polémiánkra, valahányszor az egyre jobban elhatalmasodó etatizmus terjedése következtében neki mind idegenebb területre jutott miniszteriális vagy külképviseleti vagy éppen bírói hatáskörben eljáró

tisztviselőnek az ismeretlen elemekkel folytatott szizifusi küzdelmét szemlélem. Már pedig manapság, amikor külkereskedelmünk egyre inkább a közvetlen (kompenzációs) árucserére szorítkozik, alapos és kiterjedt áru-, tarifa- és vámismeretekre van szükség a jó és — ami az áruüzletnél elengedhetetlen — a gyors elhatározáshoz.

Külső megjelenésében az etatizmus újabb terjeszkedéseként hat a 33-as bizottság jóváhagyásával kibocsátott az a kormányrendelet, amely a közüzemeknél és az állam anyagi érdekeltsége mellett fennálló részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél a költségek csökkentését teszi lehetővé. Amennyire tisztán a vállalat részvényeseire és esetleg hitelezőire tartozik a vezetőség, az alkalmazottak és a nyugdíjasok illetményeinek kérdése valamely magángazdasági vállalkozásnál rendes körülmények között és amennyire elhibázottnak tartanám az ebbe való állami beavatkozást, éppen annyira komoly érvekkel támasztható alá ugyanez az intézkedés oly esetben, amikor közpénzekről van szó. Közüzemek, különösen, ha létezésük monopóliumra van alapítva, mindnyájunk érdekeltségét képezik és különösen a mai nehéz viszonyok között jogosan vetheti fel a kérdést bárki, aki adót fizet és pl. villamoson utazik, hogy mire fordíttatik az üzem bevétele, nem lehetne-e olcsóbb a villamosjegy, vagy nem volna-e nagyobb összeg a főváros pénztárába befizethető, amivel az adó csökkenhetne. Ugyanez vonatkozik azokra a magánvállalkozásokra is, amelyek részben vagy egészben az állam által adott tőkéket kezelnek, mert virtuálisan ezeknek is mi, adófizetők, valamennyien részvényesei vagyunk. De nem tiltakozhatnak ez ellen a rendelet ellen azok a magántársaságok sem, amelyek saját tőkéikkel gazdálkodnak ugyan, de a veszteséget — közérdekre való hivatkozással — akár csak egyetlen egyszer is, az államra hárították át, bármilyen jogi formában történt is az állam — tehát minden adófizető — hozzájárulása. Ha a jogrendszernek egy újabb ponton történt áttörését, hogy t. i. kétoldalú szerződések egyoldalúan felbonthatók, nem is helyeselhetjük és az állam terjedő hatalmának újabb területfoglalását elméletileg aggályosnak tartjuk is, a rendelet közérdekű jellege és célkitűzésének helyessége nehezen tagadható. Nem akarván ismétlésekbe bocsátkozni, utalok e tekintetben a Pósch Gyula tollából a Magyar Szemle májusi számában megjelent kitűnő tanulmánynak az állami szubvenciókra vonatkozó fejtegetéseire, amelyekben ezt a kérdést általános gazdasági szempontok szerint világítja meg és alig hagy az elfogulatlan olvasóban kételyt hátra a rendszer hátrányai tekintetében.

A VILÁGVÁLSÁG, amely végigsöpörte az összes kontinenseket, két hét múlva újabb felvonáshoz érkezik el. Londonban összeülnek a népek képviselői, hogy konzíliumot tartsanak a világgazdaság betegágyánál és megállapodjanak a gyógymódban, amely hivatva lenne a beteget talpraállítani. Nyilvánvalóan ellentétes érdekek fognak megmérkőzni ezen a tárgyaláson, amelyek közül — Németországot nem számítva <— Roosevelt Amerikája képviseli az egyik és Franciaország a másik szélsőséget. Roosevelt hadat izent az aranynak és a pénzrendszerek fedezeti arányának leszállítását követeli abban a reményben, hogy ezáltal csökkenvén az aranyszükséglet és vele együtt annak kereslete, csökkenni fog az értéke is, ami a nyersanyagárak emelkedésével egyértelmű. Ennek a tervnek a sikere azonban óriási veszteséget jelentene Franciaországnak az ott felhalmozódott óriási aranykincs révén, ez tehát természetszerűleg mindent el fog követni annak meghiúsítására. Másrészt Amerika nem akarja tömi azt, hogy adósai törlesztés helyett továbbra is fegyverkezésre fordítsák az adózók súlyos megterhelésével behajtott óriási összegeket, amikor deficites államháztartása ez adósságtörlesztésekre ma nagyon is rá van szorulva, viszont Franciaország a valószínűtlen-

ségig agyonhangoztatott biztonságkérdést szegezi ezzel szembe és felboritással fenyegeti a lefegyverezési konferenciát.

Közben angol-amerikai párviadal is folyik, bár nem ilyen mélyrehatható ellentétek körül és kialakult az a még elő nem fordult helyzet, hogy az angolok a dollár, az amerikaiak pedig a font árfolyamemelkedéseért küzdenek és mindegyik állam a saját valutájának nemzetközi értékelését igyekszik leszorítani saját árukivitele érdekében. Ez azonban mellékhadszíntérnek látszik és valószínű, hogy a nagy kérdésekben az angol-szászok közös fronton lesznek a németek és olaszok által is támogatva a francia érdekközösségbe tartozó államokkal szemben. Közben a nemzetközi piacon el vannak készülve egyes ma még érintetlen európai valuták árfolyamveszteségére, ami az angol-szász frontot fogja megerősíteni. Ki jósolhatná meg ennek a konferenciának eredményeit előre í Ha nem függne oly sok ennek kimenetelétől, nagyon érdekesnek kellene nevezni a harcot, de ki merne ilyen frivol kifejezést használni, amikor mindannyiunk jövőjéről van szó! Oly hatalmas erők mérkőznek a londoni konferencián, hogy joggal tarthatunk valamely kompromisszumos megoldástól, olyan félrendszabályoktól, amelyektől sem a kecske nem fog jóllakni, sem pedig a káposzta nem fog megmaradni.

IFJ. SlMONTSITS ELEMÉR

BÚZACSATA ÉS BONIFICA

NEMRÉG ÜNNEPELTE a szokottnál is fényesebb külsőségek között, Olaszország a fasiszta uralom fennállásának tizedik évfordulóját. Ez alkalomból az immár gyökeret vert új rendszer alkotója és erőskezű irányítója bejárta az ország nagyobb városait és hatalmas beszédekben fejtette ki a fasizmus lényegét, céljait, akarásait. Egymást követték a nép lelkesedésének nagyszabású megnyilvánulásai és az örömujjongástól kísért fényes külsőségek még hatalmasabbnak tüntették fel az odatévedt idegen előtt az államalkotó erőnek eleven tanúságtételét. Új politikai rendszer, új államalakulat töltötte be fennállásának első decenniumát, tíz viszontagságteljes évet, mely sok elragadtatott dicséretet, sok rosszakaratú, de sok tárgyilagos bírálatot is termelt ki. Am akárhogyan vélekedjünk is a pillérekről, amelyeken a rendszer nyugszik, az eredmények ékesszólóan beszélnek; jól felépített szociális törvények, utak, középületek, az antik világ feltárt szépségei és sok-sok egyebek jelzik a lefolyt tíz esztendő küzdelmekkel telt, de eredményes útját. A most betelő jubiláns év eseményei közül is kiválik azonban komolyságával a nemrég bezárult római mezőgazdasági kiállítás, mely ha nem is hirdeti olyan szembeszökően a fasizmus dícséretét, mint az említett alkotások, mégis megfogja az oda belépő lelkét és a szemlélődőt komoly meggondolásokra ösztönzi.

A Villa Umberto kiállítási termeiben járkálva még a szkeptikus szemlélőnek is be kellett látnia Mussolini mondásának igazságát: „a bonifika — az olasz anyaföld termővételének — műve már egymagában is elegendő, hogy a feketeingesek forradalmának dicsőségét századokon át hirdesse“. Az olasz mezőgazdaságnak a mostoha viszonyokkal vívott gigantikus küzdelme egyes állomásaiban sorakozik itt fel, feltárva a céltudatos munka dús gyümölcsöket hozó eredményeit.

A kiállítás két szervesen összefüggő részből áll, a búzatermekből és a bonifikák művének bemutatásából. Nem célunk a kiállítás anyagának ismertetése, inkább az abban bemutatott dokumentumokból kívánnánk az olasz mezőgazdaság problémáiról és lefolyt tíz esztendejéről néhány tanulságot levonni.

„Battaglia del grano“, búzacsata; már az elnevezés is küzdelemről, harcról beszél. Miért ez a harc, milyen eszközökkel folyik, mik az eredményei, ezekre a kérdésekre akar a felhalmozott anyag feleletet adni. Hogy magyarázatát leljük ennek a hét év óta folyó erőlködésnek, mely függetleníteni akarja Olaszországot a búzabehozataltól, ahhoz ismernünk kell az ország sajátos viszonyait, helyzetét, melyből

függősége ered. Az ipari államoknak azon közös sorsa, hogy kenyérszükségletüket termelésük nem fedezi, Olaszországban csak az utolsó húsz esztendőben teljesedett be. A század elején egyrészt a fejenként csak 150 kg-os szerény kenyérszükséglet, másrészt a felettébb elterjedt tengerifogyasztás következtében még fennállott az egyensúlyi állapot. A népesedésnek a világháborút megelőző években bekövetkezett emelkedése és a fokozódó életigények azt eredményezték, hogy az egyensúly lassanként kezdett eltolódni. De míg az 1909—13-as évek átlagában a szükséglet csak 30%-kal haladta meg a termelést, addig a háború alatt folyó rablógazdálkodás, valamint okszerű trágyázásnak és munkaerőnek hiánya annyira kizsarolta a termőföldet, hogy 1919—21-ben a hiány már 55%-ot tett ki. Olyan szám ez, mely súlyosan kell hogy érintsen minden államot, de leginkább olyat, mely mint Olaszország szénben és vasban szegény. Az ipari nyersanyagoknak behozatali szükséglete már amúgy is a külkereskedelmi mérleg erős passzivitását és ennek következtében a lírának 1924. évben bekövetkezett értékcsökkenését vonta maga után és így csak természetes, hogy ott, ahol az adottságok megvoltak, a kenyérmagvak terén igyekeztek javulást elérni. Szükségesnek látszott ez a kereskedelmi szempontokon túlmenőleg már azért is, mert a nyersanyagokban szegény, három oldalon tengertől körülvett ország háborús konfliktus esetén teljesen megbénulna, ha még lakosságának kellő élelmezéséről sem tudna gondoskodni.

Az 1921-ben 38.8 milliót számláló nép akkor évente 52.8 millió mázsa búzát termelt, de ez a mennyiség — minthogy a búza kenyér és tészta formájában az olasz népnek akkor már legfontosabb tápláléka volt — közel sem volt elégséges. Hiszen Olaszország a búzafogyasztás tekintetében ma Franciaország után a második helyen áll Európában és a fejenkénti fogyasztás meghaladja a 189 kg-ot. Ha pedig tekintetbe vesszük, hogy a lakosság az 1928. évi népszámlálás szerint 41.2 millióra emelkedett és hogy az évi szaporulat kb. 350 ezer főt tesz ki, akkor Olaszország búzaszükséglete 84 millió métermázsának adódik.

Húsz lefolyt esztendő államférfiai és gazdasági szakemberei látták a veszélyt, mely a külföldi függőségből ered, de egyik sem érzett elegendő erőt ahhoz, hogy hozzányúljon a fájó sebhez. De az immár tízéves rendszer tetterős vezére nem nézte ölhetett kézzel hazájának kiszolgáltatottságát, hanem merész elhatározással fegyverbe szólította az egész ország mezőgazdaságát egy nehéz, de dús gyümölccsel kecsegtető harc megvívására.

Az 1925 július 20-iki minisztertanácsban inaugurálta Mussolini a búzacsatát, amikor is vezető politikusokból és szakemberekből állandó gabonabizottságot állított fel. A bizottság feladata nem volt könnyű. Éppen a legnehezebb időkben kellett mindazokat az intézményeket és rendszabályokat életbeléptetni, melyeket évtizedeken keresztül a mezőgazdaság irányában feltűnő nemtörődömséget tanúsító kormányok elmulasztottak. A mezőgazdasági kísérletügy mindaddig jóformán ismeretlen fogalom volt és ha Észak-Olaszországban voltak is jól megművelt területek, a termelés nagyobbrészben empirikus alapokon nyugodott. Pedig a búzatermelés fokozásához elengedheted

lenül szükséges a tudományos és kísérleti kutatás, mert csak ennek segítségével tudjuk elérni azt, hogy a maximálisát termeljük — és ez nem kevésbbé fontos — a legkevesebb költséggel. Olaszország nagy eltéréseket felmutató és sokhelyütt mostoha klimatikus viszonyai mellett a tudományos kutatás még fokozottabb jelentőséget nyer. A vetésforgót Dél-Olaszországban alig alkalmazták és a műtrágyázás, sőt az istállótrágyázás is mindeddig alig érte el a minimális követelményeket. Hozzájárul ehhez, hogy a válogatott vetőmag használata nagyon kevéssé volt elterjedve éppen a kísérleti telepek hiánya folytán. Mindezeket egybevetve, a hiányok kiküszöbölésére a nemzet intenzív munkájára, bölcs vezetésre, nagy tőkére és céltudatos mezőgazdasági politikára volt szükség, melyet a kormány a legnagyobb következetességgel keresztül is vitt.

A már említett állandó gabonabizottság munkáját vannak hivatva támogatni az ország 92 provinciájában létesített búzapropaganda-bizottságok, akikkel együtt a búzacsata harcosai kb. 6000 főt számlálnak. Ezeknek harmonikus együttműködése az elmúlt évek alatt mintegy 40 törvény megalkotására vezetett, melyek mind egyetlen célt szolgálnak: az ország búzatermelését fokozni. Hogy csak a fontosabbakat említsük: a törvényhozás a mezőgazdasági Cattedre ambulantik hatékonyabb működésére azokat kb. évi 10 millió lírával dotálja, szakszemélyzetét 450 fővel emeli, minden egyes Cattedrának autót állít rendelkezésére, stb. A mezőgazdasági intézetek és a felállított kísérleti állomások útján évi 4 millió lírát fordít búzakísérleti célokra és ugyanakkor a különböző szindikátusok szervező- és propagandamunkájára évi 1,200.000 lírát állít be a költségvetésbe. Hogy a termőterületeknek mechanikai megművelését serkentse, az állam külön 10 millió lírás alapból kölcsönöket folyósít mezőgazdasági gépek beszerzésére és a gépekkel végzett megfelelő munkálatokat segélyezi évi 3 millió lírával. Segélyt oszt ki pl. a kormány azon konzorciumok között, melyek legalább négy traktorral dolgoznak, és pedig 150 lírával járul hozzá hektáronként a 30 cm és 75 lírával a 20 cm mélységig szántott területek megműveléséhez. Hét központ termeli és osztja szét a válogatott vetőmagot; a trágyázás érdekében törvény teszi kötelezővé mindéi gazdaságnak a megfelelő trágyatelep létesítését és a trágyahasználatot. A műtrágyaárakat a hatóság a lehető legalacsonyabban szabja meg, kereskedelmét szigorúan megrendszabályozza, kedvezményes fuvardíjat állapít meg számukra. A mezőgazdák munkakedvének serkentésére évenként minden provinciában versenyt rendez és a termelők között kb. évi 5 millió líra összegű díjat osztanak ki. Újabban a propagandának egy elmés eszközével dolgozik, amennyiben nyolc egységet számláló autótábor járja be az ország falvait, mely szemléltetően mutatja be a termelés fokozásának módjait.

Hogy ez a búzacsata mennyibe került eddig az olasz államnak, azt nagyon nehéz felbecsülni, mert a költségvetésből nem lehet világosan megállapítani azokat az összegeket, melyeket e célra fordítanak. A hivatalos statisztika szerint Öt év alatt 250 millió lírát tesz ki az állam által befektetett tőke. Ez az óriási összeg máris meghozta gyümölcsét. A búza országos termésátlagai, a bevetett terület lényegtelen növeke-

dése mellett, 10.4 q-ról 14.8 q-ra emelkedtek hektáronként és a díjazott gazdák között akadtak olyanok is, akik nagyüzemben 57.4, kisüzemben 61.5 mázsás átlagokat értek el. A nagy eredmények a tudományos kísérletezéssel megalapozott céltudatos, intenzív gazdálkodásnak javára írandók. Mert míg 1913-ban a válogatott vetőmag használata még ismeretlen, addig 1931-ben 2 millió q szelektált mag került vetésre. A műtrágyák felhasznált mennyisége felülmúlja a 20 millió q-t (1913-ban 13 mülió q). A mezőgazdasági gépek használata nagyon föllendült és az 1929. év végén számuk 20.500-at tett ki. Mindezen eszközök segítségével az olasz mezőgazdaság elérte azt, hogy az 1909—1913· évi 49.8 millió q össztermeléssel szemben ez évben 75 millió q termelést tudott felmutatni. A behozatal is lényegesen csökkent (1927/28: 24 millió q, 1931/32: 10 millió q) és ha az importkisebbedés nem arányos a termelési többlettel, azt annak a ténynek rovására kell írnunk, hogy a fogyasztás mérve nagyon érzékenyen idomul a termelés alakulásához.

Ezekről beszél a kiállítás szépen csoportosított anyaga. Az eredmények tanúbizonyságát adják annak, mire képes az erős hittel és akarattal keresztülvitt emberi munka, mely megtörhetetlen bizalommal küzd a kitűzött cél eléréséért. Az persze, hogy e cél elérésekor nem mindig teljesednek be a várakozások, természetszerűen következik abból, hogy az ember nem csalatkozhatatlan és előre nem látható nehézségek akadályozzák alkotó munkáját.

Mert a nagyszerű eredményeket nézve, észre kell vennünk a hiányokat, melyekről a kiállítás anyaga nem beszél, a búzacsata árnyoldalait. Nem elegendő a beszédes, de rideg számokból olvasnunk. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk olyan tényeket, melyek talán csak akkor válnak nyilvánvalókká, ha mélyebben hatolunk a dolgok lényegébe. így áll ez a búzacsatával is; ismerjük eredményeit, de most mérlegre kell tennünk azt is, hogy azok milyen áldozatokba kerültek. Az olasz mezőgazdasági viszonyok kiváló ismerőjének, Friedrich Vöchtingnek köszönhetjük, hogy tárgyilagos bírálatával felhívta erre a körülményre figyelmünket, úgyhogy most már világosabban áll előttünk a búzacsata mérlege.

Mussolini a termelés fokozását a búzával bevetett területek növelése nélkül akarta elérni; mégis akarva akaratlanul 8'6%-kal emelkedett a búzavetések területe. Honnan került ki ez a terület? Minden bizonnyal a befejezett bonifika művek is teret szolgáltattak, de a nagyobbrész az ugar és legelőterületek rovására ment. Hogy ilyen látszólag kis üzemi változások milyen mélyreható következményekkel járhatnak, az kiviláglik, ha felütjük a statisztikai műveket és megnézzük bennök az olasz juhtenyésztésre vonatkozó adatokat. A nagykiterjedésű legelőkön virágzott az állattenyésztésnek ez az ága, mely pl. 1925-ben 373 ezer q sajtkiviteli többletet eredményezett; ez a többlet 1930-ban 262 ezer q-ra csökkent, viszont az 1922-ben 330 ezer q-t kitevő gyapjúbehozatal ugyanakkor 542 ezer q-ra emelkedett. Ugyanezt a jelenséget észlelhetjük a tojásforgalomnál, ami a fokozott gabonatermelés következtében csökkent aprómarhatenyésztésnek következménye; az 1924. évi kiviteli többlet 233 ezer q-ról 1930-ban 135 ezer q beviteli többletté

alakult. Számok, melyek a gabonatermelés érdekében más termelési ágak részéről hozott áldozatokról beszélnek.

Gazdaságpolitikai szempontból nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a nagy felkészültséget, mellyel a búzacsata folyik. Igaz, hogy a búzabehozatal lényegesen csökkent, de hogy ezt elérték, sok ipari nyers- és készáru behozatala vált szükségessé. Gépek, vas, szén, olaj, mind olyan áruk, melyekért a külföldnek kellett súlyos pénzeket fizetni és amely összegek mind gyengítették a gabonáért folytatott küzdelem értékét. Nem utolsónak említendő az az egészségtelen és csak kivételes állapotok idején helytálló vámpolitika, mely a belföldi árak alátámasztására olyan vámmal sújtja a bejövő gabonát, hogy az a külföldi áru átlagárainak több mint 77%-át teszi ki.

Mindezek áldozatok, melyek bár rontják a búzacsata mérlegét, de elkerülhetetlenek voltak abban a függetlenítési küzdelemben, mely inkább morális és szociális, mint gazdasági, jobban mondva gazdaságos célt szolgál. A küzdelem technikai kivitele minden kifogáson felül áll és most már azok a hibák is kiküszöböltettek, melyek orman adódtak, hogy eredetileg a tervet egyforma séma szerint kívánták véghezvinni, így pl. Dél-Olaszország talaj- és klimatikus viszonyai annyira eltérőek a többi olasz vidékétől, hogy ott ma már a mennyiségi termelés helyett áttértek a minőségi termelésre és minden igyekezetükkel azon vannak, hogy jóminőségű, de ellentálló búzafajtát tenyésszenek ki.

A KIÁLLÍTÁS MÁSODIK RÉSZÉT a bonifikáknak szentelt termek foglalják el. Felsorakoznak itt előttünk képben és számokban mindazok a pusztaságból kinőtt mintagazdaságok, melyeket az élni, terjeszkedni vágyó nemzeti akaraterő termelt ki rövid tíz esztendő alatt.

Bonifica alatt a szó legrégibb értelmében az állandó és időszakos mocsarak és állóvizek lecsapolását és a területek termővételét értjük. Míg azonban a középkorban gyéren előfordult bonifikálások kizárólag egészségügyi célt szolgáltak — már akkor is tudták tapasztalatból, hogy az ilyen vidékek a betegség és halál tanyái —, addig a modern bonifikáló szeme előtt ezen túlmenően közgazdasági érdekek lebegnek.

Annak a hatalmas erőfeszítésnek, melyet ma egész Olaszországban új termőterületek meghódítására fordítanak, a római Campagnában volt tulajdonképpeni bölcsője. A középkorban a pápaság körül itt dúltak a legádázabb harcok, melyek közepett az egykor dúsan termő anyaföld kietlen, bozóttal benőtt pusztaságnak adott helyet, ahol csakhamar befészkelte magát a békés földmívesnép ostora, a malária. Ez a valóságos nemzeti betegséggé vált kór megakadályozott minden gazdasági haladást; az általa sújtott vidékeken csak a kevés embert kívánó latifundiális külterjes gazdálkodás, a juh- és lótenyésztés tudott érvényesülni és habár lehetőleg kerülték a megfertőzött vidékeket, mégis évente 15—20 ezer ember esett a betegség áldozatául. Az egységes Olaszország megifjodott szelleme volt az, amely politikai reformokon túlmenőleg a gazdasági bajok orvoslásához is hozzálátott és ezekre az évekre esnek a kietlen területek termővételének első komoly kísérletei. A fejlődésben négy periódust lehet megkülönböztetni. A lökést az a nagyjelentőségű felfedezés adta meg, mely végérvényesen földerítette,

hogy a malária kórokozója a mocsaras vidékeken élő szunyogfajta, az Anopheles. Ezen biológiai-higiénikus felfedezés alapján elindulva jutottak el a szakférfiak az 1882-ben kiadott első, ú. n. Baccarini-féle bonifika- és az 1900-ban kiadott malária-törvényhez. A Baccarmi-törvény az államra ruházta a bonifikamunkálatok feletti felügyeletet, melyeket két csoportra osztott. Az első kategóriába tartoztak azok a közérdekű munkálatok, melyeknél a fősúly a higiénikus kérdésen nyugodott; ezeket a javításokat az állam végeztette olymódon, hogy a költségeket a provinciák, községek és érdekelt tulajdonosok között megosztotta. A rendszerben az idők folyamin csak az a változás állott be, hogy 1900-tól kezdve az állam költséghozzájárulásával vállalkozók, sőt magánosok is kaphattak felhatalmazást a munka elvégzésére. Minden egyéb, főként mezőgazdasági célt szolgáló talajjavító munka a második kategóriába tartozott.

A bonifika-törvény azonban nem ért volna kellőképpen célt, ha egyidejűleg nem gondoskodtak volna olyan intézkedésekről, melyek hathatósan támogatták a malária elleni küzdelmet. A már említett malária-törvény értelmében a malériasújtott vidékek munkásai között a községi hatóságok a vállalkozók költségére beszerzett ingyen chinint osztottak szét, az ablakokat, ajtókat dróthálóval látták el és intézkedtek a lakóházak közelében levő pocsolyák azonnali szárazzátételéről. Számos új orvosi állomás is létesült, ahol a betegek ingyen gyógykezelésben részesültek. A két párhuzamos törvénynek meg is volt a foganatja. Az 1900. évi 15.865 maláriás haláleset már 1901-ben 13.358-ra csökkent és a mortalitás görbéje olyan csökkenést mutatott, hogy 1914-ben már csak 2000 halálesetről beszélt a statisztika. Amint alább látni fogjuk, a fasiszta rendszer céltudatos munkája még lényegesebb eredményeket tud felmutatni.

A Baccarini-törvény csak a birtokjavításnak puszta kötelezettségét rótta a földbirtokosokra anélkül, hogy őket állami segítséggel támogatta volna. 1903-ban látott napvilágot az első olyan törvény, mely már adókedvezményekkel és alacsonyan kamatozó kölcsönökkel siet a bonifikálók segítségére. Csakhogy a földtulajdonosok indolenciája ekkor még olyan magas fokon állott, hogy a nyolcmillió lírás meliorációs hitelből alig ötmillió került felhasználásra, azok pedig, akik mégis igénybevették, nem igen tettek eleget kötelezettségüknek. Hiszen a törvény a büntetőszankcióképpen beiktatott kisajátítási jog alapjául nem a hozadéki, hanem a forgalmi értéket tette és így csak érthető, hogy a nagyobbrészt úgyis abszentista földbirtokosok egykedvűen várták be a meliorációs váltók esedékességét és akkor könnyűszerrel szabadultak értéktelen ingatlanaiktól. Csak a századunk első évtizedében bekövetkezett mezőgazdasági konjunktúra vitt be erősebb lüktetést a fejlődés folyamatába. A törvényhozás is igyekezett a kezdődő meliorációs kedvet fokozni és egy 1910-ben hozott törvény lehetőséget nyújtott arra, hogy olyanok is hitelt vehessenek igénybe, akiknek birtoka a kötelező övön kívül esett. A technikai fejlődés is siettette a haladást. A sivár vidékeken megjelent a gőzeke és nyomában felvirágzott a takarmány- és csekély gabonatermelés; újrendszerű kutak ontották az egészségesebb vizet és lehetőséget nyújtottak a szárazság-

sújtotta vidékek öntözésére. Egymásután épültek a cselédházak, magtárak, istállók és habár az utóbbiak megfelelő állatbeszerzési hitel hiányában nem is népesedtek be, mégis megadták a létalapját a racionálisabb üzemforma bevezetésének.

A szépen megindult fejlődési folyamatnak az Európára szakadt véres háború vetett véget. Nem volt többé pénz, nem volt munkaerő. A feljavított területeken megindult a háborús népélelmezést szolgáló rablógazdálkodás, mely a háborút követő zavaros esztendőkben csak fokozódott. Csak romok voltak, amit a harmadik Olaszország örökül kapott.

„Vissza kell vezetni az olasz népet a földhöz még akkor is, ha ehhez milliárdok és fél évszázad válnék szükségessé“ — adta ki a parancsszót Mussolini. És ebből a parancsszóból született meg az olasz anyaföldért folytatott küzdelem új koncepciója, a bonifica integrale. Mert haabonifika maga oly régi is, mint az olasz történelem, ez a manapság oly sokat emlegetett két szó egészen új jelentést vitt be abba. Jelenti a bonifica integrale, hogy amióta a fasizmus realizálta a nemzeti érdekek felsőbbségének gondolatát, azóta a bonifika többé nem kizárólag víz-, mezőgazdasági vagy higiénikus mű, hanem koordinál mindazokkal a feladatokkal, amelyek a nemzeti jólétet előbbre viszik, így elsősorban sok-sok ezer munkáskéznek ad alkalmaztatást, hogy majdan, munkájuk befejeztével e munka gyümölcseinek is részesévé tegye; a síkságok bonifikálásával párhuzamosan a hegyi medencéket is rendezi; elektromosság formájában befogja a fehér szén energiáit; az utakat a modem élet követelményei szerint kiépíti; megszervezi a gyümölcstermelést, stb. Szóval nemcsak részletkérdéseket dolgoz ki, hanem integrál a nemzeti célok érdekében. Munkájában az a belátás vezeti, hogy csak ilyen integrációs építőmunka mellett tudja a visszahódított területek termelését olyan alapokra fektetni, melyen azok biztosan nyugodhatnak.

A bonifica integrale gazdasági célok mellett főleg népesedéspolitikai és szociális célt szolgál. A kevés gyarmattal rendelkező olasz csizma a szapora népnek nem biztosította a megélhetést és fiait szinte kényszerítette a kivándorlásra. Ez a vándorlás, mely nagy emberveszteséget jelentett az anyaországnak, 1913-ban érte el tetőfokát, amidőn 560 ezer főt tett ki. A háború alatti kényszerszünetelés után 1922-ben ismét 143 ezerre emelkedett a kivándorlók száma, hogy azután gyors iramban 1929-ig 44 ezerre csökkenjen. Ez az alacsony kivándorlási szám főképp a visszavándorlók nagy számából adódik, akik ismét szülőhazájukban találtak kenyeret. A világkrízis pusztítása óta Olaszországban is emelkedett a munkanélküliek száma; de ez a jelenség csak erősebb munkára ösztönözte a bonifica integrale vezetőit, hogy az önhibájukon kívül hiányt szenvedőket beállíthassák a produktív nemzeti munka csatasorába.

Az első fasiszta törvény a bonifikákról 1923-ban látott napvilágot. Ez a törvény töri keresztül azt az elvet, mely a bonifikákban túlnyomóan hidraulikus munkálatokat látott, midőn kimondja, hogy a bonifica integrale célja az úthálózat kiépítése, erdősítés, öntözőművek létesítése, völgy- és hegyszabályozás, csatornák építése, lecsapolás, stb.

Hogy a munkálatok minél eredményesebb keresztülvitelét elősegítse, életre kelti az ú. n. „piccola bonificát“, amelynek keretében a tervbevett nagy bonifikák előtt a munkások lakóhelyéül szánt terepet hozza rendbe, hogy azok egészségük kellő védelme mellett láthassanak munkához. Megtartja Baccarini kettős osztályozását és törvénnyel határozza meg a közérdekű osztályú munkálatokat. Ez a merev meghatározás azonban nem felelt meg annak a nagyszabású tervnek, mely az olasz termőterületek nagyobbítását célozta, úgyhogy az 1924. évi törvény már tágította meghatározási körét és egyúttal adott esetekben (pl. öntözőművek, lecsapolások céljára) kötelezővé tette a bonifikák elvégzését a tulajdonosoknak. Hogy ez a kötelezettség ne terhelje meg túlságosan a tőkeszegény birtokosokat, a törvény éppen olyan 2.5% mellett kamatozó hitelekkel siet segítségükre, mintha azok mint magánosok kívánnák a bonifikát elvégezni; de ha a végrehajtást megtagadják, úgy birtokuk a hozadéki értékben kisajátítás alá esik.

Ez alapvető törvényeken kívül még számos olyan rendszabályt lehetne felsorolni, melyek egyre tökéletesítették az eredeti elgondolást (mintafaluk építése, központi telepek, stb.), de a rövidség kedvéért csak az 1928-as törvényről, a „legge Mussolini“-ről teszünk említést. Ügy a bonifikálandó területek meghatározásában, mint a pénzügyi lebonyolításban egészen új utakra lép ezzel az intézkedéssel a bonifikák nemzeti munkája. Szakítva a régi terminológiával, ezentúl nem az érdek (higiénikus, gazdasági érdekek), hanem a szociális kihatások szerint határozza meg az I. osztályú munkálatok körét. Az ilyen I. osztályú munkálatoknak az elvégzése az állam feladata, a költségek pedig az állam, az érdekelt provinciák és tulajdonosok között oszlanak meg. Az állam hozzájárulása 55—57% között mozog. Az állam által jóváhagyott terveket vagy ő maga hajtja végre és ekkor a provinciák és tulajdonosok hozzájárulásai a tényleges költségekhez igazodnak; vagy a végrehajtást egy konzorcium vállalja és ilyenkor a hozzájárulások alapjául a költségvetés szolgál. Hogy az egyes bonifikálóknak módjukban álljon az állammal szemben adósságaikat nagyobb megterhelés nélkül törleszteni, számukra egynéhány pénzintézet, közöttük különösen az „Assoziazione per i consorzi di bonifica e d'irrigazione“ olcsó hiteleket nyújt. A bevégzett bonifikák további fenntartása kizárólag a tulajdonosok kötelessége.

A „legge Mussolini“ egy 14 évre szóló munkatervet tűz ki, amire összesen 7 milliárd líra hozzájárulást irányoz elő. Ez az összeg az elgondolás szerint olymódon oszlanék meg, hogy a vízi munkákra körülbelül 4 milliárd, öntözőművekre 800 millió, falusi építkezésekre ½ milliárd, vízvezetékekre 200 millió, mezőgazdasági javításokra pedig i milliárd líra jutna.

Az előirányzott munka serényen folyik és ma már előttünk áll tíz fasiszta munkás esztendő mérlege. Az összesen tervbe vett 2,385.000 hektár bonifika közül teljesen elkészült 304.291 hektár, befejezés előtt áll 468.942 hektár és már folyamatban van 453.700 hektár. A beruházott összeg pedig úgy alakul, hogy míg az állam 1870-től 1922-ig 1780 millió lírát áldozott, addig a fasiszta tíz év közvetlen bonifikálásokra 2887 milliót, hegyi szabályozásokra 293 milliót és magánosoknak nyújtott

szubvenciókra 1122 (összesen 4301) milliót szentelt. Az alkalmazott munkások száma az első fasiszta esztendő napi 28.117 emberéről ma 52.614 emberre emelkedett. Munkában áll 146 ezer drb. mezőgazdasági motor és traktor, 8195 elektromos mű; elkészült több mint 121 ezer falusi épület. Az elektromos energiák terén elért eredményeket az alábbi táblázat mutatja:

Év	Szén	Elektromosság	Nehéz olaj
	termelte energia lóerőkben		
I9I2	22442	1957	2875
I922	20021	14990	2832
Ï932	16176	56073	31459

Nagyon messze vezetne, ha az apróbb részletekre kiterjeszkednénk, de a gigantikus munka szemléltetésére álljon itt mégis néhány önmagáért beszélő részleteredmény. Közöljük a néhány provinciában elért legalacsonyabb és legmagasabb termelési többletet:

Kiragadjuk továbbá a kiállításon bemutatott statisztikákból két provinciában véghezvitt munkálatokra vonatkozó adatokat:

Bonifika		A bonifika növelte a termelést	a mezőgazd. munkát 100-ról
Grosseto	Toscana	314-re	316-ra
Val d'Orcia	Toscana	1406 „	199 „
Isola Donzella	Veneto	474 „	470 „
Ongaro Inferiore	Veneto	2114 „	1141 „
Pozzolini	Sicilia	294 „	245 „
Pantano Lentini	Sicilia	3000 „	116 „
Isola Sacra	Lazio	942 „	526 „
Maccarese	Lazio	1642 „	1337 „

Kiragadjuk továbbá a kiállításon bemutatott statisztikákból két provinciában véghezvitt munkálatokra vonatkozó adatokat:

Provincia	Öntözés öntözőmű száma	öntözött terület ha	Épület-szaporulat	Útszaporulat km	Higienikus vízművek száma
Lazio	587	6570	4732	137	585
Sicilia	4577	12914	21089	410	707

Végül egy bonifikára vonatkozóan szolgáljanak Maccarese (11.036 hektár) adatai:

	1925	1932
Csatornák	113 km	450 km
Utak	15 „	101 „
Öntöző-csatorna	—	68 „
Mocsár ...	2980 ha	—
Szántó ...	2068 „	5233 ha
Legelő ...	4738 „	1200 „
Öntözött legelő ...	—	3700 „
Lakosság	50 lélek	4700 lélek
Malária ...	100 %	0·2 %

Termelés	1925	1932
Kalászos	3200 q	26.000 q
Tej	—	7,600.000 l
Tojás	—	800.000 drb
Szőlő	—	20.000 q
Juh	1360 drb	850 drb
Szarvasmarha (legelő) ...	1677 „	—
Szarvasmarha (istálló) ...	—	4902 drb
Aprómarha ...	—	35000 „

A 12 millió hektár (összterület 40%-a) kiterjedésű hegyvidéken 56 millió líra értékben végeztek legelőjavítást, 33 millió líra értékben medenceszabályozást és 12 millió líra értékben egyéb bonifikákat. Az erdősített területek, melyek 1867-től 1924-ig 50 ezer hektárt tettek ki, 1932-ben 109 ezer hektárra emelkedtek.

Az emberi iparkodásnak valóságos csodáit tárják fel ezek a számok; nagyszerű eredményeit az ember küzdelmének a mostoha természet ellen. Tisztelet annak a nemzeti eltökélésnek, mely a világkrízis hullámvölgyében ilyen munkára képes.

SZLADITS IMRE

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — Írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerintj az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsáthatók könyvkereskedői forgalomba.

MAGYAR SZEMLE
1933 JÚLIUS XVIII. KÖTET 3. (71.) SZÁM

DÉLSZLÁV KÜLPOLITIKA

A kisantant — szerb-bolgár közeledés?

JUGOSZLÁVIA történetének már volt egy olyan periódusa/mikor a délszláv külpolitika, ha ideiglenesen is, de nagy sikereket tudott felmutatni. Ez a periódus a római paktum aláírásával kezdődött (1924 jan. 27) és a tiránai paktum megkötésével végződött (1926 nov. 27). Majdnem három éven át Ninéié Moméilo, az akkori külügyminiszter, a látszólagos sikerek hosszú sorozatával dicsekedhetett: az olasz-szerb ellentétek kiküszöbölése, Albánia szerb orientációja, a szaloniki szerb zónához vezető vasúti vonal megszerzése. Pangalos görög diktátor bukásával azonban megindult a diplomáciai kártyavár összeomlása és az olasz diplomácia pár hónap alatt valósággal körülkerítette Jugoszláviát. E nehéz helyzetből sok üggyel-bajjal és féleredményekkel Franciaország szabadította ki balkáni szövetségesét.

Egy új európai konstellációnak kellett jönnie, hogy Jugoszlávia külpolitikai helyzete lényegesen megjavulhasson. A külpolitikai emelkedés a délszláv királyság számára a múlt év októberében indult meg és azóta változatlanul tart. Ez az emelkedés bátorította fel a diktatúrát arra, hogy dezolált belpolitikai helyzetét erőszakos eszközökkel próbálja rendezni. A horvát nemzet vezérének lecsukatása ennek a törekvésnek következménye. Radicot annak idején jórészt Nincic sikerei kényszerítették a behódolásra. Belgrád azt hiszi, Maceknél is eléri ezt. A délszláv külpolitika sikerei nem a délszláv diplomácia javára írandók, hanem egyrészt a francia külpolitika javára, másrészt más államok külpolitikai balfogásainak terhére. Éppen ezért ismét kártyavárral van dolgunk, mely össze fog omlani. Az összeomlás azonban esetleg nem pár hónapig várat magára, hanem hosszabb ideig. Magyarországnak tisztában kell lennie szomszédai külpolitikai helyzetével akkor is, ha azok csak pillanatnyiak, de le kell mindig azt is mérnünk, ami bennük talán nem is pillanatnyi.

A KISANTANT szervezetének szorosabbra fűzése Jugoszlávia legújabb történetének igen fontos mozzanata. A velebiti felkelésért a belgrádi közvélemény Itáliát teszi felelőssé. Olaszország délszlávellenes mozgolódásairól azóta is folytonos leleplezések olvashatók a kormánylapokban. A vád az, hogy az olaszok, illetőleg az ő védelmüket élvező horvát emigránsok azok, akik folytonos fegyvercsempészettel egy horvát forradalmat készítenek elő. Novemberben Castelnuovóban fedeztek fel fegyvereket, melyeket oda állítólag az olasz uralom alatt álló Lagosta dalmát szigetről szállítottak. Ugyané hónapban Sebenicóban és vidékén egy készülő „bolsevik“ forradalmat fojtottak

el. Majd arról cikkeztek a szerb lapok, hogy Zárát az olaszok lázasan erősítik. A város máris egy táborhoz hasonlít. Lagostát az olaszok a tengeralatti hajók és az aeroplánok bázisává építik ki. A Monte Nevosón is nagy erődítések folynak. Decemberben a Vreme, SrSkic személyes orgánuma, arról ír, hogy a triesti kaszárnyákban horvát emigránsokat képeznek ki katonává. A tavaszig legalább ezer horvát katonát akarnak kioktatni, hogy ezek aztán betörjenek Jugoszláviába Február elején újra nagyszabású fegyvercsempészetet lepleznek le Zára és Sebenico környékén, melynek szervezője, bizonyos Brkan Ante, a leleplezés után Zárába menekült. A hatóságok az ártatlan lakosságon töltötték ki bosszújukat. Közül képviselő a házban felsorolta azokat az embertelenségeket, melyeket a csendőrök itt elkövettek. Az eredmény a képviselő szerint az, hogy a lakosság 90%-a szélsőén ellenzékivé lett. Közül beszédének hatását a dalmát-szerb Desnica Uros képviselő azzal a megállapítással próbálta gyöngíteni, hogy a vádlottak közül 309 a katholikus és csak 5 a pravoszláv. A szerb képviselő dühösen támadta a dalmát-horvát intelligenciát, mely ma egészen szeparatista, Ausztria idején azonban alig beszélt az önálló Horvátországról.

Távol áll tőlünk a gondolat, hogy a délszláv sajtó állításait készpénznek vegyük. Csak azért citáltuk őket, mert világosan elárulják, milyen hangulatot akar a diktatúra az olvasóközönségben kelteni. Ez olasz készülődésekkel indokolja a kormányzat azokat a „védelmi“ intézkedéseket, melyekről az erősen cenzúrázott kormánylapokból is értesülhetünk. Igen érdekes tünet, hogy Linder Béla a Vremében újabban szorgalmasan cikkezget, lándzsát törve Magyarország „demokratizálása“ és kisantant-orientációja mellett. A jugoszláviai magyar emigránsok Linder elnöklete alatt Újvidéken bizalmas konferenciát is tartottak.

A védekezésnek azonban ennél sokkal komolyabb módjairól is olvashatunk a délszláv lapokban. Jugoszlávia északi határán erős telepítés folyik, melynek fokozását különösen Nikié Fedor képviselő, volt közoktatásügyi államtitkár, szabadkai jogakadémiai tanár Dnevnik című lapja követeli a leghevesebben. Szerbeket telepítenek a magyarok közé, de Verőcébe és Szlovéniába is. Ezzel párhuzamosan megindult a cetnikek (komitácsik) szervezése. Pecanac Kosta, a cetnikek vezére, szorgalmasan utazgat az országban és mindenütt nagy parádéval fogadják. Cetinjében külön tanfolyamot tartottak a éetnik-parancsnokok számára. Karácsonykor a Narodna Obranát is közeli kapcsolatba hozták a cetnikekkel. Lemondatták a Narodna Obrana eddigi elnökét, Milié tábornokot, és helyébe Trifunac-Bircanin Ilija cetnik-vajdát választották meg. A Narodna Obrana a legkülönbözőbb „nemzeti“ (értsd: diktatúrahű) egyesületeket olvasztja magába, vagy legalább kooperál velük. A költségvetési vita folyamán a belügyminiszter elismerte, hogy Macedónia mintájára az ország északi és nyugati részein a betelepített megbízható (értsd: szerb) lakosságot felfegyverezték.

A diktatúra sajtója természetesen sok mindenféléről hallgat. A diktatúra programmjában kezdettől fogva ott volt, mint ultima ratio, a belpolitikai nehézségeknek egy diadalmas hadjárattal való megol-

dása. Srskic, úgy látszik, még bízik abban, hogy a francia-szerb barátsági szerződéssel megindult külpolitika átsegíti a nehézségeken. Franciaország valóban meglehetős anyagi áldozatokat is hoz Jugoszláviáért. Egy ez év márciusában megkötött egyezményben pl. 1932 október 14-étől kezdve három évre felfüggesztette a francia kölcsönök amortizációját. A háborús előkészületek sem folyhatnak francia segítség nélkül. A tartalékosokat egyre nagyobb számban hívják be fegyvergyakorlatra és szállítják őket a határmenti gamizonokba. Mintegy 40.000 fővel emelkedett ily módon a katonaság száma.

Ilyen körülmények között jött létre a kisantant új szervezete. Ez alakulat historikumáról egyelőre nem sokat tudunk. 1932 november közepén a kisantant vezérkari főnökei tartottak Belgrádban konferenciát. Egy hónap múlva a külügyminiszterek ültek ugyanott össze. Február elején Sándor király Sinaiában meglátogatja sógorát, a román királyt. Forradalom esetére a két szuverén állítólag kölcsönös fegyveres segítséget ígért egymásnak. Kíséretükben ott voltak külügyminisztereik is, ami az összejövetel családias jellegét valószínűtlenné teszi, bár a szerb sajtó ezt hangsúlyozta.

Ezen előkészületek után február 16-án a kisantant Genfben a Népszövetségnek bejelentette, hogy eddigi szövetségét egységes nemzetközi szervezetté alakította át. Az új nemzetközi szervezetnek a külügyminiszterekből álló tanácsa évenként háromszor ül össze. Egymás nélkül semmiféle politikai egyezményt nem kötnek és az érvényben levőket unifikálják.[1] A hivatalos kommentár aláhúzta, hogy az új szervezet a középeurópai béke biztosítéka akar lenni. A kisantant államainak eddigi külön kapcsolatai ezután az új szervezet közös kapcsolataivá válnak. A paktumot mind a képviselőház, mind a szenátus egyhangúan fogadta el. Valamennyi párt külön-külön szónokkal azonosította magát vele. Az ellenzéki Mazuranic a szenátusban kifejtette, hogy egész Jugoszlávia óhajtja, hogy az új szervezet kapcsolatot találjon Lengyelországgal is.

A költségvetés tárgyalásakor a Genfben tartózkodó külügyminiszter helyett a képviselőházban Kramer tárcanélküli miniszter tartott expozét. Szerinte Jugoszlávia ellen revíziós offenzíva folyik. A kisantant új szervezete védelmet jelent ez ellen, így ez a békének új biztosítéka. Mindazonáltal a béke szempontjából pesszimisztikusan ítéli meg a helyzetet (márc. 20). Kramer célzásait határozott állításokká tették az azóta miniszterré lett Andjelinovic Grga és Dimitrijevic Mita képviselők. A magyar oligarchia háborút akar. Jugoszláviára nézve a békének igazi biztosítéka az volna, ha az Adriától a Fekete-tengerig egy szláv állam volna.

A parlamenti vitát kiegészíti a kisantant külügyminisztereinek genfi határozata, amely éles állásfoglalás a revíziós gondolat ellen. Annak hangsúlyozása, hogy mások birtokáról senki sem határozhat, még a nagyhatalmak sem, burkolt bejelentése a kisantant készségének, hogy egy esetleges ilyes kísérletnek minden eszközzel ellenáll (márc. 26.).

[1] Mi az új szervezetnek csak délszláv vonatkozásaival foglalkozunk. Általános bírálatát adja Lutter János. (Külügyi Szemle, 1933, 131—139. l.)

A szenátusban már a hazaérkezett külügyminiszter tartott expozét. Szerinte a kisantant genfi deklarációja sem nem tiltakozás, sem nem polémia, hanem időszerű és világos nyilatkozat, nehogy a további tárgyalások a bizonytalanság sikamlós útjára vezessenek. Szükség volt a nyilatkozatra a kisantant államok lakosságának megnyugtatására is. Különben a Népszövetség statútumainak 10. §-a garantálta a területi sérthetetlenséget, sőt ennek védelmét a tagállamokra nézve kötelezővé tette. A revíziós mozgalom diadalát a kisantant nem engedheti meg, bár a szomszéd államokkal való barátságra törekszik. A miniszter szavai a szenátus tetszésével találkoztak és az ellenzéki kifogások csak a délszláv külföldi propagandának és a diplomácia tisztára szerb összetételének fogyatkozásaira mutattak rá.

A kisantant új szervezetét hiba volna tragikusan felfognunk, de éppen olyan hiba volna az új alakulat jelentőségét semmibe sem vennünk. A revíziós gondolat előtérbe nyomulása feltárta a kisantant államai előtt a szorosabb összefogás szükségét s ezért most az egyszerű politikai szövetséget szeretnék bensőbbé tenni. Egyrészt ki akarják küszöbölni a kisantant egyes tagjai között fennálló ellentéteket, másrészt az államtagokat gazdaságilag is szorosan össze akarják fűzni.

Jugoszláviának Romániával vannak bizonyos ellentétei, melyek egyrészt a Bánát felosztásából folynak, másrészt a román-olasz és a román-orosz relációk következtében állottak elő. A bánáti kérdések legsúlyosabbika a román, illetőleg szerb kisebbségek helyzete Jugoszláviában, illetőleg Romániában. Április közepén tizenkilenc román-szerb konvenciót írtak alá, a többi közt a bánáti kisebbségi elemi iskolák kérdését is rendezték. Egy hónappal később Karlócán létrejött a megegyezés a román és a szerb pravoszláv egyházak között. E megegyezés szerint Versecen román, Temesváron szerb püspöki helynökség szerveztetik, mindegyik teljes kultúrautonómiával. Ezzel valóban egy igen kényes kérdést sikerült megoldaniok.

Az a tény, hogy Románia egy francia orientációjú szövetségi rendszerbe véglegesen beilleszkedni, a román politikában ismételten jelentkezett olaszbarát irányzat eltűnésével körülbelül egyértelmű. Komplikáltabb a szovjet-kisantant relációk ügye. A francia-orosz közeledésnek logikus következménye a szovjet-kisantant közeledés. Markovié Lázár volt miniszter, kinek soha nem titkolt külügyminiszteri ambíciói vannak, hivatottnak érezte magát e kérdés megoldására. Felfedezte, hogy a szovjet a négyhatalmi tervet a szlávság érdekében utasította vissza, tehát a kisantantnak pánszláv alapon kell a szovjethez közelednie (Pravda, 1933 április 12). Markovié gondolatát egy óvatosan ellenzéki horvát lap nyilvánvalóan sugalmazott cikke utasította vissza (Obzor 1933 ápr. 14). A pánszlávizmus, írja a lap, meglehetősen lejárt romantikus fogalom, mely a gyakorlati politikában édeskevés értékkel bír. Veszedelmes is vele operálni, mert gyanút kelthet Romániában és ez visszatérhet az olasz orientációhoz (!). A kisantant nem szláv alakulat és nem lesz azzá, ha Lengyelországgal és Oroszországgal szorosabb viszonyba lépne is.

Markovic külpolitikai balfogása ezzel reparáltatott. Az orosz-kisantant közeledés ügye ugyan kezdetleges stádiumban van, de mind-

két részről van bizonyos hajlandóság az egyezkedésre. Amint a Temps megírta, a németországi események kiábrándítókig hatottak a szovjetre, ezért keres más kapcsolatokat. A prágai kisantant-konferencia hivatalos jelentése „bizalommal néz a szovjet-kisantant jövendő relációk fejlődése elé". Prágai információk szerint a kisantant orosz kezdeményezést vár, míg egy párizsi jelentés szerint a kisantant egy mindhárom államot képviselő követet küld Moszkvába a vitás kérdések likvidálására. Ez a lépés mintegy válasz lesz a négyhatalmi egyezményre (Politika, 1933 jún. 1).

A lengyel-kisantant relációk más színezetűek. A négyhatalmi egyezmény mindkét felet súlyosan érinti. Álláspontjuk azonban nem mindenben fedi egymást. Mint az Obzor írta, Lengyelország kategorikusan elutasította a tervet, a kisantant meg különböző kikötések mellett elfogadta (Obzor, 1933 jún. 4). Lengyelország természetesen revízióellenes magatartást tanúsít. Amíg a német revízió kérdése egy sínen fut a magyar revízió kérdésével, Lengyelország együtt fog haladni a kisantanttal, bár a szorosabb szövetkezés új kényszerítő mozzanatok nélkül nem valószínű. A kisantant udvarol Lengyelországnak, egyelőre nem sok eredménnyel. A prágai konferencia hírei között ott szerepel egy lengyel-kisantant barátsági szerződés megkötésének küszöbönállása. Ám Kramaí, mint ünneprontó, rámutatott, hogy a prágai lengyel követ a kisantant-konferencia idején csodálatosképpen nem tartózkodott a cseh fővárosban. A hivatalos kisantant-jelentés csak a lengyel-kisantant baráti politika folytatásáról tud beszámolni.

A Moszkvába küldendő közös kisantant-követség előképekéit Titulescu Londonban a kisantant nevében tárgyalt MacDonalddel. E tárgyalásról Románia belgrádi követe, Guranescu, nyilatkozatot adott a szerb sajtónak. Guranescu bevallja, hogy Londonban igen erős a revíziós hangulat és ezen Titulescu sem tudott változtatni. A kisantant nevében azonban két dologra hívta fel MacDonald figyelmét. Az egyik az, hogy a békék revíziója háborúra vezetne, a másik az, hogy a kisantant a nyugati nagyhatalmak egyikével sem, vagy e hatalmak semmiféle bizottságával sem tárgyalhat a revízióról. Ez a négyhatalmi terv eredeti fogalmazásának visszautasítása és annak bejelentése, hogy a kisantant szükség esetén fegyveresen is ellenáll a revíziós kísérleteknek. Aki a kisantant viszonyaival valamennyire is tisztában van, nem várhatott más állásfoglalást.

Ami a kisantant gazdasági együttműködését illeti, ez nem mai gondolat és a prágai konferencia után is inkább jelszó, mint reális programm. A tervbe vett új dunai híd Románia és Jugoszlávia között éppen ezért aligha fog gazdasági célokat szolgálni. (Állítólag a hídépítés el is halasztatott.) Dr. Stojadinovié Milan, volt pénzügyminiszter, rámutatott, hogy Jugoszlávia kivitelének csak 16%-a esik Franciaországra, Romániára és Csehszlovákiára, bevitelének is csak 23%-a. Olaszország, Ausztria és Németország ellenben a délszláv kivitel 56%-ában, a bevitel 44%-ában részesülnek (Politika, 1933 ápr. 15). Földrajzi és gazdasági adottságokon bajos változtatni és minél fejlettebb valamely ország külkereskedelme, annál kevésbbé hajlamos politikai szentimentalizmusra. Ugyanaznap, mikor Stojadinovié cikke meg-

jelent, a belgrádi közgazdasági körök napilapja, a Trgovinski Glasnik, a délszláv külkereskedelemnek azon ország felé való fejlesztését sürgette, amelyikről a volt miniszter megfeledkezett: Magyarország felé. A kisantant egész gazdasági koncepciója Magyarország nélkül fantasztikum. Az ismert politikai okokon kívül ezért csalogatnak bennünket a kisantantba. Ez a helyzet Magyarországra nézve lehet előnyös, de lehet végzetes is. Mindenesetre itt van az a pont, ahol a tagadás lábát megvetheti addig is, amíg elmúlik felettünk a külpolitikai zimankó.[1]

A BOLGÁR-SZERB KÖZELEDÉS tünete a balkáni politikai helyzetnek legérdekesebb jelensége, ha egyelőre több is benne a fantázia, mint a valóság.

A világháború lezajlása óta többször is felmerült a bolgár-szerb megegyezés gondolata. Először Stambuliskij, a parasztdiktátor bolgár premier, próbálkozott vele. Ingadozó uralmát szerb fegyverekkel akarta biztosítani s ennek fejében felajánlotta a revanche-gondolat elejtését, a bolgár dinasztia előzését, personalis uniót Sándor király alatt. Belgrád érthető bizalmatlansággal fogadta az ajánlatot, de kevésbbé érthetően éppoly ridegen kezelte továbbra is Bulgáriát, mint az összeomlás napjaiban. Stambuliskij bukásához Belgrad barátságtalan magatartása lényegesen hozzájárult. A Cankov-puccs diadala új fejlődést indított meg Bulgáriában, mely a szerb-bolgár ellentéteket kiélezte. Belgrád lett a bolgár politikai emigránsok Mekkája, ahol hazaáruló tevékenységük bőkezű támogatásra talált. Marinkovié második külügyminisztersége első évében (1927) francia tanácsra foglalkozott a közeledés gondolatával. KoroSecet Szófiába küldte. A szlovének vezérét szívesen fogadták, de a neuilly-i béke által teremtett hatalmi helyzet elfogadásán alapuló, részleteiben ismeretlen javaslata nem volt alkalmas az ellentétek kiküszöbölésére. A Macedón Komité is akcióba lépett és új erőre kapott a régi gyűlölet.

A Demokraticeski Zgovor választási veresége (1931) és a Malinov-, majd a MuSanov-kormány magatartása új reményeket keltett a bolgár-szerb közeledést sürgető körökben. A francia befolyás tért nyert Szófiában. A politikai emigránsok lassanként valamennyien amnesztiát kaptak, még azok is, akik egy évtizeden át szerb zsoldon éltek. A gazdasági válság is nagyon ráfeküdt az amúgy is elviselhetetlen háborús terhek alatt nyögő országra. Mindezen körülmények és a kormánykoalíció gyöngesége, belső meghasonlottsága bizonyos hangulatot keltettek Bulgáriában a Jugoszláviával való viszony rendezésére.

Belgrádban és Szófiában egyaránt a francia külpolitika fonja a megegyezés szálait. Párizs szeretne egy húszmilliós balkáni szláv államalakulatot létrehozni, mely elég erős volna az olasz befolyás kiszorítására a félszigetről. Párizsnak az államalakulat formája és létrejöttének feltételei közömbösek. Elfogadta volna Stambuliskij koncepcióját és nem volna kifogása a Párizsban élő Pribicevic Svetozar terve — egy köztársasági bolgár-szerb-horvát-szlovén konfederáció — ellen sem,

[1] Az eseményeket a jelen tanulmányban 1933 jún. 1-ig kísérjük.

ha Pribicevic ezt meg tudná csinálni. A Narodna Obrana időnként Bulgária annexiójával fenyegetőzik. Párizs ezt sem bánná, ha simán megtörténhetnék. Elvileg helytelenít azonban minden fegyveres konflagrációval fenyegető megoldási módot és keresi azt a megoldást, mely számolva a reális erőkkel a siker legtöbb feltételével bír. Mint ideiglenes megoldást elfogadná Bulgária Önálló államként való belépését a kisantantba. Talán ez volna a legkönnyebben megvalósítható terv, mert egyelőre megóvná a bolgár állam látszólagos függetlenségét, de olyan fejlődést indítana meg, mely a balkáni szláv állam megteremtéséhez vezetne. Ezek a különböző, egyelőre elég zavaros tervek politikusok nyilatkozataiból, újságcikkekből még szaporíthatok volnának, de ennyi is elég arra, hogy a tervezgetések egy bizonyos irányban való céltudatosságát megállapíthassuk.

Egy konkrét lépés Belgrad részéről már történt. Velimirović Nikolaj ochridai püspök és Janjió Voja volt vallásügyi miniszter, aki maga is pravoszláv (görög-keleti) lelkész, vezetése alatt egy papi küldöttség látogatta meg Bulgáriát. Hasonló egyházi látogatások ugyan már ezelőtt is történtek, de a dolognak ma más jelentősége van. Feltűnő a küldöttség vezetőinek összeállítása. Egyik sem híve a diktatúrának, de egyik sem exponálta magát a diktatúra ellen. így alkalmas személyiségek annak dokumentálására, hogy a szerb-bolgár közeledés kérdésében az egész szerb-pravoszláv egyház egyetért. Nikolaj püspök a szerb egyháznak legnagyobb élő főpapja. Kiváló theológus és filozófus, ki a világháború alatt anglikán templomokban tartott prédikációival nagy szolgálatokat tett a szerb ügynek. A pravoszláv-anglikán egyházi uniónak meggyőződéses harcosa, a katholicizmusnak ellensége. Emlékezetes a belgrádi székesegyházban tartott beszéde, amelyben tiltakozott az ellen, hogy idegen (értsd: katholikus) szentek törjenek be a pravoszláv fővárosba, idegen próféták (értsd: Mohamed) mecsetei emelkedjenek ott, ahol hajdan a törökök Szent Száva hamvait elégették (Politika, 1930 nov. 3). Nikolaj nagy tudásánál és intranzigens pravoszláv voltánál fogva alkalmasnak látszik arra, hogy a 98%-ig pravoszláv vallású bolgár nemzet egyházi köreinek rokonszenvét megnyerje. Janjió Voja a jelenleg parlamenten kívüli szerb radikális párt híve. E párt most a horvátok segítségével akarja megdönteni a diktatúrát. Janjió tehát, ha talán tisztára taktikai okokból is, de a katholidzmussal szemben engedékenyebb álláspontot foglal el Nikolajnál. Marković Lázár folyóiratában, a L'Esprit de Belgradeban éppen a szófiai út idején jelent meg egy cikke, melyben tiltakozott a szabadkőművesség elhatalmasodása ellen Jugoszláviában, különösen az diai, hogy a szabadkőművesek államügyekbe avatkozzanak. (Tudvalévőleg a diktatúra vezető emberei szabadkőművesek.) Ugyanott kijelentette, hogy a katholicizmus éppen olyan délszláv nemzeti vallás, mint a pravoszlávia. Megsürgette a konkordátum megkötését a Vatikánnal. Mivel a macedónok elítélik Belgrádnak azt az eljárását, hogy tiszta horvát és szlovén területeken pravoszláv egyházakat emelt, sőt Zágrábban pravoszláv mitropoliát alapított (Makedonia, 1933 ᵐáj· 9% Janjió személye alkalmasnak látszott a világi gondolkozású bolgár rétegek rokonszenvének megnyerésére.

A szerb egyházi delegációt a bolgár egyház szívesen fogadta és kenetes határozatokat hoztak az együttműködésről. Nikolaj püspök nyilatkozatai szorosan egyházi keretekben mozogtak. Csak azt emelte ki, hogy a bolgár cári pár audiencián fogadta őket és az audiencián a bolgár felségek kizárólag szerbül beszéltek. Joana cárné a „montenegrói" nyelvet anyjától (Elena olasz királyné) és nagyanyjától (Milena, Miklós montenegrói király felesége) tanulta. Janjié azonban politikai nyüatkozatokat is tett világosan elárulva, hogy az egyházi külszín mit takart. Janjié szerint úgy kellene megteremteni a szerb-bolgár uniót, hogy mindkét uralkodóház megmaradna, da a külügy, a valuta és a vámterület közös lenne (Makedonia, 1933 máj. 10).

A bolgár közélet legismertebb pánszlávja, Bobcev egyetemi tanár, a Slavjanski Glas című folyóiratban felelt Janjicnak. Szerinte bármenynyire óhajtandó is a bolgár-délszláv kapcsolat, addig míg Macedónia kultúrautonómiát nem kap, semmiféle tárgyalás sem vezethet eredményre. Arra nézve is biztosíték szerzendő, hogy bárminő alakulat jöjjön is létre, valamelyik nemzet ne gyakorolhasson hegemóniát a másik felett. A fennálló ellentétek mellett a mostani nemzedék életében nem lehet federációt alakítani, legfeljebb vámúnióról lehet szó.

A legengedékenyebb szerb ajánlat és a legelőzékenyebb bolgár válasz között elég nagy a távolság. De hiszen egyelőre csak kölcsönös tapogatózásról volt szó. A zöldasztalhoz való leüléstől még messze vagyunk. A franciáknak momentán az is elég, hogy egyik oldalról sem hangzott el a non possumus.

Hogy Todorov Bulgáriának a kisantanthoz való csatlakozását sürgette (Politika, 1933 ápr. 21), míg az óvatosabb Obov csak francia-szerb orientációt követelt (Vreme, 1933 máj. 23), ez két volt emigráns magánügye. Azt sem kell nagyon komolyan venni, hogy az oroszokat pánszláv alapon csábítgató Markovié Lázár a szerbbolgár közeledés francia nyelvű dicsőítésével iparkodott érdemeket szerezni. Szerinte a szerbek pártkülönbség nélkül kívánják e közeledést. Musanov bolgár premier komolyabban beszélt. Minden akciónak előfeltétele a macedóniai bolgár kisebbség jogainak elismerése és a kettős birtokosok ügyének méltányos rendezése.

A szófiai úttal egyidőben zajlott le Kumanovóban az első éetnikkongresszus. A komitácsik, kiknek soraiból került ki az ipeki szerb patriarchs és az üszkübi szerb érsek, múltjukkal teljes összhangban szidták a bolgárokat. Az üszkübi szerb érsek ünnepi prédikációjában külön kiemelte, hogy a szarajevói cetnikek Princip sírjáról szedett virágokból font koszorút helyeztek a kumanovói temetőben nyugovó cetnikek sírjára. Közben Belgrádban két merényletre készülő bolgár komitácsit fogtak el. Szófiából viszont néhány amnesztiát kapott bolgár emigránst a lakosság elkergetett. Srskic lapja meg adatokat hozott Bulgária állítólagos nagy fegyverkezéséről (Vreme, 1933 jún. 3).

A bolgár-szerb közeledés ügye még nincs elintézve. Sem a bolgár, sem a szerb közvélemény nem tud hamarosan napirendre térni az utolsó évtizedek eseményei felett. De hiszen annyi minden történt és történik a két országban a közvélemény ellenére!

BAJZA JÓZSEF

AZ ORSZÁGRENDEZÉS MÉRNÖKI MEGVILÁGÍTÁSBAN

EGY ÉV TELT EL AZÓTA, hogy az országrendezésről megjelent első magyar közlemény napvilágot látott a Magyar Szemlében. Mintegy gongütésre megindult akkor az ezirányú munka és egymást követték szerte az ország szakfolyóirataiban az országrendezési eszmefuttatások. Ez év áprilisában pedig a Magyar Mérnök-és Építész-Egylet és a Magyar Mérnökök és Építészek Nemzeti Szövetségének közös rendezésében nagyvonalú ankét zajlott le „Országrendezés feladatai mérnöki megvilágításban“ címmel.

Az, hogy a mérnökség elismert országos szervezetei rövid idő alatt magukévá tették az országrendezés gondolatát és mintegy 35 szakelőadás tömörítésével igyekezték kivetíteni az országrendezés jelentőségét, ez bizonyítja, hogy a mérnöki kar érezte meg leghamarabb a problémák és az ezirányú szervezkedések időszerű voltát. Bizonyítja az említett előadássorozat azt is, hogy az ország mérnökszervezete van hivatva arra, hogy a különböző szakembereknek közös cél irányában való együttműködését megteremtse. Nem jelenti ez közelről sem azt, hogy az országrendezés feladataiban a mérnöki munkálkodás játssza a vezető szerepet, hanem inkább kifejezője annak, hogy a tudományosan képzett szakemberek legnépesebb megszervezett csoportját a mémöksereg alkotja és mint ilyen, magában hordja azt az erőt, ami a többi tudományág munkálkodásának összefogására hivatott. Valóban az ankét fel tudta sorakoztatni nemcsak a különböző szakmák kiválóságait, hanem közgazdászi, jogi, pénzügyi, közigazgatási és egyéb képzettségű szakemberek közreműködését is biztosítani tudta. Ezzel elérte, hogy a hallgatóság soraiban a különböző szakmák iránt érdeklődőknek olyan tarka képe bontakozott ki, ami méltán nevezhető a mai magyar szellemiség mintakollekciójának.

Természetes, hogy az országos összeműködés első tudományos kísérlete nem vetített tiszta képet a jövő országrendezési munkásságára, azonban tagadhatatlanul megindított egy tisztító folyamatot, ami lassú érlelésre készteti és az együttműködés táglátkörű összhangjára készíti elő a ma még túlságosan maguk malmában Őrlő, szűk szakmakarámhoz szokott kiválóságainkat.

Az ankét tervezete és napirendje az országrendezés fogalmához méltó felépítést sejtetett, de ennek lényege az előadások sorozatán ahelyett hogy jobban kibontakozott volna, sajnálatos mértékben elsikkadt. A tervezet szerint ugyanis a bevezető előadások sora után,

melyek az ankét anyagát és az országrendezés fogalmát ismertették, az előadásoknak az a sora következett a napirenden, amelyek az országrendezés és kulturális, valamint természeti adottságok kihasznált és ki nem használt erőinek ismertetését célozták, fokozatosan a természet őserőitől, a kultúránk és technikai civilizációnkban rejlő kapacitásig. Ezek után tervszerűen az országos átrendezésre vonatkozó javaslatok következtek, még pedig a társadalmi tömörülések fokozódó sorrendjében, megkezdve az egyéni és apró tanyai problémákon, folytatva a falvak, községek, városok, főváros és megyék összefonódó kérdésein át, az országos út, vasút és egyéb kultúrhálózatok kérdéseit is felölelve és befejezve az ország közigazgatási és politikai egységének mérnöki megkomponálásával.

A tagozott és felépített gerinc úgyszólván végleg elenyészett az ankét során, ami főleg annak tulajdonítható, hogy az előadóktól konkrét javaslatok megszövegezését kívánták. Igaz, hogy a javaslatok gyűjteménye sok értékes gondolatot tartalmaz és bizonyos súlyt, tekintélyt és eredményességet biztosított az ankétnak, azonban nem segítette elő az országrendezés fő célját, az egységes össz-kompoziciót. Az ambiciózus, egyéni részletterveket felsoroló előadások a részletekre terelték a figyelmet és ez volt az oka annak, hogy az előadók java része nem tudta átérezni az országrendezés alapgondolatát. Az országrendezés ugyanis nem a mérnöki problémák országos jelentőségének kiemelését, hanem a szétszórt, sokszor egymást is lerontó törekvések mérnöki megtervezettséggel való egyesítését és racionális irányba való terelését kívánja. Képletesen, a sok többé-kevésbbé rozoga, küzköcjések hajlékát képező viskók helyett egységes államépület kultúrházának megteremtését, illetőleg megtervezését kell hogy célul tűzze ki. Ehelyett legtöbb szakember a maga viskójának országos jelentőségét emlegetve, annak kibővítését vagy újjáépítésének terveit fejtegette. Az összeműködésnek csak egyetlen szikrája lobbant lángra ezen az előadássorozaton, és pedig az, hogy a különböző szakmában képzett szakemberek képesek voltak figyelemmel és érdeklődéssel hallgatni egymás fejtegetéseit. Apró konkrét javaslatok csokorba gyűjtése helyett címéhez méltóan egyetlen megvilágítást kellett volna hogy adjon az ankét a mérnöki országrendezésről. Arról, hogy mi a szerepe a mérnökségnek az újjáépítésben.

Mind többet hangoztatott nézet az, amelyik a világgazdasági krízist a technikai túlfejlődésnek tulajdonítja és a gépeket okolja a munkanélküliségért, ami a csirája vagy kifejezője minden mai nyomorúságnak. A mérnökségnek kell egyetemlegesen megadni a választ arra, mit talált ebben a vádban indokoltnak és hogyan látja a mérnökség és a gépkonstruktor szerepét a gazdasági újjáépítésben.

Sokkal nagyobb jelentősége van egy homályosan kibontakozó, de tökéletesítésre váró egységes, jó alapgondolatú átépítő tervnek, mint ezernyi nagytudással kidolgozott, de szeparált részlet-kidolgozásnak. Nem lesz tán hiábavaló és értéktelen kísérlet az országrendezési ankéttói függetlenül az ezirányú irodalmi munkásság egy éves produktumai alapján megpróbálni kibontakoztatni a mérnöki gondolat nagy-

A MÉRNÖKI ELGONDOLÁS szerepe az országrendezésben nyilvánvalóvá válik egy egyszerű elgondolás alapján. A gazdasági egyensúly fenntartása annál nehezebb. minél lassúbb a gazdasági élet üteme, viszont minél gyorsabb ez a tempó, annál automatikusabban és annál biztosabban fennmarad a gazdasági élet egyensúlya. Mérnöki elgondolásban ez igen magától értetődő. Nem kell másra gondolni, mint a kerékpár törvényeire: gyors ütemben egyszerű a különben labilis alkotmány egyensúlyban tartása, de lényegesen nehezebbé válik, amint lassabban halad. Gazdasági életünk is be van rendezkedve egy adott sebességre és természetszerű, leginkább ösztönös aggodalmat kelt minden olyan intézkedés, ami az egyensúlyt biztosító sebességet csökkenti. Másik mérnöki elgondolás az adott energiák gazdaságos kihasználása. Az autó teljesítményének és fogyasztásának gazdaságos aránya nemcsak attól függ, hogy a motor szerkezete jó és karbantartott-e, hanem attól is, hogy milyen sebességgel és hogy egyenletesen halad-e. Köztudomású, hogy a motor kevesebbet fogyaszt a nyílt országúton, mint a város belsejében, ahol lefékezett sebességgel minduntalan megállásra és zökkenőre van kényszerítve. Végül ott van az az eset, amikor a motor végleg leáll és hasznavehetetlenné válik és továbbvonszolására ökröket vagy lovakat kell eléje fogni. Abban a percben a motor, ami eddig az életet, mozgást és értéket jelentette, felesleges ballaszttá válik. A gép, ami áldás volt, átokká nehezül. A mérnöki elgondolás ezen keresztül megérti és megmagyarázza a gépek általános kárhoztatását. Ha a motor nem helyezhető többé üzembe, akkor kidobandó mint fölösleges teher. Ha azonban megjavítható vagy modernizálható, akkor a mérnökség feladata, hogy azt minél előbb megtegye, illetőleg erre megbízható tervezetet dolgozzon ki. Minden erejét latba kell hogy vesse annak megakadályozására, hogy a motor végleg leállíttassák, vagy hogy az üzem a biztonság rovására tovább csökkentessék. Azonban mit jelent a mai gazdasági életben és az állami háztartásban a fokozatosan véghezvitt és keresztülhajszolt takarékosság és az adók emelése? Nem jelent egyebet, mint az ország közgazdasági életüzemének folytonos lecsökkentését. Az ország tevékenységének összezsugorodásával kapcsolatban, az egyensúly fennmaradásának nehézségeivel kapcsolatban, a mérnök elsősorban a saját veszedelmét érzi meg. Mindazonáltal igen helyesen megilletődött tisztelettel adózik azoknak, akik az országot a súlyos időkben jobb híján a redukció eszközeivel kormányozzák. Azonban ez a tisztelet és zászlómeghajtás nem elég; fel kell mutatni a mérnökségnek legalább is egy országos, majd később egy nemzetközi tervet, a mérnöki alapokon való átépítésre, ami lehetővé teszi a világ gazdasági életének fokozását és a gazdasági egyensúlyhelyzet felborulásának biztos elkerülését. A közgazdaságtan, energia-tan, a technokráciái törekvések és az újszerű pénzelméletek, mint folytonosan izmosodó harcosok várják egy sorba állításukat és egyirányba való vezéreltetésüket; várva egy mérnöki elgondoláson nyugvó országos tudomány összefoglaló erejére.

Amikor az országok főleg a távolságok nehéz legyőzése miatt jóval elszigeteltebbek voltak egymástól, mint manapság, akkor gazda-

sági életük egyensúlyát jóformán csak a nyers erőszak fenyegette. Az egyensúly megóvása érdekében elég volt egy adott erőt jelentő zsoldoshadsereg fenntartása. A távolságok zsugorodásával, a lőfegyverek bevezetésével, azok tökéletesedésével és a hadi technika mérhetetlen fejlődésével, a külerőszak veszedelme fokozatosan nőtt. Természetszerűen fokozódott egyidejűleg a védelem felkészültsége is. A lépésről-lépésre haladó honvédelem nem maradt el a növekedő veszedelem mögött és végül az általános védkötelezettség útján teljesen átitatta az egyes országokat a védelem és harc gondolatával. Ugyanakkor ma már igénybe veszi a valóságtudományoknak is minden eszközét és a sokfelé ágazó, mind bonyolultabb és sokoldalúbb védelmi szervezetek vezérletére egy öntudatosan megkonstruált vezető szerv alakult ki, a mai vezérkar. Nincs az a mérnöki, vagy gazdasági tudomány, amelyik ne játszanék szerepet a honvédelmi szervezetekben és az egyes országok minden természetkulturális és népi adottsága regisztrálva van a célból, hogy bárminemű, esetleges megtámadtatás esetén, megfelelő akcióba tétessék. A vezérlő szerv pedig még nyugalomban előkészíti megtámadtatások esetére a pontos felvonulási terveket az ország mindennemű energiájának felhasználásával.

A gazdasági háborúk és nyilt-titkos harcok közepén nincs ország, amelyik öntudatosan megkonstruált gazdaságtechnikai vezérkarral rendelkezik. Ma már minden gazdasági, vagy technikai ténykedés, egyúttal más ország gazdasága ellen indított hadművelet is; és ezek a ténylegesen harcos hadműveleteket is többszörösen felülmúlják gyorsaságukkal és veszedelmességükkel. Ebben a háborúban vannak kiváló harcosaink és portyázó csapataink, de nincsen megszervezett hadseregünk, mert nincs gazdasági vezérkar, ami összefogja őket. Ma nem vagyunk tisztában a gazdasági adottságainkkal, természeti kincseinkkel, azok kihasználtságával és kihasználhatóságukkal. Hogyan képzelhető el az, hogy egy gazdasági megtámadtatás esetén válaszul azonnal a legalkalmasabb védelembe, vagy ellentámadásba menjünk át, mikor még adottságainkkal sem vagyunk tisztában, nem hogy meg volna szervezve az országos hálózat, a legkisebb gazdasági egységek és a gazdaságtechnikai vezérkar között. A gazdasági külerőszak elleni biztos védekezés csak az esetben képzelhető el, ha a belső egyensúly fenntartása biztosítva van, amit viszont csak a gazdasági élet szükséges lendületbe hozása eredményezhet csupán.

Hogyan lehet tehát az ország gazdasági életműködését úgy fokozni, hogy az ne ártson és megrázkódtatások veszedelme nélkül végbemenjen? Hogyan lehet azt a kellő sebességet elérni, ami az egyensúlynak olyan biztos helyzetét teremti, ami a kellő gazdasági honvédelem megalkotását is lehetővé teszi? Erre kell a választ mérnöki elgondolással megadni, erre kell a szükséges számításokat elvégezni, hogy a gazdasági lendület felfokozása tervszerűen keresztülvihető legyen. Mérnöki elgondolással a legelvontabb fogalmakat is számítás alapjává lehet tenni és így különösképpen az ország gazdasági életének fokozásával lehet ezt megtenni, még pedig egységesen, országos szempontból. Kétségtelen, hogy az ország nyilvántartott, de még pontosabban nyilvántartandó mezőgazdasági, ipari és szellemi pro-

duktumaiból megállapítható, hogy ezeknek a produktumoknak a kitermelésére hány napi munkaerőre van szükség. Viszont az ország összlakosságának munkaerejét elméletileg számításba véve, megállapítható, hogy mekkora maximális termelésre volna képes az ország a mai adottságaink között. Ha tehát az ország egyes polgárainak munkateljesítő képessége c, akkor az egész ország kapacitása C: *2* c. Az ország mai termeléséből megállapítható a produktív munkateljesítmény, nevezzük P-nek. Ez a kihasznált munkaenergia, kivonva az ország maximális teljesítményéből, megadja az igénybe nem vett fel nem használt erőt, vagyis tulajdonképpen a mai munkanélküliséget tünteti fel. Ezek szerint X = C — P. A szemléltetés kedvéért ez hevenyészett adatokból így realizálható: az ország 8 millió lakosából 2 milliót számítva kiskorú és 1 milliót agg munkaképtelenekre, marad 5 millió munkaképes. Ez az 5 millió tapasztalati adatok alapján felosztandó a munkaképesség arányában. Ilyenformán: 1 millió férfi 100%-ig munkaképes, 0.5 millió 75%-ig, 0.5 millió 50%-ig és o.5 millió 25%-ig. 1.5 millió nő munkaenergia tekintetében 50%-ig számítható, míg 1 millió 25%-ig. összegezve, ez kiad mintegy 2,750.000 munkaenergiát. Ezt szorozva az átlagos évi 300 munkanappal, 825,000.000 munkanap energiát eredményez. Ezekután, ha számításba vesszük, hogy az ország mai egyévi termelésének előállításához hozzávetőlegesen 510 millió munkanapra van szükség, akkor tisztán áll előttünk az előbbi X = C — P képlet, vagyis X — 825 — — 510 = 315 millió. Ennyi munkanapban fejezhető ki az ország munkanélkülisége, vagyis ez az a mérték, amivel az ország működése felfokozandó, hogy az egyensúly beállhasson. Az egyensúlyi helyzet pedig akkor áll be, ha C = P-vel, vagyis az X = nullával. A pontos számítás elvégzésére mérnök, közgazdász és statisztikus szakemberek több esztendei munkásságára van szükség, de ez karöltve jár az országrendezés másik nagy feladatával, az országos adottságok statisztikai feldolgozásával. Az országos egységet átkapcsoló mérnöki gondolat fokozatosan, mind kisebb és kisebb részletekre kell, hogy tagozódjék, így tehát az X munkanap energia is a fogyasztás fokozásának, valamint a termelés fokozásának mérnöki rendezgetése érdekében osztódásszérűén kell, hogy tagozódjon.

Elsősorban a munkanemek nagy csoportjai szerint választódik szét, vagyis külön a mezőgazdasági, külön az ipari és külön a szellemi foglalkozásúak ki nem használt energiája kell, hogy regisztráltassák.

Az országrendezés ilyen koncepciókban való mérnöki elgondolásáról az országrendezési ankéten nem hallottunk, sem egészben, sem részben. Hallottunk termelés fokozásáról, eredményesebbé tételéről, útépítési metódusokról, sőt egész kis jelentőségű tervekről, pl. üzleti záróra meghosszabbításról és egyebekről, amik önmagukban mind érdekes és értékes gondolatok, de így az országrendezés nagy koncepciója nélkül, csak tudományos elmefuttatást, de nem az országrendezés mérnöki előkészítését jelentik.

A három részre tagozott feladat — mezőgazdasági, ipari és szellemi munkaenergia vizsgálat közül, csak az első, a mezőgazdasági kérdés került eddigelé igazi mérnöki elgondolásból boncolás alá.

Matolcsy Mátyás, aki a Magyar Szemlében is közrebocsátott egy cikket fejtegetéséről, teljes egészében országrendezési elgondolásokkal tanulmányozta és tette szemlélhetővé a mezőgazdasági munkanélküliséget. összevetette a mezőgazdasági termelés kézi munkaszükségletét a mezőgazdasági népesség munkaszükségletével. £zzel az elgondolással alapvető irányt adott az országrendezés ezirányú munkálatainak. Ugyanis eljárásával diagramban felhordta az egyes vidékekre vonatkozó és a termelésből következtetett és igénybe vett munkaenergiát s ez lázgörbeszerűen mutatja meg, hogy az év különböző időszakában mennyi munkáskezet igényel a mezőgazdaság. Felhordva ugyanerre az ábrára a lakosság kifejthető összes munkaképességét, szemléltető kép mutatja meg az év különböző hónapjaiban a csökkenő vagy növekvő munkanélküliséget. Ha minden munkáskéz dolgozik, akkor állandóan egy bizonyos energia volna kifejthető, tehát egy adott magasságban vont egyenes jelezné a lakosság munkaképességét. A mezőgazdaságban a munkateljesítményt a nyári hosszú és téli rövid munkanapok befolyásolják, tehát a munkateljesítményt a téli hónapoknál alacsonyabban, a nyári hónapokban magasabban futó görbe fogja jellemezni. Ez az ideális munkateljesítmény görbéje. Az ideális görbétől a valójában kifejtett munkateljesítmény vonala a téli hónapokban távol lesz, mert nagy a munkanélküliség, míg nyáron aratáskor és terménybetakarításkor egyes vidékeken úgyszólván minden munkabíró ember dolgozik és így a munkateljesítmény lázgörbéje eléri az ideális vonalat, hogy azután a téli hónapokban újra alázuhanva, mélyen eltérjen attól. Az országrendezés mérnöki feladata, hogy az ideális állapot elérését meghatározza, vagyis azt, mikor a két görbe fedi egymást és a munkanélküliség ki van küszöbölve az év minden szakában és minden munkáskéz egész éven át foglalkoztatva van. A lázgörbét különböző termelvények előállításához szükséges munkaerő ábrázolásával kell meghatározni. Tehát ugyanez a kutatás rávezet arra, hogy milyen termelvények fokozásával lehet a görbe mélypontjait emelni. Ez a metódus egyszerű egyenletként minden vidék gazdasági egységadataival behelyettesíthető. Minden vidéknek más a munkanélküliségi lázgörbevonala, de más a kiegyensúlyozás módja is. Az összes egyenletek összegezése megadja a megsegítés szükségességének intenzitását és a módjait. Országosan átfogó gondolattal határozott irányt szab és objektív vezérelvet ad a mezőgazdaságban való beavatkozás megállapítására. Ki kell egészülnie ennek a tudományos levezetésnek az ipari és szellemi munkaenergiára is. A mai csonka országra vonatkozólag nyilvánvalóan a mezőgazdaság problémái a legjelentékenyebbek, azonban az ipari és szellemi munkaprodukumok és az azokhoz szükségelt munkanap-energia egyszerű számarányában összehasonlítva, nagyon helytelen képet adnának és ezzel egyidejűleg igen helytelen irányelvet az ország gazdasági életműködésére vonatkozólag, mert az ipari munkanélküliség a mezőgazdasághoz viszonyítva, számszerűen elenyészően csekély, a szellemi foglalkozásúak munkanélkülisége pedig — szintén a mezőgazdasághoz viszonyítva — jóformán ábrázolhatatlanul kevés.

Szükség van tehát arra, hogy az ipari és szellemi munka különböző kategóriákba sorozva a munka értékével arányban álló állandóval

megszoroztassék. Így kellő arányba kerül az ipar és szellemi munka-energia a mezőgazdaságiakkal szemben és valószerű képet ad. Természetesnek tűnik rövid megfontolás után, bogy az esztendők óta munkátlanul nyomorgó iparos nemzetgazdasági és politikai szempontból többszörös jelentőséggel bír, mint az év folyamán rövid időre bár, de mégis munkához jutó földmíves; egyik oldalon a jómód szemléletéi nek, valamint a demagógiának és különböző agitációknak kitett egyén átütő ereje kell hogy latba vétessék a nélkülözéseket jobban elviselő, kevés élelmiszerrel mindig ellátott, legtöbbször a puszta magányában vagy szegény falukban tengődő földmívesel szemben. A szellemi munkátlanság és energiakihasználatlanság jdentőségét az ipar és mezőgazdaságével szemben ugyancsak tapasztalati és megfontolást alapon megállapított állandó szorzó kell hogy kifejezze. A különböző munka-energiák viszonyát megközelítőleg kifejezi az is, ha az elvégzett munka az átlagos napibér arányával növeltetik. Az ipari és szellemi foglalkozásúak munkaképessége nem változik évszakonként, mint a mezőgazdaságé, náluk télen-nyáron egyforma. A munkaenergia kihasználása viszont úgy ipari, mint szellemi téren évszakonként változásnak van kitéve, egyrészt a szezoncikkek előállítása, másrészt a szezoniparok és foglalkozások révén. Ezeknek a figyelembevételével a munka-energia-tétel felállítható nemcsak a mezőgazdaságban, hanem az ipar és szellemi foglalkozási ágaknál is a városban és a városrészekben, szóval az ország minden mérnökileg megállapítandó embercsoport egységei számára.

Kitűnik mindebből, hogy a mérnökség országrendezési szempontból nemcsak a hő és víz és egyéb természeti energiák felkutatására és regisztrálására hivatott, hanem hivatott az ország munkaenergia-készletének kiszámítására is. Már pedig a kihasznált és ki nem használt munkaenergia megállapítása és. az ország munkakapacitásának teljes kihasználása az országrendezésben elsődleges fontosságú. Ez szabja meg ugyanis pontos adatok és levezetett egyenletek eredményeképpen a beavatkozás módjait és hdyeit, azt, amit ma még többé-kevésbbé szubjektív megítélések és labilis érzelmi momentumok irányítanak. Az ország természeti energia forrásainak kihasználása itt másodlagos kérdés, mert csak az előbbi cél elérésére használható fd, mint a megsegítés és akció-fokozás ezernyi más módja. Az országrendezés első feladata megállapítani az ország egész lakosságára vonatkozólag, hogy milyen és mekkora beavatkozás szükséges a munkaenergia-kihasználatlanság megszüntetése céljából. A fogyasztás és a munkaalkalom fokozása mérnöki célkitűzéssel és tág látókörű mechanikus megtervezettséggel érhető el és a gazdasági élet iramának ilyen értelmű felfokozása hozhatja csak meg a gazdasági egyensúly biztonságát.

Az országrendezési keret ilyértelmű megalkotása nagyrészt a mérnökség munkáját kívánja, a keret kitöltésének kompozíciója pedig egyéb gazdaságpolitikai tudományok feladatát képezi. Nem különleges hatásköre ez a mérnökségnek, mert a megtervezés, a szerkezetek minőségi, helyzeti és mennyiségi keretmegállapítása mindén esetben mérnöki munka. A vasbetongerendában elhelyezett vasak jelentik a gerenda hasznavehetőségét és jóságát, kellően méretezett és elhdye-

zett vasszálak a különben húzó-szilárdsággal nem rendelkező és így gerendaszerkezetre teljesen alkalmatlan betonanyagot kitűnő tartó-gerendává alakítják át, de ehhez mérnöki számítás tudományos megtervezettsége kell. Enélkül a szerkezet mit sem ér. ötletszerűen elhelyezett vasszálakból hiába van a gerendában ötször-tízszer annyi, mint amennyire szüksége van, mégis életképtelen a szerkezet, hivatását nem tudja teljesíteni és leszakad. Ha azonban tudományos alapokon végzett számításokkal van meghatározva a vasszálak mennyisége és elhelyezése, akkor a szerkezet tökéletesen megfelel a hivatásának. Pedig a vasbeton számítási adatok alapkiindulása ugyancsak feltevéseken, illetőleg empirikus adatokon indul ki, mint a munkaenergia tételei is. Hasonló a helyzet az ország szerkezetében, mert ha az összetartást jelentő állami és társadalmi beavatkozások nem úgy oszlanak meg az állam testében, mint ahogy kell, akkor előbb-utóbb összeomlás a vége. A munkakapacitás kihasználásának országos regisztrálása biztos támpontot nyújt a beavatkozások mérvének megállapítására nézve, értve alatta főleg az állami beavatkozásokat. Minél kevesebb összegszerűen az állami támogatások lehetőségének a nagysága, annál inkább van szükség arra, hogy eleven erejük egységes évtizedes programm megszervezésével fokoztassék. Azokat a kirívó ellentéteket, amiket az országos munkaenergia-kataszter kétségtelenül ki fog mutatni, csak az állami beavatkozások gyógyító csöppjei vannak hivatva tervszerűen eliminálni és az ellentétek kiegyenlítése után térhet át az országrendezés a gazdasági életnek új energiák keresése és kihasználása útján való fokozására. Az ilyen értelmű elgondolás a telepítés kérdését hozza időrendben a legelső sorba, mert az egyenlőtlen munkaenergia-kihasználás kiegyensúlyozására kétségtelenül ez mutatkozik legelőnyösebbnek. A mezőgazdasági munkaenergia-kihasználatlanság, illetőleg munkanélküliség egyenetlen lázgörbéjét leghatékonyabban a jó földbirtokpolitika egyenlítheti ki, mert ezzel azon földmívesek száma szaporítható, akik a téli munkátlanság idejében is hasznosítani tudják energiájukat házimunka, házi-ipar, állattenyésztés terén. A földbirtokpolitika és telepítés kérdése, a munkaenergia kihasználásának tudományos szemszögéből nézve, új megvilágításba kerül, mert belevonja az ipari és szellemi energiák kiegyenlítésének kérdését is. Az állami beruházások terén minden lehetőséget meg kell ragadni, ami a telepítés, a helyes népesség- és földbirtokeloszlás kérdését elősegíti, mert ezzel befolyásolható leginkább az egyenletes munkaenergia-kihasználás, ami előfeltétele az általános energiakihasználás fokozásának és végül a gazdasági egyensúly biztosításának és a gazdasági védelemnek. Az állami beruházások közül az útépítési célokra fordított Összegek azok, amelyek leginkább kapcsolatba hozhatók a telepítéssel és így a munkaenergiakihasználat kiegyenlítésének elvével. Ugyanis a telepítés céljaira megszerezhető földek közt számottevő szerepet játszhatnak az útépítéssel kapcsolatban betterment-törvény útján leadandó földek és így az útépítéssel kapcsolatos beruházások közvetve telepítés útján az egyenletes munkaenergia-kihasználást segítik elő. Sokkal jobban teljesítik ezt a hivatást az útépítési beruházások, mint a közvetlenül a mezőgazdasági termelés előmozdítására szánt összegek, mert utóbbiak javarészt még jobban

kiélezik a mezőgazdasági munkanélküliség lázgörbéjének ellentéteit azzal, hogy a munkaalkalmakat abban az időben fokozzák, amikor a mezőgazdasági termelés amúgy is a legtöbb munkaalkalmat nyújtja. Útépítéseinknek nemzetgazdasági, külpolitikai és külkereskedelmi fontossága még jobban az útépítési beruházásokra tereli a figyelmet. Általában az egységes országrendezés előreláthatólag lényegesen fogja befolyásolni az állami költségvetés beruházási tételeit. Eddig például a gazdasági termelés előmozdítására szánt összegek fokozatosan emelkedő tendenciát mutatnak az útépítési költségek csökkenő összegeivel szemben. Vadnay Béla adatai szerint a mezőgazdasági termelés előállítására megállapított beruházások 1927—28-tól 1928—-29. évekig 27.6 millióról 32.9 millióra emelkedtek, míg ugyanakkor az útépítésié szánt összegek 276-ról 14.9 millióra csökkentek. Nem is beszélve arról, hogy 1925—26. években az útépítési kiadások meghaladták a mezőgazdasági beruházásokra szánt összegeket, ez a megállapítás merőben ellentétben áll az előbbi mérnöki levezetéssel.

Az eddigi következtetések azt látszanak bizonyítani, hogy az állami élet szerkezetének működésében az egységes országrendezés lényeges irányváltozásokat van hivatva fokozatos tervszerűséggel véghezvinni. Azonban ezek a változások a mérnöki megfontolásoknak olyan biztos és kérlelhetetlen logikájával kell hogy haladjanak, aminő azonos az élet logikájával.

A MÉRNÖKEMBER munkája legtöbbször a részletek precíz munkája volt és látszólag az országrendezés terén neki jutó szerep ellentétben van ezzel a hagyománnyal, mert a nagyvonalú keret megtervezését kell, hogy elvégezze. Az ellentét azonban látszólagos, mert a mérnökség eddig is elsősorban nagyvonalakban kellett hogy munkáját megkezdje, a részletmunkálatok kidolgozása előtt és erre a nagyvonalú munkára mindig ki tudta magából termelni az alkalmas, tág látókörű egyéniségeit. Az országrendezési ankét eredménye bizonyítja, hogy ilyen mémökegyéniségekre van szükség. Ugyanis sok kitűnő nevű szakember nagyszerű előadása közben lényegesen eltért az országrendezés kijelölt útvonaláról és ha felcsillant néha itt-ott egy frissebb agy átfogó gondolata, nagyrészt elveszett a pontos adatgyűjtések ragyogó csillogásában és sokszor a nagyvonalú gondolatok megmozgató! a készületlenség és a ködös sötétség látszatát keltették, ami a kezdet megértetlenségére világít rá.

Bár ezek szerint az előadássorozat eltért az országrendezés irányelvétől, mégis nagyon fontos állomást jelent e téren. Jelenti azt, hogy megindult a mérnöksereg kutató munkássága és hogy a mérnöki gondolatvilág lassan hozzászokik és megismeri az egy év előtt még ismeretlen nagyvonalú országrendezés fogalmát. Jelenti azt, hogy megindult a mérnöki karban egy kiválasztódás, ami azoknak a kitermelését jelenti, akik új táglátkörű elgondolással meg fogják indítani az ország akadozó mechanizmusát egy kiegyensúlyozott, biztos gazdasági életmozgás felé.

KAFFKA PÉTER

A KANADAI MAGYARSÁG

KANADA tíz milliónyi lakosságának alig egy százaléka magyarországi származású és így első látszatra talán merésznek hangzik az a kijelentés, hogy a magyarságra nemzeti és főleg kulturális szempontból komoly hivatás vár ebben az angol dominiumban. Különösen fontos ez a kis magyar sziget, mióta ez a roppant kiterjedésű — Nagy-Magyarország területénél több mint harmincszor nagyobb — állam az utóbbi évek folyamán olyannyira fontos pozíciót vívott ki magának a brit világbirodalomban. Csupán két oly társországban dominál ugyanis a fehér lakosság annyira, hogy az angol berendezkedés maradandónak tekinthető: Ausztrália és Kanada. De míg Ausztrália a leggyorsabb postahajókkal is egy hónapnyi távolságra fekszik Londontól, Kanada nemcsak Angliából, hanem Nyugat-Európa úgyszólván bármely kikötőjéből 5—7 nap alatt elérhető. így — amellett, hogy más brit társországban elenyésző a magyarok száma — a kanadai magyarság már az ország elhelyezkedésénél fogva is olyan potenciális bázist jelent, amit kár volna a külföldi magyar célok mérlegelésekor figyelmen kívül hagyni.

Kanada nemzetközi életében jelek szerint három tényező játszik fontos szerepet. Az első kétségtelenül az angol anyaországhoz való közelség, sőt minden függetlenség ellenére bizonyos kötöttség; a két évvel ezelőtt Londonban, valamint a múlt nyáron Ottawában tartott Imperial Conference-ek folyamán viszont Kanada ismét számtalan kedvezményt biztosított magának, nagyrészt a brit ideál melletti gerinces kitartásával, illetőleg az Egyesült Államokkal folytatott élénk kereskedelmi összeköttetéseinek újabb szigorításával. Éppen ez utóbbi adottság következtében nyomul előtérbe a kanadai külpolitika második és maholnap az elsővel egyenértékű komponense: az Egyesült Államok közvetlen szomszédságának problémája. Ez tudvalevőleg közgazdasági szempontból menthetetlenül rányomja bélyegét az egész kanadai életre és sokszor egyenesen irányt tud diktálni a nyelvében ugyanaz s kulturális szempontból is egyenlő fokon álló északi szomszédra. A harmadik és éppen nem lekicsinylendő — habár látszólag csupán belpolitikai — tényező Kanada jövő kialakulásának szemszögéből a francia származású lakosság nagy száma (mintegy három millió) és a honfoglalás jogánál fogva még nagyobb szerepe a Dominion életében.

A fenti három tényezőre ezúttal csak annyiban érdemes kitérnünk, miután a Kanadába szakadt magyarság helyzetének megvilágításánál ennek semmiesetre sem vallhatjuk kárát. Jellemző ugyanis, hogy a vezetőszerepet játszó brit származású, tehát angol, skót és ír

ősökre visszatekintő elemek még a harmadik-negyedik generációban is mennyire kitartanak a brit állameszme mellett. Bárha faji és vallási ellentétek választják el őket a franciákkal való keveredéstől, abban egyetértenek, hogy együttesen védik a maguk „kanadai“ érdekeiket a pénzügyi és ipari elnyeléssel fenyegető nagy szomszéddal szemben. Itt kapcsolódik bele azután az ország életébe az összlakosság egyharmadát kitevő francia lakosság külpolitikai téren is, az angollal együtt hivatalosnak elismert francia nyelvvel együtt a politikában is élénk szerep jut a franciáknak s állítólag éppen Quebec tartomány francia jellegének biztosításával sikerült elérni azt, hogy a „habitant“, a francia-kanadai őslakos a legbüszkébb arra, hogy kanadai polgár, pedig erről tulajdonképpen szó sincs, hiszen az angol jogilag nem ismeri el a „citizen“ kifejezést s a kanadai születésű is végeredményben „subject“, azaz alattvaló.

Azt mindenképpen megállapíthatjuk, hogy Kanada nemzetközi szempontból sokkal befolyásosabb helyet foglal el, mint amilyenre gyér népességénél fogva számíthatna. Ez a megállapítás fordítottan még jobban megállja helyét, amennyiben itt Kanadában aránylag sokkal több és eredményesebb publicitást kaphatnak megfelelő előkészítés után oly események, melyek egy teljesen homogén, avagy például az Egyesült Államokhoz hasonló, mammut-szenzációkkal fűtött országokban ki sem tudják érdemelni a nyomdafestéket. Itt is belekapcsolódhatnék, a jelenleginél sokkal intenzívebben, a maroknyi magyarság szerepe a kanadai társadalmi mozgalmakba s mi sem természetesebb, mint hogy ügyes megrendezés esetén bizonyos propagandaszolgálatot tehet a magyar kultúra és általában a magyar ügy érdekében.

Kétségtelen ugyanis, hogy míg a diplomás elem túlságosan kevés a kanadai magyarság soraiban, intelligens iparosaink éppen úgy, mint a régi- és új-telepes farmereink zöme nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem arra, hogy segítsen fajtája helyzetén, viszont ennek csakis kultúrmozgalom lehet az alapja, mert hiszen a középeurópai viszonyokról éppen ellenségeink által évtizedeken át ferdén informált őslakossággnál politikai ízű kísérletekkel nem sokra mehetünk, jobban mondva ezzel semmiesetre sem kezdhetjük a munkát, míg megfelelő módon elő nincs készítve a talaj.

Nem lesz talán érdektelen ezzel kapcsolatban egy kis terepszemlét tartanunk Magyarkanadában. Ehhez elsősorban is tudnunk kellene az itteni magyarság pontos lélekszámát; ez azonban úgy látszik örök rejtély marad. A világháború óta bevándorolt „újkanadás“ tömegek megoszlanak a Csonkaország és az utódállamok kivándoroltjai között s mondanunk sem kellene, hogy az utóbbiak nem mint magyarok szerepelnek a kanadai statisztikában. A béke éveiben bevándorolt, úgynevezett „régikanadások“ számáról sincsenek megbízható adataink, hiszen sokan közülök az Egyesült Államokból jöttek át, míg mások „Austro-Hungarian“ címen könyveltettek el. így ezután általános érdeklődéssel várta mindenki, hogy nyilvánosságra hozzák az 1931 júniusi népszámlálás adatait, amire csak 1932 novemberében került sor. A magyarságra nézve ugyan ez sem oldotta meg a kérdést, amennyi-

ben huszonnyolcezer s néhány száz magyar mellett a „születési hely“ rovatban az utódállamoknak juttattak legalább ötvenezer olyan magyart, aki már azért sem születhetett megszállott területen, mert hiszen ilyenről csak a háború után lehetett volna szó, a Kanadába bevándorolt kiskorúak száma pedig éppen a hatósági rendelkezések értelmében egész Nagy-Magyarország területéről nem érheti el az ötezret, nemhogy az ötvenezret. Megbízható, konzervatív becslések alapján azonban legalább hetven, esetleg nyolcvanezer főre tehetjük a Kanadában élő magyarok létszámát.

Itt említjük meg azt a sajnálatos tényt is, hogy még a bevándorlás virágzásának éveiben sem volt egyetlen magyar tolmács sem a kikötők, sem pedig a keleti elosztóállomások szolgálatában, noha a nálunknál kisebb számban érkező más nemzetiségűeket saját nyelvükön igazíthatta el valaki. Éppen így hiányzanak a válság óta rendszeresített ingyenkonyhák és segélykiosztóhelyek tisztviselőkarából a magyar tolmácsok. Ennek a visszás helyzetnek a hátránya főleg az ország nagy kiterjedésénél fogva mondható katasztrofálisnak, különösen miután külképviseleti hatóságaink csupán a Csonkaország állampolgárait láthatják el s különben is technikailag akadályozottak abban, hogy ma itt, holnap ötszáz vagy ezer mérföldnyire hivatali állomáshelyüktől siessenek magyarjaink közvetlen segítségére. Persze az ilyen alkalom azután kapóra jön a kivándorlót mindenéből kifosztó hiénáknak s ezzel magyarázható, hogy a válságot megelőző években nehéz tízezresek sikkadtak el a különböző ürügy alatt garázdálkodó szélhámosok kezén s nagyrészt ennek tudható be a „nadrágos“ elem elleni gyűlölet, illetőleg a további bizalom teljes hiánya.

Kulturális, illetőleg fajmentő szempontból is óriási akadályt jelent a földrajzi szétszórtság és a társadalmi megoszlás. Itt kell számolnunk azzal a szakadékkal is, mely a régi- és az újkanadás nemzedék között tátong, nem is szólva arról, hogy az itt születettek gondolatvilága egészen speciális és ismét különbözik az előbbiekétől. Mindezek a mellékkörülmények azután azzal a szomorú eredménnyel jártak, hogy a háború utáni települések közül kevés az életrevaló s azt a néhányat is úgyszólván derékban törte ketté a termények elértéktelenedése. Városokban csak Keletkanada területén tudott gyökeret verni a magyarság, bárha eveken át fedezet alatt szállították a bevándorlókat Winnipegig, hogy mindenképpen a nyugati prériken telepedjenek meg, hiszen írásbelileg kötelezték magukat a foldmívelésre. Csakhogy az újszerű, idegen körülmények valósággal megbolondították a bevándorlók tekintélyes részét s még akkor is, amidőn tényleg jó munkabéreket fizettek a farmokon: boldog-boldogtalan bolyongott ezermérfoldeket a mesebeli hatdolláros napi fizetés után.

Kénytelen-kelletlen el kell tehát mondanunk, hogy a kanadai magyar kultúrmunkát kezdettől fogva rengeteg hátrányos körülmény nehezítette meg, mindattól eltekintve, hogy következetes törekvésről vagy az egész ország magyarságát felölelő célkitűzésről bármikor is komolyan beszélni lehetett volna. A régi „pionírok“ — nagyrészt a még ma is minden nyomon érezhető baj: mostoha viszonyok és megfelelő tanult vezetők hiánya miatt — nem tudtak túllátni a maguk tanyájának

szűk határain s így nem vethették meg egy olyan programm alapjait, melybe azután a háború után kiérkezők egyszerűen belekapcsolódhattak volna.

Ennek a rovására kell írni azután, hogy az érvényesülésre legkedvezőbb pillanatokat nem tudta kihasználni a magyarság legértékesebb eleme sem. így teljesen hiányzik a pionirmagyarok gyermekeiből kitanitott, kanadai iskolázottságú magyar generáció s az újabb bevándorlók közül sem tudott egy sem olyan pozíciót kiverekedni magának, megfelelő kanadai utánképzés árán, hogy környezetének magyarságát megbecsült vezérként irányíthatná. Egy-két kivándorolt orvos esetében még sikerült különbözeti vizsgák után a diploma-nosztrifikálás, de már például az annyira hiányzó, magyarul tudó ügyvédeket illetőleg a mienktől gyökeresen eltérő jogszokások, nemkülönben a komplikált angol jogi kifejezések alapos ismerete nélkülözhetetlenek, tehát feltétlenül kanadai iskolázottságra volna szükség.

Szinte elszorul az ember szíve, ha a legjobb akarattal is kénytelen megállapítani, hogy tízezerszámra itt élő magyarjaink az észszerűbb programmal dolgozó más nemzetiségek, németek, skandinávok, lengyelek itteni képzettségű politikusait, orvosait, ügyvédeit s üzletembereit támogatják, — „lelki“ szükségleteik kielégítésére pedig az ukrán kommunisták halijába járnak és ha a bolseviki Moszkvából irányított vezetőség önző érdekei tüntetést kívánnának, úgy a magyarság az, mely az első sorban verekszik a rendőrökkel, ezen a módon igyekezvén „becsületet“ szerezni fajunk nevének!

Ilyen körülmények között egyenesen katasztrofális következményekkel járhat, hogy az 1920—30. közötti időszakban nagy tömegekben Kanadába érkezett magyarság zöme nem tudott sehol sem otthonra találni ennek az európai szemmel átfoghatatlan kiterjedésű országnak valamely sarkában. Hiszen az azelőtt falujukból is alig kimozduló véreink olyan világcsavargókká váltak Kanadában, hogy nem ritkaság ma Montreálból, egy hét múlva pedig Vancouverből levelet kapni ugyanazon „nincstelenétől. S hogy ez mennyire nem elszigetelt jelenség, erre vall, hogy egy-egy tehervonat tetején még a legborzalmasabb tél víz és szigorú csendőri tilalom ellenére is nem nehéz 20—30 magyart megszámolni s volt olyan nap, hogy három honfitársunk fejezte be szomorú vándor-életét a vonatkerekek alatt. így került a telepítési politika kudarca, bevándorlási hiénák visszaélései és megfelelő célkitűzés hiánya miatt a kanadai magyarság kétötöde a nagyvárosok nyomortanyáira, így növeljük Kanadában a proletariátus számát: így vész el a magyar gondolat az idegenben.

Ezt a bomlási folyamatot ördögi következetességgel használják ki a kanadai sajtó- és szólásszabadság védelmét élvező magyar származású kommunisták, akik a Torontóban megjelenő „Kanadai Magyar Munkás“ című hetilapjukkal állandóan izgatják az „öntudatos proletár“-rá előléptetett s osztálygyűlöletre, sztrájkra hangolt magyar munkanélküli tömegeket. Ha meggondoljuk, hogy az ő vezetésük alatt áll az egyetlen országos jellegű magyar szervezet, úgy félre kell tennünk minden olyan gátló körülményt, amely a kanadai magyar célkitűzéseket „jobb időkre“ halasztaná s addig kellene ütnünk a vasat, amíg nem késő.

Hiszen ha megfontoljuk, hogy ennek a „Kanadai Magyar Betegsegélyező Szövetségeinek az Atlanti óceántól a Csendes tengerig szétszórt 39 szervezetében nemcsak lelkileg, hanem anyagilag is kifosztják a magyarságot hangzatos jelszavak örve alatt, úgy egyenesen nemzetmentést jelenthet egy életrevaló magyar programm kivitele. Jellemző a helyzet elfajulására, hogy a fentemlített „hivatalos“ kommunista lap mellett a Kim Béla szerkesztésében Moszkvában kiadott „Sarló és Kalapács“, valamint a magyarországi kommunisták pártjának „Új Március“ című folyóirata 25 centért elkel ott is, ahol már betevő falatra is alig telik a magyarnak.

A régikanadásoknak a modem magyar fejlődésből való kikapcsolódása s az újabb bevándorlók egy részének a válság gondjaival növekvő exaltáltsága egyenesen kijelöli a jövő egyetlen reménységét: a legjobb elemek bevonásával meg kell menteni az egészséges, kanadai születésű és nevelkedésű, de teljesen elangolosodott új magyar nemzedéket! Ezzel kapcsolatban folyhatnék a már meglevő intézményeink megerősítése és kifejlesztése s ezek után körvonalaznunk kell egy olyan mozgalmat, melynek célja a Magyarország mint kultúr-központ felé irányuló idegenforgalmi propaganda lenne.

Bár egy részletes kultúrprogramm kidolgozása kívül esik jelen rövid összefoglalás keretein, mégis vázolni igyekszünk azon pontokat, melyek csupán kísérleti, azaz szerény keretek között megvalósítva mindenesetre javítanának ideszakadt magyarjaink helyzetén s emellett még az Óhazának is hasznos szolgálatokat tehetnének. Nyugodtan előrebocsáthatjuk, hogy Kanadában általában kevesebb befektetéssel aránytalanul nagyobb sikert és publicitást remélhetünk, mint például a túlgyors iramban száguldó Egyesült Államokban, ahol igazán nagyszabású legyen az a mozgalom, mely észrevételre tarthat igényt.

Elsősorban is fontosnak látszik az intelligens magyar vezetők hiányában levő telepek szellemi igényeiről való gondoskodás. Miután ezen a téren a kanadai egyházi szervezetekkel való együttműködés legkönnyebben elképzelhető, az aránylag kevésszámú katholikus lelkipásztorok sorának kiegészítése válnék sürgősen szükségessé, annak ellenére, hogy Kanadában a katholikus püspöki karnak nincs földbirtoka, illetőleg vagyona s így főleg csupán erkölcsileg támogathatja a különböző nemzetiségek lelkipásztorait. Viszont nem hagyható figyelmen kívül, hogy több 2—3000 magyar lakosú gyárvárosban katholikus magyarjaink teljesen ki vannak szolgáltatva a destruktív agitációnak, úgyhogy magyar érdekből inkább a tengerentúli magyarság felkarolása lenne kívánatos az afrikai és kínai missziók ellátása helyett.

Az előbbivel teljesen egyenrangú probléma a református lelkészi kar helyzete, bárha a United és Presbyterian Church néven ismert kanadai egyházi szervezetek nagyrészt mentesítik lelkészeinket az anyagi gondoktól rendszeres támogatásukkal és kisebbszámú református véreinkre 11 lelkész esik, míg a katholikus lelkipásztorok száma csupán hat. Ugyanakkor sajnálatos tényként kell megállapítanunk, hogy míg sok helyütt százmérföldekre lelkész nélkül van a református magyarság, nem is egy városban két lelkész hirdeti ugyanazt a kálvinista igét,

csakhogy az egyik a United, a másik a Presbyterian egyház támogatásával, a legjobb akarat ellenére is megosztván véreink amúgy is ritkuló vallásos sorát — a kanadai egyházpolitika kedvéért. Bizonyára ennek a kényes kérdésnek az úgy komolysága és a magyar jövő érdekében közmegelégedésre való megoldása egy nagy lépéssel ismét közelebb hozná a magyarságot az egyetértéshez, ami nélkül kár nagyobb lélekzetű programmba kezdenünk.

Feladatunk szintén sürgős pontjának kell tekinteni az ifjú nemzedék faji érzésének megmentését, illetőleg a kultúrmunka számára való tevékeny megnyerését. Történtek ugyan erre nézve dícséretreméltó kísérletek, az Óhaza is küldött ajándékképpen magyarnyelvű olvasókönyveket, egyes magyar egyházak, nemkülönben pedig a stockholmi Szociális Testvérek különös buzgalommal tartanak vasárnapi és nyári iskolákat. Mindez azonban csak az egészen fiatal nemzedékről gondoskodik, már amennyire a mostoha körülmények megengedik. Húsz teljes esztendőt kellene azonban Kanada magyarságának várnia az új vezetőkre — kik meg tudják valósítani a hozzájuk fűzött reménységeket.

Mi lesz Kanada magyarságából a legközelebbi húsz év alatt? Hz a kérdés fogja eldönteni végérvényesen sorsunkat. És ha az Egyesült Államok magyarjainak küzdelmes élettörténetén végigpillantunk, úgy kétszeres súllyal nehezedik váltunkra a „most vagy soha“ gondja. Éppen ezért nem maradhat továbbra is úgy, mint eddig, hogy csak az elemiiskolás új nemzedékre fordítunk több-kevesebb gondot. Van például vagy harminc kanadai végzettségű magyar tanító, akik a tanítóképzőben mást alig hallhattak Magyarországról, mint hogy a — Balkánon terül el, noha megfelelő felkészültséggel, jobban mondva a magyar kultúra ismeretével, egyenesen apostolai lehetnének az ügynek.

Számolván tehát azzal a körülménnyel, hogy a régikanadás magyarok szemében a kultúra fogalma nagyrészt Kanadával kapcsolatos, viszont az öregek angol nyelvi fogyatékosságai sok jobb sorsra érdemes tervnek a megvalósítását tették lehetetlenné — kétségtelen, hogy a már saját törtetésüknél fogva bizonyos intelligenciával rendelkező, kanadai iskolázottságú elemek megnyerése volna a legfontosabb. Az itteni magyar tanítóknak éppen nemzeti kultúránkkal kapcsolatos „standard“-) ét kellene elsősorban emelni, minek révén azután az angol szellemi áramlatokra — mint valami magasabbrendŰ valamire — felfigyelő öregek, úgyszintén az ifjúsági mozgalmakban, sportokban s általában a vidék aktivitása terén vezető szerepet játszó tanítógárdánkat követő fiatalság is jobban megbecsülné magyarságát.

És éppen miután a magyar értékek, a magyar kultúra megbecsülése, tehát a lényeg fontossága hangsúlyozandó az ábécé többé-kevésbbé meddő bemagoltatása helyett: ebben az elsöpörhetetlen angol nyelváramlatban csakis angolul állhatjuk meg a helyünket. Ha azután felkeltettük az elangolosodott magyarok érdeklődését fajunk előttük legnagyobbrészt ismeretlen kincsei iránt — akkor már több eséllyel folytathatjuk a magyar írás-olvasás elsajátítása terén kísérletezéseinket. Hiszen ha akadnak kanadai angol egyetemi tanárok, akik

a magyar kultúra megismerése után hajlandóknak mutatkoztak megbirkózni még nyelvünk nehézségeivel is, úgy kétségtelen, hogy ugyanezen módszerrel itteni képzettségű fiatal nemzedékünk többsége sem fogja többé szégyelni magyarságát, illetőleg kellőképpen felvértezve tevékenyen ki fogja venni részét a kanadai magyar kultúrmunkából.

Angol nyelven megjelent magyar tárgyú — és a magyarsággal rokonszenvező — könyveknek a kanadai magyar származású tanítók között való szétosztása bizonyára meg fogja hozni a kívánt eredményt. Eleinte legalkalmasabbnak mutatkoznék a már megjelent magyar tárgyú angol könyvek közül főleg a nem politikai jellegűek népszerűsítése; magyar irodalom, művészetek, kézimunka, háziipar, tánc, zene, útleírás mind feltétlen érdeklődésre számíthat és az eddigi elszigetelt törekvések miatt még elfogulatlan és igen értékes körökben is újra kell megismertetnem sok mindent, ami „terra incognita“. Ezen a téren az első komoly kísérlet Watson Kirkconnell, Manitoba tartományi egyetemi tanár angolra fordított költői antológiája, a „The Magyar Muse“ volt; ennek második kiadását egy reprezentatív novella-gyűjtemény, valamint egy magyar színmű-anthológia fogja követni, hiszen szellemi kincseink megismertetése a legelső lépés ahhoz, hogy a magyar gondolatot a tengerentúli nemzedékkel és a világpolitikába mindjobban belekapcsolódó angol-szász Észak-Amerikával megismertessük. Ha egy népszerű magyar könyvsorozattal, továbbá a még sokkal nagyobb közönségre számottartó közvetlen magyarországi hírszolgálattal sikerül az angolnyelvű világsajtó érdeklődését állandóan ébren tartani, úgy talán még nincs minden veszve az idegenbe szakadt Magyarországban.

A magyar lényeg megismertetésével visszahódíthatnánk a jövőben kultúrpropagandistákká kiképzendő tanítógárda önérzetét és következetes ébrentartásuk után éppen ennek következtében országos mozgalommá fejlődhetnék ez az öregebbeket és a serdülő nemzedéket is magával ragadó áramlat. Hiszen a nagyobb kanadai központok évvégi iskolai dalosversenyein, valamint a vizsgák alkalmával kiírt pályázatokon magyar témák is szerepelhetnének, mint ahogyan már régóta műsoron vannak a világpolitikai viszonyok s a rosszakaratú nyelvöltögetések által kevésbbé sújtott nemzetek kincsei. Kanadának mint a magyar kultúrpropaganda eddig még eléggé ki nem használt területének fontosságát itt is ki kell emelnünk, hiszen éppen a sok különböző nemzetiség bevándorlása, illetőleg a telepesek hiánya igen alkalmas légkört teremt még a magyarság törekvéseinek szempontjából is, noha a háború előtt „osztrákok“, azóta pedig „csehek, szerbek vagy oláhok“ lévén, régebben nem voltunk, most meg már nem vagyunk számottevő eleme az országnak, szerencsére csupán — papiroson.

Feltétlenül módját kellene ejteni annak is, hogy minél nagyobb számban keressék fel Magyarországot ne csupán kanadai turisták, hanem rendszeresen látogassanak el főiskolai hallgatók, még pedig egy megfelelőképpen megoldott diákcsereakció keretében. Itt is a kanadai nevelésű, elangolosodott magyar intelligens elemre gon-

dőlünk elsősorban, akik a helyszínen ismerkedhetnének meg híjunk kultúrájával s visszatérésük után a leghatásosabb idegenforgalmi propagandát fejthetnék ki. Az angol, pontosabban angliai főiskolák egyenesen ilyen célzattal alapított ösztöndíjai és óriási számban osztogatott kedvezményes tanfolyamra jogosító „scholarship"-jei magyar viszonyokra alkalmazva szintén megvalósíthatnák azt a szellemi világszövetséget, ami például a brit birodalmat még ma is fenn tudja tartani s kétségkívül alapja lehet a külföldre szakadt magyarság egy újabb és az eddiginél sokkalta gyümölcsözőbb orientációjának.

Míg tehát az idegenbe szakadt magyarság teljes elvesztése ellen, illetőleg az „ó"-hazától kellő szellemi kapcsolatok híján elidegenedett értelmiség visszaszerzése mellett mindent el kell követnünk: igen sok kultúrmisszió hárul a kanadai életbe még be nem kapcsolódott, újkanadás honfitársainkra is, feltéve ha megfelelőképpen felvértezve indulnak neki a vállalkozásnak. Nagyszerű alkalomnak kínálkozott eddig még minden egyes esetben a gyakorta rendezett kézimunkakiállítások, valamint népművészeti, tánc- és zeneünnepségek egész sorozata. Sajnálattal kell azonban e téren megállapítanunk, hogy míg más nemzetiségek intézményesen, tengerentúlról kiküldött népies tánctanárnőkkel gondoskodnak jellegzetességeiknek Kanadába való átplántálásáról, mi magyarok lemaradunk ebben a versenyben. Sőt a nagy sikerre visszatekintő kanadai magyar kézimunkakiállítások sikere sem mondható állandónak, miután a továbbképzésre, az érdeklődés fenntartására alkalmas mintagyűjtemények, angol szöveggel ellátott színes ábrák éppen úgy éreztetik hiányukat, mint például a keresletnek megfelelő kicsiny, olcsó kézimunkák kiállítása; mindezek következtében azután nem csoda, hogy egyesek igazán odaadó fáradozása csak helyi sikereket tudott biztosítani szélesebbkörű eredmények helyett, amire pedig az elangolosodott nemzedék is felfigyelt volna.

Ezenkívül be kell vallanunk, hogy sem a tudományos, sem pedig a kívánatos hírszolgálati kapcsolat nincs még kellőképpen kifejlesztve Magyarország és Kanada között. Ez a körülmény felettébb hátráltatja a magyarságnak mint kultúrnépnek elismertetését és sokszor igen kellemetlenül befolyásolja az itteni magyarság életét. Amellett hogy saját embereink lelkét rontják meg a Pierre van Paassen és társai Károlyi Mihály szellemében sorozatos rendszerességgel világgá kürtőit riportjai Magyarországról, de európai fogalmak szerint szinte hihetetlen publicitásra szert téve lerontják az egyes magyar szellemi vezetők hosszas utánajárásait és a manapság oly nehezen megkereshető dollároknak összeköttetésekre kitartó türelemmel való feláldozását. Száz és egy esetet sorolhatnánk fel, melyek valóban alkalmasak lennének arra, hogy ne csupán néhány kanadai magyar, hanem az Óhaza társadalma is felkarolja és ápolja a két ország közötti kultúr- és sajtókapcsolatokat.

Nemcsak a magyar ügy szempontjából fontos tehát, hogy az eddigiekkel szemben konstruktív cikkek jelenjenek meg a kanadai sajtóban Magyarországról, hiszen például a kanadai delegátusok nem egyszer fontos szerephez jutottak a Népszövetség kisebbségi tár-

gyalásain; az idegenbe szakadtak boldogulása megköveteli, hogy tervszerű megoldással rendszeresítsük megfelelő magyar híranyagnak a kanadai angol sajtóban való elhelyezését. Manapság mindenesetre olyan megoldást kell találni, amely nem támaszkodik az adófizetők filléreire és — mint a kanadai kultúrprogramm nem egy fontos pontjánál — itt is lesz bizonyára olyan áthidaló lehetőség, melynek révén ez a lényeges probléma is minimális összegekkel, közmegelégedésre megvalósítható

Befejezésül csupán még néhány pontot szabadjon megemlíteni, melyek első látszatra talán bagatelljellegűek, viszont miután részben ilyenek ügyes felfújásából áll a magyar gondolat ellenségeinek páratlan népszerűsége Kanadában, ezek is figyelmet érdemelnek. Például sokat segítene, ha a legközelebbi „Hungarian Partridge“, azaz magyar fogolyszállítmány (szárnyas) nem—Csehszlovákiából érkeznék. Továbbá ha hitvány hamisítványok helyett eredeti magyar áruk öregbítenék hírnevünket és ezzel egyidejűleg szintén megfelelő publicitás jelennék meg minél több kanadai lapban, mint az más nemzetek esetében szokás. Ha például az időnkénti gabonakiállításokra, valamint a minden őszön Torontóban rendezett „National Exhibition“-ra legalább néhány nagyobb magyar érdekeltség küldene ki egy kicsiny, de az itteni követelményeknek megfelelő mintakollekciót — ha már az államkincstár az ország óriási terhei miatt ilyenekre nem költhet. Ha Kanadában vagy az Egyesült Államokban be lehetne szerezni a Himnusz és a reprezentatív magyar zenének jelenleg a csehországi Aussigban előállított s a külföldtől eltagadott gramofonlemezeit, úgy a rádióállomások nemcsak más nemzetek dalkincsét közvetíthetnék bizonyos alkalmakkor, hanem a mienket is ... Egyszóval mindezek a kicsinységnek látszó részletkérdések kedvező megoldása a magyar ügy nagyobb jóakarattal való kezelésére és idegenbe szakadt véreink javára szolgálna egész Kanada-szerte.

A fenti vázlatban említetteken kívül lehet számtalan kanadai probléma, amely talán sürgősebb és mulaszthatatlanabb. Végtelenül fontos volna azonban, hogy a kanadai magyarság vezető elemei és általában mindazok, akik szívükön viselik a Kanadába szakadt magyarság sorsát: megteremtenék annak módját, hogy a magyar kultúra meggyökerezhessen ebben az exponált angol társországban s miután ez csakis a kivándorolt magyarság értékeinek kitermelésével lenne realizálható, ezzel egyszersmind meg volna menthető a kanadai magyar jövő és a magyar gondolat érdekében eredményesen volna befolyásolható a számottevő kanadaiak állásfoglalása is. Kanadában aránylag kis számú magyarság sokkal kecsegtetőbb helyzeti adottságra támaszkodhatik ezen kultúrprogramm megvalósításánál, mint talán bárhol másutt. Most még fel lehet ébreszteni a lelkiismeretet azokban, akik várnak tőlünk valamennyire irányítást, de ha nem találjuk meg a helyzet kulcsát idejében, úgy Magyarország kanadai vérvesztesége hiábavaló volt s egy életerős Magyar-Kanada — álom csupán!

BACSKAI-PAYERLE BÉLA

SAJTÓ ÉS MŰVELTSÉG

ÉPPEN HÁROM ESZTENDEJE« hogy a Magyar Szemle lapjain „a ‚megduzzadt. hírlap“ kérdését felvetettem.[1] Cikkemben arra kívántam a figyelmet felhívni, hogy a magyar napisajtó, f részben kialakulásának néhány sajátosságánál fogva, részben a válságos idők áldatlan versenyében, hogy magának nagyobb közönséget biztosítson, terjedelmi és tartalmi túltengésbe süllyedt. Ez a „pléthória“ — mely a napisajtóba nem illő szedett-vedett közlemények, hasznos és haszontalan tudnivalók, történeti rémregények egész olvasnivaló panoptikumával tölti meg a magyar újságot — ártalmas a hírlapkiadóknak, az íróknak, a közönségnek egyaránt, — ártalmas mindenekfelett a nemzeti művelődés és az irodalom ügyének. Ártalmas, mert a kiadókat túlzott költekezésbe sodorja és vállalkozásaikat szüntelenül lét és nemlét közt lebegteti; ártalmas, mert komolyabb és érdemesebb irodalomtól fordítván el a közönség figyelmét, az íróknak alamizsnát ad, ellenben kenyerüket veszi el; ártalmas a közönségnek, mert egyedüli szellemi táplálékává ezt a felszínes „ezermester“-literatúrát avatja, melynek közvetítése pedig nem is lehet a napisajtó feladata. A nemzeti művelődés veszedelme pedig ott van, hogy egy szegényedő országban a „pléthóriás“, mindenttudó és -adó hírlap elfoglalja képes családi lap, hetilap, folyóirat, szemle és könyv helyét, — elfoglal egyáltalán minden helyet, kiszorítja a nemzetnevelés, az elmélyülő ismeretterjesztés, a magasrendű gondolatkeltés minden eszközét, s ezzel szükségszerű sivárságba és szegénységbe vezet.

Ez az egészségtelen verseny, e lefelé nivelláló „megduzzadt hírlap“ ellenszerét a hírlapkiadók okos megegyezésében láttam, — abban, hogy a nagy anyagi terhekkel küzdő, de a publikum pénzét elvarázsolni mégsem képes vállalatoknak kartellszerűen meg kell egyezniük, Ez a képzelt egy esség korlátozná lapjaik terjedelmét, vagyis papirosfogyasztásukat s ezzel automatikusan szabályozná témakörüket is. A hírlap visszatérhetne eredeti feladatához: híreket nyújtana és kommentárjukat, az időszerű kérdések ismertetését és a napi jelenségek bírálatát; minden egyebet átengedne a könyv- és lapkiadás egyéb területeinek, — lehetővé tenné az irodalmi élet dififerenciálódását.

„Ügy játszik — írtam három év előtt — mintha minden érdek hírlapkiadásunk ilyen differenciálását sürgetné, a megduzzadt újság mesterséges leapasztásával. Bízhatunk-e benne, hogy a fejlődés útja

[1] M. Sz. X. 1930, 157—163.

az érdekek s az észszerűség irányát követi s nem azok az irracionális erők győznek itt is, amik minden meglévőben élnek s szívósan tartják a rosszat, csak azért, mert régi? Ha így volna, ha az észszerűtlenség erői bizonyulnának hatalmasabbaknak, a magyar napisajtó s vele az irodalom ügye is még a maiaknál is küzdelmesebb idők elé néz."[1]

HA HÁROM ESZTENDŐRE VISSZATEKINTÜNK, látjuk, hogy az észszerűtlenség valóban szívósabb volt és győztes maradt. A napilapok, kevés kivétellel, fenntartóiknak mind nagyobb nyűge-gondja lettek, a folyvást szegényedő publikum minden laptól, a legtehetősebbtől és a legnépszerűbbtől is sokezres tömegekben vándorolt el; a hírlap előállítása ellenben nem lett jelentősen olcsóbb, a papirosfogyasztás pedig nem valamely értelmes együttes megállapodás eredményeképp csökkent, hanem egyedül azért, mert a kormány a devizazárlat életbeléptetésekor kénytelen volt a rotációspapiros behozatalát korlátozni. Emlékezünk rá, hogy a hírlapkiadók akkor a kormány intézkedését mint a sajtó munkájának sérelmes gátlását tüntették fel; közben többféle enyhítés és kompromisszum jött létre nemcsak a sajtóhatóságok és a hírlapvállalatok, hanem a magyar kormány és külföldi kereskedelmi érdekek közt. Ha ma nem tartunk ismét ott, ahol három esztendeje tartottunk, ha a lapok terjedelme valamelyest szerényebb, ennek elsőrendű oka az, hogy az általunk megjósolt hírlapkrízis itt van, — a lapok takarékoskodnak, ahol tudnak s szinte boldogak, hogy hatósági nyomásra kevesebb papirost szabad vagy kell fogyasztaniok. Ellenben egymás közt meg nem egyeztek és a hazai újság „belső típusa" nem alakult át, amint kívánatos lett volna. Kisebb területen, de változatlan céltalansággal hordanak össze hetet-havat áltörténelemből és fantasztikumokból, bűntényekből és szexuál-pathológiából, családi és egyéni eseménymagok köré gyakran ületlen és valótlan meséket kerekítve, amiket másnap bizonyára meg kell cáfolni. De az „elv" győzött: akit szíven döfött a cikk, az élete végéig nyomoréka marad, a publikum pedig szenzációs „olvasmányt" kapott, mely erkölcsi épülésnek is alkalmas.

A hírlapok tehát benne vannak a válságban, ha egyesek ezt tagadják vagy az egykori jólét látszataival leplezik is. De elkövetkezett az is, amit az irodalmi élet egyéb területein előreláttunk: a hazai könyvkiadás szomorú elapadása. Hogy az elmúlt évek során alig jelent meg néhány valamirevaló könyv a magyar piacon, ezt nem lehet egyedül a gazdasági válsággal és hazai következményeivel magyarázni, bár ezeknek is megvan a részük benne. A főokot változatlanul szellemi életünk szerencsétlen szerkezetében kereshetjük, abban, hogy a hírlap fokról-fokra „elamerikaiasítja" közönségünket, a műveltség színvonalát ellenállhatatlanul leszállítja s a mind külszínesebbé váló tudásvágyat és érdeklődést a maga vásári 'enciklopédiájával. elégíti ki.

Arra a veszedelemre, mely fenyeget, sőt melyben már benne is élünk, nem lehet elég hangos szóval a figyelmet felhívni. Nyugaton,

[1] U. ott.

de főként Északon intő példák vannak szebb és emberibb nemzeti műveltség-épületek ilyen sajtó-demokratikus úton történt lehordására. Elsősorban Dániára és Norvégiára kell gondolnunk — Svédország helyzete valamivel kedvezőbb—, ahol az alacsonyabb néposztályok már évtizedek óta telíttetnek nem annyira valóban hasznos elemi ismeretekkel, mint inkább valamely igen kétes értékű popularizált álműveltséggel, ellenben a nemzetvezető élite ezzel párhuzamosan fokról-fokra süllyed, elvesztvén szellemi függetlenségét, a magasrendű ismeretekbe vetett hitét, kifejezésbeli készségét. Nivellálódás ez a sivár középszerűség felé: miközben a népműveltség tagadhatatlanul emelkedik, a magasabb kultúra hozzá alászáll. Nem lehet Skandináviában hozzáértő emberrel ezekről a kérdésekről beszélni, anélkül hogy magának az igazi műveltségnek, az ész, a lélek és a jeliem műveltségének pusztulását fel ne panaszolná. Persze nemcsak a sajtóban kell e romlásnak okait keresni, a népművelési rendszer nagyrészt elhibázott ottan amerikai hatás alatt; de tetemes része van ebben a lélektelen uniformizálásban a mienkhez némiképp hasonló all round-hírlaptermelésnek is, melynek természetéből folyik, hogy sekélyességével mindent eláraszt és elposványosít.

A nyugati nagy nemzetek e veszedelmet régi kultúrváraikból nagyobb megnyugvással nézhetik. Az angol, a francia s a német könyvtermelés is a magasabb képzettségű társadalmi rétegek számára gondoskodik szellemi táplálékról és ez ellensúlyozza a hírlap káros hatását. A kisebb népek szinte kivétel nélkül hasonló helyzetben vannak, mint a magyarság: az újság lett egyetlen eledelük, s a kik értenek hozzá, megegyeznek benne, hogy ez a szurrogátum pusztító.

A MAGYAR MŰVELTSÉG sorsa a kezünkben van, még talán segíthetünk magunkon. A segítséget nem szabad a kormányzattól vámunk, — a társadalomból, a szakmai szervezetekből, az érdekeltektől kell jönnie, bár a kormányzat nagyban segíthet. Ha a hírlapkiadók, saját érdekeiket felismerve, végre megegyeznek egy terjedelemkartdlben, vagyis abban, hogy hétköznap és vasárnap egyenlő oldalszámon adják ki lapjaikat, a magyar újság visszafordult oda, ahonnan elindult. Kiküszöbölődik belőle a szépirodalom, a rossz és felesleges tanulmány, a szaklap, a női és a gyermek-hetilap, a rádiómelléklet, a képeslap és sok más, amit a közönség egyebütt fog keresni, ha napilapjában nem találja meg. Marad a hírlapnak: a nap története, hatalmas feladat, melynek megoldására felkészült s mellyel meg is tud birkózni. Ha attól tart a lapkiadó, hogy jövedelmei csökkenni fognak, téved; de a kormánynak módjában van, hogy nagy lapjainkon anyagilag is segítsen. Meg kell szüntetnie — aminthogy erre már bátor és eléggé nem dicsérhető kísérletet is tett — az álhírlapokat, melyek nyűgként fekszenek rá gazdasági életünkre. Talán módjában van korlátozni a létjogát vesztett vidéki sajtót is, mely amúgy is halálra van ítélve. Néhány nagyobb helyi lap meg fog maradni, a vidéki férclapok százait el fogja nyelni a fővárosi újság, mely a közlekedési eszközök fejlődésével Magyarország minden pontján már a nap első felében kapható lesz. Új anyagi források tehát kárpótolhatnák a hírlapkiadást, de kárpótolni fogja az a hatalmas

összeg is, amit papiroson és nyomdán, szerkesztésen és szerzőkön meg fog takarítani.

Az írók ellenben új orgánumok köré fognak csoportosulni, melyek megszületnek, mihelyt a hírlap nem öleli fel — felszínesen, rosszul és hézagosán — az egész életet. Feléled vagy kifejlődik a képes családi lap, a szépirodalmi és a tudományos szemle, a képeslap, a rádióújság, a gyermeklap és a laptermelés számos más típusa. A differenciálódás ebben az esetben, mint gyakran másutt is, gazdagodást jelent, — az irodalmi eszközök gazdagodását, — közeledést az irodalom legmagasabbrendű formája, a könyv felé, melytől most rohamosan távolodunk. A „könyvnapok“ évről-évre elszomorítóbb képet mutatnak; az idei „könyvünnep“ híven tükrözte életünk és irodalmunk kölcsönös eltávolodását.

Híven tükrözte — nemcsak kedveszegett, sivár propagandájával, szegényes reklámötleteivel és vásári ízléstelenségeivel, hanem áruival és áraival is. A kiadók java termésüket megdöbbentő olcsó áron dobták az utcára. Bizonyára helyes dolog a könyvolcsóság, de mértékkel kell művelni, hogy nagyobb és komolyabb érdekeket ne veszélyeztessen. Nem szabad a publikum hitét minden árban és minden számvetésben megrendíteni. Ki fog a jövőben értékes és drága magyar könyvet venni, ha keserű tapasztalatból tudja, hogy az áldozatokkal megszerzett „díszművet“ egy-két év múlva megtalálja majd a könyvnap filléres ponyváján P[1] Az íróról sem helyes megfeledkezni: nem lehet helyes tőle elvonni a tisztességes tantiéme-kereset lehetőségét és reményét. Filléres második kiadások még csak filléres írói haszonrészesedést sem adnak; ám a magyar szépíró vagy tudós szerző nem kárpótolhatja magát, mint teszi kiadója pl. iskolakönyveken vagy kolportázsműveken, melyeknek számvetése ismét nem bír el méltó írói honoráriumot. Könyvkiadás és könyvkereskedelem felesleges és méltatlan versenyét sem volt öröm megfigyelni. Bár a hazai könyvkereskedelem fájdalmas hanyatlása bőségesen ismeretes, talpraállításának nem az a módja, hogy a gazdag és hatalmas kiadóvállalat közrefogja a gondokkal küzdő kereskedőnek utcai sátrát és jobbrabalra tőle saját bódéját állítja fel, ahol ugyanazokat a kiadványokat árulja, melyeket néhány nappal korábban jól-rosszul eladott a nehezen lélekző kereskedőnek.

Nem ismerem a könyvnap eredménystatisztikáját, de a hivatalos kiadvány mérsékelt kelendőségén mérve, a siker az idén már elmaradt. A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ezidei könyve nem lehetett alkalmas rá, hogy hidat verjen a könyv és közönsége között. Nem különösen újszerű vagy szerencsés ötlet Bánk bánt, Csongor és Tündét és Az ember tragédiáját egyetlen másfél pengős kötetbe összeforrasztani, s a széthulló könyv egységét még a három kiváló tankerületi főigazgató bevezető sorai

[1] Csak találomra veszem ki a következő árakat az 1933. évi könyvnap jegyzékéből: Mikszáth: Noszty fiú esete Tóth Marival P 3.— (korábban P *12*·—), Kemény Zsigmondi: Zord idő P 2·— (korábban P 11.—): Kuncz Aladár: A fekete kolostor P 3.— (korábban P 9·—), Körmendy Ferenc: A budapesti kaland P 3.— (korábban P 5‘90), Rákosi Viktor: Korhadt fakeresztek P 1.40 (korábban P 5·—), Ábrahám Ernő: A csodaszarvas P 3.— (korábban P 8—).

(a címlap tévesen hívja e rövid méltatásokat „tanulmányoknak“) sem menthették meg.

Ezt az „ajándékot“ nem az ünnep lelkesedése, hanem a bánatos hétköznap sugalta. Valóban legfőbb ideje, hogy a magyar könyv érdekében komoly lépést tegyünk.

Néhány év előtt e lapokon szó volt arról a szerencsétlen — nyilván idegenből hazahozott — ötletről, hogy a hírlapot vigyük be az iskolába: a hírlapolvasás legyen „tantárgy“.[1] Anélkül, hogy az újság szerepét és jelentőségét kisebbíteni akarnánk, meg kell mondani, hogy ha valamire nincs szükség napjainknak amúgy is atomizált oktatásában, az a hírlap. Ellenkezőleg: a könyvnek kell visszaszerezni jogait a nemzet művelődési életében s erre az iskola alkalmas eszközként kínálkozik. A közoktatási kormányzat e téren is sokat tehet, aminthogy minden eszköze megvan rá, hogy a nemzet figyelmét a könyv felé fordítsa. Közoktatási miniszterünk egész eddigi élete a könyv szolgálatában folyt; nem kétséges, hogy senki sem alkalmasabb rá, hogy a magyar könyvkiadás pangásának, a könyvkereskedelem csődjének kérdéseit megvizsgáltassa és a hazai szellemi életből évente néhány derék és hasznos könyvet varázsoljon elő. Van itt író is, kiadó is, sőt közönség is: mindössze a kapcsolatokat kell ismét helyreállítani s az áram tüstént megkezdi körforgását...

A szellemi élet regenerálásának kiindulási pontja a sajtó lesz, melynek pléthóriáját kell az itt elmondottak szerint orvosolni. Hasztalan van egyetemes és mindent elfojtó hatalma a hírlapnak, ha uralma alatt a nemzet szellemi vizei elapadtak és posvánnyá váltak; maga a sajtó is nyerni fog, ha szerepét helyesen ismeri fel, korlátozza és beilleszkedik a műveltségi élet tágabb kereteibe: szerepe egy gazdagabb és differenciáltabb szellemi életben csak nőttön nőni fog.

NÖVEKVŐ JELENTŐSÉGÉVEL, a sajtó kompetenciája is gyarapodik majd. Ma komolyabb ember bizalmatlan hírrel, információval és bírálattal szemben, mert tudja, hogy a mai magyar lapszerkesztőség képtelen munkára vállalkozik: mindenki mindenhez ért, tehát senki semmihez. A tájékozatlan tájékoztatónak — ez ma a magyar hírlapíró keserű sorsa — megbízhatósága legalább is kétes, nem is szólva a felszínes információk mögött lappangó érdekekről és befolyásokról. A hírlap, mely „hatáskörét leszállítja“, erkölcsi súlyában gyarapodni fog. Felszabadulva az irodalmi csepürágás kenyérkereső terhétől, komoly és becsületes, higgadt és megbízható külföldi híranyagot szerezhet és nyújthat. A magyar újság visszanyeri majd külföldi rovatait, melyek a filmsztárok ingerlő képei mögött már jórégen elvesztek. Áltudományos cikkek helyét valóban aktuális tudományos hírszolgálat foglalja majd el. Ha olyasmit sikerül megalkotni, ami megfelel az olasz napilapok híres „terza pagina“-jának, a művelődési és művészeti harmadik oldalnak, ezzel az egész magyar szellemi élet nyerni fog; olyan cikkek jelennek meg ott, melyek az olvasó érdeklődését továbbvezérlik, ahelyett hogy kétes értékű mesékkel „kielégítenék“. Tovább-

[1] „A hírlap az iskolában“, M. Sz. IX. k. 370 l.

vezérlik folyóiratok és könyvek felé, melyeket keresni fog, — itt újabb hivatása nyílik a sajtónak. De a napi-történet minden ágában tökéletesítésre vár a hazai újság — nem utolsó sorban a közgazdasági közlemények terén. Nem érhetjük be a fizetett vállalati kommünikékkel, vagy a nagyon is átlátszó szándékú „alkalmi“ támadásokkal: tisztességes és jószándékú hírekre van szükség külföldről éppúgy, mint a hazai termelés köreiből, a jelenségek közérthető magyarázatára és bírálatára.

Ha a magyar napisajtó nem akar tovább süllyedni az amerikanizálódás lejtőjén rémregények, adomák és furcsa képek felé, hanem nemzeti hivatás betöltésére vágyik, fel kell fedeznie igazi helyét és szerepét a magyarság életében, meg kell némikép nemesednie, hogy életünket, melyben oly fontos tényező lett, méltóbbá tegye.

BALOGH JÓZSEF

A SZLOVENSZKÓI MAGYAR IFJÚSÁG

I. A FELVIDÉKI IFJÚ TÍPUSA

Az ELSZAKÍTOTT magyar területek közül kétségtelenül a felvidéki rész ifjúsága váltotta ki a csonkaországi értelmiség körében a legnagyobb figyelmet. Ez az érdeklődés részben azon körülménynek szólt, hogy a felvidéki magyar ifjúság lendült leghamarabb akcióba s hangjának bátorságával, mondanivalóinak újszerűségével elhatározó lökést adott a csonkaországi ú. n. ifjúsági mozgalmaknak is. Szélesebb rétegek figyelmét azonban csak az emlékezetes koszorú-ügy irányította a Sarlósokra s ezzel együtt arra a tényre is, hogy e csoport a felvidéki magyar ifjúság egészével korántsem azonosítható. A magyar közvélemény akkor megnyugvással vette tudomásul, hogy a Sarló e fiatalságnak csak egy, a marxista eszmekörben nevelődő s mindinkább a kommunizmus felé hajló, mindenesetre nagyon mozgékony töredéke, amellyel szemben az ellentétes világnézetű katholikus fiatalság (Prohászka-körök) és a nemzeti és szociális gondolat egyesítésére törekvő főiskolás tábor (mely most a Magyar Munkaközösség nevű alakulatban igyekszik kijegecesedést találni) hatalmas túlsúlyt jelent. E megnyugtató tény tudomásulvétele után a csonkaországi közvélemény érdeklődése a felvidéki ifjúsággal szemben alábbhagyott s ha azóta itt-ott találkoztunk még ilyesmivel, az is inkább e fiatalság mozgalmainak, programmjainak, szellemi megnyilvánulásának szólt: annak konstatálására szorítkozott, hogy mit akar ez az ifjúság és hogyan akar céljaihoz eljutni, mélyebbre azonban nem hatolt.

Ez a „konstatáló“ álláspont jellemezte a csonkaországi érdeklődést a felvidéki fiatalsággal szemben a legújabb időkig. Megelégedtünk a felvidéki ifjúság „másságának“ megállapításával, de a „miért és hogyan lett ilyenné?“ kérdése válasz nélkül maradt, vagy inkább fel sem vetődött. Csak legutóbb történt egy figyelemreméltó kísérlet — ha szabad így kifejeznem magam — oknyomozó irányban (Semetkay József: A felvidéki magyar ifjúság. Salgótarján, 1932.), mely a felvidéki ifjúság írásos megnyilvánulásain keresztül igyekszik mélyebbre, a lelkekig, sőt azok ilyenné válásának okaiig hatolni. Mi a következő vázlatos megjegyzésekkel más úton szeretnénk adalékokat szolgáltatni a felvidéki ifjúság rajzához: a felvidéki magyar ifjú típusáról szeretnénk képet adni; a sok eltérő egyedből kiemelve a jellemző közös vonásokat, egy elvontságában is élő alakot bemutatni, úgy, ahogyan az figyelő szemeink előtt a személyes érintkezésben kialakul. Milyen a felvidéki magyar ifjú, az egyén, melyből különböző adottságok, hatások és véletlenek célkitűzéseikben, útjaikban annyira eltérő

táborokat alakítanak, mint a Sarló, a Prohászka-körök, vagy a Munkaközösség?

A felvidéki magyar ifjúnak első pillanatra szembeszökő tulajdonsága a koraérettség. Szinte megdöbbentően komoly ez a fiatalság; látszik, hogy már a középiskola padjain az életiskolába kezdett járni. Korán kérdőjelek elé állítódott, nem csoda, ha elkomolyodott; a kacagástól elszokott; humora, ha van, kesernyésre torzult. Nyoma sincs benne annak a kiáradó életörömnek, amellyel a mi fiataljainkban itthon még ma is sokszor találkozhatunk; a szórakozás — a kellemes semmittevés értelmében — nem jelent számukra vonzóerőt. Olvasnak vagy vitatkoznak — ez a szórakozásuk. Jóval öregebbek a koruknál. £lőny vagy hiányosság-e ez, nem tudnók eldönteni. Azt sem, hogy ez a csendesség, kissé mélabús nyugalom a belsőnek hű tükröződése-e vagy eltemetett életigenlést takar, melyet a kisebbségi sors örökös védekező-állása, az idegen uralom folytonos „nem szabad.-ja már a tudat alá szorított.

Ez a komolyság, érettség, ha kissé szürkít, élettelenebbé is bágyaszt, mindenesetre megóv a léhaságtól, cinizmustól. A felvidéki ifjú idealista. Eszméi vannak, magasabb célokra néz és hajlandó önzetlenül dolgozni. Ideálja elsősorban a fajtája, a magyarság boldogítása. Ez a vezérgondolat még akkor sem engedi ki bűvköréből, ha a világ megváltását a proletariátustól várja: a Sarló fiataljaiban a messzianista kommunizmus és a magyar fajvédelem gondolata tisztulatlan, de letagadhatatlan vegyülékben jelentkezik.

A felvidéki magyar ifjú nacionalizmusában a kisebbségi helyzet nevelő hatása nyilvánul meg, főként abban, hogy saját nemzetiségének csak szabadságot, fejlődési lehetőségeket követel, nem pedig más nemzetek feletti gyámkodási jogot. Minden elfogultság nélkül nézi tehát a szlovákok, ruthének, csehek nemzeti törekvéseit, amíg azok vele szemben imperializmust nem jelentenek. A kölcsönös egyenrangúság alapján e nemzetekkel bármikor kész tehát kiegyezni. Ez imperializmus-mentes nemzeti érzés a felvidéki ifjút — fentebb említett idealizmusával párosulva — alkalmassá, sőt hajlamossá teszi arra, hogy a nemzet fölött is elismerjen, vagy keressen magasabb egységeket, melyekbe nemzete az emberi tökéletesedés jegyében belekapcsolódhatik. E hajlammal magyarázható a nemzetfeletti világnézeteknek és gondolatoknak a felvidéki ifjúság körében mutatkozó vonzóereje (kommunizmus, katholicizmus, páneurópai, népszövetségi gondolat) éppen úgy, mint a hasonló lelki alapfeltételeket kívánó eszme: a dunai nemzetek kiegyezésén alapuló dunai konföderáció viszonylagos népszerűsége is.

A felvidéki ifjú nacionalizmusa tehát teljesen új. Természetesen az egy más vonatkozásban is: a szociális telítettségben. A felvidéki magyar fiatal nemcsak közel áll a munkáshoz és paraszthoz, tehát a proletársághoz, hanem teljesen azonosnak érzi magát vele. Állásfoglalása nem csupán világnézeti elgondolások következménye, ennek bizonyos valóságos alapja is van. A cseh uralom a magyar középosztály általános romlását idézte elő: a földreform, a nyugdíjazások, a cseh és tót előnyomulás nagyon sok magyar magas- vagy közép-

exisztenciát semmisített meg vagy szorított proletár-sorsba. A felnövő új nemzedék aligha számíthat jobb jövőre. A fiatalság nem csak ezt a helyzetet látja, hanem azt is, hogy ez állandó gazdasági nyomással szemben az eredményes védekezés előfeltétele a magyar munkássággal és parasztsággal való szoros összefogás. Különösen a parasztság jelentőségével számolnak itt-ott már túlzott mértékben. Az kétségtelen, hogy a dolgok mai állásának időleges megmerevedése esetén a magyar nyelvszigetek és szórványok lassú lemorzsolódásával, folyamatos felszívódásával számolni kell. Különösen az idegen elemmel életkörülményei, gazdasági összeszövődöttsége miatt állandó érintkezésben álló városi lakosságot (középosztály, munkásság) fenyegeti ez az alig elkerülhető veszedelem; ezzel szemben a zárt tömbökben élő — a telepítésekkel komolyan alig veszélyeztetett — paraszti tömegek természetszerűleg sokkal szilárdabb ellenállási alapnak ígérkeznek. A parasztság fontosságának elismerése, a nemzeti ellenállás főtényezőjeként való kezelése tehát valóban jogosult. Jóval kevésbbé látszik annak azonban az a lírai parasztrajongás, mely évekig tartó uralma után most józanabb, valószerűbb szemléletnek látszik helyet engedni. A felvidéki magyar ifjú évekkel ezelőtt azzal a várakozással ment ki falujárásra, regölésre, hogy onnan egy friss, őserejű népi kultúrán megtermékenyült lélekkel tér majd vissza. Ez a feltevése nem vált be, útja azonban mégsem volt hiábavaló. Mert megismerte a népet a maga valóságában, a falut a maga szociális bajaival és helyesen rájött, hogy a paraszt és saját maga közt egyelőre még nem lehet a bálvány és a bálványimádó viszonyáról szó, hogy az ifjúság a maga sanyarú helyzetében is adhat még valamit a falunak, sőt jövőnk érdekében egyenesen a segítségére kell neki sietnie. Nevelés, oktatás, szervezés: olyan munkaterületek, amelyeken még rengeteg hasznos szolgálatot tehet az ifjúság a falunak. Ez a felismerés csak elmélyítette a felvidéki ifjú szociális meggyőződését s ideális lelkesedése — anélkül, hogy e tény elkedvetlenítőleg hatott volna rá — most a magyar falu megszervezésére, a magyar paraszt meglevő nagyszerű tulajdonságainak kibontására irányítódott.

A magyar parasztsággal való eme életesebb kapcsolódás már jelzi, hogy a felvidéki ifjú lassan felszabadul az elvontságoknak, elméleteknek attól a tömegétől, amely évekig akadályozta szabad látását és gátolta a cselekvésben. Még mindig túlteng ugyan benne az „ideológia“ iránti érdeklődés, még mindig sokat töpreng és vitatkozik elvi kérdéseken, még el-elönti egy-egy lírai hullám, még szent előtte az „élmény“ kifejezés, de már kezdi érezni, hogy a legszebb, legbölcsebb és legjobb szónál is többet ér egy icike-picike tett és hogy a kisebbségvédelem bástyái apró részletmunkáknak szürke, csendes egymásrarakásából fognak feltornyosodni. Ezen a gondolatmeneten tovább haladva fog felszabadulni attól a túlságos elméletesdittől, amely az elmúlt évek alatt annyira jellemezte s attól a lírai-irodalmi szemüvegtől, amellyel az újabb magyar irodalom egyes termékei homályosították el tisztánlátását. Ma még korántsem tart itt: ma még alig van érdeklődése más, mint az elméleti szociológia, politika és hasonló irányzatú szépirodalom iránt. De ez az egyoldalúság annál

inkább kopni fog róla, minél inkább belemerül a népe érdekében végzett gyakorlati munkába. Az élet fogja sokoldalúbbá csiszolni, s ez fogja megértetni vele azt is, hogy az egyén nemcsak szülőföldjébe, hanem fajának múltjába is gyökeredzik.

Persze, jó tanácsokat hiába adnánk neki; nem, vagy csak nehezen hinne nekünk, mert rövid életpályája alatt bizalmatlanná, kétkedővé vált. Az iskola és az otthon egymásnak ellenmondó igazságai, a kisebb. ségi és többségi légkör zavaró kevertsége korán felkeltették benne a kételkedés szellemét; nehezen hiszi tehát el, hogy valaki hátsógondolatok nélkül közeledik feléje. Csonkamagyarországi viszonylatban meg éppen bizalmatlan, ha nem is mondja ki. Nem csoda, hiszen tízegynéhány esztendeje írásban, képben, szóban, iskolában, gyűléseken, előadásokon, csehül, tótul és magyarul, minden lehető és lehetetlen módon azt tölcsérezik beléje, hogy Magyarország egy itt felejtett középkori sziget az új világ közepén. Csodálható-e, ha szegény magyar fiatalra, aki sohasem volt Magyarországon, aki a csonkaországi viszonyokat csak ezen a torzító tükrön láthatja, az állandó ismétlés mégis csak hat annyira, hogy kételkedni kezd: nem igaz-e, amit cseh (és emigráns „magyar“) forrásai olyan fáradhatatlanul hirdetnek rólunk: hogy nálunk szellemi pangás van, hogy mi nem haladunk a világgal, hanem évtizedes szellemi ócskaságokon rágódunk, vagy hogy nálunk még mindig csak a grófok mennek emberszámba, egy ezerholdas oligarchia klikkje viszi az országot új veszedelmek felé, mely a dolgozó rétegek minden mozdulatát könyörtelenül nyomja el. Vagy hogy a magyar irredenta csak azért akarja tűzzel-vassal visszaszerezni az elvesztett területeket, hogy a legféktelenebb magyaruralmat gyakorolhassa az új szolgaságba hajtott nemzetiségeken.

Ha e vádakból ragad valami, arról a felvidéki ifjú igazán nem tehet. £ tévhitek eloszlatása teljességgel a mi feladatunk. Ha mi féltékenyen vigyázunk, hogy még csak olyan szúnyog se dongjon a magyar ég alatt, amelyből a cseh propaganda elefántot csinálhat, ha a külföld tájékoztatását a magunk viszonyairól a teljes tárgyilagosság szellemében, de végre kielégítő módon ellátjuk, ha magunk iránt érdeklődést keltve, elfogulatlan semlegesek írásain keresztül is megismerkedhet velünk a magyar ifjú, addig is, míg személyes tapasztalásra az irredenta-vád veszélye nélkül eljöhet egyszer hozzánk is, akkor a mi felvidéki fiatalunk bizonytalan érzése el fog tűnni s a meglevő érzelmi kapcsolat mellett a szellemi is helyre fog állni. Mert a felvidéki ifjú tudásszomjas és igazságkereső; nem kell félnünk attól, hogy igazságunkat nem fogja belátni.

A felvidéki ifjú jellegzetes bizalmatlanságát főleg két tulajdonsággal lehet legyőzni: tudással és becsületességgel. A felvidéki ifjú, éppen mert hivatását komolyan veszi és maga is sokat tanul, műveli magát, meg tudja becsülni mások műveltségét, tanultságát, viszont az üres szószátyárkodást, frázishazafiságot éppúgy gyűlöli, mint például a zsúrfiúi jó modort, a „társasági“ allűröket. A politikával ugyanígy van: a hordóembereket nem szereti, de még jobban megveti a csendes panamistákat, az érdekembereket, megfizetett lelkesedőket. Tudja, hogy a kisebbségi küzdelmet vezetni csak kemény gerincű, felemelt

fejű, kevés- de súlyosszavú, kidolgozott jellemű férfiak hivatottak. Úgy készül tehát, hogy e szerepet méltóan vállalhassa.

összefoglalóan: a felvidéki magyar ifjúban a keserves iskola egészen új típust fejlesztett ki. Ideális (néha az irrealitásig), jószándékú, bátor, becsületes és igazságszerető; ami hiányossága van, az nem erkölcsi fogyatékosság. Lelki és szellemi alkata remélni engedi, hogy — ha a mindenfelől leselkedő csábításokkal és fenyegetésekkel meg tud birkózni — benne fog kialakulni az az új, egészséges magyar értelmiségi típus, mely nálunk vagy a kisebbségi sors nevelőiskolája híján, vagy egyéb okokból — de jóval lassabban és csak szeszélyes dkk-cakkban bontakozik.

MORAVEK ENDRE

II. A SZLOVENSZKÓI MAGYAR IFJÚSÁG ÚJABB MOZGALMAI

Az 1918-AS ÁLLAMFORDULAT következményei Szlovenszkóból, az eddigi magyar Felvidékből azelőtti helyzetével ellentétben külön életfogalmat formáltak. A határontúli magyarságnak is el kellett fogadnia ez új helyzet adottságait, ha egyáltalában valami módon biztosítani akarta a megváltozott körülmények között összeszűkült életét. Szinte máról holnapra elveszett mellőle az eddig mindenhatónak, oltalmazónak, életcélnak tetsző államiság. mely eddig ott állott oldalán s átélt valóságként, avagy csodált misztikumként uralkodott a vidékiesség színtelenségébe elvesző sorsa fölött. Mert valóban „vidék“ volt a szó igazi értelmében eleddig ennek a magyar népiségnek osztályrésze, mely észrevétlenül szövődött különbözően árnyalt átmenetekkel a délibb, tisztább magyar tömegek s a tót etnikum közé. Az államfordulat egyszerre megváltoztatta e nyugodt és szürke helyzetét s kínosan érzett ütközőként állította egymásra törő politikai ellentétek közé. Eddig békésen és észrevétlenül a dunai, csallóközi, alföldi, illetve a felsőtiszai kultúr- és életformák részesének és folytatójának érezhette magát s most váratlanul, készületlenül, középponttalanul Szlovenszkó határszélére szakadt.

Nagyfokú bizonytalanság és lelki válság alakjában tört egyre mélyebben magának utat az első pillanatra tán politikai változásnak tetszhető sorsfordulat. Mindeddig a politikai eszmekor s vele együtt a történeti hagyományok lelkeket megölő világa uralkodott az egyetemes magyarság életmegnyilvánulásain. Most megrendült az eddig egyedül üdvözítőnek hitt magyar nemzeti állam kizárólagosságába vetett hit s vele együtt valahogy megingott a szlovenszkói magyarság történeti és öncélú politikai eszmeköre is. Nem foghatott oly mélyrehatható és életszerű történeti fikciókba, mint amilyen az impériumváltozás után az erdélyi magyarság számára a különálló erdélyiség fölújított gondolatvilága volt. A felvidékiség történeti kategóriaként jelentkező gondolata sem verhetett gyökeret szívében. E gondolatnak nem voltak benne hagyományai, hisz a neki életet, kultúrát adó középponti és tájilag csak itt-ott elszínezett egyetemes magyarság részéül érezhette magát és sohasem felvidékinek, ami — táji helyzetéből folyólag

sohasem is volt — s ezekben az időkben egy hosszú nacionalista fejlődés eredményeként maga a tótság hangadó rétege is teljesen idegenül állott úgy a magyar történeti szellemiségű felvidéki, mint a ma már oly erős önálló szlovenszkói gondolattal szemben. Földje, melynek etnikuma ekkor már az új Szlovenszkó arcát színezte hosszan elnyúló, sajátos helyzetű s valójában délre kapcsolódó peremmagyarságával, önállóság, nagyobb és életszerűbb történeti emlékek nélkül állott ott szomorú, gyakran alföldies jellegű, de itt-ott már urbánusabb kisvárosaival, falvaival magányosan, hagyománytalanul s az új helyzettel szemben természetszerűleg értetlenül.

Nagyjából ilyen negatívumokból alakult külső körülmények szegélyezik ma is a szlovenszkói magyarság útjait. Szervezetlenségében, középponttalanságában, elnyújtott határmenti peremhelyzetében az ezektől a külső körülményektől már eleve elrendeltetett sajátos lelki válság és bizonytalanság már magától terelte a politikai ellenzékiség, a kisebbségi és nemzeti jogokért való harc irányába élete külső megnyüatkozásait. A szlovenszkói magyar ellenzéki politika mindmáig ily utakon mozgott. Föladatául hol a bátor és nyüt támadást, hol a meg nem alkuvó védelmet érezte s ezen eltökéléseinek meg is felelt. Nem az új körülmények közti építést gondolta hivatásának, hanem az otthont már alig adó romok védelmét. Az új helyzetre gyakorta idejüket múlt s így már alig ható politikai kategóriákat alkalmazott s az elomlott múlt féligazságaival próbált harcolni egy igazabb jövőért a jelen hazugságai és a valóság követelményei ellen. Eszmekörén kívül esett a nagyobb magyar tömegek eddig oly végzetesen elhanyagolt szervezése, szellemi és gazdasági nevelése és korszerű erősítése, — s ezzel is követte múltúnk rosszul fölfogott politikai hagyományait. Egy bátran hadakozó, de széjjel nem néző politikus réteg folytatta tovább a szlovenszkói magyarság érintetlennek látszó mélységei fölött megszokott életét.

Nem izzott-e azonban valami ezeknek a szélesebb magyar néprétegeknek lelkében a kor és a helyzet változásaiból s az utóbbi tíz év gazdasági válsága és eszmeáramlatai vájjon valójában oly érintetlenül hagyták-e a magyar népiséget, ahogy ezt a csehszlovákiai magyar politikai élet vezérkara elképzelte? A ráeszmélés későn jött és keserű volt. Szlovenszkó kilépett a magyar vidékiesség egykori nyugalmából, a történelem sodrába került, a csehszlovák ipar és nagytőke gyarmata lett belőle. A hajdani jómódú kispolgárság, mely sokáig a kisebbségi pártok igazi éltető talaja volt a parasztsággal együtt, rohamosan proletarizálódott s a gazdasági válság és a hódító cseh és német kapitalizmus kettős súlya gyorsan lökte át egyre nagyobb tömegeit az osztályharcos pártoknak nemzeti és történeti jogokat és hagyományokat alig értékelő s ezeket csak pillanatnyi harci eszközként használó vonalára. A csehszlovák agrárpártok is víg aratásra gyűltek és saját kévéjükbe kötötték a széthulló, elhagyott parasztságot. Egyre jobban megrendült a magyar pártok eszmekörébe kezdetben oly nagy hittel vetett bizalom, amit természetesen úgy a szociális orientációt a nemzeti és történeti gondolatvilág fölé helyező osztályharcos pártok, mint a csehszlovakizmus előretolt exponensei el nem mulasztottak kellően kihasználni.

Az atyáknak a kisebbségi jogokért vitézkedő nemzedéke behúnyt szemmel, értetlenül, utóbb ráeszmélve haladt el mindezen jelenségek mellett, — annál érzékenyebb volt irántuk az 1925 óta egyre jobban magára ébredő magyar ifjúság, mely a maga változásaival, válságaival és különféle belső nyavalyáival, de egyúttal vitathatatlan értékeivel és eredményeivel egyetemben mintegy hű és pontos szeizmográfja lett a kisebbségi élet mindezen rezdüléseinek.

Ezek az itt vázolt jelenségek alkotják hátterét a szlovenszkói magyar ifjúság ú. n. generációs szerepének. Ez az ifjúság a reá nehezedő viszonyok fölismerésének hatása alatt minden tényével szembehelyezkedett az atyák politikus nemzedékének, gondolatvilágát előtte eddig ismeretlen eszmeáramlatokban edzette másmilyenné s szélesebb társadalmi aláépítettséget, tehát a dolgozó osztályokkal való szorosabb közöséget keresett az új viszonyokba nagy nehezen beleszokni kezdő magyarság számára. A vidékiesség és a helyi politika kicsinyes szempontjai helyett olthatatlanul vágyott Európa felé s a múlt emlékeit csak idézgetni tudó politikai csatározások helyett le akarta vonni kisebbségi helyzete valódi tanulságait s egy új szellemű, ú. n. reálpolitikát sürgetett. A vidéki egyhangúságból az élet sodrába került ember intellektuális szomjúságával mámorosodon meg a neki szociális, népi és új motivumú nemzeti feladatokat adó Ady, Móricz és Szabó Dezső írásaitól, a népkultúra mélységeibe Bánók és Kodály vezették, osztályharcos állásfoglalásra Kassák Lajos edzette, az atyák politikáját és liberalizmusát Szekfű Gyula „Három nemzedék"-én át ismerte meg fájó kiábrándulással, dunai koncepcióját pedig Jászi Oszkártól vette át, honnan már csak pár lépés kellett a páneurópai gondolat felé. Ennyi ellentétes, tarkán és gyorsan változó és gyakorta meg nem emésztett intellektuális élmény után legdöntőbben mégis a népi gondolat hatott reájuk, ami szinte magától következett egyfelől a kisebbségi élet hagyománytalanságából, hol egy új szellemi és szociális építésre egyetlen lehetőséget már csak a dolgozó magyar osztályok jelentettek, másfelől pedig az újabb magyar ifjúsági mozgalmak általános beállítottságából. Ez a népi alapvonal azóta is megmaradt Szlovenszkó magyar fiatalságának mozgalmaiban, csupán a feléje vivő utak változtak időnként.

A sokat támadott és vitatott „S á r i o" jelentette legteljesebben az imént leírt intellektuális folyamatot, mintegy tükreként a szlovenszkói ifjúságot gyors egymásutánban ért benyomásoknak s jelzetűjeként a magyar kisebbség belső életét is érő hatásoknak, áramlatoknak, vajúdásoknak. Szinte fejleménye és tartozéka volt a kisebbségi élet elváltozásainak és kóros jelenségeinek. Jól érzékeltette a bal felé haladó s egyideig akadálytalanul hódító közszellemet. „Eszmei gyökerei még az 1918 és 1924 közti időszaknak az „emigránsok és dilettánsok küzdelme" által oly jól jellemzett hangulatába nyúlnak vissza. A szellemi jelenségek érzékelésénél mindig bizonyos fokú vidéki és félszeg dilettantizmussal járt el; hozzá még csak a XX. század elejének radikális, pozitivista és szabadkőműves eszmeáramlatai értek el, melyek mind biztosan sodorták a tapasztalatlan csoportot egyre extrémebb végletek felé akkor, midőn Európa-szerte már egészen új és más szellemi áramlatok nyűgözték le a lelkeket. Gyakorlati téren az 1918—

19-es emigráció befolyása egyre nagyobb lett. Egy hazátlanná, szegénnyé lett ifjúság kétségbeesése és kapkodó, fájó nyugtalansága jellemezte mozgalmukat, melynek már „nem volt élménye a magyar állam“ s mely ismeretlen dolgoknak tán megnyugtató újdonsága után kutat. Az 1925-ben megalakult prágai Szent György-Körből 1928-ban „Sarló“ lesz, mely már a magyar ifjúság nagy tömegeitől külön utakon jár. A fő eszköz a megújított szellemű cserkészet, melyet a magyar demokrácia, az intellektuális ifjúság és a nép érintkező felületévé, eszközévé tesznek. Táborozásaikon új magyar fejlődés lehetőségein gondolkodnak, megismerik a népet, gyűjtik a népszellem elkallódó kincseit. 1928-as kassai kongresszusukra jelenik meg röpiratuk első száma, a „Vetés“ c. alatt, mely programmot is ad: a szociális magyar megújhodást tűzi ki cél gyanánt. Helyesen ismerik fel a csehszlovák nagytőke terjeszkedésének eredményeit s az elproletarizálódott magyar néprétegek osztályhelyzetét, e fölismerésüket azonban osztályharcos marxista irányba fejlesztik tovább. Ugyanakkor meglátják a demokrácia csehszlovák fogalmazásának a kisebbségi helyzetre nem épp kedvező lényegét, ezért egy magyar demokrácia kiépítésén tűnődnek.

E romantikus korszak kezdő zavarosságai azonban nem vezettek tisztuláshoz. Rosszul emésztett olvasmányok, időleges csehszlovák orientáció és reálpolitika (melynek egyetlen eredménye a pozsonyi magyar tanszék és szeminárium fölállítása lett), emigránsok barátsága és szellemi behatása, majd annyi más intellektuális viszontagság után a dogmatikus marxismusba való elérkezés jelzi nagyjából a „Sarló“ útjának főbb állomásait. A mozgalom egyre inkább kivált a kisebbségi sors egységes arcvonalából, egyre több tért nyert benne a marxista elem, mely egyformán szembefordult úgy a cseh nagytőkével és a mozgalom iránt pillanatnyilag, a csehszlovák orientáció reálpolitikai időszakában jóakaratú államhatalommal, mint a magyar történeti és politikai irányt jelentő pártokkal. Egyre jobban lemaradták a „Sarló“ kezdetben elég számos soraiból az ifjúságnak a kisebbségi sorsot és magyarságukat a marxista dogmatikánál többre tartó rétegei. A kiválás folyamata természetesen nem ment végbe símán. A magyarországi és csehszlovákiai közvélemény egyforma érzékenyen reagált a „Sarló“ fokozatos elváltozásaira. A figyelem gyakran érdeklődve fordult feléjük, annál is inkább, mivel a „Sarló“ igen jól értett a nagyhangú sajtóreklámhoz. Serdülő fiúk, gimnazisták, fiatal egyetemi hallgatók szociológiától, politikától, tudománytalan frázisoktól hemzsegő nyilatkozatokban mutatták meg a bámuló világnak intellektuális fejlődésük minden mozzanatát. A dolog annyira meglepő volt, hogy hatott. A vidékiesség józanságában elaggott s a társadalmi tudományokkal nem igen foglalkozó atyák soraiból nem akadt senki, ki legalább a szellem, az átfogó és érett tudás szebb fegyverét emelte volna a tudományra oly igen, de oly balgán szomjazó s oly silány italtól úgy megrészegült fiák felé az elriasztó szidalom helyett. így az a tanuló, érlelődő folyamat, mely másutt és máskor a lélek és szellem finomabb rejtekein, diákszobák és könyvtárak szemérmes mélyén megy végbe, a „Sarló“ esetében a sajtó nem mindig tisztes és magyar szellemű hasábjait özönlötte el s fejlődés, érlelés, tanulás helyett ez a nyilvánosság már

csak egyre nagyobb önbizalommal töltötte de az „unius libri“ elvének ezen tipikus, Adytól Marxig fejlődött gyermekeit.

Ez a marxizálódási folyamat az 1931-es szeptemberi pozsonyi sarlós kongresszussal érkezett d forrpontra. Ma a „Sarló“ a marxista gondolat szlovenszkói intellektuális előharcosának érezheti magát. Hatóereje így megszűkült s az egyetemes magyar kisebbség helyett a szlovenszkói kommunista pártra (melynek a „Sarló“ számos tagja aktív részese lett), a magyar ifjúság tömegei helyett pedig az ifjúmunkásságra szorult, mdyet az 1931 szeptemberében megalakított „Vörös Barátság“ c. szervezet segélyévd nevel pártpolitikai élcsapattá. A hajdan az egész magyarság fölismerésére és fölmérésére kezdett szociográfiai gyűjtés szintén pártpolitikai monopóliummá torzult s a szociofotó a marxista tömegisme nagy hévvel használt eszköze lett. A „Sarló“ merészen kiszakadt a kisebbségi sorsközösség egységes frontjából s ezzel súlytalanná vált ennek életében e szomorú kifejlés eredménye gyanánt.

Már pedig a „Sarló“ igen nagy igyekezettel buzgólkodik épp azon, hogy ezeket a kisebbségi életmegnyilvánulásokat saját eszméköre szerint rendszerezze. Az 1931 szeptemberi kongresszusnak a „Sarló“ jegyében — „Az újarcú magyaroktól a magyar szodalistákig“ c. alatt könyvalakban kiadott anyaga erre mutat. A rendőrhatóság benne több mint 150 inkriminált, magyar- és osztályharcos izgatásra való hdyét talált s ezért az dső kiadást elkobozta, — a második már cenzurázottan jelent meg. Az itt leközölt dőadások, dolgozatok marxista rendszerezéssel állapítják meg a keleteurópai agrárválság, a szlovenszkói dproletarizált őslakosság, az általános és a beáramló csehszlovák nagytőke által fokozott elszegényítés nagyjából nem marxisták által is ismert diagnózisát. Mindezt egy mereven és kulturálatlanul megkonstruált világnézet abroncsaiba szorítják s egy oldalra, a szovjet újabb teoretikusaiból már ismert irányba csavarják el, osztályharcos forradalomtól epedik a viszonyok gyors változását, kdeteurópai agrárforradalmat hirdetnek — s nem gondolnak arra, hogy mindezen következtetések eredményeit esetleg más irányban, pl. az egységes kisebbségi politika iránya és célkitűzései fdé is meg lehetne állapítani.

E fiatalság Európával indult d — igaz, hogy egy ma már túlhaladottnak tetsző szellemiség jegyében — s messzire rugaszkodván innen, egy mesterségesen fejlesztett forradalmi közvélemény sodrába került. Tevékenysége ma már nemcsak a cseh nagytőke, de a kisebbségi magyarság egységfrontja ellen is irányul. Az e helyzetből fakadó lelki beállítottság magára a „Sarló“-ra is hatott. Lelki alapjait többé már nem a kisebbségi magyarság sorskérdései határozzák meg, hanem a szlovenszkói kommunista párt orthodox marxista ideológiája, mely a kisebbségi jogokért folyó küzdelmet legföljebb csak taktikai eszközként használja forradalmasító tevékenysége során a csehszlovák államhatalom és nagytőke ellen, de nem hajlandó azok kivívását időleges végcélként elfogadni, mint a kisebbségi magyarság nagy többsége. A „Sarló“ tevékenységében így a kisebbségi élet helyére a párt belső élete lépett, bár — s ez letagadhatatlan — még ma is sokat megőrzött hajdani kisebbségi és nemzeti célkitűzéséből, — legalább is ami a

nyelvi és kulturális jogokat illeti. Ez a talán még némi félénk kegyelettel őrzött magyar gondolat bizonyos ellentétet alkot a „Sarlódnak az osztályharc útján a magyar fölszabadulást remélő csoportja és a kommunista párt hivatalos vezetősége között, mely gyakorta meglehetős féltékenységgel figyeli a sarlósok kiterjedt szociográfiai és ifjúmunkásnevelési törekvéseit s ezek látható eredményeitől saját privilegizált helyzetét félti.

Ezzel a balratolódással és világnézeti megmerevedéssel szemben nem késett az ellenhatás. Az 1929-es években egy új világnézeti mozgalom kezdte bontogatni szárnyait. A Prohászka Köröket a fiatalság balratolódásától joggal félő atyák hívták életre a katholicizmus szelleme jegyében. Mint minden világnézeti mozgalmi kísérletezés a sajátos és ily kereteket nem tűrő kisebbségi viszonyok között, ez is inkább csak részletmegoldást jelenthet az ottani fiatalság számára. A szlovenszkói magyarság vallási megosztottságánál fogva, hol a protestantizmus nem közönséges hatóerőt és tömeget jelent, a Prohászka Körök mozgalma inkább csak katholikus oldalról erősítheti a magyarságot. De viszont ki tagadhatná, hogy Szlovenszkó katholikus magyarságának egy külsőleg és belsőleg átgondolt reform s rajta át az Európa új katholikus eszmeáramlataiba való bekapcsolódás elsőrangú érdeke. Míg az ottani magyar protestantizmus a maga többé-kevésbbé épen megőrzött sajátos szervezetével továbbra is megtarthatta a maga „nemzeti egyház“ jellegét és az e helyzetben rejlő előnyöket, addig a katholikus magyarság lába alól az államfordulattal egyidőben egyszerre elsiklott az eddig biztos talaj, egyszerre elveszett számára mindaz a támasz, melyet eddig a katholikus egyház hatalmi és vagyoni súlya s az általa nem egyszer oly energikusan képviselt történeti keresztény-magyar gondolat jelentett, — természetesen a XIX. és XX. század eleje értelmezései szerint. A szlovenszkói katholicizmus mint élet- és lelki forma ettől fogva már inkább a tót népség mély ősi hitét és külső politikai és szociális szervezettségét jelentette — hisz az egyházkormányzat az államfordulat következtében a többségi tót katholikusság nemzeti privilégiuma lett, míg a kisebbségi katholikus magyarság számára gyakorlati és eszmei keresztény-magyar szintézist így éppoly kevéssé hozhatott, mint megújhodó európai életformát és eszmei tartalmat. Ily helyzetben jelentkezett a Prohászka Körök kimondottan katholikus-magyar értelmű ifjúsági mozgalma, melynek fiatal válla így a keresztény és nemzeti föladatok és a vaskényszerrel szükséges megújhodás kettős súlya alatt gömyedezett. A föladat, melyet a katholikus magyar ifjúság e szervezkedése maga elé rajzolt, alapjeüegében ugyanazon demokratikus erők eredője volt, mint a szlovenszkói ifjú nemzedékek egyéb jelentkezései: eldobni a régi és haszontalan formákat s helyükbe — alkalmazkodván az új társadalmi tényezőkhöz — a belső szellemi építés és szervezés erejét ültetni a magyarság erősítésére — jelen esetben katholikus oldalon. És épp e másik szempont az, mely a Prohászka Körök ifjúságának szellemi és szociális téren külön helyet biztosít. Az új Európa legszebb értékeiből sarjadt katholikus renaissance szociális és eszmei tartalmának magyarrá — kisebbségi magyarrá — asszimilálása, Prohászka útjának méltó követése társadalompolitikai

és eszmei téren, — mindezek oly föladatokat jelentenek a. Prohászka Körök és lapjuk, az „Új Élet“ fiatalsága számára, melyek mozgalmukat egy tán első pillantásra részletmegoldást ígérő beállítottságon túl általánosan magyar értékűvé emelhetik. Egyelőre mégis pillanatnyi ellentétnek remélhetőleg megoldásba torkoló gátjai feszülnek a kimondottan katholikus lobogóval indulók s a magyar fiatalság nagyobb és annak idején szintén jobb reményeket hozó „Magyar Munkaközössége“ s az ezzel kapcsolatos „Magyar írás“ c. folyóirat gárdája közé.

Az ellentétek magva nemcsak általános világnézeti, de különlegesen magyar-népi világszemléleti kérdésekben is rejlik. A „Prohászka Körök“ fiatalsága nem fogadja el a maga számára Ady, Szabó Dezső és Móricz Zsigmond munkásságát, mely főbb vonalaiban ma is fárosza a néppel, a röggel közösséget kereső és érte dolgozni is akaró fiatalságnak. E triásznak alkotásai és gondolatvilága az egész ottani fiatalság életszemléletét egységes láncba fogják össze. De egyúttal hidat is jelent a hasonló irányú magyar mozgalmakkal való együtthaladásra. Velők szemben az „Új Élet“ inkább Claudel, Sigrid Undset és más modem katolikus íróknak Szlovenszkóhoz és ennek magyarságához nem épp túlerős szálakkal fűződő írásaiban találta meg a maga mozgalmának indító szellemi erőit. Reméljük, hogy Szlovenszkó hideg égalján nem fog melegházi növénnyé válni ez a mozgalom, mely kedvezőbb körülmények és beállítottság esetén igen értékes részét jelentheti még a megújhodó katholicizmus szociális és intellektuális programmja jegyében az ottani ifjúsági mozgalmaknak is.

Az Ady—Móricz—Szabó Dezső triászon túl két Szlovenszkóból kinőtt költő jelentette az ottani magyar ifjúságnak a legnagyobb lelki és szellemi élményt és ma is ható inditóerőt. Mécs László és Győry Dezső költészete mintegy eszmei hátterét és egyben bizonyos fokig magyarázatát is adhatja ezen ifjúsági mozgalmak belső kifejlésének és irányainak.

M é c s L á s z l ó katholikus költő a szó legigazibb értelmében s így ma a „Prohászka Körök“ mintegy önigazolásul tarthatják maguk elé a fiatal, ragyogó lelkű, szeretetre vágyó s a legtágabb, legmélyebb humanizmus lendületével indult s korántsem elhatárolt szellemiségű ifjú költő-pap verssorait. Sajátos dolog mégis, hogy Mécs tág ölelésű humanizmusa mily gyönge gyökérzetet ereszthetett csupán az ottani fiatalság egy részének lelkébe. Ez az ifjúság a költőtől ma nemcsak — s nem is elsősorban — esztétikumot és lelki kultúrát vár, hanem különösképp aktív társadalompolitikai állásfoglalást, — a költő legyen fárosz, a tömeg embere, népszónok, a társadalom, a múlt makacs kritikusa, próféta és vezér — s mit talált Mécsben? — végtelen, a forma művészi keretein minden pillanatban túláradó, de korántsem öklöződő és gyűlöletben tobzódó humanizmust, emberszeretetet, eddig valóban szokatlan csengésű, keresztény értelmű lírát s valami állandó, a társadalmi harc s a generációs ellentétek hétköznapjaitól idegen belső izzást és feszültséget. A költőből, ahogy pedig indulásakor várták, nem lett agitátor és forradalmár — a szó köznapi értelmében — s nem csinált érzéseiből, ahogy ezt szintén várták, szociológiai kísérleti állomást, hanem megmaradt embernek, individuumnak — ami nála a lelki és

szociális életet élő ember legszebb fogalmazásában jelentkezett. Lelki emberként hajolt a földi szenvedések völgyei fölé s nem utolsósorban arra a szlovenszkói földre is, melynek a föld, a rög, a pillanat szociális révületében élő, egyoldalúan orientált ifjúsága viszont az esztétika és szellemi értetlenség makacsságával követelt egy szűkebben fölfogott humanizmust és erősebb szlovenszkói társadalompolitikai aktivizmust a legtágabb emberszeretet hullámain a szlovenszkói hétköznap átlag-pillanataitól elforduló költőtől.

Amit Mécsnél a fiatalok hiányoltak, a költészet új szociális funkcióját, az új helyzetből fakadó valóságok ideológiai fölvázolását, azt e nemzedék másik vezető költőjénél: G y ő r y D e z s ő n é l találták meg. Az „újarcú magyarok", a „kisebbségi géniusz" költője, és költészete, mondanivalója tartalmával Szlovenszkó talajából fakadó poétája mintegy fókuszává lett az ottani magyar ifjúság szellemi áramlatainak. A történeti középosztály, a hivatalnoksorba szakadt középnemesség entellektuellé nemesült gyermekének kellett jönnie, hogy ráébressze ezt az ifjúságot a maga külön helyzetére és föladataira. Győry a lehanyatlott sorsú és a szlovenszkói élet mélyéről jövő magyar történeti rétegnek megmásult viszonyok közé növekedett és küzdésre szorított fiaként ösztönös átértéssel hamar észrevette azt az űrt, mely a végétért történeti múlt és a szlovenszkói magyarság különleges mai helyzete között tátong, véget nem érő társadalmi és lelki válságok magvait rejtve magában. Új alapokon, új szellemiség kellett az elomlott épület helyére: ez az új alap pedig mi lehetett volna más, mint a szlovenszkói magyar népiség, elsősorban tehát a parasztság, — a fölépítmény pedig ebből folyólag csak népi kultúra lehet, egyetlen biztos menedék a pillanatnyi hagyománytalanság és ingadozás közepett a régi értékek megmentésére. Győry költészetében ez a nép felé való menekvés tudatosan, bár egy remegő és finom intellektus prizmáján átszűrve jelentkezett és így ment maradt egy magát csupán frazeológiában kiélő, meddő népieskedés veszélyeitől. A magyar középosztályi rétegek fiatalsága Győry költészetén át ébredt rá önmagára, szlovenszkói és kisebbségi helyzete szociálisan színezett voltára s ez generációkat, ellentétes csoportokat egyazon fölismerésbe összefűző élmény formájában jelentkezett.

Győry ismerte föl először, hogy a szlovenszkói magyarság kérdése elsősorban szociális probléma, de magyar probléma és a „kisebbségi géniuszának problémája is egyúttal. £gy magyar szociális gondolat humanisztikusán színezett volta lebegett a költő előtt. De Győry elsősorban költő volt, ki legelőször érezte meg gyors intuícióval és nagy vonásaiban a különböző jelenségeket, míg a részletek őt már nem érdekelhették és nem is reá tartozott az a föladat, hogy az élet minden részét átfogó programmot adjon. Bármennyire ellentétes utakra tévedt, mégis az ő elgondolásainak programmjával indult el a szlovenszkói magyar intellektuális ifjúság. De felelőssé tehető-e ezért a költő? Kétségkívül a legkevésbbé sem. A sok csalódás és hányattatás megtörte a költőt s azelőtt szabadon lázadó hite legújabb kötetében („Hol a költő" 1932) már távolról szemlélődő, tehetetlen keserűséggé törik.

Mégis azok a csoportok, melyek Győry költői ígéretéből

kiszakadtak, az egyetemes kisebbségi magyar ifjúságnak csak kis részét képviselik. A nagyobb rész, mely a kisebbségi sors szellemi és szociális föladatait egyformán zászlóvá bontotta maga elé, a Magyar Munkaközösségben tömörült. Ennek az alakulásnak kezdetei egyidejűek a „Sarló“ teljes és dogmatikus marxizálódásával, valamint a „Prohászka Körök“ zártabb vallási és világnézeti irányának végső kifejtésével. Az 1931 szeptemberi pozsonyi értekezlet alapvetése után 1932 január 22-én Prágában alakult meg az új szervezet, mely valahogy koncentrációja kívánt lenni az egyetemes magyar fiatalság szellemibb részének. Hozzájuk csatlakozott az 1932 márciusában indult „Magyar Írás“ c. folyóirat. A szélsőséges világnézeti csoportosulások ellenében a magyar nemzettel szemben való kötelességeket hangoztatja programmja, demokratikusabb magyar jövőt akar, a csehszlovákiai magyarság kulturális és gazdasági önállásának megteremtését, a paraszt és munkás elszegényítése elleni harcot hirdeti s e bajokon és következményeiken e rétegek belső és szövetkezeti, gazdasági szervezésével akar segíteni. Tudományos Önkritikával egy friss szellemű, egyetemes intellektuális mozgalom kiépítésére törekszik, mely majd megvalósítja mindezen célkitűzéseket.

Nagy szellemi, gazdasági lehetőségeket és föladatokat rejt magában e programmadás. Nem meddő világnézeti csatákra és ábrándokra, hanem a valóság adottságaira fekteti a fősúlyt s ezen az úton előre is haladt. Sok helyen megindította a magyarság szövetkezeti szervezkedését, rendkívül alapos és nagyvonalú szociográfiai kérdőívet dolgozott ki s végtére keretet és megnyilvánulási formát adott annak a gondolkodó ifjúságnak, mely a nemzeti gondolatot és annak igazi korszerű értelmét többre tartja ködös világnézeti ábrándoknál és intellektuális kalandozgatásoknál.

E gazdasági és szellemi lehetőségek valóraváltása, a nép felé való tudatos és nevelő odafordulás, Győry programmjának megvalósítása végre mintegy betetőzését jelenthetnék a szlovenszkói magyar ifjúsági mozgalmak gyakorta diszharmonikus építményének. Úgy tetszik, hogy a vidéki elhagyatottságból kinőve, sokféle hányódtatás, toldás, külső befolyások gyakorta káros fölvétele után e mozgalom elérkezett történeti jelentősége végső kifejtéséhez: a magyar és szociális gondolat egyenértékű, de elsősorban mégis magyar megvalósításához egy idegen nacionalizmus és kapitalizmus kettős nyomásának ellenére. A Magyar Munkaközösségtől így épp ezért igen sokat várhatna a magyar közvélemény: reális és az eddiginél dolgosabb fiatal szellemiséget, egységes gazdasági szervezkedést, komoly szlovenszkói magyar közhangulatot.

A Magyar Munkaközösség így egy 12 éves kényszerből indult fejlődés betetőzése. Elfogadja Szlovenszkót mint adottságot és őt is magába foglaló életfogalmat, de ezzel szemben és e kereten belül változatlanul hangoztatja önálló és nemzeti magyarságát. A meddő honfibú és ideológiai zűrzavar után végre szellemi és szociális téren egyaránt döntő összefoglalást, társadalmi és nemzeti szintézist akar.

Mindamellett pillanatnyilag e nagyrahivatott mozgalmat útja most mégis Scidllák és Charybdiszek között viszi tovább. Egyfelől a kisebbségi

politika vezérkara részéről hiányzik a Munkaközösség iránt az a szeretetteljes bizalom, melyet atyái oldaláról jóformán 12 éven át majdnem mindig nélkülözött a szlovenszkói magyar ifjúság önállóbb szellemű része. Politikát s az öregek gondolatköréhez való föltétien odacsatlakozást vártak attól a vidékiességéből váratlanul a történelem sodrába lökött fiatalságtól, mely előbb tanulni, látni akart s melyet senki sem tanított, vezetett és oktatott. Talán ez a helyzet most is, a politikamentesen induló és szellemi lehetőségeket jelentő Munkaközösséggel szemben, mely külső politizálás helyett inkább a magyarság belső erősítését tartja előbbrevalónak és hivatásának.

Másfelől viszont nem hiányzanak egy ellentétes oldalról föl-föl-csendülő szirénhangok sem. A tiszta indulású szellemi mozgalomba s főleg annak pozsonyi csoportjába sikerült magukat oly emigráns magyaroknak is befürniok, kik a múltban, sőt a jelenben is nem tették épp a legszebb tanúságot foltétien és igaz magyarságuk mellett, sőt épp ellenkezőleg, a legélénkebb kapcsolatban, anyagi és szellemi függés viszonyában állnak az államhatalommal. Hogy mily irányban haladna az ily elemek elhatalmasodásával a mozgalom, az nem lehet kétséges, — ezt már egyszer, a „Sarló“ egy korszaka, a cseh orientáció ú. n. reálpolitikája megmutatta. Ez az aggasztó, bár nem épp kiküszöbölhetetlen jelenség bizonnyal igen fájdalmas lehet azok számára, kik egész hitükkel ott állván a mozgalom mellett, életük magyarsága egyetlen megfogható gyümölcsét látták volna benne s kik független és tágkörű szellemi munkaalkalomnak látták a Munkaközösséget. Most az államhatalomtól függő pozsonyi exponensek egyesületesdivé, felülről függő egyletté hamisították a mozgalmat. Eredetileg szabad társulás alapján megalakultak a Munkaközösség önálló helyi csoportjai; most egész váratlanul, káros és magyartalan befolyásoktól vezettetve a pozsonyi csoport mindezen szabad csoportok fejéül, központjául emelte magát s olyszerű alapszabályjóváhagyást eszközölt ki, mely szerint a többi csoportok csupán az ő fiókjai lennének.

Mégis reméljük, e legújabban megnyilatkozott zavaró jelenségek nem lesznek oly méretűek, hogy a már megindult komoly munkát lehetetlenné tegyék. Kár lenne, ha a múló rossz pillanatok, személyi ellentétek, politikai érdekek akadályai meggátolnák a szlovenszkói magyar ifjúságot előrehaladásában. Már pedig ez az előrehaladás nemcsak a szlovenszkói kisebbségi élet belső ügye és érdeke, de egyúttal az összmagyarság magasabb kultúrközösségének is elsőrangú követelménye, — hisz rajta át nemcsak a valóság és a szükségesség szerint alakuló egyazon magyar arc nyert Szlovenszkó földjén maradandó és hatásos kifejezést, de egyúttal történelmi jelentőséget is adott a vidékiességből történetalkotó tényezővé érett csehszlovákiai magyarságnak.

GOGOLÁK LAJOS

A MAGÁNPARKOK ALKONYA

KORUNK társadalmi és gazdasági átalakulásai sokféle változást okoznak olyan körben is, amely iránt a magyar közönség mindeddig aránylag kevés érdeklődést mutatott. Például a parkok dolga a legutóbbi időkig vajmi kevéssé foglalkoztatta a közvéleményt. Azt tartották, hogy kastélytulajdonosok és városi kertészek ügye, a közönségre alig vagy egyáltalában nem tartozik. Csak a legutóbbi években hallatta hangját a közvélemény a parkok dolgában, mikor a fővárosban új kertészeti vezető átalakításokat végeztetett a parkokban, és meghonosítani igyekezett a nyugati nagyvárosok közparkjainak a korszerű közönség kényelmét és egészségét szolgáló új elemeit. Hogy az ekkor és azóta nyilvánosságra jutott megbeszélések kellő megértést, szakismeretet, legfőként pedig korszerűséget mutattak volna, nem állíthatom. Alig-alig nyilatkozott bennük egyéb, mint egészségtelen irtózás az újítástól és sok-sok dilettantizmus.

Közönségünk ugyanis, ha parkokról van szó, még mindig abba a gondolatvilágba zökken vissza, amely a XVIII. század második felében volt élő tényező, amikor az úgynevezett francia és angol park vívta nagy harcát és szerte a világon divatossá lett a természetes elemekben bővelkedő tájkert a maga kígyózó utaival, szabad növésre eresztett magános fáival és facsoportjaival és a zöld mezőt utánzó pázsitjaival. Szegezzük le, hogy ettől a kortól bennünket már kereken másfél század választ el. Elég hosszú idő ahhoz, hogy fordulhasson alatta legalább egyet a történelem kereke. Aminthogy fordult is. És ha a lakásberendezésben, építészetben, művészetben elismertük az új stílusok jogosultságát, meddő erőlködés lenne szembehelyezkedni az új parkstílussal. Francia és angol park ma már történelmi múlt. Mindkettő magánpark volt, és korunk parkja a közpark, a parkkertészet modem problémái a közpark vagy amerikai park céljának tökéletes megvalósítására irányulnak.

A kertművészet története a XVIII. század közepéig szinte egyáltalában nem ismeri a közpark fogalmát. Minden korban voltak ugyan parktulajdonosok, testületek vagy magánosak, akik általában vagy egyes alkalmakra megnyitották parkjaikat a közönségnek, de kifejezetten közcélra a régiek sohasem alapítottak parkokat. A legősibb parkok, a keleten ma is ősi szépségükben zöldelő templomparkok látogathatók ugyan, de korántsem üdülésre szolgálnak, hanem áhítat gerjesztésére s erre a célra a hívőnek a parkban valamely szer-

tartást vagy különféle szertartásokat kell végeznie. Világi rendeltetésű parkokat, amennyire ilyesmi megállapítható, először a görög városállamok alapítottak. Ugyanis a görög gimnáziumokat tulajdonképpen városi parkoknak tekinthetjük. Csakhogy ezek sem voltak szabadon látogatható helyek, hanem csak a tanulók és a szellemi előkelőségek — hogy úgymondjam —- gyakorló terei.

A római császárság korában a birodalom nagyvárosaiban a császár vagy helytartói hatalmas parkokat alapítottak. Elsősorban maguk gyönyörködtetésére, de megengedték a közönség belépését is. Természetesen csak mint jámbor néző járulhatott a közönség a parkba, annak kialakításába, használatába nem szólhatott bele. Szóval a római városokban alapított parkok is lényegben magánparkoknak tekintendők. A középkorban a kolostorkertek és a lovagkertek természetszerűen elzárkóztak a városi közönségtől, ennek legfeljebb a város kapui előtt nyílt alkalma a sétára. Mivel azonban a szabad természet akkor nagyon közel nyúlt a város alá, parkok alapítására mai értelemben a középkori városok nem gondoltak.

A renaissance-szal nemcsak a császársági Róma parkstílusa újult fel, hanem ugyanaz a viszony is, mely a park és a közönség közt a római birodalomban kifejlődött. A renaissance parkjait fejedelmek, főurak alapították maguk gyönyörűségére, de gyakran megnyitották a közönségnek is. Egykorú leírások, például Montaigne útinaplója, ma is bizonyítják, milyen nagy mértékben állottak a közönség rendelkezésére a renaissancekori Róma magánkertjei. Az Alpoktól északra csak a barokk korban kezdték utánozni ebben a fejedelmek és főurak a renaissancekori Itáliát.

összegezve az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy a XVIII. századig közönséges halandó számára a parkok vagy teljesen zárva voltak, vagy vajmi kevés gyönyörűséget nyújtottak, ha meg is nyíltak kapuik a nyilvánosság számára. Lépten-nyomon feliratok figyelmeztették a közönséget, hogy idegen területen jár, ahol szigorú szabályok kötelezők. Arra is ismerünk eseteket, hogy a parkban elhelyezett nehány pad fölött felirat adta tudtul, hogy az ülőhely csak a nemesek pihenésére szolgál, polgári lényre ellenben botbüntetés vár, ha a padra mer ereszkedni.

Még a XVIII. században is teljesen a parktulajdonos önkényétől függött a parkot látogató közönség kedvtelése. Párizsban a Palais Royal kertjeit nagyon megszerette a közönség a XVIII. század közepén és talán már abban a boldog hitben élt, hogy sohasem kell másutt adni a hőn óhajtott találkákat. Ámde 1781-ben Chartres hercege minden indokolás nélkül becsukatta a kapukat s a párizsi közönség jó ideig csak emlékeiben őrizhette az ott töltött szép órákat. Más párizsi parkokról is feljegyeztek hasonló zárlatokat. Angliában az udvar és a főurak sokkal belátóbbak voltak s például a londoni Kensingtongarden már a XVIII. században teljesen a nép használatára állt. Mikor II. György felesége, Rarolin királyné, aki nagyon szerette a kerteket, egyszer be akarta csukatni a Kensingtongarden kapuit s megkérdezte Walpole minisztert, mi lenne ennek az ára, azt a választ kapta: „Only three crowns.“

A XVIII. században az uralkodók lassanként kiköltöztek a fővárosokból és a parkokat többnyire sorsukra bízták. Mivel pedig ekkor még a városok sem vették birtokukba, soha annyi elhanyagolt park nem volt Európában, mint a XVIII. század második felében. Csak a XIX. században lettek a városok tulajdonai a mai nagy városi parkok s ekkor indult meg a közparkok fejlődése. Egyelőre természetesen még teljesen a magánparkok stílusának hatása alatt. Tudjuk, hogy Budapesten is a XVIII. században még nagyon gyenge lábon állt a parkok ügye. A Városmajort II. József avatta nyilvános sétahellyé, de a Városliget, amelyet gróf Batthyány József hercegprímás kezdett fásítani, ekkor még „erdő" volt, parkká csak József nádor ösztönzésére kezdett alakulni. József nádor honosította meg Budapesten a tájkerti elemeket a parkokban. Ő alakította angol parkká á Margitszigetet, kertészével, Tost Károllyal. József nádor buzgólkodására ültették a városligeti nagy fasorokat és mélyítették a városligeti tavat. A külföldi fák honosításának felkarolása is több tekintetben József nádor kezdeményezése Budapeí:en. Érdekes emléke ennek az általa Itáliából személyesen hozott platán, amely ma is viseli a nádortól emlegetett „Hét testvér" nevet.

A XIX. század második felében leginkább elterjedt s mai napig leggyakoribb parkstílus megteremtője az angol Sir Charles Barry, aki fiatal korában sokat utazott Itáliában és ott megkedvelte a renaissance kor emlékeiként maradt kerteket. Visszatérve Angliába, 1840—60 között sok új parkot tervezett és sok régit átalakított. Újításainak lényege, hogy az épület közvetlen környékét, főként a frontrészt kiszakította a tájszépségeket utánzó „angol" parkból és ott felújította a renaissance kertstílus elemeit, amelyekhez azonban modem virágokból készített pompás virágszőnyegeket kevert. Ilyen módon a század elején még egységes és főként dendrológiai szépségeket kereső angol park két részre oszlott, a külső keretre, amelyben továbbra is „természetesen" kígyóztak az utak, szabadon nőttek a lehetőleg exotikus fák, és a központi neorenaissance kertre, amelynek útjai egyenesek, ágyai mértani alakok, fái nincsenek, legfeljebb a puszpáng képviseli a fásnövényeket kisebb oszlop és szegély alakjában.

Sir Charles Barry ezzel az újítással lehetővé tette, hogy mindkét legkiválóbb növényszépség teljes mértékben érvényesülhessen a parkokban. A fák termetük szépségével ragadják el az embert. A XIX. század második felében a park külső része valóságos dendrológiai élő gyűjteménnyé, arborétummá lett. Sokan olyan szenvedéllyel űzték a külföldi és exotikus fák honosítását, hogy többszáz fafajt zsúfoltak ösbze alig néhány holdnyi területen. A kertművészet itt már botanikai szenvedéllyé alakult át, a honosítási kísérletek miatt akárhány park dendrológiai honosítási kísérleti telep hatását keltette. Az épület frontjáról nyíló mértani kertben pedig a modem virágcsodák sorakoztak fel. Itt a modem kertészeti technika ülte versenyző diadalait. Nemcsak újabb és újabb fajok vonultak fel a virágágyakban, hanem a virágtenyésztés díjazott eredményei is, műalkotások, amelyek keresztezés, kiválogatás, hizlalás stb. révén a műkertészetekben, sőt részben a növénytani laboratóriumokban keletkeztek.

Az új parkstílus a mértani középésszel burkolt, de határozott támadás volt a múlt század elejének túlzó naturalizmusa, szinte betegessé fajult természetrajongása ellen. Hatása végighullámzott az egész kontinensen és a XIX. század végére annyira megerősödött, hogy végül teljesen megbuktatta az angol park, a tájkert egykor mindenható egyeduralmát. Nyíltan először 1892-ben Angliában szállt szembe az új irányzat a tájkerti stílussal, ekkor jelent meg Reginaid Blomfield azóta több kiadást ért híres munkája The Formal Garden in England címmel. Blomfield egyenesen ízléstelenségnek nevezi a tájkertet és szembeszáll azzal a felfogással, amely a kertben a természet utánzását tűzte ki célul. A parkot, amely a XIX. században teljesen a botanikai kertészkedés körébe került, visszakövetelni az építész, az architektúra kezébe.

A magánparkok stílusának ez a nagy átalakulása a XIX. század második felében magával sodorta a közparkokat is. Ez az időszak volt a városépítések kora. A park is városépítési elemmé lett. De attól az időtől még messze esett, amikor nagyvárosi szempontból bírálták volna el célját és feladatait. Még kevesen látogatták a közparkokat, a ráérő sétáló közönség még nem keresett mást a közparkokban sem, mint a kastély tulajdonosa a magánparkban. A Sir Charles Barry által teremtett hibrid parkstílus tehát megfelelt a közparkoknak is és ennek a divatnak megfelelően a közparkok is úgy alakultak ki, hogy középső vagy épületek frontja előtt fekvő részük mint mértani és virágos kert szakadt el a környező nagyobb, dendrológiai tájkerttől.

Ha végig nézünk a magyar parkokon, mindenütt megtaláljuk ezt a hibrid parkstílust. Magánparkjaink is így készültek, közparkjaink is csupán a Sir Charles Barry által elfogadott és kevert elemeket alkalmazták egészen a legújabb időkig. Gondoljunk például az ország két legnagyobb közparkjára, a 100 hektáros Városligetre és a 112 hektáros Népligetre. Ma ugyan már eléggé különbözik egymástól a kettő, de korántsem a parkstílusban, hanem csak a stíluselemek egyenlőtlen elosztásában. A Városliget a nyolcvanas években volt virágjában, azóta nagy mértékben beépült. Minthogy az épületek frontja elé mindenütt mértani virágos kerteket szakítottak ki a dendrológiai tájkertből, régi alapállományából, ez a része ma már nagyon megcsökkent. Ez különbözteti a Népligettől, amelyben nincsen még más épület, — a vurstlitól eltekintve — mint a vendéglő s így virágágyak is csak egy helyen szakadnak ki az angolparki alapállományból. Szóval a Népligetben még lehet sétálni, lehet tájkerti szépségeket találni, lehet a fák és a pázsit szépségében gyönyörködni anélkül, hogy kilátásunkat megzavarná akár az épület, akár a mértani virágágy.

A parkstílus tehát a XIX. század végén és a XX. század elején éppen ellentétes visszatérésen ment át, mint másfélszáz évvel előbb. A XVIII. század második felében az volt a jelszó: vissza a természethez!, most az lett a jelszó: vissza a mértani kerthez! Ennél is mélyrehatóbb változás mutatkozott azonban a parkstílusban Amerikában. Amerika a XX. századig a felszínen mindenkép elismerte Európa vezető szerepét a művészetben. A XX. században elfordult az európai vezetőktől és tudatosan önálló amerikai stílus kifaragására törekedett. Ebben a törekvésében megerősítette a világháború, amely a világ-

hatalmat teljesen Amerika kezébe vetette. A XVIII. és XIX. században az amerikai parkok sem különböztek az európaiaktól. Legfeljebb növényállományukban volt némi eltérés, bár a divatos kerti növények, mind a fák, mind a virágok, hihetetlen gyorsasággal körülfutottak a Földön és bekopogtattak minden kertbe. Budapest virágos kertjeit ugyanazok a virágok ékesítik, mint a tokiói kerteket, s a tokióiakat ugyanazok, mint a newyorkiakat.

A világháborúban az államok elismerték a demokratikus tömegek államalkotó szerepét. A háború után minden állam sietett emléket állítani a tömeget jelképező' névtelen hó'snek. A névtelen katona pedig szellemmé változott és beköltözött a tudományba, művészetbe is. A parkok is hamarosan megérezték hatását. A nagyvárosi kispolgár és munkás nem mint dendrológiai műélvező és nem mint természetrajongó lép a parkba. Megelégszik a maga egyszerű örömeivel, pihenéssel, jó levegővel, fénnyel, ha pedig mozgást keres, nem sétál, mert a turistáskodó nem parkba jár, hanem felkeresi a valóságos szabad természetet, a parkban testgyakorlatra keres alkalmat. Kivált az amerikai városlakó, akinek a sport valósággal életelemévé lett.

A XX. század emberének szemében tehát a park akkor is elvesztette értékét, ha mértani, akkor is, ha tájkerti alkotás. A közparktól egészen más élvezeteket vár a látogató, mint amit a magánpark bármiféle stílusában eddig nyújtott és nyújthatott. A kívánalom pedig megalkotja a maga teremtményeit, Amerikában csakhamar megszülettek az első új, többé már nem a magánparkokat utánzó és nem a magános sétáló számára készült közparkok s velük az új és önálló közparkstilus. A kezdeményezés Csikágó érdeme. Ez a város körülbelül 20 évvel ezelőtt még igazi kőtenger volt. Mint gyorsan fejlődött amerikai nagyváros, a legújabb időkig csak a „szerzésre“ gondolt, a szépséggel nem törődött. Végül azonban eljött Csikágóban is a városszépítés ideje. Két évtizeddel ezelőtt fogtak a szépítéshez és mindjárt 42 millió dollárt fordítottak parkozásra. De ezekben a parkokban már seholsem öncél az ültetvény, a fa és a virág, egészen lényegtelen a pázsit, a lényeg a levegő, napfény, némi szín a növényvilágból, s mindez együtt csak foglalata a sport- és játszótereknek. Nem kevesebb, mint 24 ilyen sportközpark épült, olyan elosztásban, hogy bármely házból 10 perc alatt el lehessen érni a legközelebbit.

A csikágói példa sem múlt el nyomtalanul és csakhamar követték nemcsak az amerikai, hanem az európai nagyvárosok is. Európában sem volt mindenütt merész újítás az amerikai sportközpark. Például Lipcsében Schreber orvos arra a célra hagyományozta vagyonát, hogy azon a város földet vásároljon s azt 200 négyzetméteres parcellákban bocsássa olyan szegények bérletébe, akik maguk erejéből nem szerezhetnek kertet. A Schreber-egyesület sporttereket és sportcsarnokokat is emeltetett a schreberkertek parcellái közt. Ezt a példát más német városok is követték s a schreberkerteket méltán szokták tekinteni az amerikai park előfutárainak,

Budapesten két-három évvel ezelőtt jelentek meg a közparkokban az új amerikai parkelemek, a játszóterek és a sportépítmények. A közönség véleménye megoszlott az újítások tekintetében. Azonban a főváros

kertészeti vezetősége nagyon helyesen és helyes mértékben alkalmazta az újításokat Végre is nem az a lényeg az új közparkstílusban, hogy mindenkit sportra késztessen, hanem hogy a parkot a városi lakosság szolgálatába állítsa az eddiginél sokkal tökéletesebb megoldásban. Vájjon nem volt méltánytalanság, mikor az iskolákban a naptól és szabad mozgástól elzárt gyermekseregre a parkokban is rá akarták kényszeríteni az öregek fegyelmét? Vájjon nem okosabb és célszerűbb megoldás a gyermekjátszótér a parkban, mint a sok tiltó felirat és a mogorva parkőr? És vájjon nem ezerszer szívhezszólóbb módszer a sokszáz pad a parkban, mint bármely felhívás az egészség és a szabad levegőzés szemmeltartására?

Az új irányban a közparkokra még nagy fejlődés vár. Ma még legtöbb helyen csak beolvasztják az amerikai sportparkelemeket a régi parkstílus elemei közé. Budapesten még sokan vannak, akik sétányt keresnek a parkban, inkább csak a fiatalság számára készülnek a parkok új részei. De a fiatalok egyszer nálunk is öregek lesznek, elfoglalják az elfeledett öregek helyét és akkor már senki sem fogja megérteni, mire való a közparkban a sétány, a tájkert, a kígyózó út s általában mindaz, amiért olyan heves harcok folytak az irodalomban ezelőtt másfélszáz évvel.

Legfeljebb a magánparkokban maradnak emlékei mindennek. Ma ugyan a gazdasági nehézségek következtében a legtöbb magánpark erősen hanyatlik, vagy egészen elhanyagolják vagy — s ez a jobbik eset — átalakítják faiskolává. Ezzel természetesen a magánpark is a köz szolgálatába kényszerül, viszont el kell ismerni, hogy ilyen módon valóban nagy szolgálatokat tehet a köznek. Magánparkjainkban az utóbbi évtizedekben kiterjedt növényhonosítási munkák folytak. Például Kámonban (Vas m.) Saághy István európai viszonylatban is számottevő arborétumot alapított. Az ott honosított értékes fajok most vannak elterjedőben az egész ország minden tája felé.

A magánparkok ideje lejárt. Azonban a közparkok új stílusukban sem nélkülözhetik azokat a növényhonosítási eredményeket, amelyeket a magánparkokban szereztek s a történelem tartozik megfelelő emléket állítani a magyar magánparkoknak.

RAPAICS RAYMUND

SZÍNHÁZI NAPLÓ

A SZÍNHÁZAK — már amelyek megérték a szezon végét — bezárták a kapuikat. Thália nyaralni ment. Ha hintón járna, mint hajdanában, aligha találna rajongókat, akik lelkesülten tovaröpítsék hintóját... S ha eszébe jutna összecsomagolni kedves emlékeit, aligha időznék sokáig legutóbbi pesti emlékei között...

A színházi szezon évről-évre romlik. A színházak levegője megdohosodott, akusztikája meggyöngült, a dráma elvesztette frisseségét, lélekzete kifogyott, mondanivalójának hangsúlyát a nézőtérről a karzatra tette át s nem vette észre, hogy ezzel nemcsak a közönséget becsülte le, hanem saját hivatását is megalázta. Röviden: a színház bámulatosan leszállította igényeit. Az egykor „világot jelentő deszkák" ma már semmit sem jelentenek.

Amikor ily sivár vegetációt konstatálunk mindenfelől, szinte fanatizmusnak tűnik fel minden kísérlet, amely még művészi szempontok mércéivel közeledik a színpadi terméshez. A költők helyett idestova a kritikusok játszák Don Kihóte romantikus szerepét, egyedül ők vívják még a tragikomikus harcot a Művészet láthatatlan szellemeivel ott, ahol csak szélmalom szárnya kelepei egyhangúan... Erős a kísértés, hogy miután imponderábiliákat méricskélni nem érdemes, tegyünk félre minden magasabb szempontot és színműíróink példájára öltsük magunkra mi is a legvégső határig vitt igénytelenséget. Hiszen a kritikust ma már igazán csak saját lelkiismerete készteti arra, hogy a színházi rovatot komolyan vegye. Egy-két kivétel azonban, amelyen mégis a költészet fénye ömlik el, az újabb magyar drámai termés gondosabb áttekintésére kötelez.

A legutóbbi félévben a pesti színházak mintegy 20—25 magyar újdonságot könyvelhetnek el. Ebből a szapora termésből mindössze három darabon érzik költői hevület."

Ezek egyike Móricz Zsigmond „Murányi kaland" című történeti vígjátéka. A vígjáték középpontjában Wesselényi Ferenc és Széchy Mária hírhedt szerelmi kalandja áll, számos költemény és drámai mű izgató témája. Móricz Zsigmond a hagyományos murányi Vénusz helyett tűzrőlpattant magyar menyecskét formált s ezáltal vélte a háromszázéves kalandot napjaink friss életszerűségével megtölteni. Kísérletét nehéz elfogadni, mert Széchy Mária alakja másképpen rögződött a köztudatba. A hagyomány, a kortárs Kemény János fejedelem nem túlságosan lovagias megjegyzésétől a legújabb tudományos és irodalmi feldolgozásokig egészen ellentétes portrét vésett tudatunkba,

így tehát a háromférjes amazont vajmi kilátástalan próbálkozás volt ennivalóan naiv menyecskévé korrigálni. Az író eljárása pedig annál kevésbbé indokolt, mivel egyéb tekintetben lelkiismeretes gondossággal ragaszkodik a korszerűséghez, sőt vígjátékának legfőbb hibái éppen a kor- és környezetrajz túlnagy részletességéből, az írói ökonómia fegyelmezetlenségéből származnak. Egyébként e nem nagysikerű vígjátékban a szerző színpadi botladozásai ellenére is sok irodalmi szépséget találtunk. Móricz Zsigmond alakjain nemcsak a pompás történelmi kosztümök ragyognak, — külön ékességük a drámai dikció zománca.

Voinovich Géza egy emberi vonásaiban alig ismert világirodalmi nagyság alakját próbálta a színpad számára megformálni. Hőse, a „Lidérc“, több mint háromszáz év távlatából tűnik fel s él műveiben ma is eleven életet. De egyénisége csak közvetve, írásaiból fejthető ki. Voinovich íróhoz méltó feladatot vállalt és végzett. Drámájában a költői alapérzés feszültségét a kiváló Shakespeare-ismerő széleskörű tudományos ismeretei táplálják. Shakespeare egy szerelméhez, szonettjei szeretett hölgyéhez kapcsolja az eseményeket s így talán öntudatlanul is a tragédiaíró kemény, határozottabb kontúru figurája helyett a szonettek lágyabb poétája került színre.

Történelmi múlt ihlette Somogyváry Gyula (Gyula diák) „Kitagadottak“ cím alatt összefoglalt három dramolettjét is, amelyek a rádió műsorából emelkedtek a Nemzeti Színház deszkáira. A három drámai kép három száműzöttet, Thökölyt, Rákóczit és Kossuthot, elevenít meg. A szerző nem tért el a romantikus múltszemléletnek mindinkább fakuló pathetikus tónusától, de hamis hangot mégse fog. Különösen hatásos, kedves, poétikus munka a második kép: Mikesnek és Kőszegi Zsuzsika iránt érzett szomorú szerelmének új, a történelemben ismeretlen, de drámailag egészen elfogadható jelenete. A „Kitagadottakéból ifjúsági előadásokat is rendezett a Nemzeti Színház, és e három dramolett érdemesnek is bizonyulna arra, hogy egy tervszerűen kidolgozott ifjúsági színházi programm műsordarabjául iktattassék.

Az említett három drámai mű színpadjainkon ma már — sajnos — elszigetelt jelenség. Az individuális dráma háttérbe szorul, a közönség érdeklődésén kívül esik és íróban meg színházban egyre lanyhább az igyekezet: letörni a közízlés korlátait. A közfigyelem kizárólag a jelenre irányul. A múlt csak mint a jelen gyökérzete vagy példatára kelt érdeket. Közönségünk múltszemlélete teljesen eszközjellegű.

A közelmúlt történelmi eseményeiből merít és már aktuális igényeket igyekszik kiszolgálni a szezon két másik újdonsága. Ezek egyike, a „Ritz, 1919“, szerzőjének immár harmadik színműve a háború utáni évek tárgyköréből. Hunyady Sándor ez alkalommal az antant-misszióktól megszállott Budapest életéből, a Ritz-szálló nemzetközi, mozgalmas miljőéből szakít ki néhány jelenetet. Az egyik antant-tiszt, társai példájára kalandot keresve, a szálló egyik alkalmazottjába botlik; a lánytól csak percnyi örömöt vár, de az odaadó szerelemmel ajándékozza meg. A fiatal tiszt párbajba, adósságokba keveredik a lány miatt, tiszti rangját is veszélyezteti, már-már

csak az öngyilkosság látszik az egyetlen kivezető útnak, amikor az utolsó percben — Deus ex machina — megjelenik megértőlelkű bátyja, aki kibogozza a csomót s a fiatalokat aztán már csak ásó-kapa... stb. A „Ritz, 1919“ a szerző előbbi két színművének sablonja szerint készült s ugyanazon szerkezeti alaphibában szenved. Az 1919-iki események, a katonai megszállás, a nemzetközi színek: mind csak külső parádé, amelybe az író egy önmagában, teljesen jelentéktelen novellatémát illeszt. A tulajdonképpeni mese csak laza szálakkal függ össze a túlméretezett kerettel és abból könnyűszerrel ki is vágható. Három egyformán elhibázott és egyre erőtlenebb kísérlet talán most már magát a szerzőt is meg fogja győzni arról, hogy a drámai ábrázolás fordítva: nagy cselekményt és robbanásig feszülő szűk köretet követel.

A „Térkép“ álnevű szerzője is előző műve — a „Zátony“ című regény — ismertetőjegyeivel jelenik meg a színpadon. A román impérimn alá jutott erdélyi magyarság szenvedéseit és fojtott atmoszféráját tárja fel. Irredenta, sőt revíziós darab, amelynek bonyodalma egy iskolásgyermek térképrajza körül alakul ki. A színmű szubjektív élményből született, előadása pedig közönségünk aktuális lelki diszpozíciójára támaszkodik. Mint drámai alkotásnak feltűnőbb fogyatkozása a meseszövés fegyelmezetlensége és általában az ábrázolás vázlatossága. A dráma második felében a hangsúly a térképről egy család sorsára tolódik át. A mű ekkor jut ugyan igazi drámai fordulathoz, de a szemlélő ezt a fordulatot esetlegesnek érzi s a cselekményben erős törést lát. A mű drámai hatása tehát nem zavartalan.

A SZÍNPADI CSELEKMÉNY legotthonosabb terepe máma a jelen. A szürke hétköznapok, a mi napjaink... A mai ember vakondokhorizontja csupán az orráig ér s aktivitása jórészt percnyi szükségleteket szolgál. Nem csoda, ha íróink a mai társadalom kaleidoszkópját tartják elébe. Közönségünk a pénzéért pusztán szórakozni akar és oly bámulatos béketűréssel viseli el e gyöngéjének kihasználását, mintha észre sem venné, hogy három órán keresztül csupa elcsépelt komédiával szórakoztatják s oly gyermeteg együgyüségeket tálalnak elé, hogy az már sokszor az önérzet rovására megy.

A közönség végtelen naivitásának hitén épül fel a szezon majd mindmegannyi darabja. Vagy lehet-e szendébb ártatlanságot elképzelni, mint Lengyel Menyhért „Pintyőké“-jét, ezt a nagyvárosi bárlepkét, akiben a női erény tökélyét csak a jellemnagyság múlja felül? Mint Hunyadynál a szálloda mixer-lilioma az idegen főhadnagyba, oly ártatlan odaadással szerelmesedik bele Pintyőke, a Paradicsom-bár kis lokálnője az amerikai lovagba. S midőn az eszményi lovag önzetlen szerelméről meggyőződik, inkább hajlandó eddig oly féltveőrzött ártatlanságát feláldozni, semmint a félrevezetett lovag illúzióját megzavarni. Szerencsére, a költői igazságszolgáltatás nem marad el és az amerikai elnyeri kiérdemelt boldogságát.

Két másik magyar leányt is szemfüles idegenek vesznek feleségül a szezonban. így mindjárt azt a „Magda“ nevezetű kis felsőkereskedelmistát, akit a végén — a darab címéhez illően — kicsapnak

az iskolából. Kádár Miklós vígjátéka azon a valószínűtlen ötleten épül, hogy egy kereskedelmi iskola tanárnője plátói szerelmet táplál a levelezési tankönyv példatárának liverpooli gyárosa iránt. A fiktív személynek vélt gyáros egyszeresük megjelenik; a szerelmes vénlány már-már álmait látja megvalósulni, amikor kiderül, hogy a gyáros, rövid ismeretség után, nem őt, hanem egyik tanítványát, Magdát választotta s a tanárnő még örüljön, hogy egy fatális szerelmes levél miatt nem húznak rá fegyelmit. A szerényigényű vígjáték iskolai kereteit sablonos diákcsínyek töltik ki; a meseszövés nem túlságosan ötletes, a jelenetek átlátszóak s kevés meglepetést tartogatnak. A szerelmes vénlány figurájába lehetett volna költőiséget lehelni, lelket, szint és hangulatot vinni. A szerző azonban csak vázat adott, de azt poézissal kitölteni képességén felülinek tartotta.

Szelíd és ártatlan bonyodalmak után megy férjhez a derék hollandusoknál üdülő magyar gyermekek felügyelő tanítónője, „A kis idegen“ is. A fiatal lányt hárman is kérik: egy Hollandiában tanuló magyar teológus, egy hollandi pap és egy jávai ültetvényes. A lány a legutóbbihoz vonzódik, de amikor az asszonyuralomra berendezkedett családban a fiú szándéka a nagymama ellenzésével találkozik: az önérzetes lány inkább lemond szerelméről, semhogy betolakodottnak tartsák. Végül azonban a nagymama ellenállása is megtörik s most már ő küldi a fiút leánykérőbe Magyarországra. A színmű, Mariay Ödön és Somogyi Gyula közös munkája, bár sem szerkezet, sem jellemzés, sem dikció tekintetében nem nyújt valami különöset, — fegyelmezett tónusával, kedves humorával és könnyed meseszövésével megszerzi egy kellemes est rózsaszínű hangulatát.

Hasonlóképpen konvencionális sablonokon és mérsékletesen adagolt naivitáson nyugszik Gáspár Miklós álnevű írónő „Rendkívüli kiadás“ című vígjátéka. Az írónő tudatosan ellensúlyozta ugyan a darab naiv túlzásait, pár idejétmúlt elszólással azonban Ő sem kerülte el egészen a veszélyesebb pontokat. így például az a motívum, hogy a darab hőse tárogatós szerenádot ad a Gellért-szálló előtt (!), ásatag anakronizmusával sokáig zavarja a máskülönben frissen perdülő darab rezonanciáját. Drámai bonyodalom itt sem igen akad, inkább a mese beállítása ügyes és hálásan kiaknázható: a csinos, okos ujságírónő nemcsak hogy megszelídíti a rettegett képviselőt, aki egy éleshangú vezércikkért kutyakorbáccsal akar elégtételt keresni, hanem meg is leckézteti, sőt ráadásul nyakába is varrja magát.

A Nemzeti Színház műsoráról az idén son maradhatott el a hagyományos, irodalomnépszerüsítő, regényből szabadon átdolgozott színdarab. Jókai és Mikszáth után ez alkalommal Gárdonyira került a sor. Balázs Sándor, az „Öreg tekintetes“ drámai átdolgozója, nem a legszerencsésebben választott Gárdonyi írásművei közül. Am ettől függetlenül becsületes munkát végzett. Á lehetőség szerint ragaszkodott az eredetihez, meghagyta annak párbeszédeit s így sokat átmentett a hosszabb lélekzetű eredeti novella hamvasságából. A híven adaptált jelenetekben maradéktalanul élvezni lehet Gárdonyi fanyar humorát. A történet a színpadon mégis átalakult. Gárdonyi „öreg tekintetese“, vagyonából kiforgatva, falusi talajából a nagyváros köve-

zetébe plántálva, szomorú véget ér. Az átdolgozó nem akarta próbára tenni „az ezerarcú cézár", a közönség kegyét, a kipróbált patronhoz fordult: a mélabús mesét happy endhez segítette.

Az idei évad nem egy újdonsága választotta alapul a szerelmi háromszög, sőt szerelmi sokszög idomzatát. így — többek között — Korcsmáros Nándor, a „Hazudj igazat" című vígjáték szerzője. A darabnak nemcsak a címe, hanem a tartalma is meglehetősen homályos paradoxon. Főhőse „az ország legnagyobb írója", aki úgy érzi, hogy a közönségnek joga van beleavatkozni az ő privátéletébe s pikantériákat várni nemcsak írásaitól, hanem magánéletétől is. Ezért (csupán ezért!) évente egyszer megcsalja a feleségét. Az asszony rájön férje hűtlenségére és bosszúból (be régi recept!) kompenzálni kívánja magát. Elmegy a hűtlenség küszöbéig, egy éjszakát házon kívül tölt, de (nem egészen rajta álló okokból) mégsem válik hűtlenné. Egyet azonban elért: felköltötte férje féltékenységét, aki most már lélekszakadva tér hozzá vissza. Az asszony őszinte vallomásra készül, de amikor látja, hogy férje inkább szép hazugságot vár tőle, hazudik neki... A szerző nyilvánvalóan a hűtlenség fogalmának elasztikus voltát akarta kipróbálni. A kényes kérdést elviszi az utolsó előtti pontig — és onnan visszafordul. Darabjának „rózsaszínűségét" ezzel óhajtotta igazolni. Mi azt se bántuk volna, ha egy tucat ponttal tovább megy, csak vígjátéka frissebb, lendületesebb, töretlenebb lenne. Szerzőnek rövid kabarészámokhoz szokott, könnyed írói toUa a vígjátékban akadozóvá, nehézkessé válik. Mert a dráma elsősorban nem terjedelemben különbözik a kisjelenetektől, hanem arányokban. A dráma nagy lélekzetet kíván, olyan atmoszférát, amelyben a rövid lélekzethez szokott tüdő hamar kifrülad.

Halász Imréről első vígjátéka után („Meddig fogsz szeretni?") nem volt nehéz megjósolni, hogy a közönségsiker — akár a külföldön is — szívesen fog hozzácsatlakozni. Új, énekes-táncos komédiája — „Egy csók és más semmi" — ezt a jóslatot teljesen igazolja. Házasságtörés, sőt sorozatos és csoportos házasságtörések és házasságonkívüli viszonyok füzére ez a darab. Ha az erényt színműíróink a szállók és mulatók kisnőiben magasztosítják fel, úgy másfelől a frivolságot a vagyonos polgári osztályba helyezik. A darab tele van félre nem érthető viccekkel, szellemes és szellemtelen malacságokkal. Frivol a komédiának nemcsak a meséje, amely szerint az idős férjtől válni készülő fiatalasszonyt éppen férje fiatal ügyvédje fosztja meg legkétségtelenebb argumentumától, de frivol a levegője is. A léhaság romlott piluláit azonban oly tetszetős csomagolás burkolja (a lehető legátlátszóbb selyempapírba), a darab pikantériáját oly franciás könnyedség hatja át, hogy legalább a szervirozás raffinementját ki nem emelni, méltánytalanság volna.

Mi marad e sok premierből a jövő szezonra? Úgylehet: semmi.

BISZTRAY GYULA

NAGY-ÁZSIA MŰVÉSZETÉRŐL

EZ ÉV ÁPRILIS 28-ÁN múlt száz éve annak, hogy Hopp Ferenc, a róla nevezett keletázsiai művészeti múzeum alapítója, megszületett. A nevezetes évfordulót emlékkiállítás megnyitásával ünnepeltük meg. A kiállítás anyaga részben a Hopp Ferenc-múzeum újabb szerzeményeiből, azaz ajándékként befolyt gyarapodásából, részben más közgyűjteményekből, de legnagyobb részben magántulajdonból kölcsönzött tárgyakból áll. E tárgyak egy része kiválósága miatt és emellett azért került kiállításra, mert a nagyközönség még nem ismerte. A nagyobb rész azonban, amellett hogy művészi élvezetet nyújt, külön cél szolgálatában is áll. Bizonyítani akarja a közönség előtt, hogy a Kelet műveltségének és művészetének alapvonásai határozott egyöntetűséget mutatnak és hogy ez a legújabb időkig érvényben maradt egyöntetűség őskori örökség.

A Hopp Ferenc-múzeumban csak egy terem, helyesebben szoba volt a kitűzött cél szolgálatába állítható. E kis helyen se mutathattunk be arányosan gyűjtött anyagot. Az került oda, ami éppen elérhető volt. Szükségesnek láttam éppen ezért a katalógusban egy aránylag hosszú bevezető tanulmányt közölni „Nagy-Ázsia“ művészetéről, melyben az egységes Kelet tételét lehetőleg közérthető módon fejtem ki. Az olvasónak feltűnhetett, hogy a közlemény egyes részei erősen hangsúlyozottak. Nem tartom szükségesnek mentegetőzni emiatt. A művészettel való foglalkozásban elvitathatatlan jogosultsága van az egyéni vonzalomnak. Érthető, már sajátos helyzetemnél fogva is, hogy egy emlékcsoport különösen mély hatást gyakorolt rám. A népvándorlás hullámaival sok keleti anyag sodródott Magyarország területére. Örülnöm kellett ennek, mint első kézből való anyagnak. Népvándorláskori emlékeinknek a megfelelő távol keletiekhez való viszonyítása közben maguktól tűntek elő olyan további kapcsolatok, melyek végül egy nagy egység képévé kristályosodtak ki.

Kifejtettem már gyakran ennek az egységnek a képét, vagy egészen vázlatosan, vagy részletesen, népszerű előadásokon és megfelelő kapcsolatokban írásban is. Miután azonban, a dolog természete szerint, minden újabb megfigyelésem és meglátásom szerényebbé tett és nagyobb tisztelettel töltött el a tárgyam iránt, valami szent borzalom fogott el mindig arra a gondolatra, hogy jó volna már megállapodásra jutni önmagammal és leszögezni egyes állításokat. Viszont sub specie aeternitatis nem tartottam nagyon sürgősnek ezt a leszögezést. Vay Péter gróf, aki nem tudós, de akinek életem végéig hálásabb leszek a jó pillanatban jött első ösztönzésekért, mint sok kevésbbé ösztönös és

kevésbbé élénk szellemű tudósnak, kezembe adta annak idején Okakura Kakuzo „The Ideals of the East“ dmű művét. Ez lett a keleti művészeti irodalomban az első olvasmányom. Remélem, hogy ez lesz az utolsó is. Mert minél több könyvét olvasok, annál jobban vágyom ehhez vissza. Ez a kis könyv művészetből, megérzésekből és meglátásokból lett. Ha végigszenvedünk förtelmesen megírt köteteket, melyekben a tudós szerzők lelegelnek egy-egy rétet, úgyhogy éppen a legszebb virágokat hagyják érintetlenül, akkor fokozott mértékben élvezzük a japáni atyamesternek azt a sok-sok ösztönös megállapítását, amit az összes nagy felfedezések (az igazán nagyok és döntő jelentőségűek) utólag állandóan igazolnak, de annak a rengeteg tudásnak a képét is, melyet a minden egyes megnyilatkozásában tiszta művészembernek minden szava sejtet.

Mikor Okakura e század legelején nem mindenkinek való kis könyvét megírta, Ázsia egységének felfogásához különös művészi meglátás és olyan stílusérzék kellett, amilyent csak a keleti életnek a helyszínén szerzett ismerete adhatott. E két feltétel érvényben fog maradni természetesen akkor is, ha az emlékek ismeretében elérjük mindazt, ami elérhető. Hogy ennek tudatában nem volt-e szerénytelen átfogó vállalkozásom, majd elválik. Annyi bizonyos, hogy ösztönöm vitt rá és ma sem hiszem, hogy a művészetek múltjának felderítésében kevesebbet érne az ösztön, mint a rendszer.

A KŐKORSZAK végének különösen fontos emlékei, a dolmenek és menhirek mellett, az ú. n. cromlechek, a kőtömbökkel határolt köralakú szentélyek. Ezek közt elő szoktak fordulni olyanok is, amelyek négy helyen, északi, déli, keleti és nyugati irányban nyitottak. E szentélyek, egyszerűen szólva, a napvallás emlékei. A nap tisztelete pedig, ugyancsak nagy általánosságban nevezve meg a dolgot, a letelepült, a földmívelő ősember vallása és egyben a történelmi ember nagy vallási rendszereinek alapja. A kör magában is jelentős fogalom. Az őshit varázserővel ruházta fel és ez a hit hozzákapcsolódott a legújabb időkig. Olyan jelenség ez, mint a vörös szín erejébe vetett hit. A vörös szín az ősidőkben, tudomásunk szerint az őskőkorszak újabb felében már az élet színe volt. A holttesteket vörösre festették, hogy ezzel a lélek örök életét biztosítsák. A kínaiak a pozitív erőt látták meg a vörösben és a nap színévé tették. Ma is él még nálunk is a néphit, hogy a vörös szín védelmet nyújt az igézet ellen..

Ha az ilyen őskori képzetek lényegükben változatlan fennmaradására gondolunk, nem szabad csodálkoznunk azon sem, hogy a nap ősi jelképe, a körbe helyezett kereszt, az úgynevezett „napkereszt“ a legújabb kőkorszakban és a bronzkorszakban már jóformán általánosan használt forma lett. Megtaláljuk a horogkereszttel válmkozva a történelemelőtti Iránban, a Kr. előtt 4. évezredből való susai emlékek közt (leginkább az edények talpán), megtaláljuk Babilóniában, Kis-Ázsiában, a Földközi-tenger szigetein, az archaikus görög művészetből, megtaláljuk hazánk területén — edényeken, függőkön (1. kép), bronzoltárokon, Dániában, a híres svédországi sziklaképeken, a Kaukázusban, Kínában és sok más helyen. Nyilvánvaló, hogy a napvallás, jelképeivel együtt,

1

3

2

4

5

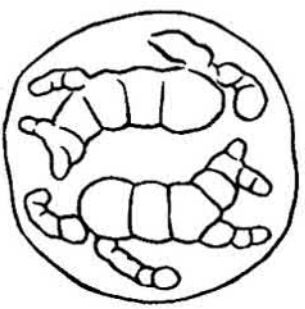

6

7

9

8

10

mondhatni közkincsévé lett az őskori letelepült, szóval „civilizált“ emberiségnek. Köztudomású, hogy otthonos volt Amerikában is. Ma már kimondhatjuk, hogy ott sem fejlődhetett ki önállóan, külső hatás nélkül, miután tudjuk, hogy Amerika lakossága Kelet-Ázsia népeivel kétségtelenül közös eredetű. A Behring-szoros nagy közvetítő jelentőségében nem lehet kételkednünk. .

Ha számbavesszük a napkereszt és horogkereszt különböző változatait és a rokonjellegű díszítő formákat, nem térhetünk ki az elől a meggyőződés elől, hogy esek a nevezetes jelképek a világművészet döntőfontosságú tényezői.

Hivatkoznunk kell elsősorban az ókori India művészetének egyik legnagyobb büszkeségére, a Sanchii sztupára. E „nagy halom“ körkerítésének négy bejáratához derékszögben megtörve vezet az út. Ez a szentély fejezi ki legvilágosabban a napkereszt és horogkereszt közti kapcsolatot. Ez ment fel minket leghatározottabban a „természetes ész“ szerinti, „logikus“ gondolkodás alól, mely a művészettudományban és a régészetben a megfelelő stílusérzék nélkül már számtalan hamis következtetés okozója lett. Meg kell említenem itt azt is, hogy a napkereszt fogalmának megállapításához sem jutottunk elmélet útján. A Hopp Ferenc emlékkiállításon is van egy igen szerény megjelenésű, de annál nagyobb bizonyitóerejű emlékünk (tulajdonosa Mészáros Gyula dr.; lelőhelye Malaria), egy áldozati jelenetekkel díszített, domborműves kis agyag levéldoboz, melyen látható az égi fény jelképe is, a holdsarló két ága közé helyezett napkorong — a kereszttel.

Vegyük tekintetbe emellett, hogy Iránban és Kis-Ázsiában forgalomban voltak körülbelül a Krisztus előtti negyedik évezred végétől kezdve olyan pecsétek, melyeken a többszörös vonalmenettel szerkesztett napkereszt vagy horogkereszt látható. (Ilyenek is találhatók a Hopp Ferenc-múzeumban rendezett kiállításon, ugyancsak dr. Mészáros Gyula gyűjteményéből.) Az itt közölt példák (2., 4. kép) kisázsiaiak és a Krisztus előtti második évezred közepetájáról valók. Nagyon hasonló rajzú és munkájú pecséteket ismerünk azonban a kínai nagy faltól északra eső Ordos területről is. E taéizmánjellegű bronzok legnagyobb gyűjtője Mr. F. A. Nixon (Tsinan fil) tizenhárom ilyen tárgyat ajándékozott nemrégen a Hopp Ferenc-múzeumnak. (Az emlékkiállításon is szerepel néhány. Ezek közül a való az a példány, melynek rajzát a 3. képen közlöm.) Éppen most folyik élénk vita ez emlékek körül. A megfejtéssel kísérletezők többnyire hajlamosak arra, hogy nesztoriánus jelvényeket lássanak e pecsétekben, mert sok köztük a kereszt-alakú. A keresztek közepén ott szokott lenni azonban a horogkereszt, vagy más olyan jel, amely régi kínai írásjegyeknek vagy megfelel, vagy rájuk emlékeztet. Egyik-másik példány ezek közül is nagyon közel áll a régi kisázsiaiakhoz. Ilyen az 5. képen ábrázolt tárgy is, melyet Mr. F. A. Nixon ajándékozott a Hopp-múzeumnak.

Egyfejű és kétfejű madár alakját is szokták viselni ezek a pecsétek. A nesztoriánus elmélet hívei szeretik e madáralakokban a szentlelket látni, holott nézetem szerint ebben a kérdésben azt kell szem előtt tartani elsősorban, hogy a sas a legfontosabb vallási jelképek közé tartozott már Irán és Mezopotámia legrégibb művészetében is. A 3.

évezredbe helyezhető susai emlékeken már úgy látjuk ábrázolva a sast, amint lecsap a nagyvadak; a szarvas és a vadkecske hátára. Megjelenik azután nagyon korán a sas mint napjelkép, Iránban, Mezopotámiában, Kis-Ázsiában és Egyiptomban egyaránt. Egyiptomban mint kitárt szárnyú griffkeselyű vagy még egyszerűbben, mint szárnyas napkorong. Mezopotámiában és Perzsiában hasonlóképpen, gyakran a vadászatra vagy hadba induló király feje fölött repülve, mint védő istenség. A sumir művészetben már feltűnik a kétfejű sas, melyből az indiai mithológiában a garuda, Vishnu, a napisten hátas állata lesz. Sokszor ábrázolják egy fejjel és rendesen a kígyóval. Előfordul gyakran az emberfejű garuda is; sőt ábrázolják a garudát emberalakban is szárnyakkal.

Az egyiptomi szárnyas napkorongon látható a szárnyak alatt egy-egy ureus-kígyó is. Kétségtelen, hogy a két állatjelkép egybekapcsolásának köze van a garuda-kígyó (vagyis naga) kompozíciókhoz. Ázsiában nem lehet elég messze mennünk, ha meg akarjuk találni egy-egy jelképes forma eredetét. A nyugvó szarvas kompozíciója, melyet úton-útfélen annyit emlegetnek, mióta divattá vált a szkitha művészet iránti rajongás, otthonos volt mint nyugvó antilop az egyiptomi középső birodalom és mint mennyezetet tartó oszlop tetejére állított vadkecske az asszír fénykor művészetében. Különösen hangzik az is, ha azt mondom, hogy az altajvidéki bronzkori díszítőművészet egyik legelemibb formája, mely, közérthető hasonlattal élve, megkezdett torta lapjára emlékeztet, annyira megfelel az egyiptomi művészetben gyakran ábrázolt lótuszlevél alakjának, hogy lehetetlen ezzel kapcsolatba nem hoznom.

Nem is lehet másképpen látnunk a dolgokat. A nagyfontosságú nyugatázsiai napjelképek elterjedtek egész Ázsiában és Ázsián túl keletre is, meg nyugatra is, még a történelmi idők előtt. A mi a Kelet művészetét keletivé teszi, az az őskori jelképek és egyáltalában az ősember felfogásának fennmaradása és érvényesülése megszakítatlan vonalban a mai napig. Az ősember világnézete kozmikus volt. A Kelet művészete ma is a kozmikus világnézetnek megfelelő művészet.

Elámból, valamint a Krisztus előtti második évezredi hettita Kis-Ázsiából, ellentétesen elhelyezett állatok képével díszített pecsétek is maradtak fenn. (6. kép. Dr. Mészáros Gyula tulajdonából.) Ezek az állatképek ugyanazt a körforgást érzékítik amit a horogkereszt ágai mutatnak. Bizonyítékok erre az állatfejes horogkeresztek, amilyeneket ismerünk Magyarországról is, a népvándorlás korából. Legyen szabad megjegyeznem itt, hogy ezek a horogkeresztes talizmánok ahhoz az emlékcsoporthoz tartoznak, melyeket millennáris korszakunk legjelesebb régészei, elsősorban Hampel József és Nagy Géza, tárgyi és történelmi alapon álló kifogástalan indokolással, a hún uralmat megelőző néhány évtizedtől kezdve az avar uralom végéig tartó korba helyeznek. Ezt a kormegállapítást a lehető legteljesebben igazolták éppen a legutóbbi évtizedek nagy felfedezései a húnok régi ázsiai birodalmának helyén, az Ordos területen, Mongolországban és Keleti Turkesztánban is. Nem értek hát egyet azzal az utóbbi években nálunk elharapódzott felfogással, mely szerint tudósaink e régiségeket egyszerűen

avaroknak nevezik. Én nem találom helyesnek sem a hűn, sem az avar, sem a hún-avar névjegyet. Ázsiai — nagyázsiai — eredetű, iráni hellenisztikus tárgyakkal állunk itt szemben, melyeknek stílusa nálunk provinciális módon, elszigetelten fejlődött ki. Akik tudnak látni, szoktak olvasni és nézeteltérések alkalmával nem hagyják magukat vezettetni — legtöbbnyire ellenőrzés nélkül — kizárólag az egyik fél által, hanem meghallgatják és ellenőrzik a másikat is, azok megtalálhatják az indokolásomat nyomtatásban elég sok ismert helyen, magyar és német nyelvhatárunkon belül is meg kívül is.

A magyarországi horogkeresztes talizmánokon vagy ragadozó négylábúak, vagy griffek fejeit, vagy az indadísz megfelelő alkalmazását látjuk. (A ragadozó négylábúak, elsősorban természetesen a kutya, totemisztikus, a griff és az inda napvallási jelképek.) Az egyiken, melyet a Magyar Nemzeti Múzeum Régiségtára volt szíves átkölcsönözni a Hopp Ferenc-emlékkiállítás céljaira, helyet foglal a négy nagyon keletázsiai módon stilizált állatfej közt a középen egy ötödik is, amely élénken emlékeztet a kínai sárkányra. Rendkívül tanulságos dolog, hogy itt az északázsiai népek istenállatai a nap forgását jelképező talizmánná egyesítve jelennek meg. A magyarországi bún és avar korszakból való emlékeken éppen az az érdekes, hogy az összhatásukra döntő hatást gyakorló iráni hellenisztikus formákon kívül olyanokat is tartalmaznak, melyek a szkitha-szibériai népektől származnak és egyáltalában nem megvetendő mennyiségben kínai eredetűeket is. Ezeknek felderítésével foglalkoztam népvándorláskori tanulmányaim kezdete óta legnagyobb kedvvel. Megfigyeléseim eredményéről a Hopp Ferenc-emlékkiállítás jó része is tanúskodik.

A kapcsolatokat mutató kiállított tárgyak közt szerepelnek olyan bronz ruhadíszek és szíjveretek is, melyeknek alapformája az ellentétes kettős csavarvonal, az co alak, vagyis a csavarvonalas fél horogkereszt. Két végükön egy-egy állatfej foglal helyet. Kétségtelen, hogy ez lényegében ugyanaz mint az egymással ellentétesen szembeállított és körforgást kifejező két állat, mely voltaképpen csak abban különbözik a kettős csavarvonalas ékítménytől, hogy két része közt nincs meg a megfelelő átlós összekötő kapocs.

Az co alakú állatékítmények óriási elterjedtségnek örvendhettek az euráziai népmozgalmak területén már az ókorban, de különösen a középkor elején, azaz a népvándorlás korában. A Hopp Ferenc-emlékkiállításon láthatók példányok az Ordos területről (8. kép) és Bizáncból (9. kép). Mellettük van kiállítva egy egészen hasonló alakú madárfejes germán fibula (10. kép), egy magyarországi lelet. (Az északkínai, azaz ordosterületi tárgyak a Hopp Ferenc Múzeum tulajdonai, Szabó Géza Pekingben élő hazánkfia jóvoltából, a bizánciakat Mészáros Gyula dr. volt szíves átkölcsönözni, a germánt a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztálya.) Látható azonban a tárgyakat tartalmazó szekrény közelében egy kaukázusi szőnyeg is, melyen, a szokásos rozetták közt, ott szerénykednek a szintén szokásos kis co alakok is. Gyakran találkozunk ilyen ékítményekkel nemcsak kaukázusi, hanem perzsa, kisázsiai és turkesztáni szőnyegeken, sőt keleteurópai szőtteseken is, a máramarosiakat is beleértve. Mindezeken a területeken a

szóbanforgó díszítőelem az alapformák közé tartozik. Jelentőségére élénk világot vet gyakori előfordulása a belsőázsiai iráni hellenisztikus művészetben és elterjedése ebből a forrásból Kelet-Ázsiában és a mi hűn és avar korszakunk művészetében is. A látszólag geometrikus jellegű forma megtalálható magyarországi szíjvégeken is és nagyobb figyelmet érdemel mint amilyent neki tulajdonítani szoktak. A mi emlékeinken ugyanis a leggyakoribb dísz a növényi inda, melyen sokszor látható a gyümölcs vagy a palnettává stilizált lótuszvirág. Végeredményben ezek az iráni hellenisztikus jellegű indák is napjelképek, miután megfelelnek az életfának, éppen úgy mint a hozzájuk hasonló növényi jelképek a mohamedán nők sírkövein. Az ellentétes csavarvonal azonban, amint láttuk, mégis más lapra tartozik. Ez már az a forma, amit a kínaiak lei wennek, azaz mennydörgés-ékítménynek neveznek és már az ókorban a yang — a pozitív erő és a yin — a negatív erő összeütközésével magyaráztak.

A kínai díszítőművészetnek egyik legjelentősebb alapformája, a lei wen tehát az ősázsiai összefüggésből és ez összefüggést legjobban kifejező nagy szellemi közös kincsből, a napvallásból eredt. És innen eredt természetesen a kínai művészet egész szellemét döntő módon befolyásoló úgynevezett yang-yin kompozíció is.

A Hopp Ferenc-emlékkiállításon látható elámi pecséttel hasonlítsunk össze egy kínai bronzamulettet (7. kép), melyet a kiállítás céljaira dr. Faludi Géza főorvos kölcsönzött át. A szerencsepénzen két sárkány látható. Az egyik fölfelé törekszik. Ez a pozitív elemnek, a yangnak jelképe. A másik lefelé fordul. Ez a negatív elem: a yin. A kozmikus ellentét számtalanszor jut kifejezésre a kínai és egyáltalában a keletázsiai művészetben, de nemcsak határozott értelmű jelképekben, hanem egyáltalában a kompozíció jellegében is. Ez alkalommal szabadjon ismét a kiállításra hivatkoznom, hol az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumból átengedett japáni festmények és kínai színes fametszetek is láthatók. Ez utóbbiak többnyire virágokat, gyümölcsöket és üreges sziklatömböket ábrázolnak. Kompozíciójukat az jellemzi, hogy amit az ábrázolás egyik oldala tömegben, súlyban kifejez, annak az ellentéte a másik oldal. Szóval a polaritás elve jut bennük kifejezésre; a kínaiak elnevezése szerint yang-yin-kompozíció, ami megfelel a kozmikus felfogásnak, mert hiszen a mindenség két nagy ellentétes alaptényezőjét tükrözi.

A fémtárgyait kapcsolatokból kiderül tehát, hogy első benyomásra teljesen különbözőnek látszó alapformák is fejezhetik ki ugyanazt a szellemet. Kozmikus formának kell neveznünk a napkeresztet, ami a szimmetria tökéletes megtestesülése, és kozmikus formának nevezhető a kínai és japáni festők yang-yin-kompozíciója, mely az avatatlan szemlélőben az európai barokk művészet festői ötleteinek megfelelő benyomást is tud kelteni. Láttuk azonban, hogy végeredményben mind a kettő közös forrásra vezethető vissza és ez a magyarázata annak a látszólag ellentmondásokat kifejező ténynek, hogy Kelet-Ázsia művészetében a legszigorúbb szimmetria és a legellentétesebb hangsúlyok egyaránt érvényesülnek egymás mellett. A Buddhizmus művészetében ott látjuk például a kép tengelyébe állított

főalakot, a kétoldalt szimmetrikusan elhelyezett mellékalakokkal. Akárcsak az ikonokon a keleti egyház művészetében. Ott van a túlvilági paradicsom elvont ábrázolása, a mandala, középen Amitabha Buddhával, a végtelen fény megszemélyesítőjével, a jelképes lótuszkelyhen és a mindenségnek e körül kifejlesztett négyszögletes jelképes ábrázolásában, a négy világtáj megfelelő hangsúlyozásával. Ugyanaz a kozmikus gondolat érvényesül itt, amit felismerünk a keleti egyházban, a templomok építésénél, melyek alaprajza megfelel a görög keresztnek. Már láttuk, hogy ugyanez az elv érvényesült az őskori szentélyek építésénél is.

A kozmikus felfogással elválaszthatatlanul jár együtt a jelképesség, miután a mindenséget és az elvont gondolatokat csak jelképes művészi formákkal lehet kifejezni. Ebből természetesen legkevésbbé sem következik az, hogy a Kelet művészete ne volna közvetlenül is érzékelhető és a közvetlen érzékelés által zavartalan örömöt szerző és felüdülést eredményező művészet. Vannak azonban olyan sajátosságok, melyek minden keleti nép művészetét egyformán jellemzik és egyformán különböztetik meg a nyugati népekétől. Ilyenek a szerves plasztikus ábrázolás hiánya, a vetett árnyát feltüntetésének és a távlati látszat törvényeinek következetes mellőzése.

E jelenségek magyarázatáért ismét csak az őskort kell felidéznünk, és pedig annak nemcsak újabb szakaszait, hanem magát az őskőkorszakot is.

India művészetében érvényesülni látunk a legrégibb időktől kezdve a legújabbig egy eszményképet, melynek megfelelően a szép női alakot túlságosan nagy mellekkel, karcsú derékkal és széles csípővel ábrázolják. A nőiségnek ez az erősen felfokozott megjelenítése csak a mi ízlésünkhöz közelebb álló, tetszetősebb alakítása annak, amit az őskőkorszak embere a willensdorfi és az újabb kőkorszaki a szentesi Vénuszban juttatott kifejezésre. Ilyen Vénuszokat találtak Szibériában is. Szóval amint látjuk, ez az eszménykép és a gondolkozás, mely azt létrehozta, az őskorban általános volt. A történelemelőtti korból származik a termékenység drasztikus ábrázolása: a mellét két kezével feltámasztó női alak is, melyből a keleti ókorban Astarte szobra lett. Von der fieydt Eduard báró világhírű gyűjteményében azonban egy lakkozott faszobor azt bizonyítja, hogy Báli szigetén ez a típus a XVI. század körül még az élő művészet kincstárába tartozott. És odatartozik ma is.

Éppen az emberi alak ábrázolása az a terület, amelyen legvilágosabban, legáltalánosabban érthető módon jut kifejezésre a Kelet és a Nyugat művészete közti különbség, vagyis az a tény, hogy az előbbiben az ősember felfogása mindvégig érvényben maradt.

Gondoljunk csak mindenekelőtt arra, amiről mindenki hallott, de amiről legkevésbbé sincs mindenkinek helyes fogalma: az ember ábrázolásának tilalmáról az iszlám művészetében. Tudnunk kell elsősorban, hogy ez a tilalom nem írható a Korán, hanem csak a hagyomány, a Hadith“ rovására. (Ezért nem kötelezi a shiitákat, tehát a perzsákat, kiknek nagyszerű miniatűrfestészetében az emberi alaknak kiváló szerep jutott.) E szerint a hagyomány szerint, amiben az ősrégi népies felfogásnak nagy része van, a festő felelős a másvilágon a lefestett emberek lelkéért.

Íme, itt az elképzelhető legjobb bizonyítéka annak, hogy az őskor embere a festőt minden bizonnyal varázslónak tartotta. Vannak azonban bizonyítékaink erre a távolabbi Keletről is. Kung Fu-tzenek, Kína ókori nagy állambölcselőjének egyik földijéről és kortársáról, Lu Panról (Kr. e. VI. sz.) járja az a legenda, hogy a vízidémont felcsalta a mélységből és elkezdte titokban lerajzolni a lábával a földre. A szellem azonban észrevette ezt és újra elmerült. Egy Lieh Yü nevű festőről, ki a nagy Ch'in Shih Huang Ti császár idejében, tehát a Krisztus előtti 3. század közepén élt, azt olvassuk, hogy pupilla nélkül szokta volt festeni a sárkányokat és főnikszeket. Ha pedig befejezte a képeket a pupilla megfestésével, az állatok elrepültek. Egy kínai író a Krisztus előtti első századból azt írja egy művészről, hogy lefestette távollevő felesége képmását, amellyel beszélgetni és nevetgélni szokott volt. Az említett sárkánylegendához hasonló mesék más festőkről is maradtak fenn, nemcsak az ókorból, hanem a középkorból is. Han Kan, a Tang-korszak híres lófestője, a legenda szerint, egy szellem kérésére egy lovat festett és a képet elégette. Az ilyen módon felszabadult ló azután a szellem szolgálatára állott. Ezekhez a kínai festőkről költött mondákhoz hasonlókat hoztak forgalomba azután a japániak is a saját művészeikről.

Ugyanannak a szellemnek a szülöttei ezek a történetek, amely eltöltötte a mohamedán Nyugat-Ázsia lakóit és amely arra ösztönözte az izlám híveit keleti Turkesztánban, hogy a buddhista falfestményeken ábrázolt emberi alakok szemét és száját kaparják ki, hogy ezáltal foszszák meg a lelkűktől és tegyék ártalmatlanná Őket. Hsie Ho (Kr. u. 5—6. sz.), ki azzal tette híressé magát a kínai művészeti irodalomban, hogy leírta a festőművészet hat aranyszabályát, az első kánonban a művészi alkotás legfőbb követelménye gyanánt a szellemet és az élet-mozgást írja elő. A hozzáfűzött kommentárban azután azt olvassuk, hogy ezt a művészetet nem lehet megtanulni. Ez isteni adomány. Azonban nemcsak a kínaiak mondják ezt; sőt, úgy látszik, nem is tőlük származik a tétel, mert az Aveszta is megkülönbözteti a velünkszületett értelmet és ösztönt (ásnya kratu) a hallás és tanulás által elsajátított tudástól (gaoshő-srűta kratu). Ugyanaz a megkülönböztetés ez mint amit a brahmanizmus parávidyá és aparávidyá néven ismer. A perzsa mágusok ennek alapján „fulnélküli emberinek értelmezték a nevüket, amivel azt akarták mondani, hogy tudományuk a mindenhatótól, az égből és nem emberektől való tanulásból származik.

A tények és a művészeti formák arra valók, hogy olvasson belőlük az ember. Abból a tényből, hogy a Kelet egész művészete (amennyiben nem szolgálja a gyakorlati élet követelményeit, még az építészete is) nem ismeri a valóság látszata szerinti tér problémáját, nagyon sokat olvashatunk le e művészet mibenlétét illetőleg. A Kelet művészei, kik természetesen semmivel sem voltak kisebb szellemek, mint nyugati pályatársaik, azért nem igyekeztek sohasem a valóság látszatát kelteni, mert vagy mint tudatos vagy mint öntudatlan varázslók, vagy bevallottan, vagy a tudat alatt magának a valóságnak alkotói voltak. Az utánzót és az alkotót nem úgy különböztették meg egymástól mint mi, akik a természeti formák többé-kevésbbé tökéletes ábrázolásában többé-kevésbbé

tökéletes művészi ábrázolást láttunk. A szó szoros értelmében vett ábrázolást ők nem is tartották művészetnek. Aki odaült a minta elé és azt utánozta, az ő szeműkben nem volt művész.

Érdekes, hogy az indiai Kamaszutrában hatvannégyféle művészet van felsorolva, olyanok is mint a tetoválás, a bálványok öltöztetése, a virágágyak rendezése, az .ágyvetés, az ékszerek felakasztása, a konyha, az illatszerek készítése, a talányok megfejtése, a hadviselés stbi, sőt — éppen legutolsó helyen a sorban — domborművek és szobrok mintázása agyagból is, mint az agyagművességnek egy ága. Arról azonban, amit mi nagyszobrászatnak nevezünk, amit Európában Phidias és Michelangelo műveltek, nincs szó Vatsyayana művében. Már pedig a nagytekintélyű szerző az ázsiai szellem különösen erős forrongásának ahhoz a nagy korához tartozott, melynek Kína a művészet említett hat törvényét köszönhette.

Erről a hat törvényről megjegyeztem már, hogy nem keletkezhetett függetlenül Ázsia többi részeitől. Kiderült ez abból is, hogy India művészetének aranyszabályai is hat pontban vannak összegezve. Ezek közül az elsőnek a neve egy összetett szó = rupabheda. Rupa formát jelent, bheda pedig különbséget az élő és az élettelen forma közt. Mi lehet az élő forma? Vájjon lehet-e más, mint az, amit a varázshatalmú művész nem a valóság látszatának, hanem a valóságnak érez?

A keleti művész tehát emlékezeti képet alkot. Strzygovski, a sokat olvasott művészettudós szereti használni e képek jellemzésére a „naturfern"" kifejezést. Véleményem szerint nem érintjük ezzel a dolog lényegét. A Kelet művészei óriási természetmegfigyelők. A kínai és japáni tájképek, a keletázsiai és a perzsa festők virág- és állatképeinek láttára ki meri ennek az ellenkezőjét állítani? Viszont igaz az, hogy a Kelet művészei sohase boncoltak, sohase tökéletesítették magukat a fonnák plasztikus értékének és szerves egységének felfogásában.

Az újabb kőkorszakban kifejlődött már az emberábrázolásnak egy fajtája, amely, hogy röviden fejezzem ki magamat, Ázsiában örökéletű lett. Ez az a bizonyos darázsderekú, szélesvállú emberalak, melyet Iran őslakói, az egyiptomiak, a babiloniak, az asszírok, a többi nyugatázsiai népek, az aegei tengeri népek, a régi görögök mind továbbfejlesztettek a maguk módja szerint. Ismerjük azonban ezt a típust Kína őskorából és ókorából is, de legjobban Indiából, a buddhizmus és hinduizmus művészetéből. Indiából ismerjük az eszményi emberalak ábrázolásának szabályait is. Legfontosabb ezek közt a mondottakkal kapcsolatban az, hogy a törzs legyen karcsú és hajlékony, mint az oroszláné, a váll és a hozzá csatlakozó kar hatalmas, mint az elefánt homloka és a belőle kiágazó ormány.

A test többi részének is megvan az előírt mintája; a kéznek és lábnak a lótusz szirmai, a has tájékának a tehén orra stb; csupa olyan szabály, mely az egységes szerves ábrázolást lehetetlenné teszi és ellentmond a plasztikus felfogásnak is. Tökéletes plasztikus érzékelésről, igazi körplasztikáról egyáltalában nem lehetett szó a hellén művészet fénykoráig. Az előző korok művészete változatlanul ragaszkodott mindenütt a jelképes felfogáshoz. A túlzottan karcsú és túlzottan szélesvállú emberalakhoz azért ragaszkodott, mert ősi felfogása szerint az

jelképezte a nagy ragadozó állatokhoz hasonló karcsúságig hajlékony és könnyű mozgású, de amellett óriási izomerejű vadászt; a bűvös vadászt; az emberfelettiség őskori megszemélyesítőjét.

Hasonló képet nyújt a Kelet művészetének egy másik nagy ága is, mely legszebb virágait Kínában és a mennyei birodalmat utánzó Japánban hajtotta: a tájfestés.

A keletázsiai tájkép, kínai elnevezés szerint „shan-shui" — „hegy-víz" — ködökből kiemelkedő, fantasztikus vonalakban rajzolódó hegyeivel, zuhatagjaival, álló- és folyóvizeivel, fenyőfáival és egyéb szépségeivel minduntalan eszünkbe juttatja azt a kínai mondást, mely szerint a költészet szavakkal alkotó festőművészet, a festészet pedig költészet képekben. A kínai és japáni tájkép csakugyan minden vonásában költészet. összbenyomása elragadóan hangulatkeltő. Emellett azonban minden motívumának megvan a maga jelképes értéke. Jelképes már maga a kompozíció is, mely tömeg-, azaz folt-ellentéteivel a két nagy kozmikus elemet, a yangot és a yint juttatja kifejezésre. Ezt érzékeltetik azonban a sziklák és a ködök is. A zuhatag a végtelenség, a fenyőfa a hosszú élet jelképe stb. Az egység pedig, ami a képben van, nem optikai, hanem gondolati egység. A keletázsiai kép nem fogható fel egy tekintettel, mint egy Rembrandt-féle festmény, vagy mint egy impresszionista alkotás. Részenként olvashatóié.Hanem ezzel szemben minden *egyes* vonása önmagában is teljes alkotás. Okakura azt mondja, hogy mindeniknek megvan a maga élete és halála.

Kelet-Ázsia festői, amint mondtam, nem másolják a formákat, hanem újraalkotják, amit a természetben látnak. Elmerülnek a természet szemléletében; megismerkednek behatóan a formákkal; összefoglalják őket a lehető legkevesebb vonásból álló képpé; ezt megtanulják lefesteni emlékezetből és ha megvan hozzá az ihletük, hosszú tanulmányuk eredményét pillanatok alatt vetik biztos ecsettel a kifeszített selyemre vagy papírlapra. Úgy alkotnak mint a varázsló, mindent egyetlen biztos vonással. Amely vonás nem teljesen biztos, az nem is értékes.

A vonal pedig náluk vonal marad. Nem arra való, hogy a testiség látszatát keltse és a kép egészének teljesen önállótlan része legyen, mint a nyugati művészetben. A Kelet művészetében a vonal — minden vonal, teljes érték, mert benne van az alkotónak és az alkotás tárgyának a szelleme. A kínai vagy japáni festő, ha egy faágat, egy bambuszt, egy virágot vagy egy fűszálat fest, azt, ami a földből nő, csak úgy alkothatja újra, ha olyan irányban húzza az ecsetet, amilyen irányban az a növény nőtt. A művész feladata az, ami az ősidőkben a varázslóé volt; életet adni, szellemet idézni. Kelet-Ázsia festői azt szokták mondani, hogy ők nem a külsőt, hanem a szellemet festik. Talán nem volt hiábavaló e kísérletem arra, hogy ennek az állításnak egyszerű és érthető magyarázatát adjam.

FELVINCZI-TAKÁCS ZOLTÁN

FIGYELŐ

A NÉMETHY-EMLÉKKÖNYV

A MAGYAR közigazgatás fejlődésében fogalommá vált Némethy Károly neve. Már az a körülmény, hogy református lelkésznek ismeretlen fia rövid néhány évi szolgálat után az akkori exkluzív belügyminiszteriumban döntő jelentőségű ügykörhöz tudott jutni, országosan ismert névre tehetett szert — azt a gondolatot veti fel, hogy nem közönséges tehetség, akaraterő és megbízhatóság kellett a pálya első, legmeredekebb és legfáradságosabb részéhez. Aránylag igen fiatalon jutott hozzá a köztisztviselői hivatás legnehezebb és legértékesebb munkájához: a kodifikáláshoz. A törvények és rendeletek sorozata dicséri átfogó képességét, mély tárgyismeretét, kitűnő bíráló készségét, utói nem érhető gondosságát, szabatos és kristálytiszta magyarságát. Mint kodifikátor érte el a tisztviselői legmagasabb rangot: az államtitkárságot és ezzel azt a feladatot, hogy a háború előtti zavaros években, majd a világháború okozta forgatagban a belügyi igazgatást szakszerű munkálkodással vezesse. Akik ezekben az években közvetlen közelről szemlélhették Némethy Károlynak működését, tanúságot tehetnek arról a hihetetlen erőfeszítésről, amellyel az általa előrelátott végső veszedelem elhárítására irányuló törekvésekben résztvett és arról a szokatlan, mély erkölcsi forrásból fakadó felelősségérzetről, amely őt áthatotta.

A nagy összeomlás — amely annyiunkon ütött sohasem gyógyuló sebet — szétrombolta Némethy Károly világát is. A forradalom másodnapján önként hagyta ott hivatalát; e sorok írójának azt mondotta akkor, hogy az új korszakban nem végezhet már hasznos munkat A forradalmak lezajlása után — ismételt hívás ellenére — sem tért vissza, ő, aki minden idegszálával a Széli Kálmán-, Tisza István-féle Magyarországba kapaszkodott, nem tudta és nem akarta megtanulni a trianoni Magyarország viszonyaiból fakadó új feladatot. Példát adott ezzel sok, nála idősebb embernek, akik nem értik meg azt, hogy lezárt történelmi korszak hagyományai és értékítéletei a jövő nézőpontjából csak történeti értékek lehetnek és nem ható tényezők.

Ne gondoljuk azonban, hogy évtizedek munkaterhével a vállán, az új kor szükségletei iránt meg nem értéssel, duzzogva állt félre. Alig van vezető embereink között olyan, aki nála jobban látná a társadalmi és jogi reformok szükségét. Mint törvényhozó, az egyházi önkormányzat egyik vezetője, társadalmi egyesületek lelke egyaránt munkálja a fejlődés és haladás irányát; egész élete állandó szerelmének, a közigazgatásnak, pedig azzal is eléggé nem méltányolható szolgálatokat tesz, hogy a hivatalból távozása óta szerkeszti és kiadja vezető közigazgatási szaklapunkat: a „Magyar Közigazgatás"-t. Ennek a lapnak félszázados határköve és Némethy Károly betöltőn hetvenedik éve adta barátainak és tisztelőinek azt a gondolatot, hogy a kettős alkalomból emlékkönyvet adjanak ki[1] és ezzel meghajtsák az elismerés zászlaját az ember és a lap által képviselt ötévtizedes hagyományok előtt.

[1] Fejezetek a közjog és a közigazgatási jog köréből. Budapest, 1932.

Nem kicsinyelhető az a munka, amellyel Boncza Miklós és utódai félszázad alatt a magyar közigazgatás munkásait napi szükségleteket kielégítő aktaintézőkből nemzetvezetőkké nevelték. Ez a lap volt az, amelynek hasábjain a gyakorlati célokat szolgáló útmutatások és jogszabályismertetések mellett a közigazgatási szervezet és eljárás nagy problémái megvitatás alá kerültek; nem egy egészséges terv innen indult ki, nem egy döntőjelentőségű elhatározás itt fogant meg. Ennek a lapnak van elsősorban érdeme abban, hogy ma közigazgatási közszellemről, általános érdeklődésről beszélhetünk.

Némethy Károlynak és a Magyar Közigazgatásnak nagy érdeme az is, hogy gárdát tudtak nevelni. Némethy, mint főnök, éles szemmel vette észre a kezdő emberekben rejlő képességeket és a személyes érintkezés fáradságos módszerével nevelte őket. Ugyanerre törekedett a lap is; olyan írói gárdát fejlesztett ki, amely ma már a szaksajtó többi termékét is magasszínvonalú cikkekkel látja el. Elmondhatjuk azonban, hogy közigazgatási íróink csaknem kivétel nélkül a Magyar Közigazgatás hasábjain kezdték meg működésüket.

Hogy a vezető egyéniségnek és a lapnak ez a törekvése nem volt meddő, azt mindennél jobban bizonyítja az emlékkönyv. A szerzők — a közigazgatási irodalom színe-java — egytől-egyig munkatársai a lapnak.

Nehéz, szinte lehetetlen ilyen összefoglaló műnél ismertetést adnunk. Hiszen mindegyik szerző legjavát akarta adni és ez csaknem minden esetben sikerült is. Mindegyik megérdemelné, hogy részletesen foglalkozzunk vele és ha ezt mégsem tesszük meg, annak oka ennek a Szemlének a jellege és a rendelkezésre álló tér korlátolt volta.

A nagymester: az azóta eltávozott Concha Győző kezdi meg a sort rövid fejtegetésével, amelyben a megyekultuszt elemzi és magyarázza.

Wlassics Gyula a mentelmi jogról értekezik a tőle megszokott alapossággal és széles jogtörténeti alapon.

Egyik legszebb dolgozat Polner Ödön tollából való, aki a törvényhatósági önkormányzat lényegével foglalkozik. Nézete szerint ez a törvények és egyéb országos jogszabályok végrehajtásában áll, vagyis abban, hogy a törvényhatóság mint állami szerv nemzeti, országos feladatokat lát el. Állást foglal azzal az elmélettel szemben, hogy az önkormányzat csak az úgynevezett saját belügyekre terjedhet ki, amint ő kifejezi „hatóság nélküli közigazgatás“ lenne. A törvényhatóság, mint helyileg elhatárolt népi tagozat feltétlenül állami szerv. Az önkormányzati tisztviselői állások betöltése mellékes kérdés, mert hiszen az önkormányzat is képviseleti vagy közvetlen szervekkel dolgozik. Az alkalmazott szerv minéműsége nem döntő körülmény, azonban szerinte feltétlenül az önkormányzatnak kell alkalmaznia tisztviselőit, akár választás útján, akár megbízás útján: a választott vezetőtisztviselő általi kinevezéssel. A mai helyzet felemás és káros. Fejtegetéseit azzal zárja, hogy egészséges parlamentárizmus csak ott lehet, ahol erős önkormányzat van.

Polner fejtegetéseit kevésbé elméleti alapon Vinczehidy Ernőnek a vármegyei önkormányzat útjáról írt, inkább közigazgatáspolitikai jellegű tanulmánya egészíti ki. Vinczehidy már határozottan a tisztviselők választása mellett foglal állást és a vármegyék politikai hatáskörének fenntartását is szükségesnek tartja. A vármegyék alkotmányvédő hivatásának értékét kissé túlbecsüli; fejtegetéseiből azonban az csendül ki, hogy 6 is az intenzív népgondozásban, a közigazgatás szociális szerepében látja a jövő fejlődés irányát. Megállapítása szerint a magyar közigazgatásnak a főszolgabíró a legerősebb oszlopa; a főszolgabírók személyi arravalóságától függ a közigazgatás színvonala, éppen ezért helyteleníti a főszolgabíróknak pártpolitikai célokra felhasználását.

összefoglaló munkában ellentétek, vélemények kifejezésre jutása elkerülhetetlen; Polner és Vinczehidy álláspontjával nehezen egyeztethető össze Concháé, aki a megye bálványvoltát kifogásolja és aki Tisza Kálmánról is azt állapítja meg, hogy a megye imádatában szenvedett. A főszolgabírói hivatás értékelése körül is vita folyik; az emlékkönyv szerzői közül többen pl. a járási szervezet eltörlését sürgetik.

Igen alapos és nagy tudásra valló értekezés Csekey Istváné, aki a rendeletalkotási jog új irányait ismerteti. Először a rendelet alaki és anyagi megkülönböztetését tárja elénk, ismertetvén a német és francia jogtudomány egymással ellentétben álló elméleteit. Megemlékezik az új osztrák közjogi iskola lépcsőelméletéről is, amely a jogi jelenségeket egyetlen funkcióösszefüggésben foglalja össze. Szerzőnk a francia elmélethez közeledik, amely szerint a rendelet lényege a végrehajtó funkcióban van. Ezután a jogi és közigazgatási rendeletek elméletét teszi bírálat tárgyává. Helyesen mutatja ki, hogy az uralkodó tannak ez az ellentéte, jobbanmondva az ellentétnek kihegyezése azért is helytelen, mert két egymással össze nem függő fogalmat állít szembe. Ez a felosztás egyik vonatkozásban a rendelet tartalmát, másik vonatkozásban a rendelet címzettjeit veszi alapul. Hivatkozik az újabb német fejlődésre, amely szerint a jogi rendeletnek nem az a lényege, hogy jogi normát tartalmazzon, hanem az, hogy tulajdonképpen a törvényhozás hatáskörébe tartozó rendelkezései legyenek. Szerencsés az a javaslata, hogy általános rendeletek és közigazgatási előírások között tegyünk különbséget. A rendeletek osztályozásánál finom elemzést végzett az alaki és anyagi szempontok és a jogalap szerint. A szükségrendeleti jognak és főleg a napjainkban annyira időszerű jogszabályalkotási felhatalmazásnak széles összehasonlító jogi alapon és a politikai szempontokat is figyelembevéve adja magyarázatát. Sokan osztani fogják aggodalmait a mostani „leegyszerűsített törvényhozás"-sal szemben.

Blaha Sándor, Petrovics Elek, Ruffy Pál, Kálnay Miklós visszaemlékezései a belügyminiszteri törvényelőkészítésről és a Magyar Közigazgatás félszázados működéséről értékes lapjai a magyar közigazgatási történetnek.

Tomcsányi Móric tömören írt tanulmánya vitairat. Tétele az, hogy a közigazgatás tárgyi mivoltában fogalmilag jogi intézmény, szervezete és működése jogi természetű. Ebből a tételből folyik az a következmény, hogy a közhatalmat csak jogásztisztviselő gyakorolhatja, akinek azonban nemcsak megfelelő szakértővel kell rendelkeznie, hanem önmagának is meg kell szereznie mindazokat a különleges szakismereteket, amelyeket a változott életviszonyok, a közigazgatás tartalmi gazdagodása szükségesekké tesznek. Ezért kívánja a jogi oktatás megfelelő átalakítását is; nézete szerint csak a jó jogász képes arra, hogy jogszabályi rendelkezés hiányában a jogelvek alapján megfelelő intézkedéseket tegyen.

Ruhmann Emilnek a közigazgatási bíráskodásról írt tanulmánya a kérdés elméleti fejlődése és a tételes jogi szabályozás megvalósítása tekintetűben ad értékes adatokat. Kitűnő összeállításban kapjuk meg röviden azt, hogy a közigazgatási bíróság hatásköre milyen közjogi elemekkel gazdagodott, sőt a diszkrecionális igazgatásban is milyen előrehaladást tett.

Ha a vármegyéknek vannak lelkes hívei, úgy elmondhatjuk, hogy a városok problémái is megfelelő méltatókra találtak. Ezek közül elsősorban említenünk kell Ereky Istvánt, aki nagy elmeélre valló szintézissel a nagy városok önkormányzatáról értekezik. Nagyobb munkájának itt közzétett fejezete a metropolisok kialakítására és a nagyváros különleges feladataira vet fényt, a nagyváros és környékének bonyolult kapcsolatait taglalja, amit különben a vezérmegye főispánja: Preszly Elemér is szóvá tesz kis cikkében.

Harrer Ferenc az új fővárosi törvény közigazgatási rendszerét ismerteti.

Rámutat arra, hogy a kormányhatóság befolyása nő, s hogy a törvényhatósági bizottságnak a között kellett választania, hogy az államhoz való viszonyában vagy a közvetlen intézkedés megtartásával kívánja-e érvényesíteni az autonómiát. Szerinte két alapkérdés determinálja a szervezetet: a törvényhatósági bizottság tagjai részt vesznek-e az ügyek közvetlen intézésében és a polgármester tovább is hivatalnok-e. A törvényhatósági tanáccsal az első kérdés igenlő megoldáshoz jutott. A második kérdést illetően azonban a párturalmi elv érvényesült, ami a polgármesteri állás hatéves ciklusra megválasztásából is kitűnik. A polgármesteri állás politikai jellegét bizonyítja az is, hogy a polgármester lett az igazgatás főnöke.

Laky Dezsőnek áttekinthető és tanulságos helyhatósági adóstatisztikája mellett különös figyelmet érdemel Magyary Zoltánnak a közigazgatási tisztviselők gyakorlati szakképzését ismertető kis tanulmánya. A szerző ebben a tanulmányban sikerültén és meggyőzően összefoglalja különböző könyveinek és értekezéseinek lényegét.

Alapvető fontosságú Mártonffy Károlynak a köztisztviselők szolgálati pragmatikájáról írt értekezése. A történeti fejlődés ismertetése után felveti a kérdést, hogy lehet-e a tisztviselők minden kategóriáját egyetlen fogalomba össze sűríteni. A közszolgálat lényegében egységes, azonban konkrét esetekben nehéz annak megállapítása, ki tekinthető köztisztviselőnek. Vannak ugyan törvényeink, amelyek a közszolgálat egységének elvi álláspontján állnak, azonban minden vonatkozásban nem vonjuk le ennek a tételnek a következéseit. Pedig, hogy mennyire szükséges lenne az egységes álláspontnak az érvényesítése, azt a szolgálati engedelmesség, hivatali titoktartás, politikai jogok gyakorlása tekintetében érvényesülő különböző megoldások és a megoldások különbözőségéből folyó visszásságok eléggé bizonyítják.

Szerzőnk felveti azt a kérdést is, van-e szükség a sokak által annyira kívánt szolgálati pragmatikára. Kétségét fejezi ki ebben a tekintetben, lehetséges-e egyáltalában egységes kódexben a különböző szolgálati ágak alkalmazottainak jogait és kötelességeit kellően megállapítanunk. Ennek ellenére azzal zárja fejtegetéseit, hogy mind közérdekből, mind jogos magánérdekből meg kell alkotnunk a szolgálati pragmatikát, abba azonban csak a vezéreleveket szabad felvenni.

A vázlatos ismertetés természetesen az értékes tanulmányokról csak általános átnézetet adhat és kénytelen egyes, szintén érdemes tanulmányok mellőzésére.

WEIS ISTVÁN

NYÁRI DIÁKTÁBORAINK

TÁN SEHOL EURÓPÁBAN nincs oly hosszú nyári szünidő, mint nálunk, mely alatt főiskolai hallgatóink nagyobb része édes semmittevésben nyugszik. Udvarlás, sport, kinek módjában áll, úri passziók aranyozzák be a nyári hónapokat. A szegényebbek, kiknek tömege messze felülmúlja a gazdagabbakét, részben instruálás ürügye alatt vidéki családoknál nyaralnak, részben különböző célú olcsó diáktáborokban szórakoznak. Vannak természetesen, kiknek semmi sem jut, kiknek agyon kell csapni a nyarat, hogy ismét olcsó internátushoz és menzához jussanak. Diáktáboraink komoly célját nem vitatom, akár katonai vezetés alatt fegyelmet, akár papi vezetés alatt a lelki megújhodást szorgalmazzák. Ez nagyon jó, de egyik sem meríti ki a napot. Bőségesen jut idő „lógásra". Sem a fegyelmi gyakorlatokat, sem a lelki elmélyedést naphosszat testi-lelki unalom nélkül nem űzhetjük. Milyen különös látvány is az, midőn az édes semmittevésben elheverő diák fülébe száll a dal a közeli balatonparti vendéglőből és tekintete az összedőlt várromokon pihen, de nem lát bennük semmit, csak kuliszszát ahhoz, hogy felkeljen és a tánc színpadára lépjen. Bizony az alkotó munka után nem szoktak a mi embereink nagyon berzenkedni.

Engedjék meg kedves olvasóim, hogy mielőtt közelebbi tervemmel előállnék, egy külföldi példát említsek meg. 1926-ban a Studenten-Ferien-Kolonien tagjaként Svájc déli, olasz részén istállót építettem. 1925 februárira havában ugyanis Bosco-Gurin község azon részét, hol az istállók voltak, elsöpörte a lavina. A kár több mint 100.000 Fr. volt, melyet a tengerszínfelett 1500 méternyi magasságban meghúzódó szegény fülű népe sehogy sem tudott előteremteni. De nem hagyták koldulni menni őket. A Verband der Schweizerischen Studentenschaften diákokat toborzott az istállók felépítésére. A vasút ingyen jegyet adott, a Schweizer Verband Volksdienst ingyen vezette a háztartást. A katonaság egy tisztet küldött a fegyelem fenntartására. Egy építészmérnököt fizettek. Felépültek az istállók szebben mint azelőtt, lavinamentes helyen. Sokat lehetne erről még írni; tapasztalatokat, hiányokat és előnyöket megtárgyalni, de erre most nincs hely. Csak annyit mondok még, hogy reggel öt órakor nótaszóval mentünk dolgozni és egyhuzamban nyolc órát dolgoztunk. Délután szabadok voltunk. Égett a munka a kezünk alatt és versenyeztünk franciák, németek, olaszok és én is, hogy jókedvben ki tud kitartani az izommunka mellett. Soha annyit nem nevettünk, mint a Valle Maggia ezen eldugott kis falujában. Ugyanezen a nyáron egy másik kolónia volt a „Pro Campagna" vezetése alatt, mely Misox egykor gyönyörű várának romjait takarította el és kezdett a stílszerű újraépítés művészetéhez. 1925-ben már felépítették a campanilet, 1926-ban a vár többi részét építgették. Érdekes, hogy a műszaki vezetést a vár egykori birtokos-családjából származó Marca de Mesocco építészmérnök végezte képzelhető mekkora szeretettel és odaadással.

Ezek a példák mélyen megülték a lelkemet és én a szép balatoni romokat bizony csak elhanyagoltaiénak, senki várának tartom. Nem szabad tűrnünk romokat. Bántja a szemünket. A faragott kövek ott hevernek a ledőlt falak alatt. Nem lenne nehéz a stílusos helyreállítás, legalább a további pusztulás elől megóvnék ezeket. Micsoda paradicsomi látvány lenne például Szigligeti vagy Csobánc, Sümeg vára. A felépített várkastélynak rendeltetést lehetne adni. Diáküdülőhely, szanatórium, múzeum, szálló vagy más hasznos célt szolgálna. Továbbá mennyire emelné egy-egy diákegyesület alkotó szellemét, ha a felépített várban szobái, otthona, esetleg az egész az ő vára lenne. Nem kulissza, nem szentimentális sirám a régi dicsőségről, hanem alkotó erő, mely nem tűr romot, mely összefogja a diákkezeket, nem a tán-

coló partner ölelésére, hanem aszketikus munkára, mely követ hord és rak fel falakat belőle, mely miközben a saját egyesületének, hazájának várat épít, lelke gyökereit beleereszti a magyar földbe, táplálékot, erőt szív onnan az alkotásra. Diák, aki dalol és várat épít, aki régi termeket varázsol ismét elő, melyeknek múltja volt, melyek nem antikruhás jelmezbál, hanem a történelem tragédiájában összetört kemény falak, miket még a régi jó munka tart, de nem többé a mai magyar szellem.

Ma a munkanélküli technikus, a sétára bocsátott jogász és a többi nyaranta örömmel állna egy-egy ilyen lelkesítő munka szolgálatába. Nem kellene felfújni a dolgot, szépen, tervszerűen a lehetőségekhez mérten dolgozhatnának és a kitartó munka évről-évre szép új részletek elkészítésével jutalmazna bennünket. Nem kell sokat okoskodni, ötven-hatvan diák élelmezését könnyen elő lehetne teremteni. Kaszárnyaágyakon aludnának. A vasút igazolvány alapján elvinné az illetőt oda és vissza, ha bizonyos ideig tartó munkára kötelezi magát. Minden esetre az ilyesféle munkára vállalkozó diákban él a nemzeti együttdolgozás, az alkotás lelke, ezt illenék a vállalatoknak, hivataloknak is hasonló lelkülettel előre segíteni. A munka semmi külföldi anyagot nem igényel, mégis ha váraink, melyeket mi engedtünk elpusztulni, felépülnek, idegenforgalmunk is újabb indíték alapján előbbre lép.

Pécs határában a Szent Jakab hegyen düledező falak merednek az égnek, folyondárral benőtt csendes tanúi a mozgalmas magyar középkornak. Itt volt az első remetekolostor, melynek regulái szerint megalakult a pálos szerzetesrend. A hegy tetején leírhatatlan szép fekvésben merednek a romok, mellettük a régi halastó, kitűnő vizű kút, középkorban irtott rét. Diákszanatóriumnak, egyetemi pihenőnek, hol remete-magányban vizsgára lehet készülni, jobbat és szebbet képzelni sem lehet. A pécsi r. kath. papnevelő intézet tulajdona, a romokat semmire sem használják. Fájdalom nézni, ahányszor újra látom, egy-egy cella ablakíve ismét bedőlt. Ma, amikor pazarolunk az erővel, mert az embergépek esznek, de nem dolgoznak, halálos vétek össze nem vonni az egyetemi diákizmokat, hogy teremtsenek maguknak nyári diákotthont.

Ez a pár sor nem elegendő ahhoz, hogy a kérdést kimerítsük. De szeretném, ha gondolkodnánk a mondottak felett és tán sikerül csak álmainkban látott szép magyar várainkat újra felépítenünk. Ma az ifjúságban egyre hatalmasabb erővel tör elő az alkotás vágya, szebb jövőn való munkálkodás fanatizmusa. Csapongó fantáziája néha ott keresgél, honnan a csalódás tragikus örvénye tekint felé. Kössük futó vesszejét az öreg falakhoz, hogy gyökere mélyebb, tartása szilárdabb legyen. Ma, amikor öregcserkészeink regölve járják a magyar falut, hogy sem dal, sem tánc, sem régi gyönyörű stílus, de legkevésbbé a megfogyott magyar érzés el ne tűnjön, adjunk otthont a regösöknek régi várainkban. Az izmos cserkészkarok kilakoltatják majd a denevért és a halált huhogó kuvikot, helyette az öreg falak közt könnyezve fogjuk hallani a Csínom Palkót.

SZABÓ PÁL ZOLTÁN

A MAGYAR NÓTA

NÉHÁNY MEGFIGYELÉST mondok el itt a magyar nótáról, mely ma a rádió tömegfogyasztása révén álújjászületését éli és érzéseink primitív zenei kifejezéseinek csupa ellentmondásból álló érdekes eszköze.

A „Csak egy kislány van a világon“ szerzője, Szentirmay Elemér korában, a hetvenes években is született bőven magyar nóta. Amit ma népdalnak ismerünk, javarészben a XIX. század második felének műdala. A régi Népszínház, a régi Nemzeti Színház népszínművei teremtették meg és tették országszerte ismertté e népdalokká emelkedett egykori színpadi „slágereket“. Agrárjellegű kezdőképeik és tartalmuk közelebb állott akkor valamennyi magyar társadalmi osztály lelkéhez. Sokszor kimutatták már színpadtörténeti írók, hogy e népszínműkorszak a vaudeville magyarosított, agrárosított helyi alkalmazása; azt is tudjuk nótatörténeti kutatóink megállapításaiból, hogy barokkos, majd biedermeieres hatások világos nyomait kapjuk e „régi szép magyar nótákban“, melyek a mai „átkos idegen hatásokkal“ szemben az avatatlan nagyközönség előtt a nemes magyarságú hagyományokat, a tisztult eszmevilág egyszerű, de annál kedvesebb megnyilvánulásait jelentik. Bartók és Kodály fellépése nyomán szót kért az igazi népi zene is; helyet és méltánylást kapott ugyan a zeneértékelésben, a zeneszerzésre való hatásaiban, de nem a nótázók szívében. A magyar nóták osztályok szerint való tagozódását a Bartók és Kodály, majd a Lajtha László és mások gyűjtötte kincs nem tudta áttörni; nótázó középosztálybeli magyar ember e „parasztnótákat“ idegennek érzi és a világ minden kincséért nem dalolná ma sem. Az úriember és úrinő nótaszükséglete teljesen más eredetű, ám azért lehetőleg agrármázolatú, faluval, kiskapuval, rózsámmal, babámmal és egyéb ily népies kellékekkel. A mai átlagos falusi ember, földműves és kisiparos szintén idegennek érzi a magyar folklore hozzájutó remekeit, a rádióban néha valóságos gyűlölet kíséri az ilyen vonatkozású műsorszámokat. Az igazi magyar népdalnak, a hamisítatlan népi magyar nótának ily körülmények között csak a legműveltebb, az igazán hozzáértő emberek között vannak lelkesedő hívei.

Amikor általában magyar nótáról beszélünk, elsősorban a daloló középosztálybeliek nótáit kell értenünk. Ezeket játssza mindenfelé a cigány, ezeket énekelik a lányok-fiúk, ezek adják a mai átlagos magyar ember zenei költészetét. Régebben a magyar nóták szerzői falukon, kisvárosokban élő, mulató urakból kerültek ki leginkább. Földbirtokosok, szolgabírák és egyéb megyei szolgálatban levők, huszártisztek csináltak nótákat csakúgy a maguk mulatságára; egy-egy szépasszonynak adott bók volt a nóta, vagy valamely kislánynak szóló nekibúsult szemrehányás. Különösebb műgond nélkül, csak a szívből szakadt ki. Nem volt benne semmi sikerlihegés, semmi példányszám-álom. Egyszerű költészet akart a nóta lenni, mégcsak a ‚műdal“ rangjára sem tartott igényt. A megszervezetlenség korában született, élt, ismerkedett, mint az ember; aki megszerette, dalolta; leírták — vitték a szerzői jog sejtelme nélkül. Megtanulta a cigány, zongorázták a lányok; némely nóta megnőtt a szerzője fölé örökéletűnek; a másik elindult, átalakult, megkopott, hozzátoldottak; sok elkallódott a dalolok ajkán. Akkor még mulattak az emberek, a zenekultúra jóval kisebb volt, beérték a nótázással és a cigánynyal. A népszínmű eltűnt később a nagyobb színpadokról, dalformái azonban megmaradtak és igen eleven életet éltek. Az urak szokásainak utánzása az alsóbb néprétegbe is átvitte a dalok egyrészét. Csak ez a lefelé való hatás élt, a nép még az idillikus szöveget sem adta felfelé maga. Bármily eredetű volt is ez a nótázás, magyarok csinálták magyaroknak, elgyönyörködtették vele egymást, lelkük megtelítődött.

Lassanként azután magábasüppedt egy kissé ez a magyar nótásvilág a háború előtt. Formái megmerevedtek, a szövegeket egyre kevesebben tudták, az uralkodó irodalmi és politikai irányok sem kedveztek neki, az előadó művészek korcsmainak, vagy legalább is vidékiesnek tartották. A nóták dallamát is mindkevesebben ismerték, a cigány kezdett kimenni a divatból. Az inflációs korszak táncdühe idején állt mélyponton a magyar nótázás; ekkor mérte legsúlyosabb csapásait a cigányzenére a jazz.

Amint a széttagolt magyarság életében összekötő kapocsként jelent meg a huszadik századnak egyik nagy eredménye, a műsorszóró rádió, úgy mentette meg a cigányzenét és eddig alig elképzelt arányúvá tette a magyar nóták kedvelését is. A cigányzene és nótázás fellendülése azonban nem a régi korszakot hozta vissza. Nem a cigányozás, nem a régi, aranyos-bájos ködbe tűnő úri mulatozás éledt fel. A cigányzene és a nóta tömegfogyasztási cikk lett, bor, szerelem, búslakodás, duhajság nélkül. A modern magyar élet mindennapi jelensége, a mulatáshoz szükséges érzelmi és anyagi háttér teljes hiányával. A rádiót nem lehetett kikerülni, mint régebben a könyvet, az elmélyítő művészeteket. Azelőtt elgondolhatatlan mennyiségű zene zúdult igy az emberekre, hiszen az átlagos napi 12 műsoróra kétharmada, azaz nyolc óra: muzsika. Ennyi zenéhez pedig a tömegek felkészültsége mindössze a hébe-hóba való cigányzene, szórványos nótázás, némi szalón-, katona- és tűzoltózenekar élvezése volt. A rádióelőfizető átlagos igénye e keretek között mutatkozott, a mást nem ismerő emberek türelmetlenségi tüneteivel. A cigányzene sorsa megfordult; a felvirágzással újabb és újabb anyagra; sok-sok nótára lett szüksége. Egy-egy nóta eljátszása időtartamban mindössze egyetlen perc, a régi nótakincs hamar általánossá lett, mert a rádió mindennél jobban terjeszt, de minden más eszköznél jobban koptat is. Embert és zenét egyaránt hamar elnyű.

Új nóták kellettek és kellenek ezért jelentős mennyiségben. Énekesek termettek a cigányok mellé, mert a rádió a szöveget is megkívánta a dallamhoz. Egyszerre csak járványszerűen eluralkodott a közönségen a nótaszükséglet; a szöveg, melyre azelőtt alig-alig ügyeltünk, mind nagyobb érvényre tett szert. Legképzettebb énekeseink és énekesnőink is odajutottak, ha a rádióban sűrűbben akartak szerepelni, hogy a régebben művészinek egyáltalában nem tartott nótázást vállalniok kellett. Az Operából és operettszínházakból kiszorult énekesek cigány- és szalónzenekarok mellett kezdtek nótázni vendéglőkben és kávéházakban, hogy a közönség a rádióban már megszokottabbat és megkedveltebbet kapja.

Amíg régebben tehát amatőr jellege volt a nótaköltésnek és általában a nótázásnak, úri kedvtelésből, mulatósból ment inkább az egész, most professzionista jellegű lett. A mai nótaszerzők legtöbbje verejtékezi a sikert, a terjesztést. A mai magyar nótának nincs meg a régi hímpora; tömegfogyasztási cikk, mely népszerűséget és jövedelmet, előbbrejutást hozhat. A mai magyar nóta születése, útrasegítése már megvan szervezve, mint minden árué. Sajátságos jelenség, de meg kell említenem, hogy a mai magyar nóta legtöbb szerzője a jó üzleti érzékkel bíró városi zsidóságból kerül ki; a legsikeresebb „tősgyökeres“, zamatosan „népies“ nótákat leginkább ők szerzik szövegestől.

Cikkünk elején azt mondottuk, hogy a magyar nóta ma álújjászületését éli. Valóban: kifejezésben, témakörben (az egy irredentát leszámítva) semmit sem fejlődik a nótaírás; szövegei gyakran átveszik a slágerirodalom erőltetettségeit és időtlenségeit, dallamban pedig régi nóták felbontott motívumainak jól-rosszul egyberótt utánérzéseit adják, vagy elkalandoznak a nemzetközi műdalok tájaira. Iparszerűen születik jórészt a nóta és nyakatekert menete megváltoztatja a cigányt is. Sikere azonban van. A rádió-

hallgatók tömegei nemzeti alapon, áhítatos faji büszkeséggel lelkesednek az ilyesmire: „Zöldablakos kicsi ház, engemet a hideg ráz...“ Ez ma náluk bizonyos mértékig nemzeti ügy. A magyar nóta régi értékelési frazeológiáját a tömeg átvette mindén agrársallanggal, a „nemzeti“ jelző teljes érzelemvilágával; a tartalomváltozást, temérdek ellentmondást nem veszi észre. De hát, mint az előbb említett igen népszerű nóta mondja: „Zöldablakos kicsi ház, ki a fene magyaráz“ kell a nóta és akármilyen sületlen is sokszor, magyarabbnak és szentebbnek tartják, mint a Bánk bán zenéjét. Sajátságos tünet, de való, hogy a régi magyar dalok szinkópás ritmusát, kedves daliamát ügyesen felhasználó modem táncdalokat „néger muzsikának“ minősíti a nagy tömeg, tisztán csak azért, mivel jazz-zenekarok játsszák; ugyanakkor a legszentimentálisabb német dalok utánzatait elfogadják, sőt áhítattal vallják igazi magyar nótának, csak azért, mivel divatos magyar nótaszerző írta. A következetlenségnek, szembeszökő ellentmondásnak és a tájékozatlan türelmetlenségnek mosolygásra késztető példáit kapjuk nap-nap után.

A magyarosnak tartott mulatóst elsodorta a gazdasági világrend átalakulása. Érdekes társadalomlélektani tünet, hogy az individuális mulatós helyébe a kollektív mulatós lépett: napjaink magyarja nem rakat száz szál gyertyát, meg száz itce bort az asztalra, nem ragaszt bankót a cigány homlokára, nem is húzat vele. A cigánybanda nem egy mulató úrnak, hanem nagy embercsoportnak muzsikál; legnagyobb sikerét éppen azoknál éri el, akiket nem lát, nem is hall: a rádió közönségénél. Többszázezer ember próbál mulatni a rádió mikrofónja előtt dolgozó cigányok muzsikájára és áltatja magát a mulatás hangulatával, pedig csak emlékezik. Nem tudja a néha milliót is kitevő hallgató sokaság, hogy kollektív mulatás ez; csak érzi, hogy valami nincs rendjén, „nem a régi már a cigány sem!“ Így teremtődik meg az a furcsa helyzet, hogy az olcsó kollektív mulatás emberei a régi egyéni mulatás emlékeivel és igényeivel állnak elő, mindenki azt szeretné, hogy a rádióban csak neki húzzák, egyéni megállásokkal és egyéni nekilendülésekkel, elhalkulásokkal és belemelegedésekkel. A kollektív mulató egyik legfőbb panasza, hogy a mai cigányokkal nem lehet együtt énekelni a nótát, a mai prímás már nem tudja az ember fülébe húzni igazán. Pedig a hangszóróból remekül kijön az egész banda, legfeljebb a bőgő nem jut érvényre. Hogy hogyan találjon el a szegény cigány háromszázezer egyéni húzatást, azon a mai nótázó nem gondolkozik. Ezen a téren is úgy vagyunk, mint a mai élet sok más jelenségénél: régi igényekkel és megszokottságokkal sodródunk új eszközök útján új élettartalmak felé.

A nagy nótaszükséglet járvánnyá tette a nótaszerzést is. A szorgalmas rádióhallgató csakhamar megállapítja, hogy a hallottakhoz hasonló nótaszöveg igazán nem boszorkányság, ilyet ő is tud, nem is egyet; sőt a nagyarányú zenefogyasztás révén elég motívum is él benne, melyekből némi szinkópával, magyaros sallanggal nótát teremt. Hozzáértők több ezerre teszik az ilyen „nótafák“ számát, melyek mind a rádióban szeretnének gyökeret verni. Hasonlít ez a jelenség az irodalomnak egy évtizeddel ezelőtt, a B-listák korszakában történt megrohanásához.

Mindez nem baj. A nóta szükséglete az életnek; igénytelen, de szapora és kedves lelkivirág. A tömegek szépségérzése és költészetkeresése az övé. Helye van ezért az emberi tevékenye^ irodalomnak és zeneköltésnek nevezett területén, tömeghatása fordított arányban van szerénységével és így méltó arra, hogy a nagy alkotások mellett olykor vele is foglalkozzunk. Fejlődésében ott lüktet a nemzeti költészet sorsa; esése vagy emelkedése a nemzeti jókedv és búslakodás hullámzásainak értékes jelzője.

A mai magyar nóta tétova, zavaros, tapogatódzó, bátortalan, következetlen és ellentmondó, mint a magyar élet maga. KILIÁN ZOLTÁN

ALKOHOLOS AMERIKAI IRODALOM

NINCS „HŰVÖS“ IÍRÁS a „Neue Sachlichkeit“ katasztrofális pucérsága ellenére. Az írás maga dekoráció, még ha a tehetségen kívül az őszinteség is a meghatározója. Ha bizonyos modern amerikai regényírók munkáiban lapozgatunk, azt a törekvést látjuk, hogy a kiábrándultság fölényével — akár az egyénre vonatkozik ez a kiábrándultság, akár pedig a mai társadalomra — meg akarják állapítani a hiúságok hiúságát. Az a hűvösség, amelyről a modem (vagy mondjuk korszerű) amerikai regényírók egy része prelegál, tulajdonképpen semmi egyéb, mint az illuziómentes fölényeskedés mámora. Emest Hemingwaynek „The Sun Also Rises“ című regényében a többi közölt egy nímfómániás nő szerepel. Teljesen érzéketlen minden erénnyel, szexuális egyensúlyozottsággal összefüggő erkölccsel szemben. Maga az író „mondanivalóra“ egyébként sem törekszik. Minden műve nemcsak azt szuggerálja, hogy nincs mondanivalója, hanem hogy általában nincsen mondanivaló. Szóval abban a fent említett regényében szerencsénk van egy nimfomániás hölggyel találkozni, akinek Lady Brett a neve. Ez a Lady Brett úgy látszik nemcsak akarja a férfit, ellenben olyan fiziológiai csodaszerrel rendelkezik, hogy minden férfi, aki találkozik vele, őt is akarja. Az egyik még arra is képes, hogy elvegye feleségül. S a hölgy, Lady Brett, visszautasítja. Indokolás? Talán az, hogy nem szereti? Nevetséges. Minek arról beszélni, ami nincs. Talán nem hat rá a férfi? Olyan férfi nincsen, aki nem hatna rá. Hát akkor? Egyszerre jellem akar lenni. Igen, jellem. Idősebb a férfinál, s azért nem fogadja el házassági ajánlatát. Ezzel a „jellemmel“ helyettesíti önmaga részére a hiányzó Istent, vagy mondjuk úgy, az életétől idegen értékfilozófiát. S a kritikusok egy része mint a mélyen járó pszichológia egyik mesteri megfigyelését emlegeti ezt a jelenetet. Műit a hűvös, a tárgyilagos, a minden dekórumtól mentes lélektani beállítás mintaképét. Shakespeare! variációval megállapítják, hogy az ilyen jelenetből következtetve Hemingway „is in every inch a writer“. A született író, a determinált író, a mai kor írója, az illúziókból kiábrándult emberiség teremtő kifejezője. Kortünet. Kórtünet.

Tessék megérteni: nem az író technikájára utalok, amely a maga egyszerűségében (ámbátor kissé kiszámított egyszerűségében) művészi jelentőségűvé tud fejlődni. A kevésbbé ismert jelenlegi amerikai regénye írók közül ez a programmszerű egyszerűség vonatkozik Morley Callaghanra is, aki kanadai származású, s talán Edward Dalhberget és Erskine Caldwellt is meg lehet említeni. Egyszerűségük stilizált, azaz dekoráció. Ez az ellenmondásuk. De merje valaki rájuk fogni az ellenmondást. Azonnal konzervatív felfogást hangoztatnak, reakciós ízlést irodalmi szempontból s pszichoanalitikai fölényeskedéssel, sőt szemfényvesztéssel játsszák le a megvetés szerepét. A szomorúságról kisütik, hogy a mirigyek helytelen működésére vezethető vissza, s a könnyeket az agyonfárasztott idegeknek tudják be. Mert hát ennyire egyszerű az élet. Jó nekik. Dogmájuk az evés, ivás, szeretkezés, s aki ezen az élettani szentháromságon kívül egyebet is keres a mindenségben, az gyógyíthatatlanul együgyű vagy együgyűen reménytelen. Tehát amikor ezekről az amerikai regényírókról beszélek, voltaképpen azt akarom hangsúlyozni velük kapcsolatban, hogy ravasz egyszerűségük mögött korrupt ürességük rejtőzik s ezen a korrupt ürességen még írástechnikai ügyességük sem tud változtatni. Nincs író mondanivaló nélkül; csak vannak, akik írnak, anélkül hogy mondanivalójuk lenne. S mostanában divatos az utóbbiakra ráfogni, hogy ők az írók, ők quasi kisajátították maguknak az alkotó írás területét, ők azok,

akilset komolyan kell venni, s aki nem veszi őket komolyan, az nem szolgált arra rá, hogy őt magát komolyan vegyék.

Amerika még mai bódult állapotában is a végletek hazája. A minap egy ismerősömmel találkoztam» aki mosolyogva tudtomra adta, hogy egy üres házat bérelt ki — estély céljára. „Minek rontsák el a vendégek lakásom bútorait, amikor berúgnak“—jegyezte meg nyilvánvaló logikával, amiben csak az a logikátlan, hogy a prohibiciós törvény még mindig érvényben volt akkor még, de ezt úgy látszik a szövetségi hatóság emberein kívül senki sem tudta. Ahol „lakásproblémát“ ilyen akaratlan cinizmussal tudnak megoldani (elvégre — egészen érzékeny szempontból — ez tapintatlanság a vendégekkel szemben), ott az irodalom problémáit, legalább ideiglenesen, ugyancsak sikerűit annyira leegyszerűsítem, hogy az alkotás úgynevezett fölösleges ballasztjait kidobták a teremtés keretéből s csak azt hagyták meg, ami, felfogásuk szerint, a leegyszerűsítésben a pszichológiát indokolttá s a művészetet szuggerálóvá teszi. S ha van vendég, aki fenti ismerősöm meghívását azzal a megjegyzéssel utasítja vissza, hogy vendége lévén, nem akar idegen lakásban szórakozni, azt éppolyan idejétmúlta embernek tekintik,mintha akad valaki, aki kijelenti, hogy a regényben vagy a novellában nemcsak az evés, ivás és szeretkezés travesztiáját keresi, hanem a sors titokzatos hangját is akarja hallani, amely még; mindig csodálatos a cocktail-civilizáció összeomlása és pokolbamenetele ellenére.

Persze téves állítás lenne azt mondani, hogy ezek az írók csak egy elképzelt világról írnak s hogy témakörűk züllött atmoszférája kizárólag saját romlottságuk távlata. Korántsem. Már a prosperitás idején a züllés kollektív folyamata nyilvánvaló volt Amerikában. A jelenlegi depresszió még jobban kihangsúlyozta ezeket a züllési elemeket. Egy jómódú ismerősömnek lánya bostoni collegébe jár. A college elnöknője alighanem étherikus hölgy, mint ahogy sok az ilyen hölgy a newenglandi pedagógusok körében. Ideálja: Thoreau. Esztétikai és filozófiai ideálja: a szépség és igazság, amely azonos. Ismerősöm leánya a tapasztalatlanság tapasztalt cinizmusával (dilettáns és mégis veszedelmes) tudtomra adta, hogy semmi sem komikusabb, mint amikor a college elnöknője rajong a szépségért és az igazságért. Ez a fiatal leány beleillik Hemingway történetébe. A college elnöknője viszont nem nőtt ki bizonyos Viktória-korabeli angol írók és írónők munkáiból. Tanulság: a két amerikai véglet. Az egyensúly hiányzik. Az egyik végjét: az erkölcs vértelen felmagasztosítása; a másik véglet: az erkölcs könnyelmű semmibevevése. Hemingway és társai, az amerikai „új tárgyilagosság“, a minden lelki élménnyel szemben érzéketlen „vastag bőr“ irodalmi exponensei, tudják, hogy miről írnak s azt is tudják, hogy kinek írnak; csak egyet nem tudnak, még pedig azt, hogy a züllésen kívül egyébről is szabad, lehet, esetleg kell írni. Voltak római kurtizánok, akik tejben fiirödtek, de alighanem a legtöbb római nő vízben furdött. Sok amerikai az italban talál mámort, de igazságtalanság lenne azt állítani, hogy nincs amerikai, aki a mámort az igazságban keresi. Az emberben nem halt meg a kozmikus kíváncsiság, még ha amerikainak született is. Ha Marcus Aurelius meg tudott maradni annak, aki volt a lelki és testi vandalizmus környezetében, jogos azt mondani, hogy sok amerikai mégis meg tudott maradni embernek az embertelen viszonyok ellenére. Am az „új tárgyilagosság“ alkoholos fantáziája erre a tradicionális tárgyilagosságra nem képes.

Ügy látszik, a züllés a korszerű amerikai írók legjellegzetesebb inspirációja. A regény alakjai whiskyben fürödnek. Akár a Mississippi környékén, akár a Párizsban törődötten élő hazátlan bohémek körében játszódik le a történet, az alkohol az a szentlélek, amely különösképpen megihleti a regények és novellák hőseit és hősnőit. Az alkohol, amely a fiziológiai

impotencia kárpótlása, az alkohol, amely gyakran a lelki kimerültség bizarr vigasza, az alkohol, amely nem a derű forrása, hanem a derűtlenség fokozása. A java része ezeknek az íróknak a maga személyét igyekszik háttérbe szorítani; de ez a művészi elszigeteltség lélektani Potemkin-falu. Mert a valóság mégis az, hogy az írók az élet egyoldalú beállításával az élet egyoldalú bajnokainak mutatkoznak, s ha tagadják is, alkotásuk ellentmond tagadásuknak.

Mindentől, ami „eszmé"-re vagy „eszményire emlékeztet, irtóznak. Mosolyuk a fanyarság éjféli grimasza. Ez nem humor, nem irónia, ez mesterkélt fölény, ennélfogva átlátszó, ez alázathiány, ennélfogva kellemetlen, ez fitogtatott cinizmus, ennélfogva fiatalos, ez a lelki barbárság áradata, amely elönti tehetségük korlátáit is s a beavatatlanok előtt azt a látszatot kelti, hogy pusztán ilyen az élet $ az íróművészet kizárólagos célja és rendeltetése ezt az életet bemutatni. Ez a puritanizmus alkoholos karikatúrája a karikatúra igazságának távlata nélkül. Ez az az eset, amikor az emberi lelkiismeretlenség az irodalmi lelkiismerettel ámít, ám az irodalmat mégsem tudja becsapni. Mert ami csak divat, az tiszavirág életű, viszont az élet .— az amerikai élet is — olyan dús, hogy egészsége elviseli ezt a betegséget. Az amerikai irodalom már kinőtt a gyerekcipőből, sőt túl van a kamaszkor önteltségén. Kár, hogy vannak felnőttek, akik az irodalomban és az életben azt hiszik, hogy azért érettek, mert kamaszosan fegyelmetlenek.

(Cleveland, Ohio.) **REMÉNYI JÓZSEF**

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A négyhatalmi paktum elemzése a revízió kérdésével kapcsolatban; az angol és francia sajtó, Mussolini állásfoglalása — Olasz-francia közeledés —A leszerelési konferencia elnapolása — A londoni világgazdasági értekezlet; angol-amerikai ellentét, az esedékes adósságfizetés, a dollár-font reláció — Imédy Béla a londoni értekezleten

AZ EURÓPAI POLITIKA a négyhatalmi paktum, a világpolitika pedig a londoni konferencia jegyében áll. A június 8-án Rómában végleges szövegében „ne varietur" parafált négyhatalmi egyezmény három hónap alatt nagy utat tett meg. Igen magasról indult el és úgy látszik mintha eredetileg kitűzött céljait nem teljesen érte volna el. Március és. június között pedig volt már olyan idő is, amikor eltemetettnek lehetett gondolni. A nagy kezdeményezőnek, Olaszország Ducejának egész államférfiúi energiájára, optimizmusára és diplomatáinak rendkívüli tehetségére és ügyességére volt szüksége, hogy tető alá hozza a paktumot, amely Európa békéjét lenne hivatva tíz esztendőre biztosítani. Vizsgáljuk meg ezt a minden oldalról kritizált, megkönnyebbüléssel és elégedetlenséggel fogadott egyezményt saját szövegének és Mussolini nagyszabású kísérő beszédének világában, különösen abból a szempontból, mit vált be abból, amit ígért, értékes eszközzel gyarapodott-e vele a világpolitika, vagy pedig csak a paktumok száma szaporodott eggyel?

A március 19-i római hivatalos közlemények szerint Mussolini és MacDonald elsősorban az európai békét akarták biztos alapokra fektetni és ebből a célból a négy nagyhatalom szoros kooperációját javasolták, amely hivatva lenne a békeszerződéseket az igazság és a gyakorlati szükség világánál revideálni. A revíziót a négyhatalmi paktum főcéljaként a brit miniszterelnök kevéssel a római találkozás után tett parlamenti nyilatkozatában jelölte meg. Mint tudjuk, a középeurópai kis államoknak, amelyek a Párizs-környéki békék zsákmányának oroszlánrészét szerezték meg, — többségükben anélkül, hogy ezért áldozatot hoztak volna — igen erős ellenzésére talált a terv, amelyet a nagyhatalmak diktatúrájának kereszteltek. Hasonlóképpen a lengyelek állást foglaltak az ellen, hogy „róluk nélkülük" alapon döntsenek sorsuk felett. Franciaország, melynek közvéleményét és politikáját keleti szövetségesei talán a szükségesnél — mindenesetre a Franciaország és Európa együttes érdekében — jobban befolyásolják, nem foglalt ugyan kategórikusan tagadó álláspontot, azonban, a legbarátságosabb diszpozíciók hangoztatásával, rámutatott arra, hogy hagyományos politikájával ellenkeznék, ha a kishatalmaknak a nemzetek tanácsában nem biztosítanának a nagyokkal egyenlő — legalább formailag egyenlő — befolyást. És ugyancsak Prága, Bukarest, Belgrád és Varsó befolyása alatt kijelentette, hogy a revízióról nem hajlandó tárgyalni. Különösen hangsúlyozta, hogy e két irányban nyerendő előzetes garanciák nélkül nem ül le olyan asztalhoz, ahol két ellenféllel (Olaszország és Németország) és egy arbiterrel Nagy-Britannia) találja magát szemközt. Franciaország ügyesen felépített politikája, a nagy érdek, amely a leszerelési és a világgazdasági konferenciák sikeréhez fűződik, Hitler megnyugtató beszéde, Mussolini realitás-érzéke, de nem utolsó sorban az osztrák-német konfliktus kiéleződése, hozzájárultak ahhoz, hogy május második felében a paktum létrejöttének reményei szaporodtak, a tárgyalások aktívabbá lettek, hogy végül Anglia, Franciaország és Olaszország megegyeztek egy alaposan kizsigerelt, megszelídített szövegben, melyet Németországnak el kellett fogadnia, hacsak nem akarta magát ismét izolálni.

A magunk részéről, meg kell vallanunk, mindig meg voltunk győződve arról, hogy a paktum létre fog jönni, de egészen más lesz végeredményben, mint amilyennek elindult, azonban mégis megmarad az a nagy politikai

előnye, hogy vele kapcsolatban vetették fel először hivatalosan, megfelelő diplomáciai köntösben, a békeszerződések megváltoztatásának problémáját. Tagadhatatlan és akármennyire szépítsük is, sajnálatos tény, hogy az európai béke új alapokon való felépítésére legfontosabb két pont: a leszerelési egyenjogúság és a revízió gondolata, csak nagyon közvetve jut érvényre a paktumban. Hacsak a magunk szemével és különösen ha kizárólag jogászi szemmel vizsgáljuk a szöveget, valóban sem az egyik, sem a másik nincs benne, legfeljebb a sorok között fordul elő. A leszerelési egyenjogúsításról egyáltalában csak annyiban lehet még a sorok közt is beszélni, hogy először a paktum bevezetésében az 1932 december n-i genfi deklarációra hivatkozás történik, de csak abban a viszonylatban, hogy ebben a deklarációban a hatalmak kimondták, hogy erőszakot nem alkalmaznak; másodszor pedig annyiban, hogy a paktum harmadik pontja szerint a magas szerződő felek mindent elkövetnek, hogy a leszerelési konferenciát sikerre vigyék és ha mégis nyitva maradnának bizonyos kérdések, megvizsgálnák egymás között milyen úton-módon oldhatják meg azokat. Tekintve, hogy az egyenjogúsági deklarációt a leszerelési konferencia főbizottsága magáévá tette, ennek jogi értéke éppen úgy fennáll ma, mintha a paktum újból megerősítette volna, mert leszerelési szerződés csak akkor jöhet létre, ha az egyenjogúsági elv lesz alapjává. Ha pedig a leszerelési konferencia csődöt mondana, akkor a négy hatalom egymás közt nyilvánvalóan csak az egyenjogúság alapján tárgyalva kereshet más megoldási lehetőséget.

Ami már most a revíziót illeti, el kell ismerni, hogy ez a szó nem fordul elő a paktumban. A paktum második pontjában a hatalmak kijelentik, hogy a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányának tizedik (területi integritás biztosítása külső támadás dien), tizenhatodik (szankciók alkalmazása a háborús támadó félld szemben) és tizenkilencedik (revíziós) cikkeit abból a szempontból fogja vizsgálat tárgyává tenni, milyen módszerekkel és djárásokkal lehet ezeknek érvényt szerezni, az elhatározás jogát természetesen fenntartva a Nemzetek Szövetsége illetékes orgánumainak (Tanács, Közgyűlés). Ez a szövegezés határozottan a kecske és káposzta teóriájának bevált alkalmazására emlékeztet, azonban be kell látnunk, hogy a revíziós gondolatnak csak akkor van sikerre kilátása, ha nemcsak a nagyhatalmak, de maguk a közvetlenül érdekdt kisebb hatalmak is bdátják, hogy a békés revízióval saját életüket, biztonságukat és jólétüket fektetik új, szilárdabb és nyugodtabb alapokra, azaz garantálhatják. Nézetem szerint erre a munkára, amelynek tempója meggyorsulhat, de amely valóban nem ígérkezik rövidlejáratúnak, alkalmas a négyes szerződés, amelynek tagjai között, különböző fokban ugyan, gyökeret vert az a meggyőződés, hogy Európa ma helytelenül van felépítve s hogy gazdasági jólétét és politikai békéjét csak úgy lehet biztosítani, ha új alapokra fektetik.

Némileg biztatóbb a római paktumból kibontakozó kép, ha azt a kisantant és a vele szoros viszonyban álló francia sajtó kommentárjai tükrében vizsgáljuk. A paktum parafálásának napján a francia külügyminiszter jegyzéket intézett a három kis középeurópai állam követeihez, amelyben a köztársaság kormánya ezekhez az államokhoz fűző szövetségére hivatkozva közölte ez államok kormányaival azokat az elveket, amelyek Franciaországot a paktum, de különösen a 19. cikk alkalmazásánál vezetni fogják. Ezek szerint Franciaország fenntartja a Nemzetek Szövetségén belül az egyhangúság elvét. Az államok követei válaszjegyzékükben — még a hozzájuk intézett jegyzéken túlmenően — aláhúzták azt a meggyőződésüket, hogy a szerződés második pontja „kizárja“ a revízió elvének megvizsgálását, valamint alkalmazásának konkrét eseteit. Ha azt mondom: „a francia jegyzéken túlmenően“, az annyit jelent, hogy ez az idézett passzus a francia jegy-

zékben — nem fordul elő. Tehát itt megnyugtató ellentét van a francia külügyminisztérium írásban kifejezett *felfogása és* a három kis állam kormányának véleménye között.

Ha az objektiven ítélő angol sajtót vizsgáljuk, akkor meg kell állapítanunk, hogy míg egyrészt megelégedéssel fogadja a paktumot, határozottan állást foglal a revízió gyakorlati megvalósítása mellett. És itt ki kell emelnünk különösen a Times kommentárját, amely Locamo folytatását látja a paktumban, de viszont igen világosan elválasztja — ami a területi revízió kérdését illeti — Magyarországot Németországtól. A Times vezércikke ugyanis azt állítja, hogy — amint ezt a lap hasábjain egy levélben Lord Howajqd, a brit békedelegáció egyik volt tagja fejtegette — a versaillesi szerződés területi határozmányai nem is olyan igazságtalanok, míg a többiekét — „de különösen a trianoni szerződésé“ — kisebbarányú változtatásokat igényelnek. Nem kell tehát attól félnünk, hogy azok a hatalmak, amelyek nem annyira irántunk való rokonszenvből, mint a realitások iránti érzékből, a területi revízió szükségét hangoztatják, most megelégednek az elért formális eredménnyel és nyugodni térnek.

Ami viszont a négyes paktum ellenzőinek felfogását illeti, a rosszkedv, és pedig egy határozott vereség rosszkedve, különösen sajtójuk minden sorából kiugrik. Elsősorban minden Franciaország részéről megadott biztosíték dacára egyenesen „államcsínyről“ beszélnek, hivatkozva arra, hogy a négy hatalom tényleg fölébe helyezi magát a Nemzetek Szövetsége többi tagjának, kijelentve, hogy állandó tanácstagsága különös felelősséget ró reá, pedig erről a megkülönböztetésről az Egyezségokmány tényleg nem tud. De azonkívül a négy különösen felelős nagyhatalom egymás közt megegyezik a követendő politika tekintetében és megegyezésének eredményét a közgyűlés elé terjeszti, más szemszögből nézve pedig és teljesen következetlenül azt kifogásolják, hogy a hatalmak programmjukba veszik az „összes“ hatalmak közötti olyan közreműködési politika követésé^ amely a béke fenntartását célozza, tehát, úgy mondják, nemcsak sajátmaguknak írják elő a programmot, hanem az összes hatalmaknak.

Szomszédjaink sajtójának a paktumról szóló analízise még egy s más csemegéről is tud, azonban e helyen nincs alkalmunk arra, hogy mindenre kitérjünk. Elég konstatálnunk, hogy ha nem is hozta meg integrálisán, amit ígért, ha az államférfiak, akik útján ez a közreműködés létrejön, lojálisán egész Európa érdekeinek tekintetbevételével fognak hozzá mégis a paktum által nyújtott lehetőségek kihasználásához, akkor ez eszköz lehet arra, hogy tíz éven belül megváltoztassa Európa képét. Visszatérve ahhoz a történelmi analógiához, amelyre már egyik vagy másik előbbi szemlémben rámutattam, Magyarország Közép-Európa többi államához fűzött viszonyában körülbelül ugyanott van, ahol 1860-ban Ausztriához, illetve az osztrák császári házhoz fűző viszonyában állott. Bár lehetséges, mégsem . szabad feltételezni, hogy azoknak a kis államoknak a közvéleménye és államférfiai, amelyek Magyarország területével túlnagy és számukra megemészthetetlen részeket kaptak, be ne lássák e természetellenes helyzet tarthatatlanságát és ne igyekezzenek egy nagyobb katasztrófa elkerülése végett saját biztonságukat a fölöslegesen annektált területek visszaadásával megvásárolni. Még kevésbbé képzelhető el, hogy azok a barátaink, akik felismerték e helyzet visszásságát és zászlójukra írták a békés revíziót, megelégedjenek a paktum papírformájával és elfelejtsék azt az erkölcsi kötelezettséget, amit sajátmagukkal, közvéleményükkel — de nem utolsósorban Magyarországgal szemben is vállaltak. Ezért nézhetünk, meggyőződésem szerint, vérmes optimizmus nélkül, de legalább is erkölcsi és helyzeti erőnk öntudatában nyugodt bizalommal a jövőbe.

Különösen, ki szeretném emelni Mussolini éppoly mérsékelt hangú, mint nagyjelentőségű fejtegetéseit, amelyek a paktumról a szenátus előtt hangzottak el. Ami a revíziót illeti, nagy taktikai és diplomáciai ügyességgel szegezte le a Duce Benest saját revíziós kijelentéseihez, amelyekben bevallotta volt, hogy nem „sub specie aetemitatis“ ellenzi a revíziót, hanem annak lehetőségét függővé teszi az általános nyugalom helyzetétől, ellenkoncessziótól és attól, hogy egyszersmindenkorra be is fejeződjék a revíziós kampány. Nem szabad azonban hallgatással mellőznünk azt a tényt sem, hogy a paktumnak sikerült a Franciaország és Olaszország között évek óta fennálló feszültséget enyhítenie. Nem kételkedhetünk benne, hogy a francia-olasz viszony enyhülése alkalmas lehet egy Párizs-Róma közötti általános megegyezés létrehozására és ha a két latin állam között a békés baráti viszony helyreáll, akkor bíznunk kell abban, hogy a béke és revízió útja Párizs és Román át Budapestre is el fog vezetni.

MÍG A HATALMAK bizonyos mértékig sikerrel dolgoztak a négyes paktum létrehozásán, a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudták elérni, hogy a leszerelési konferencia sikert tudjon felmutatni, mielőtt a londoni világgazdasági értekezlet összeülne. Az eredmény, amivel ezt az ülésszakot berekesztették, egyelőre csak annyi, hogy a MacDonald által beterjesztett egyezménytervezetet nemcsak a diszkusszió, hanem a végleges egyezmény alapjául elfogadták. Megcáfolva azt a reményt, hogy sikerülni fog legalább is a támadó fegyverek kiküszöbölése, esetleg a nemzetközi ellenőrzés tervének elfogadása terén egyöntetű elhatározást kiverekedni, végül csak annyit tudtak elérni, — az összes nagyhatalmak többé-kevésbbé jóhiszemű erőfeszítésével — hogy egy végleges kudarcot mindenesetre elhárítottak és a konferenciát három hétre elnapolták. A további munkálatokról az elnökség fog dönteni. Közben a fáradhatatlanul egy helyben topogó bizottságok folytatják ezt a topogást az áporodott genfi légkörben.

Az egész világ érdeklődésének súlypontja viszont áthelyeződött Londonba, ahol a környezet és a szellem, amely átjárja a brit szigetek levegőjét, alkalmasabb arra, hogy jelentékenyebb elhatározásra jussanak még az oly kényelmetlenül mozgatható testületek is, mint amilyen hatvanhat államnak az értekezlete. Londonban hozzászoktak ahhoz, hogy kontinensekben gondolkozzanak és hogy azoknak, akik végeredményben hasznos következményekre számíthatnak, nagy, esetleg áldozatos elhatározásokhoz is legyen szívük. Ezenkívül nem sok reménnyel mentek a delegátusok a londoni világgazdasági értekezletre. Az volt az általános érzés, hogy a problémák, amelyekről hatvanhat szétágazó érdekű állam képviselőinek megegyezést kellene létesíteniük — olyan megegyezést, amelynek végrehajtását is biztosítsák,— nincsenek kellően előkészítve és nem értek meg a megoldásra. A megnyitóbeszédek közül tulajdonképpen jelentőségben egyedül MacDonaldé emelkedett ki, ez is csak azért, mert olyan témát vitt bele elnöki megnyitójába, amely ki volt zárva a konferencia programmjából. Nagy-Britannia miniszterelnöke ugyanis rámutatott arra, hogy a konferencia munkái csak akkor vezethetnek sikerre, ha előbb megegyezés létesül a háborús adósságok kérdésében. A szövetségközi háborús adósságok problémájának tisztázása nélkül tényleg hozzá sem lehet nyúlni a valutáris problémákhoz, s ennek s az aranyalapra való visszatérés kérdésének tisztázása nélkül nem lehet a nemzetközi kereskedelmet helyreállítani, akadályait kiküszöbölni és az árkérdést rendezni, — pedig ezek az utóbbi problémák vannak a konferencia napirendjén. Az amerikai delegáció kedvetlenül fogadta Ramsay MacDonald említett exkurzióját, de még inkább a katonás egyszerűségű Smuts tábornok, délafrikai delegátus kijelentését, amellyel

a mai világgazdasági helyzetért a felelősséget őszintén az Egyesült Államokra hárította. A problémák energikus megfogásának azonban megvolt az eredménye; s ebben csak most látjuk MacDonald washingtoni utazásának következményeit: a brit kormány az adósságfizetés súlyos problémájára végül megtalálta azt a megoldást, amellyel legkevésbbé sérti saját érdekeit^ mint a világ legnagyobb hitelező államáét, eleget tesz legalább formailag az Egyesült Államok elvi álláspontjának és mégis legkevésbbé vág elébe a végleges adósságrendező egyezménynek. Szinte az utolsó órában jött a megoldás: Nagy-Brítannia a június 15-i esedékesség 10%-át ajánlotta föl Washingtonnak és pedig ezüstben, tudvalevőleg az Egyesült Államok kormánya eleve kijelentette, hogy az esedékesség egy részére elfogadja az ezüstben történő fizetést. A brit kormány kísérő jegyzékében semmiféle kikötéssel nem élt aziránt, hogy az Egyesült Államok kormánya mint hitelező hogyan akarja minősíteni ezt a fizetést, hangsúlyozta azonban, hogy ezzel a részteljesítéssel elismerte fizetési kötelezettségének fennállását. Roosevelt elnök elfogadta ezt a fizetést mint részteljesítést és egyben válaszjegyzékében felhívta az angol kormányt egy végleges adósságrendező egyezmény tárgyalására Washingtonba. Ennek a gesztusnak a jelentőségét talán nem is szükséges hangsúlyoznom, hiszen ez annyit jelent, hogy Amerika ma már maga is az adósságrevizió álláspontjára helyezkedik. Ebből önként következik, hogy Washington nem fog elzárkózhatni az elől sem, hogy végül azokíkal az államokkal is leüljön a zöldasztalhoz, amelyek már a múlt év decemberében nem teljesítették fizetési kötelezettségüket és most is —· ha nem is tagadták meg — ismét elhalasztották a fizetést, a teljesítést a végleges megegyezéstől téve függővé. Míg Olaszország szintén részfizetést teljesített, addig a nemfizető államok élén most is Franciaország halad.

Bár a kongresszus, mielőtt a szenátus és a képviselőház körülbelül félévre elnapolta magát, egészen rendkívüli arányú — valóban majdnem gazdasági díktátori — teljhatalommal ruházta fel Roosevelt elnököt, az adósságrendező egyezmény végleges megkötésére nincs felhatalmazása Roosevelnek. Ha rosszkedvűen fogadta is különösen a szenátus, főként a francia fizetésmegtagadást, viszont nyilvánvaló, hogy az újrarendezés és igen nagy arányú redukció szüksége átment a köztudatba Amerikában is. így ha vérmes reményeket nem táplálunk is, annyit talán egész józanul feltehetünk, hogy a megegyezés megkezdett útján nem lesz megállás. Nehéz lesz ugyan Roosevelt belső gazdasági programmját összeegyeztetni a szoros nemzetközi gazdasági együttműködésre Irányuló külső programmjával. Belső áremelék célzó, inflációs és a dollár értékét leszállítani akaró politikája (a kongresszustól nyert felhatalmazása értelmében a dollárt aranyértékének 50%-jére redukálhatja) szöges ellentétben van azzal a tendenciával, amely a konferencia sikere érdekében a dollár-font árfolyamot stabilizálni akarja. A font-francia frank reláció már hónapok óta mentes a nagyobb fluktuációktól az ú. n. valutaegalizádós alapok felhasználásával. A newyorki Federal Reserve Bank és az Angol Bank kormányzóinak egymásközt és a francia Jegybank kormányzójával folytatott megbeszélésem már kialakult a terv a dollár-font relációnak stabilizációjára. Eszerint 4-05 dollár lenne egyenlő 1 fonttal. Minthogy ennek a tervnek hatása Amerikában először erős áresést váltott ki, Roosevelt elnök úgy látszik megijedt a túlgyors stabilizáció gondolatától, még ha a megegyezés csak a konferencia idejére szólna is. Ezzel a stabilizációs tárgyalások holtpontra jutottak, bár joggal lehetett feltételezni, hogy Anglia engedékenysége, amellyel a magas fontkurzust ipari kivitele hátrányára elfogadta, tulajdonképpen ellentétele annak, hogy viszont Amerika az adósságredukció kérdésében volt hajlandó engedékenységre. A világgazdasági konferencia sikerének alapfeltétele, hogy ez a meg-

egyezés, amelyhez harmadiknak Franciaország, azután valószínűleg az európai kontinens államai is csatlakoznának, valóra váljon. Csak ha a legnagyobb jegyintézetek megegyeztek az aranyalapot elhagyott vezető valuták újrastabilizációja kérdésében, lehet azokról az eszközökről tárgyalni, amelyekkel azután, elsősorban az európai kontinens államainak valutáit, alacsonyabb árfolyamon újrarögzíteni tudják. Minden további megegyezés, a magán- és kereskedelmi adósságok leszállítására vonatkozó egyezmény függvénye ennek az alapvető lépésnek. Ha Roosevelt ezt megakadályozná, egyedül lenne kénytelen nemcsak a gazdasági konferencia kudarcáért viselni a felelősséget, hanem mindazokért a következményekért, amelyekkel ez a kudarc a nemzetközi kereskedelem további szétzüllesztése révén elsősorban az úgyis válságos helyzetben levő Egyesült Államokat sújtaná. Kétségtelen azonban, hogy az adósságrendezés kérdésében London és Washington között létrejött megegyezés hozzájárult ahhoz, hogy a konferencia légköre megjavuljon, de a valutáris megegyezés késése és általában a bizottsági tárgyalások menete nem engedi, hogy valóban komolyabb reményeket lehessen fűzni végleges sikeréhez.

Ami Magyarországot illeti, említést kell tenni két erkölcsi sikerről, amely a konferencia első napjaihoz fűződik: hazánkat, illetve képviselőjét, Imrédy Béla pénzügyminisztert, az elnöklő brit premier javaslatára beválasztották a konferencia tizenhattagú elnökségébe. Ha emlékezünk arra, hogy eddig bennünket még egyetlen nemzetközi konferencia elnökségébe sem választottak be, akkor talán nem tévedünk, ha ebben a gesztusban a brit szellem lovagiasságát látjuk és kifejezését annak, hogy az angol nemzeti kormány, élén Ramsay Macdonald-del komolyan veszi azt a célkitűzést, hogy győzők és legyőzöttek között nem ismer különbséget és ezt a féltékenységen alapuló kategorizálást nem fogadja el. A másik erkölcsi siker, melyben részünk volt, Imrédy pénzügyminiszter világos, okos, becsületes és az adósságrendezés kérdésében komoly programmot nyújtó beszédét érte. Mindig vallottam, hogy Magyarország annyit ér politikai súlyban, amennyit neki szellemi és erkölcsi felkészültsége és ennek jóakaratról tanúskodó érvényesítése ad. Ezek a tulajdonságok a brit légkörben jobban érvényesülnek, mint bárhol másutt. Ezért nézek több bizalommal a londoni konferencia, mint a másutt megtartott értekezletek elé, melyek eddig teljes és tisztességes sikerre nem igen vezettek.

OTTLIK GYÖRGY

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben. — írógépen irt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektáralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szende megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa . szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni,· legkésőbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájthatók könyvkereskedői forgalomba.

HEISTER ES PÁLFFY
II. RÁKÓCZI FERENC HADJÁRATAIBAN

A MAGYAR SZEMLE multévi kötetéből[1] foglalkoztunk II. Rákóczi Ferenc néhány nagyobb jelentőségű hadvezérének egyénisé- / % gével, a kuruc főhadiszállás tábornoki karában uralkodó szd- JL JL. lemmel, a vezetők használhatóságának,harcratermettségének s jellemének festésével, úgy ahogy azokat a történetkutató ma, az elmúlt évtizedekénél tárgyilagosadban, higgadtabban tudja megítélni. A múlt idők hadtörténetében búvárkodók legfőbb kötelessége az, hogy ne csupán az általános korszellem hangulatába merülve tárgyalják — bizonyos sablonok szerint — azoknak a hadvezéreknek működését, akikkel foglalkoznak, hanem igyekezzenek teljesen beleélni magukat gondolatkörükbe s tetteiket, azok rúgóit és következményeit, az illetők sajátságos lelki diszpozíciója, képességei alapján, szóval egyéniségük- ből visszavetítve bírálják el. Említett helyen hangsúlyoztuk, hogy ez a megítélési mód különösen fontos Rákóczi tábornokainak jellemzésé- nél, akiknek túlnyomó része nem volt született, még kevésbbé képzett és tapasztalatokkal, gyakorlattal bíró hadvezér. Ezeknek a vezetők- nek megítélése ezért a történetkutatónak nehezebb és pszichológiailag talán érdekesebb feladatot ad, mint amikor a császári zászlók alatt harcoló tábornokok egyéniségével foglalkozik, mert utóbbiaknál a hadvezéri kellékek legfontosabb tényezői, a haditapasztalat, előképzett- ség és gyakorlat, adva vannak.

A kurucok autodidakta tábornokaival ellentétben a császári tábor- ban kivétel nélkül olyan magasabb vezetőkkel találkozunk, akiknek a katonáskodás életcél volt, akik évtizedes haditapasztalatok birtokában a katonai hierarchia minden lépcsőfokán áthaladtak s ezért felbecsül- hetetlen értékű dologbeli készséggel rendelkezve vezették, ugyancsak hadviselt és sok harcteret megjárt csapataikat. Ezek a császári had- vezérek Európa hadszínterein nem hazafias felbuzdulásból, sőt talán nem is valamennyien az uralkodóház iránti törhetetlen hűségből, hanem hivatásból verekedtek. Ezeknek a — Tart pour Tart — hadat viselő tábornokoknak igazán közömbös volt, hogy a császár a törökök, a magyarok vagy a franciák ellen küldi őket, mert mindenütt csakis katonai feladatok megoldását látták maguk előtt. A hadviselésnek politikai kérdései vajmi keveset érdekelték őket.

Rákóczi felkelésének hadműveleteiben azonban a politikai vonat- kozásokat a stratégiai és taktikai eseményektől nehéz elválasztani. De míg a világtörténelem tanúsága szerint a hadviselés menetére első- sorban a külpolitika szokott befolyást gyakorolni, a kuruc felkelés

[1] 1932 június i-én és okt. 1-én kiadott számokban.

hadieseményeiben a belpolitikai helyzet játszotta sokszor a főszerepet. Ennek eseményeivel, a lakosság hangulatával, a zűrzavaros közigazgatási állapotokkal a császári hadvezéreknek is számolni kellett, mert ezek a tényezők hadműveleti szempontból sokszor fontosabbak voltak, mint a pillanatnyi harcászati helyzet.

A magyar hadszíntérre küldött császári tábornokok közül azok, akik félig-meddig ismerték a magyar nemzeti felkelés indító okait, a szabadságért küzdő nép végsőkig való elkeseredését és akik a kuruc seregben katonás ellenfelet láttak, egészen másképpen viseltek hadat ellenük, mint azok, akik Rákóczi hadinépét rebellis csőcseléknek, az uralkodó ellen jogtalanul lázongó tömegnek tekintették s a nemzeti mozgalom befejezését csakis a kard segítségével s a felkelés vérbefojtásával vélték elérhetőnek.

A kurucok nyolc év alatt eléggé megismerték ellenfelelket és mint hátrahagyott írásaikból kitűnik, nagyon helyes, megkülönböztető határt tudtak vonni az ellenük lojálisán, lovagiasan harcoló császári vezérek (ilyenek voltak pl. a lotharingiai származású de Viard tábornek, Glöckelsperg, báró Dillherr s mások) és a Heister és Rabutin típusához tartozó könyörtelenül — középkori vandalizmusra emlékeztető módon — hadat viselő főparancsnokok között.

A császári seregben a kuruc felkelés alatt szerepet játszott magyar eredetű, elenyészően csekély számú, magasabb egységeket vezető vezérek sorában többféle egyéniséggel találkozunk. Közöttük legtöbben meggyőződésből harcoltak Rákóczi ellen. Ismerték az ország siralmas állapotát és a fejedelem vezetése alatt szövetkezett rendek és a lakosság sérelmeit s tisztában is voltak azoknak jogos voltával, csak a Rákóczitól s főleg Bercsényitől választott utakat nem találták célravezetőknek. Többeket közülök családi tradíció s a koronás királynak letett eskü feszélyezték abban, hogy zászlót cseréljenek. Ezek a kurucokat megtévesztett embereknek tartották, kiknek vezérei külföldi ígéretektől elkábítva, téves utakon vezetik pusztulásba nemzetüket. Ennek az irányzatnak voltak képviselői a császári seregben harcoló legmagasabbrangú magyar vezérek, Pálfly János gróf és a felkelés második felében mindjobban szóhoz jutó Ebergényi László báró. Rákóczi fegyveres felkelését, addig amíg békés úton nem lehetett, fegyverrel akarták lecsendesíteni, de bármikor készek voltak a békés megegyezésre és az erre vonatkozó tárgyalásokban tevékenyen közre is működtek.

A többi seregtesteket vagy ezredeket vezető — Rákóczi ellen küzdő — magyar tábornokok és ezredesek a felkelés belpolitikai kérdéseivel alig törődtek. Mint katonák harcoltak a kurucok ellen, de mindvégig elvakult szenvedély vagy pusztító kegyetlenség nélkül. (Id. Hádasdy Ferenc, Esterházy József és Ferenc grófok, Ghillány János és mások.) Közülök egyedül Esterházy Ferenc gróf (E. Antal kuruc tábornok fivére) volt nem hivatásos katona, aki 1708-ban, mint komáromi főispán, magatoborozta huszárezrede élén vonult hadba Rákóczi ellen.

Természetes, hogy akadt a császári seregben olyan magyar származású tiszt is, áld önérdekből vagy haszonlesésből maradt a

császár pártján vagy fért oda át. Ezek közé sorolhatjuk a felkelés hanyatlásának korszakában Rákóczi süllyedő hajójáról átmenekült tisztek jórészét is. A felkelés hadműveleteiben azonban ez utóbbi kategóriához tartozók közül senkit sem találunk magasabb vezetői helyen.

Hogy a legmegfelelőbb fővezér kiválasztása mennyire fontos egy — belpolitikai kérdésekkel elválaszthatatlanul összeszőtt — hadjárat gyors és megnyugtató befejezésére, erre a legjobb példa a Rákóczi felkelés. Ha figyelmesen áttanulmányozzuk a bécsi udvar, a Hofkriegsrat és Savoyai Eugen hadműveleti levelezését, akkor okvetlenül feltűnik az a szinte végzetszerű balkezesség, amellyel Lipót s később I. József a magyar hadszíntérre szánt hadvezéreket kiválasztották. Sőt e tekintetben Savoyai Eugen sem volt szerencsésebb. Bár kitűnően ismerte tábornoki karát, akaratát mégsem tudta minden esetben keresztülvinni. Ő kezdettől fogva Pálffy Jánosnak szánta a fővezéri megbízatást, de erről az udvar a felkelés kezdetekor, sőt később sem akart hallani, éppen Pálffy ismert magyar volta miatt. Még a császárénál is erősebb volt annak az udvari pártnak az akarata, amely 1704-ben az adott helyzetben a legrosszabb és legalkalmatlanabb fővezért, Heister grófot állította a magyarországi sereg élére, akit azután rövidebb szüneteket kivéve, már csak a felkelés utolsóelőtti évében, 7 véres, háborús év után sikerült betegség ürügye alatt elmozdítani ebből az állásából, amelyben nevét gyűlöletessé tette minden magyar előtt. A felkelés legutolsó szakaszában kerülhetett tehát csak Pálfiy oda, ahová őt Savoyai Eugen már 1703-ban szerette volna állítani. Ha a Rákóczi ellen hadba küldött császári sereg fővezérségét kezdettől fogva reábízzák, akkor a felkelés hamarabb, kevesebb véráldozattal s bizonyára kedvezőbb körülmények között ért volna véget, mint 1711-ben.

A kuruc felkelés leverésére rendelt többi császári tábornok (Herbeville, Herberstein, Stahremberg, Steinville, Glöckelsperg, Virmond, Löffelholtz, Breuner, Sickingen, Hochberg és mások Magyarországon, Rabutin, Tige Erdélyben) hosszabb-rövidebb ideig szerepelt mint fővezér, vagy önálló seregparancsnok e hadszíntereken, de az eseményekre egyikük működése sem volt olyan állandó és nagy hatással, mint Heisteré és Pálfiyé.

A kuruc háború hadműveleteit császári részen 1703 őszén, a legelőször kijelölt fővezér, S c h l i k L i p ó t gróf altábornagy működésében nem kísérte hadiszerencse. 1703 október végén indult el Pozsonyból a legelső reguláris sereg élén a bányavárosok felé. Kisebb-nagyobb ütközetek árán eljutott ugyan Zólyomig, de azután annyira megfélemlítette őt a Bercsényitől vezetett, folyton növekvő kuruc sereg térfoglalása és az egész Felvidék lelkes csatlakozása Rákóczihoz, hogy teljesen elvesztette a talajt lába alól. A kegyetlen időjárás viszontagságaitól és a szanaszét kóborló kuruc portyázóktól megtizedelt seregének roncsait november végén Pozsonyba volt kénytelen visszavezetni. Az udvari haditanács érthető megütközéssel fogadta Schlik szégyenteljes visszavonulásának hírét. Erélytelenségét annál súlyosabban ítélték el, mert a kuruc sereg akkor még a legelső megalakulásának korát élte és sorozatos győzelmeit valóban nem katonai fölényének köszönhette.

A haditanács e rövid és dicstelen szereplés után nem merte többé Schlikre bízni a magyar felkelés leverését, hanem helyébe olyan embert keresett, akinek katonai tudását, főleg pedig általánosan ismert erélyét az övénél többre becsülte. Így került Schlik rövid lélegzetű kudarcos hadjárata után Heister a magyarországi csapatok élére, s vele egyidőben — többször mellé, legtöbbször alárendelve, majd végül mint önálló fővezér — szerepelt Pálffy János.

HEISTER SIEGBERT gróf tábornagy 1646-ban született, 19 éves korában lépett katonai szolgálatba és 72 éves korában, 53 évi szakadatlan háborúskodás között teljesített tényleges szolgálata után. halt el. Az összes török hadjáratokat végig küzdötte, többször megsebesült s mint félelmet nem ismerő, erélyes század-, ezred-, majd dandárparancsnok alapozta meg hírnevét. Katonai szempontból nem tagadhatjuk meg tőle azt az elismerést, hogy harcedzett, bátor katona volt, aki csatákban, válságos helyzetekben gyors elhatározással mindig eltalálta a kellő pillanatot és helyet a győzelem kierőszakolására. Személyének latbavetésével sokszor fordította kényes helyzetekben a hadiszerencsét a császáriak előnyére. Hadvezéri genialitást azonban hasztalan keresünk működésében. Ezt Eugen herceg is jól tudta s Heistert Önálló, nagyobb koncepciót kívánó hadműveletek vezetésére alkalmatlannak tartotta. Mivel azonban a császári sereg akkori kitűnő vezéreire a spanyol örökösödési háború más harcterein nagyobb szükség volt, engedett az udvar sürgető javaslatainak s kineveztette Heistert a magyarországi hadak fővezérévé, abban a hitben, hogy a marsall kegyetlen és erőszakos egyénisége esetleg mégis alkalmas lehet az akkor még irreguláris felkelésnek, tatárdúlásnak minősített magyar lázongás leverésére.

Heister gőgös, kíméletlenségig erőszakos s a magyar viszonyokat nem ismerő, de ismerni sem akaró seregvezér volt, aki a magyar rebellió elintézésében csak olyan katonai feladatot látott, amelyet nyers katonai erővel és a lakosságnak emberfeletti módon való zaklatása, kínzása, pusztítása révén lehet legjobban megoldani.

Bécsbe küldött jelentéseiben a magyarokat alattomos, szolgalelkű népnek jellemezte „welche mehr durch Furcht als Douceur müssen gehalten und curiert werden“. Az udvar higgadtabb tagjai azonban hamar meggyőződtek arról, hogy ez a császári fővezér sohasem fogja a magyar felkelést megnyugtató módon és hamarosan befejezni. Meggyőződött erről Savoyai Eugen is, aki már 1704 vége felé ismételten megállapította róla: „dass seine Kriegsmanier und fiirkehrenden Dispositionen dermassen confus, wodurch letztlich ein grosses Unglück nicht ausbleiben könnte.“ E nézetét később is beigazolva látta, mert Heister több nagy csatában megverte ugyan a kurucokat, de döntő eredményt sohasem tudott elérni. Ötletszerűen diszponált csapatait az ország egyik szélétől a másikig agyonhajszolta, jól megfontolt következetes haditerv nélkül. Hiányzott belőle az az áttekintő képesség, amely kellően mérlegelni tudja a győzelmek vagy kudarcok eredményét és hatását. Nagy csatákat nyert 1704-ben Koroncónál és Nagyszombat alatt, mind a két helyen személyes közbelépésével döntötte el a harcot. Széjjelverte Rákóczi elite-seregét 1708-ban Trencsén-

nél, de e jelentős győzelmek után sohasem használta ki a császári sereg előnyös helyzetét, hanem vagy tanácstalanul megállt, vagy teljesen értelmetlen módon és helytelen irányban folytatta továbbvonulását. Természetes, hogy az udvari haditanács rosszalta Heister legtöbb intézkedését, amit ő azonban annyira zokon vett, hogy többször ki akarta magát vonni a haditanács felügyelete alól, s csupán a császártól, legfőbb pártfogójától, akart parancsokat elfogadni. Mindig hevesen ellenezte a kurucokkal folytatott fegyverszüneti és béketárgyalásokat, mert nem tartotta Rákóczi szövetkezett rendjeit olyan hadviselő feleknek, akikkel a császári udvar — presztízsének rovása nélkül — a tárgyalóasztalhoz ülhet. Diktatórikus hatalmat, teljesen szabad kezet kért maga számára a magyar ügyek elintézésében, amit azonban mégsem kapott meg.

A sors különös iróniája, hogy Heistemek rendesen győzedelmes csaták után gyűlt meg a baja a Hofkriegsrattal. A koroncói csata után szemére vetették tétlenségét. A császár őt magaigazolására Bécsbe is rendelte. A nagyszombati csata után a haditanács és a bécsi közvélemény igen felbőszült azon, hogy Heister nem üldözte Rákóczi seregét s nem kötötte le a kuruc sereg többi részét, aminek a következménye az volt, hogy Bottyán fürge lovasai egy héttel a csata után már újból Bécs falai alá nyargaltak, éppen akkor, amikor ünnepélyes diadalmas felvonulás keretében szállították a Burgba a csatában foglyul esett kurucokat és zsákmányolt zászlóikat. E nagy kudarc után Heistert felmentették ugyan főparancsnoki állásától, de később mégis sikerült neki jóbarátai, a császári főkamarás, az osztrák kancellár és az udvarnál nagy befolyású jezsuiták segítségével azt újból visszakapni. Amikor azután 1708-ban a kurucok ügyére döntő trencséni győzelem után sem tudta befejezni a magyarországi hadjáratot, az udvari haditanács mindig erélyesebb hangú parancsokat küldött neki és hadvezetését nagyon elítélte. Az öreg tábornagy erre szokatlanul kemény, mondhatnék fegyelemsértő hangon válaszolt a haditanács — szerinte indokolatlan és jogtalan — szemrehányásaira s epésen megjegyzi: „es ist ein Anderes raisonieren im Zimmer, und wieder ein Anderes wirken im Felde.“ A haditanács ezt a hangot természetesen visszautasította, de a bizalom Heister iránt most már szemmellátható-tóan csökkent. Közben még egyszer elvonták egyidőre a magyarországi események vezetésétől, de újból kierőszakolta visszahelyezését, amíg végre 1710 vége felé győzött Bécsben a jobb belátás és Pálfiy lépett Heister örökébe.

Érthető az is, hogy egy ilyen erőszakos és durva autokrata, mint Heister, alantasaival sem bánt jól. Közvetlen alparancsnokaival való összetűzései napirenden voltak. Alig múlt el egy-egy hadműveleti periódus anélkül, hogy valamelyik tábornoka a tábornagy durva vagy indokolatlanul megrendszabályozó magaviseleté ellen panaszt ne emelt volna Bécsben. Leghevesebb összetűzései Pálffyval és Löffelholz báró altábornaggyal voltak. Utóbbit 1709-ben a felvidéki hadjárat egy fázisában, mert nem értett egyet annak intézkedéseivel, állásától fel is függesztette. A Löffelholz panaszára összeállított vizsgálóbizottság Löffelholznak adott igazat. Heister még ezt a császár nevében hozott döntést sem respektálta, úgyhogy Thiell udvari haditanácsos, Savoyai

Eugen bizalmasa, tanácstalanul jelentette neki: „man sehet nicht, wie diesfalls mit ihm auszukommen sein werde.“

És Heister mindezek ellenére évekig megmaradt kivételes helyén. Ezt kizárólag az udvarnál benfentes, befolyásos barátainak köszönhette, akik rábeszéléssel, fondorkodással mindig újból meg tudták győzni a császárt arról, hogy nála megfelelőbb főparancsnokot nem találhat. Az udvari intrika rendesen akkor dolgozott a marsall érdekében teljes erővel, amikor Eugen herceg figyelmét a spanyol örökösödési háború fontosabb eseményei lekötötték, s amikor ő Bécstől távol, a nyugati harctereken tartózkodott. Így azután Heister — ez a mindenkinek csak kényelmetlen s nehezen kezelhető ember — minden kudarca után újból visszakapta fővezéri pozícióját.

Osztrák életrajzírói is elismerik azt, hogy Heister a magyar kérdés elintézésére nem volt alkalmas. A felkelést fegyverrel leverni nem . tudta, kegyetlen erőszakosságával viszont annyira elvadította a magyarokat, hogy azt a szakadékot, amelyik a királyt és a nemzetet ezidőben egymástól elválasztotta, még jobban kimélyítette. Ugyanez volt a benyomása a semleges lord Stepney bécsi angol követnek is, aki már 1705 elején írta kormányának Heisterről: „He is not capable of such a command/. Hadviselésére pedig legjellemzőbb ítélet az, amit Thiell udvari haditanácsos Eugen herceghez intézett egyik levelében erről ír: „Ich bedaure all’die armen Leute, die man solchergestalt in Ungarn zusammen führt, um sie fruchtlos sterben und verderben zu lassen/. Hogy Heister nevének a magyar közönségben még ma is gyűlöletes, ellenszenves visszhangja van, az nagyon indokolt. A hadviselés sohasem volt humánus foglalkozás. Falvak pusztítása, ellenszegülő lakosság lemészárlása, könyörtelen harácsolás minden hadjárat elkerülhetetlen velejárója volt. E tekintetben sem a császáriak, sem a kurucok nem vethetnek egymás szemére semmit. Azok azonban, akik Heistert azért küldték Magyarországra, hogy ott általánosan ismert erélyes egyéniségével intézze az ügyeket, vagy nem tudtak, vagy nem akartak különbséget tenni következetes erély és gyűlölettől vezetett, kegyetlen erőszak között. A hadvezér erélye a hadviselés szempontjából csak addig áldásos, amíg az a logika, az emberies érzés és a szükségszerűség korlátjai között marad. Heister jellemének legsötétebb oldala az a fékevesztett gyűlölet s szinte embertelen kegyetlenkedési ösztön, amely működésénél mindenhol előtérbe lép, ahol a kuruc sereggel, magyar városokkal, falvakkal szemben retorziót akart gyakorolni. Az előkelő, dölyfös tábornagy, aki maga felett nem tűrt a császáron kívül senkit s aki még a vele egy zászló alatt harcoló hasonló származású alantasaival is kíméletlenül bánt, habozás nélkül adta ki parancsait hadifoglyok, védtelen lakosság, nők, gyerekek lemészárlására, községek elhamvasztására, ő, a jezsuiták barátja, szó nélkül tűrte, hogy katonái a veszprémi káptalan tagjait felkoncolják s templomaikat megszentségtelenítsék s mindezt csupán azért, mert magyarok. Örömmel ragad meg minden alkalmat, hogy valamilyen, a hadiszokás alapján némileg igazolható erőszakossággal torolja meg — de hatványozott mértékben — a császári tiszteket vagy csapatokat ért sérelmeket. Veszprém 1710-ben újból gyűlölete áldozatául esik, amikor kivégez-

teti az ott fogságba esett kuruc várparancsnokot (ezelőtt császári tiszt volt) s a város és vármegye több előkelő férfiát. Amikor pedig a labanccá lett Ocskayt a kurucok elfogják és lenyakazzák. Heister megtorlásul nyolc kuruc főtisztet koncoltat fel Győr piacán.

£ rövid fejtegetésből is láthatjuk, hogy Heister katonai és emberi szempontból is valóban a legalkalmatlanabb fővezér volt a magyarországi csapatok élén. Megbízóinak hozzáfűzött reményeit nem váltotta be, tehát — osztrák szemmel nézve, a császár ügyének is ártott, ellenfelei előtt pedig emlékét örökké gyűlöletessé tette.

HEISTERREL körülbelül egyidőben érkezett Magyarországra a nyugati hadszíntérről P á l f f y J á n o s gróf altábornagy s mint újonnan kinevezett horvát bán, átvette a Dunántúl déli vidékén összetoborzott rác és horvát hadak parancsnokságát.

Pálfiy János gróf 1663-ban született Vöröskő várában. Teljesen magyar nevelésben részesült, majd rövid ideig a pármai egyetemen végzett tanulmányokat. 18 éves korában lett katona s mint zászlós kitüntette magát Bécs ostromának visszaverése alkalmából, majd mint kapitány Budavár felszabadításánál. 1689-ben ezredes lett és 1693-ban, alig 30 éves korában, tábornok. Ebben az időben volt egy nevezetes párbaja, amely bizonyítéka hazafias érzelmének. János Frigyes Württemberg! herceg, Lipót császár közeli rokona, egy alkalommal becsmérlőleg nyilatkozott a magyar csapatokról. Pálffy emiatt kihívta s a herceget pisztolypárbajban agyonlőtte. Ezért Lengyelországba kellett menekülnie, de rövid idő múlva királyi kegyelemmel hazatért és 1700-ban mint altábornagy a rajnai hadseregben lett egy vértesezred tulajdonosa. Ekkor ismerkedett meg Savoyai Eugen herceggel, aki élete végéig nagyrabecsülte ezt a magyar tábornokot s annak katonai képességeit.

Katonai értékét igen tömören jelzi egy osztrák hadtörténeti munka, amely szerint: „személyes bátorság, lélekjelenlét és rendkívül kifejlett harcászati érzék“ voltak Pálfiy legkiválóbb katonai erényei.

A kurucok ellen harcoló magyar vezérek között a legexponáltabb és minden tekintetben legkiemelkedőbb személyiség kétségkívül Pálffy János volt. Heister sötétszínű portréja mellett a régebbi magyar történetírás Pálffy jellemét sem látta olyan megvilágításban mint ma. Ez a két vezér egy táborban küzdött Rákóczi ellen, de a különbséget jellemük, hadviselésük módja, főleg pedig a felkelés liquidálását célzó működésük között könnyen megállapíthatjuk. A történetkutatás mai színvonalán már világosan látjuk, hogy Pálffy nem volt az a magyargyűlölő „főlabanc“, akinek a közvélemény még a legutóbbi időkig is szívesen emlegette, őszintén és önzetlenül kívánta az ország nyugalmát és szerette volna nemzetét kibékíteni koronás királyával. Rákóczi személye iránt sohasem táplált gyűlöletet s neki úgy az emlékezetes vajai találkozónál (1711 február 3), amikor először és utoljára volt alkalma személyesen tárgyalni a fejedelemmel, mint leveleiben is megadta az őt megillető tiszteletet. Rákóczit még magánleveleiben is „ő Hettzegségé“-nek nevezi, pedig jól tudta, hogy a bécsi udvar a fejedelemtől minden megtisztelő címzést megvont s hogy Becsben minden béke-

tárgyalás előtt heves viták folytak arról, hogy a magyar felkelés vezérét megilleti-e a „serenissime Princeps“ megszólítás vagy elég neki a „Dominus Rákóczi“ cím is. A császári tábornokok hivatalos jelentéseiben pedig leggyakrabban csak az „Ertzrebell“ és egyszerű „Partheyfiihrer“ megjelölésekkel találkozunk. Pálffy Bercsényit tartotta a felkelés rossz szellemének s neki tulajdonította azt, hogy a kibékülés király és nemzete között oly nehezen született meg. Magyar voltát sohasem tagadta, ezt Becsben nagyon jól tudták. Ez volt az oka annak, hogy Heisterrel szemben nagyon gyakran mellőzték, hogy a tábornagyi rangot is csak 1709-ben kapta meg, a magyarországi főparancsnokságot pedig csak 1710-ben. Hét évig működött Pálfiy Heisterrel együtt. Pálffy mint rangban fiatalabb gyakran harcolt Heister alatt, sokszor mint önálló seregparancsnok volt mellérendelve, de teljes összhang közöttük sohasem volt. Heister Pálffyban állandóan riválisát sejtette. Pálffy pedig magyargyűlölő, konok és kegyetlen feljebbvalója iránt nem sok rokonszenvet táplált és csupán fegyelmezett, tapintatos úri felfogásán múlott, hogy e két ellentétes lelkületű és szándékú fővezér között kenyértörésre nem került a sor.

Pálffy elsősorban katona volt. Diplomáciai képességének kifejtésére a felkelés lecsendesítése érdekében mindaddig, amíg alárendelt vezéri helyeken működött, nem volt alkalma Annál inkább felismerhetjük hadvezéri és katonai rátermettségét a felkelés nyolc évének hadr műveletei alatt, mert rövid megszakításoktól eltekintve, mint csapat- és seregparancsnok állandóan a kuruc hadszíntéren mozgott. Határozott katonai tehetséggel megáldott vezér, akinek hadviselési módja kifejezetten huszáros, magyaros volt. A helyzeteket igen jól ítélte meg, azután gyorsan határozott s még gyorsabban hajtotta végre szándékat Mint seregcsoport-, hadtest- és hadseregparancsnok azonban nemcsak taktikai ügyességét bizonyította be, hanem — nagyobb hadműveletek kitervezésében, válságos helyzetek helyrebillentésében — hadvezéri ügyességét és tanultságát is. 1705-ben Pudmericznél, 1706-ban a Csallóközön, 1708-ban a trencséni csatában, 1709-ben pedig a liptói hadjáratokban tüntette ki magát nemcsak személyes bátorságával és iniciatív hadviselési módjával, hanem hadvezéri előrelátásával is. Különösen a liptói hadjáratban állott Pálffy nehéz feladat előtt. Hihetetlenül kemény téli időben sikerült neki a behavazott, szinte járhatatlan hegyszorosokon át a kurucok körülzárása alól kibújni. Azután hátba támadva a pamicai szoroson épített sáncokat, a kurucokat onnan elűzte. Erről a hadműveletről írja a bécsi Hadilevéltár hivatalos munkája: „Pálfiys Unternehmen war gewiss eines der schwierigsten, welche die Kriegsgeschichte aufweist. Er löste seine Aufgabe durch ein scharfsinnig kombiniertes Manöver.“

A trencséni győzelmet Heister kizárólag Pálffynak köszönhette. A marsall váratlanul bukkant Rákóczi egész seregére, mert hírei szerint csak a kuruc lovasság jelenlétével számolt. Ezért nem is mert csatába bocsátkozni, hanem elvezette seregét Trencsén felé. E mozdulat közben vette észre az elővédet vezető Pálffy Pekry Lőrinc kuruc tábornagy egy balkezes mozdulatát, aminek folytán a kurucok jobbszárnyán zavar támadt. Néhány század élén parancs nélkül megrohamozta

Pekryt. Nemcsak őt, hanem az egész kuruc jobbszárnyat is széjjelverte. Heister ezután az ő javaslatára visszafordult, támadott és a csata így a kurucok teljes vereségével végződött.

A császári vezérek legtöbbikével ellentétben Pálfiy elismerte és szívesen méltányolta a kurucok vitézségét. Már z 705-ben, a pudmericzi csata után írta: „Nem lehet őket már rendetlen csőcseléknek tartani, igen jól megtanulták a hadimesterséget."

A magyar történet szempontjából legnagyobb jelentőségű Pálfiy életében az a két esztendő, amikor mint a császári sereg fővezére a kuruc felkelést Károlyi Sándor segítségével az adott viszonyok között a nemzetre nézve a legelőnyösebb módon befejezte. Lukinich Imrének a Szatmári békéről írott könyve és az ahhoz csatolt okmánytár Pálfiy és Károlyi magatartására oly sok adatot és támpontot nyújt, hogy arról szükségtelen e helyen bővebben megemlékezni Mint fővezér 1710-ben teljhatalommal intézte a hadműveleteket, tehát módjában lett volna a hadjáratot, az utolsó kuruc katona ellenállásáig, erőszakos, fegyveres kézzel folytatni. Bár a császári sereg erőállapota nem volt sokkal jobb a kurucokénál és harckészsége sem állott magas fokon, de létszáma sokkal nagyobb volt. Ha Pálffy akarja, 52.000 főből álló seregével az akkor már alig 15—16.000 embert számláló, de már vezetők nélkül napról-napra bomló s demoralizált kuruc seregmaradványt megsemmisíthette volna. Nem tette — hanem a hadjáratot minden felesleges vérontás elkerülésével szándékosan úgy vezette, hogy nagyobb összeütközésre már sehol sem került a sor. A még ellenállásra képes kuruc seregrészeket ügyes manövrírozással fokozatosan a tiszántúli vidékre szorította és a még kuruc kézen lévő várakat is — hacsak lehetett — ostrom nélkül vette birtokába. Ezalatt pedig állandóan tanácskozott Károlyival, mert látta, hogy akkor már ő volt az egyedüli felelős kuruc fővezér, akivel a nemzet békéjének kérdését megnyugtató módon lehetett megoldani. Tudjuk, hogy amikor Rákóczi 1711. február végén Lengyelországba ment, már csak a hozzá csatlakozott néhány, személyéhez ragaszkodó hű emberének és azok Magyarországon maradt híveinek — szóval a nemzet egy csekély kisebbségének — volt eszmei vezetője, aki Bercsényivel együtt még mindig bízott Nagy Péter cár, a svéd és lengyel királyok hathatós támogatásában. A nemzet összessége azonban már nem akart tovább hadakozni s őszintén óhajtotta a békét. Pálfiy bécsi összeköttetései révén tisztábban látta a külpolitikai helyzetet s nagyon jól tudta azt, hogy Rákóczi külső segítségre már sehonnan sem számíthat. Megkötötte tehát a békét Károlyival a fejedelem és Bercsényi mellőzésével és azok távollétében. Elérte ezáltal azt, hogy a harc végleg elült, az ország nyugalma visszatért és minden kuruc katona békésen hazamehetett — a nyolcéves háború leírhatatlan pusztulásának lidércnyomásától felszabadult földjére.

Úgy mint Károlyinak Rákóczival szemben, Pálffynak viszont a bécsi udvarral szemben volt nehéz helyzete. Locher udvari tanácsos személyében állandó ellenőrző közeget volt kénytelen maga mellett megtűrni, József halála után pedig az anyakirálynő az udvari intrikának engedve, Pálfiyt felmentette fővezérségétől, hogy helyét a magyargyűlölő Cusani tábornokkal töltse be. Később azonban Eleonóra csá-

számőben felülkerekedett a józanabb belátás és a Pálffy iránti bizalom s újból visszaadta neki a magyarországi főparancsnokságot.

De Pálffy magyarságára nemcsak ilyen negatív bizonyítékok és azokból vont következtetések állanak rendelkezésünkre. A Csáky grófok szepesmindszenti levéltárában 93 levelet találunk, amelyeket Pálfiy bizalmas barátjának, gróf Csáky Imre püspöknek irt. £ levelek bepillantást engednek ldkületébe, hiszen meghitt barátja előtt leplezetlenül tárhatta ki lelkét. Minden leveléből kiérezhetjük a magyar haza romlása felett való hazafias elkeseredésének hangját, őszintén megírja, hogy a Tiszántúlt könnyen meghódíthatná, de nem akarja a haza pusztulását. Leveleiben mindenkor „nemzetem és országom konzerválását" jelöli meg legfőbb céljaként. A béke után való őszinte törekvésével és a hadjáratot befejező hadműveletek humánus vezetésével pozitív bizonyságot tett hazafias gondolkozásáról.

Pálfiy elsősorban hadvezérnek s nem annyira államférfiúnak született. Érthető tehát, hogy a kuruc felkelés elcsendesülése után élete további során nem a diplomaták zöldasztala mellett, hanem már 1716-ban újból csapatok élén, a török harctéren találkozunk vele. Azok a magas politikai méltóságok (országbíró, végül nádor), melyekkel az uralkodó és nemzet később kitüntették, nem annyira politikai szereplésének, mint inkább tekintélyes, általánosan tisztelt személyének szóltak. Az 1736/37-iki török hadjáratban eredetileg neki szánták a fővezérséget, de dinasztikus okokból mégis mellőzték. Pálfiy félretolása megbosszulta magát. A rosszul vezetett, kudarccal végződő hadjárat eredménye a szomorú belgrádi béke volt.

Bizonyára lesznek még ezután is sokan, akik azt mondják: ha Pálffy valóban olyan jó magyar volt, mint ahogy azt a tárgyilagos kutatás róla megállapítja, akkor miért nem csatlakozott Rákóczihoz, hiszen a fejedelem táborában sok vele egyenrangú, előkelő magyar főúr volt, sőt Pálffy ott, a kevés számú tanult hadvezér között — hamarosan vezető hadvezért szerephez is juthatott volna. E kérdésre ezeréves történetünk adja meg a választ. Alig találunk a nemzet életében olyan korszakot — különösen szabadságharcok, nemzeti felkelések ideje alatt, — amikor a magyar nemzet ne pártokra szakadva, ne különböző táborokban kereste volna a haza boldogulását. Nemzetünk természetrajzához tartozik, hogy a magyar ember azonos célért, a haza boldogulásáért és szabadságáért —fanatikus hittel és elkeseredéssel tud még testvére ellen is küzdeni abban a szilárd meggyőződésben, hogy ezeket a szent ügyeket csak az alatt a zászló alatt lehet szolgálni, amelyhez ő szegődött.

Nagyon egyoldalúan s a történelmi igazságot elfogultan, csupán egy szemszögből vizsgálná az, aki Pálfiy személyét még ma is a hazaárulók, vagy a haza, a nemzet ellenségei közé sorolná. Vitéz katona, egyenes jellemű, előrelátó magyar hadvezér volt, a legalkalmasabb közvetítő a király és nemzete között. A Rákóczi felkelés szempontjából csupán azt sajnálhatjuk, hogy csak a mozgalom hanyatlásának utolsó felvonásában jutott döntő szerephez.

MARKÓ ÁRPÁD

A szerkesztőség közleményeit lásd a 286. oldaton

MAGYAR SZEMLE
1933 AUGUSZTUS XVIII. KÖTET 4. (72.) SZÁM

GRÓF SZÉCHÉNYI ISTVÁN LELKI VILÁGA

ORVOS-LÉLEKTANI SZEMPONTBÓL

A MAGYAR NEMZET HALHATATLANJÁVAL való foglalkozásom a fenti címen remélhetően minden félreértést és illetékességi pereskedést kizár. Mert nem szorul igazolásra, hogy olyan lelki nagyság, mint Széchenyi István, éppen kedély- és értelmi világa tekintetében kellő megvilágításba kell hogy jusson, annyival inkább, mert naplófeljegyzéseiben az ő hamisítatlan egyénisége tükröződik vissza és ez annyira megkapó, szinte lenyűgöző, hogy az az ember, aki gyakorlati lélektannal hivatásosan foglalkozik és ez az idegorvos, szótlanul nem haladhat el mellette. A magam részéről pedig azért érzek késztetést Széchenyi István lelki világával való különleges foglalkozásra, mert hiszen éppen 10 év előtt nagy emberünknek idegrendszerét szakorvosi megvilágításba helyeztem, foglalkozván vele ép és kóros szempontból. Hangsúlyozom azonban, hogy akkoriban tulajdonképpen azt kerestem, vájjon Széchenyi 1848-ban kitört elmebajának kulcsát megtalálom-e az Ő rendes kedélyvilága alapján. A mai alkalommal csakis az elmebaja előtti és utáni Széchenyi érdekel; az előbbiről kimutattam, hogy szakszempontból megállapítható melancholiában nem szenvedett, az utóbbiról azt állítottam, hogy 1856-tól fogva haláláig rendes elméjű volt. Amidőn tehát Széchenyi lelld világát újból taglalom, úgy fejtegetéseim számára ezt a két időszakot fogom egyedül tekintetbe venni.

Tárgyalásaim legelején nyomatékkai jegyzem meg, hogy távol állok Széchenyi idevágó élettörténetének akár csak vázlatos ismertetésétől is, mert ebben a történészek illetékesek. Engem egyedül az fog foglalkoztatni, hogy Széchenyi jelzett két időszakában orvos-lélektani szempontból milyen figyelemreméltó magatartást tanúsított és ebben a tekintetben elégséges lesz bizonyos j e l l e g z e t e s naplófeljegyzésekre hivatkoznom, illetve ezeket felsorolnom, hogy végül az illő következtetéseket levonjam. Jellegzetes naplófeljegyzések alatt én a lélektani szempontból értékeseket és hasznosíthatókat értem, tehát nincs szándékomban a feljegyzések terjedelmes, még kevésbbé hiánytalan közlése. Lélektani szempontból értékes feljegyzések gyanánt azok tekinthetők, melyek Széchenyinek lélekremegtető benyomásaira és élményeire vonatkoznak, és itt főleg fiatalabb, házassága előtti korából azok jöhetnek számításba, melyek lelki vonzalmait és testi egészségét (mert ez utóbbi is nagy gondja volt) tárgyalták.

Bevezetésül mint legáltalánosabban jellemző feljegyzést a következőt közöljük:

„Ich wache alle Tage mit anderen Gedanken auf. Einmal bin ich für das Reisen und Herumtreiben in der Welt entflammt — einen anderen Morgen — möchte ich ein Reformator der Gebräuche, ein Begründer neuer Verfassungen seyn. Manchmal wache ich mit dem Sinn auf — auf dem Lande verheiratet leben — wirtschaften, reich werden. Oft gedenke ich mein Leben zwischen Paris und England zu endigen. Selten sehne ich mich sogar nach dem Regiment — Kommt dies Schwanken, von den Nerven — oder von der Nahrung? Oh was müsste man essen — um stets für die Unabhängigkeit entbrannt zu seyn? Schwarzes Brot und klares Wasser! Kann man dies nicht — so muss man sich ein anderes Ziel erwählen!“ (1825.)

„Wie wenig bin ich Mann, imabhángig, und Philosoph! Jede gute Aufnahme macht mich glücklich und jede unfreundliche Mine betrübt!“ (1823.)

„Wenn einem etwas fehlt, das zum Betthüten nicht zwingt, das kein Arzt zu erklären weiss, so hat man die Rücken Mark Auszáhrung. Alle Leute finden einen successive Mágerer, die Hánde werden besonders fleischlos, schlaflose Náchte werden háufiger — Bláhungen nehmen zu — der Mensch wird ángstiger, und unentschlossen, und lebt gewöhnlich noch lange.“ ¢1823.)

„Was ich immer mache, ist dumm und wird übel ausgelegt.“ (1823.)

„Werde ich nicht am Ende blödsinnig oder ein Narr? Es bleibt bei Gott nichts als die Pistole übrig!“ (1823.)

(1824 jan. 4.) 4-ten krank — Ich gehe in Allem zurück. Sinke moralisch und phisisch — Meine Existenz ist mir zu Last!“

„Gott vergebe mir — ich muss mein Leben gewaltsam ein Ende machen — So lange hungern, dursten und wachen bis möglich, und bethen — Sodann Gift oder Dolch — Ich muss mich sterben fühlen.“ (1824).

„Mit Kránkung und Gram, mich zu Bett gelegt — Eine fürchterliche Nacht. Bin wieder überzeugt Tabes.“ (1824.)

(1824 jan. 20.) 20-ten 6 Uhr wurde ich aufgeweckt — meine Mutter starb um $^{1}/_{2}9$ Uhr, ruhig und sanft! Jetzt kann ich über mich disponiren. Grosser Gott, helfe mir! Soll ich mich todtschiessen? Ist es besser. Ein Augenblick von Überwindung und alle Leiden vorüber! Testament — Krank und zerrüttet.“

¢1824 jan. 23.) 23. Meine Mutter begraben worden. Ich fühlte mich gar nicht besonders gerührt. Gleichgültig über alles. Seit dem 19-ten krank. Tabes Dorsalis. Fürchterliche Nacht. Es wáre besser auf alle Heirats-Projecte Verzicht leisten — so könnte kommen was will, es wáre alles gut. Dann könnte kommen was immer.

„Meine Gesundheit besser. Ich habe die Hypochondrie.“ (1824.)

(1824 febr. 14.) 14. Eine schlaflose Nacht zugebracht. Ich finde keinen Rath, in mir, und eine Leere, dass mir das Leben ecklig und zur Last geworden — rácht sich an mir fürchterlich! Nichts mehr wünschen, nichts wollen — das ist mein Weg.“

„Ruhiger in meinem Innern, seit ich alle meine Hoffnungen aufgegeben. Ich werde noch glücklich werden, wenn ich nie im Leben etwas zu sehnlich und passionirt wünschen werde.“ (1824.)

„Krank und ruhig. Meine Heirats Pláne, so zu sagen, aufgegeben, seit dem glücklicher.“

„Professor Zank hat mich untersucht. Es war komisch und lácherlich. Er behauptet — ‚Ich habe eine verkappte Gicht!‘ In meinem Kreutz findet er keinen Fehler.“

„Es ist wahr, die ganze Familie hat einen Zwickel. Zank behauptet, dass er nie einen sonderbareren Kopf gesehen hat, wie den des Paul“.

„Ich Kleinmütig, meines Lebens satt. Über alle meine Fehler und Dummheiten nachgedacht. Tiefste Traurigkeit — dass sich meine Wünsche mit H(enriette) — sich nicht realisirten, ist meine dumme Handlungsweise. Gott hat es aber für mich besser gewollt; denn mein ausgebranntes Licht — kann durch nichts zu einem grossen Lebensglück angefacht werden.“ (1824.)

Lássuk ezek után, milyen hatással volt Széchenyire életének legnagyobb vonzalma, melyet gróf Zichy Károlyné Seilern Crescentia grófnő iránt táplált. Itt elhagyom a naplófeljegyzéseket rövidség oká-

ból és Viszota Gyula munkáját követem. Ismeretes, hogy a Crescentia iránti szerelme 10 évi várakozás alatt, vagyis gróf Zichy Károly haláláig szünetlenül tartott, illetve fokozódott és ezen hosszú idő folyamán sokszor hányódott a legnagyobb kétségbeesés hullámain. Sokáig kétségben volt, vájjon Crescentia is szereti-e őt és így elképzelhető, mily határtalan volt öröme, midőn megtudta, hogy viszont szereti. Szerinte minden hasznos tettét Cr. szabja meg, mint Viszota mondja, időnként „égi erő“ érzete ébredt benne, de ez egyedül Crescentiától függ. Rendkívüli aggodalmakat okozott neki Cr.-nak 1829 végén lefolyt betegsége és volt pillanata, amikor azt kérdezte magától, nem ő-e az oka e nemes lény korai halálának. A hosszas várakozás idejében Széchenyi képzelete olykor túlzott csapongásokban élte ki magát, mint Viszota mondja: „Széchenyi maga is elismeri egy szerelmére vonatkozó törlés után, hogy igen nagy képzelő tehetsége van“ (1826 II. 26.). Wesselényinek meg éppen azt írja (1826 V. 6.) Crescentiával kapcsolatban, hogy tudja, mennyire nagyít mindent képzelődésének szerfdetti csapongása miatt, mert benne a képzelődés nagyobb, mint lelkének többi tulajdonsága (ítélő- és emlékező-tehetsége). Nemcsak nagy, élénk és izgatott is volt, úgyhogy a fájdalmat, a bajt a kelleténél nagyobbnak érzi és látja. Egy alkalommal pl. éjjel Crescentia ablakait kivilágítva látta — azt hitte, hogy beteg; halálfélelmet állott ki, feltevéseit valószínűnek látta, t. i. hogy hamar meg fog halni; ezért öt órai agóniában volt, halálos verítékét százszor is letörölte homlokáról, vérere, szíve izzott, amíg reggel meg nem tudta, hogy Cr.-nak nincs semmi baja. „Nem egyszer azt írja Cr.-val kapcsolatban, hogy vannak pillanatai, amikor közel van a kétségbeeséshez, mert előre érzi, hogy Cr. esetleg velőgyulladást kaphat és meghal (1826 X. 24., 1827 IV. 15.). Igen gyakori, hogy ilyenkor a szellemi világgal lát kapcsolatot.“ „Ilyen alkalmakkor Magyarországot halottnak látja, Pest tűrhetetlen előtte, élete nem kedves neki, vágyik a halálra (1828 XI. 12.). Egy másik alkalommal, távol Cr.-tól, gyötri a szerelmi bánat: gondolatai mint a fúriák üldözik, felteszi magában... agyonlövi magát Buda környékén a legnagyobb hegyen.“

Vessünk most egy pillantást az öregedő Széchenyi lelki világára és itt utalnék kitűnő Széchenyi-philologusunk, Viszota Gyulának következő kijelentésére: „Bizonyos, hogy az ifjú Széchenyi szakasztott azon vonásokkal van ellátva, mint az ifjú- és az öregkorban levő“ és hogy „a 66—69 éves Széchenyit még nagyobb tetterő és szellemi élénkség jellemzi, mint az ifjú- vagy férfikorban levőt.“ Ebből az időből legbecsesebbek dr. Goldberg, a döblingi magángyógyintézet alorvosának 1859 január 1-től 1860 áprilisig, Széchenyi erőszakos haláláig terjedő feljegyzései, melyeket Viszota nyomán jelentőségüknél fogva szószerint közlök.

Goldberg először azt a sok szellemi értéket emelte ki, amelyek arra az általánosan elterjedt téves véleményre vezettek, hogy Széchenyi lelki működése ép. A gróf nemcsak beszélgetni és társalogni tudott, hanem abban az időben, amikor megismerte (1859), betegsége ellenére, még teljesen egészséges egyéneknél is ritka szellemi képesség birtokában volt, úgyhogy okosabbnak látszott, mint más egészséges,

akikkel, ha akarta, társaságát vonzóvá és lebilincselővé tudta tenni. Kellemes történetecskék gazdag anyagát kecses és finom kifejezésekkel, majdnem mindig találó tréfával, bőséges emberismerettel, az ítélet gyakran meglepő gyorsaságával, a példálódzó beszédmód gyakorlottságával és gyengédségével, gyakran szellemesen rapszodikus előadó formában nagyon élethű mimikával fűszerezte; emellett a jóakarat, emberszeretet és az önmegtagadás kifejezésével is, mely különösen első alkalommal annyira varázsolólag hatott, hogy illett reá Guislain állítása: „Vannak elmebetegek, akiknél az okosság és őrültség közti határvonalat nehéz megvonni."

Ezután áttért Goldberg Széchenyi lelki rendellenességeinek ismertetésére. Széchenyi ebben a javulási időszakban (1859—1860) is bizonyos *általános exaltatióban* élt, amely rangjával, állásával és korával, de államférfiú voltával is ellentétben állott. Ezt az állapotot, mint sok elmebetegnél, *a sajátos bőbeszédűség* jellemezte. Sokszor órákig beszélt vonzó és szellemes részletekről, anélkül hogy mást szóhoz engedett volna jutni, *de a vezető gondolat* hiányzott: egyik fogalomról a másikra ugrott, mondatokat befejezetlenül hagyott. Gyakran el kellett szenvedni, hogy ugyanazon anekdotákat, megjegyzéseket, következtetéseket elmesélje és ebben nem tűrt megzavarást vagy ellentmondást. Néha *felolvasó düh* fogta el, és mindent, pl, a napilap vezércikkét, újdonságait, a kinevezéseket, hirdetéseket, árveréseket az utolsó sorig felolvasta az elmebetegeket jellemző egyhangú kerepelő hangon és nem volt tekintettel arra, hogy az a hallgatóját érdekli-e vagy sem. Goldberg a napi egy vagy két órai reggeli látogatása befejeztével a köteles figyelem és azon hiábavaló fáradozása miatt, hogy a vezető gondolatot megtartsa, úgy érezte magát, mintha szellemileg kerékbe törték volna. Ezenfelül mint az sok elmebetegnél előfordul, *írásdüh* is jellemezte. Végtelen sokat írt; csak akkor érezte jól magát, ha korán reggeltől körülbelül d. e. 10 óráig írt. Irt leveleket kicsinységekről, amit sokkal rövidebben szóval is elintézhetett volna. Teleírt, összefirkált, széljegyzetekkel ellátott minden könyvet, amelyet neki az ember kölcsön adott. írásai eredeti, közben-közben pompás gondolatokat és tréfás megjegyzéseket tartalmaztak ugyan, de hemzsegtek az ismétlésektől; emellett panaszkodott, hogy gyakran és hirtelen elhagyja emlékezete. Néha kicsapongó vidámság fogta el, amely határos volt a gyermekességgel és sem korával, sem állásával nem volt összhangban. Ily pillanatban a belépőt lármával, néma jelekkel és groteszk taglejtésekkel fogadta, pajkos lett, sőt csintalan, vagy pedig dévajkodva a mágnási tekintélyt is kigúnyolta. Ez a kicsapongó vidámság gyakran búskomorsággá változott. És ebben a kétféle egymással homlokegyenest ellenkező állapotban állott éppen a betegesség. A gyermekességhez közel álló vidámság idején mindenféle játékkal, bohósággal, pajkos kis alakokkal mulatozott és ha valaki ilyféle dolgokat hozott neki, túlboldoggá tette.

Szelleme áhította a változatosságot, érzékei az állandó ingert, azért lehető nagy számban rikító színekkel és tárgyakkal vette körül magát. Bizonyítják ezt a legkülönbözőbb alakú bútorai, órái, dobo-

zai, sakkfigurái, karrikaturái, tintatartói, sipkái stb. A legjobban szerette a vörös szalmából font és az általa elnevezett bolondsipkákat. Beteges tevékenységvágya, a mohóság, mellyel érzékeit foglalkoztami akarta, lárma és zaj utáni szükségérzete mindenféle különösségekre vitte. így pl. késő éjjelig sakkozott, de egyúttal fuvoláján ugyanazon dallamot végtelen sokszor fújta szünet nélkül, io—12 órája volt, köztük 5 ütőóra, ezeket szándékosan úgy igazította, hogy egymásután üssenek, mert éjjel hallani akarta, — állítása szerint, — hogy „elkábítsam magamat, mert szívem beteg". De ez idegességével volt összefüggésben. Keveset aludt, gyakran teljes álmatlanságban szenvedett és ilyenkor reggelig nyugtalanul fel és alá járkált. Minden kicsiség megijesztette, kihozta sodrából.

Egy este kilépett előszobájába és úgy megijedt, amikor ott nem vélt ápolóját látta a pamlagról felállani, hogy a földre esett és a segítségére sietó szolgát megrugdalta; másnap reggel, amikor elmesélte az esetet, ezt jegyezte meg: „Lássa, mily beteg vagyok én! Hogy mehetnék tehát ki a világba!" Ha a sakkjátékban vesztett egy figurát, néha durva és vad lett, de másnap megható hangon így szólt: „Tegnap ismét illetlen voltam önnel szemben. Óh, én nagyon beteg vagyok".

Jó kedvében mindenkivel valóban megható, jóságos, szíves és kedves volt, máskor viszont ugyanazokkal a kedves embereivel napokon át bámulatosan haragos, kínzó és sértő volt. Ilyenkor azt mondta: „Szeretek kínozni, kell hogy legyen valaki, akivel ezt merem tenni". Ilyen hangulatában a sértő szavakat, a súlyos erkölcsi bántalmakat gúnyos utánzó taglejtésekkel kísérte és ez a beteges, túlizgatott hangulata legtöbbször néhány óráig vagy napig tartott.

Képzelete nagymértékben izgatott volt és szívesen csapott át komor, borzalmas képekbe. így egyszer neje és nővére előtt a holttetemek elenyészését oly erős kifejezésekkel jellemezte, hogy a nők elborzadtak. Ezzel a borzalmassági mániájával összefüggött hajlama a rajongásra. Ez kitűnt a karthausiak életéről és a sírok díszítéséről tett nyilatkozataiból. Néha elhivatott egy hangszerkészítőt és ezzel kedves dalait elfuvoláztatta; ilyenkor láthatólag lelki gyönyör fogta el, tekintetét felfelé irányította, két keze önkénytelenül felfelé mozgott.

Szellemében, kedélyében, érzésvilágában a legnagyobb ellentétek jelentkeztek. Azokat kínozta a leginkább, akiket a legjobban szeretett, de a legbarbárabb módon önmagát. Egyszemélyben nagy emberbarát és nagy embergyűlölő volt, időnként Rousseau-hoz hasonlóan az emberben csak az erkölcsi ideált látta; máskor viszont csak az emberiség gyengeségei és árnyoldalai iránt volt érzéke és az emberben, mint La Rochefoucauld, csak a javíthatatlan anyagias önzőt látta.

Félt a haláltól és gyűlölte az életet. Aggodalmasan védte egészségét, védekezett a hűlés ellen, mindenféle étrendet kigondolt, folyton ismételte az okokat, melyek szerint családja és hazája érdekében kívánatos, hogy hosszú életű legyen — ennek ellenére lelke mélyében öngyilkossági gondolat lakozott és ugyanazzal az érzéssel, mellyel élete fenntartását kívánta, titkon és régóta előkészült annak önkezével való elpusztítására.

öntudatában feltűnő zavarosság is mutatkozott. Egyszer betegsége tudatában fájdalmasan így beszélt: „Csak lucidum intervallumaim vannak“ és ezzel bizonyította, hogy a tébolydában kell laknia; máskor kedvetlenségében sértegetés után így szólt: „Hisz bolond vagyok“. Ismét máskor panaszkodott, hogy úgy beszélnek vele, mintha igazán bolond volna; és valóban mindent elkövetett, hogy az intézet szabályai alól kivonja magát, nehogy a világ bolondnak tekintse.

A legjobban szerette minden ember között feleségét. Ha ez meglátogatta, legszebb ruháját vette fel, örömtől sugárzó arccal ment eléje a lépcső bejáratáig, kimeríthetetlenül figyelmes volt iránta, áradozó kifejezésekkel beszélt róla; búskomorságának egyik pillanatában, ennek ellenére úgy nyilatkozott, hogy nem szereti, sohasem szerette, iránta való szerelme csak önzés volt.

Mint sok elmebajos, üldözési mániában is szenvedett, amelyre mindig visszatért, és ez ellen minden intézkedés hiábavaló volt. így pl. félt, hogy mégis akad egy alorvos, aki 20.000 forintért mérget kever ételébe; ismételten kérdezősködött, hogy szobájából nem vezet-e titkos kijárat Görgenhez.

Ezenkívül félt, hogy a guta üti; szívszorulásai is voltak, amelyeket néha Alpnak (üdére) nevezett. (Ezt Flemming praecordialis félelemnek nevezi és a búskomorságnál gyakori tünetnek tartja.) Ily állapotban szívesen beszélt bizonyos és hamaros haláláról, viszont gyakran és határozottan kijelentette, hogy az intézetből nem megy el soha, csak a holttetemét viszik el innen; Nagycenkre nem megy többé, csak a kriptájába. Az erkölcsi önirtózás és a szigorú önmegítélés, ami az első időben annyira foglalkoztatta, kedélybajainak állandó forrása volt. Erre az időre bevált Kant kijelentése, hogy az önfigyelés könnyen rajongásra és őrületre vezet. Az önvádak és az előző életével való elégedetlenség, vagy mint végrendeletében mondja, az erény útjáról való kicsapongásai után a bánatra és a belső kínokra került a sor. Ilyenkor mély testi fájdalom jelent meg arcán, meghatott lett a hangja; utána pedig a legtúlzottabb panaszok következtek önmaga ellen, továbbá ifjúkori hibáiért való szemrehányások, mindenféle aszketikus beszéd, sőt még saját erkölcsi egyéniségének becsmérlése is. Ezzel az önkínzással összefüggött életunalma és életgyűlölete, ami már 1841-i pótvégrendeletében is megnyilvánul, amikor azt kívánta, hogy feje törzsétől elválasztassék, nehogy még egyszer, hacsak egy pillanatra is, életre ébredjen, mert gyűlöü létét. Ily komor órákban csak a közhasznú munkáira való visszaemlékezés vagy családtagjainak, barátainak látogatása, foglalkozása és a jobb időkre való remény nyújtott neki erkölcsi támpontot.

Mielőtt Széchenyi egyéni lelkivilágának orvos-lélektani elemzésébe fognánk, nem lesz érdektelen, ha tudomást szerzünk azokról a laikus véleményekről, melyek személyéről a társaságban kialakultak. Crescentia öt hibát rótt fel neki: egy kissé hiú, sok az ambíciója, kissé perfid, gunyoros és kissé hamis. — Gróf Zichy Károly azt tartotta róla, hogy olyan, amilyen az atyja volt, vagyis állhatatlan és túlságosan sok gondolata van. — Mária Dorottya főhercegasszony szerint minden nemes és nagy dolog iránt fogékony. Báró Brüdern

József szerint hiúsága félrevezeti és nagyon könnyelmű. Plessen grófnő szerint vidám, állhatatlan és érzéki. — Széchenyi jeles történetírója, Viszota Gyula szerint saját kora állapotával nincs megelégedve, a fiatal Széchenyit jellemzi a nagy elégedetlenség, alaptermészete a vidámság és jó kedély; egy porosz tiszt a bécsi kongresszus alatt azt mondotta róla, hogy jóleíkű, pajkos és olyan, mint egy fiatal oroszlán, amely selyemfonállal vezethető. Általában szerette a vaskosabb tréfákat. „Volt azonban Széchenyinek egy nagy erénye, az önismeretre való törekvés“, amelyre őt főképpen a szerelme sarkallta.

FENTI ADATOK ALAPJÁN közelfekvő annak a felvétele, hogy Széchenyi orvos-lélektani szempontból az ú. n. cycloid temperamentumok közé tartozott, Kretschmer elnevezése szerint. Ide olyan egyének számítandók, akiknek hangulata két szélsőség, a vidámság, illetve a nyomottság irányában mutatkozhatik, megjegyezvén, hogy e két szélsőség egyénenként vagy az egyik vagy a másik irányban jelentkezhetik egyedül kifejezetten, illetve előfordul, hogy ilyen hangulati végletek szakaszosan egymást válthatják fel. Tisztában kell lennünk aziránt, hogy Széchenyi eme temperamentuma alkati, tehát velenemzett sajátság; érezte ezt Széchenyi maga is, midőn ezt az ingadozást szóvá tette e szavakkal: „Kommt dies Schwanken von den Nerven oder der Nahrung?“ Kretschmer kitűnő elemzései vezérelnek bennünket Széchenyi temperamentumának felismerésében, szem előtt tartván a cycloid egyének közvetkező hármas alcsoportját: A cycloid egyének egyik csoportjába tartoznak a barátkozó, jószívű, barátságos és kedélyes emberek; a másik csoportbeliek a vidámak, humorosak, elevenek és hirtelenkedők; végül vannak olyan egyének, kik csendesek, nyugodtak, megbánthatok és puhák. — Nem esik nehezünkre Széchenyit mindenekelőtt a Kretschmer-féle második alosztályba sorolnunk legszembeszökőbb kedélyi vonásai alapján, mert mindenkor és nemcsupán fiatalabb éveiben nagyon hajlott az élces megjegyzésekre, nyugodt időkben a vidámságra, magatartásában elevenséget árult el, viszont tudott hirtelen kifakadni, lobbanékony lenni. Emellett azonban vitathatatlan, hogy Kretschmer első alosztályának sajátosságai is kedélyvilágának kitevői voltak; csupán a harmadik alosztály sajátságai mondhatók Széchenyire nézve egészen idegeneknek.

Széchenyi egyéni temperamentumát még egy egyéni vonással ki kell egészítenünk: ő lelkileg túlérzékeny ember létére egyúttal könnyen ingerlékeny, egész lényét nem az élet piacára kiterítő, inkább mimóza-érzékenységű idealista volt, mely tulajdonságokkal ő Kretschmer szerint a schizothym alkat ú. n. hyperaesthesiás válfajának képviselője. összegezésben tehát azt kell mondanunk, hogy Széchenyi keverék constitutio megtestesítője volt, igaz, hogy cyclothym irányban tanúsított túlsúllyal. Ezen általánosságok után lássuk Széchenyi egyéniségének egyéb vonásait.

Széchenyi lelki világának feltűnő vonása az állandó hangulati ingadozás, nyomatékkai jegyezvén meg, hogy ő non tartozott az ú.n. alkatilag lehangoltak (constitutionalisan depressívek),

sem nem az ú.n. tiszta hypomaniás temperamentum képviselői közé; hiszen időnkénti lehangoltságára, illetve emelkedett hangulatára az ellentétes hangulati színezetre való könnyű készség rácáfolt. Másszóval Széchenyiben nézetünk szerint az állandó hangulati esékenység, mint ilyen látszik jellemzőnek lenni, melynek velejárója a hangulati két szélsőség, de hangsúlyozzuk, hogy ezek mindenkoron külső eseményeknek voltak eredményei, vagyis nem jöttek maguktól mim· feltartóztathatatlan és elemi hangulatzavarok. Tehát a magunk részéről nagy súlyt helyeznénk arra, hogy Széchenyi minden hangulati szertelensége dacára 48 éves korában, midőn a forradalom viharja érte, sohasem volt hangulati b e t e g, vagyis sem melancholiás, sem mániás és amidőn ennek a lelki földrengésnek ki volt téve, úgy az első hónapokban a reactiós kórállapot lelki irányban egy zavartság, műnyelven: a m e n t i a, volt, mert érzékcsalódásai voltak (bottal hadonászott vélt ellenségek ellen), kezével ételébe nyúlkált, tisztátlanul viselkedett, futó téveseszméket hangoztatott (Petőfi az ő fia).

Eme kritikai megvilágításban persze Széchenyinek említett cycloid temperamentuma csökken jelentőségében, mert nem a hangulati szélsőségek mint ilyenek játszanak döntő szerepet, hanem a reactiós hangulati ingadozás rendkívüli, abnormis foka. Széchenyi tehát világéletében nem volt melancholiás, illetve mániás egyéniség, hanem egy szerfeletti hangulati labilitás képviselője; hogy mennyire ez, bizonyítja az a tény, hogy nála a forradalom kiváltotta elmezavar a psychiatria által amentiának nevezett elmekórforma és nem a melancholia volt. E mellett azonban kétségtelen, hogy a pillanatnyi hangulati adottságok szerint k ü l s ő v i s e l k e d é s é b e n tudott depressiv, illetve hypomaniás lenni. Itt nyomatékkai utalunk arra az orvos-lélektanilag fontos körülményre, hogy Széchenyiben nemcsupán a hangulati irányban, hanem egyéb lelki tekintetekben is megnyilvánuló szélsőség, illetve labilitás volt a szembeugró vonás. Fentebb dr. Goldberg észlelései alapján Széchenyiben nemcsupán depressiv, illetve hypomaniás hangulatú egyén jutott kifejezésre, hanem egy személyben nagy emberbarát és nagy embergyűlölő volt, alkalmilag az emberiségnek csupán árnyoldalait, máskor a rokonszenves és értékes vonásokat látta, félt a haláltól és gyűlölte az életet; túlzottan féltette az életét és emiatt védekezett a meghűlés ellen, különös étrendeket gondolt ki élete meghosszabbítására, de ugyanez az ember volt az, aki unos-untalan az öngyilkosságot emlegette.

Mindezek után Széchenyire nem annyira a cycloid temperamentum, hanem a Magnan-féle „deséquilibré“ meghatározás illik, amint azt tíz év előtt akadémiai értekezésemben kifejtettem. Széchenyi az örökös ingadozás embere volt minden tekintetben; önmagáról írja, hogy mindennap más gondolattal ébred f e l; egyszer az emberiség reformátora, boldogítója szeretne lenni, másnap megelégednék nyugodt falusi élettel stb. Képzelete olykor kritika nélkül csapongani képes és e tekintetben elég utalnunk arra, hogy mivel világosságot látott éjjel Zichy Károlyné ablakában, ennek súlyos betegségét tételezte fel és hosszú órákon át a legnagyobb lelki kínokban gyötrődött, míg másnap megtudta, hogy Crescentiának semmi baja sincs. Ilyen keser-

vés tapasztalatok azonban nem zárták ki hasonló helyzetek megismétlődését; fentebb említettük, hogy máskor közel volt a kétségbeeséshez ama „előérzete“ miatt, hogy Crescentia agyvelőgynlladást fog kapni,
— tehát Széchenyi nem való, tényleges helyzetek után igazodott el, hanem alaptalan képzelődésekben féktelenkedett. Ugyanígy ingadozott ő saját testi egészsége dolgában; mindennapos aggodalma volt a tabes, a szívhalál, bajlódott a köszvény lehetőségével, stb. stb.

E példákból nyilvánvaló, hogy Széchenyi lelki világában nem a hangulati változás volt az elsődleges, hanem mindenkor a feltoluló eszme, egy újabb elgondolás, melynek tartalmához mérten azután bekövetkezett a hangulati szélsőség, de mindenkor mint másodlagos jelenség. Világos, hogy ez a lelki esékenység, bárha Széchenyi egész életére természeti adottság volt, kihatásaiban a kor által sajátos színezetet kapott, mert fiatal korában aránylag könnyebben úszta meg lelki és hangulati hullámait, míg az aggkorban már bizonyos merevség és nehézkesség mutatkozott, illetve aggkorban még kevésbé tudott modorosságokkal fűszerezett ötletein és azok hangulati kihatásain uralkodni (1. felolvasó, írásdüh, stb.), mint fiatalabb korában (példák erre dr. Goldberg feljegyzéseiben bőven vannak). Ehhez képest Széchenyinél az eszme volt a döntő lelki világának minden megnyilvánulására nézve, vagyis — ha szabad így kifejezni magunkat — ő áldozata volt túlélénk és rohamos eszmetársításainak, fantáziájának. Ezzel a Széchenyire nézve elsődleges és alapvető lelki folyamattal egybevágóan a másodlagosan kiváltott hangulati változások is époly könnyen cikáztak át lelki valóján, de mindenkor csak kísérő jelenségek gyanánt, melyek Széchenyit az egekig emelni, illetve a porba sújtani képesek voltak, de kivétel nélkül a fel-felvillanó gondolatok tartalmához képest. Miután pedig Széchenyi politikus volt, a politika pedig borzalmas útvesztőkben bővelkedik, nem lehet azon csodálkoznunk, hogy Széchenyinek minden még oly hasznos és reális eszméje alkalmával lehangoló tépelődések és lelkileg bénító ellengondolatok árjával kellett megküzdenie. Ehhez képest Széchenyi nem annyira hangulatainak volt rabja, hanem sokkal inkább eszméinek, fantáziájának volt a labdája. De volt Széchenyinek eszmegazdagságán kívül még egy nevezetes lelki tulajdonsága, mely egyéni színezetet kölcsönzött egész közéleti tevékenységének és ez abban állott, hogy nem tudott eszméi kivitelében eléggé céltudatosan merevnek lenni, hanem önmaga sorakoztatta fel a helyzeti nehézségeket és ez által sokszor határozatlannak, ingadozónak tűnt fel. Azért igyekezett Széchenyi az önismeret erényébe elmerülni és ily módon önvádjai számára mentséget és igazolást találni. Széchenyi, úgy látszott, saját szellemi kovászát erjedésében gátolni nem volt képes; ő minden felvillanó ötletre a legérzékenyebben reagált, vagyis őt saját lelki árja igen sokszor feltartóztathatatlanul sodorta.

Áttekintve Széchenyi lelki világán, a következő vonások emelkednek ki: impulsiv, erős lelki kitörésekre hajló egyéniség, akiben tehát az ösztönösség volt túlsúlyban, de e mellett benne a reflexiókra való nagy készség is megvolt; olyan egyéniség, aki temperamentuma dolgában túlnyomóan cydothym, bár nyomokat mutat schyzothym

irányban is; nem tartozik a kifejezetten agresszív alakok közé, mert uralkodó vonása a maga erejének alábecsülése, gyakran lehangolt tökéletlenségi érzései miatt, de tud e mellett expansiv is lenni fantáziája által hajtva, noha egyben túlzottan sensitiv is, ami egyéniségének és tetteinek túlkritikus értékelésében nyilvánul meg az ő részéről; altruista, együttérző, erősen szociális vezető egyéniség mély vallásossággal, írói hajlamokkal, végül kifejezett szexualitással. Intelligenciája tekintetében kétségtelenül a rendkívüli tehetségűek közé tartozott, kinek elméje a fantázia irányában mutatta a legszembeötlőbb túlfejlettséget erős szubjektivizmus és nagy szervező képesség kíséretében. Mindent összegezve: Széchenyi kifejezett keverékegyéniség volt lelki tulajdonságai tekintetében.

Mindezek után azt kell mondanunk, hogy Széchenyi lelki világának lényegi meghatározását cycloid temperamentuma távolról sem meríti ki, illetve a lényeget inkább gondolkodásának merészségében, eszmetársításainak rendkívüli gazdagságában és könnyedségében, szóval túltengő képzelőerejében kell meglátnunk; Széchenyit sohasem szállta meg egy elemi depressio vagy hypomania, hanem sokkal inkább az ötletek árja, a merész eszmék. Ezek uralták őt, ezek szabták meg másodlagosan hangulatát és tevékenysége tempóját. Nem szabad tehát alkatilag cycloid temperamentumában Széchenyinek lelki lényegét látnunk, mert ez valósággal csak külső máz volt, illetve velejárója a felmerült gondolatok kivihetősége alkalmával felmerült akadályoknak. Az alkatilag cycloid egyén időszakosan és elemileg jelentkező hangulati túlzásának megfelelően vagy túltevékeny, vagy tehetetlen, gátolt. Széchenyinél sohasem a hangulat szabta meg cselekvése lendületét, illetőleg szárnyai szegését, hanem mindenkor a felmerült eszmék — Széchenyi a f a n t á z i a z s e n i j e volt!

Ezen orvoslélektani megállapításnál nagyon megkapó, hogy maga Széchenyi írta Wesselényinek 1826-ban: „Bennem a képzelődés nagyobb, mint a többi lelki tulajdonságok“ és ugyanezt olvasom Hegedűs Lorántnak „Széchenyi István regénye és éjszakája bizonyítékai“ című összefoglalásában.

SZÉCHENYI LELKI VILÁGÁNAK ezzel az értékmeghatározásával elérkeztünk a l á n g é s z kérdéséhez. Ezzel lényegileg kétféle alapon lehet foglalkoznunk; először is kereshetjük, vájjon a lángésznek milyen agyvelői substratuma lehet, másodsorban érdekelhetnek a lángész élettani feltételei. Az előbbi bonctani feladat, melynek célkitűzéseivel a M. T. Akadémiának tavaly február hónapban beszámoltam, rámutatván arra, hogy a nagyagyvelő kérgének meghatározott területei azok, melyek kétrendbeli sajátosságot mutatnak: az egyik a szokatlan területi megnagyobbodás, a másik a nagyagyi kéreg szerkezeti túlfejlődése. Zenei nagyságoknál az első halántéki tekervény rejtett részében, egy számolási tünemény esetében az alsó fali lebeny középső részében, nagy nyelvtehetségnél az alsó fali lebeny hátsó részében találtuk a jelzett túlfejlődést. Ami már most a lángész élettani, vagy ha úgy tetszik lélektani feltételeit illeti, úgy a legnagyobb általánosságban a következők volnának kidomborítandók.

Itt előre kell bocsátanunk a lángész munkájának milyenségét és mint a köztudatba átment meghatározást közlöm, hogy a tőrőlmetszett eredetiség, a teljes újszerűség e munka jellemzője, amellyel új értékek, új megismerések és meglátások lehetősége van adva. Ismeretes, hogy zseniális emberekkel orvos-lélektani szempontból Kretschmer foglalkozott igen eredeti, stilisztikáikig fényes módon és külön-külön taglalja a költőket, a művészeket, a tudósokat, végül a politikai vezéralakokat és hősöket. Bennünket Széchenyivel kapcsolatosan persze csupán az utóbb említettek érdekelhetnek. Komis Gyula szerint Széchenyit a szubjektív típusú államférfiak közé lehetne sorolnunk, lelki bélyegeinek ebben az irányban való túlsúlya következtében. Kretschmer a cycloid és schizoid temperamentum alapján osztályozza a politikai vezérlő alakokat, akiket ő gyakorlati teremtő képességük szempontjából elemez. Széchenyire való tekintettel ránk nézve érdekkel bírnak a cycloid temperamentum képviselői, kiket Kretschmer két alcsoportra bont. A hypomaniás politikusokat jellemzi a lendület, az optimizmus, a merészség, a gyors meglátás, a mozgékonyság, a gyakorlati erély. Ezekkel szemben vannak temperamentum tekintetében mérsékeltebbek („zyklothyme Mittellagen"), akik kiválnak természetes eszükkel, gyakorlati érzékükkel, jó kedélyükkel, nincs meg bennük a jellem merevsége, nem módszeresek és tetteikben hiányzik az elvi következetesség. „Das zyklothyme Metall ist an sich etwas weich", mondja találóan Kretschmer. Nem eshetik nehezünkre Széchenyit ez utóbbi alcsoportba sorolnunk, mert lényegi sajátságokban teljesen egyező a Kretschmer által hangsúlyozott tulajdonságokkal, bárha nem hiányzott Széchenyiben sem az első alosztály némely sajátossága, mint a gondolati merészség, a gyors meglátás sem. Ellenben a következetesség az utolsó lehelletig, a felmerült eszmének hiánytalan keresztülvitele tekintetében volt Széchenyi fogyatékos, jóllehet ő ebben az irányban is mint Kossuthhoz viszonyítva konzervatív politikus érthető meghátrálásokat, ingadozásokat mutathatott. Széchenyinek ez utóbbi értelemben vett helyzetére, illetve egyéni visszahatására két levél világít rá. Az egyik 1847 december 27-i kelettel a Bécsben működő Apponyi grófhoz volt intézve és belőle a következő jellemző részletet veszem ki:

> „Mich mit K(ossuth) in offenen Kampf einzulassen wáre eine Buldoggartige Tapferkeit gewesen!... Denn er ist der Favorit, — reformiert, demokrat, der stets dem Patienten das verabreicht, nach welchen dieser in seinem Spurius appetitus lechzt, — und über diess hat dem Kerl ein Maul, eine Eloquenz, dass besonders den Weibern und den Weibischen — ez pedig legio — wenn er declamirt, oft das Wasser im Mund oft die Thránen im Aug kommen etc. etc. — wáhrend ich als Me la Verge stets verpöne, Americantia anrate, — ein guter Katolik, ein Magnat und überdies ein alter sehr müder Knabe bin, der eben so wenig angenehm anzuschauen, als anzuhören ist."

Állítsuk ezzel szemben három hónappal később a bécsi napok eseményeinek hatása alatt 1848 március 17-ről Tasnerhez intézett következő levelét:

„Barátom, csudákat élűnk! Nemzeti honunk hajszálon függött. Az első felvonás gyönyörűen sikerűit 1 Én teli vagyok a legszebb reménnyekkel. Valóban egész mértékben élvezem mindazt, ami Bécsben tegnap és ma történt. Nékem úgy látszik, mintha reánk vagy azokra elvégre felnyílt volna az ész 1 Én nem tudok kételkedni nemzetünk legszebb kifejlődésén; s miután Batthyány és Kossuthnak hallatlan nagy szerepén csak örülni tudok és Isten látja a telkemet, legkisebb irigység sem rejlik lelkemben, azon édes meggyőződésben ringatom magam, hogy politikámnak nincs egyéb mozdító ereje, mint ügyszeretet! Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent és legalább idáig annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám tán 20 év alatt nem bírhatott volna előállítani! Ha reactio nem történik és több lesz bennünk a hazafiság, mint az irigység s több a polgári erény, mint a dicsvágy, én biz azt hiszem, lesz még a magyarbul valami és pedig sok!“

E levélhez jegyzi meg Viszota, hogy már a következő álmatlan éjszakán gondolatai nyugtalanítják, minden elsötétül körülötte és úgy érzi, hogy „süllyed a bárka“ (az ország jövője); és már másnap, március 18-án felveti naplójában „az aggodalmas kérdést: elháríthatja-e valami a teljes felbomlást? És e gondolat hatása alatt beszél feleségével, hogy „tán közel van végünk, barátkozzék meg a gondolattal, legyen erős, magához méltó, imádkozzék istenhez és legyen addig is nyugodt és vidám“. A remény, de a kétség is ott van szívében, úgy látja, hogy „Magyarország, vagy inkább a magyar faj most van forduló pontján, és vagy ragyogva élni fog, vagy bukik örökre“. E kettős gondolat állandóan aggodalomban tartja, és majd az egyik, majd a másik tölti el lelkét“.

E két kijelentésnek merőben különböző tartalma, a gondolkodásnak sarkilag ellentétessége bizonyítja Széchenyinek örökös lelki hányódását; hiányzik ebben a magatartásban a Kretschmer-féle első csoport optimizmusa, merészsége és sokkal inkább látjuk a második alcsoport felfogásbeli hajlékonyságát, a magatartásban a merev következetesség hiányát.

Fentebb Széchenyit mint a fantázia zsenijét határoztuk meg. Ez szükségessé teszi, hogy néhány szóval a fantáziával, mint a lelki világ egyik tényezőjével foglalkozzunk. Itt előrebocsátjuk, mint alapvető tényt, hogy a fantázia lényegében véve az agyvelő társító működésén alapszik, persze mint legmagasabbrendű, illetve „felsőbbrendű irányítottságon“ nyugvó asszociáció (Boda I.), melynek segélyével — mint fentebb mondók, új értékek, új megismerések, új meglátások alakulhatnak ki; helyesen mondja Boda István, „a zseniális képzelet csak olyan lehet, amelyik lényegek, mélységek, értékes átfogó szintézisek megragadásához, illetve kialakításához, igazságfelismerésekhez segíti az egyént“. Nos, Széchenyi volt az, aki a régi rendi Magyarországra nézve alapvető reformokat hangoztatott és ezek szolgálatában írta három halhatatlan munkáját, a Hitelt, a Stádiumot és a Világot, amelyeket Arany János három égbe nyúló piramisnak nevezett; Széchenyi volt az, aki a M. T. Akadémia megalapításával Magyarország tudományos felemelkedését tette lehetővé és a Lánchíd megépítésével a mai világvárosnak, Budapestnek alapját vetette meg; mindezek alapján nem szorul bizonyításra, hogy Széchenyi alkotásai Magyarországra nézve ennek modern jövőjét megalapozó nagy tettek voltak, melyek nélkül nincs mai Magyarország. Ezekhez az alkotások-

hoz szárnyaló, de egyúttal a mélységbehatoló és lényegi, a jövőbe tekintő elgondolás kellett és így joggal mondtam Széchenyiről, hogy ő a fantázia zsenije volt.

Széchenyi zseniális mivolta végezetül feladatunkká teszi azt, hogy az ő esete kapcsán állást foglaljunk abban a kérdésben, vájjon a psychopathia vagyis az elme-idegbántalmakra való hajlamosság milyen szerepet játszik a lángész lélektanában. Itt u. i. tekintettel kell lennünk arra, hogy a régi Lombroso-féle álláspont, mely a lángészt az elmebajjal oki összefüggésbe hozta, legújabban Lange-Eichbaum német szerzőben, bár módosított alakban, követőre talált. Lange munkájával 1923-ban, midőn Széchenyiről szóló értekezésemet az Akadémiának bemutattam, nem foglalkoztam, mert öt évvel később (1928) jelent meg, de az utóbbi engem 1930 és 1931-ben rövid német-nyelvű cikkekben arra késztetett, hogy saját felfogásomat nyilvánítsam. Eme cikkek egyikében: „Zum Problem Psychopathie und Genie“ Lange felfogásának lényegét a következőkben adtam.

> Szerinte nem a normális, hanem csakis az abnormis az, ami feltűnővé és igy tűréssé tud válni, illetőleg ezen az úton zseniálissá lenni. Lange szerint alapjában vévé az ú. n. bionegativ abnormisban genetikai érték rejlik, melyből alkotás és dicsőség sarjadzhatik ki. Ezt a tételt a következőképpen fejezi ki saját szavaival: „Die Psychopathie an und für sich bleibt im ganzen immer etwas Bionegatives, der Ausdruck einer gewissen Lebensuntüchtigkeit. Trotzdem kann sie, wie wir gesehen haben, einen genetischen Wert darstellen für ‚Höherwertigkeit’ in irgendeiner Hinsicht. Es ist allerdings unlogisch, von ‚psychopathischer Höherwertigkeit' schlechtweg zu sprechen; denn Psychopathie bleibt Psychopathie. Aber was mit ihrer Hilfe entsteht, kann durchaus den Charakter der Höherwertigkeit aufweisen.“ Lange szerint a psychopathia a zseni számára valósággal fermentum lenne; ezek után nem meglepő, hogy nagy munkáját a következő mondattal zárja: „Ist das Genie der Vorläufer einer Höherentwicklung des Menschen? Ist es der Übermensch? Nein. Genie stellt überhaupt nichts Angeboren-Biologisches vor. Und an den geborenen Hochtalenten und Genialen bedeutet Genie etwas sehr Spätes: keine Morgenröte eines neuen Tages, kein Vorbote einer höheren Abart. Viel eher schon eine Abendsonne, ein melancholischer Untergang, den tragische Lichter und Schatten umspielen — viel eher schon ein Wetterleuchten der echten Art-Entartung.“

Ezzel a felfogással szemben én 1930-ban a következőket helyeztem. Az bizonyos, hogy vannak lélek- és idegtanilag teljesen ép zsenik (Rafiael, Tiziano, Rubens, Verdi, Pasteur, Helmholtz stb.), akik minden abnormis vonástól mentesek voltak és így vitathatlan, hogy zseniális alkotások lelki rendellenességek nélkül is létrejöhetnek. Tehát tiltakoztam az ellen, hogy a zseni problémáját misztikus köntösbe burkolják és a magam részéről nem voltam és ma sem vagyok hajlandó a zseniben az emberiség dekadens, elfajuíásos képviselőjét látni, főleg azon oknál fogva, mert a lángész munkáját éppen legmagasabbrendű képességei következtében végzi, melyek nélkül ezekre sohasem lenne képes. Lange hivatkozik Mussetnek december éji költeményére, amelyet szerinte alkohol hatása alatt írt. Nézetünk szerint ilyen alkotások szeszhatás folytán fajlagos nagy képességek nélkül sohasem születnek meg, mert nem az alkohol a döntő, hanem a természetadta rendkívüliség szellemiekben. Tehát mindenkor és elsősorban a rendkívüli képesség a fontos, melyből fakad másodsorban a rendkívüli tel-

jesítmény és csak harmadsorban támad a hírnév. Rövid megjegyzéseimet a következő mondattal fejeztem be: „Die Lehre vom Genie und Irrsinn erheischt eine stárke Korrektur, auch in der von Lange-Eichbaum konstruierten Form; zweifellos ist das Werk Langes recht suggestiv und mit erstklassiger Feder geschrieben, doch lásst dieses meines Erachtens die essentielle Frage ausser acht, námlich das Wesen des Genies und legt auf Faktoren, wie etwa Ruhm, Gewicht, welche wohl von Fall zu Fall und auch nicht in jedem Fall, a u s l ö s e n d e Momente sein können, aber als solche allein a k z e s s o r i s c h sind".

Elégtétellel olvasom Boda Istvánnak fentebb említett és 1932-ben megjelent munkájában a következőket: „Lange-Eichbaum az idevágó nagyszerű és úttörő fejtegetésekben is egyoldalú túlzásba esik: szerinte a „zsenivé" (illetve a zseninek tartottá) válás terén a híresség a legjelentősebb, még magánál a zseninek tartottságnál is fontosabb tényező. Alig hihetnők azonban, hogy tételeit ő maga alkalmaztatni ítélné sok nagyhírű sporttehetség vagy énekművész vagy filmcsillag eseteire: ezeknek nagy többsége — bármi híresek is — bizonyára nem ítéltetik zseninek és bizonyára nem fognak a történelem folyamán se, e híresség alapján, új meg új „zseni-trónra" emeltetni". Végül tiltakozik a Lange-Eichbaum-féle szociológiai probléma-elgondolás ellen, amelyet ő a legújabb szociológiai probléma-tevés zsákutcájának nevez, mondván, hogy lélektani exakt elemzésben kell részesítenünk a zsenikérdést és így tudományos objektumként kezelni.

A magam részéről még csak azt jegyezném meg, hogy Lange—Eichbaum a rám tett benyomás szerint tudományos kérdéseknek romantikus fejtegetője; ő „zsákutcáját" oly ügyesen rajzolja meg és oly fényes stilisztikai képességgel, hogy a lángész-problémával nem önállóan foglalkozót valósággal lenyűgözi és vele elhiteti saját egyoldalú felfogását. Elvégre is a lángészben az emberi szellemi képességek csúcspontját k e l l látnunk és világért sem valamely dekadens misztikus megnyilvánulást és befejezésül nyomatékkai utalnék arra, hogy elég világhírű egyénnek egyszerűen híressé válása semmiképpen sem jelentheti azt, hogy ezáltal az illető szellemi érték dolgában hírnevével is egyenértékű lenne. Éppen az a lényeges, hogy hírnév és lángész nem mindenkor egymást fedő értékek, aminthogy a zseni és psychopathia sem egybevágó jelenségek!

SCHAFFER KAROLY

IRODALOM

1. Viszota Gyula: Gróf Széchenyi István naplói. I. kötet. 1935.
2. U. a.: II. kötet. 1926.
3. U. a.: Széchenyi és Kossuth. 1928, 1930.
4. U. a.: Gróf Széchenyi István élete és működése 1826—1830 közt. 1932.
5. U. a.: Gróf Széchenyi István elmeállapota és halála. Első közlemény. Irodalomtörténeti közlemények. 1933.
6. Kretschmer, E.: Körperbau und Charakter. 1926.
7. Boda István: A zseni lélektanához. A Magyar Psychologiai Társaság Közleményei. 1932.
8. Schaffer Károly: Gróf Széchenyi István idegrendszere szakorvosi megvilágításban. M. T. Akadémia kiadása. 1923.
9. Schaffer Károly: Zum Problem Psychopathie und Genie. Arch. f. Psychiatrie. 1930.
10. Komis Gyula: Az életkorok politikai típusai. Magyar Szemle. XVII. 1933. (Az államférfi c. műből.)

AZ ILLEGITIM MAKEDÓNIA

JÚNIUS UTOLSÓ NAPJAIBAN abban a kivételes szerencsében volt részem, hogy mint a makedón diákszervezetek vendége, egy nemzetközi társaság tagjaként végigjárhattam Makedóniának Bulgáriánál maradt területeit, bepillantást nyerhettem a makedón forradalmi szervezet legmélyére s egy vadregényes, erdős hegyháton két és fél órát beszélgethettem Ivan Mihajlofial, az illegitim Makedónia láthatatlan és évek óta állandóan ismeretlen helyen tartózkodó szellemi vezérével. Minden táj, minden szó, minden mozdulat, amelynek ezek alatt a napok alatt tanúja voltam, úgy él bennem, mintha egy perccel előbbi élményem lenne. A rendkívüli élmény mély benyomásai közepett megkísértem a beszámolást a forradalmi Makedóniáról. Hátha sikerül rámutatnom az európai fontosságú kérdés néhány oly részletére, amelyet a személyes tapasztalat elevensége tesz újszerűvé s megörökíthetem a magyar nyilvánosság előtt Európa tűzfészkének néhánynapi állapotát, amely annyira idegen a magyar szemnek, hogy ha nem lennének szem és fültanuim, meg lehetne vádolni azzal, hogy a messziről jött ember szeret érdekeseket mondani. Makedónia kétségtelenül Európa legérdekesebb területe. Telítve van forrongó indulatokkal, féktelen szabadságvággyal és gyűlölettel, kiművelt európai koponyákkal és balkáni erkölcsi felfogással s a túlfűtött légkörben élő, olcsó életű emberek azt hiszik benne, hogy innen fog fellobbanni a legközelebbi világháború égreszökő lángja. A parazsat, amely bármely pillanatban lánggá lobbantható, magam is láttam...

Hajón utaztunk lefelé. Először Viddinben, Bulgária legszegényebb és legelhanyagoltabb városában szálltunk ki s fogadtuk egy emigráns makedón egyetemi hallgató s két szép szemű hallgatónő üdvözletét és vadvirágból összeállított csokrait. Ez a jelenet a következő napokban sokszor ismétlődött meg. Falukban, városokban makedón polgármesterek, nemzeti viseletben pompázó makedón hölgyek köszöntöttek a bulgár katonai zenekarok asszisztálása mellett. Szinte az volt a benyomásunk, hogy nem is Bulgáriában, hanem a már független Makedóniában járunk. Viddinben, Lomban, Szófiában, Küsztendilben, a szerb határon, Parakovóban, Górna Djumajában egyformán mindenütt a felszabadításra váró, idegen igában nyögő Makedónia panasza köszöntött minket a szónokok szavain és a vadvirágos csokrok üzenetein át. Bulgáriát észre sem lehetett venni, végig a háttérben maradt, mintha csak vendéglátója, otthontadója lenne a szabadságáért küzdő makedón népnek, hogy legyen annak egy biztos pontja, amelyre támaszkodva kifordíthassa a mai Balkánt a helyéből. Nyugat-Bulgária a maga lénye-

gében már Makedónia, amelynek önálló adózása, igazságszolgáltatása, célkitűzése és láthatatlan ura van, amely önálló külpolitikát csinál és háborút folytat olyan külhatalmak ellen, amelyekkel a hivatalos Bulgária békében él.

Vonatunk a Balkán-hegység csodálatos szépségű, változatosan vad hágóján át húsznál több alagúton keresztül kapaszkodott fel a szófiai fennsíkra. Szófia felett június végén is hósapkát viselő hegység emelkedik. Az utcákon keleti forgalom. Zaj, lárma, kelet és nyugat keveredése és a legforgalmasabb utcákon hónapok óta, az Efitimoff-féle gyilkosság óta, átlag napi két politikai gyilkosság. Megérkezésünk napján egyik kommunista nyomdába dobtak bombát egy autóról a makedón szervezet tagjai s állítólag négy revolveres merénylet is volt. A bombarobbanás eredményét magam is láttam. Az első este bankettje után két óra tájban mentem haza a szállómba. Az utcán két szuronytszegezve, futólépésben szaladó katonai járőrrel találkoztam. Már ez is szokatlan volt, az igazi meglepetés azonban hajnalban ért, amikor ötkor ki akartam autózni programmszerűen a bolgár-szerb határra. A szálloda előtt világháborús kép. Mindenhol orosz-egyenruhás bolgár gyalogosok és lovasok cirkálnak, állanak őrt. Sehol egy civil. Ha egy 5—6 éves gyerek az utcára téved, rögtön négy katona motozza meg és kergeti vissza. Nekünk sem szabad az utcára mennünk, utóbb az ablakokhoz sem engedtek. Senki sem tudja, hogy mi történt. Csak azt tudjuk, hogy nem szól a telefon sem és reggeli három órától kezdve egész Szófiában megszűnt az élet. A katonaság házról-házra, szobáról-szobára jár és fegyvereket s gyilkosokat keres. Nincs reggeli, nincs ebéd. Nem mennek ki a mentők. Nincs mozgási szabadsága az orvosoknak sem. És senki sem tudja, hogy meddig fog ez tartani. Minket, mint nemzetközi delegációt, különös protekcióval szuronyok között elvisznek ebédelni egy közeli butikba. Ebéd alatt szuronyos őr áll mögöttünk s még így is ránk zárják az ajtót. Végre este $^{3}/_{4}$8-kor elvonul a katonaság. Egyszerre megtelnek az utcák s Szófia éppoly hangos és lüktető életű, mintha nem öt perccel előbb szabadult volna fel egy tizenhét órás megszállásnál is szigorúbb statáriális zárlatból. Ez volt a legelső benyomásunk. Bulgária megütközött az illegitim Makedóniával.

Feltűnő volt, hogy a helyi lapok alig tettek említést a dologról s csak hosszas érdeklődés után sikerült megtudni, hogy az utóbbi hetekben elharapózott politikai természetű bűntények váltották ki ezt a rendkívüli intézkedést. A kora éjjeli órákban határozta el a minisztertanács ezt a radikális tisztogatási módot s a végletekig megbízható hadsereg, Bulgária büszkesége és egyetlen fixpontja, éjfélkor alarmiroztatott. Az egy napi zárlat eredményét nem sikerült megtudnunk. A kósza hírek oly fantasztikus számú elkobzott fegyverről és bombáról beszéltek, hogy bár a Balkán a nagy lehetőségekhez hozzászoktatott ugyan, de ezeknek a számoknak nem mertem mégsem hitelt adni.

A kutatás kétségtelenül a makedón frakciók és a bolsevikiek ellen irányult. Todor Alexandroffnak, a makedón forradalmi komité egykori vezérének erőszakos halála után a makedón illegitim szervezet megbomlott. Alexandroff politikai végrendelete szerint Ivan Mihaj-

loffot illette volna a vezéri szerepkör. Az új vezért azonban Protogerollnak kisszámú személyes hívekből álló pártja nem ismerte el, mire a pártütő Protogeroff nem kerülhette el a sorsát: egy jól irányzott golyó leterítette. Hívei azonban nem adták fel a küzdelmet, hanem — egybehangzó források szerint — részben szerb, részben kommunista pénzen tartván fenn magukat, kíméletlen harcot folytatnak a Makedónja felszabadításán dolgozó, a makedón nép előtt abszolút tekintélynek örvendő Mihajloff-féle illegitim makedón komité ellen. Természetes, hogy minden Protogeroff-párti gyilkosság egy-egy Mihajloff-féle politikai merényletet vált ki. Emlékezzünk csak vissza a tavaszi EfftimofF-féle gyilkosságra és a kórházi ápolónőnek a gyilkos ellen elkövetett merényletére. A két párt elkeseredett belharcát a kommunisták beleavatkozása teszi színesebbé, akik ellenséget látnak a makedón mozgalom erőteljes nemzeti színezetében s így szintén MihajlofF-ellenesek. A kétes makedón elemék összeszedése s a fegyver utáni kutatás tehát mindhárom rendzavaró elem ellen irányult. A siker azonban aligha lesz több, mint pillanatnyi. A kölcsönös gyűlöletet és a célratörés kíméletlen szenvedélyét oly belső tüzek hevítik, hogy a végleges leszámolás nélkül az állam aligha fogja tudni a közbiztonságot helyreállítani.

Az európai ember, amikor ezeknek a szenvedélyeknek a középpontjába kerül; két kérdést vet fel: mik is ezek a makedónok és mit akarnak tulajdonképpen? Megkísértem a lehető legegyszerűbb és legrövidebb választ adni a kérdésekre.

A BULGÁR NYELVTERÜLET a bulgárság felszabadítása óta több állam között oszlik meg. A török birodalomban a török önkény alatt megvolt a bulgár etnikum egysége. A bulgárul beszélő elemek túlnyomó többsége az úgynevezett Makedónja területén lakott s ezen belül egységes kultúrkört és — azt állítják — gazdasági egységet jelentett. A Balkán lassú felszabadulása kapcsán egymásután születtek meg a különböző balkáni nemzeti államok, közöttük Bulgária is. Nemzetiségi igényeit azonban Bulgária tudta legkevésbbé kielégíteni: Makedónja túlnyomó része Szerbiához és Görögországhoz került s Bulgária csak a keleti peremét kapta meg a bulgárok lakta Makedóniának. Az új államhatárok széttépték a makedón-bulgárság addig megvolt kulturális és gazdasági egységét. Az új Bulgária lakosságának azonban több mint $^3/_5$-e makedón-bulgár s így a nemzettest meg-, csonkítását Bulgária nem vette belenyugvással, hanem állandóan élt és él benne az a gondolat, hogy a mintegy Vio-ében idegen igában nyögő testvér makedónságot fel kell szabadítani.

, ' A makedón mozgalom a közeli napokban lesz negyven éves. Kezdetben kulturális jellegű szervezkedés és mozgalom volt. Elsősorban a bulgár nemzeti egyház érdekében folytatott küzdelmet. Oly természetű volt ez a törekvés, mint aminőt a magyarországi románság folytatott a múlt század derekán, hogy egyházát kiszabadítsa a szerb egyház kötelékéből. Míg a szerb és a görög nemzeti egyházat a konstantinápolyi patriárcha önként engedté el, addig a bulgár nemzeti egyházi törekvésekre kiátkozás volt a válasz s id. Andrássy Gyula közben-

járására nem a patriárcha, hanem a szultán bocsátotta el a bulgár nemzeti egyházat. A kezdetben kulturális törekvésű makedón mozgalom szerb és görög provokációra tért át az erőszakos eszközök alkalmazására. A szerbek és a görögök vezették be a területükön maradt makedónok ellen a terrorcselekményeknek kormányzóeszközül való felhasználását. A makedón komité nem tért ki a provokáció elől s azóta forradalmi eszközökkel küzd a szerb és görög igában nyögő makedónság szabadságáért.

Természetes, hogy a nemzetközi szerződésekkel megkötött kezű Bulgária nem szentesítheti ezeket a békebontó, forradalmi cselekedeteket. így alakult ki az idők folyamán, a kényszerítő körülmények hatása alatt a bulgár-makedón szervezet kettőssége: a legitim és az illegitim szervezet. Mint maga Ivan Mihajloff mondta nekem több mint két és fél órás interviewjában, Bulgáriában nem az állam, hanem a társadalom a nemzeti gondolat hordozója. Ennek megfelelően számos társadalmi szervezet alakult, amely a makedón nemzeti gondolatért küzd a gazdasági és a kulturális legitim eszközök felhasználásával. Ezek a legitim társadalmi szervezetek végzik a külföld felvilágosító munkáját, az új makedón intelligencia támogatását, a társadalmi szervezés összefogó munkáját. Ezek mellett azonban ott van az illegitim forradalmi komité, amelyet nem kötnek nemzetközi szerződések, amely forradalmi eszközökkel tartja ébren a kérdést s tartja a kezében mint illegitim s így minden eszközt skrupulus nélkül felhasználni merő szervezet a hatalmat az egész Bulgáriában maradt Makedónia felett.

A forradalmi komité mai vezetője Ivan Mihajloff. Mivel a szerb állam 10 millió dinár (egymillió pengő) vérdíjat tűzött ki a fejére, már évek óta ismeretlen helyen tartózkodik. Csak a legközvetlenebb vezérkara tudja időről-időre való tartózkodási helyét s maga a bulgár állam sem tudja soha, hogy pillanatnyilag hol tartózkodik, ő a forradalmi mozgalom vezére és abszolút irányítója. Az anyagi eszközök rendszeres adózás útján állnak elő. A makedón vidéken az állami adó beszedői, akik egyben a komité megbízottjai is, rendes nyugta ellenében az állami adó 6%-át szedik be a komité céljára, amit aztán a makedón komité rendelkezésére bocsátanak. Ha ez az összeg olykor nem elég, akkor a komité egyeseket szokott megkérni, hogy támogassa bizonyos összeggel a komitét. A megkérdezettek sohasem szoktak kitérni a kérés teljesítése elől. Ami pedig a gyilkosságokat illeti, ebben az ügyben is a komité intézkedik. Ez jelöli ki a szerb vagy görög területen elkövetendő merényletek tetteseit, vagy a belföldi pártvillongások során esedékessé váló gyilkosságok tetteseit és áldozatait is. A merénylet elkövetésére felszólítottnak nincs módja a jelölés elől kitérni, nagyon jól tudja azt, hogy ezzel saját magát ítélné halálra. A tettesnek megmutatják az áldozatot, akit aztán napokon át nyomon követ. Ez alatt az idő alatt negyedóránként figyelmeztetik általa talán sohasem látott emberek, hogy a tettet végre kell hajtania. Az állandó nyomonkövetés és a kíméletlen állandó szuggesztió nem mulasztja el a hatását. A harmadik-negyedik napon az áldozatot nyílt utcán, minél nagyobb tumultusban a kijelölt tettes homlokon lövi. A Proto-

geroff-párti merénylőket utól szokta érni az igazságszolgáltatás megtorlása. A Mihajloff embereit úgy hírlik, néhány hónap múlva kiszabadítják a társaik.

A már elmondott szófiai élmények után és fentiek ismeretében indultam ki többedmagammal a bulgár-szerb határ megtekintésére. Társaságunkban a németeken, amerikaiakon, hollandokon és ukránokon kívül horvát és albán emigránsok is lévén, a hangulat erősen szerbellenes volt. Életemben nem fogom a legkülönbözőbb nyelveken annyit hallani a forradalom és felszabadítás emlegetését, mint ezeken a napokon. A közbeeső városkákban, falukban az elmaradhatatlan üdvözlések és nemzeti panaszok fogadtak. A vidék változatos, itt-ott Svájcot megszégyenítően szép. Az erősen kulturálódó Küsztendil után egyetlen falu s utána arra leszünk figyelmesek, hogy a környező hegy-és dombhátakon a stratégiai pontokon beton őrházak néznek reánk. Autóbuszaink fűvel benőtt, forgalomtól elszokott úton kapaszkodnak fel a határ felé. £gy nyomorúságos ház, amely körül kövekből primitíven összetákolt mellvéd és harántfedezék húzódik, a bolgár határőrség öt emberének szállása. Szemben modern beton őrtorony és a kettő között — soha el nem feledhető kép — négy méter széles s végeláthatatlan drótsövény kúszik tova a hegyháton mindkét irányban. A bulgár és szerb határ átjárhatatlan. A szerbek négy méter széles drótsövénnyel zárták el egymástól a szabad és a szerb megszállás alatt élő bulgárokat. A drótsövény mellett 800—1000 lépésenként egy-egy beton őrház, őrtorony. Mindegyikben 30—100 főnyi szerb őrség. Éjjel dróton futó kutyák cirkálnak a drótsövény mentén s itt-ott rejtett rókalyukak tátják éhes torkukat arra, aki mégis megkísérti a határ átlépését. Ez a háborúra emlékeztető kegyetlen határ 400 kilométer hosszú és öt-öt kilométer mélységben háromszor ismétlődik mes. A drótsövényen túl 8—10 éves gyerek legeltette kecskenyáját. Átszólunk szerbül, majd bulgárul. A fiúcska meg sem rezzen. Ránk sem néz, egykedvűen megy tovább, mintha süket volna. JÓI tudja, hogy a határon nem szabad átbeszélnie s életével játszanék, ha engedne a kísértésnek. Alig értünk fel a határra, a legközelebbi őrtorony teteje benépesült látcsövező szerb katonákkal s kevéssel utóbb a legközelebbi őrházból fegyveres szerb szakasz jön futólépésben s felfejlődik velünk szemben a drótsövény oldalán. 1933. évi június havában éltem ezt át, tizenöt évvel a háború után.

Jugoszlávia így védi egységét keletre a bulgár-makedón aspirációkkal szemben. Bulgária viszont hadi állapotot tart fenn a határ közeiében. Délután meghallgattam egy hadbírósági tárgyalást Küsztendilben, hadbírósági tárgyalást egy hallopási ügyben!

És amilyen a határ, olyan az élet is ezen a dróttal, vérebbel, katonákkal biztosított határon túl. Nincs egyetlen bulgár nyelvű iskola Jugoszláviában. Tilos a bulgár nyelv az egyházi életben és a közéletben egyaránt. A legsötétebb erőszak és elnyomás uralkodik és igyekszik megsemmisíteni a makedónságot. Olykor a makedón forradalmi komité egy-egy határincidenst provokál, egy-egy merényletet követ el exponált szerb elnyomók ellen s ezek a balkáni hőstettek nemzetet lelkesítő eposzként terjednek és élnek tovább az elnyomott makedón-

ság ajkán. A féktelen elnyomás és a féktelen szabadságvágy szenvedélyekkel teli földrésze ez a gyönyörű, szépségében is szeszélyesen féktelen vidék.

A drótsövényhatárt egyetlen kapu szakítja meg. Egyik oldalán „Jugoszlávia“, a másikon „Makedónia“ (nem Bulgária) a felírás. Ez a kapu is kihegyezett vasrudakból áll s 1919 óta mindössze négyszer nyílt meg. Először egy német herceg, egyszer egy Rockefeller-bizottság, egyszer egy görög diplomáciai futár s egyszer a Citroen-autotábor előtt nyílt meg ez a rideg kapu. Különben csak az Orient-expresszen lehet átlépni a szerb-bulgár határt. Ennek a láttán még a mi lehetetlen határviszonyaink ferdeségei is eltörpülnek.

Ez a határ sok mindent megmagyarázott nekem. Megmagyarázta azt a fanatizmust, amellyel a biztos halálnak eljegyzett kijelölt makedónok kiprovokálnak olykor egy-egy határincidenst, hogy halálukkal bizodalmát izén jenek át testvéreiknek. Megmagyarázta azt, hogy itt el kell tekintenünk az európai erkölcstől és eszközöktől. Külön világ ez, külön joggal és erkölccsel. Ez az a Balkán, amelyről annyit olvastam, hallottam, de érzékelni csak most érzékeltem először. Ilyen határokkal szemben nem lehet más irredentát csinálni, mint aminőt a makedón komité csinál. Eredményes csak ez lehet.

A határjárás után makedón városokat és falukat jártunk be s az éjszakát a közel háromezer méteres Rilahegység rejtekein meghúzódó csodálatos világú Rila-kolostorban töltöttük. Az első nap több mint 300 kilométert autóztunk be s élménytől fáradtan hajtottuk fejünk álomra a júniusi éjszakában nekünk oly szokatlan magas-havasi levegőben.

Az igazi élményt a következő nap hozta meg. Ekkor a bulgár Makedónia fővárosát, Goma Djumaját kerestük fel. Útközben mindenütt megismétlődött a meleg és erősen irredenta ízű fogadtatás, amely legtöbbször heves horvát-albán-makedón testvéresülési ünneppé szélesedett ki. Közben hol az egyik, hol a másik velünk jövő vezető makedón fiatalabb évjáratú politikussal beszélgettem el s ennek kapcsán egyre érdekesebben bontakozott ki előttem a forradalmi komité hatalma. Ma már a makedón vidéken például Mihajloíf jelöli ki a képviselőket. Igen figyelemre méltó az a törekvés, amellyel Mihajloíf a a makedón vidék közbiztonságát akarja biztosítani. Még nemrégiben is több rablóbanda garázdálkodott a makedón vidékén éppúgy, mint Bulgária más vidékein még ma is. Mihajloíf ezekkel szemben is felvette a kíméletlen harcot. Egyízben egy gazdag kereskedőt gyilkolt le és fosztott ki egy bandita. A gyilkosság után két óra múlva a tettes már a makedón komité kezén volt és újabb félóra múlva már ki is végeztetett. Egy másik esetben a rablók a hivatalos bulgár igazságszolgáltatás kezére kerültek. A komité a rabokat megszöktette a bulgár börtönből és saját hatáskörében ítélte halálra és végeztette ki. Ma valóban a makedón vidék a legbiztonságosabb. A rablóvilág megszűnt és a Protogeroff-párti merénylők nem merészkednek a makedón vidékre. Inkább a fővárosban intézik el a maguk ügyeit.

Djumaja előtt motorkerékpárosok jöttek autóbuszaink elé. Valóságos fedezet alatt vonulunk be a makedón „fővárosba“, ahol a nemzet vendégeként fogadnak minket. Különben már tegnap óta ott dísz-

lik mindannyiunk gomblyukában a makedón forradalom nemzetiszínű kokárdája: a fekete-vörös rozetta.

A tisztikaszinóban tartott nagy ebéd alatt félrebívott a komité egyik megbízottja és közölte, hogy az illegitim Makedónia láthatatlan, mindig bujdosó vezére, Ivan Mihajloff délután negyedmagammal fogadni fog. A nem remélt találkozás élményének izgalma fogott el. Ebéd után négyünket sétálni vittek a városba. Hol kikerültünk a mezőkre, hol pedig vissza-visszatértünk a város szélére. Végül magunk sem tudtuk, merről jöttünk. Egy árnyas és barátságos házba vezetett végül is németül beszélő vezetőnk Nikola Boschinoff. A fiatalabb generáció már németül beszél. Az idősebbek, akik a háború előtt franciául tanultak, a háború óta nem beszélnek franciául. A franciában látják „Makedónia gyilkosát". Az európaian berendezett fogadószobában leülünk. Vezetőnk cukorban eltett zöld fügét tálal, majd pompás zamatú török feketét. Telnek a negyedórák. Végre vezetőnk búcsúzik, a meggyilkolt Efftimoff utóda jön, Dimitri Czileff a „La Macédoine" szerkesztője. Franciául és németül beszél. Kevés külpolitikailag iskolázottabb és tájékozottabb emberrel találkoztam eddig. Érdekes beszélgetés kezdődött. A makedón kérdés külpolitikája iránt érdeklődtem először.

Először a kettős: legitim és illegitim makedón szervezet felépítését ismertette, majd rátért a külpolitikai helyzetre. Hangsúlyozta, hogy a francia túlsúlynak feltétlenül szüksége van a kisantantra. Románia a szovjetveszély miatt páholyban ül, mert mögötte van ezért egész Európa. A francia és olasz ellentét Jugoszlávia körül csap össze. Olaszország csak akkor tudja ellensúlyozni Franciaországot, ha a kisantantot megbontja. Ezért tekinthető Jugoszlávia a francia és olasz ellentét sarkpontjának. A makedón mozgalom jugoszlávellenes. Ebből következőleg Olaszországnak érdeke lenne, hogy támogassa a makedón törekvéseket. Viszont Olaszországnak sajátos bulgár politikája is lévén, ez a támogatás nem megy túl az erkölcsi támogatás határán.

Megkérdeztem, hogy mi a makedón mozgalom célja. Kertelés nélküli választ kaptam független és önálló Makedónia, amely vámközösségben lenne Bulgáriával. Kérésemre kirajzolta Czileff a nálam levő térképre a makedón igények határát. Bulgária ezek szerint alig veszítene valamit területileg, viszont Jugoszlávia és Görögország tekintélyes területi veszteséget szenvedne.

„Bulgária etnikai alapon — mondta Czileff — alig terjeszkedhetnék nyugatra. Makedóniát mi viszont Svájcnak szánjuk, ahol a kisebbségi jogok teljes méltánylásával együtt élnének makedónok, görög és szerb szigetek és albánok is. Ezzel a bulgár nyelvű kultúrát százkilométerekkel tudnánk nyugatabbra vinni."

Ez a mondat érttette meg, hogy végül is miért tűri Bulgária az illegitim Makedóniát. Mert annak célja végül is a nyugatra törő bulgár imperializmust is szolgálja a megokolt makedón irredentán kívül. Makedónia megvalósulása és a makedón-bulgár vámunió biztosítaná végre a balkáni túlsúlyt a sokszor kisemmizett bolgárság számára.

A legközelebbi világháborúra és a jugoszláv hadsereg háborús értékére került a beszéd sora. Meggyőződéssel hirdette Czileff, hogy

a legközelebbi világháborút a makedón fogja kirobbantani, hogy elismertesse az igazát a világgal. Hangsúlyozta, hogy a makedón mozgalom először a görög vidékek ellen irányult, de mintegy öt éve a g y e n g é b b ellenfél, a szerb ellen fordult.

Több mint egy óra múlva Czileffet Mladen Philippofif váltotta fel. Philippofif és Kolaroflf tartoznak a fiatalabb évjáratokból Mihajlofif legszemélyesebb hívei közé. Utóbbi Szófiában fogadott bennünket. Philippofif kivezetett minket az országútra. Egy fekete luxusautó jött felénk, amely csak lelassított, amikor beszálltunk s elindult velünk életem legérdekesebb találkozása felé. Gyors és elég hosszú utazás után egy kecskenyáj állta útunkat az országúton. Egy megfigyelő őr, mondta a mord kinézésű pásztorra Philippofif. Mihajlofif legkülső védőöve ilyen körbe legelésző nyájláncból áll. Leszálltunk. Egy szótalan ember jött elő s vezetett tovább. Előbb egy vízmosásos oldalon ereszkedtünk le, majd egy hegyoldalt másztunk meg. Újabb lanka következett. Egyszerre fegyveres őröket vettünk észre s az őrök gyűrűjében mintegy 10 méterre ott állt egy gyümölcsfa alatt a láthatatlan ember, a makedón néprajongás szemként tisztelt hőse, egy reménybeli ország feltétlen ura: Ivan Mihajlofif. Felénk lépett, bemutatkozás, kézszorítás, aztán leültünk az előkészített székekre.

Mihajlofif életem legnagyobb csalódása volt. Szakállas, ijesztő látványú embert vártam, mint aminőket a küsztendili makedón kaszinó falán láttam, amelyik galériában egy sem volt már élő s mind erőszakkal halt meg a makedón szabadságért. Ezzel szemben egy okos, nyílt szemű megnyerő arcú fiatal ember fogadott minket. Az első igazi nagyvonalú és megjelenésében is európéer Bulgáriában. Érdekes arcán a sokat aggódó és mély gondokkal terhelt gondolkozó fő kifejezései ülnek. Gyorsan reagál a kérdésekre, viszont pillanatnyi késedelem nélkül és mégis meggondoltan válaszol a legmeglepőbb kérdésekre, mintha naponként állná a hírlapírók rohamát. Az a két és fél óra, amit vele töltöttem, mindig a legkellemesebb emlékem lesz s az a fénykép, amelyet a lemenő nap utolsó sugarainál csináltam róla, rendkívül érdekes bulgáriai felvételeim legkedvesebbje marad számunkra.

Mihajlofif jól ismeri a magyarokat, több magyar barátja van s maga is többször megfordult Budapesten. A magyarságot kettőért becsüli nagyra: azért a céltudatos propagandáért, amelyet igazáért folytat és amellyel a legitim makedón mozgalomnak is példát mutat, s a revíziós mozgalom megindításáért, melytől Mihajlofif az új Európa felé való megindulást várja.

Kérdésemre, hogyan lett forradalmár, nevetve mondja, hogy a legtermészetesebb úton. Zürichben volt jogász. A balkánháború idején hazajött és mint katona küzdött a makedón szabadságért. Amikor a háborúk végetértek és a makedón szabadság ügye elveszett, a makedón nép nem kötött békét, ő és nemzete tehát folytatja a harcot most már az illegitim fronton, de a régi célért.

„A magyarság“—mondta — „nem harcolhat a maga elvesztett véreiért illegitim eszközökkel. Számára a kultúra harca maradt meg az iskolákért és a magyar kultúra fennmaradásáért. Viszont a makedón

kultúráért és iskoláért mi nem harcolhatunk a maguk európai eszközeivel. A magyar kisebbségek sorsa nem jó, de mégis 90%-kal jobb, mint a makedón kisebbségeké. A szerb elnyomás és a balkáni erkölcsű uralom ellen csak balkáni eszközökkel lehet küzdeni. Csak tettek rázzák fel a mi népünket s csak tettek félemlítik meg a zsarnokot."

Megkérdeztem, hogy helyesli-e, hisz ő rendeli el, a véres eseményeket?

„Ne feledje el," felelte, „hogy a Balkánon más erkölcsök vannak és ne felejtsen el egyet: Makedónia szabadsága egy olyan tartozás, amellyel Európa tartozik nekünk. Ha a hitelező nem követeli az adóstól a tartozást, ha nem figyelmezteti a tartozásra, akkor bizonyos idő múlva az elévül. Ha mi nem figyelmeztetjük időről-időre Európát arra, hogy nekünk követelésünk van, akkor egy újabb világrendezéskor megint ki fognak nullázni. Ezeket a véres eseményeket három indokolja: a szerb mentálitás, a balkáni temperamentum és az állandó appellálás Európa lelkiismeretére."

Milyen a viszony a kommunizmussal? — kérdeztem.

„A bolsevizmus ott diadalmaskodik, ahol nagy a nyomor. A makedón kisebbség nagy nyomorban él, de a kommunizmustól visszatartja nemzeti érzése, irredentizmusa. Ezért ellensége a mozgalmunknak a bolsevizmus. Elég ha Todor Alexandroff és Simon Efitimoff meggyilkolását idézem, mert mindkettőnek számos magyar barátja volt. Mind a két esetben kommunista pénz és kéz is közreműködött halálukban. A hivatalos Bulgária csak teoretikus ellensége a bclsevizmusnak, mert felhasználja azt a makedón mozgalom ellensúlyozására."

Ezzel kapcsolatban részletesen kitért a bulgáriai belpolitikai helyzet ecsetelésére, amely azonban nem kívánkozik sajtó alá. Általában beszélgetésünk anyaga inkább egy intim emlékirat lapjaira kívánkozik, mint a nagy nyilvánosság elé.

Búcsúzás előtt megkérdeztem, hogy hisz-e abban, hogy a revíziós törekvések és a makedón felszabadulási mozgalom békésen eléri a célját. Nevetve felelt:

„Ön historikus"—mondta — „s kérdem Öntől, látott-e már nemzetet, amely önként lemondott birtokairól? Egy török közmondást kell idéznem: amit vérrel vettünk, azt csak vérrel adjuk. Ezért van szükség a mi illegális harcunkra. Ali nap-nap után vérrel váltjuk meg a jövő szabad Makedóniáját."

Az este lassan rálopta magát a tájékra. A beszélgetés melegében csak most vettem észre, hogy félkörben, tíz-tizenkét lépésre több őr ült velünk szemben ölükbe vett készen tartott fegyverekkel. Őrizték a vezért. Egy meggondolatlan mozdulatunk veszélybe sodorhatott volna minket. Miután Ivan Mihajloff szavai nyomán élesen kirajzolódott előttünk az egész hatalmas és átütő erejű, európai jelentőségű makedón mozgalom képe, búcsút vettünk a vezértől, kinek a tízmillió dináros vérdij miatt lopva kell őriznie a maga életét népe jövőjéért. Elbúcsúztunk s Mihajloff még el is kísért egy darabig. Egy őr visszavezetett. Az autó robogott velünk vissza Djumajába. A város végén már izgatott emberek fogadtak. Feltűnt, hogy oly soká voltunk a

vezérnél. Valósággal fellélekzettek, amikor megláttak minket s főleg Philippoffot, látva, hogy nincs baj.

Autóbuszaink ekkor már rég Szófia felé haladtak. Djumajában kellett vacsoráznunk. Amint utóbb kisült, utánunk még a két horvát emigránst fogadta Mihajloff, de már egészen más vidéken. Kétszer senki sem látja őt egy helyen.

Éjfél körül indultunk vissza négyen, Philippoff és a két horvát Szófiába. Mihajloff luxusautója röpített a főváros felé. Alig mentünk fél órát, a kocsi hirtelen megállt. Kinéztem: jobbról-balról két-két egyenruhás komitácsi tartotta ránk feltűzött szuronyú fegyverét. A háború óta nem álltam fegyverek előtt. Első gondolatom az volt, hogy ha ezek Protogeroff-pártiak és tudják, hogy délután hol voltunk, aligha fogok beszámolni élményeimről a Magyar Szemle olvasóinak. Szerencsénkre Mihajloff katonái voltak. Úgy látszik, hogy bekerültünk Mihajloff tartózkodási körzetébe, amelyen belül, amint később másoktól hallottam, mindenkit igazoltatnak 8—10 kilométeres körben is. Amikor megtudták, hogy honnan jövünk, lelkes „Hurráival bocsátottak útnak. Én megragadtam az alkalmat és lelkesen kezeltem az én oldatomon álló két komitácsival. Először s valószínűen utoljára az életben. Pár perc múlva a horvátok kipróbálták a revolvereiket, hogy ismételnek-e. ők már ismerik a balkáni szokásokat. Mi erre nem gondoltunk.

Később még egy illegitim járőrrel találkoztunk, de az már nem igazoltatott. Az már felismerte a kocsit.

A reggeli nap pirkadásakor értünk szófiai szállásunkra tele a feledhetetlen 48 óra minden benyomásával. Valami olyant éltünk meg, ami igazán csak a véletlen kiváltságosainak adatik meg s Európa olyan tűzfészkébe néztünk bele, amelyből új világbonyodalmak szikráját lobbanthatja ki a láthatatlan vezér elhatározása, azé az emberé, aki európailag művelt elmével, de tudatosan balkáni erkölccsel vezeti nemzetét az egész világ ellenéljen a szabadság reménye felé.

Mikor elhagytam Bulgáriát, állandóan az a kérdés kínzott, vájjon az életben vagy a gyilkossági rovatban fogok-e legközelebb találkozni ezekkel a fanatikus szabadsághősökkel, Európa szabadlegényeivel.

Húsznál több könyvet és röpiratot hoztam magammal, amely mind a makedón kérdéssel foglalkozik, de mindennél mélyebb betekintést jelentett ennek a pár napnak személyes élménye.

Azóta hiszem és vallom, hogy a makedón kérdés Európa egyik legfontosabb kérdése. Csak egy nagyhatalomnak kell jelentkezni, amely a makedón kérdést a maga igazának serpenyőjébe dobja. Ez a makedónoknak is a legnagyobb reménye. Viszont arról is meggyőződtem, hogy Jugoszlávia az olasz-albán, horvát, makedón gyűrűben nem érezheti magát a legkívánatosabb biztonságban. A drótsövényekből megértettem a makedón mozgalmat, hogy később a makedón mozgalom magyarázza meg a drótsövényeket.

Makedónia, ismeretlen, idegen világ. Most láttam, hogy mi mennyire Európa vagyunk ...

ASZTALOS MIKLÓS

A „LAVINA-ADÓ ÚTJÁN

A FORGALMI ADÓVÁLTSÁGOK elhatalmasodó problémáját nem a több oldalról sürgetett adóreform irányelveinek megvitatása tűzte a közérdeklődés napirendjére, hanem „a boletta" újrendszerű szabályozása és az építőanyagok fázisadójáról szóló rendelet-tervezet közzététele, ami hetek óta a legintenzívebben foglalkoztatja a magyar vállalkozást.

Kétségtelenül az utolsó négy esztendőnek igen nevezetes fináncpolitikai eseményei fűződnek ehhez az új adóformához, amelynek mikénti alakulásától nemcsak gazdasági forgalmunk iránya, bősége és belső tagozódása függ, hanem részben ennek fölépítése szerint alakul a közvetítőkereskedelem egyes fázisainak jelentősége, iparágak változó rentabilitása és nem utolsó sorban külkereskedelmi tevékenységünk számos lehetősége is. Újnak mondottuk ezt az adóformát, pedig újdonsága csupán látszólagos. Lényege a véres emlékektől terhes ősi forgalmi adó, melynek csak új megjelenési formáját, behajtásának modem technikáját jelenti. Hangsúlyozzuk: a közfelfogás meggyőződésével szöges ellentétben a forgalmi adó, mely előttünk most az adóváltságok divatos fináncöltönyében jelentkezik, nem a világháború gyermeke, mert legalább is olyan régi, mint annak a magánjogi rendszernek alapelvei, amely mindennapi életűnket ráncbaszedi. Ha nem is a világháború gyermeke, mindenesetre a háborúké és háborús időkben van elemében. A római c e n t e s i m a r e r u m v e n a l i u m Tiberius és Caligula nevéhez fűződik, a spanyol imperializmus pénzügyi fedezeteként szerepel évszázadokon keresztül a io%-os hírhedt a l c a b a l a, bevezetésének nyomában patakokban folyik a drága embervér a miatta is lázadó Németalföldön, ott látjuk a cseh rendek fehérhegyi csatája mögött, majd az amerikai szecessziós hadjáratban. Csak természetes, hogy a világháború is életet adott ennek a koronként porából újjáéledő adófajtának, amelynek nevezetes tulajdonsága, hogy bár mindenkor rendkívüli állami pénzigény hívja életre, a hatalmi berendezések annyira reászoknak, hogy nem tudnak róluk lemondani, akkor sem, mikor az életrehívó nagy idők, rendkívüli közszükségleteikkel már tovatűnnek a történelem örök folyamatában.

A hatalmi tényezők kölcsönhatásából kialakult úgynevezett adórendszerünkben ugyan minő szerepet játszhat eme adóforma, a háborúk adója? Szerepe az illetékeké, vagy a vagyonok, esetleg a hozadékok, talán a jövedelmek adójáé? Mondják, hogy illeték az, melyet a magángazdaság azért fizet, mert a rendtartó állam teszi számára lehetővé a hasznothajtó gazdasági forgalomnak lebonyolítását, a gazdasági kap-

csolatok fenntartását. De ha a francia fináncgondolat érték-ellenérték keresése nyomán idáig megyünk, végeredményben minden közkötelezettségben illetéket látunk a sikeres gazdálkodás előfeltételéért, az államtól garantált élet- és jogbiztonságért. Nem: a forgalmi adó nem illeték, ez a gazdasági életnek feltétel nélkül nyújtott teljesítése annak az államnak javára, amely nemcsak jogot és rendet „termel", hanem etikus természetéhez híven eszmények hordozója, történelmi értékek fenntartója. Vagyonadó? Igen, ennek egyik fajtája a vagyonforgalmi, de nem az általános forgalmi adó. Adója a jövedelemnek? Vájjon minden forgalmi tény jövedelmet jelent? A forgalmi adónak nem tulajdoníthatunk jövedelmi adó jelleget, elsősorban azért, mert az adóalanyok személyi viszonyaira tekintet nélkül terhel, másodsorban, mert a forgalom még nem jelent jövedelmet, tehát ez az adótípus csak akkor fogná meg a forgalomból kinőtt és a forgalmi tényekkel kapcsolatban kedvező gazdálkodási feltételek között jelentkező jövedelmeket, ha a Siemens-féle nettóforgalmi adótípus lenne, tehát az adók nem az áru- és munkateljesítmény szállításainak ellenértékére, hanem ezeknek önköltségével csökkentett árára nehezednének. A forgalmi adó ezek szerint csak két szerepet játszhat: az általános kereseti, vagy egy általános fogyasztási adóét. Ha az árszint süllyed és a piacon a vevőközönség az erősebbik fél, a kínálat a forgalmi adónak terhét képtelen az árba számítva a fogyasztásra áthárítani. Ha azonban az árszint emelkedik, vagy normális piaci viszonyok uralkodnak, a forgalmi adó általános fogyasztási adóvá válik és csak abban a mértékben terheli a termelést, amilyen mértékben a forgalmi adótól is duzzasztott árszint magával emeli a bérszínvonalat, tehát növeli a termelés önköltségét.

E fejtegetések alapján nyilvánvaló, hogy a jelenlegi válságos piaci viszonyok között a termelői réteg képtelen a fogyasztásra hárítani a különben az utóbbira reáhárított forgalmi adót, tehát ez jelenleg termelési adó formájában jelentkezik. A gazdasági válság és az ezzel kapcsolatos fogyasztási válság elmélyülésével a termelés gyakorta az önköltségen alul kénytelen árusítani, mely esetben a forgalmi adó — részben vagy egészben — a vállalkozás tőkéjét emésztő hozadéki adó formát ölt. Bármilyen szerepben látjuk is a forgalmi adót, annyi tény, hogy kiegyensúlyozott államháztartási viszonyok között egy észszerűen felépített adórendszernek tagja tartósan nem lehet, mert sajátos technikája okán vele kapcsolatban nem lehet érvényesíteni a modem adópolitikának egyetlen irányelvét sem, tehát sem az objektív, sem a szubjektív teherviselőképesség elvét. Ezért a forgalmi adó adóelméleti szempontból irracionális. Ezt a sajátosságát kidomborítja, hogy tőkegyűjtést gátló hozadéki adójelleget akkor kap, amikor a gazdasági válság az árszint csökkenésében jelentkezik. Eredeti formájában antiszociális, mert éppen a kisember szükségletei teszik meg a leghosszabb forgalmi utat, tehát a legtöbb fázisnál viselik ezt az adóterhet, társadalmi kára pedig főleg abban jelentkezik, hogy létével mesterségesen koncentrálja a különben önálló rendeltetésű üzemeket. Miért? Azért, mert a vertikálisan felépített, összpontosított üzemek közös gazdasági alanya a koncentrációval megtakarítja azt az adót, ami különben az elszigetelten termelő és feldől-

gozó, a forgalomban külön-külön fázist jelentő üzemeket gyenként terheli. A koncentrált vállalatban több fázison megy keresztül az áru- és a munkateljesítmény, anélkül, hogy ezzel a forgalommal tulajdonváltozás, tehát forgalmi adózás lenne kapcsolatos. A forgalmi adó tehát kedvez annak a koncentrációs folyamatnak, amelyben nem is közgazdasági hátrányt, hanem társadalmi visszásságot, tömegeknek kevesebbtől függését, különben önálló alanyoknak kiszolgáltatottságát látjuk.

Mi történik akkor, ha az általános forgalmi adó a gazdasági élet bizonyos szakaszain nem váltja ki a koncentrációs hatást? Talán még rosszabb: az áruhoz a forgalom útján előrehaladva újabb meg újabb forgalmi adóelem simul, a következő fázisokon áthaladva még a korábbi fázisok adójához is újabb adóalap, a kamatos-kamat módjára duzzad a forgalmiadós forgalmiadó, míg a gazdasági élet pályáján tovagördülő árunak lavina módjára elhatalmasodó adóterhe agyon nem nyomja a forgalmi út végén jelentkező fogyasztót. Ezért lavina-adó a forgalmi adó. Ennyi társadalmi és gazdasági hátrány ellenére mi tartja fenn ezt az adóformát? Mindenekelőtt kiadós hozadéka és az a körülmény, hogy ezt a hatalmas hozadékot aránylag csekély igazgatási költséggel lehet kimunkálni. Ellenszenves társadalomgazdasági szerepét talmi tompítja még az is, hogy az ár százalékában kifejezve pontosan igazodik a gazdasági élet hullámmozgásához, miért is figyelemre méltó gazdasági rugalmasság, simulékonyság jellemzi.

A forgalom megadóztatásának antiszociális hatását felismerve, a vonatkozó alaptörvény, az 1921: XXXIX. t.-c. adókulcsát csak másfél százalékban írta elő. Bár az 1922: VI. t.-c. alapján ez az adókulcs 3%-ra emelkedett, a forgalmi adó hátrányainak ismeretében mihelyt ez államháztartási szempontból lehetségessé vált, az 1925: XXIII. t.-c.-kel a tételt 2%-ra csökkentették. Az utolsó évek gazdasági és pénzügyi válságában ismét szükségessé vélték az adótételt az adóalap 3%-ára, tehát arra a mértékre felemelni, amely 1922 márciusától 1925 augusztusáig volt érvényben. A forgalmi adókulcsnak ez az emelkedése különben nemzetközi jelenségnek mondható, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1931 kezdetével a német adótétel o.85%-ról r 5%-ra, majd 1932 kezdetével 2%-ra, az áruházak forgalmában pedig 2'5%-ra emelkedett. Az olasz adótétel emelkedése 1931 derekán következett be és pedig 2%-ról 2.5%-ra, míg a jelenlegi, árucsoportok szerint különböző francia forgalmi adótételek 0.55%-tól 13%-ig a legváltozatosabb skála képét nyújtják.

A forgalmi adótételeknek ez a gyakori és jelentős változása mutatja, hogy mennyire az adott államháztartási viszonyok és a megadóztatott forgalomnak a konjunktúrák alakulása szerint mutatkozó változásai határozzák meg ennek az adóformának jelentőségét.

A forgalmi adó kiadósságára jellemző, hogyha a vagyonátruházási illetékeket is számításba vesszük, a vagyon, az áru és a teljesítmény forgalmi adója a képviselőház előtt fekvő költségvetés szerint 1933—34-ben 123 millió pengő közbevételt jelent, tehát a személyi adók hozadékának 2½szeresét. Részben a forgalmi adó kiadósságára, részben a közfeladatok költségeinek fedezése körül mutatkozó szerepére világít az alábbi számszerű összeállítás:

A magyar forgalmi adók hozadéka		*a közbevételek főösszegének hány %-a*	*Egy lakásra esik*
1927	175.6*millió P	14.56%	20.59 P
1928	169.7	13.75%	19.71
1929	144.3	11.97%	16 .65
1930	110.1	9.92%	12.68
1931	94.3	8.96%	10.80
1932—33	93.0*		
1933—34	86.5*		

ben a közfeladatok költségeinek fedezése körül mutatkozó szerepére világít az alábbi számszerű összeállítás:

Ennek az adótípusnak jelentőségére jellemző, hogy az utolsó pénzügyminisztériumi adóstatisztika szerint ez az adó szolgáltatja az összes állami bevételeknek 10.17%-át, a törvényhatósági joggal felruházott városokénak 9.24%-át, a megyei városok és a községek közbevételének 6.12%-át.

Minthogy az egyenes adók tételeit nem lehet olyan mértékben emelni, hogy ezeknek hozadéka fedezze az általános forgalmi adó megszüntetése esetén jelentkező hiányt, a fináncpolitikának egyik főtörekvése, hogy addig is, amíg az általános gazdasági helyzet lehetővé teszi ennek az adónemnek fokozatos lebontását, közgazdasági és szociális szempontból legalább elviselhetővé tegye ezt az adóformát. Ez a törekvés vezette elsősorban Ausztriát, majd ennek nyomában Franciaországot, Olaszországot és Csehszlovákiát az egyfázisú forgalmi adóhoz, a hazai adóváltsághoz. A forgalmi adóváltságnak lényege, hogy nem nehezedik a forgalomnak minden egyes szakaszára, hanem annak csupán egyetlen fázisára, tehát a gazdálkodás egyetlen lépcsőjét terheli. A váltságköteles szállítást a fogyasztóig követő szállítások, fázisok ebben az esetben forgalmi adó mentesek, míg a váltságköteles szállítást megelőző szállítások vagy adómentesek, vagy kivételes esetekben ú. n. előváltság alá esnek. Természetesen annak következtében, hogy a forgalmi adó súlya tömörülve egyetlen gazdasági lépcsőre nehezedik, az adóváltság kulcsa aránylag magas és annál nagyobb, minél inkább a nyersanyag forgalmához közeli, illetőleg a fogyasztótól távoli forgalmi szakaszt terhel. Különösen nehéz az adóváltságot a nyersanyag forgalmára hárítani, mert aszerint, hogy milyen gazdasági célt követve dolgozzák fel, számos eltérő irányú és hosszúságú forgalmi utat tesz meg. Ugyancsak problematikus, vájjon melyik gazdasági lépcsőre nehezedjék az adóváltság, mert ha a fogyasztóhoz vezető utolsó lépcsőre hárul, rengeteg a kiskereskedelmi adóalany, ami roppant megnehezíti az adóigazgatást, ha ellenben a nagykereskedelmi szakaszra hárul, esetleg azt összeroppantja, továbbá az áruforgalom egy része elkerüli azt a fázist, ami a köztherviselés szempontjából is jelentős nagykereskedelem elsorvasztásával járhat. Marad tehát az egyetlen gazdaságos és technikailag is járható megoldás: a forgalmi adónak, illetőleg az adóváltságnak termelési adóvá alakítása, hogy az utóbbi a fél-vagy a kész gyártmány előállítóját terhelje és benne kifejezésre jusson mind az előző, mind az azt követő áru- és munkateljesítmény szállítások forgalmi adóterhe. Ennek kétségtelen előnyei vannak: mindenekelőtt a forgalmi adó ilymódon nem tágítja az árollót, mert az adóváltság esetén közömbös, hogy az agrárfogyasztóhoz az áru 4—5 fázison keresztül jut el,

* Az értékpapír-forgalmi adó nélkül

míg a fővárosi fogyasztóhoz esetleg csak két szakaszon át kerül. A koncentráció antiszociális hatása is elmarad, mert ha az adóváltság egyetlen fázisra hárul, közömbös, hogy egyetlen vállalkozás keretében tulajdonváltozás nélkül egy, vagy öt fázison keresztül megy-e az áru. Tagadhatatlan, hogy az adóváltság a forgalmi úton érdekjelt legtőkeerősebb gazdasági alanyt terheli és aránylag kevés adózó ellenőrzését teszi szükségessé. Ha még ezenfelül figyelembe vesszük, hogy adóváltság esetén megszűnik a gazdasági élet útján végigdübörgő forgalmiadó-lavina és ennek éppen a kisemberekre aránytalanul nagy nyomása, nem csodálkozunk azon, hogy egyre több ország bővülő árucsoportokkal kapcsolatban tér át az egyfázisú adózás szisztémájára. Hazánkban a tüzelőanyagok, a cukor, a hús és hústermékek, továbbá a liszt, üveg- és agyagipari, majd a bőripari és textilipari termékek adóváltságával indult meg a forgalmi adózás átépítése, most az építőanyagok adóján a sor.

Az építőanyagoknak napjainkban sokat vitatott adóváltságtételeiben voltaképpen karteladót látunk. Karteladót, nem pedig fogyasztási adó szerepét betöltő adóváltságot. Legalább is abban a hányadában, amely többletet jelent az építőanyagoknak jelenleg még adóváltságba nem tömörített forgalmi adó terhével szemben. Ez karteladó, melyet az építőanyagok karteljei nem tudnak, legalább is átmenetileg nem, a fogyasztásra áthárítani. Ezek az építőanyagkartelek monopolhelyzetet teremtettek, már pedig a monopolhelyzetet élvező gazdasági alanyok árpolitikájukkal kiaknáznak minden piaci helyzetet. Az építőanyagok ára éppen a monopólium következtében mindenkor a prohibitív tételek határán mozog, mert ha a kartelek áraikat ezen felül emelnék, a fogyasztási visszaesés csökkentené jövedelmüket. Az adott piaci helyzetben tehát a kartelárak nem emelhetők, tehát a forgalmi adónak adóváltság megállapításában jelentkező emelését az építőanyagkartelek képtelenek a fogyasztásra áthárítani. Ez az adótehertöbblet tehát hozadéki adó jellegű karteladóként, nem pedig fogyasztási adó jellegű forgalmi adóként jelentkeznek. Kérdéses azonban, hogy az eladói szer-? vezettség miatt a piacon mindig erősebb félként fellépő kínálat hosszabbrövidebb áthárítási küzdelem után legyőzi-e a szervezetlen kereslet ellenállását, az építőanyagok karteljei nem tudják-e a fogyasztásra, tehát az építtetőkre visszahárítani a kezdetben karteladóként csupán őket terhelő adótöbbletet. Ha igen, az építőipari adóváltságnak közteherfokozó hatása az építőipar krónikus pangását, újabb munkanélküliséget eredményez. Ezért az adóváltságok kiépítésének politikáját egy átfogó piacszabályozó politika tengelyébe kell állítani.

Nem bocsátkozunk veszélyes jóslásba annak feltételezésével, hogy különösen külkereskedelmi szempontok fogják siettetni a forgalmi adóváltságok teljes kiépítését. A kiegyenlítő vámforgalmi adóváltságnak napról-napra jelentősebb szerepe lesz vámpolitikánkban és a nyerspamut, a cellulózé vámforgalmi adójának megtérítésére vonatkozó 1932. évi olasz jogszabály már jelzi, hogy az államok milyen adókönnyítésekkel kívánják árukivitelüket a jövőben előmozdítani. A vámforgalmi adóváltság maholnap konkurrál magával a vámmal, különösen ha figyelembe vesszük, hogy 1931 szeptember 14-étől a

vámtétel bizonyos százalékában megállapított adótétel a gyufánál 105%, a cukornál 90%, fűszer- és gyarmatárunál pedig 75%. A vámforgalmi adó új szerepére jellemző, hogy Olaszország 1931 szeptember 24-től általánosan 15%-os behozatali forgalmi adót szed és ennek részleges vagy teljes elengedése a külkereskedelmi tárgyalások során éppen annyira alku tárgya, mint maguk a vámok.

A forgalmi adóváltság jelentőségében, miként láttuk, kiemelkedett az általános közszükségleteket fedező finánсpolitika köréből és az országok külkereskedelmi politikájának — a vámokkal versenyző — elsőrendű tényezőjévé vált. A közelmúlt gazdaságpolitikai eseményei megmutatták, hogy a forgalmi adóváltság eszméjének életalakító képessége ezzel még nem merült ki, mert előkelő szerep jut osztályrészéül a nemzeti jövedelem megoszlásának közhatalmi arányosításánál. Ennek az adónemnek alakításánál az államhatalom érvényesítői már eddig is gondoskodtak, hogy erről az oldalról is ellensúlyozzák a nemzeti jövedelemnek az árolló ismert hatása következtében az agrártermelőkre vészesen kedvezőtlen megoszlását. Ennek tudható be, hogy a vámőrlésre kerülő gabona a lisztforgalmi adóváltság alól mentes, hogy a saját termelvényeknek a saját háztartásba átvezetése váltságmentes. Ugyancsak az agrárvédelem szempontja érvényesült, amikor a zsákok, a kévekötők, a kötelek és a zsinegek adóváltságát a belföldi forgalomban a textíliákra különben általában érvényes 15%-os kulcstól eltérőleg csupán 5%-ban, továbbá a gép- és a vasáruk fázistételeinél az ebben az árucsoportban gyakori 15—20%-os váltságkulcsoktól eltérően a cséplőgép, az arató- és kaszálógép, a triőr váltságát 3%-ban, a mezőgazdasági kézi szerszámokét (kasza, villa stb.) pedig 6%-ban állapították meg. Agrárszempontok tehát eddig is jelentős mértékben érvényesültek a forgalmi adóváltság tételeinek megállapításánál. A mezőgazdaságnak az 1933—34. gazdasági évre nyújtott kedvezmények körének újabb tágításánál azonban a forgalmi adóváltság elve és technikája a nemzeti jövedelemmegoszlás célzatos módosításának tervszerűen alkalmazott eszközévé vált.

A gazdasági életünkben gyökeret vert gabonajegyrendszer fény- és árnyoldalainak megítélésénél a nézetek különbözhetnek, de annyi kétségtelen, hogy a szemtermelés világforradalma, a tengerentúli vetésterületek háborús elhatalmasodása, az ipari államok agrárprotekcionizmusa és a fogyasztási tömegszokások eltolódása következtében a magyar mezőgazdasági termelés összeomlik, agrárlakosságunk pedig pauperizálódik, ha az állam nem avatkozik a nemzeti jövedelemnek a piaci árhelyzetből kialakuló, következésképpen a gazdákra katasztrofális megoszlásába. A kérdés tehát az volt, miként lehetséges érezhető mértékben a nemzeti jövedelemnek természetes megoszlását mesterségesen az agrárnépelem javára módosítani. Ezt az elvi célkitűzést a gyakorlati élet nyelvére akként fordították le, minő pénzügyi erőforrások igénybevételével és milyen technikával valósítható meg a törpebirtokosok és — kiterjedésre tekintet nélkül — az összes szőlőbirtokosok földadójának megtérítése, magyarán, elengedése, a kisgazdák közmunkaszolgáltatási kötelezettségének a minimumra csökkentése, az agrártermények értékesítésének megkönnyítése érdekében a legfon-

tosabb mezőgazdasági cikkek vasúti fuvardíjának jelentős mérséklése, a búza árának 3 P-vel mesterségesen a különben kialakuló piaci ár fölé emelése és mindez úgy, hogy a liszt adójának mérséklésével a legfontosabb népélelmezési cikk, a kenyér ára csökkenthető legyen. Ezt a gondolatot az egyenesadók tételeinek emelésével finanszírozni igazán nem lehetett. A hozadéki adótételek emelése teljesen megbénította volna a különben is kétséges tőkeképződést, a személyi adók tételeit pedig csak a közelmúltban emelték 60, illetőleg 100 százalékkal. Az. autarkiás európai vámpolitikai helyzetben a vámok hozadékának jelentős emelkedése valószínűtlen, a fogyasztási adók már-már a prohibitív határtételek mesgyéjét súrolják, az illetékek pedig egyes tételeknél felülmúlják a közhatóságnak azt a kiadását, amelynek előidézéséért kell a közületet magánérdekből igénybevevőnek az illetéket fizetni. (Illetékelméleti szempontból pedig az illeték nem lehet magasabb annál a költségnél, amelyet a közhatóságot magánérdekből foglalkoztató a közületnek ügyletével okoz.) Utolsó lehetőségként kínálkozott a forgalmi adóváltság intézményében rejlő kiadós és adótechnikailag könnyen és olcsón kimunkálható lehetőség, meg a dologi adók súlya alatt roskadozó, társulati adó alá eső vállalatok „külön hozzájárulása."

A nemzeti jövedelemmegoszlás arányosításának finanszírozása tehát csupán forgalmi adóváltság gondolatának kiaknázásával lehetséges. Ezért a kifejtett vezérlő eszmét valóra váltó részfeladatok pénzügyi alapja, „a mezőgazdaság megsegítésére szolgáló alap" szinte kizárólag forgalmi adóváltságok, vagy ilyen jellegű közbevételek hozadékából táplálkozik. Ide ömlik a mázsánként 4.50 P-s lisztforgalmi, a 4 P-s rizshántolási forgalmi adóváltságnak hozadéka, továbbá a gyarmatáruk és a fűszerek forgalmi adóváltságának 33%-os, a textilárukénak pedig 50-os emeléséből származó bevételi többlet. Elnevezése dacára a mezőgazdaság megsegítése alapjának forgalmi adóváltságjellegű bevételei között kell szerepeltetnünk a „kartelilletékből származó bevételt" és „a textilgyárak hozzájárulását" is. Az előbbit azért, mert a 0.25%-os kartelilletéknek alapja a kartelbe tömörült vállalatoktól forgalomba hozott áruk és nyújtott szolgáltatások pénzbeli ellenértéke, tehát a kartelek forgalma. Mi tehát a kartelilleték, ha nem a kartelbe tömörült vállalatok külön forgalmi adóváltsága? A textilgyárak hozzájárulása pedig azért forgalmi adóváltság jellegű, mert a szóbanlevő vállalatok ugyancsak az általuk előállított áruért vagy nyújtott munkáért kapott ellenérték, tehát a forgalom alapján kötelesek az i%-os „mezőgazdasági hozzájárulást" fizetni. Kérdéses, vájjon a mázsánkint legfeljebb 10 filléres szénadót nem iktathatjuk-e a fentebb megjelölt alap forgalmi adóváltság jellegű bevételei közé, mert bár ez névlegesen termelési adó, annak következtében, hogy megfizetésére az kötelezett, aki a szenet „elidegeníti" és hogy az adó esedékességére és a befizetés módjára a tüzelőanyagok forgalmi adóváltságára vonatkozó szabályok irányadók, a szénadónál is elmosódik a termelési adók és a forgalmi adóváltságok határvonala.

Íme: a forgalmi adóváltság gondolata és technikája a nemzeti jövedelemmegoszlást arányosítva szabályozó közhatalmi politikának és

finanszírozásának elsőrendű tényezője. Újabb bizonyság arra, hogy bár az adótartozás vezérlő gondolata az állameszme érvényesítéséből származó közszükségletek fedezése, az adóztatás intézménye egyszersmind a nemzetéletet hatékonyan alakító társadalompolitika tényezőjévé is válhat.

A társadalom egyes rétegeinek gazdasági hatalma, kultúrát fenntartó és a nemzetéletet befolyásoló képessége tehát jelentős mértékben attól függ, hogy a nemzeti jövedelem belső eloszlását minő rétegek javára módosítja a modem adóformák segítségével e téren döntő szerepkörhöz jutott finápcpolitika.

Az adóváltságok térhódításának áttekintése után közgazdasági és szociális szempontból az adóváltságok rendszerének finomítása érdekében néhány újabb szempont mérlegelését tartjuk időszerűnek.

A benne rejlő nagy pénzügyi, külkereskedelem- és társadalompolitikai lehetőségekre tekintettel és adóigazgatásunk egyszerűsítése érdekében indokolt az általános forgalmi adózásnak adóváltságokba tömörítése, tehát az általános forgalmi adó eredeti típusának felszámolása.

A francia forgalmi adóztatás mintájára kívánatos megszűntetni az adóváltságok kiszámításának alapjául is szolgáló egységes általános forgalmi adótételt, mert ennek árucsoportok szerint különböző megállapításánál figyelembe lehet venni, hogy az illető áruk a különböző társadalmi rétegek fogyasztásában milyen szerepet játszanak, mennyiben termelő eszközök és mennyiben használati javak, mert ha ilyen különbségeket teszünk az eltérő adótételek megállapításánál, ezzel az eljárással csökkenthetjük a mezőgazdasági termelőeszközök forgalmi adóját, közvetve adóváltságát, tehát végeredményben az agrártermelés költségeit.

Bármennyire kedvező is szociális szempontból a 159.270/1932. VI. P. M. rendeletnek az az intézkedése, mely a segédnélküli kézműiparosok forgalmi adómentességét korlátolt mértékben kiterjeszti, maga az a körülmény, hogy több segéd alkalmazása növeli az adóterhet, a munkapiac javulását megnehezíti, miért is kívánatos megszüntetni minden kapcsolatot alkalmazotti létszám és forgalmi adóviselés között. Az adómentesség feltételeként nem alkalmazotti létszámot, hanem igazolt forgalmat írjanak elő. £z a mai munkanélküliség közepett időszerű követelmény.

Végül az adótechnika és adórendszerünk egyszerűsítése végett a forgalmi adóváltság általánosításával kapcsolatban mindinkább időszerűvé válik egyetlen adóformába tömöríteni az adóváltságokat, a termelési (gyártási) és a fogyasztási adókat. Igazgatási többletkiadással és munkával jár, ha ezeket külön írják elő, külön ellenőrzik és külön könyvelik. Nincs és nem lehet akadálya annak, hogy árucsoportonként a meglevő fogyasztási adót, a hatályos termelési (gyártási) adót beleiktassák a forgalmi adó váltságokba, hogy ezek egyetlen adóként jelentkezzenek. Ez is egyik módja adórendszerünk és adóigazgatásunk korszerű egyszerűsítésének.

Kovrig BÉLA

A MAI KOR ÉPÍTÉSZETÉNEK IRÁNYELVEI

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ÉVEK során az építészet terén nagy horderejű változások mentek végbe, amelyeknek mindnyájan szemtanúi vagyunk. Szembeötlők ezek az átalakulások elsősorban az épületek külső megjelenése tekintetében, ahol azok — most csak röviden, az egészen felületes szemlélő szemem át nézve és csak külsőségeikben leírva — abban nyilvánulnak, hogy a háború előtti időkben alkalmazott architektonikus elemekkel gazdagabban, avagy mérsékeltebben tagozott homlokzatok eltűntek, és ezek helyét síma, nagy, nyugodt falfelületek foglalják el, rajtuk nagyméretű ablaknyílásokkal. A falsíkok összefoglalt, egységes épülettömböket határolnak körül, melyek egyszerűek és osztatlanok. A történelmi tagozatok helyett a homlokzatokon a különféle vakoló- és burkolóanyagok természetes és változatos technikáit találjuk, valamint a környezetbe beleülő színhatásokat; a részletképzésbe való ehnerülés helyett pedig a tömegplasztikat Látunk különleges alakulatokat is: vékony pilléreket, alátámasztás nélküli merésznek tetsző kiüléseket, aminőket a régebbi szerkezetekkel megoldani nem lehetett, összmegjelenés tekintetében a régebbiekhez viszonyítva ez épületek könnyedebbek, aminek révén valami jóleső közvetlenség benyomását keltik.

Amíg nagyközönségünk néhány évvel ezelőtt ezeket a különleges alakításokat mint szokatlanokat, idegenkedve nézte, és érthető módon nehezen akart megválni a megszokott formákban tartott homlokzatoktól, addig ma már az idevonatkozó irodalom tanulmányozása, valamint ismeretterjesztő előadások és kiállítások felvilágosításai nyomán, végül gondolkozásmódjának és lelkivilágának természetszerű átalakulása következtében lényegesen közelebb jutott a mai építészetben észlelhető eme új jelenségekhez, sőt amit a tapasztalatokból határozottan meg lehet állapítani, kezdi azokat megkedvelni is.

Legyen szabad jelen rövid közlemény keretében egyrészről rávilágítanom azokra a szempontokra, amelyek a korszerű építészet előállásában szerepet játszottak, másrészről megkísérelnem az itt figyelembe jövő egynémely kérdés tisztázását.

Időszerűnek vélem ezzel most foglalkozni, és pedig két okból: egyrészről, mert ez a periódus immár másfél évtizedre visszatekintő múltja alatt annyit termelt — jót és rosszat, helyesen és hibásan értelmezettet egyaránt, — hogy bőségesen megvan a lehetősége annak, hogy ezek nyomán eléggé tisztult megállapításokat leszűrhessünk; másrészről, mert a jelenlegi sajnálatos pangás idejét célszerűen vélem felhasználhatni arra, hogy elősegíttessék a közönségnek — úgy az érdeklődők-

nek, mint az építeni szándékozóknak — az a törekvése, hogy az itt előadódott eltérő nézetek, sőt sokszor egyenesen ellentétes felfogások tisztázásával helyes ítéletet tudjon formálni és biztos álláspontot elfoglalni, és ezzel mintegy szellemileg is felkészüljön a már mindnyájunk által annyira várt termelő, illetve építő esztendőkre.

Az ÉPÍTÉSZET TERÉN az utolsó időkben keletkezett átalakulások éppúgy, mint az a sok minden változás, amely a festészet, plasztika, zene, irodalom és színművészet terén napjainkig bekövetkezett, korántsem önkényesek, nem egyes építők szeszélyeiből, vagy egyes országok különleges szokásaiból adódtak, hanem a fejlődés természetes folyományai voltak, és azok gyökerei a kor felfogásáig nyúlnak le.

Régi igazság, hogy minden alkotás saját korának felfogását tükrözi vissza és ez alól az építészet sem lehet kivétel. Ha tehát meg akarjuk állapítani a mai építészet jellemző vonásait, úgy meg kell néznünk, hogy a mai kor felfogásából eredő mely befolyások hatottak annak kialakulására?

A XX. század első három évtizedét, de kivált a háború utáni éveket a technika nagyfokú fejlődése jellemzi, amely fejlődés az összes tudományágakra egyebek között oly értelemben is hatott, hogy megkönnyítette és meggyorsította azok eredményeinek elterjedését és megismerhetését, valamint könnyű szerrel hozzáférhetővé tette azokat a legszélesebb rétegek részére. A technikai haladásnak eme ponton közreható eszközei voltak: a közlekedési eszközök rohamos fejlődése, a hírszolgálat megegyszerűsödése és meggyorsulása, gyors és könnyed hangbeli közvetítés a rádió révén, optikai közvetítés a mozgóképek révén, sőt ajtónk előtt kopogtat immár a televízió, vagyis a távolbalátás közvetlen megoldása is.

Mindezen eszközök segítségével sokan és könnyen tudnak az ismeretek nagy tömegéhez jutni. A technika fejlődése ilyesformán tehát intenzívebb szellemi életet idézett elő, amely intenzitás azután a szellemi életben koncentráltságot eredményezett: a sok ismeret gyors elsajátítása révén ugyanis hamarosan rászoktunk a tömör gondolkozásra, vagyis a lényeges kiemelésére és a felesleges mellőzésére. Hozzászoktunk pedig ehhez nemcsak a szorosan vett tudományos gondolkodás terén, de az egész életmenetben: a mindennapi munkában, a társalgásban, a levelezésben, az életmódban, sőt az örömök élvezetében és a fájdalmak elszenvedésében is. Az azelőtti hosszas és terjengős gondolatmenetet felváltotta egy erősebb ütemű tempó, mely gyors menetében mindenütt a lényegeset keresi meg, azt megragadja és a lényegtelent kirekeszti.

Ez a tömör gondolatmenet és a koncentráltságra való törekvés nyilvánult meg a mai kor építészetében is, ahol az elsősorban úgy az alaprendezés, mint a külső formák tekintetében egyaránt kifejezésre jutó egyszerűségre vezetett és pedig azért, mert az egyszerűség keretében a lényegeset mindig jobban ki lehet hangsúlyozni, mint a komplikáltban.

A mai építészet egyik fő jellemvonása, az e g y s z e r ű s é g, tehát lélektanilag levezethető és annak eredete nem gazdasági okokban, vagy-

is nem a háború utáni elszegényedésben, pénztelenségben keresendő. Ezt a téves felfogást különösen, régebben sokan vallották, és ha kevesebben, de még ma is vallják, és szinté mentségül hozzák fel a jelenlegi egyszerűbb formák, illetőleg kifejezésmódok számára a jelenlegi gazdasági helyzetet, amelynek folyományaképpen nem állott módjukban az építőknek a homlokzataikat és belsőiket jobban feldíszíteni; és hozzáfűzik, hogyha majd a gazdasági válság elmúlik, újra vissza fognak térni a régi díszes kiképzések.

Ez a felfogás, eltekintve a leegyszerűsödésnek már leírt lélektani okaitól, az itt felmerülő költségek tárgyilagos számbavétele mellett sem állja meg a helyét. A homlokzatokon azelőtt dívott gazdagabb kiképzések költségei az építkezés összköltségeihez viszonyítva nem jelentettek számottevő többletet, már csak azért sem, mert azok túlnyomórészben szurrogát anyagokból, gipszből, vakolatból, stb. készültek, és olcsón voltak beszerezhetők, illetőleg elkészíthetők. Ezekkel szemben a mai síma homlokzatok egyrészről megkívánják a jobb anyagból való kiképzést, vagyis tartósabb, ú. n. nemes vakolatokból, nem is említve a nyers tégla- vagy kőburkolatot; másrészről a precízebb és lelkiismeretesebb munkát, mert amíg a régebbi tagozott és sokszor agyondíszített homlokzatokon a figyelem éppen a kiképzés révén elterelődhetett a kivitelbeli fogyatékosságokról, addig az új síma homlokzatokon azok igen érzékenyen meglátszanak. Tehát pénzbeli megtakarításról itt nincs szó.

Hasonló az eset a bútoriparban is, ahol a bútorokat vásárló nagyközönség előtt jól ismert tény, hogy a tagozatokkal és díszekkel teleaggatott tömegbútorok nem drágábbak, mint a síma síkokból lelkiismeretes megdolgozással szolidan kialakított darabok, avagy hogy a rokokó vagy empire formákat utánzó karos díszes tömegcsillárok nem drágábbak, mint az újabban örvendetesen mindjobban elterjedő, szerény megjelenésű, geometrikus felületekkel kialakított, igen kedvező, szórt fényt adó opálüveg lámpatestek.

Avagy egy példa a női öltözködés köréből: közismert tény, hogy az angol szabású ruha azért, mert mindennemű díszítéstől mentes, egyszerű és sima, semmivel sem olcsóbb egy feldíszítettnél, mert teljes egyszerűsége folytán igen gondosan kell kiszabva és szabatosan kidolgozva lennie, valamint azért sem, mert elsőrangú anyagból kell készülnie.

Hogy az egyszerűségre való törekvés mennyire nem anyagi okok folyománya, mutatják a — főként a nyugati országokban lévő olyan újabb építmények is, amelyek nagyobb anyagi eszközök árán, kimondottan luxussal létesültek: még ezekben az esetekben is egyszerű, síma alakítások keletkeztek, és a rendelkezésre álló pénzt nem a díszítések és tagozások halmozására, hanem a jobb, nemesebb, esetleg különlegesebb anyagok alkalmazására, valamint a tartósabb és szolidabb kivitelre fordítják; vagyis amikor anyagban, kényelemben, berendezésben, sőt még helyben (térben) is szinte pazarlást észlelünk, ugyanakkor formákban takarékoskodást.

És hogy ez a kérdés teljesen ki legyen érvek tekintetében merítve, ide kell még jegyeznünk, hogy a háború utáni építkezésekről a leg-

kevésbbé lehet megállapítani, hogy a vesztett háború folyományaképpen szűkös anyagi körülmények között készültek volna, sőt hamarább állíthatjuk ennek ellenkezőjét. Eltekintve a háború befejezését követő 2—3 tényleg szűkös esztendőtől, — amikor még effektiv építőanyag-hiánnyal is kellett küzdeni — valamint nem szólva a mostani utolsó két évről, amelyek alatt az abnormális pénzhiány folytán az építő-tevékenység valósággal lesorvadt, az 1923—28. évek alatti fellendülés idejében — még ha ezt most utólag ál-fellendülésnek is tartjuk — bőségesen fordítottak pénzt úgy magánosok, mint közületek épületeikre, ez utóbbiak sokszor bőségesebben, mint a háború előtti, pontos állami költségvetéssel dolgozó békeévekben. A magánosok az infláció alatt vagyonátmentés céljából szívesen fektették tőkéiket épületekbe, közületek pedig a külföldi kölcsöneik révén számottevő összegekkel rendelkeztek építkezéseik céljaira. Ez természetesen nemcsak nálunk, de külföldön is így volt.

Nem lehet tehát a háború utáni kort úgy jellemezni, hogy az a formaképzést az elszegényedés folytáni kényszerű takarékosságból egyszerűsítette le.

A MAI KOR felfogásában gyökerezik építészetünk másik főtulajdonsága: a t á r g y i l a g o s s á g.

Tárgyilagosság alatt azt értjük, hogy az épület elsősorban a rendeltetését elégíti ki, ennek a célnak alá van rendelve minden egyéb szempont, és ez maradéknélkül és teljes őszinteséggel jut kifejezésre alaprajzban és külsőben egyaránt. Ez a cél a régebbi időkben is megvolt, de annak teljes kielégítését hátráltatták más, hasonlóképpen kielégítendő szempontok, így elsősorban a reprezentálásé, másrészről a formai követelmények előtérbe helyezése. Mindkét szempont elég súllyal esett latba ahhoz, hogy a legjobb esetben megalkuvás jöjjön létre a formai és tárgyi szempontok között.

Az EGYSZERŰSÉG és tárgyilagosság tehát a mai építészet két főtulajdonsága és ezeknek folyományaképpen lett a mai építészet olyanná, mint amilyennek azt látjuk és ismerjük.

Eme építészeti iránynak sok jellegzetessége közül egyik tulajdonságára szeretnék most kitérni, amelynek révén annak termékei lényegesen eltérnek a múlt század második felében és a jelen század elején keletkezettektől. S ez az, hogy amíg az utóbb mondott épületeket, amelyek nagy tömegük révén Európa nagy-, közép- és kisvárosainak jellegét megadják, elmúlt korok építészeti formáival képezték ki, addig a mai építészet mellőzi a történelmi alakzatokat.

Szeretném bebizonyítani azt, hogy a mai építészetnek ez a tulajdonsága nem szeszély, nem önkényesség és nem a múlttal mindenáron való szakítás oktalan és eléggé el nem ítélhető gondolatából ered, hanem a természetes fejlődés rendjén következett el.

Mi is történt a múlt század második felében a romanticizmus befejezése óta?

Az épületeken, azok külsejében és belsejében megjelentek az összes régi korbeli történelmi stílusok reprodukált formái. így a román, gót,

renaissance, barokk, rokokó, újklasszikus és összes közbeeső stílusaiknak különféle árnyalatbeli változatai, és pedig nem is épületfajonként, hanem egyrészt építészetenként váltakozva, aszerint, hogy ki melyik stílusban mélyedt el, másrészt építteiőnként váltakozva, aszerint, hogy kinek melyik történelmikor formái állottak közelebb az ízléséhez.

A történelmi stílusok e feleleventése összefüggött azok akkori tudományos feltárásával, amelynek révén az elmúlt korokból származó sok értékes anyagnak jutottak birtokába és érthetően nagy kedvvel alkalmazták ezeket a formákat épületeiken, hiszen akkor az újdonság varázsával hatott az, hogy kipróbálják, vájjon az egyes újonnan emelt épületeken a különféle történelmi stílusok hogyan mutatkoznak?

Ebben az időben az alkotó építészek egyszemélyben az építőművészettörténet kutatói és tudósai is voltak: mindegyik elmélyedt egy-egy elmúlt korszak emlékeinek tanulmányozásába, felkereste a helyszínén eme épületeket, felmérte és felrajzolta magának azokat, alaposan tanulmányozva az architektonikus részletképzéseket is; és ilyenformán nagy tömegű formakincset szerezve meg a maga részére, mindjárt gyakorlatilag is felhasználta azokat az általa tervezett épületeknél.

Felesleges hangsúlyoznom, hogy ez a korszak — amelyet e k l e k t i k u s k o mák nevezünk — szintén egy történelmi kor volt, amelynek szükségszerűen el kellett következnie, de miután betöltötte a történelem által részére megjelölt idő alatt a rendeltetését, éppen úgy helyet kellett adnia az utána következő mai irányzatnak, mint ahogyan a régi stílusok sorrendben következőleg helyet adtak egymásnak.'

Amidőn tehát a továbbiakban arról lesz szó, hogy az eklekticizmus kora lezárult, és annak irányában fejlődés többé nem várható, — megindokolom, hogy miért nem — úgy távolról sem kívánom eme kor építményeit aláértékelni, sem mint irányzatot, még kevésbbé az abban keletkezett és különösen Magyarországon található igen magas abszolút építőművészi értékű alkotásokat.

A történelmi formákat utánzó eklekticizmus kora a következő négy tulajdonságánál fogva nem maradhatott fenn a jelen század irányzata gyanánt:

1. Az épületeket egy kész, kiforrott és a maga kora számára kialakult formaköntösbe öltöztette be, tehát nem számolhatott azok mai különleges szükségleteivel. Ebből az következett, hogy a legtöbb esetben vagy engedni kellett a stílus kedvéért az épület szükségleteinek maradéknélküli kielégítéséből — amikor is jó stílusutánzat, de gyakorlatilag rossz épület keletkezett—vagy pedig az épület szükségleteit elégítették ki teljesen, amely megoldás viszont az illető történelmi stílus eltorzítására vezetett. Ha még oly építményeknél, amelyekhez hasonló rendeltetésűek a történelmi korokban is voltak, így pl. templomok és palotáknál a történelmi fonnák a most mondott veszély elkerülése mellett alkalmazhatók voltak is — kikapcsolva most azt, hogy az ily épület nem tünteti fel a mai kornak már tárgyalt alap jellemvonásait, — annál nehezebben képzelhető el a történelmi formák alkalmazása, mennél újszerűbb rendeltetésű a feladat. Hogy csak egy szempontra utaljak, egy iskolánál, egy kórháznál, egy lakóháznál, egy hivatalnál ma egyaránt

ana törekszünk, hogy mentől több fényt és jobb szellőzést biztositó nagyméretű ablakfelületet létesítsünk. Egy ily megnyitott homlokzatú falat nem lehet történelmi köntösbe öltöztetni, hiszen a nyílások és a falsíkok aránya ezen egészen más, mint a historikus épületeken, ahol sokkal nagyobb falfelületeket, sokkal több arcintektonikus elemet és kiképzést készítettek és sokkal idsebb és kevesebb ablakokat alkalmaztak, nem is szólva áruházakról, gyárépületekről, amelyeknek olykor egész falai kell, hogy üvegből készüljenek.

2. A történelmi formákat felhasználó eklekticizmus az ő különleges és sokféle rendeltetésű épületeinek idegen jelleget adott és pedig először idegen kornak a jellegét, vagyis azét a korét, amelynek formáit alkalmazta, másodszor idegen rendeltetésnek a jellegét. Ez utóbbi tekintetében profán épületeknél legtöbbnyire a történelmi palotahomlokzat képét látjuk reprodukálva, aminek oka egyszerűen az, hogy a történelmi korokban főleg ezeknek a homlokzatai fejlődtek ki architektonikus hangsúllyal, ezek vonták magukra az eklektikus kor építészének figyelmét és ezeknek hatását igyekeztek épületeiken visszatükröztetni. Innen keletkeztek az összes európai metropolisoknak a múlt század második felében kiépült tömegbérháznegyedeiben vége nem látható hosszú utcasorokban összezsúfolt különféle stílusú palotahomlokzat-imitációi és ugyaninnen a középületeknek palotahomlokzatok alakjában kiképezett példányai. Ez a gyakorlat, vagyis a történelmi palotahomlokzatoknak mindenféle fajtájú épületre való túltengő alkalmazása lassanként annyira átment a nagyközönség köztudatába, hogy ezeket nemcsak megszokta, de meg is kívánta, és pedig úgy magánépületeknél, vagyis lakóházépületeknél, mint középületeknél egyaránt. Hogy mennyire igaz ez, mi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy az épületek majd minden fajtájának megnevezéséhez hozzáfűzik a „palota“ kifejezést. így keletkeztek a „postapalota“ „pénzügyi palota“, „rendőrségi palota“, „fürdőpalota“, „Palota szálló“ és ezekhez hasonló torz elnevezések, amelyek közül a legkirívóbb a „bérpalota“, amely még szóelemzés szempontjából sem állja meg a helyét.

3. Bármilyen lelkiismeretes stílustanulmányok árán oldattak légyen is meg az eklekticizmus során történelmi formákkal készült épületek, a dolog természeténél fogva hiányzott belőlük annak a kornak az igazi érzése és őszinte hangulata, amelyből a formák vétettek, aminek következménye azután az, hogy első pillantásra meg lehet különböztetni egy ily neohistorikus homlokzatot az igazi történelmi korútól.

4. Ma egészen más építőtechnikai eszközök állanak rendelkezésünkre, főleg szerkezetek tekintetében, mint a történelmi korokban, mikor a régi szerkezetek szoros összefüggésben állottak az akkor kialakult formákkal. Mai szerkezetek mellett régi formák és hangulatok vagy sehogy sem vagy csak mesterkélten alakíthatók ki. Hogy erre nézve egy közelfekvő példát említsek fel, mindnyájan tudjuk, hogy a barokk kastélyok jellegéhez tartoznak a vastag falak, amelyeknek erősen bemélyített fülkéiben ültek az ablakok és amely faltömegeken nyugodtan és természetesen feküdtek a helyiségek stukkós boltozatai. Ma sem vastag falakat nem készítünk, sem boltozatokat; papírvékonyságú falakkal és boltozatok nélkül pedig egy barokk kastély hangulatát nehéz el-

képzelni. Ha pedig mindenáron létre akarjuk ezt hozni, úgy álszervezetekkel kell a falakat vastagabbaknak feltűntetni és rabitzból készült boltozati felületeket a mennyezetre felfüggeszteni.

Nem lehet egy korból pusztán a formákat kiszakítani, ellenben a szerkezeteket megmodernizálni, vagy megfordítva: nem lehet modem szerkezetekre történelmi formákat ráerőszakolni, anélkül, hogy abból esztétikai összeütközés ne állana elő!

ELMÚLT KOROK stílusainak Utánzása a történelmi időkben nem fordult elő, mert minden kor megalkotta magának a saját stílusát, és abban épített. A barokk korban nem jutott volna senkinek sem eszébe, hogy egy templomot román stílusban építsen, sőt ha egy román korban félbemaradt templomot be kellett fejezniük, azt csakis barokk stílusban készítették. Vagy: egy gót templomban a barokk időben mindig barokk stílusú oltárokat helyeztek el. Oly épületeknél, főleg templomoknál, amelyek hosszú évtizedeken át épületek, ami alatt a stílusok, ha csak árnyalatokban is, de változtak, minden időben épült szakaszon hajszálnyi pontossággal fel lehet ismerni az illető időnek a stílusámyalatát, és egyik építő sem törekedett arra, hogy az elődje formáit folytassa.

A műemlékvédelemnek az elmúlt században volt egy oly periódusa, amelyben tévesen a túlzásig hangoztatott stilustisztaság elve alapján állottak, és a főtörekvés az volt, hogy a műemlékeket a későbbi ho^átétektől megszabadítva, eredeti, ú. n. alapstílusokba állítsák vissza. A mai helyes felfogás szerint ezt már nem teszik, mert érzik, hogy minden építmény, vagy épitményrészlet, amely a maga korának stílusát örökíti meg, igazi és őszinte alakzat, ami semmiféle együttesnek ártalmára nem lehet és azért azt sem eltávolítani, sem átalakítani nem szabad.

ÖSSZEFOGLALVA TEHÁT, a mai építészet az eklekticizmussal szemben mellőzi a történelemből reámaradt formákat és pedig azért, hogy alkotásait korának felfogásából fakadó egyszerűséggel és tárgyilagossággal tudja megoldani, amely megoldásban a történelmi fonnák és keretek, mint az imént felsorolt pontokban láttuk, akadályul szolgáltak.

Az eklekticizmustól a mai felfogásig nem ugrásszerűen jutottunk el, hanem fokozatos átmeneti periódus révén, melynek során érdekesen bontakozott ki a mai felfogás utáni törekvés.

Már az eklekticizmus vége felé jelentkeznek ennek nyomai, és pedig elsősorban a tárgyilagosságra való törekvés. A múlt és jelen század határán már feltűnnek ennek dogmái, nevezetesen, hogy az épület elsősorban gyakorlati rendeltetését elégítse ki, ehhez idomítandók a formai megoldások; juttassa a külsőben kifejezésre a rendeltetést; készüljön a fejlődő technika által kitermelt szerkezetek teljes és maradéktalan felhasználásával, s ezzel mutassa meg híven keletkezésének korát.

Ezek a szempontok eleinte nehezebben és több kötöttséggel érvényesültek, később szabadabban.

Azokat, akik ebben az irányban úttörők voltak, éppen nekünk, a mai építészgeneráció tagjainak kell nagyon megbecsülnünk, mert sokkal nehezebb munkát végeztek akkor, amikor a történelmi formákkal való megkötöttség idejében a korszerű építészet szempontjait munkáikon érvényre kívánták juttatni, mint mi, akik részére ma a fejlődés eme terének kapui immár tárva állanak és csak haladni kell a tökéletesedés irányában a már megkezdett úton.

A korszerű építészet vezető gondolatainak kibontakozásánál az eklekticizmus vége felé két főirányzat volt.

Az egyik irány kompromisszumot kötött oly értelemben, hogy a történelmi stílusok kereteiben megtartva elégíti ki az épület gyakorlati követelményeit. Ez a törekvés szülte meg ezt a hibás, de indokolható kifejezést: „modern történelmi stílus“ (például „modem-román“, „modem-renaissance“, „modem-barokk“, stb). Annál is inkább érthető volt ez a megjelölés, mert az ezirányban dolgozó építészek a históriai formák közé egyéni részleteket is kevertek.

Az eklekticizmus ismertetésénél négy pontban már rámutattunk az eme felfogásból eredő nehézségekre, s arra, hogy ez a kompromisszum tartós eredményekre nem vezetett és ezért nem volt állandósítható.

Ennek az iskolának az volt az elve — s ebben már kétségtelenül haladás észlelhető, — hogy az épületnél első és legfontosabb a rendeltetés helyes és teljes kielégítése lévén, meg kell keresni a történelmi stílusok sorából azt, amely a legjobban teszi lehetővé a szóbanforgó épület helyes megoldását, és ezt azután olyképpen alakítani, vagy ha úgy tetszik, továbbfejleszteni, ahogy azt a feladatunk kívánta. Ennek az iskolának kiváló mestere volt nálunk néhai Pecz Samu, aki az ő ízig-vérig modem rendeltetésű épületeinek homlokzati köntöseként abból az elvből kiindulva választotta a középkori formákat, mely szerint a középkori kiképzés sokkal kötetlenebb és alakíthatóbb, mint az antik, illetve az ebből levezetett renaissance stílusok, és ezért az ő speciális feladatainak megoldására alkalmasabb. (Központi vásárcsarnok, Műegyetemi könyvtár, Országos levéltár, számos üzemi és ipari épület.)

A másik irány elhagyva a történelmi kereteket, önálló és egyéni formaképzést alkotott. Ennek során most már szabadon idomultak a formák az épület rendeltetéséhez és struktúrájához, és semmiféle megkötöttség etekintetben már nem állott fenn. Ezt az irányt nevezték az 1900-as évek elején „modem“ irányzatnak, amely nagy lépést jelentett a haladás tekintetében. (Amsterdam: Börze [Berlage], Bécs: postatakarékpénztár [Otto Wagner.])

Ez az egészen helyesen megindított törekvés — szerencsére csak átmenetileg — egyidőre kedvezőtlen irányba fordult.

Az irányzat kiváló megindítóinak az volt az intenciójuk, hogy tökéletesen meg kell oldani, és a külsőben helyesen ki kell fejezni a belsőt, és éppúgy őszintén meg kell oldani és megmutatni a szerkezeteket; hogy pedig ezen követelményeknek akadálytalanul eleget lehessen tenni, kellett a kötött históriai formákat mellőzni, és új formákat keresni vagy alkotni. Ebből a helyes célkitűzésből a lényeg fokozatosan ki-

esett, ellenben bennemaradt az, hogy immár a történelmi formák mellőzhetők és ezek helyett egyéni formák alakíthatók. Vagyis öncéllá vált az egyéni formák kitermelése, és a megoldásban azt a lényeget, amelyet azelőtt egy történelmi formalizmus szorított háttérbe, most az egyéni formalizmus homályosította el.

A helyesen megindított irányzatnak ez az elfajulása az eredeti célokból már nem látott mást, mint egy tökéletes szabadságot a formák kitalálásának tekintetében, ami azután, főleg a részletképzés terén a szecesszió néven ismert formai tobzódásra vezetett.

Ennek az irányzatnak a visszahatásaképpen a jelen század első tizedétől kezdődően érthetőleg még egyszer kísértett az eklekticizmus (neo-etdektidzmus), amely a szertelenségek helyében szívesebben látta á történelmi formákat; azonban érezhető volt már eleve, hogy ez nem tarthat soká.

A világháború után az építőtechnika nagy fejlődése, az új szerkezeti lehetőségek, az új feladatok, végül azok tökéletes kielégítésének parancsoló volta úgyszólván világszerte egy tisztult irányba állította át az építészet fejlődését — nem is annyira „át“, mint inkább „vissza“: nem új irányzatba, hanem újra annak a törekvésnek az egyenes folytatásába, amelynek tervszerű kibontakozását az eklektikus kor vége felé már megtaláltuk, és amely irányzat nyugodt fejlődését csak időlegesen zavarta meg az egyéni és szertelen formaképzés túlzott előtérbe való nyomulása.

Hozzájött még eme törekvés vezető elvének, vagyis a tárgyilagosságnak érvényesüléséhez a mai kor felfogásából eredő másik tulajdonság: az egyszerűségre való törekvés, amelyről már részletesen szólottunk.

BEFEJEZÉSÜL a történelmi formáktól való eltávolodással kapcsolatban két téves véleménnyel szeretnék még foglalkozni, amelyek részben tetszetős, részben tendenciózus beállítás mellett könnyen találnak a nagyközönség soraiban hitelre.

Az egyik az, mely szerint, aki nem tervez vagy épít történelmi stílusban, az nem tiszteli a tradíciót.

Én egyenesen megfordítom ezt a tételt és azt állítom, hogy az az építész, aki a történelmi stílusokat úgy keletkezésük, valamint a mögöttük rejlő világnézet, mind végül formaképzés szempontjából nemcsak érti, hanem érzi is, sohasem fogja magának azt a bátorságot venni, hogy ezeket az általa megértett, átérzett és tiszteletben tartott históriai stílusokat profanizálja azzal, hogy azok formai eredményeit a mai, egészen más struktúrájú feladatokra ráhúzza.

Ezzel tartozik a történelmi tradícióknak.

Mint jó építész pedig tartozik a saját épületeinek azzal, hogy azok megoldását ne nehezítse meg egy tehertétel felvállalásával: a történelmi stílusokba való beöltöztetéssel.

Nem véletlen, hogy a korszerű építészet úttörései egybeesnek az építőművészet-történeti kutatások tudatos és intenzív éveivel: mentői behatóbban kutatják ugyanis a történelmi múlt épületeit, azok stílusait, és azokat a szempontokat, amelyeknek kapcsán ezek előállottak, annál

világosabban kiadódik, hogy ezeknek rendszerei és formái a mai feladatokra nem illenek, tehát nem is használhatók fel.

A történelemből tanulnunk kell, azonban nem úgy, hogy annak számunkra idegen formáit lemásoljuk, hanem:

1. tanulnunk kell építészeti gondolatokat, megoldásokat, ötleteket, amelyekben a háromezer éves építészettörténeti múlt nagyon gazdag.

2. Tanulnunk kell esztétikát és önfegyelmet, amelyre annál nagyobb szükségünk van, mennél inkább távolodunk el a múlt kötöttséget adó formáitól, és mennél inkább járunk önálló utakon. Mert itt is érvényesül az az igazság, hogy a fokozott szabadsággal a fokozott felelősség is jár.

Egy, a történelmi múlt hagyományai által fegyelmezett építész sokkal biztosabban fog haladni e mai kor új útjain, mint az, aki ezeket a tanulmányokat nélkülözi.

A MÁSIK TÉVES VÉLEMÉNY AZ, hogy a történelmi formák elmaradása és a mai kor jellegének és felfogásának az egész vonalon való érvényre juttatása révén az építészetben el fognak tűmii az egyes nemzeteknek a hagyományai, miután ezeket éppen a történelmi korok örökítették meg; ennek folyományaképpen pedig hiányozni fog a mai építészetben a faji jelleg, vagyis végeredményben a mai építészet nemzetközi lesz.

Ebben a tekintetben a helyzet a következő:

Minden stílus nemzetközi volt abban az értelemben, hogy miután egy időben az összes országokban mindenütt ugyanazok az eszmék és felfogások uralkodtak, az azok nyomán keletkezett művészi termékek, mint eme eszmék vetületei, szükségszerűen hasonló jellegűek voltak; nemzeti volt pedig abban az értelemben, hogy az egyes országok népeinél e megegyező alapkereteken belül, tudat alatt, mindig kiütközött az egyes népek sajátossága, amely a vérmérsékletükből, a klímából, a különleges szokásokból, az életmódból és a hagyományokból adódik, mint ezeknek eredője.

A XIV. században Európaszerte a gót stílus uralkodott; a gót stílus nemzetközi volt, és mégis mennyire más volt a francia gót, az angol gót, a német gót vagy a déli népek gótikája, a spanyol és az olasz.

A mai stílus is egy történelmi stílus — t. i. azzá lesz az idők múltán — és így az is éppen úgy alakul ki, mint az elmúlt stílusok, azoknál sem nemzetközibb, sem nemzetibb nem lesz. Alapjellege mindenütt az egyszerűség, a feladatok világos megoldásában jelentkező tárgyilagosság és az őszinteség, de emellett minden nemzetnél megtaláljuk annak faji jellegét, amelyet az építész, akár akarta, akár nem, átültetett az alkotásába. Sőt csakis ez esetben nyilvánul meg az illető nép jellegzetes tulajdonsága az építményen a maga őszinteségében, ha t. i. az építész szinte tudat alatt és minden mesterkéltség és erőltetettség nélkül leheli azt rá.

Ezt a jelleget akkor lehet jól felismerni, ha különféle nemzetek hasonló korbeli munkáit egymással összehasonlítjuk, amikor is könnyen megállapíthatjuk, hogy pl. a német építészet jellemvonása a nagy, összefoglaló, egységes harmónia; a hollandiaié a festőiesség, az angolé

a tartózkodó nyugalom, az északi népeké (dán, svéd, norvég) a klasszikus nemesség, a franciáé a fesztelen ötletesség, a svájcié a szolid önmérséklet, az osztráké a választékos ízlés és elegancia. És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, — és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen megegyezik a külföldieknek rólunk való megállapításaival — hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, valamint a színes és festői hatások utáni törekvés jellemzi, amely tulajdonságok teljesen megfelelnek a mi alaptermészetünknek, és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is.

Aminthogy nincs okunk arra, hogy a mai korszerű irányba való átállítása miatt az építészetnek, mint művészetnek jövője iránt aggódjunk, éppúgy nem kell annak elnemzetietlenedésétől sem tartanunk, és nem kell a magyar építőművészet jelenét és jövőjét azoktól a törekvésektől féltenünk, amelyek azt a mai, immár szinte világszerte általánossá lett irányban akarják fejleszteni, mert ez a fejlődésnek a természetes vágánya, amelyre nekünk is rá kell állnunk.

Vajmi kevésre becsüli nemzetének erejét az, aki a haladást és a nyugati kultúrközösségbe való beleilleszkedést csak a nemzeti sajátosságnak feladása árán tudja elképzelni!

KOTSIS IVÁN

AZ ELSŐ PONYVAFÜZETEKTŐL A NÉPLAPIG[1]

A RÉGI IDŐKBEN a műveltség a városi lakosság s elsősorban a gazdag emberek kiváltsága volt, a falu népének, a robotos jobbágyoknak, akik írni-olvasni nem tudtak, a nehéz testi munka volt az élete, joga és kötelessége. A falu népe, a szegény ember abban a mértékben jutott közelebb a műveltséghez, amily mértékben politikai jogai szaporodtak s ma már, amikor a falu népe ugyanazokat a politikai jogokat élvezi, amelyeket a városi lakosság s joga és módja van mindennemű tudás és műveltség megszerzéséhez, — amikor a parasztság számára már szerte az egész művelt világon újságok, szaklapok, folyóiratok, szórakoztató és népművelő könyvek készülnek s a civilizált államokban — Kelet-Európa és a Balkán néhány államát leszámítva — egyre ritkább az analfabéta, nehéz elképzelni, hogy mily fokú volt a falu népének műveltsége 600 évvel ezelőtt, amikor nemcsak a falvakban, hanem a városokban is csak a papok, szerzetesek tudósabbjai, a tanítómesterek és hivatalnokok ismerték a betűvetés mesterségét és hadvezérek, meg gazdag várurak és előkelő úrhölgyek is íródeákjaikkal íratták meg és olvastatták el levelelket. A falu népe e korban még, főként a könyvnyomtatás feltalálása előtt, tisztán hallomás útján szerezte mindennemű ismereteit, hallomás útján, többnyire a vásárokban értesült minden nagy világeseményről: háborúról, nagy katasztrófákról, tűzvészekről és egyéb emlékezetre méltó történetekről.

A könyvnyomtatás feltalálása után 100 évvel már egészen más állapotokat találunk. A XVI. század közepe táján egész Nyugat-Európában és nálunk is — mert kulturális tekintetben mindig lépést tartottunk a nyugati államokkal — iskolák alakulnak, amelyekben már nemcsak a papnak, tudósnak készülő gyermekek tanulják a betűvetés és olvasás tudományát, hanem a főurak, nemesek, jómódú polgárok fiai általában s olykor a jobbágyok gyermekei közül is egy-egy, elsősorban azok, akiknek kiváló szellemi képességei gazdáik figyelmét fölkeltették. Sok falusi parasztgyermekből lett a tudománynak és az irodalomnak elismert művelője, sok pap és tanító került ki a falu szegénységének fiai közül.

A paraszt olvasóközönséget a XVI. század, a reformáció százada teremti meg. Ekkor készültek számára nálunk is az első kalendáriumok, csíziók, mesefordítások és népies elbeszélések, a mai ponyva legelső

[1] E tanulmány egyes részletkérdéseinek (XVI. század és Kőmlei) bővebb kidolgozását lásd a szerzőtől A falusi szegénység magyar irodalma, „A falu“ 1930. évf. 7—12. old. és Apafi Mihály udvari orvosa, Hangya-Naptár 1932.

ismert magyar ősei, amelyekben a paraszt, vaskos humorral fűszerezve, megtalálta önérzetének, törekvéseinek, elkeseredésének igazolását. Már találunk olyan példázatokat, amelyekben a parasztnak van igaza az úrral szemben. Az egyik népies elbeszélésben az eszes paraszt bolonddá teszi a királyt (Salamon és Markalf), egy másikban pedig a szegény népet nyúzó nemesembert az ördög feleségestül együtt elviszi a poklok mélységes fenekére (Heltai Gáspár meséi). A XVI. század első felében Benczédi Székely István, a történetíró és zsoltárfordító pap írja, illetőleg fordítja az első kalendáriumot, Pesti Mizsér Gábor az aesopusi meséket és a század második felében Heltai Gáspár, a nagy bibliafordító, történetíró és jeles stiliszta megírja, kinyomtatja, kiadja, sőt valószínűleg terjeszti is az első népkönyveket, amelyek erkölcsi nevelés mellett bátran szót emelnek az elnyomott nép érdekében a zsarnok és kegyetlen nemesek ellen. Ez a lázadó hang azonban az irodalomban hosszú időre elnémul, a XVII—XVIII. században nem hallható, csak a XIX. században hangzik fel újra és napjainkban állandóan zúg, izgatva az elégedetlen elemeket a társadalmi rend igazságtalanságai ellen.

EBBEN A SZÁZADBAN kerültek ki a sajtó, alól az első protestáns énekes- és imádságoskönyvek, az első bibliafordítások is magyar nyelven, hogy a hívőknek Istenhez közeledését, Istennel való társalkodását megkönnyítsék. És ekkor jelentek meg az első kalendáriumok is, amelyek eleinte kisterjedelműek voltak s e korban még csak a napokat, ünnepeket, a nap, hold és csillagok járására vonatkozó fontosabb adatokat közölték, továbbá az időjárásra vonatkozó jóslásokat, amelyeket az asztrológusok a hold és a csillagok járása alapján állítottak össze. Legrégibb magyar kalendáriumunk a XVI. század első felében, 1540 táján Krakkóban jelent meg Benczédi Székely István szerkesztésében. Különös érdekessége a naptárnak, hogy ebben maradtak fenn számunkra a legelső naptári versek, amelyek az egyes hónapok elé nyomtatva a hónapok hangulatát festik meg. Pl.:

Vígan lakik boldogasszony hava bő pecsenyével,
Vígan tartja az ő vendégét az meleg házba.

Ez után az első naptár után számos naptár jelent meg az ország különböző vidékein, melyek között leghíresebb volt a lőcsei kalendárium, amelyet még ma is gyakran szoktak emlegetni, persze inkább csak tréfásan, olyankor, ha valaki régi közismert viccet vagy anekdotát mesél el.

Már a XVI. században sok széphistória és históriás ének látott napvilágot Árgirus királyfiról és Tündér Ilonáról, a híres és neves Toldi Miklósról, nagy hadvezérekről, jeles emberekről és cselekedeteikről. Ezek nyilván nem kizárólag a falu népe számára készültek, de kétségtelen, hogy az írni-olvasnitudás korában a falu népe is tudomást vett már róluk. Megvásárolni persze csak jómódú embereknek állott módjában, mert a könyvek ebben a korban még drágák voltak.

A XVII. és XVIII. században a naptárak egyre több hasznos és szükséges útmutatást közölnek, a nyomdák egyes érdekes és mulatságos

történeteket újra meg újra kinyomtatnak, a papok prédikációikban és prédikációs könyveikben egyre többet foglalkoznak a szegény ember vallásos oktatásával, de oly könyvek, amelyek a parasztot gazdasági, erkölcsi vagy babonás kérdésekben felvilágosítanák, nem jelennek meg egész a XVIII. század utolsó negyedéig. Annál figyelemreméltóbb, hogy a XVII. század utolsó negyedében a falu egészségügyi gondozása érdekében napvilágot lát egy több, mint 400 oldalas magyarnyelvű orvosi munka: a Pax corporis, A test békéje címen, amely egészségügyi tanácsokat tartalmaz a szegény falusi nép számára. „Nem akartam én itt az ebben tudósoknak értelmeket megfogni, — írja Pápai Páriz Ferenc — nem is azoknak írom, hanem a házicselédes gazdáknak és gazdasszonyoknak és az ügye-fogyott szegényeknek, kiknek nincsen mindenkor kezeügyében értelmes orvos. Kiváltképpen falukon, ahol hamarabb talál segítséget a beteg barom, mint a beteg ember... Nem is igazítok mindig patikára, hanem nagy részint házunknál feltalálható szereket igyekeztem a szegények kedvéért előszámlálni.“

Ki volt ez a Pápai Páriz Ferenc? — A XVII. század egyik legtudósabb magyarja, leghíresebb orvosa, akit Apafi Mihály erdélyi fejedelem is udvari orvosául választott. Orvosi tudományát külföldi egyetemeken szerezte, sok nyelvet beszélt, verseket írt magyarul, latinul és görögül s vallási munkákat fordított németből és franciából, latin-magyar, magyar-latin szótárt is írt, amelyet több, mint száz éven át használtak a magyarországi iskolákban. Élete utolsó éveiben sok keserűséggel kellett megküzdenie. A Rákóczi-féle felkelés alkalmával a labancok ismételten úgy elpusztították Nagyenyedet, hogy az egész főiskola, amelynek Pápai Páriz is tanára volt, bujdosásra kényszerült. Sok fáradságába, gondjába került neki is, amíg az iskolát 1709-ben újra talpra tudták állítani.

Ha mai szemmel nézzük ezt a 250 évvel ezelőtt megjelent orvosi munkát, hol elmosolyodunk naivságán, hol megdöbbenünk a kuruzslással azonos orvosi tanácsain, amelyeket ma már a legegyszerűbb falusi javasasszony sem merne betegeinek ajánlani. Hiába volt ő a kor legnagyobb magyar orvosa, könyvének komoly tudományos értéke akkoriban is aligha volt és ma már csak tudománytörténeti érdekessége van. Szemölcs ellen pl. azt ajánlja: „a juhganéjt törd ecetbe, kenjed véle s elvesz.[tf] — Bénaság ellen azt ajánlja, hogy borjútüdőből vagy májból vett vizet ígyék gyakorta a beteg. Vagy szedje edénybe azt a vizet, melyet a ló a szájából itatáskor kiereszt s azt igya naponként egyszer-kétszer. Zsugorodás ellen ajánlja kenőcsnek a megsütött zöldbéka zsírját, a borzhájat, a marhacsontvelőt, — orbánc ellen jó a meleg borban elkent juhganéj, nehéz szülés ellen igen jó a márciusban fogott nyúl szeme, melyet a szem fényével befelé fordítván, a szülőnő hasára vagy a fejelágyára kell kötni. Mint látjuk, ezek a gyógyászati javallatok semmiben sem különböznek a kuruzslás orvosszereitől, de a korabeli orvostudomány még dolgozott ilyen eszközökkel és Ő sem tudott szabadulni hatásuk alól. Könyvének jelentősége inkább némely komolyabb patikai szerek javallásában s abban a jó szándékában rejlik, hogy az elhagyatott, elhanyagolt, nyomorult falu egészségügyét akarta orvosi tanácsaival szolgálni.

A FALU NÉPE iránt való érdeklődésnek, a paraszt művelésére való törekvésnek a felvilágosodás korában komoly jelét figyelhetjük meg. 1790-ben, bizonyára Tessedik Sámuelnek „Der Landmann in Ungarn, was er ist und was er seyn könnte“ (1784) című munkájának hatása alatt megjelenik Komiéi Jánosnak Szükségben Segítő Könyv című 518 oldalas munkája, amelyet magyar szerzője németből fordított ugyan magyarra, de műve nem egyszerű fordítás, hanem a magyar viszonyokhoz alkalmaztatott átdolgozás. £ könyv hasznos tanításokat tartalmaz a kenyérsütésről, a dohos élet megjavításáról, a kolompárról, ehető zöldségekről, mérges pókok, méhek, darazsak csípéséről, törvénykezésről, a marhák nyavalyáiról, stb. stb. Valóságos falusi lexikon ez, amely 518 lapon összefoglalja mindazt, amit a falu népének tudnia kell, s ami ellen a falu népét meg kell védelmezni, — számtalan képpel és metszettel világítva meg a nyomtatott magyarázatokat.

Ez a könyv a falu egyszerű népének tanítására íródott s amint Komiéi az előszóban mondja: „áldott szándék s megbecsülhetetlen igyekezet azt a részét gyámolítani az országnak, amely a leggyámoltalanabb, hogy így az egész ország annál erősebbé és virágzóbbá legyen. És mentői inkább munkába vették más országokon, kivált a mai időkben a tudósok, sőt a királyok is és a fejedelemek a paraszti rendnek a boldogítását,mind a tanításra mind a gazdaságbeli oktatásra, mind sok terheinek könnyebbítésére nézve: annál inkább kellene óhajtanunk, hogy ez az áldott nap édes hazánkra is derülne fel immár. De mivel e könyvnek hasznos és gyönyörűséges volta sokkal szélesebben kiterjedt, mintsem hogy ezt maguknak kellene csak olvasni a parasztoknak, én hát a paraszti nevezetet, Valamint mindjárást a titulusból, úgy egyebünnen is majd mindenünnen kihagytam, ahol csak a matériáknak mivoltokhoz képest szükségképpen meg nem kellett hagynom, annyival is inkább, mert ezen a nevezeten magok sem igen kapnak a parasztok, ehelyett jobb szeretnek szántó-vetőknek, vagy földmívelőknek hivattatni, amelyet azért én is sok helyen cselekedtem ebben a könyvben.“

Komiéi János figyelméből azt érezzük ki, hogy — mint Tessedik Sámuel — ő is tiszta emberbaráti érzésektől indíttatva írta meg könyvét. Úgy beszél a parasztról, ahogy még abban a korban, legalább az irodalomban nem volt szokás, ahogy csak az újabb korban szokás, főként Tolsztoj óta, akinek gróf létére nem derogált egész életén át a muzsik boldogulásáért küzdeni és munkálkodni. Könyvének hatását bizonyára fokozták az egyes fejezetek elé írott kétsoros erkölcsi versikék, amelyekben egy-egy erkölcsi tétel, élettapasztalat, vagy életigazság jut kifejezésre. Pl.:

Amint neveltetel kis gyermekségedben
Mindég olyan maradsz egész életedben.
A felfuvalkodók földig aláztatnak,
Az alázatosak felmagasztaltatnak.
Ha nem vigyázsz, pokol a te házasságod:
De ha jól választasz, csupa meny országod.
A cifraság nem ad észt és méltóságot,
Mert sokszor cigány is hord veres nadrágot.

Ételben, italban ne légy mértékletlen
Disznóhoz illik az, emberhez illetlen.

Az ökör csak ökör, ha Bécsbe hajtod is,
A jó ló, csak jó ló, ha otthon tartod is.

Ugyancsak a falu, tehát nem az iskolázott városi társadalom művelését célozza Gáti István természettudománya is, amelyet ő a Természet Históriája címen a „gyenge elmékhez alkalmaztatva“, bocsátott ki magyar nyelven. E mű, mely 1792-ben jelent meg először, 1798-ban már második kiadásban látott napvilágot Pozsonyban. A szerző könyvének bevezetésében elmondja, hogy nem annyira az érdekességet és a ritkaságot nézte az anyag összeválogatásánál, mint inkább a hasznosságot. Természettudományi oktatásai között valóban sok gyakorlati tanácsot adott olvasóinak, melyekkel bizonyára nagy hasznára volt a falu népének. Jelentékenyebb azonban a nép felvilágosítására szánt könyvek között Fábián Józsefnek 1803-ban Veszprémben kiadott könyve: a „Természeti Tudomány“ a köznépnek, amelyet — mint már a címlap is elárulja — a babonaságnak orvoslására és a köznép közül való kiirtására írt és adott ki szerzője, a Veres Berényi helvét konfessziót valló eklézsiának lelki tanítója. Az előállítási költségeket úgylátszik, K. Horváth István, Fejér megye alispánja viselte, mert mint a dedikációból látjuk, Fábián József mint „Pátronus Urának“ alázatos tisztelettel és hálaadó szeretettel ajánlja könyvét K. Horváth Istvánnak, ami erkölcsi támogatás mellett anyagira is enged következtetni.

E könyv bevezetése felvilágosít bennünket céljáról, ami nem más, mint az, hogy a köznép elméjét megvilágosítsa és amennyire lehet, az uralkodó babonaság alól feloldozza és az ellen megerősítse. Megmagyarázza azt is, hogy mi a babonaság. Babonaság mindaz, ami az okosságnak és a vallásnak szentséges törvényeivel egyenesen ellenkezik, azaz mindazok a hiábavaló értelmetlenségek és képtelen cselekedetek, amelyeknek semmi igaz okuk és alapjuk nincsen, a köznép mégis hisz bennük. Pedig a babonaságnál nincs nagyobb ostora és veszedelmes pestise az emberi nemzetségnek, s miatta jószága, egészsége, élete is sok veszedelemnek tétetik ki. Oka a természeti dolgokban való mélységes tudatlanság. Amelyik ember csak valamennyire is ismeri a természetet, az olyan nem egykönnyen engedi magát bármiféle babonával is megcsalatni. Ellenben a tudatlan két kézzel fogja és gyakorolja is még az olyan képtelenségeket is, amelyek az Istennek hántására, magának és embertársainak kárára vannak. Bizonyos ennek okáért, hogy ennek megfojtására és köznép közül való kiirtására nincs bátorságosabb eszköz, mint ha ezek előtt a természeti dolgok felfedeztetnek, azoknak okai és tulajdonságai kimagyaráztatnak és ekképpen a jó útra vezettetnek. Ez okból kezdtek el külföldi nemzetek is a babonaság ellen a természettudomány ismeretei alapján írni. Fábián József a külországokban megjelent ilyirányú természettudományi munkák szerzőit követi könyvének megírásában. A Természeti Tudományban 270 oldalon keresztül oktatja a köznépet a természet ismeretéről. Fejtegetései a korabeli tudomány színvonalán állanak, bizonyára jó hatással voltak, bizonyára sok falusi ember babonás

vélekedésének vetettek véget, — bár mint látjuk — általános hatása még nem volt, mert azóta is, még manapság is éppoly babonás, babonákban hívő sok falusi ember, mint 2—300 évvel ezelőtt.

> Valamint a levegőben, — írja Fábián József, úgy a földön is vannak olyan tüzes dolgok, melyek a tudatlanokat megijesztik. Ezek között a legismeretesebb a futótűz. Ez nem egyéb, úja Fábián, mint az olyan meggyuladt levegő, amilyen a mocsarakban és a tisztátalan helyeken található. T. i. van egy bizonyos neme a levegőnek, melyet meggyúló levegőnek nevezünk. Ez igen könnyen meg szokott gyulladni, ha ezt a2 ember valami butéliába összeszedve elektromos szikrát ereszt rá. De ez a meggyuladás magától is eredhet, ha közönséges levegővel bizonyos fokban összeelegyedik. Úgy származik tehát a futótűz, ha a meggyúló levegő kiszabadulván a földből, hirtelen lobot vet és ég egy ideig. Ebből kitetszik, hogy annak az olyan helyeken van az eredete, ahol sok megrothadt és veszett dolgok vannak, mint a mocsarakban, pocsolyákban, temetőkben és az oly helyeken is, ahol ütközetek voltak, mivel itt van a legnagyobb bőséggel a meggyúló levegő. Távolról úgy látszik a futótűz, mint a gyertyavilág. Ezért megesik néha, hogy ez után elindulnak éjjel az utasok. De nem tanácsos ezt követni, mivel igen könnyen megeshetik, hogy rossz helyre vezeti az embert, úgymint posványákba, pocsolyákba, temetőkbe vagy akasztófák alá. A futótűz a legkisebb szellőtől is odábbhagyja magát űzetni, minthogy igen könnyű. Ha az ember utána megy, vagy ha kergeti, fut az ember előtt, ha pedig megszalad az ember, mindenütt utána megy. Ennek az az oka, hogy ha kergeti valaki, akkor a levegőt megindítja vagy taszítja maga előtt és így ettől odébb Űzetik; ha pedig megszalad előtte, kétfelé hasítja a levegőt és akkor azt a levegő folyása követi, következésképpen utána megy az embernek.
>
> Noha azért csalhatatlan igazság az, hogy a futótüzek nem egyebek a meggyuladt levegőnél, mindazonáltal azt tartják a babonázók, hogy azok kísértetek, mégpedig azért, mert a temetőkben szoktak leginkább láttatni, vagy ha másutt is találhatók, az embereket a jóútról gyakran elvezetik és veszedelmes helyre viszik. Könnyen megeshetik, hogy eltévednek az utazók és veszedelmes helyre mennek, ha az üyen világosságra ügyelnek. De ez természetes módon történik meg és nem az ördög vagy más kisértetek által. Tegyetek le ezért erről a babonáról és higyjétek el, hogy a futótűz teljességgel nem kísértet, hanem csak a meggyuladt levegő.

A XVIII. SZAZAD VÉGÉIG csupán ez a néhány most ismertetett könyv, továbbá a naptárak, csíziók és ponyvafiizetek (a XVI. század óta újra meg újra megjelenő Salamon és Markalf, Ponciánus históriája, Tholdi Miklós, Argirus királyfi és Tündér Ilona, stb.) készültek a nép számára.

Ezek népnevelő hatása azonban úgyszólván a nullával volt egyenlő, A csíziók kalendáriumi, csillagászati útbaigazítást s jóslásokat tartalmaztak, s a naptárakat is inkább a gyakorlati, hasznos tudnivalók töltötték meg. Az 1664-ik évi bécsi 65- és új-kalendáriomban például a naptári részen kívül „az érvágásban való rendtartás, purgatiók és más orvosságok vétele“, „az érvágásban kibocsátott vérnek jelenségéből észrevett betegségek ellen való orvosságok“, „prognosticon, azaz jövendő dolgoknak égi nézésekből való gyanakodás az 1664. esztendőre“, továbbá „chronológia“ (magyar történelem 1537—1541), „magyarországi és erdélyi sokadalmak“ című cikkek és fejezetek olvashatók. Az 1760-ik évi győri kalendáriumban ezeken kívül vannak új fejezetek: a posta-tarifa, példázatok, a nagy győri vár „bezároltatásának rendi és órái“. A későbbi naptárakban; interest mutató tábla, Magyarországon a legfőbb tisztek nevei. majd: ő Felségének fiai és

testvérei, mindenféle arany, korona és tallér táblája. Ilytartalmú naptárakból a nép nem sokat okult. A XIX. század első felében megjelent nagy, díszes kalendáriumok: Közhasznú Honni Vezér, Nemzed vagy Hazai Vándor stb. már a művelt olvasóközönség számára készülnek s a nép aligha jutott hozzá, mert drágák voltak. Jelentek meg azonban a múlt század elején olyan népkönyvek, amelyek a falu népének gazdasági és háztartási dolgokban útbaigazítást, tanácsot adtak. Ilyen „Az Aranybánya, vagy a',tapasztalt Tanácsadó a. Városi és magányos falusi csendben élő Gazdák. és Gazdasszonyok' számára... konyhában, pinczében, kertben, élelemtárban, istállóban ... mezőn, mosásnál, téglázásnál", stb. (Pest, 1829. Wigand), — „Az okos Csudafi, vagy tapasztalt tanácsadó mindennemű állapot számára". (Szerkesztette Lencsés J. Antal, Pest, 1832, Wigand), — továbbá „házi titoknokok", amelyek különösen a hivatalos és társas érintkezésre igazítanak útba, illemtanok, társalkodókönyvek, — ez utóbbiak természetesen non a falusi parasztság számára.

Hírlap vagy heti újság a nép számára azonban még mindig nincs. Jelentek ugyan meg röplapok már a XVI. században is, amelyek háborúkról, világeseményekről vagy természeti csudákról számoltak be, de ezek nem a nép számára készültek, ám valószínű, hogy vásárokon a ponyván e röplapokat a nép éppúgy megtalálta és megvásárolhatta, ha volt rá pénze, mint a kalendáriumokat és egyéb könyveket. A magyar nyelvű újságírás a XVIII. század végén kezdődik és bár főcélja az eseményekről váló tudósítás volt, és nem igyekezett magas színvonalat tartani, mégsem tekinthetjük az első magyar újságokat: Magyar Merkur, Magyar Kurír, Magyar Hírmondó, Hadi és más nevezetes Történeteket néplapoknak. A nép még a múlt század elején is inkább csak hallomás útján értesült a világban történt dolgokról, főképpen vásárokon, ahol a városi kereskedő és iparos polgárság üzletkötések alkalmával találkozott és beszélgetett a falu népével. Arra, hogy a nép számára napilapot kellene indítani, egész a XIX. század közepéig nem gondolt senki, vagy legalább is ezirányban nem történt figyelemreméltó kezdeményezés. A Brassai Sámuel-féle Vasárnapi Újság, mely 1834-ben indult meg Kolozsvárott, népművelő céllal indult ugyan meg, de — mint tartalmából nyilvánvaló, — inkább a néptanítók, kasznárok, gazdatisztek, általában a falusi nadrágos ember művelését szolgálta.

Az 1848-IKI SZABADSÁGHARC idején a munkásság politikai felvilágosítása és irányítása céljából 1848 április 2-án Táncsics Mihály megindítja a „Munkások Újsága" című hetenként egyszer, később kétszer megjelenő lapját, amely a forradalmi mozgalom propagálását s a forradalmi kormány politikájának népszerűsítését szolgálta. Egy-egy forradalmi verstől eltekintve, népművelési cikk vagy szépirodalom nincs benne. A nép művelése szempontjából annál fontosabb volt a „Nép Barátja", amely ugyanezt a célt szolgálta, de szépirodalmi úton. E hetilapot a Pesti Központi Választmány adta ki s munkatársai közt látjuk Arany Jánost, Lévai Józsefet, Petőfi Sándort, Sárosi Gyulát, Tompa Mihályt, Vajda Jánost és Vas Gerebent, stb. Vajda

János verseket ír elsőhelyen, vezércikk helyett (Ki bántja a magyar hazát? — Ki a magyart? Jaj neki!), Arany János prózát ír (önkénytes sereg: Ifjú polgárok! A legénykedés szép dolog, mert erőre mutat, de az erő Isten ajándéka. Vétek ezt lopásra, rablásra fordítani... Azon két-három esztendő helyett, a' mit eddig betyárságban töltöttetek, három esztendeig szolgáljátok a. hazát. Álljatok be az önkénytes seregbe. Ott mutassátok meg, legények vagytok-e, vagy sem). Egy másik, szintén prózai cikkében, melynek címe: Segítsünk a' hazán, a jó anya példázatát írja meg, aki elosztotta kincsét fiai és leányai között. A Nép Barátja a maga kitűnő szerkesztőségi gárdájával bizonyára nagyban elősegítette a forradalom és a forradalmi eszmék népszerűsítését a magyar falu békés, keleti nyugalmú, fatalista polgárai között, kiknek Vidéki földműves, vagy „közpolgár" aláírással, teljes névvel és pontos kelettel datált levelei is ismételten megjelentek a Nép Barátjában. Volt még egy népinek nevezett napilap, a „Nép-Elem, kiadják és szerkezik (!) Madarász László és Madarász József felelősen", — ez azonban csak címében volt „népi", tartalmában nem. Az abszolutizmus korában megjelent Népbarát (Győr, 1861, szerkesztette Vas Gereben, egyik munkatársa Jókai Mór) könnyebben szerkesztett lap volt, de a falu színvonalához, szükségleteihez nem alkalmazkodott.

Mindezen néplapoknak csekély hatásuk volt a falu szellemi színvonalának, művelődésének emelésére. Rövidéletűek voltak, alkalmi célokat szolgáltak s így hatásuk hamar elenyészett. Annál nagyobb hatásuk volt Máj er István naptárainak, amelyek 1856 óta jelennek meg — „István bácsi naptára, vagyis családos házigazdáknak és gazdasszonyoknak, népnevelőknek, helységelőljáróknak, iparosoknak és földmívelőknek való Képes Kalendáriom" címen (Pest, Landerer és Heckenast; az 1857. évfolyam 224 lap és 32 lap hirdetés). A magyar népművelés történetében külön fejezetet érdemelne Majer István munkássága. Itt csak az István bácsi Naptárát ismertetjük röviden. Van ebben minden, ami a népnek fontos, hasznos, és erkölcsi vagy szellemi színvonalát emelheti: Történelmi naptár, István bácsi kirándulásai a nagyvilágban, — a hazában (Hadad vára, Csallóköz, stb.) — az erkölcsi világban, — a természet országában; — művészet és iparvilág (a tatai óriáshordó), — tréfák mezeje, — községkemencék, — Róthkrepf József pesti tanító életrajza, — szalmafonó iskolák, — iratpéldányok, — méhészet, — állatkínzás, — marhatenyésztés, stb., stb. Ez volt az első népnevelő, népművelő naptár Magyarországon, a szó igaz értelmében, amely ismereteket és erkölcsi nevelést adott a falu népének, a régi ponyva ízléstelenségei, babonái nélkül s a korábbi néplapok politikai propagandája nélkül. István bácsi naptára mellett komoly hatásuk volt azoknak a népiratoknak, amelyeket a jobbágyság felszabadítása utáni évtizedekben — nyilván minden üzleti mellékcél nélkül, tisztán hazafias és emberbaráti érzésektől indíttatva, a magyar nemzet jövőjén céltudatosan munkáló jeles magyar írók: báró Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Vas Gereben, Pákh Albert „Magyar Nép Könyve", „Falu könyve", „A magyar ember könyvtára" címen szerkesztették, melyekben nemcsak a kincsásás, kísértetek és lidérc elleni cikkek jelentek meg, hanem a nagy magyar hók műveiből költemények,

prózai dolgok és idézetek (Arany, Széchenyi, stb.)· A krajcáros ponyva is nemesedik és a Vöröskabátos ördög, Szent Genovéva, Rinaldo Rinaldini mellett egyre-másra jelennek meg a ponyván Arany János Első lopása, Szent László füve, Jóka ördöge, Toldi-ja, Petőfi, Garay, Jókai költeményei és elbeszélései. A népművelés eszméjének szolgálatában állott a Vasárnapi Könyv és a Szent István-Társulat népies füzetsorozata is. De ezek is mind könyvecskék, vagy füzetek voltak. Az olcsó, krajcáros népújságok csak később indultak meg.

A MÚLT SZÁZAD utolsó évtizedében s azóta is számtalan olyan fővárosi és vidéki újság jelent meg, — a magyaron kívül a nemzetiségek nyelvén is — amelyek címükben viselték ugyan a „népet“, de programmjuk nem a népművelés volt. Képes Néplap és Politikai Híradó, szerkesztette Nagy Miklós, A Nép Zászlója, szerkesztette Lukáts Gyula, Népszövetség, szerkesztette Szederkényi Nándor, Magyar Néplap, szerkesztette Lepsényi Miklós és Németh G., Földmívelő, szerkesztette Várkonyi István, Országos Néplap, szerkesztette Pelikán Krizsó, Népjog, szerkesztette Lakatos Sándor, Néppárt, szerkesztette Rakovszky István és Mócsy Antal, Föld népe, szerkesztette Boros B. Mihály, Népújság, szerkesztette Huszár Károly, stb. stb. — végül a földmívelésügyi minisztérium támogatásával, a Franklin kiadásában megjelent Néplap, szerkesztette „István bácsi“, hosszú időn át Papp Viktor. Ez a néplap a magyaron kívül német, szerb, tót, román és ruthén nyelven is megjelent. E lapok túlnyomó részének nem a nép művelése, hanem politikai megnyergelése volt a célja. Az egyetlen magasabb célokat szem előtt tartó orgánum a Néplap volt, de jellemző a társadalom és a tőke kultúrindolenciájára, hogy ezt a lapot is csak kormánypénzen lehetett fönntartani.

Pedig ha valamikor, hát éppen a kilencvenes években s a század első évtizedében oly erőteljes roham indult meg a fennálló társadalmi rend ellen a szociáldemokrácia részéről, hogy igazán szükség lett volna erőteljes védekezésre. E sorok írója emlékszik arra a riadalomra, amelyet a Várkonyi-féle mozgalom vidéken okozott. A társadalom megriadt, majd Várkonyi bebörtönöztetése után megnyugodott, de további védekezése érdekében már nem hozta meg azt az áldozatot, hogy saját biztonságáért a népet céljainak megfelelően nevelje. Sőt a kommunizmus próbája után sem alakult meg „a néplap“, — bár egész sora indult meg a parasztújságoknak, melyekből — sokszor a szerkesztő legideálisabb törekvései mellett — háttérbe szorult az igazi cél, a pártpolitikai propaganda miatt.

A FALU E SZÁZADBAN — hála báró Eötvös József s utódai népoktatási törvényeinek — írástudóvá vált s társadalmának a politikai életben való öntudatos részvétele mellett ma már nélkülözhetetlen falun is az újság. A parasztságban erős érdeklődés nyilvánul meg belpolitikai kérdések (adózás, zöld hitel, kartelek letörése stb.), világesemények iránt s nagy benne a művelődés utáni vágy. A falu népe ugyanarra a tudásra törekszik, amire a városi polgár. E törekvésében sikeresen támogathatnák őt tudós és jeles magyar írók. Nálunk azon-

ban a jobb íróknak és költőknek — a nemzeti idealizmus teljes hiányában — derogál, hogy a nép számára írjanak s lenézik azt, aki népművelő iratkákat ír. Minden jobb magyar író csak a művelt rétegeket igyekszik szórakoztatni, mulattatni, ezek elismerésére pályázik, de a népművelést méltóságán alulinak tartja. Ezzel szemben Olaszországban pl. azt látjuk, hogy Mussolini néplapjaiban a legkitűnőbb költők, írók, tudósok és újságírók írják a politikai, ismeretterjesztő és szépirodalmi cikkeket, a nagy olasz államférfiú jórészt ennek köszönheti, hogy a népet meg tudta nyerni munkatársul gazdasági és politikai terveinek keresztülviteléhez. Az északi államokban már régóta nincs különbség a városi kispolgár és a falusi földműves műveltsége és irodalmi érdeklődése között, ami tudatos és tervszerű népművelés eredménye. A falusi ember vagy a tanyás kis könyvtárában általában ugyanazok a regények, ismeretterjesztő munkák, lexikonok vannak meg, amelyek a városi ember könyvtárában s a dán, svéd, finn, norvég könyvkiadó egy-egy nagyobb könyvsorozat megindításánál a falu és a tanya népét éppúgy figyelembe veszi kalkulációjánál, mint a tisztviselőket és a bankárokat. E kalkulációjában sohasem csalatkozik, mert a magasabb általános műveltség következtében ami a városi embernek jó, azt a falusi ember is megérti és szívesen olvassa.

De az iskolánkívüli népművelés minden nehézsége ellenére is nagyot változott a világ nálunk is az utolsó száz esztendő alatt. Nem kell már a falusi magyarnak Talyiga András, Tatár Péter, Szájas Péter, csökken az érdeklődés Rózsa Sándor, Angyal Bandi, Sobri Jóska kalandjai iránt, nem jó üzlet többé Rinaldó Rinaldini és Nick Carter. Ha a falu népe eseményes, szórakoztató könyvet akar olvasni, akkor is inkább olvassa már a modem, irodalmi színvonalú detektívregényeket, bár népművelési szempontból ez sem kívánatos olvasmány, de a naptárak részére a kultuszminisztérium népművelési osztálya által ingyen adott, szakmányba készülő, tucat-novelláknál talán mégis jobb s a nép is szívesebben olvassa, mert a detektívregényekből megismer egy az övétől távoli, idegen, másformájú életet, amellyel összehasonlítva a magáét, elelmélkedhetik az emberi életek és sorsok különbözősége fölött.

A KÉP SZÁMÁRA készülő lapoknak hivatása ma kettős volna: a hírszolgáltatás és a nevelés. Nevelés politikai, társadalmi kérdésekben és ismeretekben. Hogy az utóbbi célnak a néplapok miért nem tudnak megfelelni, arról külön cikket írhatna, de csak az, aki néplapban nem érdekelt.

„Népnevelésünk a betű útján nincsen“, — írja 1928-ban Balogh József[1] —„de megvan az ellenkezője. Nem ez az, amire a magyar föld népének szüksége van, sőt éppenséggel ez az, amire semmi szüksége sincsen. Ellenben szüksége van s nemcsak néki, hanem az államnak és nemzetvezető intelligenciának egyaránt, arra az orgánumra, amelyet valóban s egyedül a népnek írnak s amely nagy példányszámban, olcsó áron jut el az agrárlakosság kezébe.“

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

[1]A magyar nép lapja, Magyar Szemle II. 16—20.

CSERKÉSZET A FIATALSÁGBAN

A MAI MAGYAR FIATALSÁGRÓL sok szó esik és többnyire valamilyen probléma kapcsán. A nehezebbé vált érvényesülés az a külső kerete amelyben erről a fiatalságról szabadon beszélnek mint egyjellegű és egyigyekvésű részéről a mai magyar társadalomnak. A fiatalság ma többnyire csak a problémái kapcsán kerül a köztudatba és a háborúutáni idők viszonyai elérték azt, hogy a háborúutáni idők fiataljai a „társadalom mostohagyermekei“, akikről gondoskodni kell. Mintha ennek a fiatalságnak a gyermekkora belenyúlt volna első férfiéveibe. Pedig nem azért nem tudnak saját lábukon megállani, mert nem elég erősek, hanem — mert sok tekintetben hiányzik az a talaj, ami az övék és amin megállhatnának.

Egységes fiatalságról ma nálunk nem lehet beszélni. A közös anyagi kilátástalanság nem volt elég arra, hogy a magyar fiatalságot egy közösségbe hozza össze. A meglevő bizonytalanság nem volt elég ahhoz, hogy közös szellemi vagy politikai tartalmat adjon a fiatalság igyekvéseinek. Ifjúsági egyesületeink kevesebb tartalmat adnak jelszavaik mögé, mint a Burschenschaftok és talán ez nem engedi őket túl azon a szakmán, azon az egyetemi fakultáson, amelynek keretében dolgoznak. Az álláspontok és vélemények kialakítása sok régi és néhány új keretben megindult ugyan, de kiforrásig még nem jutott el és a fiatalság útjának az irányát csak megközelítő valószínűséggel lehet fölrajzolni.

Hogy a fiatalságnak ma „iránya“ vagy „világnézete“ nincsen, vagy legalább is még nem fejeződött ki, az kétségtelen. Azok a csoportok, amelyek már eddig kifejezést adtak a hangjuknak, vagy régi, már meglevő keretekbe akarják berajzolni a maguk képe mását, vagy új véleményeket keresnek. A katolicizmus megtalálta a maga fiatalságát, — vagy a fiatalság egy része találta meg a neki megfelelő katolicizmust — egy fiatal lap pedig arra a vádra, hogy nincs világnézete, azzal válaszolt: „az a világnézetünk, hogy keressük a világnézetünket...“

A mai fiatalság képe ma nagyon sokféle arcot mutat. Ezt lehet erőtlenségnek, de lehet lelkiismeretes keresésnek és becsületes megnemalkuvásnak is hinni. Győzni és a maga képét rajzolni a jövő magyar társadalmára az fogja, amelyiknek a kereteiből már ma a legjobban ígérkezik a folytatás. Ezt a szellemi lényeget keresni, ennek melléje állni, nagyobb kötelesség a fiatalsággal szemből, mint csak az álláshalmozások ellen. — úgyis haszontalanul — mennydörögni.

A HÁBORÚUTANI VILÁG és a háborúutáni ember létezése és apáitól való különböző volta talán sehol sem ment olyan kevéssé át a köztudatba, mint nálunk. Ahol még sokkal a huszas évek után is erős viták folytak Ady Endre körül háborúelőtti akadémikusok és szintén háborúelőtti Ady-kÖvetők között. Anélkül, hogy valaki is észrevette volna sokszor, hogy a vita már nem irodalompolitikai, hanem irodalomtörténeti. Viszont Olaszországban már a háborúelőti világhoz tartozó írók (Borgese) mondanak ítéletet arról, hogy a magukfajta ember nem illik be az új idők új harcaiba.

Nálunk az életkorok értelmezése kissé groteszk és nagyon udvarias. Sokszor negyvenéves írók szerepelnek a „fiatal író“ jogcímép és a fiatalságról szólván, sokan nem tudják: a negyvenes háborúelőtti, a harmincas háborús, vagy a húszegynéhány éves háborúutáni fiatalságról hallanak-e. Pedig e három hozzávetőleges osztályozási csoport közül csak az jöhet számba, amelyik a háborúutáni életbe nőtt bele és amelyik a maga fiatalságát még nem futotta ki. Ezért „fiatalok“ alatt a „legfiatalabbakat“ szeretném érteni.

Abból a fiatalságból, amelytől mint fiatalságtól lehet várni valamit, ez a két idősebb korosztály kiesik. A fiatalságuk már kihasznált energia és eddigi tetteik eddigi eredményeiből nem sokat lehet várni a következőkre. Egyrészüknek a háború csak epizód volt, életük egy nehezebb része, csak rész és nem választóvonal. Másrészüknek a háború determináló, hitet elfeledtető súlyos élmény volt és ennek az élménynek az árnyékában már nem tudják megtalálni azt a hitet eszmében vagy irányban, ami nélkül a fiatalság életkor—fiatal gondolkodás nélkül. A háborúutáni világot a háborús látással ismerni annyi, mint félreismerni, a háborús éveket kétszeresen szokás számítani és aki a háborúba fiatalon ment, már nem jöhetett haza fiatalon.

Kós Károly az Erdélyi Helikonban mondta ki az öregebb véleményét erről az öreg fiatalságról:

> „Hiszen a mai harmincévesek ezelőtt tíz évvel húszévesek voltak. Szeműk nyitva, agyuk friss, szívük forró — és tíz esztendő múltán nem tud hivatkozni ez a korosztály semmire, ami pozitívum, produkció, teremtés, eredmény... Úgylehet a mai harmincévesekből hiányzik valami. Az a bátorság, mely a holnapi kenyeret, lakást és tiszta ruhát gondolkodás nélkül veti oda az ideálokért..

Kemény és ijesztő lenne ez a megállapítása Kós Károlynak, ha nem találná meg a hitet a fiatalabbakban, akik most kezdik a munkás fiatalságukat: a húszévesekben*;* ezekről így ír:

> „Vannak és jönnek. Frissek, újak, önzők és forradalmárok. Fiatalok. Olyan fiatalok, hogy már nehezen értjük a nyelvüket is. Amit akarnak: jó vagy rossz, helyes vagy helytelen, nem tudjuk megítélni. Erezzük, hogy nemsokára elfoglalják a mi helyünket: nem fognak kegyelmezni nekünk. De nem fognak kegyelmezni senkinek, aki kor· ban előttük jár. Es ez így van rendjén.
>
> Már itt is vannak, bejelentik magukat az ifjúság örökjogán, mely ellen nincs és nem is lehet appelláta.“

Ez a legfiatalabb fiatalság az, amelyik hitem szerint még leginkább számot tarthat az „ifjúság örökjogára“. Hogy miképpen fog

élni vele, azt ma még csak sejteni lehet, megrajzolni nem. Tényekre, kivívott eredményekre ezen a téren ma még kevéssé lehet hivatkozni, hiszen nagyon fiatal fiatalságról van szó. De talán lehet már látni ennek a fiatalságnak a lelki fölépítését, azokat a nevelési alapokat, amelyekre ez a fiatalság a tetteit építeni fogja. A fiatalság lelki struktúrájának alaprajzát már láthatjuk és az épület eljövendő körvonalaira is lehet már következtetni az építők ízléséből.

Ennek a húsz-húszegynéhány esztendős generációnak tekintélyes része fiúcserkészeten nőtt és öregcserkészeten keresztül cserkész-férfivé érik. A „cserkészférfi“ szó helyett szereti a „fiatal-magyar“ szót használni magára és ebben a tágabb körű és súlyosabb felelősségű szóban már körülbelül útjának irányából is mutat valamit. Azt, hogy igyekvései a cserkészet talaján nőttek, de a magyarság egyetemébe torkolnak.

MOST A GÖDÖLLŐI JAMBOREE megint nagy propagandát fog jelenteni a cserkészet számára. Újságok és látogatóközönség fog hírt venni arról, hogy 36.000 magyar fiú nevelődik egészséges iskolán-kívüli nevelésben. Hogy a cserkészeszme az ország minden pontján, sőt a világ minden pontján hat egy egészségesebb fiatalság megteremtésének munkájában.

A cserkészet belső munkájának pedagógiai hasznát nagyon sokban mutatni fogja a jamboree. Non kell sok szót vesztegetni annak magyarázatára: mit jelent, hogy a tizenhárom éves fiú a maga sátortáborában már ideális együttdolgozást és kollektív szellemet tanult, sőt a maga primitív államépítésében mérhetetlenül hasznos tapasztalatokat szerzett a közért való dolgozásról. Sokszor már tizenöt-tizenhat-esztendős korában versenyre vitte külföldre a magyar- és magyar cserkész-szellemet. Olyan eredménnyel, hogy a nyolcmilliós Magyarország harmincegynéhányezres cserkészetének jutott a jamboree megrendezésének a munkája. Hogy mit jelent a férfi számára az, hogy fiú, sőt kisfiú korában külföldön tanulta a maga magyarságának értékét és felelősségét, azt az öregcserkészet, mint társadalmi tényező, a fiatal magyarság, mint új magyar fiatalság fogja majd megmutatni.

A jamboree megrendezésének imponáló munkája, a magyar cserkészetnek ez a „nobile officiuma“ kiáltóan fog rámutatni a cserkészet értékeire. Viszont ugyanakkor, amikor a jamboree közönséget, hírt és elismerést szerez a fiúcserkészetnek, szólni kell arról, hogy a cserkészetnek a jamboree nem eredménye, csak eszköze, mondhatnám „tanuló iskolája“. A cserkészet eredménye az, amit a fiúnak adott nevelés a férfiben tulajdonsággá, hitté és tetterővé érlel. A cserkészet célja és eredménye: a férfi, a fiatal magyar.

A jamboree pedig a maga hatalmas önmagát propagáló erejével egy önkénytelen téves véleményre adhat alkalmat. Arra, hogy ez a „produkció“ a lényeg a cserkészetben és a cserkészetnek tisztán gyerekekkel, neveléssel van dolga, hiszen a jamboreen mint nevelési mozgalom mutatja magát jelentékenynek. Pedig a jamboreen nem a bemutatás a legfontosabb, hanem maga a „fiú“. A cserkészetből pedig a társadalomnak nem maga a cserkészet legfontosabb, hanem a cser-

készet eredménye: az újfajta ember, a frisslátású „emberebb ember és magyarabb magyar“ fiatalember.

Ezekből a fiatalokból álló fiatalságot gyűjti egybe a magyar öregcserkészet, a fiatalmagyar mozgalom. Ennek a fiatalságnak az állásfoglalásait, a magyarság egészében való elhelyezkedését foglalja magában az Öregcserkészet egy fontos programmrésze: a fiatal magyarság „társadalmi missziója“.

Az ÖREGCSERKÉSZET PROGRAMIJÁBAN ez a társadalmi misszió a magyar társadalom felé irányuló állásfoglalásokat foglalja össze. A közös nevelési alapra közös véleményeket épít és ezen a ponton hatásosabb egyesülés az öregcserkészet, mint a többnyire általános nacionalista jelszavak alá tömörülő ifjúsági egyesületek. Eddigi célkitűzései és részleteredményei egy új embertípus: a háború-utáni ember és egy új és fiatal magyarság kialakulását ígérik.

A társadalmi missziónak, mint programúinak, két kikristályosító szerve van. Az egyik folyóirat: a „Fiatal Magyarság“, a másik: a Fiatal Magyarság Szemináriuma. A kettő egymással szoros kapcsolatban működik. A folyóirat a cserkészeten nőtt fiatalember szemével figyel a világ mozgató eszméire és eseményeire. A Fiatal Magyarság Politikai Szemináriuma foglalkozik mindazzal, ami ma komoly politika, szociológia és közgazdaság. Számonveszi a ma súlyos eszmei jelenségeit, de nem foglalkozik a napipolitika jelentéktelenségeivel. Politikát lát, de nem „politizál“:

> „Mindenki előtt tisztázni kell egy nagyon is alapvető fogalmat. Politizálás és politika nem ugyanazt jelenti. Politizálás: beavatkozás a mindennapi politikai élet sokszor személyes és személyeskedő kis ügyeibe, a kormány szidása a második korsó után, vagy akár a német diákok verekedése az egyetem kertjében. A politika viszont: világnézet, helytállás, jövőbenézés. Amit a hordó tetejéről hirdetnek, aZ nem politika. Az embernek saját magával kell először megküzdenie, míg kimondhatja: ez az én politikám.“ 0>Fiatal Magyarság“, Politizálás és politika.)

Ez a rövid szemelvény arra akar rámutatni, mit ért a fiatalságnak ez a része a maga politikája alatt. Számonveszi és megrostálja a ma értékesnek kikiáltott eszméket, számonveszi magát is, hogy olyan állásfoglalásokat szűrhessen le, amelyek belőle nőnek ki, amelyek az ő generációjának megfelelnek.

Ez az öregcserkész irányzat a cserkészetből indul ki és a magyarság fiatal lényegének megismerésében éri célját. A cserkészetből megtartja a cserkészet módszereit: az önkéntes munkavállalást, a viták hangjának „testvéri“ tónusát, de témái már a magyarság egyetemét érdeklő problémák. Munkása és rezonáló tömege ennek az állásfoglalás kialakításának az az öt-hatezer háború után felnőtt fiatalember, akik a cserkészetben kapott nevelési pluszokat már mint egyetemi hallgatók, vagy munkásif jak, mint férfiak hivatottak értékesíteni a magyar közéletben.

Álláspontokról, véleményekről beszéltem, de világnézeti szempontokról is szólhattam volna. Ezeknek a szempontoknak az első

összefoglaló megszólaltatója, a cserkészeten nevelkedett fiatalság világnézetének kialakulásában az első állomás: a „Fiatal Magyarság“ első füzete.

Ez a füzet „eszmék és elszánások“ alcímmel a cserkészetet elindító vezetők tollából mutatja azt, hogy miképpen látják ezek az általuk nevelt fiatalság jövendő útját a magyar társadalomban. Fiatal magyarságról, pozitív magyarságról, egyetemes magyarságról, mélyebb magyarságról, cselekvő magyarságról beszél. A fiatalsághoz szól:

> „Elsősorban a cserkészekhez és volt cserkészekhez. Magyarországon hozzávetőleges számítás szerint vagy 35.000 fiatal férfi van, aki keresztülment a cserkészet életformáló iskoláján; ezek egy része ma is cserkész (vezető, öregcserkész), másik, nagy része kinőtt a cserkészetből. De a két csoport nagyrésze egy abban a vérré-vált beállításban, amelyet a komolyan vett cserkészélet második természetté nevel minden becsületes cserkészben: elveket vall, eszményeket ismer, és akar gyakorlatilag, cselekvő módon harcolni értük. Már most ez a gyakorlati eszményszolgálat — az emberebb ember, magyarabb magyar cserkészprogrammja — részletekbemenő gyakorlati pedagógiával ki van dolgozva serdülők számára a cserkészetben: könnyű megvalósítani a cserkészéletben. De a felnőtt ember elé odaállnak a nagy emberi és nemzeti problémák és sürgetik a megoldást, amely még nincs megfogalmazva: ennek a generációnak kell megoldania őket.
>
> Minthogy azonban az elveink nem kizárólag a cserkészek elvei, hanem a magyarság legmélyebb, legszentebb tradíciójából valók, a problémák pedig, amelyeket megoldani hivatva vannak, az egész mai magyarság problémái, az a remény biztat bennünket, hogy talán a szorosabban vett cserkészmultú fiatalságon, de talán általában a fiatalságon túl is fognak akadni, akik szívesen veszik a szavunkat.“ („Fiatal Magyarság“, első füzet.)

A fiatal magyarságnak ez az első megnyilatkozása szerényen lép fel, nem tart számot „eredetiségre“, nem képzeli magát „politikai világmegváltásnak“. „Csak a szintézis a miénk“ mondja, a tanult és igaznak elhitt eszmék egybefoglalása. A tanulás módja és a tanítások felhasználása. Nem felvillanó jelszót akar adni, hanem az értékes magyar eszmék eredőjét.

Hitet tesz a „pozitív magyarság“ mellett és a negatív programme két valló szavaló messiásvárás ellen:

> „Gyönyörű gondolat hinni az isteni örök igazságban, de nagyon kérdéses, hogy hozzátartozik-e az isteni igazsághoz, hogy ölünkbe hullajtsa, amiért magunk a kezünket se nyújtjuk.“ („Fiatal Magyarság“, első füzet.)

A mai életet mozgató eszmék itt még csak körvonalaikban szerepelnek. Kezdeti állásfoglalásokat ad ez az első füzet azokról a felfogásokról, melyeknek jegyében és sokszor eltúlzásában a politika világnézetté képzeli magát:

> „Nekünk cserkészeknek mindig érthetetlen lesz a nemzeti és nemzetközi gondolat szembeállítása. A mi felfogásunk kizárja azt a mesterséges ellentétet, melyet felületes elmék a nacionalizmus és internacionalizmus között felállítanak. Az emberiség fogalma: fogalom. Elvonás. Ami konkréten adva van: az egyén, a család, a faj, a nemzet. Az emberiséget csak ezen keresztül szolgálhatom és legjobban akkor szolgálom, ha minél tökéletesebb egyént, minél különb családot, minél értékesebb népfajt állítok a nagy, közös emberi célok szolgálatába.“ („Fiatal Magyarság“, első füzet.)

Az a világlátás, amely ezekben a sorokban és állásfoglalásokban megnyilatkozik, nem fordul el kritika nélkül olyan irányoktól sem, amelyektől a mai magyar társadalom Öregebb része sokszor kritika nélkül és csak érzelmi alapon, egyszerűen iszonyodik: „Amilyen kétségtelen, hogy a szocializmus társadalmi diagnózisa — tehát kritikai része — nagyrészben helyes, éppen olyan kétségtelen, hogy az orvosság, amelyet ajánl (forradalom, kommunizmus), rosszabb a betegségnél“. Ez az objektív szemlélet jellemzi talán leginkább azokat az állásfoglalásokat, amelyek a fiatalmagyar mozgalom során kialakulnak. Az a meggondolás, hogy biztosabb és komolyabb az értékelés, a méltányolás alapján való elítélés, mint az egyszerűbb és felelőtlenebb előítélet.

Ez a kissé rapszódikus mód» ahogy az öregcserkészetnek, a fiatal magyarságnak a véleményeit erről-arról bemutatom, nem tart számot a teljességre, arra, hogy az öregcserkészetből kikerekedő világlátást a maga egészében megmutassa. Nem annyira az ítéleteket magukat, hanem az ítélkezés módját akarom bemutatni, a véleményalkotás módszerét, nem a fiatal magyarság véleményének dogmatikus katekizmusát (ami nincs is), hanem azt a közös véleményalkotási alapot és módszert, amelyekkel ezek az állásfoglalások létrejönnek és létre fognak jönni.

A MAI MAGYAR PROBLÉMÁKBAN való részletesebb tájékozódást és az ezekről való részletesebb állásfoglalásokat a Fiatal Magyarság folyóirat munkálta és fejti ki. A „magyar cserkészférfiak folyóirata“ harmadik évfolyamát futja és 1931 márciusától 25. száma jelent meg, köztük egy három idegen nyelven, a Kanderstegi öregcserkészkonferencia alkalmából. Ennek a számnak külön nevezetessége, hogy százával kértek belőle Amerikába, Angliába és egyébüvé, ahol az öregcserkészmozgalom még sokkal kevesebb tárén mozog, mint nálunk.

A Fiatal Magyarság nem az öregcserkészet szaklapja, hanem az öregcserkészet hangja. Nézete, intellektuális munkája, véleménye. Három évfolyamával talán egyedül áll a ma gombaszerűen szaporodó fiatal lapok tiszavirágéletű szereplései között. Mint erős bizonyítéka annak, hogy csak a közös nevelési alap, közös véleményalkotás lehetősége ad olyan hátteret, amely egy ilyen világnézeti síkon működő lapot életképessé tesz.

Ha valahol fiatal lapról esik szó, az első asszociált gondolat mindig az apák-fiúk probléma, a fiatalságprobléma körül forog. A Fiatal Magyarság állásfoglalása ezen a ponton nem negatív ócsárlása minden öregebbnek; tisztán látja, hogy a mai fiatalságnak nem hibája, hanem kötelessége, hogy más legyen, mint apái, vagy akár a bátyái is:

> „Ha a fiatal magyarság lenne a maga egészében a magyar fiatalság, ha ő adná a maga teljességében mindazt, ami folytatás és kiegészítés, akkor nem kellene félni attól, hogy a háborúutáni nemzedék kommunizmusban, vagy egy gyerekes, túlzó nacionalizmus háborúelőtti pózaiban köt ki. És ezen a ponton, ennek az ideális generációs utópiának kiteljesedéséből végetérne az apák és fiúk problémája is, mint probléma, mint bénító ellentét. Mert az apák bizalmatlanságát és félelmét, azért mert a fiaik másak, mint ők, az érettebb ítéletű öre-

> gebbekben fölváltaná az apák bizalma. Amely éppen azért kellene, hogy meglegyen, mert a fiúk mások/. („Fiatal Magyarság", Háború-utáni ember.)

A fiatalság a maga elhelyezkedésének problémáját is sok tekintetben másképpen látja, mint a társadalom vele láttatni szereti. Azok, akik valamely kényszervívmányt, „tiszti ággyal és legénységi koszttal" eredményként üdvözölnek, nagyon félreértik a háborúutáni fiatalság ambícióit, mely sok emberében a biztos megélhetésnél is jobban kívánja azt, hogy a maga energiáit és képességeit a maga terrénumán fejthesse ki tökéletesen. Ebben nem az öregek kezdeményezését, nem is annyira a segítségét, mint inkább a megértését várja:

> „Egy folyóirat első számában öt-hat cikk foglalkozik a fiatalság problémájával. Általában manapság mindenütt probléma lettünk. Nem akarjuk profán szóval mondani: divat lettünk. Gondolom így volt divat becézgetni a háború első évében (és csak az elsőben) a rokkantakat és sebesülteket. Bármennyire is tiszteletreméltóak az efajta felülről jövő kezdeményezések, mégis valahogy olyanok nekünk, mint a fölülről építeni kezdett ház. A fiatalságproblémának magában a fiatalságban kell megoldódnia. Nem kezdeményező, hanem legfeljebb pártfogó öregekkel." („Fiatal Magyarság", Kirakat.)

Természetesen távol van ettől a fiatalságtól az öreg mentalitásnak táblabírós és kúriás fogalmazása. Az az elképzelés, mely a parlamenti eseményekből a folyosói adomázásokat tartja fontosnak és sokszor egész jóindulatúan elhiszi, hogy a szentimentális, cigányzenén nőtt műdalköltészet adja a magyar zenét, vagy éppen a magyar lelket. Az urambátyámos magyar világ nagyon szép emlék lehet egyeseknek, de a „régi jó időket" nem lehet 1933-ba átplántálni még egyes tiszteletreméltó íróink szűnni nem akaró tehetségével sem. Irodalmi téren az akadémikus, közéleti téren az emlékező táblabírós mentalitáshoz annyira semmi köze ennek a fiatalságnak, mint a történelmi materializmushoz, vagy az erősebb szabadságát megadó és mindenki szabadságát hirdető liberalizmushoz. A magyarság örök hibája, hogy mindig elkésve fogadta el a korszerű kultúrát és a háborúutáni fiatalságnak első kötelessége, hogy megtagadja azt a háborúelőttről, sőt néha még a 48 -as vagy hatvanhetes frazeológiából átmentett stílust, mely semmiképpen nem lehet illő egy új és fiatal Magyarországhoz.

NAPJAINK SZOCIÁLIS ELLENTÉTEI belenevelték a mai fiatalság e részébe azt, ami nálunk még sajnos, eléggé ritka, a szociális felelősségérzetet. Ez a szociális tendencia nem a már lassan konvenciószerűvé váló szocialista mithológia és frazeológia sokszor légüres megnyilvánulásaiban keres kiutat. Hanem olyan programútokban, amelyek a városi fiatalságot falujárásra bírják. A „regölés"-ben az öregcserkész kikerül a falura és ott helyszínen ismeri meg a paraszt problémáit és nehézségeit. A faluművészet gyűjtésében és megismerésében, valódi népdalok tanulásában ellene mond annak az elképzelésnek, mely népszínművit tesz a népi helyébe. A magyar falulátásnak két már konvencionális módja (népszínművi és móriczsigmondi) nem elégíti ki, a maga szemével akarja látni a magyar falu, a földhöz kapcsolódó magyarság lelkét. A munkásosztályból nem a szervezettségét

látja meg egyedül, hanem maga is szervezi (az aktiv öregcserkészek 45 százaléka munkás és iparos) és ítélete van a kapitalizmusról:

„Ép erkölcsi érzékű magyar ember nem azonosíthatja magát min» denestül a kapitalizmussal és a kapitalista osztállyal. Ha még úgy meg is van győződve valaki — aminthogy a keresztény etika és a reális élet-szemlélet egyaránt meggyőzi róla — a tulajdon szentségéről és nélkülözhetetlen társadalomépítő jelentőségéről, mégis mindenki előtt világos, hogy a tulajdonnak járó tisztelet sem lehet korlátlan.“‘ G«Fiatal Magyarság‘“, első füzet.)

Mikor a fiatal magyar mozgalom a háborúutáni világ magyar politikai elhelyezkedéseit vizsgálja, konklúziónak azt vonhatja le, hogy kell a mai magyar társadalommal, kell politikával is foglalkoznia:

„A forradalom után két új hit kezdett párhuzamosan fejlődőt. Az egyik volt a keresztény politika, a másik az agrárdemokrácia. A keresztény politika hívői közül némelyek kereszténység alatt inkább antiszemitizmust értettek, mások valami romantikus félpogány „turáni“‘ nacionalizmust vallottak. Gondolatviláguk nem tudott konkrét programmá sűrűsödni.

Az agrárdemokráda — azért, hogy guvemementálissá váljék — túlságosan felhígította önmagát régi, rutinirozott politikusokkal. A forrongó tömegmozgalmak korának gyermekbetegségeitől megundorodva a független, erős államhatalom érdekében lassan minden gyökérszálat elvágtak, amely őket a tömegekhez kötötte. Ennék eredményeképpen kaptunk ugyan egy erős kormányt, de a társadalom beleesett a mai csüggedt, hiteden lethargiába.

Ha sokáig Így marad a helyzet, megadhatjuk magunkat a forradalomnak, mert forradalmakat közigazgatási úton megakadályozni nem lehet! Eszmével eszmét kell szembeállítani és nem csak rendőrt! GjFiatal Magyarság“‘, Hit a politikában.)

A POLITIKAI TÁJÉKOZÓDÁSNAK ez a szükségessége vitte iá a fiatalmagyar mozgalom vezetőit arra, hogy a lap mellé még egy kikristályosodási fórumot teremtsenek a Fiatal Magyarság Politikai Szemináriumában. A szeminárium munkája is élesen mutatja ennek a fiatalságnak a lelki konstrukcióját:

„Az előadások témája, programra szerint először öt előadásban a mai helyzetet megelőző politika történetének áttekintése és értékelése volt. (Témák: Politikatörténet a kiegyezéstől a világháborúig, A világháború, Háborús felelősség? A forradalmak, A békeszerződések.)

Az ezek után következő hét előadás ma aktuális problémákkal, továbbá a ma meglévő politikai és közéleti keretekkel és azoknak a fiatal magyarság szempontjából való értékelésével foglalkozott. (Királykérdés, Olaszbarátság, Mai magyar Sajtó, Ifjúsági egyesületeink, Politikai pártjaink, Revízió, Választójog.)

Az előadásokat látogatta 86 öregcserkész. A csapatoknak átlag a fele képviseltette magát (még tisztán iparoscsapatok esetében is).

A kezdeti várakozásnak a Szeminárium első időszakában körülbelül megfelelt. Nem vártunk csodát tőle, hogy egy csapásra és meglehetősen korlátozott propagáló eszközök mellett az egész öregcserkészetet megszerzi rezonáló tömegének. A Szeminárium már természeténél fogva is csupán főiskolai hallgató öregcserkészekre számíthatott elsősorban, az iparos és munkás öregcserkészeknek bevonása a Szeminárium munkájába igen nagy nehézségekkel járt és csak részben sikerült. A Szeminárium első, pionír feladatát már eddig is teljesítette azzal, hogy a rendszeresen megjelentekben egy állandósult gárdát szerzett magának és az öregcserkészprogramm azon részének, mely feladatául tűzte ki, hogy a cserkészeten nevelkedett fiatalember állást foglaljon a társadalom életének kérdéseiben. „Fiatal Magyarság“‘ Szemináriumi Tudósítások.)

A CSERKÉSZET, mint sportszerű valami, vagy hozzáértőbbek esetében, mint nevelési téren működő tényező él csak társadalmunk képzeletében. Az elmondottakkal csak arra akartam rámutatni, hogy ennek a nevelési téren működő mozgalomnak van iránya és munkaköre a férfi számára is. „A cserkészet a külföldnek — reménye egy tökéletesebb embertípusnak. A cserkészet nekünk — záloga a magyar jövő férfitípusának."

A cserkészetből nőtt fiatalságot az ő itt vázolt társadalmi és közéleti akciói maholnap talán jelentős tényezővé teszik nemcsak a nevelési, hanem a férfimunka terén is. A bemutatott részletekkel csak arra akartam utalni, hogy körülbelül milyen mentalitással fogja vállalni a cserkészeten nevelkedett egyén, mint a társadalom része a közösség sorsát és, ha számára tér nyílik, milyen irányban fog befolyásolni és irányítani. Hogy ez a befolyásolás és irányítás a cserkészet nevelési elveinek megfelelő legyen akkor, mikor nevelési elvek már szükségképpen nem érvényesíthetők, azt akarja egyértelműen megteremteni az öregcserkészetnek az a része, amit „társadalmi misszió-nak", fiatalmagyar mozgalomnak nevezünk:

> „Nem tudunk hallgatni, mert rettentő felelősséget érzünk, öt-tíz-húsz éve élünk az ifjúsággal, az ifjúságban, az ifjúságnak: vele, benne, neki akarunk élni, továbbra is, mert nem tehetünk mást: egy a szívünk az ő szivével. Ezek néznek ránk, várnak, kérdeznek: van-e jogunk hallgatni? Hívnak: nem tudunk nem mozdulni.
>
> És nem tudunk hallgatni, mert látunk egy víziót: az egészséges, az erős, a nagystílű magyar vízióját. Mi bensőikben átéltük ezt a víziót és hiszünk benne és akarjuk. Csak ezt akarjuk. Lehet-e nem hirdetnünk azt, amiért élünk?" („Fiatal Magyarság", Sík Sándor: Kik ezek és mit akarnak?)

Természetesen egy cikk keretében nem bizonyíthattam részletesen, hová és mivé fejlődött eddig a „fiatalmagyar mozgalom" eszme és véleménykialakitási munkája. Csak fölvillanásszerű utalásokkal mutathattam, hogy körülbelül milyen irányban fog fejlődni. Hogy ennek a fiatalságnak hivatott egybefoglalója, az öregcserkészet, többnyire kisebbjelentőségűnek látszik a cserkészet mellett, az kissé a cserkészet nagyobb tömegének, kissé előbbalapítottságának és kissé annak a következménye, hogy szemináriumi és folyóirati munkának mindig kisebb a visszhangja, mint a jamboreek látványosságának.

Hogy ennek a fiatalságnak van hite önmagában és nincs meg benne bátyáinak bizonytalansága és talajtalansága, abban csaknem egyedül a cserkészetnek van pozitív része. Annak, hogy e fiatalok közül sok tizenötéves korában már a magyarság képviselőjének felelősségét érezhette magában Angliában vagy Dániában. Hogy az ilyen fiatalon vállalt felelősség micsoda hitté és bizalommá nő a férfiben, azt rövid két sor idézésével illusztrálhatom. Ennek a fiatalságnak egyik hangadója: Bethlen Iván írta, a lengyelországi jamboreen, a Keleti-tenger mellől: „és, ha nem ád csodát a tenger, alkotunk majd magunk!"

SZABÓ ZOLTÁN

A TUBERCULOSIS

HA AZ ÉLŐLÉNYEK beláthatatlan birodalmát tanulmányozzuk, az örökös harc, örökös küzdelem ragadja meg figyelmünket. Küzdelem a létért és a létben, ez a transcendensen uralkodó törvény uralkodik az egysejtű lényektől föl a gerinces állatok legmagasabb osztályáig. E küzdelmet a szó biológiai értelmében kell vennünk. A „teremtés remeke“, az ember, ne áltassa magát! Nagyon helytelenül értelmezné a létért való küzdelmet, ha azt hinné, hogy ugyanezen természeti törvény készteti őt arra, hogy ma és mindörökké méltó maradjon Goethe súlyos ítéletéhez: „Az égi szikra látszatát csak arra használja föl, hogy minden állatnál állatiasabb legyen!“ A háború, főleg a mai formájában, mikor a vegyi- és gépipar tökéletességén fordul meg a győzelem, nem a darwini „létért való küzdelem“ következménye! Egyedül az embernek adatott meg az a kétes dicsőségű kiváltság, hogy saját fajával, még ennek is legsajátosabb és a hozzá legközelebb álló osztállyal éljen örökös viszályban, — hogy minden tudásának, minden tökéletesbedésének célja a hozzá legközelebbállóknak tönkretevése legyen! Erre igazán nincs példa sehol a természetben. Még az állatvilág phalansternépe, a hangyák is csak más fajbeli, idegen hangyákat támadnak meg és tesznek rabszolgáikká, de sohasem a saját fajtájukbelieket.

A természet e nagy biológiai háborújának küzdőterén fajok, sőt egész típusok állanak egymással szemben — akárhányszor olyanok, melyek a fejlődéstörténelem rangsorozatában milliónyi év távlatában vannak egymástól — sőt néha szemben áll egymással az élőlények két makrokosmosa, a növény- és állatvilág. így látjuk ezt az emberi faj ellenségeinél is. A hozzá legközelebb állókkal, a gerinces állatokkal aránylag' békében megfér, akárhányat közülök meg is szelidített és megosztja velük otthonát, munkáját, táplálékat Viszont azok között az egysejtű lények között, melyekről néha még azt is nehéz megállapítani, vájjon az állati vagy a növényi világhoz tartoznak-e, nem egy van olyan, mely a legnagyobb veszedelmet jelenti az ember számára. Ezen apró, olykor még a modem mikroszkóp alatt is alig látható élőlények legtöbbször a gombák osztályához, tehát a növényi világ legegyszerűbb, egysejtű képviselőihez tartoznak, s miriádjaikkal mégis halálos veszélybe dönthetik a magasrangú emberi szervezetet. Ki ne hallotta volna a fertőző, ragályos betegségek hírét? Ezekről ma már teljes bizonyossággal tudjuk, hogy létrejöttüknek alapvető, elengedhetetlen feltétele bizonyos gombáknak, ú. n. baktériumoknak bejutása a szervezetbe. Ha szigorúan vesszük a dolgot, a bajnak lényege nem abban

áll, hogy az illető baktériumok mint idegen élőlények elszaporodnak a magasabbrendű szervezetben, hisz vannak olyanok, melyeknek jelenléte fontos, sőt életbevágóan fontos kiegészítője valamely fiziológiai folyamatunknak (pl. a belekben a főzelékfélék szétbontása). A fertőző bajoknál a baktériumok fajlagos méreghatásával állunk szemben. A problémát úgy kell elképzelnünk, hogy a baktériumok a maguk primitív életfolyamata közben egy bizonyos, fajlagos mérget termelnek ki (ezek az ú. n. toxinok), s ezen méreg a megbetegedés tulajdonképpeni okozója. Szervezetünknek viszont megvan az a képessége, hogy e mérgekkel szemben hasonlókép fajlagos ellenméreg kitermelésével felel, s végeredményben a gyógyulást úgy kell fölfognunk, hogy a szervezet által termelt ellenméreg, antitoxin, semlegesíti a baktériumok toxinját, s egyszersmind magukat a baktériumokat megöli. Az egész folyamat együttese jelenti a betegséget, a végső fázis pedig kedvező esetben az antitoxinok győzelme, a gyógyulás.[1]

Az az állapot, mikor a szervezet bizonyos baktériumméreggel szemben védett, az i m m u n i t á s. Ez lehet csak egészen átmeneti, rövid ideig tartó — viszont vannak betegségek, miknek egyszeri átszenvedése életfogytiglani immunitást hagy maga után hátra (kanyaró, himlő, kiütéses tífusz). Sőt van egyes betegségekkel szemben veleszületett immunitás is— embernél aránylag elég ritka.

A fertőző, baktériumok által okozott megbetegedések között jelentőségében első helyen áll a tuberculosis (tbc.), magyarul: gumókor. Története egybe van forrva az emberiség kultúrtörténelmével: legrégibb írott emlékeinkben előfordul a neve, mint azé a bajé, amely könyörtelen következetességgel szedte áldozatait minden időkben. Állandóságával messze fontosabb szerepet játszik, mint azok a járványok, melyek — mint p. o. a pestis — néha felütötték fejüket, irtózatos arányban szedve áldozataikat, de azután megint eltűntek. A tuberkulózis sohasem lépett fel olyan hevességgel, mint a hírhedt „fekete halál“, vagy 1918-ban a „spanyol“ influenza, de viszont átvonul az összes történelmi korszakok krónikáján, úgyszólván sohasem tűnve el oly megmagyarázhatatlan módon, mint azt más ragályos betegségek tették és teszik. Elterjedtségének ijesztő bizonyítéka a statisztikai összeállítások tanúsága: az embereknek kb. 25%-a, tehát egynegyedrésze a tuberkulózis áldozataképpen hal meg!

A kór elnevezése onnan származik, hogy legközönségesebb megnyilvánulási formájában egészen apró, kölesnyi kis göböket képez, ilyenekkel van teleszórva a tüdő, a hashártya, olykor a máj, vese és egyéb szervek is. Az emberi testnek nincs egyetlen olyan része sem, amelyben ez a vészes betegség föl ne üthetné a tanyáját: a bőrtől az agyvelőig, az ízületek és a csontok (látszólag évszázadokra megalkotott)

[1] Hogy ez nem egyszerű elmélet, annak többszörös kísérleti bizonyítékát tudjuk szolgáltatni. Így p. o. a diftéria-szérum. Előállítása úgy történik, hogy a diftériabacillusoknak méregkivonatát (toxinját) egyre fokozódó adagokban fecskendezik be lóba. Az állat lassankint annyira hozzászokik ehhez, hogy a sokszoros halálos adagot is minden baj nélkül kibírja, még pedig azért, mert a növekvő méregadagokkal arányban egyre több ellenmérget termel, míg végre szervezete jóformán telítve van antitoxinnal. Az így „praeparált“ lovat azután a szónak csaknem szoros értelmében csapraütik, s vérsavóját mint diftériaszérumot hozzák forgalomba.

állományától kezdve egészen az ű. n. savós hártyáknak (hashártya, mellhártya) finom, rendkívül vékony, fénylő lemezéig — adott esetben mindenütt megtalálhatjuk azokat a kicsiny, csaknem pontszerű göböcskéket, rendesen szürkésfehér vagy sárgásba átmenő színárnyalatban,, melyektől a betegség elnevezése származik.[1] A kis göbök, tuberkulumok közepén szoktuk találni a fajlagos kórokozókat, mélyeket felfedezőjük után K o c h - f é l e b a c i l l u s o k n a k neveztek el.

A kóros folyamat azonban nem áll meg egyszerűen a gümők kifejlődésénél: ezek — bár lassan — növekedésnek indulnak, egymással összefolynak, sokszor nagy területeket vonnak be az elváltozás körébe, s ez utóbbiaknak sorsa aszerint alakul, aminő állománya annak a szervnek van, amelyben a kóros folyamat lejátszódik. Az agyvelő puha, egyenletes állományában előfordul nem egyszer az, hogy a kölesnyi gümő borsó-, sőt mogyorónagyságúra is megnő, viszont a csontokban, azoknak mésszel teli, kemény szövetében természetesen egészen más a tbc.-s fertőzés sorsa. De bárminő legyen is a kórtani kép, az utolsó felvonás mindig egy és ugyanaz: a megbetegedett szövetrész elhal. Ez az elhalás (kivéve azt, ha a bajhoz ű. n. másodlagos, gennyedést okozó fertőzés társul) egy egészen sajátságos, a tbc.-re szinte kizárólagosan jellegzetes módon megy végbe, amit úgy hívunk, hogy „elsajtosodás“. Az elhalt szövet- vagy szervrészletek u. i. szürkéssárga, valóban a félkemény sajtra emlékeztető tömeggé alakulnak át. Van rá eset, hogy egész tüdőlebenyek sajtosodnak el ilyen módon.

Általában véve a tüdő az a szerv, amelyben a tbc. a leggyakrabban telepszik meg, s ahol talán legnagyobb pusztításait szokta végezni. A magyarázat egyszerű: a fertőzésnek, a tbc.-bacillus által okozott infekciónak a kapuja leggyakrabban a légzőszerv, a tüdő. A baktériumok vagy a fölkavart porral, vagy a tüdőbetegek köhögése alkalmával a levegőbe kerülő (és ott hosszú időn át libegő), mikroszkópikusan kicsiny nyálka- és nyálrészecskékkel jutnak belégzés alkalmával a tüdőbe, s ott megtelepedve elkezdik egyrészt a szaporodást, másrészt szomorú pusztító munkájukat.

Ahhoz, hogy a gümőkóros fertőzés létrejöhessen, alapvető feltétel a Koch-féle bacillus bejutása a testbe, s a kóros folyamat rendesen abban a szervben indul meg, amely a betörési kapuhoz legközelebb áll. így aztán nagyon könnyen megérthető az is, hogy az egészen zsenge gyermekkorban miért dominál a tüdőtuberculosissal szemben a hasi gümőkór? Az 1—*2* éves gyermek élete sokkal inkább játszódik le az otthon relatíve zárt keretei között, a belégzési infekciónak kevésbbé van a gyermek kitéve, viszont állandóan a földön mászkálva s ujjaival mindig a szájában babrálva (a fogzás kellemetlenségei!), a porral és piszokkal együtt azokat a baktériumokat is beviszi a szervezetébe, melyeket a felnőttek cipőtalpa az utcáról a szobába hord. Hozzájárul még az a körülmény is, hogy az apró gyermekek emésztőcsatornája sokkal kevésbbé ellenálló, mint a felnőtteké. Hisz ez utóbbiaknál is

[1] A szarvasmarháknál fellépő megnyilvánulási formát ugyanezen okból nevezték el „gyöngykór“-nak. Egyébként a két betegség nem teljesen azonos, hanem két különböző, bár egymással közel rokon bacillus okozza.

meg van adva a lehetőség a táplálkozás útján történő infekcióra, de egyrészt a gyomor sósava (ami egészen apró gyermekeknél még alig játszik szerepet), másrészt a gyomorbélcsatorna nagyobb ellenálló-képessége viszonylagos védelmet nyújtanak.

A belégzés és a táplálócsatorna útjain kívül természetesen még vannak egyéb lehetőségek is arra, hogy a tbc. bacillusa a szervezetbe bejusson. Valóban fordult már elő olyan eset is, hogy az operáló vagy a boncoló orvos közvetlenül sebzés folytán inficiálta magát, s a nyílt seben keresztül történő fertőzésre más mód is elképzelhető. Csakhogy mindezen lehetőségek oly ritkák, gyakorlati jelentőségük az előbb említettekéhez képest annyira alárendelt, hogy fölemlítést is alig érdemelnek, — talán az egyetlen csókolózást kivéve, ami főleg a nők társadalmi érintkezésében oly nagy szerepet játszik.

Jóllehet a gümőkóros fertőzés kapuja elsősorban a légzőszerv és másodsorban a táplálócsatorna, mégis azt mondtuk, hogy a tuberculosis kivétel nélkül mindegyik szervünkben előfordulhat, és valóban elő is fordul. Az ilyen esetekben csaknem mindig ú. n. másodlagos megbetegedésről van szó: az elsődlegesen inficiált területről vagy a véráram, vagy a nyirokkeringés útján tbc.-bacillusok sodródnak tova, s ott, ahol elakadnak, megtelepszenek, új góc kifejlődését indítják meg. Ez a folyamat a legáltalánosabb, a leghétköznapibb, s rendesen ezeknek a másodlagos, áttételi gócoknak az együttes munkája okozza a szervezet katasztrofális kimerülését. Sokkal ritkábban történik meg az, hogy az elsődleges tbc.-góc egyszerű növekedés, továbbharapódzás útján érjen el olyan méreteket, hogy a beteg halálát okozza.

A primár megbetegedés elterjedésének nagyon érdekes (és egyáltalában nem ritka) módja az, hogy az elsődlegesen inficiált és aztán felpuhult terület valamely kisebb véredénybe tör át. Ez szokott a legkomolyabb szövődmények egyikének, a tüdővérzésnek is egyik kiváltó oka lenni, s egyszersmind ilyenkor jutnak a Koch-baciilusok ezrei a vérkeringés pályájába. A bacillusok azután a szervezet legkülönbözőbb helyeire sodródnak el, a legfinomabb hajszálerekben megakadnak és minden egyes megtelepülést ponton egy-egy új kis gümő (tuberculum) képződése indul meg. Gyakoriság szempontjából az első hely itt is a tüdőt illeti meg, s ilyenkor előttünk áll az a kép, amit a tudományos terminológia „tbc. militaris'-nak, a német köznyelv „galoppierende Schwindsucht"-nak nevezett el. Ezen szomorú esetekben a beteg sorsa úgyszólván kivétel nélkül meg van pecsételve. Az anatómiai kép a következő: az összes tüdőlebenyek, a máj, lép, a vesék, sőt a mell- és hashártya is legtöbbször tele vannak szórva a már leírt szürkés színű, kölesnyi tuberculumokkal, melyekről még a laikus is meg tudja állapítani, hogy fejlődésük kb. egyidejűleg indult meg.

Természetes dolog, hogy az ilyen esetekben igen gyakran lehet a keringő vérben kimutatni a Koch-bacillusokat. De sikerült ez nem egyszer a gümőkór azon súlyosabb formáinál is, ahol ugyan áttörés nem történt, de a szervezetben igen nagy pusztítást vitt már véghez a betegség. Mindenekelőtt az ú. n. kavernás esetekre gondolok. Szószerint a kaverna üreget jelent, amely a mi szempontunkból nézve úgy jön létre, hogy a tüdőnek egy már sajtosan elhalt része szétesik, föl-

puliul, a köpette! együtt kiürül, s helyében egy kisebb-nagyobb, cafatos vagy heges falú, levegővel vagy gennyel telt üreg marad vissza. A kavernák nagysága változó: van olyan apró, hogy még a tökéletesbített röntgeneljárásokkal sem mutatható ki, viszont nem egyszer van arra is eset, hogy egy egész tüdőlebeny alakul át kétszeresen férfiököl nagyságú kavernává. A pusztítás, ami néha az összes tüdőlebenyekben végbement, szinte a képtelenséggel határos! Ha az ember tuberculosisban elhaltaknak százait boncolta és látta boncolni, sokszor áll azelőtt az érthetetlen talány előtt: hogyan volt lehetséges az, hogy a beteg olyan sokáig, betegségének annyira előrehaladott stádiumáig volt képes élni és lélegzetű, mint aminő a szemeink előtt van?! Nem egyszer látjuk, hogy az egész légzőszervnek több, mint kilenctizedrésze teljesen tönkrement, egyrészt kavernás szétesés, másrészt gümős-sajtos átalakulás következtében! Megmagyarázhatatlan, hogy a beteg élt, — bármily nehezen is, de mégis élt úgy, hogy az eredeti élenyt-fölvevő, légző felületnek még egytizede sem volt működésképes!

A többi szerv gümőkóros megbetegedését teljesen elég érintenünk, — orvosi szempontból természetesen igen fontosak, de egy rövid, általános ismertetés kereteit messze meghaladják. A tbc. terjesztésénél pedig szerepet egyáltalában nem játszanak. E részletek helyett sokkal érdekesebb annak vizsgálata, hogy mi történik a szervezetben, ha nagy ellenségével, a Koch-bacillussal kell fölvennie a harcot?

A tüneteket két főcsoportra oszthatjuk. Egyik a lokális megbetegedéssel áll összefüggésben: megfelel annak a kórképnek, amelyet az illető szerv lobos vagy egyéb természetű bántalmai szoktak kiváltani. A tüdővészes köhög, mellkasában szúrás és fájdalom van, több-kevesebb köpetet választ el és ürít ki, stb. A béltuberculosis más, lobos és fekélyes bélbetegségektől akárhányszor alig különböztethető meg, — a domináló tünetek: a hasgörcsök és a diarrhoea (nem ritkán bőséges mennyiségű vérrel keverten) más, nem gümőkóros bélbajoknál is hétköznapiak. Az agyhártya tbc.-s gyulladása és a közönséges járványos agy- és gerincvelőhártyalob között szintén sok a megtévesztő hasonlatosság. Eme kérdések tárgyalása sem képezheti feladatunkat. £ kis cikk szempontjából érdekesebb az említett két főcsoport közül a második, az általános tünetek csoportja, mely egyszersmind a tuberculosis-probléma egy-két igen fontos kérdéséhez visz közelebb.

Az általános tüneteket illetőleg (elméletileg) szinte mellékes az, hogy hol van a fertőzés lokalizációja. Legfeljebb annyiban játszik némi szerepet ez a kérdés, hogy valamely belső szervnek vagy szervcsoportnak gümőkóros megbetegedése rendszerint nagyobbfokú és talán jellegzetesebb általános tüneteket Okoz, mint p. o. a bőr tuberculosisa.

Bevezető sorainkban már említettük, hogy a fertőző betegségeket úgy kell fölfognunk, mint egy küzdelmet, melyet két biológiai folyamat: a fertőzést okozó és a fertőzést elszenvedő élet vív meg egymással. £ küzdelem jelenti a fertőzött, inficiált élőlény szempontjából magát a betegséget, lényegileg tehát azon változásokat, melyeket az infekció az egyes szervek élettani működésében okoz. £ funkcionális változások végcélja, mint láttuk, a baktériumok mérgével szemben az ellenméregnek, antitoxinnak kitermelése, s ilymódon a fertőzésnek leküzdése.

A fertőzésnek az egész szervezetre kiható, általános tünetei között igen sok azonos megnyilvánulás van valamennyi heveny infekciós betegség lefolyásában. Minél erőteljesebben reagál egy szervezet a beléjutott kórokozókra, annál kifejezettebbek ezek a generális tünetek, elsősorban a láz. Végeredményben még ma sem eldöntött kérdés az, vájjon szabad-e a lázt mesterségesen lenyomnunk, nem volna-e a szervezet érdekében okosabb a hőemelkedést érintetlenül hagynunk? Tény az, hogy a belgyógyászat újabbkori vívmányai között az ú. n. „aktiváló therapia“ jelentős szerepet játszik: lényege abban áll, hogy tejnek vagy más megfelelő anyagnak bőr alá történő befecskendezésével átmenetileg, pár órára, igen magas, néha 40 fokon felüli hőmérsékletet is kiválthatunk s ezáltal a szervezet gyógyító reakcióját néha hatványozni sikerül.

A láz vagy az apróbb hőemelkedések mellett a fertőző betegségek ú. n. bevezető szakában ott látjuk az általános rosszullétet, fejfájást, szédülést, étvágytalanságot, stb. Még a laikus betegnek is az a benyomása, mintha valami méreg került volna a szervezetébe, — s valóban így is áll a dolog. A fertőzéstől számított (betegségenkint változóan hosszú) ú. n. lappangási idő alatt a baktériumok annyira megszaporodnak, hogy az általuk termelt méreg (toxin) már számottevő mértékben kezd hatni s a szervezet rövidesen e toxinok hatása alá kerül: megbetegszik. Viszont azonnal megindul e folyamattal szemben az organizmus védekezése is, az ellenméreg (antitoxin) termelése és kialakul magának a betegségnek többé-kevésbbé típusos képe.

Az általános tünetek közt már csak azért is első helyen kellett említenünk a lázt, mert úgyszólván mindenik fertőző, tehát baktériumok által okozott betegségnél megtaláljuk. Még nem is olyan régen az volt a tudományos meggyőződés, hogy láz csak ott léphet föl, ahol baktériumok szerepelnek. Alá már mindinkább tért hódít az az álláspont, hogy fertőzésen kívül egyéb tényezők is kiválthatják a test hőmérsékletének emelkedését (így p. o. a pajzsmirigy belső elválasztó működésének fokozódása, ideges zavarok, stb.).

A tuberculosisban szenvedőknek hőemelkedéseivel van kapcsolatban egy a laikusok által is jól ismert jelenség: a hajnali izzadás. Magyarázata nagyon egyszerű. Tudjuk azt, hogy a lázas betegek hőmenete megtartja azt a szabványos ingadozást, melyet az egészségeseké mutat, u. i. hogy hőmérsékük reggel alacsonyabb, a késő délutáni órákban pedig a legmagasabb szokott lenni. Kevésbbé közismert az a tény, hogy a melegháztartásnak ez az időszakossága nem 24-órás, hanem 12-órás, tehát az éjszaka folyamán megismétlődik, s az éjfélelőtti 9—10-ik órában újból alacsony, hajnal felé pedig ismét viszonylag magasabb a test hőmérséklete. Ettől a hajnali kilengéstől szabadul meg a szervezet az izzadás segélyével. A tünetnek magának egyébként nincs speciálisan a tbc.-hez semmi köze, s nem egyszer más idült lázas megbetegedéseknél is előfordul.

Az általános tünetek során már említettük a rosszullétet, fejfájást, étvágytalanságot. Ez utóbbival akárhányszor nem áll arányban a betegek lesoványodása. Éppen ezek a jelenségek bizonyítják legvilágosabban a „mérgezési“ jelleget; — mintha a Borgiák hírhedt, lassanölő mérge dolgozna és aknázná alá a szervezetet! Sajnos, nagyon

sokszor a méreg győz: szervezetünk a tuberculosissal szemben kevesebb biztonsággal tud védekezni, mint pl. a kanyaró ellen. Mindenesetre kevés kiszámíthatatlanabb betegség van, mint a gümőkór s kevésnek vannak változatosabb, tarkább tünetei. Ezeknek részletezése már szakközleménynek volna a feladata. E helyen legyen elég újból arra utalnom, hogy a tbc. valamennyi szervünkben előfordulhat s a tünetek komolysága is aszerint változik, hogy a kóros folyamat a test melyik részében indult fejlődésnek. Csak egyről nem szabad még a könnyebb formáknál sem megfeledkeznünk: arról a lehetőségről, hogy valamely ellágyult gümős góc beletör egy véredénybe s ilyenkor a baktériumok százezrei öntik el a vérkeringés útján az egész szervezetet. Ezért nem szabad könnyen vennünk még az enyhének mutatkozó eseteket sem — ámbár igaz, hogy az ilyen katasztrofális szövődményeket sem előre látni, sem meggátolni nem áll módunkban.

Hogy a tbc.-s fertőzés mennyire az egész szervezetnek az ügye, azt igazolja az a körülmény, melyet már említettünk, hogy a vizsgáló módszerek tökéletesbedésével lépést tartva, egyre több és több esetben sikerül a gümőkór súlyosabb formáinál magából a keringő vérből kitenyészteni a Koch-féle bacillust. Nem kell külön hangsúlyoznom, hogy ennek a körülménynek a tbc. terjesztése körül semmiféle szerepe nincsen.

A tüdővész problémáját az a szomorú tény emelte ki a szigorúan orvosi kérdések közül, hogy óriási elterjedtsége, minden égöv alatt egyaránt való előfordulása társadalmi jelentőséget adott neki. Hiszen más járványok is hatalmasodtak el már oly mértékben, hogy egész nemzedékek szenvedtek általuk, akárhányszor évtizedeken át. Volt példa arra is (a XIV. század első évtizedeinek pestisjárványa), hogy mire a vész elült, a lakosság egyharmadrésze esett áldozatául. De az az állandóság, amivel a tbc. az emberiség történelmével egybeforrt, szomorúan kiváltságos helyzetet biztosít számára. Ellentétben más, egész kontinensre kiterjedő járványokkal, ú. n. pandémiákkal, a tbc. még ingadozásokat sem mutat — legfeljebb az egyes államok egészségügyi berendezéseinek, intézményeinek fejlettségi foka szerint szed több vagy kevesebb áldozatot.

Védettség, ú.n. immunitás atbc.-vel szemben nincsen, sem veleszületett, sem szerzett. Még azt sem mondhatni, hogy a betegség egyszeri átszenvedése legalább bizonyos fokig védetté teszi a szervezetet. Egyetlen kigyógyult gümőkóros gócról sem állíthatjuknyugodt lelkiismerettel, hogy végérvényesen megszűnt veszedelmet jelenteni. Hányszor van arra eset, hogy valamilyen szerencsétlen behatás (áthűlés, ütés a mellkasra) egyszerre lángralobbantja a már évtizedek óta eltokoltnak, meggyógyultnak hitt folyamatot! Akinek szervezetében valaha gümős természetű megbetegedést megállapítottak, az okosan teszi, ha bizonyos fokú állandó elővigyázatosságra szoktatja magát.

Ez viszont nem jelenti azt, hogy az ilyen ember egész életét a baj kiújulásának rémével keserítse el. Sokszor jutott és jut eszembe: mily nagy urak volnánk mi orvosok, ha mindenik betegség úgy tudna meggyógyulni, mint a tbc.! Nem egyszer látunk egészen kétségbeesett, veszendőnek indult, kínlódó tüdővészest, akinél egyszerre fordulat áll

be s pár hónap múlva ugyanaz az egyén, aki könyörgött a megváltó halálért, piros-pozsgásra megerősödve, mint igazi redivivus lép megint az életbe. A gyógyulás titka ma is az, ami száz év előtt volt: a föltáplálás. Bamberger, a múlt század közepének híres klinikusa, röviden így formulázta a tételt: „Die Kranken müssen sich herausfressen“.

A másik, oly híres gyógytényező, a magaslati tartózkodás, újabb időben veszített jelentőségéből. Nagyon sok esetben történt meg, hogy a beteg a Tátra 1000 m körüli, a Semmering 1000, Davos 1500, Árosa 1800 méter magasságában gyönyörűen összeszedte magát s ha azután az élet visszaszólította a Nagy-Alföld alig 100 méteres nívójára, aránylag rövid idő alatt bekövetkezett a recidiva. Ezért épült hazánkban két tüdőszanatórium (Gyula és Debrecen) az Alföld kellős közepébe, azon nagyon helyes elv alapján, hogy a beteg gyógyuljon meg olyan égalji viszonyok közt, aminőkben az életet folytatnia kell.

A gyógyulás lehetősége nagyon függ attól, hogy milyen szervet támadott meg a betegség legsúlyosabb mértékben. Az agyvelőnek és agyhártyának tuberkulózisa csaknem teljesen kilátástalan — viszont a hashártya gümőkóros gyulladása egész bámulatos módon tud tökéletesen meggyógyulni. A tüdőtuberkulózis (tehát a leggyakoribb forma) igazán a lehető legváltozatosabb, úgy megnyilvánulási alakjaiban, mint későbbi sorsát illetőleg. Az ízületek és csontok tuberkulózisos megbetegedései a sebészet körébe tartoznak. Külön érdemelnek még felemlítést a belek, melyeknek gümőkóros fekélyei a tüdőtuberkulózis leghétköznapibb szövődményeihez tartoznak. Az ok kétféle: vagy a vérkeringés sodorja oda a baktériumokat és ezek ott, ahol megtelepszenek,így tehát a bélben is,lokális folyamat kiindulópontjaivá válnak— vagy pedig a kiváltó ok a tüdőbajosoknak azon eléggé nem kárhoztatható rossz szokása, hogy a felköhögött sputumot lenyelik. Ily módon ezerszámra nyelnek Koch-bacillusokat is, amelyek a gyomorban aránylag rövid ideig maradnak (az ott talált, gyakran erősen savanyú környezet sem kedvez megtelepedésüknek), hanem a gyomortartalommal együtt a belekbe kerülnek, s a bélfalon a jellegzetes, fölsáncolt szélű, szabálytalanul köralakú vagy ovális fekélyeket hozzák létre.

A betegség legveszedelmesebb és úgyszólván egyetlen terjesztője a köpet. Ez a körülmény egyrészt azzal a ténnyel áll összefüggésben, hogy a legközönségesebb megnyilvánulási forma a tüdőgümőkór, amelynek terméke a sputum, köpet, gyakran elárasztva a jellegzetes bacillusok ezreivel. Ezért érthető, hogy a fertőzés szempontjából a tuberkulózis valamennyi formája közül miért legveszedelmesebb a gégetuberkulózis: itt közvetlenül a beteg gégenyákhártyáról szóródnak a baktériumok minden köhögéssel szerteszét a levegőbe. Ezért kellene minden embert (nemcsak a tüdőbetegeket) a köhögésre megtanítani s főleg kioktatni arra, hogy ne köpködjenek sem a szabadban, sem a szobában szerteszét, mégcsak a zsebkendőjükbe sem, ami a többi fehérneművel együtt kerül mosásba. Itt igazán nincs más megoldás, mint az, hogy a betegek állandóan magukkal hordozzák a köpőüveget, amely egész pontossággal zár, s időközönként kényelmesen kiüríthető, tartalmát fertőtleníteni lehet. Igaz, hogy az egyénre ez az eljárás bizonyos kényelmetlenséget ró, de az emberiséget rá lehetne

nevelni, sőt kényszeríteni a prophylaxis ezen elemi követelményére. Elvégre is ezt az áldozatot jogosan megkívánhatjuk, hiszen elsősorban éppen a tüdőbajosok hozzátartozóiról, közvetlen környezetéről van szó. Hisz természetes dolog, hogy legközvetlenebbül ezek vannak a fertőzés veszélyének kitéve. Nagyon sokszor az elővigyázatosság és tisztaság legelemibb szabályainak elmulasztása okozza azt, hogy egy családnak több tagja jóformán egy és ugyanazon időben betegszik meg gümőkórban.

S most elérkeztünk egy nagy, sokat vitatott kérdéshez: örökölhető-e a tbc. vagy nem? A válasz meglehetős határozottsággal adható meg. A tüdőbaj a szó igazi értelmében csak akkor volna örökölhető, ha a csírasejtek valamelyikével jutott volna a Koch-féle bacillus az embryonális szervezetbe. Elvégre is egy olyan petesejt, amelybe tbc.-bacillus jutott be, még elképzelhető, de az ilyen csírasejt aztán nem is volna többé fejlődőképes. Az átörökölhető sajátságok sorsa pedig már a fogamzás pillanatában el van döntve s ebből a szempontból nézve, nem a tbc., hanem csak a tüdővészes hajlam öröklődik: a satnya, vézna testalkat, a vérszegénység és a gümőkóros diszpozíciónak egyéb stigmái. Ha az újszülött szervezetében a tuberkulózis már születés előtt felütötte tanyáját, ennek oka csak egy lehet: a magzat a méhben, az anyai vérkeringés útján szenvedte el a fertőzést.

Pár szóval meg kell még emlékeznünk a tüdővész elleni küzdelemről, amely két tényezőből tevődik össze: első a fertőzés meggátlása, második a már megtörtént infekció esetéből a szervezet védekező munkájának támogatása, tehát az, amit gyógyításnak nevezünk. Az első, a prophylaxis, a fentebb mondottakból úgyszólván önként következik. Ami az aktív gyógyítást illeti, szomorúan kell beváltanunk, hogy azok a komplikált és cifra nevű gyógyszerek, miknek légiója ígéri a teljes sikert, úgyszólván semmit sem érnek. Hasonlóképpen nem sikerült még máig sem a bajnak szérumát, tehát hatékony antitoxinját előállítani. Pedig milyen óriási munka folyt és folyik még ma is ezen a téren! Maga Koch Robot már a múlt század 80-as éveinek vége felé a nyilvánosság elé lépett a „tuberculinnal“, a gümőkórnak közvetlenül a tbc.-bacillusokból előállított (ő azt hitte!) szérumával. Koch óriási tekintélye, a probléma hallatlan fontossága egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a tudományos világ és az egész emberiség rajongó lelkesedéssel üdvözölték a legújabb csodát! E föllángolásnak szomorú kijózanodás lett a vége, és — sajnos — a tandíjat nagyon sok szerencsétlenül járt beteg életével fizette meg, oly kritika nélküli mohósággal kezdték el a szert alkalmazni. Azóta eltelt közel egy fél évszázad, de a tuberculosis „széruma“ még ma is ismeretlen.

Olvasóim bizonyára emlékeznek arra a lelkes cikksorozatra, melyet a napilapok pár év előtt Sauerbruch nevével kapcsolatban a gümőkór diétás kezeléséről írtak: a lényeg az volt, hogy néhány heti teljesen sómentes táplálkozás elegendő, hogy a legszebb javulás álljon be a paciens állapotában. Ez is csak pillanatnyi fellángolás volt: a lelkesedés régen a múlté, s megismétlődött az a sokszor átélt történet, hogy a dolgoknak és elméleteknek igazi értékeléséhez is megfelelő időbeli távlat szükséges.

Sajnos, körülbelül ugyanezt kell mondanunk azokról a különböző, sebészi jellegű beavatkozásokról is, amelyek az utóbbi 2—3 évtized „vívmányai“ közé tartoznak. Néha hasznosnak látszanak, nem egyszer viszont káros következményeket okoznak. Ezekben az esetekben a régi sebészet furcsa önkritikája jut eszünkbe: „Je vous ai opere, — que Dieu vous guerisse!“ Maga a gyógyítás lényegileg ma is abban foglalható össze, hogy részben az életmód és az étrend, részben pedig erősítő és hizlaló gyógyszerek segélyével a szervezet harcát támogatjuk.

Csakhogy az egész tbc.-kérdést nagyon helytelen volna kizárólag orvosi szempontból felfognunk és pedig azért, mert régen túlnőtte már az egyéni gyógyítás, vagy a szanatóriumok és a kórházak kereteit. Egyike ma a legégetőbb és legszomorúbb szociális problémáknak; — statisztikailag bebizonyított tény, hogy az egyes társadalmi osztályok elszegényedésével, elnyomorodásával együtt nő a gümőkóros betegek száma és halálozási aránya. A metropolisok külvárosainak levegőtlen, sötét és túlzsúfolt kislakásai, a hiányos táplálkozás, a szenny — a szörnyű kór megannyi démona, mikkel szemben az orvosi tudás és jóakarat tehetetlenül állanak. A szociális nyomor e tengerében jelentéktelen vízcsepp az az enyhülés, amit tüdőszanatóriumaink s a kórházak tbc. osztályai nyújtanak. Oly gyökeres, oly mélyreható reformokra volna itt szükség, amelyek egyelőre még az utópiák országába tartoznak. Pedig tagadhatatlanul óriási haladás történt ezen a téren, főként az ú. n. tüdőbeteg-rendelők (dispensaire-ek) részéről. Hazánkban minden nagyobb városban, sőt nagyobb községekben is, fővárosunk mindenik kerületében működik egy-egy ilyen rendelő, teljesen ingyen véve gondozásba az odaforduló betegeket. Az előbb mondottakból következik ugyan, hogy az aktív, cselekvő gyógyítás terén aránylag keveset tudnak nyújtani, de ha semmi egyebet nem érnek el, mint azt, hogy a betegeket bajuk természetére nézve kioktatják, környezetüknek, hozzátartozóiknak védelmére megtanítják, már ekkor is jelentékeny és értékes munkát végeztek.

SZÖLLŐSY LAJOS

FIGYELŐ

PAULER ÁKOS

HA EGY ÉLET kihúnytánál leginkább összeszorítja szívünket, az szellem, akinek életművére csodálattal tekintünk, lényének mégis csak egy parányát adhatta nekünk, a legjobbat ellenben magával viszi, mert talán senki sem kérte tőle, vagy mert a tárgyi világ súlya és rideg törvényszerűsége elleneszegült a kifejezésének. Pauler Ákos életének nagy alkotása itt maradt közöttünk és sújtottságunkban vigasztalhatna a gondolat, hogy mindig nyitott könyv lesz azok kezében, akik magyar földön filozofálnak, vagy a jövőben filozofálni akarnak... És mégis, akik őt utolsó útjára kísértük, esetten és könnyezve álltuk körül a sirt, amely őt elragadta tőlünk, mert érezve éreztük, hogy Valaki elhagyott bennünket, aki még több volt, mint amit nekünk adhatott és akit az alkotása sem fog pótolni nekünk.

Mi volt Fauler lényében ez a legjobb vagy legtöbb, aminek mindig, ameddig csak lesznek, akik rá személyes emlékezésből gondolnak, hiányát fogjuk érezni?

Legelsősorban: emberi totalitása. Egyoldalúságra hajló, csupa töredékből, csupa kezdeményből és visszavonásból álló korunkban mert és tudott egész ember lenni. Filozófiája életmagatartásban is egészen közel hozta őt az antikvitás szelleméhez és az antik létérzés nagy ittasultja, Goethe, éppen ebből a szempontból volt szivéhez nőtt útitársa, sőt a lelki követés mintaképe egész életében. Ezért több volt mint tudós: bölcs volt, aki, mint a régiek, filozófiában, azaz a bölcsesség szeretetében valósította meg az életét. Ez a szeretet adta meg neki az erőt az egészhez, ezzel tudta távol tartani magától mindazt, ami csonka, ami beteges és meghasonlott, de azt is, ami merőben énszerű, önmagátkereső, szubjektív, tehát mértéktelen. A modem ember két legfőbb hibája: a görcsös protestálás és a hamis, mert követelő bensőség egyaránt idegen volt előtte. Mélyen jellemző rá e tekintetben, hogy még a kritikától is lehetőleg tartózkodott: a múlt hagyatékából és kortársai munkájából csak azt fogadta el, amit jónak talált; ami meggyőződésével ellenkezett, azt mintha észre sem vette volna, mellőzte, vagy ha másként nem lehetett, kitért az útjából. Tudott distanciát tartam, distanciát a valósághoz, a valóságfelettihez, de önmagához is és ebben is „antik“ volt, akárcsak nagy mintaképe, Goethe. S ha voltak is benne gátló tendenciák, amelyek nem hagyták, hogy az antikvitás kozmikus életérzésének egészen átadja magát (s viszont nem lett volna modem ember, ha ezeket nem ismerte volna), mégis lényének ezzel a „tárgyias“ irányával, azzal, hogy a világot és az életet mindennemű romantikus sóvárgástól és erőszakos értelmezéstől menten, tisztán a maga tárgyi lényegében szemlélte (durchsedte Sachlichkeit, ahogy ezt ismét Goethe nevezte), ama kevés kiválasztottak közé tartozott, akiknek a klasszikus harmóniát sikerült önmagukban kialakítani.

Lényének harmonikus egésze mellett egy másik alapvonása volt: tükörtiszta szellemisége. Ebben viszont az örök filozófus-előd, Platen volt

a mintaképe. Vele együtt hitte és tanította, hogy az egész világ és az élet, úgy amint van, valami szellemiben részesedik és ez a szellemi az alakító, a rendező, az értelmező princípium. Benne mindenesetre a szellemi volt az uralkodó, a platoni értelemben „mindig jelenvaló". Nemcsak fölényes intelligenciája árasztotta mindenkire, aki közelébe jutptt; egész lényén, érzelmeiben, törekvéseiben is ez a rögtől felszabadult, angyalszámyú szellemiség ömlött el, ez volt a létformája, amelyben egyedül tudott lélekzeni. Ennek a habitusnak kétségkívül lehetnek veszélyei. Vannak, akikben a szellemiségnek ez a túlsúlya, mintha minden vitálisát és organikusát felszívna, úgyhogy ez elveszti a maga ösztönös irányát és a szellem magatartását ölti fel. Pauler azonban nem tartozott ezek sorába. Természetes volt, tudta átadni magát az élet ritmusának, becsülte a vitális javakat és szívesen kitárta szívét a derűs, gyöngéd hangulatok számára, de — a szellem volt a szempont, amelynek alapján a világot hierarchikus rendben szemlélte és a vitálisát csak a maga helyén értékelte. Az életnek és a dolgoknak ez a hierarchikus felfogása óvta meg őt a tisztán szellemi emberek gyakori formalizmusától, de egyszersmind ezért maradt mentes minden plebejust mohóságtól is és tudta távoltartani magát a világi tülekedéstől. Valóban az az arisztokratikus vágytalanság jellemezte, mint mesterét és mintaképét, Platont. Büszkeség lakozott benne, a minden hívságtól függetlenné vált szellem büszkesége, amely csak egy alázatot ismert: az igazság előtt.

Az igazság hangját azonban csak az tudja meghallani, aki maga is belőle van. Szép emberi totalitás még lehetne anélkül, hogy benne a végső értékek megnyilatkoznának, mint ahogy a tiszta szellemiség is lehet erkölcsi-vallási szempontból közömbös: ami mindkettőt együtt igazán széppé teszi, úgyszólván megihleti, az az érzület nemessége, a noblesse de coeur. S ezzel Faulemek azt a vonását érintjük, amellyel leginkább tudta lebilincselni a lelkeket: t. i. lényének charizmatikus voltát. Ha itt lehet egyáltalán emberi mintaképről beszélni, akkor azt mondhatnék, hogy Liszt volt a mintaképe, a művész és az abbé. A napsugár jósága áradt egész lényéből; aki közelébe került, nemcsak megmelegedett rajta, de maga is úgy érezte, hogy jobbá vált. Az a megmagyarázhatatlan jóság volt ez, amely csak költői-vallásos kedélyből fakadhat, amely a maga láthatatlan tevékenységében olyan, mint állandó, csendes áhítat az Örökkévaló előtt. Nem az elragadtatottak áhítata, amely a világosság és a sötétség küzdelméből alakul ki, hanem a fennkölt lelkeké, amely mindenkor, az élet bármely pillanatában áldozatra kész. Ezzel a nyugtalanságtól ment, kiegyenlített áldozatkészségével tudott leginkább alakítani: róla is elmondható, hogy senki sem távozhatott tőle megerősödés nélkül. Ellenállhatatlan volt, anélkül, hogy propagatórikus lett volna. Ezért is övezte rajongásig menő szeretet mindenütt, de elsősorban a tanítványai részéről. Puszta létével, azzal, hogy volt, feszültségeket tudott elcsendesíteni. Mellette a kétkedőt a meggyőződés melege járta át, a bizonyosságban elfogultat viszont a keresés, a vizsgálódás páthosza fogta el. Keveset mondanánk tehát azzal, hogy nagy jellem volt. Kétségkívül: minden igazi tudás csak igaz jellemből fakadhat. De Pauler több volt, mint élő példa; kiválasztott volt, valóban charizmatikus egyéniség, mert mindenfelé áldás sugárzott belőle.

S ennek a kiválasztott életnek kiteljesedése volt filozófiai rendszere, amely olyan, mint egy nagy lajtorja, amely a világosság felé épült. Kétségkívül ennek a rendszernek ütőere a logika. Pauler igazi nagysága éppen abban rejlik, hogy logikai konstrukciók segítségével, vagy talán helyesebben: logikai konstrukciók ban tudott egész rendszert alkotni. Ebben áll egészen páratlanul korunk gondolkodói közt. A logika nála nem váz, nem keret, nem a logikai formák tudománya, de nem is a gondolkodás eszköze,

puszta methodológia, hanem maga a filozófia, mint az igazság elmélete. Az igazság természetére vonatkozó néhány elemi felismerésből, az ú. n. logikai alapelvekből sikerült a létnek és a gondolkodásnak, a cselekvésnek és az alkotásnak egész birodalmát egy egységes, átfogó világmagyarázat számára meghódítania. Ezért oly tiszta, valóban salaktalan ez a rendszer: az egész mindenség tartalma a logos mintájára alakul, erkölcs és művészet is az igazság fényénél nyer világosságot és normatív jelleget. Másként, más előfeltevésekből, mint Pauler teszi, lehet filozofálni; kiindulva a megismerés tényéből, mint Descartes, a létből, mint Hegel, a tudat aktivitásából, mint Kant és Fichte, vagy az élményből, mint Bergson; de vele együtt, az ő kiindulásából és az ő útján nem. Az igazság belső természete itt az a sövény, amelyet át kell hágni, ha tőle elszakadni kívánunk. Ebben a tekintetben — tisztán szerkezeti típusára nézve — valóban még csak egy rendszer található a filozófiai világirodalomban, amely hasonló a Pauleréhez: a Platoné. Joggal vallotta magát Pauler platonistának. Az ő logikája, mint az egész rendszer igazolása, mint a világszintézis gerince, lényege szerint a platoni dialektika újraéledése.

Éppen ebben a platoni rokonságban azonban Pauler filozófiájának egyszersmind egy további jellemző vonása is elénk tárul. Mert bár gondolkodásának egésze a logika irányában fejlődött, mégis elsősorban, belső ihletből metafizikus volt ő is, mint Platon. Metafizikus, aki valóság és eszme dualizmusát felismerve, az eszmében kísérelte meg a valóság igazolását, vagy — ami ugyanezt jelenti — logikai konstrukciókban élte ki metafizikai konstruktívvágyát. Ebben is örök, olthatatlan platonizmus nyilvánul. Platon leghívebb tanítványának, Aristotelesnek ez az igazi platonikus szellemet lehelő sora Pauler egész filozófiájának mottójául tekinthető. Minden létezőnek annyi része van a létezésben, amennyi része van az igazságban. Minden igaz filozófia arra törekszik, hogy a valóságnak filozófiai formát, azaz jelentést adjon: Pauler ezt a filozófiai formát a létezők honvágyából keresi az igazság után és ez vezeti őt mind feljebb és feljebb, egyre tisztultabb formák felé, ahol a létezés is megtisztul és ahol a csúcson az igazság: maga a tökéletesség, — tehát az Abszolutum, Isten felé. A logikai szerkezetű rendszer tehát a maga egészében áttekintve végezetül is egy nagy, egységes istenbizonyíték.

Ali adja ennek a rendszernek sajátos szuggesztív erejét, amely alól az sem vonhatja ki magát, — ezt bevallott nyilatkozatokból tudjuk — aki más előfeltevésekből filozofál,. vagy akit lelki alkata, esetleg világnézeti determináltsága a gondolkodás más iránya felé késztet? Az említett, személyiségben gyökerező hatáson felül kiváltképpen a rendszernek az a tulajdonsága, hogy benne racionalizmus és misztika a legszerencsésebb egyensúlyban érvényesül Kétségkívül minden igazi filozófus racionalista és egyben misztikus is. De a filozófiai világmagyarázat e két őstendenciájának kiegyenlítése nem mindenkinek sikerül. Majd az egyik, majd a másik túlteng, nemcsak a gondolatrendszer architektónikájának rovására, — ez még talán a kisebbik baj volna — hanem magának a gondolkodásnak, a gondolkodás tartalmának hiányára is. Ahol a problémák igazi nehézségei megszólalnak, ott racionalizmus és misztika közül egyik sem vállalhatja a másik szerepét, mert abban a pillanatban maga is problematikussá válik. Pauler ebben a tekintetben is szinte magában áll korunk gondolkodásában. Nála a misztika nem ott kezdődik, ahol a ráció ereje véget ér, hanem a racionális elemeket velejében áthatja; aki odafülel, ott érezheti, mint egy orgonapontot, amely a racionalitás harmóniáin is keresztülbúg. De viszont a misztikus elmélyedésben is mindig megvan nála az erőfeszítés, hogy benne a ráció fényét elérje. Ezért aki e rendszer tanulmányozásának adja magát, arról joggal mondható, hogy

a mérték hívének szegődik. A sejtelemszerűnek kapui éppúgy feltárulnak előtte, mint ahogy az észszerű, igazolhatóságnak zárt rendjében, otthonossá válik. Pauler jól tudja, hogy a sötétség aknáiban is kincsek rejtőzhetnek, viszont a világosság metszőén éles távlatai iránt is csodálattal adózik. De a végletektől mégis, mindkét irányban tartózkodik. Filozófiájára mindenkor jellemző az aristotelesi *ανάγκη στηναι* elve: meg kell állani valahol, nem szabad egészen alászállni sem a mélységbe, mert ott maradhatunk, sem pedig szembefordulni a nappal, mert elszikkadhatunk. Ami „túl van" a megállásokon, az csak sóvárgásunk tárgya lehet. Ez a sóvárgás éppen emberi mivoltunknak, korlátozottságunknak bélyege, de ez egyszersmind egész tevékenységünknek hajtóereje is.

Az ő sóvárgása megszűnt. Eljutott már túl az emberi megállásokon. De amíg közöttünk eltölthette szívét és elméjét a filozófusnak ez az örökolthatatlan sóvárgása, azalatt oly messzire sikerült kiterjesztenie ezeket a határokat, — felfelé és lefelé, észfelismerés és misztikus elmélyedés irányában egyaránt — hogy ez nagy megnyugvás és nagy ösztönzés lesz mindenkor minden filozófiai sóvárgó számára.

PROHÁSZKA LAJOS

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A világgazdasági konferencia, Roosevelt hibáit angol siker a Szovjettel szemben — A Szovjet július 3-i államszerződéseit román siker, Besszarábia — A világgazdasági konferencia jövője és az amerikai dollárexperimentum — A négyhatalmi paktum aláírása; francia—olasz közeledést a kisantant és Magyarország helyzete — Gömbös berlini és bécsi útja

AZ ELMÚLT HÓNAP változatos eseményeire rányomták bélyegüket a londoni világgazdasági konferencia, Roosevelt ingadozó bel- és külgazdasági politikája és az ezek körül az események körül csoportosuló politikai történések, mint Gömbös miniszterelnök berlini útja, Anglia diplomáciai győzelme a szovjet fölött, a Litvinov-féle londoni szerződések és végül a négyhatalmi szerződés aláírása.

A világgazdasági konferencia sikertelensége nem meglepetés. Meglepetés inkább az, hogy azok, akik felelősek összehívásáért, úgy látszik, komolyan és jóhiszeműen nem tudták, amit minden laikus tudott, hogy nem vezethet sikerre, nem hozhat létre megegyezést a stabilizáció kérdésében, tehát megoldatlanul kell hogy hagyjon minden egyéb kérdést is. MacDonald washingtoni utazásának kommentárjában — a Magyar Szemle júniusi számában — rámutattam arra, hogy az államférfiak — MacDonald és Roosevelt — taktikailag és lélektanilag valószínűleg helytelenül jártak el, amikor összehívták a világgazdasági konferenciát, anélkül hogy a szövetségközi adósságok és a kölcsönös stabilizálás kérdésében megegyezést hoztak volna létre és a konferenciát diplomáciailag előkészítették volna. A be nem avatott számára nyilvánvaló volt, hogy ha Amerika áprilisban elhagyta az aranystandardot azzal a céllal, hogy áremelés útján a farmerek

fizetőképességét helyreállítsa és eladósodásukat csökkentse, akkor ezt a processzust a nyár folyamán még nem fogja tudni befejezni. Fizikailag nem lesz tehát módjában a stabilizációról tanácskozni és erről megegyezni, mert hiszen akkor befelé csak félmunkát végezne és frontváltoztatásának következményeit valószínűleg pusztító erővel érezné meg. A meglepő tehát — ismétlem — az, hogy ezt Roosevelt, úgy látszik, nem látta előre, illetve, ha előrelátta, az, hogy nem mondta meg MacDonaldnak. Ilyen módon jó- vagy rosszhiszeműen belevitte a konferenciába a sok misztikus jóakarattal telt brit miniszterelnököt, aki a lausanne-i konferencián aratott sikerén felbuzdulva, valóban azt hitte, hogy egy ilyen világértekezlettel minden problémát meg tud oldani. így az összegyűlt hatalmak a teljességgel elő nem készített konferencián balsikerről balsikerre bukdácsoltak és komikus meglepődéssel értesültek arról, hogy Roosevelt hétről hétre, sőt tanácsadóról tanácsadóra változtatja politikáját, megtorpedózva ezzel a konferencia hajóját.

Az Egyesült Államok elnöke nem abban hibás, hogy dezavuálta a Federal Reserve Bank elnökének az angol és a francia jegybankok kormányzóival létrehozott ideiglenes stabilizációs megoldását, abban sem, hogy július 3-1 leckéztető szózatában még az elvi stabilizációs kijelentéshez is megtagadta hozzájárulását. Hibás azonban az Egyesült Államok népe, a konferencia és a történelem ítélőszéke előtt abban, hogy elhitette mindenkivel, hogy ő hajlandó és képes a konferencián a nemzetközi együttműködés szellemében szerepelni és a programmra kitűzött kérdések megoldásához gyakorlatilag hozzájárulni. Roosevelt márciusban elindította a devalvációra, a gazdasági diktatúrára s a nemzeti önzésre alapított politikának vasszekerét, amely most kérlelhetetlen erővel rohan pályáján, sok mindent összetörve útjában, anélkül hogy bárki meg tudná állítani, mielőtt elérkezett volna ahhoz a célhoz, amelyet a ballisztika és a nehézkedés törvényei kijelölnek számára.

Ennek a rohanó szekérnek első áldozata a nemzetközi együttműködés gondolata, amelynek a kocsi elindítója, Franklin D. Roosevelt, egyidejűleg szemforgató ájtatoskodással a leghangosabban és a legnagyobb reklámmal áldozott az államfőkhöz május 16-án intézett kenetteljes szózatában. A második látható áldozat a konferencia maga, amely tehetetlenségre és eredménytelenségre kényszerült. Hogy az államférfiak között szed-e még személyes áldozatokat is, fognak-e és kit ezért a csalódásért felelősségre vonni, azt nehéz megítélni: reméljük, hogy nem. De áldozatul eshet az Amerikai Egyesült Államok egész gazdasági struktúrája is, amelyet az utolsó három hónap alatt ugyanaz a spekulációs láz jár át, mint az 1929-es katasztrófa előtti időkben: megjátsszák a dollártól való menekülést. Valószínűleg nagy vagyonok keletkeznek, de az első megakadás megint hány exisztenciát fog tönkretenni! És ha a megindított vasszekér kocsisa a körülötte ülő professzorokkal és tanácsadókkal együtt egyáltalában nem vagy csak egy alkalmatlan pillanatban lesz képes megállítani a csúszandó szekér zuhanását — hiszen a vaskocsit nemcsak a tanácsadók, hanem a spekulánsok is hajtják —, akkor az amerikai nép aligha lesz irgalmas azokhoz, akik jobb ügyhöz méltó energiával így összekuszálták gazdasági életét. De akkor, sajnos, valószínűleg áldozatul kell hogy essenek ennek az elméleti spekulációnak az ú. n. aranystandardországok is, mert a zuhanó dollár gazdasági nyomása alatt lehetetlen lesz az aranyalapot az ősznél tovább fenntartani.

Ha azonban nem akarunk sötét pesszimizmusba esni, akkor nyugodtan megállapíthatjuk a londoni összejövetel pozitív eredményeit is és nem szükséges kizárnunk a dollár stabilizációjának lehetőségét sem. Sehol sem olyan alkalmas a légkör egy nemzetközi összejövetel számára,

mint Londonban. Valóban durva beavatkozásra volt szükség, hogy ezt a légkört oly mértékben lehessen megzavarni, mint ahogy ez az amerikai delegáció ügyefogyottságának és változó instrukcióinak sikerült. Ami eredmény a konferencia helyéhez és nevéhez fűződik, az tulajdonképpen a konferencia keretein kívül jött létre. Talán egyetlen kivételt lehet ebből a szempontból megemlíteni s ez a búzamegegyezés, bár ebben a pillanatban még nem látjuk egész világosan, meglesz-e és mennyi lesz ebben az eredmény. Ha valóra válik, ratifikálva lesz és kiegészül a gabonaimportállamok megfelelő állásfoglalásával, ami a felvételt biztosíthatja, akkor egyrészt a négy nagy búzatermelő állam — az Egyesült Államok, Kanada, Argentína és Ausztrália: a „big four“ — megegyezése a bevetendő terület 15%-os redukciójára vonatkozólag, másrészt annak biztosítása, hogy a dunai államok Lengyelországgal együtt 50 millió bushelt (circa 13.6 millió métermázsa) biztosan elhelyezhetnek a gabonapiacokon, jelentékeny könnyebbséget jelenthet a világ gabonatúlprodukciója által okozott válságos helyzetben. Ami pedig a konferencián kívül elért eredményeket illeti, ez a nagy összejövetel kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy Nagy-Britannia rendezni tudta, és pedig teljes sikerrel a szovjettel keletkezett konfliktusát. Litvinoff már kevéssel megérkezése után kereste az érintkezést az angol kormánnyal, amely határozottan kitüntetően is bánt vele. A konferencia harmadik hete meg is hozta a teljes sikert: a londoni légkör, Litvinov jelenléte, a bizonytalan keletázsiai helyzet együttesen létrehozták azt a nyomást és azt a lélektani diszpozíciót, amelyben a szovjetkormány — úgy látszik, presztízsének nagyobb vesztesége nélkül — elfogadhatta Nagy-Britannia feltételeit. Természetesen a tárgyalásokat nem jellemezte nagy bizalom. Ezért a megegyezés alapja „a lépést lépés után“ diplomáciai elv volt. Nagy-Britannia megszüntette az orosz áruk beviteli tilalmát, de ez az intézkedés csak akkor lépett életbe, amikor a két elítélt és még szovjetfogságban levő angol mérnök elhagyta Oroszország területét, viszont egyidejűleg a szovjet is megszüntette az angol áruk behozatali tilalmát. A Downing Street e nagy diplomáciai sikere — a szovjet minden ponton kénytelen volt engedni — tulajdonképpen érdemetlenül nem részesült elegendő méltányolásban a világsajtó részéről. Bár ahhoz, hogy teljesen méltányolni lehessen az eredményt, tudni kellene, mit tud Nagy-Britannia a kötendő kereskedelmi szerződésben magának biztosítani.

Az orosz külügyi népbiztos más irányban sem volt tétlen s felhasználta a konferencia által nyújtott alkalmat a szovjetbirodalom külpolitikai helyzetének megszilárdítására és ezzel egyúttal arra, hogy a nácikormány belpolitikai akcióiért, amelyeket hallgatólag tudomásul kellett vennie, kifelé álljon bosszút. Amióta a proletárdiktatúra uralomra került Oroszországban, a szovjet-propaganda állandóan visszatérő motívumként hirdeti, hogy a kapitalista államok háborúra készülnek a szovjet ellen. Sajnos, 1920 óta nyoma sincs annak, hogy a polgári társadalom államai akár még csak gazdasági közös akcióra is hajlandók vagy képesek lennének a szovjet ellen — ellenkezőleg: a polgári liberalizmus a szabad verseny elvén épült fel és így az államok legnagyobb része — szabadon versenyzett a szovjet kegyéért. Mégis Moszkva propagandistái addig hirdették a proletárellenes támadás történetét, amíg, úgy látszik, végül maguk is elhitték. Legalább is ezzel lehet magyarázni azt a tényt, hogy a szomszéd államokkal kötendő megnemtámadási szerződésért a moszkvai kormány lényeges, sőt húsba és területbe vágó koncessziókra is hajlandó. Természetesen hozzájárul ehhez az engedékenységhez a keletázsiai helyzet kiéleződése, Japán akciójától való félelem, amely azt kívánja, hogy a szovjet arra koncentrálja minden erejét, hogy lehetőleg szabadon mozoghasson Európában; hozzájárul végül az ötéves terv csődje is,

amiről lassacskán még annak bámulói is meg kell hogy győződjenek. Különösen az agrár szövetkezeti birtokokon mondott csődöt a koncentráció terve; már tavaly nem volt sem a fogyasztáshoz, de még kevésbbé az új vetéshez elegendő mag, aminek következtében az idén éhínség fenyegeti az Ural és a Volga vidékét, valamint az ukrán parasztság passzivitása következtében a legnagyobb ipari centrumokat is.

Ennek a helyzetnek a tehermentesítése céljából Stalin és Litvinoff nagy lendülettel pacifistákká lettek, és pedig oly mértékben, hogy a megnemtámadási szerződés sikere érdekében, habár bizonytalan formulával is, hajlandók Romániának olyan szerződésfogalmazást koncedálni, amely a román királyság mai területének integritását biztosítani látszik. A Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége (URSS) július 3-án Londonban Afghanisztannal, Észtországgal, Lettországgal, Perzsiával és Romániával, továbbá Törökországgal időbeli korlátozás nélkül szerződést kötött, amelyben a felek meghatározzák a „támadó" ismérveit. A szerződés fontos mozzanatai: először az, hogy újból kiemeli az aláíró államok között a Briand—Kellogg-szerződés érvényét, amely minden támadást megtilt; másodszor, hogy kiemeli az aláíró felek ama szándékát, hogy egymás területi épségét biztosítsák; harmadszor, hogy ebből a szempontból elfogadják a leszerelési konferencia biztonsági bizottságának ú. n. Politis-jelentését, amely e görög államférfi javaslatai alapján államterületnek azt a territóriumot tekinti, amely felett a szerződés aláírásakor valamely állam adminisztratív szuverénitást gyakorol. Egyben elfogadja ugyanennek a Politis-jelentésnek definícióját a támadóról. Kétségtelen, hogy ha a szovjet-kormány jóhiszeműségét teljes értékűnek vesszük, akkor ez a szerződés Moszkva részéről a Besszarábiára emelt igény feladását jelenti, tehát Romániát Oroszország felől megnyugtatja. Mind abból a szempontból, hogy ez a Briand—Kellogg-paktumnak újabb elismerése Oroszország részéről, mind a besszarábiai kérdés ideiglenes rendezése szempontjából, ez a paktum nemcsak LitvinofEhak, hanem Titulescunak is jelentékeny sikere, aki tudvalevőleg a múlt ősszel londoni követi posztjáról mondott le, hogy megakadályozza az akkor tervezett és ezekkel az elvekkel és szempontokkal ellentétes orosz-román megnemtámadási szerződés létrejöttét.

Ha még hozzávesszük ehhez, hogy magántárgyalások során valószínűleg sikerült egyes államoknak a londoni konferenciát felhasználva, az államközi és magánadósságok kérdésében is némi eredményeket elérni, megegyezéseket előkészíteni, akkor mégis meg kell állapítanunk, hogy a konferencia, ha főcélját nem érte is el, hasznos eredményeket hozott, nem saját munkája„, hanem egyszerűen létezése által.

A KÉRDÉS, amely eldöntésre vár, a konferencia újból való összeillésének problémája. Amikor júniusra hívták össze ezt az értekezletet, a helyesen ítélőnek már előrelátható volt, hogy ha ez a konferencia valamilyen eredményt akar felmutatni, akkor késő ősszel második ülésszakra kell összegyűlnie. Amikor Rooseveltre és az Egyesült Államokra való tekintettel Nagy-Britannia, Dominionjainak nyomása alatt és saját presztízsét is féltve, megakadályozta a rögtöni berekesztést, — akkor, amikor Roosevelt megtorpedózta és Franciaország el akarta hagyni, — London azt remélte, hogy még össze lehet hívni egy második ülésszakra. Elvben lehet is, de hogy vájjon a tengerentúli államok vezető államférfiai hajlandók-e a mai csalódás után még egy három-, sőt hathetes utat megtenni, az több, mint kétségesnek látszik. Elvben tehát valószínűleg életben marad a konferencia és csak elnapolják, az elnökre és elnöki bizottságra bízva annak összehívását. Azonban alapvető változásnak kell végbemennie, elsősorban az Egyesült Államok politikájában

ahhoz, hogy akár októberben, akár novemberben újból Londonba, vagy a világ bármely mis városába vissza lehessen csalogatni a csalódott államférfiakat. Ha a dollár elérte közben elértéktelenedésének azt a pontját, amelyen a Roosevelt mögött álló augurok az amerikai áremelkedést elegendőnek fogják tekinteni és stabilizálni lesznek hajlandók, akkor lehetséges, hogy Washington politikája ismét a nemzetközi együttműködés felé fog fordulni. Lehetséges, hogy Roosevelt akkor már nem fogja fölényes leckéztető hangját hallatni, hanem azt, amelyen május 16-i szózata beszélt az „emberiséghez". Ha a dollárnak új alapon — valószínűleg eredeti aranyértékének 50- vagy 60%-jének alapján—való stabilizálása bekövetkezett és Anglia anélkül, hogy közben újból csökkentenie kellett volna a font értékét, Franciaországgal együtt (feltévé, hogy az aranyállamok megmaradtak az aranyalapon) stabilizációs egyezményt köt Washingtonnal, akkor talán nem lesz akadálya annak, hogy a siker reményével össze lehessen hívni egy második konferenciát. De ha az események mostantól szeptember végéig a pesszimistáknak adnak igazat, akkor, konferenciával vagy anélkül, minden prognózis hiábavaló. Csak a gazdasági erők regenerációs hatalmától várhatjuk a javulást és nem államférfiak, sem professzorok vagy tanácsadók frenetikus vagy álmodozó kapkodásától. A világnak válság által sújtott államai nagy részében csökkent az utóbbi hónapok folyamán a munkanélküliség — Nagy-Britanniában január óta egy félmillióval, Amerikában és Németországban állítólag két-két millióval s az egyetlen Németország kivételével, amely, úgy látszik, bizonyos mértékig szenved az ellene megindított árubojkottól, a főbb európai államok kivitele emelkedő tendenciát mutat. Az az elv, hogy az adósságokat az áruk árának csökkenése következtében megfelelően csökkenteni kell ahhoz, hogy a világgazdaság visszanyerje egyensúlyát és a kereskedelem megindulhasson, mármár teljes elismerésben részesül. Ezek azok a kedvező gazdasági momentumok, amelyek nem engedik meg, hogy a veszélyes amerikai experimentálás dacára pesszimizmusnak engedjük át magunkat, hanem ellenkezőleg, továbbra is igazolják két év óta elfoglalt álláspontunkat: hogy a nagy gazdasági válság mélypontján már túl vagyunk és ha ennek tudatára még nem ébredtünk is, mert a vihar még dúl, az újjáépítés és a prosperitás erői fokozatosan kezdik átvenni az uralmat.

A NÉGYHATALMI SZERZŐDÉSNEK július 15-én Rómában történt aláírása az elmúlt hónapnak legnagyobb jelentőségű eseménye. Két férfiúnak nagy személyes sikere. Mussolinié, korunknak kétségtelenül legnagyobb áUamférfiáé, akiről a történelem talán meg fogja állapíthatni, hogy emberileg is minden korok egyik legnagyobb egyénisége. És Henri de Jouvenel-é, Franciaország nagykövetéé, aki hat hónapra vállalt megbízatásával megoldotta az ily rövid idő alatt megoldhatatlannak látszó problémát: a francia—olasz viszony megjavítását. A négyhatalmi paktum politikai jelentőségéről legutóbbi szemlémben elmondtam véleményemet, amely abban csúcsosodott ki, hogy ez a terv, ha nem is azonos az eredeti tervezettd, az európai békének új szilárd és megbízhatóbb alapokra való fektetésének hatalmas eszköze lehet. Vagy legalább is ilyen eszközzé válhat, ha azok az államférfiak, akik létrehozták és azok, akik gyakorlati érvényesítésén fognak fáradozni, tudatában lesznek feladatuknak és felelősségüknek. Jouvenel szenátor Rómából Párizsba visszaérkezve kijelentette, hogy a négyhatalmi paktum első erőpróbája a leszerelési konferencia lesz, amelyen az aláíró hatalmaknak eredményt kell létrehozniok. Az eredményt nem érhetik el másként, mint az egyenjogúság elvének első gyakorlati érvényesítése által. Ha maga a négyhatalmi szerződés nem mondja is ki az egyenjogúság elvének újból való elismerését, az 1932 december n-i deklaráció nyilván ma is kötelezi az

aláíró hatalmakat; ha eredményt akarnak létrehozni, ez csak akkor lehetséges, ha annak a szellemében járnak el. Ebből a szempontból tehát a helyzetet nem lehet aggodalmasnak tekinteni.

Jouvenel kijelentése szerint „a kisantant hdyzete Közép-Európában" is megoldást kíván. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a londoni Times, amely az utóbbi időben teljes nagy súlyával a revízió és különösen Trianon revíziója mellett foglalt állást, a négyhatalmi szerződés aláírását kommentálva, figyelmezteti Benest és Titulescut, akiket „domináló személyiségeknek" nevez, arra, hogy „nagy befolyásukat necsak negatív, hanem konstruktív módon" érvényesítsék, akkor láthatjuk, hogy itt nemcsak a magyar revízió problémájáról van szó, hanem valóban a kisantant hdyzetéről és jövendő sorsáról is. Ezért lehet Franciaország és Olaszország közeledése az európai béke és így Magyarország szempontjából is elsőrendű fontosságú. Magyarország tudja, hogy jóban-rosszban számíthat Mussolini és a fasiszta Olaszország támogatására. Ha Róma és Párizs viszonya javul, akkor ezen a vonalon javul Budapest és Párizs viszonya is. És ha Párizs jobban megérti azt, milyen jelentősége van egy kidégített és megnyugtatott Magyarországnak az európai béke kiépítésében, akkor nem revízióról fogunk beszélni, hanem arról, mit kell a nagy- és kishatalmaknak csinálniok, milyen áldozatokat kell a beati possidentes-nek hozmok saját biztonságuk, jövő nyugalmuk, tehát Európa békéje érdekében. Nem jogi, sem erőszakos revízióról lesz akkor szó, hanem többről, arról, hogyan lehet a rosszul fdépített Európát mindenki érdekében, nemcsak egy állam érdekében és egy-két állam panaszai miatt újból úgy felépíteni, hogy a fenyegető konfliktusok legnagyobb részét legalább is valószínűtlenné tegyék, vagy, ha lehetséges, teljesen kizárják. Ebben a munkában Magyarország nemcsak azért fog örömmel résztvenni, mert elvezet a rajta esett igazságtalanságok és az európai rekonstrukción esett hibák orvoslásához, hanem mert hozzá feg járulni kontinensünk gazdasági és politikai fellendüléséhez is.

EZÉRT VOLT HASZNOS és járult hozzá a politikai hdyzet tisztázásához Gömbös miniszterelnök látogatása Hitler kancellárnál, amelyet nálunk jelentőségében félreismertek és félremagyaráztak, de amdyet a külföldi sajtó talán kevésbbé helytelenül interpretált, mint az aggodalmait túlbecsülő magyar közvélemény. Már legutolsó szemlémben rámutattam arra, hogy a magyarságnak nem érdeke, hogy abban a kritikai, sőt gyűlölethadjáratban, melyet Németország ellen belpolitikai rezsimje, annak szenvedélyessége és hibái miatt indítottak, résztvegyen. A magyarság és országa érdekeit szívén visdő, igazán jó magyar embernek, akinek ítéletét más érdekek vagy érdekszövetségek el nem homályosítják, eminens kötelessége, hogy zavartalanul fenntartsa azt a barátságos viszonyt, mely különösen a világháború tragikus befejezése óta a magyarságot kdl hogy á német birodalomhoz fűzze. Júliusi szemlémben rámutattam arra is, hogy jó, ha tudatában vagyunk annak, hogyan ítélik meg a mai Németországot, a német nép hajlamait, céljait és akcióit azokban a nyugati államokban, amelyeknek politikai viselkedése kontinensünkön továbbra is döntő súlyú marad. Rámutattam arra, mily bölcs dolog, ha óvakodunk mindazoktól a túlzásoktól, amelyek Németországot politikailag ismét olyan izoláltságba vitték, mint amilyenbe augusztusában vagy a korlátlan tengeralattjáróháború kimondásakor került. A magyar közvéleménynek pedig csak helyeselnie lehet azt, ha Magyarország miniszterelnöke a német birodalom kancellárjának kinyújtott jobbját megragadni igyekszik és ha eleget tesz a meghívásnak, amelyet a német nagyhatalom vezető államférfia intéz hozzá. Az eredmény is azt mutatja, hogy jó, ha tudja mindenki, akit illet, hogy Magyarországnak és Németországnak, amelyeket

a békeszerződések, bár különböző mértékben, de közösen sújtanak, vannak közös céljaik és vannak közös politikai ellenfelelek. Magyarországnak bármely nagyhatalom számára, de még kisebb szomszédjai számára is csak akkor lehet értéke, ha fenntartja jóviszonyát azokkal, akikhez közös politikai érdekek és célok fűzik.

Ebben a gondolatmenetben természetesen elengedhetetlenül és alapvetően hasznos volt Gömbös miniszterelnöknek röviddel a berlini út után tett bécsi látogatása Dolifuss kancellárnál, akihez fűző személyes barátsága is egyik pillére a magyar-osztrák dunai politikának. Ausztria heroikus küzdelme a nagy, de kissé talán kíméletlen német testvér ellen a szó szoros értelmében az egész művelt világ rokonszenvét ébresztette fel iránta. A londoni konferencián nem volt Dollfussnál népszerűbb férfiú. Kézenfekvő tehát, hogy úgy Londonban, mint Rómában és Párizsban mindent örömmel és megelégedéssel fogadnak, ami lehetővé teszi vagy előmozdítja a két ország közötti szorosabb gazdasági, sőt némelyek kívánsága szerint, még politikai kapcsolatot is. Azt a rizikót persze vállalni kell mindenkinek, aki ezt elő akarja mozdítani, hogy ez a politika nem igen találkozik a kisantant-államok lelkes támogatásával. A novemberi magyar-osztrák kereskedelmi szerződés az elért eredmények megvilágításában határozottan sikeres volt mindkét ország szempontjából. Mindenesetre megvan azonban a lehetőség a kereskedelmi kapcsolatok további kiépítésére. De minden ezen túlmenő fejlődés olyan körülményektől, hatásoktól és más nagyobb érdekek befolyásától függ, melyeket meghatározni époly kevéssé áll módunkban, mint eredményüket előrelátni.

OTTLIK GYÖRGY

GAZDASÁGI SZEMLE

A londoni konferencia eredendő hibái; európai autarkia a fejlődés útja — A magyar—osztrák gazdasági kapcsolatok kérdése, Imrédy intézkedései — Az új termés exportja; a mezőgazdasági termelés irányítása állami feladat; a mezőgazdasági népoktatás és a nagybirtok felaprózása — Az idegenforgalom kérdései

MÁR EGY ESZTENDŐNÉL is nagyobb ideje annak, hogy a közgazdasági jósok jövendöléseikben a világgazdasági értekezletre mint a gazdasági válság fordulópontjára hivatkoznak és ennek eseményeitől tették függővé az egész világ sorsát. A hosszú időn át várva-várt konferencia rövid párnapos tanácskozás után már oly mélyreható ellentéteket álcázott le, hogy a lélekzetfojtva figyelő világközvélemény kétségbeesve döbbent rá az értekezlet előkészítése terén mutatkozó nagy hiányosságra. Már'úgyszólván az első napon a pénznemek stabilizációjának kérdése került előtérbe és további néhány nap alatt el is mérgesedett a vita olyannyira, hogy az értekezlet hirtelen, szinte tüntetésszerű feloszlásával kellett számolnunk. Az aranyblokkban tömörült államok kapacitálása szinte lepergett Roosevelt-ről, akinek válaszai, hasonlóan a dollár állandó további árfolyamcsökkenésének híreihez, s az Óceánon ide-oda úszó hajójáról küldött és a diplomácia kifejezésmódjai szempontjából is új stílust képviselő üzenetei, részben általános felháborodást, részben pedig nagyfokú csüggedést váltottak ki a lelkekből. Végül is MacDonaldnek sikerült az élete egyik főművének tekintett értekezletet úgy ahogy megmentenie és a bizottságok munkájának folytatását lehetővé tenni. Nem vitás, hogy Roosevelt már az értekezlet összeillésekor el volt határozva arra, hogy nagyszabású kísérletét a dollár árfolyamcsökkentése útján Észak-Amerika gazdasági életén végrehajtja és kétségtelen volt az is, hogy hónapok kellenek ahhoz, hogy a gazdasági élet reagálása alapján az az árfolyam megállapítható legyen, amely az új stabilizációnak alapját fogja képezni. Hiba volt tehát arra számítani, hogy a széttagolt Európa ezt a kísérletet derékban megállíthatja. Ha a pénzlábak állandósága képezte előfeltételét az egyéb megtárgyalandó gazdasági kérdések sikeres rendezésének, mint ahogy tényleg nehéz volna az árukérdések halmazatival érdemben foglalkozni táncoló valuták közepeit, úgy meg kellett volna várni az amerikai valutáris helyzet tisztulását. És nem lett volna hiábavaló munka ezt az időt arra felhasználni, hogy minél nagyobb azonos álláspontot képviselő tömeg legyen Amerikával szembeállítható a kétségkívül meglevő nagy érdekellentétek áthidalásához.

Általában az az érzésem, hogy a világgazdasági értekezlet házát felülről lefelé kezdték építeni és most, hogy kiderült, hogy az nincs kellően megalapozva, MacDonald nagy tekintélyével, mint egy modem Atlas, tartja a vállain a düledező épületet. Anglia és dominiumai az ottawai konferencián lefektetett alapokon szilárd egységgé kovácsolódtak össze, Észak-Amerika pedig magától értetődőleg szintén egységesen lépett fel és e szilárd kőtömbök mellé Európa és Ázsia oly téglákkal szolgált építőanyagul, amelyeket a közös érdek kötőanyaga nem fogott össze. Pedig sok téglából jó cementtel kemény hatalmas falat lehetne építeni.

Európa országai az autarkikus termelés kínai falai közé húzódtak vissza és évek óta minden állam azt a lehetetlen feladatot próbálja megoldani, hogy saját termelésének kiviteli feleslegét más államokban korlátlanul értékesítse, azonban úgy, hogy behozatali szükségletét otthon állítsa elő még akkor is, ha a szóbanforgó ipari vagy mezőgazdasági termelésnek előfeltételei nála más államoknál kisebb mértékben vagy egyáltalában nem találhatók fel. Magától értetődőleg ezt az utópisztikus tervgazdálkodást sehol sem sikerülhetett megvalósítani és az áldatlan folyamat következményeként ma Európa államai gazdaságilag meggyengülve, úgyszólván ellenségként állanak szemben egymással. Fokozza a helyzet súlyos voltát az is, hogy e gazdasági ellentéteket sok oldalról politikai ellentétek egészítik ki és teszik még nehezebbé a kibontakozást, valamint az is, hogy az európai államok nagyobb részének fizetési mérlege és államháztartása és ennek folytán pénzének értéke is nagyon megsínylették az elmúlt évek gazdasági anarchiáját. Ha ottawai mintára sikerülne az Európa országait széjjelválasztó érdekellentéteket kölcsönös áldozatok árán kiküszöbölni és ezáltal egy európai autarkiát létrehozni és azután Európa egységes fellépés útján megállapodhatnék Oroszországgal és Ázsiának ide gravitáló részeivel, úgy elképzelhető volna egy olyan világgazdaságiértekezlet, amelyen az angol-szász érdekszövetség és a délamerikai nyersanyagtermelő államok az európai érdekszövetségben méltó ellenféllel találnák magukat szemben.

A négyhatalmi megállapodás és főleg a francia-olasz politikai feszültségnek ezzel kapcsolatban tapasztalható enyhülése, valamint az olasz külpolitika energikus tevékenysége egy európai összefogás biztató kezdetének látszik. A legnagyobb nehézséget kétségtelenül a kisantant-államok és Lengyelország fogják okozni, de nagy kérdőjel a német birodalom is, amely utóbbinak óriási átalakulása még nem látszik befejezettnek és a hitlerizmus győzelmének gazdasági kihatásai egyelőre úgyszólván ismeretlen együtthatót jelentenek. Hogy milyen irányban fognak az említett kezdetleges, de kedvező jelenségek továbbfejlődni, azt annál nehezebb volna megjósolni, mert nem tudható, hogy a tárgyalások során a politikai szempontok (a biztonság, a szerződések érinthetetlensége, stb.) mily mértékben fognak a gazdasági elgondolásoknak teret engedni. Utóbbiak teljes érvényesülése az eddigi nemzetközi légkör alapos megváltoztatását igényelné, ami egy csapásra aligha remélhető. Ezen a ponton azonban minden fejlődés nagyon megbecsülendő értéket képvisel.

AMI BENNÜNKET ebből a témakörből a legközelebbről érint, Ausztria és Magyarország viszonyának újraszabályozása is tele van szőve politikai szempontokkal, nemcsak a külállamok, így elsősorban Németország és a kisantant, de ugyanígy az érdekelt két állam vezető körei és közvéleményének belpolitikai tagozódásai részéről is. Amilyen kézenfekvőnek látszik tárgyilagos szempontból egy szoros, legalább vámuniót jelentő kapcsolat gazdasági indokoltsága, éppen olyan idegenkedés nyilvánul meg a gondolattal szemben a két állam sok polgára részéről, részben mert az osztrák mezőgazda és magyar iparos saját érdekeit látja veszélyeztetve általa, részben pedig talán a lakosság vérmérsékleti különbözőségéből táplálkozó kölcsönös antipátiák folytán. A kapcsolat nyilván nem volna szerelmi házasságnak tekinthető, de előnyei nagyon jelentékenyeknek látszanak. Természetesen nem tagadható józanul, hogy két állam ilyen szorosabb kapcsolatának kérdése ezerféle szempont szerint alaposan vizsgálandó meg és hogy e jogosan felmerülő szempontok nagy része nem gazdasági természetű. De ugyanígy kétségtelen az is, hogy az évszázados szoros gazdasági kapcsolatok által is igazolt gazdasági egymásrautaltság el nem hanyagolható fontosságú érvet képez. A trianoni szerződés következményei megmutatták, hogy mire vezet az, ha gazdasági egységet

képező területek politikai szempontok szerint tagoltatnak széjjel és mai helyzetünk világosan elénk tárja, hogy a gazdasági tartalom híján szűkölködő politika milyen káros lehet. A magyar parlament éveken, majdnem évtizedeken át az önálló magyar jegybank és vámterület jelszava alatt folytatott szeparatisztikus küzdelmektől volt hangos. Ezek a jelszavak megvalósultak a háború elvesztése révén és a magyar gazda a mezőgazdasági kivitelünket akadályozó osztrák vámok és beviteli korlátozások folytán nemcsak jövedelmével, de már úgyszólván vagyonával is ráfizet arra a gazdasági önállóságra, amelyet éppen a magyar agrárközönségre támaszkodó akkori ellenzéki pártok vélt hazafias szempontból követeltek. Nem akarok eltérni az eddigi gyakorlattól, amely a Gazdasági Szemle hasábjairól a napi politika kérdéseit száműzte és csak azért mutatok rá röviden a múlt hibájára, mert a magyar-osztrák kérdés tárgyalása az országgyűlésen és napisajtóban egyaránt az elmúlt hetekben ismét veszélyes területekre látszott elkalandozni.

Az autarchikus termelés gondolata úgy beidegződött az emberekbe, hogy szinte elképzelhetetlen feladatnak látszik a szabad forgalomra való visszatérés. Nyilvánvaló, hogy az elzárkózó politika annál károsabb, minél kisebb egységek térnek át erre a rendszerre, mert annál kiegyensúlyozatlanabb a zárt körön belül a termelés és fogyasztás aránya. A kibontakozásnak tehát a kis zárt termelési területeknek nagyobb autarkiákba való egybeolvasztása jelzi az irányát, amelyeken belül — feltéve hogy nem két vagy több azonos jellegű állam kapcsolódik egybe — az eddig egymástól elzárt területek kölcsönösen egymás fogyasztó piacai gyanánt léphetnek fel. Ennek a gondolatmenetnek az alapján merült fel az európai nagy politika kohóiban a magyar-osztrák autarkiák egy egységbe kovácsolásának terve, amely új gazdasági terület Közép- és Kelet-Európa gazdasági újraszervezésének kikristályosodási pontját képezhetné. Minthogy a másik lehetőség a kisantant körüli csoportosulás lehetne, — egy reánk nézve kétségtelenül kedvezőtlenebb formája a gazdasági tömörülésnek — azt hiszem nem állana érdekünkben egy ilyen irányú konkrét kezdeményezést meghiúsitani, annál kevésbbé, mert hiszen a magyar mezőgazdaságot egy napról a másikra bizonyos fokig levegőhöz juttatná. Hogy egy ilyen természetű elméletileg kétségtelenül helyes kezdeményezés mennyire tudná megközelíteni az ideális célt, az európai államok autarkiáját, az attól függ»elsősorban, hogy mennyi bölcsesség és hazafias áldozatrakészség nyilvánul meg a feleknél abban a tekintetben, hogy a megegyezésből származó előnyökért áldozatokat hozzanak és az egybeolvadás gazdasági előnyeit ne hiúsítsák meg parciális érdekek szolgálatában. Másszóval csak az esetben lehet eredményes ez az átalakulás, ha minden állam elszánja magát arra, hogy eddig protegált termelését kiszolgáltatja a külföldi áru versenyének. A magyar-osztrák viszonylatban elsősorban az utóbbi évek folyamán mesterségesen kifejlesztett osztrák mezőgazdaságnak és a magyar ipar egy részének, valamint a magyar erdőtermelőknek jelentene ez fájdalmas veszteséget, bár tekintélyes számú iparágunknak az osztrák versenytől ma már nem kell tartama. Kétségtelen, hogy az osztrák mezőgazdasági műveléssel foglalkozó lakosság tekintélyes politikai nyomása nagyon nehézzé tenné az osztrák kormány helyzetét ilyenirányú tárgyalások során. Még nagyobb nehézség mutatkoznék a német birodalomnak az esetleges magyar-osztrák gazdasági területtel és a kisantant néven ismert államszövetséggel, valamint az ide gravitáló egyéb államokkal (a többi Balkán állam, Lengyelország és annak északi szomszédai) közös gazdasági egységbe való egybeolvasztásánál. Németország szerepe itt nyilván az lehetne csak, hogy iparcikkei szabad érvényesülése ellenében fogyasztópiacul szolgáljon a felsorolt államok agrártermelési feleslegének. De hogy várható ez attól a kormánytól, amely bizonyos fokig az eladósodott kelet-

porosz külterjes nagybirtok támogatásának köszönheti létét és annak érdekében pl. a búzaárakat Németországban a világpiaci ár többszörösére, sőt még a magyar búzaárnak is kb. háromszorosára emelte fel. Ugyanígy óriási kérdőjel az orosz piac megszervezése és ebbe a nagyszabású tervgazdálkodási keretbe való beillesztése különösen most, amikor az orosz mezőgazdasági termelés teljes összeomlásának, a mezőgazda falusi lakosság éhínségének és az egész kommunista gazdasági és politikai rendszer súlyos, reméljük, hogy végzetes válságának vagyunk tanúi.

Egyszóval óriási, majdnem áttekinthetetlen nehézségek tornyosulnak egy olyan megoldás elé, amelynek eredményeképpen Európa fogyasztói ugyanennek a területnek a termékeit fogyasztanák elsősorban és csak az ezután fennmaradó felesleg elhelyezése, valamint az ilymódon ki nem elégíthető fogyasztói igények fedezése történnék más világtájakkal való megegyezésen alapuló áruforgalom útján. Éppen annyira természetes megoldás volna ez, mint amennyire a józan ésszel ellenkező eljárás az eddigi: hogy Németország, vagy a skandináv államok óriási mezőgazdasági behozatalukat a tengerentúli, vagy orosz piacokról fedezték és ugyanakkor az európai agrárállamok feleslegei eladhatatlanok lévén, ezek az államok nem voltak képesek amazok iparcikkeit megvásárolni. Ha pedig elfogadjuk azt a meglehetősen általános felfogást, hogy a nagy világválság egyik oka a technika túlzott területhódításában keresendő, akkor még azt az előnyt is felfedezhetjük az európai autarkia kiépítésénél, hogy az Egyesült Államokban és Kanadában az európai fogalmákhoz képest lényegesen magasabb fejlődési fokot elért technokrácia hatásaitól, egy ilyen elzárkózás útján, Európa területét mentesíteni lehetne. Egy így, vagy legalább ebben az értelemben és irányban megszervezett Európa találkozása a többi földrésszel jelentene csak egészséges alapokra fektetett világgazdasági értekezletet. A mostanitól azt hiszem bízvást búcsút vehetünk, mert bár, amikor e sorokat írom, még szorgalmasan üléseznek Londonban, aligha várható, hogy komoly, értékes eredményeket tudjon felmutatni.

Ami reánk magyarokra örvendetes a londoni értekezlettel kapcsolatban, az Imrédy pénzügyminiszter kitűnő szereplése volt, mert ez saját személyének megbecsülése mel ett országával szemben az értekezlet és az angol közvélemény rokonszenvét hívta életre. A pénzügyminiszter szigorú tárgyilagossággal tárta fel az ország gazdasági helyzetét és a hitelezők megszervezésére vonatkozó javaslata, amely azt a célt szolgálja, hogy az adós országoknak lehetővé váljék a ma elszórt hitelezőkkel való tárgyalás és megegyezés, komoly visszhangot keltett. Általában jóval több megértés tapasztalható a hitelezők részéről az utóbbi időben a magyar gazdasági helyzettel szemben, mint korábban, pl. a transzfer-moratórium kibocsátása idején. Ez jórészt annak tudható be, hogy az akkor büszke hitelezőket időközben utolérted válság és ennek nyomása alatt maguk is rákényszerültek olyan vagy még súlyosabb kényszerrendszabályok alkalmazására, aminőket két évvel ezelőtt, amikor mi alkalmaztuk őket, nagyon nehezményeztek. Meglátszik ez az amerikai bankárokon különösen, akik részéről az övéknél sokkal magasabbrendűen vezetett bankjaink is annakidején nem egyszer inzultusoknak voltak kitéve a külföldi fizetési forgalom korlátozására vonatkozó rendelkezések betartása miatt. Kell hogy megenyhüljön annak a hitelezőnek intransigens álláspontja, aki, mint pl. a francia kormány, a múlt év december 15-i esedékességet megelőző jegyzékváltásában Washingtonnal szemben a devalorizálás élharcosainak egész fegyvertárát felhasználta saját fizetési kötelezettségének méltányos leszállítása érdekében. Megállapíthatjuk, hogy külföldi tartozásaink tekintetében a bankzárlat óta eltelt idő sokat javított helyzetünkön, nemcsak azáltal, hogy a font és dollár értékcsökkenése tartozásunkat

aranyban kifejezve apasztotta, mert ez csak akkor jelentene tényleges hasznot, ha az olcsó árfolyam mellett visszafizetni, vagy legalább törleszteni tudnánk és ez csak az olcsó áron visszavásárolt, nem megvetendő mennyiségű záloglevél és egyéb kötvény esetében áll meg. De javult a helyset részben a kormány okos és konzervatív gazdasági politikája, részben pedig a hitelezők felfogásában más okoknál fogva beállott változás folytán is. Ügy hiszem komoly remény van rá, hogy ha a hitelezőknek Imrédy által javasolt szervezetével a tárgyalásokat felvehetjük, egyelőre legalább a kamatok tekintetében komoly eredményeket érhetünk el.

A KENYÉRMAGVAK és a tengeri termés kilátásai úgy mennyiség, mint minőség szempontjából igen kedvezőek, mennyiségileg úgy hiszem jóval meghaladják a legutolsó hivatalos becslés adatait is. Éhenhalni tehát nem kell az országban senkinek, de hogy elég tekintélyes kiviteli feleslegünk mi módon fog utat találni a külföldi fogyasztókhoz, az egyelőre teljesen nyitott kérdés és a kormánynak nyilván egyik legnagyobb gondját képezi. Ha Németország, amint a legújabb tárgyalásokról hírük, tekintélyes mennyiségű búzát és tengerit venne át, akkor az Olaszország és Ausztria felé fennálló, megállapodásokkal is alátámasztott értékesítési lehetőség figyelembevételével igen tekintélyes készlettől szabadulhatnánk meg, feltéve, ha az árkérdés is kielégítő módon megoldható lesz. A Németországgal most ezirányban folyó tárgyalások annál is fontosabbak, mert ami a korábbi eredményekről kiszivárgott, az, különösen ha a kivitel tényleg nagyrészt ittrekedt német pengőkövetelések ellenében történik, nagyon kevéssé kielégítőnek mondható. Ipari behozatalunkat erélyesen Ausztria felé kellene orientálnunk, hogy egyrészt az ebben a viszonylatban mutatkozó kiviteli többletünk ellenértékét áruban tényleg megkaphassuk és másrészt, hogy Németországnak velünk kapcsolatban követett gazdasági politikájával szemben legalább némi erélyt mutassunk.

Mint már említettem, a kenyérmagvak terméseredménye az elmúlt évhez képest az idén emelkedett. Ez az emelkedés azonban csak kisebb részében vezethető vissza a magasabb hozamra, nagyobbrészt a nagyobb vetésterületek eredményét tükrözi vissza. Érdekes tünet, hogy *Magyarországon,* ahol minden gazda az alacsony gabonaárak miatt panaszkodik, a lefolyt gazdasági évben 100.000 kat holddal nagyobb területet műveltek meg búza alá és 80.000 kat holddal több rozsot vetettek, mint az előző évben. Történt pedig ez abban a korszakban, amikor mindenki az évről-évre szaporodó, szinte felemészthetetlen búzavilágkészletről s a búzafogyasztás csökkenéséről beszél és amikor köztudomású, hogy a kanadai farmerek légiói hagyták el farinaikat, veszni hagyva a szűztalaj feltörésébe és művelhetővé tételébe belefektetett fizikai és vagyoni erőt, mert búzát termelni nem lenne tovább érdemes. Korántsem gondolok a vetésforgók állami szabályozására, vagy korlátozására ezzel kapcsolatban, mert az etatizmus térhódítását már eddig is túlzottnak és veszélyesnek és a termelés szabadságát a tőkés gazdasági rendszer alapvető szükségletének tartom. De bizonyos fokú nevelést és irányítást mégis szükségesnek vélek ebben a tekintetben egyrészt a gazdák saját érdekében, másrészt pedig azért, mert a kormányzatnak nem lehet közömbös a búzavetés területe akkor, amikor a termésfelesleg értékesítésének gondját minden gazda egyhangúlag az ő vállaira hárítja át.

Itt tartunk az etatizmus szerintem legnagyobb hátrányánál, ami abban áll, hogy az irányított magángazdasági egységek vezetői elvesztik felelősségérzetüket, jóformán leszoknak az önálló gondolkodásról és intézkedésről és minden gondjuk-bajuk megoldását az államhatalomtól várják. Különösen a magyar gazda hajlamos erre a betegségre, és így nem ok nélkül féltik sokan

a magyar agrárkultúra fejlődését az állam terjedő hatalmától annál inkább, mert fejlődés csak a versenyben edződő egyéni képességek érvényesülése útján remélhető. Inkább a gond neveli a jó gazdát, mint a kényelem és ha igaz, hogy az előnyös értékesítés legalább oly fontos egy mezőgazdasági üzemben, mint a jó szántás és jókor való aratás, úgy pl. egy búzamonopólium bizonyára nem fog nevelő hatást kifejteni a gazdatársadalom körében. Az etatizmus azonban a dolog természeténél folyólag terjeszkedő irányzatú, egyrészt, mert az előbbmondottak értelmében híveket nevel magának az ember kényelemszeretete folytán, másrészt azért, mert minél nagyobb területen van a gazdasági élet állami rendszabályok által korlátozva, annál elviselhetetlenebb lehet az állami szabályozás hiánya a gazdasági élet más, egyelőre közvetlenül nem érintett, de a szoros összefüggések folytán a korlátozások által mégis befolyásolt területein. A fejlődésnek ez a kedvezőtlen iránya pedig egyre növeli az állami feladatok mennyiségével együtt a kiadásokat és adókat és egyre lehetetlenebbé teszi az állami feladatkör ezerfélesége és állandó terjedése folytán annak szakszerű ellátását.

Nem gondoltam tehát a búzaterület növelésének felemlítésével arra, hogy a jövőben csak hatósági engedéllyel lehessen búzát vetni, vagy hogy az állami vagy megyei hatóság szabhassa meg az egy-egy gazdaság által folytatható termelési ágakat. Inkább azt tartanám helyesnek és szükségesnek, ha a konjunktúra-kutatás Magyarországon arra összpontosítaná minden energiáját, hogy a gazdákat felvilágosítsa a világpiac szükségletei, tehát az exportlehetőségek tekintetében. Hogy ezúton befolyásolja a gazdákat azoknak a termelési ágaknak felvételére, vagy fejlesztésére, amelyek adott viszonyaink között rentábilisán űzhetők és amelyek termékei biztos piacot találnak, valamint azoknak a termelési ágaknak csökkentésére vagy beszüntetésére, amelyek az adott világpiaci helyzet mellett esetleg kevésbbé észszerűek és kívánatosak. Láttuk pl. az elmúlt tél sok fejtörést okozó árukompenzációs üzletkötései során, hogy Németország bizonyos magvakat minden mennyiségben átvett még akkor is, amikor a Hitler-kormány úgyszólván az összes többi mezőgazdasági cikk beengedése elől már mereven elzárkózott. Nem hiszem, hogy a magyar gazdaközönség erről másként, mint esetleges véletlen útján értesült volna. Pedig ha nem azt termeljük, ami keresletnek örvend, hanem függetlenül a kereslettől vagy annak hiánya dacára termelünk és ennek az értékesítését várjuk a kormánytól, úgy azt lehetetlen feladatok elé állítjuk.

Ezzel a kérdéssel szorosan függ össze az a régi panaszom, amely a paraszt lakosság mezőgazdasági oktatásának és nevelésének nagy hiányosságát és elmaradottságát illeti. Olyan konzervatív gondolkodás mellett, amellyel a magyar paraszt ragaszkodik az öregektől tanult, bizony sokszor középkorinak nevezhető régen elavult módszerekhez, kérdésessé teszi a felnőttek oktatásának eredményességét. Ha pedig meggondoljuk, hogy hány mezőgazdasági termékünk piacképessége múlik azon, hogy ezekkel a módszerekkel nem lehet a kényes, de jól fizető nyugati államok fogyasztóinak igényeit kielégíteni, úgy rá fogunk jönni, hogy a falusi népoktatás megfelelő reformja, jól kamatozó befektetést jelenthetne az országnak. Mert csak a gyermekkorban lehet ezirányban eredményt elérni és csak akkor, ha már egy ezektől a káros tradícióktól mentes parasztgenerációt fel tudunk nevelni, lesz a parasztbirtok termése versenyképes mindenütt. És addig, amíg ezt nem sikerült elérnünk, bánjunk rendkívüli óvatossággal az egyes politikai pártok részéről már ismét emlegetett újabb földreform, valamint a tőkehiány folytán úgy is igen nehezen megoldható telepítés kérdéseivel. Ha az itt járó nyugatországbeli vendégeink elszömyedve vesznek is tudomást nagybirtokainkról és azok létezését több-kevesebb tapintattal, mint a világtörténeti fejlődéstől való elmaradottságunkat, mint anakronizmust állítják

is oda, még se essünk neki a nagybirtokok feldarabolásának addig, amíg a parasztság kellő pénzzel és mezőgazdasági kultúrával nem rendelkezik azok átvételére és termelésüknek változatlan szinten való fenntartására, mert különben nemzeti jövedelmünk néhány év alatt olyan fokú visszaesést mutathat, ami vagy önálló állami létünk fenntartását veszélyeztetné, vagy az általános életstandard óriási süllyedését okozná.

KORÁBBI SZEMLÉIMBEN sokszor utaltam arra, hogy az ország mai helyzetében fokozott kötelessége mindenkinek hazájával szemben, hogy beszerzéseinél a külföldi áru fogyasztását még lemondás árán is kerülje és a hazai termelést kiki egész vásárlóerejével támogassa. Változatlanul fennáll ez a lelkiismeretbeli kötelesség ma is, hiszen az ország devizaellátása nem javult, a devizák termelése nem fokozódott és örülünk, ha annyi árut tudunk a külföldön elhelyezni, amennyinek az ellenértéke a hazai termelés folytatásához szükséges behozatalt fedezi. Kiterjed ez a kötelesség a nyaralásra is abban az értelemben, hogy vét a komoly hazafiasság ellen, aki a külföldi fürdőhelyek felkeresésével az ország gazdasági erejét komoly ok nélkül gyengíti. Amilyen mértékben káros a láthatatlan behozatalnak nevezett külföldi nyaralás, éppoly hasznos az országra nézve, ha az idegenforgalom nálunk nagyobb arányokban kifejlődik. Ez a legegyszerűbb és egyúttal legvalószínűbb módja is annak, hogy termékeinket, ha láthatatlan módon is, exportáljuk, persze nem cserevonatok útján, mert ezeknél az innen kiutazók külföldi fogyasztása ellensúlyozza az ideutazók révén szerzett előnyöket. Tudom, hogy nem mondok ezzel újságot, hiszen a napilapok révén az idegenforgalom előnyei a közönség legszélesebb körében is jól ismeretesek. Mégis felemlítem, mert úgy látom, hogy a kérdés a kormány részéről nem a kellő méltánylást élvezi, mintha az a dolog óriási fontosságát nem teljesen érezné át. Bizonyos fokig laikus próbálkozások folynak ezen a téren és nagy világhírű utazási irodák megtelepedése hiúsult meg az Államvasutak monopóliumot élvező szerve ellenállásán. Pedig az idegenforgalom nem az Államvasutak magánügye, hanem az egyetemes magyar gazdasági élet parancsoló szükségessége és nem szabad azt megengedni, hogy a mai helyzet, ha a célt elérni nem tudja, tovább fenntartassék. Semmi sem szól az Államvasut érdekeltségének egyeduralma mellett, főleg akkor nem, ha az az idegenforgalom megadóztatását és nem fejlesztését jelenti. És semmivel sem menthető a kormány álláspontja, ha ennek a mai rendszernek az érdekében az idegenforgalom nagyobbarányú és szakszerű fejlesztését a magántőke részére továbbra is lehetetlenné teszi.

IFJ. SIMONTSITS ELEMÉR

ROMÁNIA ÉS A HATÁRREVÍZIÓ

I

Ezerkilencszáztizennégy júniusában alig két héttel a szerajevói merénylet előtt, a cár meglátogatta Carol román királyt, Konstanzában, s a tromán sajtó nagy reménységekkel írt a beálló új, orosz-román barátság jövőjéről. Az orosz külügyminiszter, Sazonoff, közben ellátogatott Bukarestbe és Bratianu, az akkori román miniszterelnök, felhasználta az alkalmat és elvitte sétakocsizni őt magyar földre, át a predeáli szoroson Brassóba, hogy megmutassa az orosz külügyminiszternek a lehető orosz-román politika kézzel fogható célját, a román vágyak igéretföldjét, Erdélyt. „Én“, — írta memoárjában Czemin gróf — „erről, az adott viszonyok között kevéssé tapintatos kirándulásról csak megtörténte után értesültem, de igazat kell, hogy adjak Berchtoldnak, ki a két miniszter eljárása felett csodálkozását fejezte ki nekem.“[1]

Alig telt el egy hónap s megtörténhetett az első lépés a kirándulás céljának megvalósítása felé: Sazonoff felajánlotta Erdélyt Romániának, így történt:

Kitört a világháború és kitörésekor Románia a Központi Hatalmak szövetségese volt, de a szövetség megkötői tudták, hogy ez a szövetkezés olyan népszerűtlen a román közvélemény előtt, hogy nem hozták nyilvánosságra és a szerződés sohasem került ratifikálás végett a törvényhozás elé. Románia politikáját a kitört háborúval szemben nem a szerződéses kötelezettség, hanem az a cél irányította, hogy befejezésekor a győztesek oldalán legyen: mindegy, hogy melyik oldalon. „Nekünk, románoknak“, — írta Kiritescu, a román egység történetírója — „igényeink voltak úgy a Kárpátokon túl, mint a Pruth másik partján; az első konfliktust jelentett Ausztria-Magyarországgal, a másik Oroszországgal“. Az igény, miről beszél, a románlakta irredenta területek egyesítése volt; románság pedig lakott mindkét hadviselő fél területén, osztrák Bukovinában és magyar Erdélyben, orosz Besszarábiában és bulgár Dobrudzsában. Bratianu politikája tehát a várakozás volt addig, míg meg nem mutatkozik, hogy a hadi szerencse merre fordul, hogy akkor a győztes mellé csatlakozhassék. Hogy az igényelt összes területeket, mindkét hadviselő féltől meg tudja szerezni Románia, arra legvérmesebb álmai között sem gondolt egy román politikus sem.

1914 őszén megindult tehát egy egyelőre a semlegesség deklarációjával leplezett piszkos alkudozás, mit nagyra növeltek maguk a hadviselő felek azzal, hogy éppen olyan csúnyán ajánlgatták fel köl-

[1] Ottokar Czernin: Im Weltkriege, 146. lapon.

csönösen az ellenséges ország területeit a mellettük való hadbalépés jutalmaként.

Az orosz hadsereg mobilizációja meg se történt még és július 28-án már utasította bukaresti követét Sazonoff, hogy mondja meg Bratianunak, hogy ha Románia az antant hatalmak oldalán lép a háborúba, támogatni fogja Erdély megszerzésében.[1] Alig kezdődött meg tényleg az ellenségeskedés, már fölszólította, hogy a román hadsereg szállja meg a románlakta magyar területeket és Bukovinát.

De a román államférfiakkal nem volt olyan könnyű megállapodni. A román kapzsiság, Brátianu követelőzése nem ismert határt és hitegette mindkét hadviselő felet. Egyik diplomata a másiktól kérdezte, hogy vájjon „kit fog Brátianu megcsalni?“

1915 májusában Sazonoff pozitív ajánlatot tett az átcsatolandó osztrák és magyar területeket illetően, melyeknek határaira nézve, — akárcsak Wilson mondaná — „a nemzetiségi többség elve lesz irányadó“, tehát az ajánlatból kiesett Bukovina északi, ukránlakta vidéke; ellenben az átadandó „terjedelmes magyar terület magába foglalná nemcsak mindazon vidékeket, melyeken román többség él, hanem néhány olyan területrészt is, melyen túlnyomóan más nemzetiségű nép lakik, amelyeket a Hatalmak mégis készek Romániába bekebelezni, hogy a határ jobban kikerekíthető legyen“. Az Aide mémoiret kísérő, a bukaresti orosz követhez, Poklewszkihez intézett telegrammban szintén hangsúlyozta Sazonoff:

> „A román követelések csaknem ultimátumszerű jellege ellenére, melyeket a szövetségesek teljesen elfogadhatatlanoknak tartanak, mi barátságosan felelünk. A felajánlott határokon belül Románia nemcsak románlakta vidékeket, hanem olyanokat is kap, melyek túlnyomóan magyar, szerb, sőt orosz lakosságinak. Mi szívesen vesszük Románia katonai kooperációját s egy szilárd és jószomszédi viszonyt Románia és Oroszország között jelentősnek tartok; de azt mégsem lehet tőlünk követelni, hogy fajrokonainkat és a szövetséges szerb nép jogos reményeit feláldozzuk, csak azért, mert Brátianunak eszébe jutott, hogy Románia követeléseit, amely ilyen területi növekedésről eddig nem is álmodott, így felcsigázza. Brátianu magaviseleté azt a gyanút kelti, hogy szándékosan támaszt elfogadhatatlan követeléseket, hogy lehetetlenné tegye a megegyezést.“

A román kormány tényleg készült az intervencióra, csak várt és zsarolni akart; Brátianu kijelentette, hogy Románia fennállásának csak akkor van meg minden biztosítéka, ha határait a Pruth, a Tisza és a Duna képezi, azaz megkapja a román Bukovinát, a ruthénföldet és az egész osztatlan Bánátot.

1915 őszén a hatalmak már ebbe is beleegyeztek, sőt Párizsban felmerült az a gondolat is, hogy, ha kell, Oroszország áldozza fel Besszarábia egy részét a román intervenció érdekében. De Brátianu még várni akart: most már az antant katonai támogatásának mérve —

500.000 főnyi antant haderőt követelt a Balkánon — és egy kölcsön miatt emelt nehézségeket. Romániának a háborúban való részvételét — írta Poklewszki Sazonoffhak semmi „magasabb erkölcsi vagy ideális indok nem irányítja“. Brátianu „huzavonája és kufárkodása“ folyton folyik» írta még 1916 augusztusában is Paléologue.

[1] Mindez megtalálható a „Das zaristische Russland im Weltkriege“ című orosz háborús okmánygyújtemény „Russland und Rumänien“ című fejezetében.

Végre 1916 augusztus 17-én létrejött a megállapodás az antant hatalmak és Románia között, melynek értelmében Románia kötelezte magát, hogy hadat izén az Osztrák-Magyar Monarchiának s közbelépése fejében a szerződésben megjelölt területeket kapja. E területek határa északon az akkori tényleges orosz határ; tovább Novoseliczától kezdve a Fruth és a magyar-bukovinai-galiciai határ találkozásáig a Cseremosz: tehát Bukovina, az északi, ukránlakta vidék kivételével; a magyar határt átlépve az új határ követi a Tisza és Visó vízválasztóját; a Visónak a Tiszába való ömlésétől kezdve a Szamos torkolatáig a Tisza, azon túl Debrecentől keletre hat kilométernyire halad lefelé délnyugatra a Sebes és Fehér Kőrös egyesüléséig, innen átvág Algyőhöz, ahonnan kezdve a Tiszának a Dunába ömléséig maga a Tisza képezi a határt.

Az így kiszakított magyar területbe esett volna a mai határhoz képest Makó, Orosháza, Csaba, Berettyóújfalu, Ecsed, Vásárosnamény és Románia kapta volna megosztatlanul az egész Bánátot.
Brátianu elérzékenyülve jelentette ki a szerződés aláírása után, hogy ez a lépése a román nemzeti ideál megvalósulását jelenti.

DE AZÉRT A PÁRIZSI KONFERENCIÁN nem ez a határ jutott Romániának. Igaz, hogy a „győztesek karján““ vonult be a békekonferenciára, de a győzelmes Románia dolgának volt egy kis szépséghibája.

Az 1916 augusztusi szerződés ötödik szakaszában az antant hatalmak, Nagy-Britannia, Francia-, Olasz- és Oroszország egyfelől és Románia másfelől kötelezték magukat, hogy csak együttesen és egyidőben, de külön békét nem kötnek az ellenséggel. De Románia 1918 májusban megkötötte a Központi Hatalmakkal a bukaresti békét s ennek folytán az antant hatalmak arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az 1916-i szerződés és az abban megjelölt területi megállapodások semmisek. A román delegáció természetesen tiltakozott; maga az uralkodó beleszólt és a „The Times“-nek adott interviewben kijelentette, hogy „ő sohasem írta alá a szégyenletes bukaresti békét; fenyegettek“, — mondta — „rábeszéltek, kényszeríteni próbáltak, de én nem engedtem meg, hogy aláírásom egy olyan okmányra kerüljön s ennek folytán az minden létező törvény szerint érvénytelen maradt.

Románia soha sem kötött békét az ellenséggel, mert brutális erő nem kényszeríthet egy népet, hogy megtagadja érdekeit és tradícióit.““[1]

E jellemző királyi nyilatkozat ellenére a békekonferencia határmegállapító bizottsága hozzálátott az új határok megállapításához, ami annál szükségesebb volt, mert jelentkeztek a szerbek, akik komolyan vettek részt a háborúban, követelték a Bánát délnyugati, szerblakta részét s a hatalmak nem utasíthatták el hős kis szövetségesüket.

A határok megállapítására vonatkozó tárgyalásokról feljegyzéseket készített és közölt David Hunter Miller,az amerikai „Expert Committee“ tagja abban a húszkötetes némiképpen hozzáférhetetlen munkájában, melyből a magyar határra vonatkozókat, Tardieu és Lansing rövid

[1] „The Times“ 1919 április 11-i száma.

párbeszédét és Brátianu Orlandónak adott felvilágosításait közölte volt e folyóirat.[1]

Hunter Milleré feljegyzéseit kiegészíti egy részletesebb feljegyzéssorozat, melyet az „Epoca“ című román lap közölt volt még 1921 novemberében egy pár számában. Az anyaghoz a lap—mint írta—egy francia államférfi szívességéből jutott; talán, gondolom, Emil Martonne lehetett, a párizsi egyetemen a földrajz tanára, a bizottság geográfiai szakértője és a románság nagy barátja.

Az „Epoca“ közlése szerint a bizottsághoz a főhatalmak megbízottai különböző határvonalakat terjesztettek elő. E vonalak közelebb vagy távolabb nyugatra vonultak el a történeti Erdély határától s távolságukhoz mérten különböző számú magyar és román lakost csatoltak volna Romániához. Éppen Prof. Martonne e határvonalakról a következő kimutatást állította össze:

Az első francia vonal Romániához csatolt volna 965.000 románt és 751.000 magyart.

A második — Le Rond-féle francia vonal 948.000 románt és 556.000 magyart.

Az utolsó francia vonal 943.000 románt és 487.000 magyart.

Az első angol vonal 886.000 románt és 465.000 magyart.

A második angol vonal 913.000 románt és 620.000 magyart.

Az amerikai vonal 913.000 románt és 620.000 magyart.

Ezek a számok annak a területnek a lakosságát tüntetik fel, mely a történeti Erdély határa és a tervezett különböző határvonal közé esett volna.

Prof. Martonne e határokhoz a következő megjegyzéseket fűzte:

> „A francia vonal Aradtól délre szélesebb területet hagy Románia számára, mint a többi vonalak. Erre gazdasági szempontból van szükség: Arad nagy város, levegőre van szüksége; környékén virágzó falvak vannak s a lakosság, ami a műveltségi állapotot és politikai öntudatot illeti, sehol sem Oly előrehaladott, mint itt. A többség ezen a különben elég tarka nemzetiségű vidéken a románsághoz tartozik... Nagyvárad körül hasonló okok igazolják az amerikai és francia vonal között levő különbséget. Ezt a várost is fel kell szabadítani, a centrumok Nagyvárad környékén románok ... Északon ugyan nagyobb számú magyarságot szakit el a francia vonal, de az annak a szükségességnek a következménye, hogy még legyen tartható Románia számára a nagyvárad—halmii vasútvonál. Ezt a vonalat nem lehetne helyettesíteni, legfeljebb igen költséges építkezésekkel a hegyek oldalán, azt is csak egynéhány év leforgása alatt.“

Martonne e jelentésével kapcsolatosan az „Epoca“ megjegyzi, hogy a francia vonal Romániának 57.000 románnal adott volna többet, mint az első angol vonal, 3000-rel többet, mint a második és 104.000 románnal többet, mint az amerikai határ.

A bizottság tárgyalásán ettől kezdve háttérbe szorult minden tekintet s csupán a vasúti vonalak gazdasági jelentősége felett vitatkoztak.

[1] Czakó István: Gyorsírói feljegyzések a trianoni béke létrejöttéről. 1930. évi márciusi számban. A cikkhez fűzött első jegyzetben van magyarázata annak, hogy miért mondom, hogy a mű „némiképpen“ hozzáférhetetlen. A művet összesen negyven példányban adta ki Miller s Czakó cikkében még azt írta, hogy e munkának Európába egyetlen példánya sem került. Azóta egyről van tudomásom a Népszövetség könyvtárában.

„Le R o n d tábornok a következőket mondta:

„A szatmárnémeti—nagyvárad—aradi vonal Romániához kell, hogy tartozzék, mert ha a románok közlekedésüket illetőleg a magyaroktól függenek, az állandó súrlódásra ad alkalmat és veszedelme lesz a békének.“

A február 11-iki tárgyalást egészen az erdélyi kérdés vette igénybe.

Az amerikai S e y m o u r kijelentette, hogy Erdély és egy széles magyarországi öv románlakta terület, tehát az Romániát illeti.

Ehhez hozzájárult Sir E r i c C r o w e é s M a r t i n o.

V a n u t e l l i nézete az volt, hogy jó lenne természetes határt adni Romániának, de mivel az vagy csak a Tisza, vagy a Királyhágó lehetne s azok egyike sem esik össze az ethnográfiai határral, méltányos a románok követelése.

> L a r o c h e szerint a Románia számára kért területen csak a székelység alkot nagyobb, összefüggő kisebbségi tömböt, de körülvéve románokkal, kénytelen lesz a románság sorsában osztozni. A szászok hajlandók az annekszióra. Elismeri, hogy, például, Nagyvárad magyar, de fontos közlekedési központ és román vidék veszi körül. Gazdasági szempontból a románokat kell hogy megillesse a szatmárnémeti—aradi vasút, jóllehet több helyen belevág az etnográfiai határba. „E vasút-vonal bírása életbevágó Romániára nézve, mivel a hegyek közelsége megakadályozza, hogy kelet felé egy új vonalat lehessen építeni. Erdély terményei ezentúl nem nyugatra, Budapest felé fognak menni, nem is keletre a román piacokra, amelyeknek nincs szükségük rája, hanem dél felé, a Dunához. Egy északról dél felé haladó vasút elengedhetetlen Romániának.“

Tardieu ezután konstatálta, hogy lényeges eltérés a bizottság tagjai között nincs s át lehet térni a Bánát kérdésére, amelynél Magyarországnak szerepe már nem volt: itt már csak a román és szerb érdek összeegyeztetéséről volt szó s itt már Tardieu álláspontja is megváltozott, itt már az ethnográfiai viszonyok dominálnak.

A kérdés azután, az „Epoca“ szerint a legfelső tanács elé került, de ott csak a bánáti, dobrudzsai és főleg a besszarábiai kérdés tárgyalása folyt: a magyar határról a lap többet nem ír.[1]

Így jött létre a magyar határ, „tragédia a magyarok, de új élet a románok számára“, írja Tilea.

Az EMBER AZT GONDOLNA, hogy ekkora és ilyen váratlan területi gyarapodás megszüntetett minden további kifogást és aspirál ciót a határokkal szemben: az új határok kevéssel adtak kevesebbet, mint az 1916-iki bukaresti szerződés.

Egy előadásában, mit még 1924 tavaszán tartott a jelenlegi (1933 júliusban) román miniszterelnök, Vajda-Voevod Sándor az „Institutul Social Roman“ által „külpolitikai kérdések“ címén rendezett előadás-sorozatban a „román határok problémája“ címen, azt mondta, hogy „jóllehet a békekonferencia nem bírt minden kérdést megoldani, mégis az alapokat, úgy, amint azok a wilsoni pontokban kikristályosodtak, lerakta; ennek alapján jött létre nekünk, románoknak is, nemzeti egységünk a jelenlegi határok között“.

Ezek a határok — folytatta előadását, — mint minden ország határai, részben jók, részben rosszak. Jő a természetes határ, egy hegy-

[1] A határok megállapítására vonatkozó tárgyalások menetét egyelőre non lehet pontosan összeállítani, annyira zavarosak, hiányosak és ellenmondók 8 források: Hunter Miller, Temperley, Nicholson, az „Epoca“ adatai. Ha volt a tárgyalásoknak egyáltalában jegyzőkönyve, annak nyilvánosságra kerülésére kell, hogy várjunk.

lánc, egy folyó, egy puszta; rossz, ahol ilyen nincsen. De a jó határnak is van feltétele: nem szabad, hogy homogén, nemzetiségi csoportot vágjon ketté; ha elválaszt, a legjobb határ is rossz és nyílt problémát képez. A Kárpátok, például — azt hitték — bevehetetlen stratégiai határt képeznek Magyarország körül s mégis *gyengének* bizonyultak s nem bírták megakadályozni az egy törzsből fakadt testvérek egyesülését.

E szempontból Romániának jó határa keleten a Dnyeszter, a Fekete-tenger és délen a Duna; rosszak a határok Csehszlovákia, Szerbia, a Cadriláter és főleg Magyarország felé.

A szerb és csehszlovák határ — állapította meg Vajda Sándor — nem aktuális kérdés s a Cadriláter határa is megoldható némi előrelátással és jóakarattal.

Másként van a nyugati határral.

A magyar határ összeesik az ethnográfiai határral (?), de itt nincs természetes határnak nyoma, nincs egy domblánc, egy patak; csupa sík búzaföld, a „várni ale cucului“, a senki vámjának, a csempészeknek a paradicsoma, „impulsiv vizionáriusok irredenta haUucinációinak táplálója, akik egy millenáris Magyarország nagyzási mániájában vénültek meg. Ez a határ rossz annak a ténynek a következéseképpen, hogy a magyarok nem akarják politikai aspirációikat és módszereiket az új Európa által megadott keretek között tartani; rossz, mert a mi részünkről állandó és megfeszített figyelmet igényel“.

Tekintve a határ e rosszaságát, mi a kötelesség? — kérdi Vajda. Az államhatár védelmére szolgálnak a jó szövetségesek, feleli s e tekintetben Vajda nyugodtan gondolhatott a kisantantra, amelynek annyiszor szívesen megjövendöltük a végét, de ma is él és egészséges. A jó szövetség kiegészítését képezi egy „armata bine organizatá, echipatá §i inarmatá“, amely legjobb propagandája egy állam biztonsági érzetének külföldön.

Mindezeken túl azonban legfontosabb a „frontiéra vie“, az élő határ, az ethnográfiai határ: a román nép kell, hogy fizikai és szellemi erejével egy materiális és morális „élő határt“ alkosson, ott, ahol természetes határ nincsen. Ez a teoretikus megállapítás egy nagy kisebbségpolitikai koncepció alapjául szolgál Vajdának, melynek alkotó részét képezi a telepítés, a közoktatás, pénzügyi és gazdasági politika stb. — mindez azzal a célzattal, hogy a Románia nyugati határán lévő magyar kisebbség tűnjék el és helyét a havasokról odatelepített mócok élő határa foglalja el. Ezt a politikát állította Vajda szembe az akkor még csíráiban lévő magyar revíziós mozgalmakkal s hogy ez a politikai koncepció nem maradt papíron, annak tanúsága a szatmári és békési telepítés, a magyar területeken szervezett kultúrzóna, a magyarság gazdasági tönkretételének egyéb eszközével együtt.

Előadását Vajda Sándor így végezte:

> „Ha igaz, hogy „história est vitae magistra“, akkor a magyar összeomlásból a legértékesebb tanulságokat vonhatjuk le a román határokra vonatkozóan.
>
> Mennyit nem írtak össze történészek, nemzetközjogi professzorok, szociológusok, geográfusok Magyarország természetalkotta bámulatos határairól, melyen belül automatikusan fejlődött ki az elpusztíthatatlan,

egységes, nemzeti — és természetesen — magyar állam. A Duna, a Kárpátok, a déli nagy folyók, az ország vízrajzi helyzete, földrajzi és geológiai alakulata, földje, klímája, mind, mind e tétel igazolására szolgált; a hatalmas monarchia katonai ereje, egy évezredes múlt: mindez Magyarországé volt. S amellett bíztak „a magyar szerencsében“, a „magyarok csillagában“.

S ma hol van mindez. Eltűnt! Mert volt valami, ami pusztulásra ítélte: egoista oligarkhiája s annak uralma.

Nincs miért, hogy ismertessem Vajda történeti excurzióját, piszkolódását egy évezredes magyar kormányzat ellen. „Magyarország, mint Oroszország pusztulása is“ — folytatja ezután — „a mi életrekelésünket jelenti. Hogy életünk az új határokon belül értéket képezzen, tanulnunk kell a magyarok bűneiből, ami maga után vonta államuk feldarabolását: meg kell hogy tanuljuk, hogy mit szabad és különösen, hogy mit nem szabad, hogy tegyünk, ha azt akarjuk, hogy határaink kérdése csak a múlté legyen és azok változatlanul maradjanak meg“.[1]

1927 NYARÁN megindult Lord Rothermere revíziós mozgalma. A békekonferencia az új határok között akkora területeket juttatott Romániának, amekkorára sem a háború előtt, sem alatta nem gondolt a legoptimistább román irredenta sem. Hogy mennyire érdemetlenül, annak tudatára ébredtek maguk a bőkezű hatalmak, még mielőtt a revíziós mozgalom komolyan megindult volna. 1925 januárjában a párizsi reparációs bizottság szakértői megállapították, hogy méltánytalan lenne Romániának Spaaban megállapított részesedési arányát felemelni, mert a békeszerződések nagyobb területekhez juttatták, mint amekkora háborús teljesítménye arányában megillette volna. Nem csoda, ha ez a nyers megállapítás erős visszatetszést szült a román sajtóban s az „Adevérul“ a bizottság szemére vetette, hogy ilyen kijelentések nemcsak Románia helyzetét nehezítik meg ellenségeivel — Magyarországgal — szemben, hanem megtámadják az egész békeművet és egyengetik a revízió útját.

Ez a kritika azonban nem hagyott mélyebb nyomokat maga után s a román sajtó és politikusok lelkiismeretét nem zavarta semmi addig, míg 1927 nyarán meg nem jelent Lord Rothermere cikke a „Daily Mail“-ben, „Magyarország helye a nap alatt“. Ennek a nyomában aztán egy olyan sajtóhadjárat indult meg, mely éveken át egy napot sem hagyott elmúlni anélkül, hogy valamelyik lapban éles vagy ijedt támadás ne jelent volna meg Magyarország és Lord Rothermere ellen, vagy a pártok a revízió kérdését fel ne használták volna gyalázkodásra és egymás megvádolására.

Alig egy hónap telt el a „Daily Mail“ cikke után s az „Indreptarea“ sötét jövő képét látta maga előtt. Azt hallotta Genfből, hogy az optánsperben kompromisszum készül; hogy szó van komolyan a trianoni béke revíziójáról s híre jár, hogy Románia készül elhagyni a Népszövetséget. Persze, a lap mindezt lehetetlennek tartja: hogy parasztok százezreitől visszavegyék a kiosztott földet, melyeken már évek óta verej-

[1] Al. Vajda-Voevod: Probléma frontierelor Românesji, a „Politics Externa a Romáméi“ című kötetben, 277. és köv. lapokon.

tékes munkával dolgoznak; lehetetlen, hogy megváltoztassák a határokat, mit annyi román dorobánc vére szántott ki; egy talpalatnyi határ vérözönt jelentene s „ha a Népszövetség látni akarja, hogy miképpen lehet szabadra bocsátani a háború fúriáit, próbálja meg vita tárgyává tenni a békeszerződések és elsősorban a trianoni szerződés érvényességét“.

A revíziós mozgalmat csak azért nem lehet kétségbeejtőnek és eredményesnek elképzelni, mert erkölcstelen alapokon nyugszik.

Az „Universul“ örömmel közölte David Mitranynak, egy angollá vált románnak, londoni egyetemi doktornak egy interviewját, mely a szerb „Pravda“-ban jelent meg:

> „Lord Rothermere“, — mondotta Mitrany, — „sem eddig nem volt, sem ma nem számottevő politikus Angliában. Meggyőződésem, hogy a Daily Mail cikkét nem is ő írta, mert arra nem képes, hanem Budapestről származik. A Daily Mailnek különben csak sportrovatát és bűnkrónikáit olvassa az, aki olvassa a lapot. Komoly politikus soha sem veszi kezébe a Daily Mailt, hogy politikai értesülést szerezzen s Lord Rothermere cikkének sem tulajdonított senki semmiféle fontosságot. Sem én, sem számtalan barátom közül egy sem olvasta, mikor megjelent és a sajtó egy orgánuma sem vett róla tudomást.
>
> Különben is, mindaz, amit Lord Rothermere ír, tiszta hazugság, minciuna curată“.
>
> „Tudomásom van arról is“, — végzi mondanivalóját — „h°gy a liberális és a munkáspárt markáns tagjai kijelentették magyarbarát pártfelelknek, hogy addig, amíg a magyar panaszok egy olyan kormány részéről jönnek, mely nem nyújt kellő szabadságot állama polgárainak, azokat nem lehet figyelembe venni.“

„Ez az angol közvélemény valóságos képe“, nyugtatta meg olvasóközönségét az „Universul“.

S volt más út és eszköz is a megnyugtatásra.

Mikor a háború után a huszas évek elején Lord Newton éles küzdelmet folytatott Románia kisebbségi politikája ellen, a „Patria“ azzal próbálta vigasztalni közönségét, hogy elhitette vele, hogy Lord Newton zsidó, apját Schwartznak hívták és Nagyváradon volt malombérlő.

Ezt a vigasztalást most is nyújtotta a sajtó. Cuza, jassi-i egyetemi tanár, a „Nemzeti Védelem“ pártjának elnöke, kijelentette, hogy ő tudja, hogy Lord Rothermere zsidó, Borah szenátor nem Borah, hanem Bachruch, Lloyd George pedig, aki éppen akkor írta meg levelét a revízió mellett, egy minden befolyás és párt nélkül tengődő politikus. „Rothermere“ — tódította az „Indreptarea“ — „nem nemes származású „lord“, heroikus tradíciókkal; még ideálizmustól és politikai koncepcióktól vezetett újságíró sem, hanem egy közönséges pénzember, akinek a hírlapírás is csak eszköz üzletei szervezéséhez és intézéséhez“. De, folytatta az újság, „mikor valaki a nemzetközi tisztességgel összeütközve, az emberiség érdekei ellenére és saját hazájának kárára csinál üzleteket, az már nem üzletember, hanem közönséges bűnös.“

S ilyen nem Lord Rothermere egyedül. Ma már — írta Tiberiu Vornic a „Viitorul“-ban — „sokan jövedelmező foglalkozást csinál-

nak abból, hogy „küzdenek a magyar ügyért“. Valóságos nemzetközi iparrá vált ez, kényelmes, hasznos, jövedelmező foglalkozássá. Egész hősi, haláltmegvető tábor gyűlt már össze. Amely küzd. Amely ordít s követeli az egész világtól, hogy állítsa vissza Magyarország integritását.“

De ilyen léhaságokkal nem lehetett megfojtani a revíziót; kellett, hogy sajtó és politikusok valamivel komolyabban is foglalkozzanak a kérdéssel, mert a mozgalom nyugtalanítóan terjedett Európában.

Hogy jutott Románia — kérdezték — a béke tizedik évében oda, hogy a nyugati magyar és a keleti orosz határ ne legyen biztos; hogy a magyarok a trianoni szerződés revízióját merjék követelni és az oroszok soha el sem ismerték légyen a Dnyeszter határt?

A sajtó egy része, amelyik nem szenvedheti Titulescut, azzal érvelt, hogy Románia diplomáciája rossz, külföldi képviselői nem működnek összhangban. Titulescu szidja Diamandit, a berlini követ a rómainak az ellensége. A kormány nem gondoskodott propagandáról, nem különösen ellenpropagandáról, mi ellensúlyozhatná a magyar propagandát.

De ami a legnagyobb baj, az az, hogy magának Nagyromániának a belső egysége nem biztos; bukovinaiak, besszarábiaiak, de főleg az erdélyiek elégedetlensége és szeparatizmusa veszedelmesen járul hozzá a revízió gondolatának igazolásához. „Erdély, bármit mondjunk is“, — írta a liberális párt hivatalos lapja, a „Vütorul“,— „nem forrt össze a Regáttal. Valahol ott van Bukarest és Budapest között és mai napig sem olvadt a mi szervezetünkbe, nem része a román egységnek“. Csakhogy a háború kitörését követő tizennégy évből kilenc éven át a liberálisok kormányozták az országot s ha ennyi idő alatt a csatolt területek nem bírtak összeforrni s régi királysággal: ki felelős érette? „Elzárva a kormányzattól és kizárva minden közgazdasági tevékenységből“, vetette a liberálisak szemére az „Indreptarea“, — „az erdélyiek, bukovinaiak és besszarábiaiak regionálista pártokba tömörültek és szeparatista politikát követnek akkor, mikor a körülmények parancsolólag követelnék a regáttal való fiiziót... Bukarest küenc évi kormányzata azt a csodálatos meggyőződést keltette az új tartományok románjaiban, hogy előző elnyomóik alatt jobb dolguk volt, mint most, a románok alatt. Ezt a hangulatot azok teremtették és tartják fenn, akik folyton azt hangoztatják, hogy az unió nem szolgál az erdélyiek, bukovinaiak és besszarábiaiak hasznára, mert a régi királyság egy alsóbbrendű államformát nyújtott nekik. A Kárpátokon és a Pruthon túli nép semmi tisztelettel sem viseltetik az ország vezetői iránt, nem hisz az unió áldásában és sajnos, nem táplál semmi reményt Nagyrománia jövőjével szemben.“

S JÓLLEHET EZ ÍGY VAN, úgy van, hogy az erdélyi románok regionálisták s nem bírják elviselni Bukarest kormányzatát, s őket a liberálisak Nagyrománia-ellenes érzésekkel vádolják, lapjuk, a „Viitorul“ mégis „a mi magyarjaink kötelességeiről“ írt cikket, amivel tartoznak az országnak, hazájuknak, Lord Rothermere Romániát illető vádjaival szemben.

„Nem lojális nyilatkozatokat várunk tőlük“, — írta Tiberiu Vornic. — „Mi, kannibálok, nem várunk érzelmi kitöréseket s nem kívánunk olyan színjátszást, mint a volt Magyarország rendeztetett románjaival. De mindén, Budapestről mesterségesen szított szenvedély lobogása mellett is, megvártuk volna Románia magyarjaitól, hogy Lord Rothermerenek szemébe mondják, hogy a magyar rabszolgaság Romániában ostoba képzelődés. Magyarjainknak kötelessége lett volna, hogy megmondják, hogy elégedetlenségük nem rabszolgaságban gyökerezik, hanem abban a természetes fejlődésben, mi kisebbségi mivoltukkal jár s ami természetes minden új állam létrejöttekor.

Magyarjaink azonban jobbnak találták, hogy sokatmondóan hallgassanak ...

A rabszolgaság vádjának elhárítása az igazság és méltányosság elemi kötelessége volna. A romániai magyarok nem tették meg . ..

Egy állam és polgárai között kölcsönös szerződés van, amely szigorúan megszabja mindkettőnek magaviseletét. A magyarok meg kell, hogy értsék. Adjanak számot maguknak, vájjon igaza van-e Lord Rothermerenek: rabszolgák-e ők Romániában?“

Ha a magyarok felelhettek volna erre a kérdésre, csak azt mondhatták volna: nem vagyunk rabszolgák, elnyomott kisebbség vagyunk.

SZÁSZ ZSOMBOR

Folytatjuk

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 10-én délben, — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímzett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségével a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szemle megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni, legkésőbben a szám megjelenésétől számított két héten belül. — A különnyomatok csak a Magyar Szemle Társaság hozzájárulásával bocsájthatók könyvkereskedői forgalomba.